

THE ADYAR LIBRARY SERIES

VOLUME NINETY-FIVE

श्रीपाश्चरात्रागमान्तर्गता

सनत्कुमारसंहिता

SANATKUMĀRA-SAMHITA
OF THE
PĀÑCARĀTRĀGAMA

EDITED BY
PANDIT V KRISHNAMACHARYA

FOREWORD BY
DR V RAGHAVAN

THE ADYAR LIBRARY AND RESEARCH CENTRE

© 1969 The Adyar Library and Research Centre
Adyar, Madras 20, India

PRINTED IN INDIA

At the Vasanta Press, The Theosophical Society,
Adyar, Madras 20

FOREWORD

OF the three classes of Āgama-s, Vaiṣṇava, Śaiva and Śākta, the former two go together as their subject matter and its division and treatment are on parallel lines. The first editions to appear of texts of these two classes were all, with rare exceptions, in the local South Indian scripts, Telugu and Grantha¹. More texts of the Vaiṣṇava class have been brought out in print than those of the Śaiva.

The first Vaiṣṇava Āgama text to be published in Devanāgarī is the *Sāttvata-Saṃhitā* (Conjeevaram, 1902). But the attention of the wider world of Sanskrit scholars and students of Indian religion was drawn to this subject by the pioneering efforts of the Adyar Library which gave in 1916 the two-volume edition of the *Ahṛbudhnya-Saṃhitā* by Pandit M. D. Ramanujacharya under the supervision of Dr. F. O. Schrader, together with the latter's Introductory study of this text as well as of the whole literature of Pāñcarātra. A revised second edition of the *Ahṛbudhnya-Saṃhitā* was brought out by the Adyar Library in 1966.

Interest in the publication of the Pāñcarātra texts in Devanāgarī continued in the Vaiṣṇava centres,

¹ See F. O. Schrader, *Introduction to the Pāñcarātra and the Ahṛbudhnya Saṃhitā*, Adyar Library, Madras, 1916, p. 13.

Kanchi and Melkote (Mysore), and the authorities of the reputed Sanskrit Series like the Anandashrama Sanskrit Series, Trivandrum Sanskrit Series, and Gaekwad's Oriental Series took interest in these texts; a few came out from North Indian centres, Banaras and Calcutta, and a few others owed their publication to the initiative of individual scholars. The following Samhitā-s thus came out in Devanāgarī script

<i>Brhadbrahma-</i> (of	Anandashrama Sanskrit Series
<i>Nārada-pāñcarātra)</i>	68, Poona, 1912
<i>Īśvara-</i>	Kanchi, 1923.
<i>Viṣṇu-</i>	Trivandrum Sanskrit Series 85, Trivandrum, 1925
<i>Jayākhya-</i>	Gaekwad's Oriental Series 54, Baroda, 1931
<i>Pauskara-</i>	Melkote-Bangalore, 1934
<i>Śeṣa-</i>	Mysore, 1935
<i>Śāṇḍilya-</i>	Sarasvatī Bhavan, Banaras, 1935-36
<i>Hayaśīrṣa-</i>	Varendra Research Society, 1952-57
<i>Pārameśvara-</i>	Srirangam, 1953
<i>Anuruddha-</i>	Mysore, 1956
<i>Lakṣmītantra</i>	Adyar, 1959

Realizing that Pāñcarātra-research was still a desideratum, I set one of my younger colleagues, Mrs.

Seetha Padmanabhan in the beginning of the sixties on further studies in this field, one of the items of work done by her, a Devanāgarī edition of the *Śrīpraśna-Samhitā*, is shortly to be published by the Central Sanskrit Institute, Tirupati, where at my instance a long-term project called *Āgamakośa*, a dictionary cum thesaurus of the three classes of Āgama is being compiled, and a few Pāñcarātra texts have also been taken up for editing

Comparable to the *Āgamakośa* is another large Pāñcarātra project in which I have been interesting myself for some years, the work undertaken by Dr. Daniel H. Smith of the University of Syracuse, Syracuse, U S A. Dr. Smith collected almost all available Pāñcarātra texts in manuscript and print and prepared a detailed descriptive bibliography of the Pāñcarātra texts which is under print in the Gaekwad's Oriental Series and will appear with my Introduction. Dr. Smith brought out also a collection of extracts on temple-architecture¹ from the different Āgama-s, and a similar but larger collection on the iconography of Vaisnava images, culled from various Āgama-s². A revised critical edition, based on twelve manuscripts, of the *Āgamaprāmānya* of Yāmuna by a student of mine, Dr. M. Narasimhachari, is also under print in the Gaekwad's Oriental Series.

The Adyar Library resumed its activity in the Pāñcarātra field with a critical work on the school,

¹ *Pāñcarātraprāsādaprasādhanaṁ*, Madras, 1963

² *Vaisnava Iconography*, Madras, 1969

next in importance to the *Āgamaprāmānya* of Yāmuna, namely the *Pāñcarātraraksā* of Vedāntadeśika (1942; second edition, 1967) and the *Lakṣmītantra* (1959), published originally in Telugu script in 1888. The third canonical text of the Pāñcarātra to be edited by the Library is the one now offered—perhaps the most important in this class—the *Sanatkumāra-Samhitā*.

The present edition of the *Sanatkumāra-Samhitā* is based on the following manuscript materials

- A. Adyar Library MS No 73678 Palm-leaf Grantha script 131 fo 7 lines in a page. 74 letters in a line Condition Good Contains Books I (Brahmarātra, without beginning), II (Śivarātra), III (Indrarātra, incomplete) and IV (Rṣirātra)
- B. Transcript obtained from Dr V Raghavan (of an original MS from Srīrangam) Paper Devanāgarī script 300 fo 18 lines in a page 16 letters in a line Condition Good Contains Books I (without beginning), II, III (incomplete) and IV
- C. Government Oriental Manuscripts Library, Madras, MS No R 3456 Paper Telugu script 372 fo 20 lines in a page 16 letters in a line Condition Good Contains Books I (without beginning), II, III (incomplete) and IV

- D Government Oriental Manuscripts Library, Madras, MS No R 3562 Palm-leaf Grantha script 140 fo 9 lines in a page 60 letters in a line Condition very much injured Contains Books I (in duplicate, incomplete), II, III (incomplete) and IV
- E Oriental Research Institute, University of Mysore, MS No SP 5032, Palm-leaf Grantha and Telugu script 162 fo 7 lines in a page 60 letters in a line Condition Slightly injured Contains Book I (without beginning), II, III (incomplete) and IV
- F A MS got through the help of Sri K S Varadacharya of the Oriental Research Institute, University of Mysore Palm-leaf Grantha script 42 fo 6 lines in a page 70 letters in a line

No manuscript containing Book V (Brhaspatirātra) is available anywhere

The text has been edited by Pt V Krishnamacharya The detailed analytical table of contents to the text has been supplied by me My detailed Introduction to this *Samhitā* with analyses, appendices and indexes will be given in a separate volume

The thanks of the Adyar Library are due to the authorities of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, and the Oriental Research Institute,

University of Mysore for lending their manuscripts;
and to the Ministry of Education, Government of India,
and the Central Sanskrit Board for their financial aid
for this publication

V RAGHAVAN

Madras

3 September 1969

Kṛṣṇajānmas̥tamī

विषयानुक्रमणिका

ब्रह्मरात्रम्

(प्रथम-द्वितीय-तृतीयाध्याया नष्टाः)

चतुर्थाध्यायः—समयाध्यायः

(ग्रन्थपातः)—व्यवहारः—लेख्यम्; शपथम्, पञ्चविधः साक्षी, पञ्चविध शपथम् (पृ १)—शपथे निषिद्धा विषयाः—आधि-
द्विविध. (पृ २)—प्रतिभू त्रिविध —पुत्रेषु रिक्थविभजनम् (पृ ३)
—यौनसौदर्य दीक्षासौदर्य च—व्यवहारे निषेधा —व्यवहारश्रोतृषु
निषिद्धा वरणीयाश्च (पृ ४) ।

जपविधिः—त्रिविधो जपः—जपगणनोपकरणानि (पृ ५
श्लो. ३४-७) ।

सस्कारा—गर्भाधानम् (पृ ५-६)—त्रिरूपो विष्णु (श्लो
४६-७)—पुंसवनम्, सीमन्तम् (पृ ६-७)—नामकरणम्, अन्नप्राश-
नम् (पृ ७)—चौलम् (पृ ८)—उपनयनम्, तस्य त्रैविध्यम् (पृ
८-९)—यज्ञोपवीतम्, तद्द्रव्यभेदाश्च, दण्डभेदा (पृ ९) वेदाध्य-
यनम् (श्लो. ७७)—विवाहः, मृतसस्कारः (पृ ९-१०)—आशौचम्,
श्राद्धम् (पृ १०) ।

पञ्चमोऽध्यायः—वर्णाचारविधिक्रमः

चत्वारो वर्णाः—अनुलोमप्रतिलोमा —सूतस्य ग्राह्यता—
प्रतिलोमानामदीक्षार्हता (पृ. ११ श्लो १-३)—चत्वार आश्रमाः
वैष्णवदीक्षायोग्याः (श्लो ९)—तन्त्रेऽस्मिन् चत्वारो ब्रह्मचारिणः—
ब्रह्मचारी, लिङ्गी, शिष्यः, उपासकश्च—तेषां लक्षणानि (पृ ११-१२-
श्लो ६-१४) । चत्वारो गृहस्थाः—ब्रती, गृहस्थः, आढ्यः,

आचार्यः—तेषा लक्षणानि (पृ १२-१३. श्लो. १४-२२)—चत्वारो वानप्रस्था.—वैखानसः, तन्त्री, गुरुः, निष्कलः (पृ. १३-१४. श्लो. २२-३२)—चत्वारः सन्यासिन —हसः, परमहसः, भगवान्, प्रभुः (पृ. १४-१५ श्लो. ३३-४२) ।

वैष्णवदीक्षावतामाचारा (पृ १५-२६. श्लो. ४२-१३९)
—भोजनम् (पृ. १६. श्लो ४४-५१)—स्नानम्, तीर्थवर्णनम् (पृ. १७. श्लो. ५४-६९)—स्नानमध्ये जपः, अनन्तर सूर्यार्घ्यदानम् (पृ. १७-१९. श्लो ७०-९)— ततो देव-ऋषि-पितृतर्पणम् (पृ. १९-२१. श्लो ७९-९२)—सध्योपासनम् (पृ २१-२२. श्लो. ९४-१०६)
—आचमनविधिः (पृ. २२-२४ श्लो. १०६-१७)—सर्वाश्रमिणा तन्त्रदृष्ट्या चातुर्विध्यम्—समयी, पुत्रक, साधकः, आचार्य इति (पृ २४. श्लो. ११८)—तेषा लक्षणानि (पृ २४. श्लो. ११९-२६)
—साधकाचार्ययोराचारः (दिनचर्या) (पृ. २५-६. श्लो. १२६-३९) ।

षष्ठोऽध्यायः—प्रतिष्ठाविधिः

मण्डपनिर्माण तदलकरण च, कलशाना स्थापनं गर्तनिर्माण च (पृ. २७-९. श्लो. १-२४)—आतोद्यवादनम्, द्विविधा अर्चा—कर्मार्चा, स्थापनार्चा च (पृ. २८-९. श्लो १७-८)—मध्येवेदिक शयनकल्पनम्—अर्चयोः स्नपनार्थमण्डपवर्णनम्—वाद्यानामुद्देशः (पृ. २८-९. श्लो. १५-२७)—निषिद्धजनाना बहिष्कारः (पृ ३०. श्लो. २७-८)—कर्मणस्त्रैविध्यम्, वैदिक-तान्त्रिक-मिश्रभेदात् (श्लो. २९-३१)—कलशस्थापनावाहनादि (श्लो. ३२-६)—पालिकास्थापनम् (पृ. ३१ श्लो. ३७)—कलशाना तत्तद्द्रव्यैः पूरणम् (पृ. ३१. श्लो. ३८-४४)—वेरस्थापनम् (पृ. ३१-२. श्लो. ४५-९)—एकवेरविधिः (पृ. ३२. श्लो. ४६-७)—त्रिविधा एकवेरे प्रतिमा-अश्रम-मणि-लोहमयी (श्लो. ४७)—मृन्मयी काष्ठमयी च—बहुवेर-विधिः (श्लो. ४८) एकवेरबहुवेरविध्योर्भेदः (श्लो. ४९) ।

चतुर्विध लिङ्गम्—ब्राह्म, शाकर, वैष्णव, त्रिदैव च (श्लो. ९०-४)—पुरुषसूक्तेन तत्तद्द्रव्यै स्नपनविधि. (पृ. ३३. श्लो ९९-६२)—बेरस्य वस्त्रोपवीतादिसमर्पणम् (पृ ३३-३४)—अष्ट-मङ्गलानां स्थापनम् (पृ. ३४ श्लो ६७-८)—इन्द्रादि-ईशानान्त-दिक्पालस्थापनम् (श्लो ६९-७०)—कलशेषु अष्टविद्येश्वराणां पूजा (पृ ३४-९ श्लो. ७२-९)—ब्रह्मविष्णुपूजा (श्लो. ७९-६)—चतुर्ष्वयतनेषु वासुदेवादीनुद्दिश्य होमः (पृ ३९-६. श्लो. ७८-८३)—निवेदनम् (पृ ३६. श्लो ८४)—शान्तिहोम (श्लो. ८७-९१)—प्रोक्षणम् (पृ. ३७. श्लो ९२-९६)—इत्यधिवासविधिसमाप्तिः (श्लो. ९७) ।

प्रभाते अष्टदिक्षु तत्पालकानां होमा. (पृ. ३७ ८ श्लो ९८-१०३)—प्रतिमानां अष्टमङ्गलानां चोद्धरणम्, देवागारं प्रति च उद्धहनम् (पृ. ३८-९. श्लो. १०६-१४)—देवालये प्रतिष्ठापनम्—प्रतिष्ठापञ्चकम् स्थापना, आस्थापना, सस्थापना, प्रस्थापना, प्रतिष्ठा च (पृ ३९. श्लो ११४-१२०)—प्रतिमान्यासविधि, न्यास-त्रैविध्यम्, स्थिति, सृष्टि, सहतिश्च (पृ ४०. श्लो १२२-३)—प्रतिमाशरीरे नाडीध्यानं प्राणायामश्च (पृ ४०-१. श्लो १२४-३३)—निरञ्जनस्य सदाविष्णोर्हृदयकमले ध्यानम् (पृ ४१-२. श्लो. १३४-४०) दौवारिकप्रोक्षणम् (श्लो. १४३-४)—गरुडप्रोक्षणम् (श्लो. १४९)—दिग्बलि (श्लो. १४६)—विष्वक्सेन-प्रतिष्ठा (श्लो. १४७)—दक्षिणादानम् (श्लो. १४८)—एवमेव जीर्णवेरोद्धारविधिश्च (पृ. ४३. श्लो. १९१)—आचार्यपूजा (श्लो. १९१) ।

सप्तमोऽध्यायः—प्रतिमाविधिः

पञ्चविधाः प्रतिमाः, शिला-लोह-रत्न-काष्ठ-मृन्मय्यः (पृ ४४. श्लो. १-२)—शिलाभेदाः, तद्गुणाश्च (पृ. ४९. श्लो. ३-१०)—शिलान-यनम् (पृ. ४९-६)—सूत्रपातः (पृ ४६. श्लो. २२)—पुनः

शिलाभेदकथनम् (पृ ४६-७ श्लो. २२-७)—शिलाशिरोभागज्ञानम् (श्लो २७-८)—प्रतिमायाम (पृ ४७-८ श्लो ३२-६) ।

चित्र-अर्धचित्र-चित्राभासरूपेण प्रतिमात्रैविध्यम् (पृ ४८ श्लो. ३६-४१)—किरीटलक्षणम् (पृ ४८-९ श्लो ४१-४)—अङ्गान्तराणा लक्षणानि (पृ ४९ श्लो ४९-५१)—शिलादोषा प्रतिमादोषाश्च (पृ ४९ ५० श्लो. ५१-५)—द्विविधा प्रतिमा, सौम्या आग्नेयी च (श्लो ५९-६१)—पुनर्द्विविधा, शुद्धवर्णा सकीर्णवर्णा च (पृ. ५१ श्लो ६२)—पुन शिलादोषगुणा. (श्लो ६३-५) ।

शिलागर्भः (पृ. ५१-२ श्लो ६७-७९)—लोहप्रतिमार्थ-लोहभेदलक्षणादि (पृ ५२-३ श्लो. ७६-८४)—प्रतिमार्थमणिभेदलक्षणादि (श्लो ८४-६)—प्रतिमार्थकाष्ठभेदलक्षणादि (पृ. ५३-४. श्लो. ८७-९९)—पादपीठविधिः (श्लो ९६)—मृद्भेदलक्षणानि (पृ ५४-५. श्लो ९७-१०४)—गर्भगृहे पीठविधि (पृ ५५-६. श्लो १०५-१२०)—गर्भगृहस्य सप्तधा कलृप्ति (पृ ५७. श्लो १२०-२)—तस्य नवधा कलृप्ति (पृ ५७-८. श्लो १२३-६)—मूर्ते सप्त-पञ्च-त्रि-तालादिभेदेन पीठमध्ये शूलस्थापनम् (पृ ५८-६० श्लो. १२६-५०)—शूलसख्या (पृ. ६०-३. श्लो १५०-७३)—रज्जुवेष्टनम् (श्लो. १७४-१८२)—सक्षेपेण लेपवर्णादिविधिः (पृ. ६४ श्लो १८३-१८८)—जीर्णप्रतिमोद्धारविधिः (पृ ६४-५ श्लो १८९-९६) ।

अष्टमोऽध्यायः—प्रासादविधिः

भूपरिग्रह , कर्षणम्, खात , होमः (पृ ६६)—इष्टकाग्रहणम्, तक्षकः, तद्रूपकरणानि, इष्टकाधानम्, मध्यश्चन्न गर्भाधानं च—प्रासादस्य भागानामुद्देश (पृ. ६७)—चतुर्विध. प्रासाद , वृत्त-चतुरश्र-आयत-वृत्तायत-भेदात्—प्रतिभेद प्रासादाङ्गाना सख्या-शयन-स्नान-आसन-यान-विशेषापेक्षया उचितदिग्बिम्बनिर्देशः (पृ. ६८)

—प्रासादविस्तारः—भूमिसख्या—गोपुरोच्छ्रायः—तत्तद्देवतामण्ड-
पाना मानादिनिर्देशः (पृ ६९-७०)—तत्तन्मूर्तीना वर्ण-आसनादि-
निर्देश—नर-नारायण-हरि-कृष्णाख्याः चतस्रः दिङ्मूर्तयः, तत्र मत-
भेदा (पृ ७०-१) ।

नवमोऽध्यायः—देवाराधनक्रमः (अर्चनाविधिः)

द्विविधा अर्चना, स्थावरा, अस्थावरा च—एकबेरे पूर्वा, कर्मा-
र्चायामपरा—परिवाराः कर्मार्चायामेव—योगपीठकल्पनम्, तत्पादा-
धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यरूपाः—शिवरूपो मध्यमपाद (पृ. ७२)—द्वौ
मूलमन्त्रौ, अष्टाक्षर द्वादशाक्षरश्च—सृष्टि-स्थिति-संहारन्यासा—
अष्टाक्षरन्यास (पृ. ७३-४)—द्वादशाक्षरन्यास (पृ ७४-६)—
अष्टाक्षरबीजन्यास (पृ ७६-७)—द्वादशाक्षरबीजन्यास (पृ ७७-८)
—अष्टाक्षरद्वादशाक्षरबीजाना वर्णा (पृ ७८-९)—आवाहनध्यान-
प्रोक्षणार्घ्यपाद्यादि (पृ ७९-८०)—परिवारदेवता-अस्त्र-शस्त्र-लोक-
पाल-गरुड-विष्वक्सेनाना स्थानकल्पन तत्प्रोक्षण च (पृ ८०)—
आचमनस्नानवस्त्रालकारगन्धपुष्पधूपदीपदानम् (पृ ८१)—होम-
(पृ ८२)—जपः (पृ ८२-३) ।

दशमोऽध्यायः—दानलक्षणम्

दानोचितदेशा (पृ. ८४)—दानकाला (पृ ८४-९)—
दानोचितपात्राणि (पृ ८९)—वैष्णव, समयी, चक्रवर्ती, अभिषिक्त,
गुरु, आचार्य, भगवान्, विष्णुः इत्येषु उत्तरोत्तरः श्रेयान् (पृ ८९)
—दानद्रव्याणि (पृ ८९-६)—दानफलानि (पृ. ८६)—दानद्रव्या-
णा गुणविशेषाः (पृ ८६-७) विद्यादान, तत्र विशेषाश्च (पृ ८९-९०)
—विद्यात्रैविध्यम्, लौकिक, वैदिक, अध्यात्म चेति—तत्र विष्णु-
तन्त्राणा, तेषु च पाञ्चरात्रस्य प्रकर्षः (पृ ८९)—विद्यादानफलानि
(पृ ८९-९०) ।

एकादशोऽध्यायः—मन्त्रकोशः

मन्त्रमाहात्म्यम् (पृ. ९१)—द्वादशाक्षरम्—अष्टाक्षरम्—अष्टाक्षरपञ्चाङ्गानि—नारसिंहम् (पृ. ९१)—नारसिंहपञ्चाङ्गानि—अपराजिता (पृ. ९२)—अपराजितपञ्चाङ्गानि—महावराहमन्त्र—महावराहपञ्चाङ्गानि—ब्रह्ममन्त्र—ब्रह्मपञ्चाङ्गानि—पञ्चोपनिषन्मन्त्रा (पञ्चोपनिषद)—तन्मात्रा—मूर्तिमन्त्रा—देवीमन्त्राः—(पृ. ९३)—महासुदर्शनविद्या—सुदर्शनपञ्चाङ्गानि—खड्गमन्त्र—गदामन्त्र—शङ्खमन्त्र—सुदर्शनमन्त्र—मातृमन्त्राः—मातृपञ्चाङ्गानि—गरुडमन्त्र—सूर्यमन्त्राः—अग्निबीजम्—उपस्थानमन्त्र—(पृ. ९४)—अग्निमन्त्र—(पृ. ९५)—मन्त्रविषये केचन विशेषाः, फलविशेषाश्च (पृ. ९५) ।

शिवरात्रम्

प्रथमोऽध्यायः—तिथियाग.

वह्नियाग, वह्न्यालयः, वह्निबिम्बम्, तद्यागः (पृ. ९७-१००)—ब्रह्मयागः, ब्रह्मालय, ब्रह्ममूर्तिः, तत्परिवाराः, तद्यागः (पृ. १००-४)—तृतीयाया घनदयागः, तदालयादिपूजान्तं कर्म (पृ. १०४-६)—तथा चतुर्थ्या गणेशयाग, गणेशगायत्रीमन्त्रः (पृ. १०६-७)—पञ्चम्या श्रीयाग, श्रीसूक्तेन श्रीपूजाक्रम. (पृ. १०७-९)—षष्ठ्या स्कन्दयागः (पृ. १०९-१२)—सप्तम्या सूर्ययागः (पृ. ११२-१४)—अष्टम्या रुद्रयागः (पृ. ११४-८)—नवम्या देवीयागः (पृ. ११८-२१)—दशम्या यमयागः (पृ. १२१-२३)—एकादश्या शक्रयागः (पृ. १२३-६)—द्वादश्या विष्णुयाग. (पृ. १२६-८) तत्तद्विष्णुमूर्तीनां रक्तादिवर्णविशेषाः (पृ. १२६-७)—त्रयोदश्या कामयागः (पृ. १२८-३१)—चतुर्दश्याम् अश्वियागः (पृ. १३१-३)—पौर्णमास्या सोमयाग. (पृ. १३३-५) ।

द्वितीयोऽध्यायः—मन्त्रलक्षणम्

मन्त्राणां त्रैविध्यं, सौम्य-आग्नेय-उभयात्मकमेवात् (पृ. १३६)
—सौम्या विष्णुमन्त्राः, नारसिंह-हेति-सौर-मन्त्रा आग्नेयाः, वाराह-
मुद्रा-मूर्तिमन्त्राः, अपराजिता पञ्चोपनिषदश्च सौम्याग्नेयाः—सौम्याना-
माग्नेयीकरणम्, तथा आग्नेयानां च सौम्यीकरणम्—बीजाक्षरस्वरूपम्
—मन्त्राणां पञ्चाङ्गानामावश्यकता—गायत्रीमहिमा (पृ. १३७)—
वर्णमातृकायां प्रत्यक्षर-देवतानिर्देशः (पृ. १३८-९)—मन्त्राणां
वेष्टनसकलीकरणादि (पृ. १३९) ।

तृतीयोऽध्यायः—मन्त्रवादविधिः.

मन्त्रैः वशीकरणादि (पृ. १४०)—महासुदर्शनमन्त्रस्य
श्रमशानचतुष्पथादिषु जपे विशेषफलवर्णनम् (पृ. १४१)—यक्षराक्ष-
सादीनां वशीकरणार्थं मन्त्रहोमाः (पृ. १४२)—अपराजिता द्विधा,
दुर्गावैष्णवीविषया, निग्रहानुग्रहार्था च (पृ. १४३)—गारुडेन
सर्पनिग्रहः (पृ. १४४)—विषवादः सर्पवशीकरणं च—गरुडमन्त्र-
ध्यानावेशादिना सर्पविषापहरणम् (पृ. १४४-८)—भूतानां प्रेतानां
ग्रहाणां च वशीकरणमन्त्रादि (पृ. १४८-६४)—जलस्तम्भः,
अग्निस्तम्भः (पृ. १६४) ।

चतुर्थोऽध्यायः—विष्णोः पारिषदाः

अष्टोत्तरशतपारिषदेश्वराणामुद्देशः (पृ. १६५-६), तेषां रूप-
वाहनादि (पृ. १६७) ।

पञ्चमोऽध्यायः—चरुपाकविधिः

पाकपात्र-वस्तु-गुणदोषाः (पृ. १६८-९)—निवेदनोचित-
फलानि, तद्गुणदोषाः (पृ. १७०-१)—मूलानि ओषधयश्च, तद्गुणदोषाः
(पृ. १७१-२)—पुनश्च फलमेवाः (पृ. १७२)—हविर्मिश्रणे विशेषाः

(पृ. १७२-३) — निवेदितस्य (निर्मात्यस्य) विनियोगः (पृ. १७३) —
हविःसख्या ।

षष्ठोऽध्यायः — पुष्पयागविधि

पुष्पयागे पुष्पेषु ग्राह्याग्राह्यविभाग (पृ. १७५-८) — पुष्पग्रहणो-
चितकाला (पृ. १७८) — पूजोचितबीजाङ्कुराणामुद्देशः (१७८-९) ।

सप्तमोऽध्यायः — पत्रच्छेद

पत्रपुष्पादानोपयुक्तक्षुरादीनामुपयोगविभागः (पृ. १८०) —
पूजोचितपत्रविशेषोद्देशः — षष्ठ्यधिकत्रिंशत्तानि पत्राणि, अथवा षष्ठ्यधि-
कद्विसहस्रभेदाः — अन्यत्रोक्ताः तेषां चतुष्षष्टि-षष्टि-त्रिंशत्-त्रिविंशति-
साहस्रचत्वारिंशत् प्रभेदाः (पृ. १८१) ।

पत्रच्छेदनविधि (पृ. १८१-३) — पुष्पबन्धन-श्लेषणप्रकाराः
(पृ. १८३-४) — पत्रपुष्पैः भक्तिविन्यासः, तादृशभक्तिभेदानां पञ्चाना-
मुद्देशः, तत्फलकीर्तनम् (पृ. १८४) ।

अष्टमोऽध्यायः — स्नपनविधि

स्नपनमण्डपनिर्माणम् (पृ. १८५) — कलशाः — रत्नसंग्रहः (पृ.
१८६) — ब्रीहिबीजसंग्रहः (पृ. १८७) — मण्डपालङ्करणम् — आचार्य-
ग्रहणम् (पृ. १८७) — मण्डपालेपनमार्जनादि (पृ. १८८) — कलश-
स्थापनम् (पृ. १८८) — कलशसख्या — अभिषेकद्रव्यविशेषाः (पृ.
१८९) — घृतादिमन्त्राः (पृ. १९०-१) — क्रमेण पाद्यादिदानम् (पृ.
१९१-२) — स्नपनक्रमः (पृ. १९२-६) — स्नपनस्य कलशादिसख्यया
उत्तमोत्तमादिभेदाः (पृ. १९६) — तत्तद्द्रव्यस्य देवताः (पृ. १९७)
— कलशकमद्रव्यसंयोग-मन्त्र-भूमिभागाः (पृ. १९८-२००) — पाद्या-
दिमन्त्राः (पृ. २००-१) स्नपनस्यास्य उत्तमोत्तमादिभेदाः (पृ. २०२)
— ऋचः परिमार्जनवस्तूनि (पृ. २०२ — श्लो. १५३-५) — अपरः

स्नपनविधि (पृ. २०२-३—श्लो १५६ ६८)—अन्यथा द्रव्य-
विन्यास. (पृ. २०४-५) ।

नवमोऽध्याय.—अङ्कुरारोपणम् (उत्सवाध्यायः)

पालिकादिभेदाः (पृ. २०६-७)—धान्यग्रहणवापने (पृ. २०७)
—प्रतिरात्र भूतबलि (पृ. २०८-११)—प्रतिसरबन्ध. (पृ. २११)
—प्रतिमास्नापनम् (पृ. २१२-३)—पुष्पयागः (पृ. २१३)—
पालिकास्थापनम् (पृ. २१४)—ब्रह्मरात्रोक्तविधिना अर्चनतिथि-
यागादिकरणम् (पृ. २१४)—पञ्च निवेदनार्थचरुभेदाः पृ. २१४ ।

दशमोऽध्यायः—मण्डलविधिः

मण्डलकरणार्थगोमयस्य विशेषाः (पृ. २१५)—तत्तद्देवतालये
कार्याणां मण्डलानामाकाराः (पृ. २१५-६)—तत्तन्मण्डलानां देवताः
(पृ. २१६-७)—मार्जनादिषु प्रीता देवताः (पृ. २१७)—मण्डलभेदाः,
मण्डलोचितप्रदेशाः, मण्डलकरणादिषु प्रत्येक फलविशेषाः (पृ.
२१८-२०) ।

इन्द्ररात्रम्

प्रथमोऽध्यायः—(प्रतिमा) पूरणाध्यायः

वेणु-काष्ठ-पत्रैः प्रतिमामानानुसारेण पञ्जरबन्धः (पृ. २२१)—
मधूच्छिष्ट-लोह-शालिपिष्ट-मृद्विरगलकरणम् (पृ. २२१)—चरुसघृत-
तैलपयोमध्वादिभिः तत्पूरणम्, तत्तत्पूरणस्य फलविशेषश्च (पृ.
२२२-७) ।

द्वितीयोऽध्यायः—मन्त्रोद्धारः

मातृकास्थवर्णानामुत्पत्तिक्रमः (पृ. २२८-९)—स्वराणां व्यञ्ज-
नाना च देवताः (पृ. २२९-३१)—षट्पञ्चाशद् वर्णपुटानि

(पृ. २३१४) — मन्त्रोद्धारः (पृ. २३४) — मन्त्रविलयक्रमः (पृ. २३४५) ।

तृतीयोऽध्यायः — पुराणाध्यायः.

जगदुत्पत्त्यादिवर्णनम् (पृ. २३६) — महार्णवे सुप्तोत्थितस्य परमेष्ठिनो वराहोत्पत्तिः, वराहेण समुद्राद् भूमेरुद्धारः (पृ. २३६-७) — नरसिंहाविर्भाववर्णनम् (पृ. २३७-९) — मत्स्यस्य पुराणं वेदोद्धारश्च (पृ. २३९-२४०) — कूर्मपुराणम् (पृ. २४०) — ताक्ष्यपुराणम् (पृ. २४०-१) — वामनपुराणम् (पृ. २४१-२) — हयग्रीवपुराणम् (पृ. २४२-३) — कपिलपुराण, साख्यज्ञानप्रवर्तनं च (पृ. २४३) — जामदग्न्यपुराणम् (पृ. २४३) — रामपुराणम् (ग्रन्थपातः) (पृ. २४४) — सात्वतस्य (कृष्णस्य) पुराण, तेन पञ्चरात्रोपदेशश्च, पञ्चरात्रस्य सात्वतमिति नामान्तरम्, तथा तदनुयायिना च सात्वता इति नाम (पृ. २४४-५) ।

चतुर्थोऽध्यायः — यागविधिः

सप्तयागवर्णनम् — (१) यागः, ब्राह्मणादिवर्णना तत्तद्वर्णोचित-यागकालः (पृ. २४६) — मण्डप-मण्डल कलश-विधानम् (पृ. २४७-८) — (२) स्तोमः (पृ. २४८) — (३) महायागः (पृ. २४९-५०) — (४) अध्वरः (पृ. २५०) — (५) सवः (पृ. २५०) — (६) क्रतुः (पृ. २५१) — (७) हरिस्तोमः (पृ. २५१) ।

पञ्चमोऽध्यायः — परिवारदेवता.

ब्रह्मसदाशिवादिपरिवारसहितस्यैव विष्णोरुत्तमत्वम् (पृ. २५३) — आलयप्राकारेषु बहिःपरिवाराणामालयाः (पृ. २५३-७) — सप्त वैष्णवस्मृतरः, तासामालयाश्च (पृ. २५७) ।

षष्ठोऽध्यायः—विद्येश्वरोत्पत्तिः

अव्यक्तसदाविष्णोश्चतुर्णां महाविष्णु-सकर्षण-प्रद्युम्न-अनिरुद्धा-
नामुत्पत्तिः (पृ. २९८-९)—महाविष्णोर्देवी शान्तिः, सकर्षण
एव शकरः सहारकर्ता, तद्देवी श्रीः (पृ. २९८)—प्रद्युम्न एव ब्रह्मा,
तद्देवी सरस्वती, अनिरुद्ध एव पुरुषोत्तमः, तद्देवी रतिः—एतेषां वर्णां.
(पृ. २९९)—इयं सूक्ष्मसृष्टिः ।

अथ अनिरुद्धात् स्थूलसृष्टिः—सलिलसृष्टिः, तत्र महदाख्य
पङ्कजम्, ततो हिरण्यगर्भः, तद्देवी सध्या; ततो रुद्रः, सत्य-अहकार-
रूप—ततो दक्षादिप्रजापतयः (पृ. २६०)—अश्यादीनां सृष्टिः.
(पृ. २६१)—विष्णवादिद्वादशमासाधिपानां सृष्टिः, धात्रादीनां द्वादश-
सुतानां सृष्टिः, षोडशकलानां सृष्टिः (पृ. २६१) ।

विष्णु-महाविष्णु-सदाविष्णु-रूपमूर्तित्रयं तमो-रजः-सत्त्वरूपम्
(पृ. २६२) ।

वाराहलोके शतं विष्णवः, तेषां नामानि (पृ. ३६२-४)—
रामलोके शतं, तन्नामानि (पृ. २६४-५)—नारसिंहलोके शतं,
तन्नामानि (पृ. २६५-७)—निर्ऋतिदिशि शतं, तन्नामानि (पृ. २६७-
८)—श्रीधरलोके शतं, तन्नामानि (पृ. २६८-७०)—वामनलोके
शतं, तन्नामानि (पृ. २७०-१)—हयग्रीवलोके शतं, तन्नामानि
(पृ. २७१-३)—वासुदेवलोके शतं, तन्नामानि (२७३-४)—
कपिललोके तु न सख्या (२७४) ।

सप्तमोऽध्यायः—विष्णूनां लोकाः

वाराहलोकवर्णनम्, तत्रत्यपुर-नदी-गोपुर-द्वारपालादीनां वर्ण-
नम् (पृ. २७५-६)—रामलोकवर्णनम् (पृ. २७६-७)—नारसिंहलोकः
(पृ. २७७-८)—पुनश्च रामलोकान्तरस्य वर्णनम् (पृ. २७८-९)
—(ग्रन्थपातः)—वामनलोकः (पृ. २७९-८०)—हयग्रीवलोकः
(पृ. २८१-२)—वासुदेवलोकः (पृ. २८२-३)—कपिललोकः

(पृ. २८३-४)—विष्णुलोकः (पृ. २८४-६)—तदुपरि महाविष्णु-
लोकस्तदुपरि नारायणः (पृ. २८६)—सप्तवैष्णवमातृणां स्थानं, तासां
वर्णाः (पृ. २८६-७)—एतदध्यायपठनफलम् (पृ. २८७) ।

अष्टमोऽध्यायः—योनिशुद्धिः

क्षेत्रभूतस्त्रीगतो विचारः (पृ. २८८)—क्षेत्रस्य चातुर्वर्ण्येन चतु-
र्विधत्वम्—पुनरन्यथा कन्येत्यादि भेदेन चातुर्विध्यम्, तत्र गुणदोषौ,
तासामुपभेदाः, तत्तत्प्रसूतानामपत्यानां नामानि (पृ. २८८-९१) ।

बीजस्वरूपगुणदोषाः (पृ. २९१)—त्रिविधमब्रह्मचर्यं, तद-
वान्तरभेदाश्च (पृ. २९२)—वर्णाः, वर्णसंकरजाश्च (पृ. २९३) ।

चातुर्वर्ण्यप्रशस्ता देशभागाः (पृ. २९४)—देहशुद्ध्यर्थां ब्रता-
चारादयः (पृ. २९४)—क्रियाशुद्धिकराः गर्भावानादिसंस्काराः, वैष्णव-
दीक्षा च (पृ. २९४-९)—[शिष्यलक्षणमित्यध्यायनाम अन्ते दृश्यते] ।

नवमोऽध्यायः—आचार्यलक्षणम्

आचार्योचित आचारः, तद्व्यासार्थ निषिद्धाः प्रदेशाः (पृ. २९६-७)
—बुद्धिशुद्धि (पृ. २९७)—आचार्यत्वयोग्याः, त्रयो द्विजातयः, संकर-
जाः, तेषु आचार्यत्वयोग्याः (पृ. २९७-३०१)—हस्तपादरेखादि-
विशेषैः आचार्ययोग्यत्वसूचना (पृ. ३०१-२)—याजने निषिद्धाः
पुरुषाः (पृ. ३०२-९)—शुभहस्तविधिः, यागस्य प्रोक्षण-पुष्पयाग-
मण्डलदर्शन-दीक्षाभेदेन चातुर्विध्यम् (पृ. ३०९-६)—(ग्रन्थपातः) ।

(इन्द्ररात्रभागस्त्वपूर्णः)

ऋषिरात्रम्

प्रथमोऽध्यायः—पञ्चकालविवेकः

अभिगमन - उपादान - इज्या - स्वाध्याय-योगरूपपञ्चकर्मोचिताः
प्रातरारभ्य पञ्च कालाः (पृ. ३०७-८) ।

नाडीचक्रवर्णनम् (पृ ३०८-१२)—चक्रमध्ये हृदि क्षेत्रज्ञभूत
सदाविष्णोर्ध्यानम् (पृ ३१२)—प्राणायामः (पृ ३१४-९)—
सदाविष्णुपदप्राप्ति (पृ ३१९) ।

द्वितीयोऽध्यायः—मुद्रालक्षणम्

स्नान-गन्धाद्युपचाराणां मुद्राः, तासामुद्देशो लक्षणं च (पृ
३१६-९)—तत्तद्देवानां मुद्राः (पृ. ३१९-२०)—चक्र-गदादिमुद्राः
(पृ ३२०-३)—पुनश्च देवानां मुद्राः (पृ. ३२४)—शक्ति-लोक-
कालादीनां मुद्राः (पृ ३२९)—वृत्त-गीतादीनां मुद्राः (पृ. ३२९)—
तत्त्वज्ञान-कर्मादीनां मुद्राः (पृ ३२६-७) ।

तृतीयोऽध्यायः—योगाध्यायः

सात्त्विकादिभेदेन आहारविवेकः (पृ. ३२८-३०)—दश
आसनानि (पृ ३३०-२)—योगोचिता देशाः (पृ. ३३२)—
तीर्थक्षेत्रादीनां निर्देशः (पृ. ३३३)—कर्मयोगात् परं ज्ञानयोगः, तदर्थं
योगः (पृ ३३४)—प्राणायामः (पृ. ३३४-७)—नारायणध्यानम्
(पृ. ३३८)—योगमध्ये भगवद्दर्शनादिप्रत्ययाः, प्रत्ययेषु पञ्चावस्थाश्च
(पृ ३३८-४१)—योगाभ्यासप्रशसा (पृ ३४१) ।

चतुर्थोऽध्यायः—तपोऽध्यायः

तपोयोग्या प्रदेशा (पृ. ३४२-३)—तपःकालाः कृच्छ्रसंज्ञा च
(पृ. ३४३-४)—जप (पृ ३४४)—आहारचर्यावशाद् अष्टविध
तपः (पृ ३४४-८)—ऋतुप्रयुक्ताः तपोभेदाः (पृ ३४८) ।

पञ्चमोऽध्यायः—पुष्पयागः

पुष्पमण्डलविन्यासः (पृ. ३९०-१)—कलशादिन्यासः,
प्रथमाद्यावरणेषु होमपूजादयः (पृ. ३९२-३)—वैदिक-तान्त्रिक-

मिश्रभेदेन मन्त्राणा त्रैविध्यम्—तान्त्रिकस्य प्राधान्यम्—वर्णविभागेन दीक्षाक्रमः (पृ ३९४-९) ।

षष्ठोऽध्यायः—बलिदानम्

बलयुचितपात्राणि (पृ. ३९६)—बलिपात्राङ्गेषु स्थिता देवाः (पृ ३९६-७)—बलिद्रव्याणि (पृ ३९७)—ब्रीह्यवघट्टनम् (पृ. ३९८)—तण्डुलगुणाः (पृ ३९९)—पाकारम्भः, स्वस्तिवाचनं च (पृ ३६०-१)—अष्टमङ्गल-द्रव्यैः परिभ्रमणं पुष्पबलिश्च (पृ. ३६१)—गरुडशक्रादिस्थानेषु गातव्यानि स्तोत्रगीतानि (पृ. ३६२-३)—पितृ-स्तोत्राणि (पृ ३६३-४)—चक्रमन्त्रस्तोत्रादि (पृ ३६४)—बलि-निक्षेप आत्मरक्षार्थो मन्त्रः (पृ ३६४)—मध्याह्नपाकविधिः (पृ ३६५)—प्रतिकृतिविधिः (पृ. ३६५-६)—वज्र्याः राजस-तामस-राक्षस-पैशाचादिबलिविधि-भेदाः (पृ. ३६६)—तत्तद्देवानां मन्त्र-मुद्रादिपूर्वकं बलिदानम् (पृ ३६७-७१)—मङ्गलवाचनम् (पृ ३७१-९)—निर्माल्यमन्त्रेण बलिदानसमापनम् (पृ. ३७९) ।

सप्तमोऽध्यायः—मन्त्राणा ऋषिच्छन्दोदैवतविधिः

प्रणवाष्टाक्षरद्वादशाक्षराणा ऋषिच्छन्दोदैवतानि (पृ ३७६)—विष्णुगायत्री-चक्रमन्त्र-षडक्षर-पञ्चोपनिषदा तथा (पृ ३७७)—पुरुष-विश्व-निवृत्ति-सर्वाणाम् (पृ. ३७७)—तन्मात्रमन्त्राणाम् (पृ ३७७)—पञ्चाङ्गानां दुर्गा-अपराजिता-नारसिंह-महासुदर्शनानाम् (पृ. ३७८)—शङ्ख-गदा-पद्म-मुसल-खड्ग-धनुर्मन्त्राणाम् (पृ ३७९)—माला-मन्त्र मूर्तिमन्त्राणाम् (पृ ३७९)—वासुदेव-प्रद्युम्न-अनिरुद्धमन्त्राणाम् (पृ. ३७९)—देवीमन्त्राणाम् (पृ. ३८०)—सूर्यमन्त्राणां षडक्षरादि-चतुर्णाम् (पृ ३८०)—वराह-माधवमन्त्राणाम् (पृ ३८०-१)—विष्णु-मधुसूदन-वामनादिवैष्णवमन्त्राणाम् (पृ. ३८१)—सप्तमातृणाम् (पृ. ३८१. श्लो. ९०-९४)—विश्वक्सेनादिपारिषदानाम् (पृ ३८१-२)—

सामान्यतोऽग्निमन्त्राणाम् (पृ. ३८३ श्लो ६५-८) — शिष्टानां विष्णु-
मन्त्राणाम् (पृ. ३८३. श्लो ६९) — अनुक्तानां मन्त्राणाम् (पृ. ३८३) ।

अष्टमोऽध्याय — प्रायश्चित्तानि

दीक्षितानां समया — अर्चनादीनां पञ्च षट् वा काला — तेषाम्
एककालिकादिभेदा (पृ. ३८४-६) — तेषां सिद्धि (पृ. ३८६) —
काल-अर्चनयोर्लङ्घने प्रायश्चित्तानि (पृ. ३८७) — तत्तत्पापकरणे प्राय-
श्चित्तानि (पृ. ३८८-९१) — अमक्ष्यमक्षणे प्रायश्चित्तानि (पृ. ३९१-३)
— आचारलङ्घने प्रायश्चित्तानि (पृ. ३९३ ६) — शपथव्यतिक्रमे (पृ.
३९६) — वैष्णवनिन्दायाम् — जातिभ्रशक्रेषु पापान्तरेषु (३९७-८)
— पञ्चमहापातकेषु (पृ. ३९८-४०१) — उपपातकेषु (पृ. ४०१-४) ।

नवमोऽध्यायः — ब्रह्मकूर्चविधिः

गव्यार्थपात्रवर्णनम् (पृ. ४०९) — प्रक्षालनमारभ्य तत्तत्कर्मणां
विधि, मन्त्रश्च (पृ. ४०६) — पञ्चगव्यविधि (पृ. ४०६-८) — ब्रह्म-
कूर्चविधि (पृ. ४०८) — तत्प्राशनविधि (पृ. ४०९-१०) — पञ्चगव्य-
ब्रह्मकूर्चप्राशनफलम् (पृ. ४१०) ।

दशमोऽध्याय — आयुधाध्याय.

आयुधोत्पत्ति, दुष्टैः पीडितानां सुगणां प्रार्थनया हरिणा
आयुधसृष्टि (पृ. ४११-४) — तत्तदायुधानां तत्तद्देवेभ्यो दानम् (पृ.
४१४) — धनुर्वेदप्रवर्तनम् (पृ. ४१४-९) — अस्त्र-शस्त्र-शब्दनिरुक्ति (पृ.
४१९) — धनुर्वेदविषयसंग्रह (पृ. ४१९-६) — पञ्च पुरुषभेदा
(पृ. ४१६) — पञ्च धनुराकर्षणोचितानि स्थानानि (पृ. ४१६) — पञ्च
हस्ता, मुष्टयश्च (पृ. ४१६) — अस्त्रमोक्षणे पञ्च न्याया (पृ. ४१७)
— चत्वार पतनदोषा, गतिदोषा, अन्ये नव दोषा धनुर्मोक्षणे (पृ.
४१७) — धनुर्वेदशिक्षणविधि (पृ. ४१८) ।

ऋषिरात्र समाप्तम्

सनत्कुमारसंहिता

ब्रह्मरात्रे चतुर्थोऽध्यायः

... ¹द्विगुणं प्रोक्तं धृतं चापि तथाविधम् ।
अत ऊर्ध्वं न वृद्धिः स्याद्वत्सराणां शतैरपि ॥ १ ॥

धर्मवृद्धौ तथा वृद्धिर्द्विगुणं द्विगुणं भवेत् ।
लेख्येन सावयेदर्थं साक्षिणि शपथेन च ॥ २ ॥

लेख्यं प्रधानं पूर्वं तु तदलाभे तु साक्षिण ।
तयोरलाभे शपथं शास्त्रज्ञाः सप्रचक्षते ॥ ३ ॥

लेख्यं तु द्विविधं प्रोक्तं स्वलेख्यं परलेख्यकम् ।
लेखितं स्मारितश्चैव यदृच्छामिज्ञ एव च ॥ ४ ॥

गूढश्चोत्तरसाक्षी च ²साक्षी पञ्चविधः स्मृतः ।
पूर्वपूर्वो गरीयान् स्यादेतेषां साक्षिणा क्रमात् ॥ ५ ॥

विषयान् तथाभ्यश्च तुलां च परशुक्रिया ।
शपथं ब्राह्मणानां तु ³समयं परिकीर्तितः ॥ ६ ॥

¹ All the available MSS begin only with this line and lack the previous portion

² कृतः A

³ शपथ A

एतेषा चैव सर्वेषा पूर्वपूर्वो महत्तरः ।
प्रमाणमपि चैतेषु निरीक्ष्य द्रव्यगौरवम् ॥ ७ ॥

न शेकुस्तमतिक्रान्तु न चक्रेण कदाचन ।
न च यागफलेनापि नाचार्येण शपेदपि ॥ ८ ॥

नरकेष्वेव पातः स्यादेभिश्चेच्छपथ कृतः^१ ।
भगवानपि कुप्येत भवेच्चैव विनाशनम् ॥ ९ ॥

तस्मादेषु न युञ्जीत शपथ समयी नरः ।
नियुनक्ति यदि द्वेषान्नियोक्ता नरकं व्रजेत् ॥ १० ॥

आधिस्तु द्विविधो ज्ञेयश्चरश्चाचर एव च ।
दासीदासगवाश्वाजवस्त्रशय्यासनादयः ॥ ११ ॥

चरा इति च सप्तोक्ताश्चर्मवर्मादयोऽपि च ।
रत्नभूमिहिरण्याद्या^२ आरामायतनानि च ॥ १२ ॥

अचरा इति विज्ञेया धातवश्च सरांसि च ।
दैवाच्चरविनाशे तु कर्तव्योऽन्याधिरेव च ॥ १३ ॥

चर्मवर्मध्वजच्छत्रवस्त्रशय्यासनैर्विना ।
अचराणां तथा नाशे प्राप्तेऽन्याधिर्विधीयते ॥ १४ ॥

धातुरत्नहिरण्याद्यैर्विना चैव यथाविधि ।
भोक्तुरेषा प्रमादेन विनाशः प्रायशो भवेत् ॥ १५ ॥

^१ शपथे कृते A

^२ स्वारामा A

ब्रह्मरात्रे चतुर्थोऽध्यायः.

तस्मादाध्यन्तरं प्रोक्तं पूर्वेष्वेषु च निश्चयः ।
भोक्तुरेव भवेद्भानिरात्मनस्तु प्रमादतः ॥ १६ ॥

काना यदि स्याच्च पुनः क्रिया ।
छलेनाज्ञानतो वापि पूर्वपूर्वा गरीयसी ॥ १७ ॥

न पुत्रर्णं पिता दद्याद् दद्यात् पुत्रस्तु पैतृकम् ।
[कामक्रोधसुराद्यूत]प्रातिभाव्यकृतैर्विना ॥ १८ ॥

दर्शनप्रतिभूश्चापि दानस्य प्रतिभूरपि ।
^१प्रत्ययप्रतिभूश्चापि त्रिविधः प्रतिभूः स्मृतः ॥ १९ ॥

यो यस्य प्रतिभूस्तस्य दर्शनं प्रति मानवः ।
न दर्शयेत् तं यस्तस्मै प्रदद्यात् स धनं त्वृणम् ॥ २० ॥

तस्मिन् प्रतिभुवि प्रेते न पुत्रो दातुमर्हति ।
दानप्रतिभुवि प्रेते तत् कार्यं तत्सुतैरपि^२ ॥ २१ ॥

ऋणत्रयं हि यः कुर्याद्विना प्रतिभुवा यदि ।
स तस्माद् व्यवहारात्तु मुक्तः स्यान्नात्र सशयः ॥ २२ ॥

तस्मात् तदनुमत्यैव ऋणी कुर्यात् पुनः क्रियाम् ।
रिक्थमूर्ध्वं पितुः पुत्रा विभजेयुः पृथक् पृथक् ॥ २३ ॥

एकाशमधिर्गं ज्येष्ठो शेषास्तु समभागिनः ।
कनीयान् यदि तन्त्रज्ञः स्थिते ज्येष्ठे तु केवले ॥ २४ ॥

अन्ये वा यदि तन्त्रज्ञाः सर्वे ज्येष्ठाशमाग्निः ।
दीक्षितानां तु पुत्राणा कर्तव्यास्तु न सशय ॥ २५ ॥

सह दीक्षा प्रविष्टा ये ते सर्वे सोदराः स्मृताः ।
द्वितीय जन्म दीक्षा तु पिता चाचार्य उच्यते ॥ २६ ॥

अपुत्राणा तु यद्विद्वत्तमाचार्याधीनमुच्यते ।
तथाशौचविधिश्चापि सर्वेषा सहयाजिनाम् ॥ २७ ॥

व्यवहारो न कर्तव्य आचार्यैस्तु कदाचन ।
न च राजसभाया तु अर्थकामपरो भवेत् ॥ २८ ॥

तथा देवेषु विप्रेषु नान्यभक्तेषु^१ जातुचित् ।
न हेतुवादिवर्गेषु न कारणिकगोचरे ॥ २९ ॥

न श्रोतव्यः कदाचित्तु व्यवहारो विदीक्षितः ।
तेषा चैवाप्यलाभे तु ग्राह्या वैखानसा द्विजाः ॥ ३० ॥

तेषा चैवाप्यलाभे तु ग्राह्याः स्युर्ब्रह्मचारिणः ।
दीक्षितास्तदलाभे तु आचार्यः केवलो भवेत् ॥ ३१ ॥

अलाभे दीक्षिताना तु ग्रहीतव्यास्तु वैष्णवाः ।
अन्यभक्तद्विजाच्छ्रेष्ठो वैष्णवः श्वपचोऽपि वा ॥ ३२ ॥

त्रयो वा द्वौ तथैको वा^२ यद् ब्रूयैर्वैष्णवा नराः ।
स धर्म इति विज्ञेयो नेतरेषां सहस्रशः ॥ ३३ ॥

^१ नान्यभाक् तेषु E

^२ यद् ब्रूयुस्तेतरो A

ब्रह्मरात्रे चतुर्थोऽध्याय

उदितो व्यवहारस्तु वक्ष्ये जपविधिं ततः ।
जपस्तु त्रिविधो व्यक्तमुपाश्वपि च मानसम् ॥ ३४ ॥

व्यक्तं शतगुणं ज्ञेयमुपाशु स्यात् सहस्रकम् ।
अयुतं मानसं ज्ञेयं स्वराक्षरसमन्वितम् ॥ ३५ ॥

पुत्रजीव च पद्माक्ष सुवर्णगुलिकानि च ।
कुशबन्धश्च^१ सप्रोक्ता गणना^२ जप एव तु ॥ ३६ ॥

शतं च पुत्रजीवेन पद्माक्षेण सहस्रकम् ।
ततः शतसहस्रं स्यात् सुवर्णगुलिकैर्जपः ॥ ३७ ॥

गर्माधानादिका वक्ष्ये क्रिया सर्वा यथाक्रमम् ।
ऋतुकाले रमेत् पत्नीमेकान्ते निर्जने नरः ॥ ३८ ॥

सुगुप्तामदिवास्वप्ना शरावतलभोजिनीम् ।
असूर्यदर्शना चैव त्रिरात्रमुषिता सदा ॥ ३९ ॥

अर्धरात्रे तदिच्छाया बद्धा नेत्रे तु वाससा ।
कृत्वा चैवाग्निसंस्कारं दक्षिणे चोपवेश्य ताम् ॥ ४० ॥

षोडशाज्याहुतीर्हुत्वा सूक्तेन पुरुषेण च ।
चक्राब्जमण्डले देवं निवेद्य चरुमादरात् ॥ ४१ ॥

ततः पुरुषसूक्तेन चरुहोमं विधाय च ।
तन्नेत्रावरणं^३ मुक्त्वा दर्शयेच्चक्रमण्डलम् ॥ ४२ ॥

^१ बद्धश्च A

^२ जप्य A

^३ चरण A

जुहुयान्मूलमन्त्रेण द्वादशाक्षरविद्यया ।
 प्राशयेद्धुतशेषं तु विष्णुगायत्रिया प्रियाम् ॥ ४३ ॥

आचामयित्वा ता पश्चादुपवेश्य यथापुरम् ।
 अक्षिणीं हृदयं नामि स्पृशेत् प्रसृतिमुदया ॥ ४४ ॥

जितं त इति ता मन्त्रं श्रावयेच्छ्रवणे शनैः ।
 प्रणवत्रितयं तत्र स्थितं मन्त्रे त्रिदैवतम् ॥ ४५ ॥

प्रथमं हि सदाविष्णुर्महाविष्णुश्च मध्यमम् ।
 तृतीयश्च तथा विष्णुरेव देवत्रयं स्थितम् ॥ ४६ ॥

उद्वास्य देवदेवेशमग्निं पश्चाद्विसर्जयेत् ।
 मौनं समापयेत् पश्चादहं शेषं समापयेत् ॥ ४७ ॥

बहन् पुटं दक्षिणं तु यदा वहति मास्तु ।
 गच्छेन्निति तदा पत्नी नारायणमनुस्मरन् ॥ ४८ ॥

गर्भाधानं भवेदेवं क्रमाद्वावगतं शुभम् ।
 तृतीये मासि कुर्वीत पत्न्या पुसवनं शुभम् ॥ ४९ ॥

चरुं पुरुषसूक्तेन हुत्वा चैव शतं घृतम् ।
 न्यग्रोधस्याङ्कुरं क्षुत्त्वा तस्या नासापुटे ततः ॥ ५० ॥

सेचयेद् दक्षिणे सम्यग् द्वादशाक्षरविद्यया ।
 षष्ठके मासि सीमन्तं कुर्यान्मन्त्रविचक्षणः ॥ ५१ ॥

हुत्वा चैव स्रुवेणाज्यं प्रणवेन शताहुतिम् ।
 कृसरस्याहुतीः पश्चादष्टावष्टाक्षरेण तु ॥ ५२ ॥

ब्रह्मरात्रे चतुर्थोऽध्याय

व्याहृतीमिश्रतस्मिन् कुर्यात् तत्र त्रिशुक्लया ।
सीमन्त कारयेन्मूर्ध्नि त्रिभिर्व्याहृतिभिः क्रमात् ॥ ५३ ॥

ततो विष्णुबलि दद्यादष्टमे मासि साधक ।
हुत्वा पुरुषसूक्तेन पायस चरुमेव च ॥ ५४ ॥

तत्तन्मन्त्रेण तेभ्यस्तु क्रमादष्टौ बलीन् हरेत् ।
जितं त इति मन्त्रेण तस्यास्तु जठरं स्पृशेत् ॥ ५५ ॥

जाते तु तनये पश्चात् ततस्तत्प्राशनाच्छुचिः ।
ततो यवाश्च व्रीहीश्च सुवर्णेनावधृष्य च ॥ ५६ ॥

प्राशयित्वा च गायत्र्या हृदये तत् परामृजेत्¹ ।
आघ्राय मूर्ध्नि वै पश्चाद् द्वादशाक्षरविद्यया ॥ ५७ ॥

नाम शुद्धं ततो दद्याद् विष्णुनाम्ना तु किञ्चन ।
सूतक तु दशाह स्यात् तदन्ते नामकर्म च ॥ ५८ ॥

शतमाज्याहुतीर्हुत्वा द्वादशाक्षरविद्यया ।
श्रवणे भगवन्नाम्ना तं सुतं तु समाह्वयेत् ॥ ५९ ॥

पुण्याह वाचयेत् तत्र वैष्णवैर्मन्त्रवित्तमैः ।
अथान्नप्राशनं कुर्यात् षष्ठे मासि यथाविधि ॥ ६० ॥

चरुहोमं ततः कृत्वा सूक्तेन पुरुषस्य ह ।
प्राशयेद्भुतशेषं तु विष्णुगायत्रिया ततः ॥ ६१ ॥

¹ परामृशेत् A

सवत्सरे तृतीये तु चौलकर्म समाचरेत् ।
हुत्वा शताहुतीश्चपि विष्णुगायत्रिया ततः ॥ ६२ ॥

केशान् दक्षिणपार्श्वस्थान् दर्भाङ्कुरसमन्वितान् ।
क्षुरप्रेण ततः कृत्वा प्रणवेन समाहितः ॥ ६३ ॥

द्वादशाक्षरमन्त्रेण प्लुतानुष्णाम्बुना शनैः ।
गोमये विन्यसेत् पश्चात् त्रिरेव तु चतुर्दिशम् ॥ ६४ ॥

क्लृप्तकेश ततः कृत्वा नापितेन कुमारकम् ।
स्नपयेद्विष्णुमन्त्रेण कृत्वा च स्वस्तिवाचनम् ॥ ६५ ॥

चरुहोम ततः कुर्याद् द्वादश द्वादशाक्षरैः ।
हुत्वा स्विष्टकृत चापि बहिः पश्चाद्विसर्जयेत् ॥ ६६ ॥

विप्रस्य पञ्चमे ^१वर्षे अष्टमे वोपनायनम् ।
नृपस्यैकादशे वर्षे द्वादशे तु विशस्तथा ॥ ६७ ॥

एषामा षोडशाद्वर्षादौपनायनिकक्रिया ।
वैदिक तान्त्रिक चैव तथा वैदिकतान्त्रिकम् ॥ ६८ ॥

वैदिक ब्राह्मणानां तु राज्ञा वैदिकतान्त्रिकम् ।
तान्त्रिकं वैश्यशूद्राणां सर्वेषां तान्त्रिकं तु वा ॥ ६९ ॥

स्त्रीशूद्राणां न सर्वेषामौपनायनिकक्रिया ।
दीक्षोपनयनं कर्म कृत्वा ^३सम्यग्यथाविधि ॥ ७० ॥

^१ दर्पणेन ततः स्पृष्ट्वा A

^२ A omits वर्षे to नायनम्

^३ सम्यङ्मना विधि A

ब्रह्मरात्रे चतुर्थोऽध्यायः

तान्त्रिका मूलमन्त्राः स्युस्तन्त्रमन्त्राः प्रकीर्तिताः ।
ततश्च विष्णुगायत्री ज्ञेया वैदिकतान्त्रिकी ॥ ७१ ॥

केवलैर्वैदिकैश्चैव मन्त्रैर्वैदिकमिष्यते ।
वैदिकेन यथाकामं क्षत्रियश्चापि चाचरेत् ॥ ७२ ॥

तान्त्रिकैरेव वैश्यस्तु प्रतिलोम न चाचरेत् ।
होम कुर्यात् स्वमन्त्रैस्तु अनुलोमैस्तु वा पुन ॥ ७३ ॥

यज्ञोपवीतमन्त्रेण दद्याद्यज्ञोपवीतकम् ।
ब्राह्मणस्याजिनं त्वेण रौरव क्षत्रियस्य तु ॥ ७४ ॥

वास्ताजिनं च वैश्यस्य सर्वेषां त्वेणमेव वा ।
ब्राह्मणस्य तु पालाश दण्डं कुर्याद्विचक्षणः ॥ ७५ ॥

वैश्वदण्डं नृपस्यापि वैश्यस्यौदुम्बरं तथा ।
गायत्री शिक्षयेत् पश्चाद् विष्णोश्च सवितुश्च ह ॥ ७६ ॥

ततश्छन्दासि विधिवत् कुमारस्य विशिक्षयेत् ।
ततः कुर्याच्च गोदानं विवाहं च तथा पुनः ॥ ७७ ॥

ततश्च मृतसंस्कारं कर्तव्यो दीक्षितैः क्रमात् ।
मृतं प्रच्छाद्य वस्त्राभ्यां बद्ध्वाङ्गुष्ठं प्रयत्नतः ॥ ७८ ॥

अलकृत्य यथान्यायं वाहयेद्वैष्णवैर्नरैः ।
शमशाने चक्रमालिख्य तत्र कुर्याच्चिता पुनः ॥ ७९ ॥

चितामारोपयेत् पूर्वं शव तु परमेष्ठिना ।

¹पुंसा च दद्याच्चित्या च विश्वेन च परिभ्रमेत् ॥ ८० ॥

निवृत्त्या दापयेदग्निं सर्वेणैव विसर्जयेत् ।

आशौचं तु दशाहं स्याद् ब्राह्मणस्य यथाविधि ॥ ८१ ॥

द्वादशाहं नृपस्यापि विशा पञ्चदशाहिकम् ।

मासं शूद्रस्य च प्रोक्तं ततः श्राद्धं समाचरेत् ॥ ८२ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्ताया ब्रह्मरात्रे
समयाध्यायश्चतुर्थः

ब्रह्मरात्रे पञ्चमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

अथातः सप्रवक्ष्यामि वर्णाचारविधिक्रमम् ।
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चेति चतुर्विधाः ॥ १ ॥

विष्णो शरीरजाता वै सुखबाहूरुपादत ।
अत्रानुलोमजाः श्रेष्ठा वर्ज्याश्च प्रतिलोमजा ॥ २ ॥

प्रतिलोमेषु सर्वेषु सूत एकस्तु गृह्यते ।
¹न दातव्याः परे दीक्षा सर्वे च प्रतिलोमजाः ॥ ३ ॥

न च सस्कारमर्हन्ति वर्णाश्रमबहिष्कृताः ।
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थोऽथ भिक्षुकः ॥ ४ ॥

क्रमादाश्रमिणो ज्ञेया दीक्षिता विष्णुमण्डले ।
चातुर्वर्ण्यं पुनर्भिन्नं क्रमादेव पृथक् पृथक् ॥ ५ ॥

ब्रह्मचारी च लिङ्गी च शिष्यश्चैव ह्युपासकः ।
चतुर्विधास्तु सप्रोक्तास्तन्त्रेऽस्मिन् ब्रह्मचारिण ॥ ६ ॥

दण्डाजिनधरो नित्य वेदाध्ययनतत्परः ।
अक्षारलवणाशी च भैक्षाहारो मिताशन ॥ ७ ॥

¹ न दातव्येतेरे A

स्थण्डिलाजिनशायी च ^१देवाराधनतत्परः ।

गुरुपूजापरो नित्य ब्रह्मचारी स उच्यते ॥ ८ ॥

एवं कर्माणि सत्यज्य भैक्षाहारो मिताशन ।

शङ्ख चक्र गदा शार्ङ्ग श्रीवत्स कौस्तुभ तथा ॥ ९ ॥

बहन् प्रतिष्ठाति कृत्वा वैनतेयमथापि वा ।

देवताराधने सक्तः स लिङ्गीति प्रकीर्त्यते ॥ १० ॥

भैक्षाहारो मिताहारी ^२गुरौ नित्य च सयतः ।

शुश्रूषाभिरुपाध्याय तोषयन् पूजयन् हरिम् ॥ ११ ॥

नान्यकार्यपरो नित्य स शिष्यः परिकीर्तितः ।

त्रिसंध्य पूजयन् देव नान्यकार्यपरायणः ॥ १२ ॥

जपहोमादिनिरतो विहिताध्ययने रतः ।

कुर्वन्स्त्रिवर्णस्नानमष्टाक्षरपरायणः ॥ १३ ॥

गुरुं ^३चानुचरेद्यस्तु स उपासक उच्यते ।

व्रती गृहस्थश्चाढ्यश्च आचार्य इति च क्रमात् ॥ १४ ॥

गृहस्थाश्चात्र विज्ञेयास्तद्ब्रतं कथयामि वः ।

व्रतोपवासनिरतो नियमेनार्चनापरः ॥ १५ ॥

^४ऋतुगामी मिताहारी नक्तभोजी जितेन्द्रियः ।

स व्रतीति समाख्यातो मूलमन्त्रपरायणः ॥ १६ ॥

^१ देवाराधन A

^२ गुरुर्नित्य च सहिताम् A

^३ चानुचरन् A

^४ C and D begin only with this line

व्रतोपवासनिरतो^१ देवताराधने रतः^२ ।

सहिताध्ययने युक्त^३ शिष्याणां भरणे रतः ॥ १७ ॥

स गृहस्थ इति ज्ञेयः स्वदारव्रतिको नर ।

सर्वातिथिपरो नित्य कामक्रोधविवर्जितः^४ ॥ १८ ॥

अन्नदानरतो भक्तः पर्वयाजी सुखान्वितः ।

देवोत्सवपरो नित्य कामरागसमन्वितः ॥ १९ ॥

स चाढ्य इति विज्ञेयो भक्तानां^५ भरणे रतः ।

देवताराधने युक्तः प्रतिष्ठाकर्मकोविदः ॥ २० ॥

प्रयोगनिपुणो नित्य यागे वैदिकतान्त्रिके ।

नित्ययाजी जितक्रोधः शिष्यानुग्रहकारकः ॥ २१ ॥

तन्त्रज्ञस्तन्त्रवक्ता च स च आचार्य उच्यते ।

वैखानसश्च तन्त्री च गुरुर्निष्कल एव च ॥ २२ ॥

चतुर्विधाः समाख्यातास्तन्त्रेऽस्मिन् वनवासिनः ।

अक्षारलवणाशी यः पुत्रदारसमन्वितः ॥ २३ ॥

आश्रमे वा गृहे वापि वसन्नित्यमतन्द्रितः ।

व्याख्याता सहितानां च नान्यकार्यपरायणः ॥ २४ ॥

स्थण्डिलाजिनशायी च सदा विष्णुपरायणः ।

ज्ञानध्यानपरो नित्यं स वैखानस उच्यते ॥ २५ ॥

^१ निरतः A C D

^२ रतम् A C D

^३ युक्तम् C

^४ विवर्जितम् C D

^५ हरणे D

अग्राम्यैर्वर्तयन् ^१यात्रा त्रिसध्य चार्चने रतः ।

^२तान्त्रिकैः केवलैर्मन्त्रैर्जपहोमपरायण ॥ २६ ॥

वलकलाजिनवासाश्च दर्भशय्य स विष्णुभाक् ।

अष्टाक्षरपरो नित्य स तन्त्रीत्यभिधीयते ॥ २७ ॥

यस्तु त्रिवणस्नायी मुनिर्मूलफलाशन ।

सदा त्वनियतावास सर्वतीर्थनिषेवकः ॥ २८ ॥

अर्चयन् वै सदा विष्णु सदा ध्यानपरायणः ।

द्वादशाक्षरतत्त्वज्ञो द्वादशाक्षरपाठकः ॥ २९ ॥

वलकलाजिनवासा स गुरुरित्यभिधीयते ।

अष्टाक्षरपरो नित्यं नक्तभोजी दृढव्रतः ॥ ३० ॥

यदृच्छालाभसतुष्टो द्वन्द्वतीतो विमत्सरः ।

वलकलाजिनवासी च त्रिसध्याराधने रतः ॥ ३१ ॥

अयाजक क्वचिच्चापि न क्वचिच्च प्रतिग्रही ।

तुल्यनिन्दास्तुतिमौनी^३ समलोष्टाश्रमकाञ्चनः ॥ ३२ ॥

स निष्कल इति ज्ञेयो ^४नान्यकार्यपरायण ।

हस परमहसश्च भगवान् प्रभुरेव च ॥ ३३ ॥

^५चतुर्थैव समुद्दिष्टास्तन्त्रेऽस्मिन् यतयः क्रमात् ।

शङ्खचक्रधरो नित्यमेकदण्डी च भैक्षमुक् ॥ ३४ ॥

^१ यत्नात् C

^२ मातृकैः C

^३ मानी C

^४ अनन्यकार्य C

^५ चतुर्भिरेवम् C

सदाराधनसयुक्तस्तन्त्रकर्मविचक्षणः ।

काषायजिनवामास्तु शिखायज्ञोपवीतवान् ॥ ३५ ॥

स हस इति विज्ञेय ^१एकचारी यतव्रतः ।

दण्डमेकं वहन्नित्यं ध्यानज्ञानपरायणः ॥ ३६ ॥

अद्वैतनिरतो नित्य रागद्वेषविवर्जितः ।

^२शिखा यज्ञोपवीतं च परित्यज्य निरुत्सुकः ॥ ३७ ॥

भैक्षभुङ् नियताहारो ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ।

स स्यात् परमहंसाख्यस्तन्त्रकर्मणि निष्ठितः ॥ ३८ ॥

शङ्ख चक्र वहन्नित्यं ब्रसी शिष्यं कमण्डलुम् ।

वासुदेवपरो नित्य त्रिदण्ड योगपट्टिकाम् ॥ ३९ ॥

अष्टाक्षरपरो नित्य भैक्षाशी नियतेन्द्रियः ।

भगवानिति विज्ञेयश्चरन् वै पृथिवोमिमाम् ॥ ४० ॥

एतान्येव वहन्नित्यमष्टाक्षरपरायणः ।

त्रिदण्डं धारयन्नित्यमुद्वहन् गरुडध्वजम्^३ ॥ ४१ ॥

शक्रयागेन^४ देवेगमर्चयन्नियतात्मवान् ।

त्रिसंधाराधनरतः स प्रभु परिकीर्तितः ॥ ४२ ॥

अयने विषुवे चैव सक्रान्तिद्वितयेऽपि च ।

द्वादश्या श्रवणे चैव तथा जन्मनि पर्वाणि ॥ ४३ ॥

^१ एकाचर C

^२ शिखा C

^३ ध्वज, D

^४ योगेन D

आर्द्राया च नवम्यां च ग्राग्यवर्म विवर्जयेत् ।
 मत्स्यकूर्मवराहाणा न च मासानि भक्षयेत् ॥ ४४ ॥
 अर्चयित्वा प्रभु देवं पूजयित्वा तिथीनपि ।
 भोक्तव्यं दाक्षितेनान्नं भक्ष्यं ज्ञात्वा यथाविधि ॥ ४५ ॥
 मूलेन परिषिच्यान्न ध्यात्वैव प्रणवेन च ।
 यथावच्च पयः पीत्वा ध्यात्वा पुरुषमव्ययम् ॥ ४६ ॥
 यस्तु वैश्वानरो नित्यं प्राणिना देहमाश्रितः^१ ।
 ज्योतिर्मयं सदाविष्णुं ध्यात्वैव प्रणवेन तु ॥ ४७ ॥
 ततः प्राणाहुतीं कुर्यात् तस्मै पञ्चात्मने नमः ।
 प्राणाय चेत्यपानाय तथा व्यनाय चैव हि ॥ ४८ ॥
 उदानाय समानाय स्वाहेति जुहुयात् पृथक् ।
 मौनी वाप्यथवामौनी प्रहृष्टः सयतेन्द्रियः ॥ ४९ ॥
 वक्त्रमात्रं ग्रसेत् पिण्डं नातिरिक्तं कदाचन ।
 न हसेन्नोद्विजेच्चापि न चोत्तिष्ठेत् कदाचन ॥ ५० ॥
 न पाणिपादचपलो न वाक्चपल एव च ।
 न जुगुप्सेत तच्चात्र भुञ्जीयाच्छब्दवर्जितम् ॥ ५१ ॥
 श्वानं रजस्वला चापि चण्डालं वा वियज्ञकम् ।
 काकं पाषण्डिनं वापि देवलं वापि कुक्कुटम् ॥ ५२ ॥

कासकान् वा तदा पश्येदन्न तत्तु विवर्जयेत् ।
स्नात्वा जलाशये पश्चात् पञ्चोपनिषदो जपेत् ॥ ५३ ॥

स्नानस्य तु विधिं वक्ष्ये यथावत् तन्निबोधत ।
वैदिकं तान्त्रिकं चापि द्विविधं स्नानमुच्यते ॥ ५४ ॥

वैदिकं वैदिके प्रोक्तं तान्त्रिकं कथयामि वः ।
मृत्तिका गोमयं चैव कुशपुष्पतिलानपि ॥ ५५ ॥

यथाशक्तं तु सगृह्य स्नानार्थं प्रयतो ब्रजेत् ।
कूपस्नानं न कुर्वीत तटाकादिषु सत्सु हि ॥ ५६ ॥

तेषां नाल्पाम्भसि स्नायात् स्थितेषु बहुवारिषु ।
एतेष्वपि च न स्नायात् सत्या सरिति साधक ॥ ५७ ॥

एतास्वपि च सर्वासु विशिष्टा स्यात् समुद्रगा ।
१तासामपि च सर्वासा सर्वा प्रक्लेशतो वराः ॥ ५८ ॥

नदीनामपि सर्वासा २दक्षिण तीरमुत्तमम् ।
प्रत्यङ्मुखस्त्रवन्तीनां यत्र चोदङ्मुखा स्थिताः ॥ ५९ ॥

प्राक्तीरं तत्र तीर्थं स्यात् सर्वपापानोदनम् ।
सुदूरमपि गन्तव्यं यत्र भागवतो जनः ॥ ६० ॥

तद्धि तीर्थं प्रशस्तं हि सर्वपापानि कृन्तनम् ।
कूपाद् दशगुणा वापी वाप्या दशगुणा नदी ॥ ६१ ॥

¹ D omits this line

² दक्षिणान्तर D

नद्या दशगुणं स्नानमेवं विद्यात् समुद्रगा ।
तस्या दक्षिणतीरं तु तथैव प्राक्तटे फलम् ॥ ६२ ॥

स्नाने भागवताक्रान्ते फलमानन्त्यमश्नुते ।
फलमानं समालोच्य तोयतीरं समेत्य च ॥ ६३ ॥

तीरे मृद्धोमयादीनि समीक्ष्य स्थापयेत् पृथक् ।
प्रदक्षिण परिक्रम्य प्रणम्याञ्जलिमुद्रया ॥ ६४ ॥

प्रणवेन प्रतिस्रोतः^१ प्रमज्जेत् स्नानमुद्रया ।
मृद समालभेच्चापि सम्यक् कृत्वा विचक्षणः ॥ ६५ ॥

आदित्याभिमुखो मज्जेत् ततश्च परमेष्ठिना ।
गोमयं च समालभ्य प्रणवेन शनैः शनैः ॥ ६६ ॥

प्रतिस्रोत पुनर्मज्जेत् त्रिभिर्मन्त्रेण चात्मना ।
आचम्य मूलमन्त्रेण कृत्वा न्यास यथाविधि ॥ ६७ ॥

विश्वेनादित्यमालोक्य निवृत्त्याथ प्रणम्य च ।
सर्वेण दर्मानादाय सिञ्चेदम्बुनि केवलम् ॥ ६८ ॥

अपराजितया सिक्त्वा मूलमन्त्रेण चैव हि ।
अष्टाक्षरसहस्रं तु जपेदन्तर्जलं गतः ॥ ६९ ॥

जप्त्वाघमर्षणं चैव धौतवस्त्रद्वयेन च ।
आचम्य मूलमन्त्रेण कृत्वा न्यास च पूर्ववत् ॥ ७० ॥

^१ प्रमृज्जेत् C

दर्भपाणिस्ततो भूत्वा दर्भासनगतं पुन ।
मूलमन्त्रसहस्रं च जप्त्वा च जपमुद्रया ॥ ७१ ॥

सपुष्प तोयमादाय प्रत्यादित्य समुत्क्षिपेत् ।
व्योममुद्रा ततो बद्धा सूर्यस्यैकाक्षरं जपेत् ॥ ७२ ॥

जप्त्वा द्वादशकृत्वश्च सूर्यमन्त्रं ततो जपेत् ।
जप्त्वाथ चतुरो मन्त्रास्त्रिकृत्वश्च पृथक् पृथक् ॥ ७३ ॥

मुद्रादेवास्तु चतुरः स्मृत्वा स्मृत्वा यथाक्रमम् ।
ईशानादि समारभ्य वायव्यान्तं समापयेत् ॥ ७४ ॥

ऐशान्या तु घोत्कश्च स्थितो मुद्राधिदैवतः ।
ऋग्विधाता तथाग्नेयामर्किमर्त्ये च नैर्ऋते ॥ ७५ ॥

महाश्वेतश्च वायव्या नामैषा मन्त्रमुच्यते ।
प्रणवादिनमोऽन्ताश्च जप्त्वैवं चतुरः क्रमात् ॥ ७६ ॥

^१ततः प्रदक्षिणीकृत्य मुद्रयाष्टाक्षरेण च ।
ऊर्ध्वबाहुस्ततो भूत्वा सूर्यमीक्षेत् समाहित ॥ ७७ ॥

जपेद्वै विष्णुगायत्रीमष्टाक्षरमथापि वा ।
द्वादशाक्षरमन्त्रं च शतकृत्वः पृथक् पृथक् ॥ ७८ ॥

नारसिंह ततो जप्त्वा परिक्रम्य प्रदक्षिणम् ।
सतिलैस्तर्पयेत् तोयैः सदभैश्च पितृनपि ॥ ७९ ॥

¹द्वितया द्वितया प्रोक्ता निवापसलिलक्रियाः² ।
देवाना पितरश्चापि प्रमीतपितरोऽपि च ॥ ८० ॥

सुतान् वैष्णवमातृणा³ तर्पयेच्च पृथक् पृथक् ।
एते चान्ये च जीवन्ति दक्षिणा दिशमाश्रिताः ॥ ८१ ॥

मृता ये मनुजादीना पितरश्च पितामहाः ।
प्रपितापितरश्चोक्ता जलं कार्यं यथाविधि ॥ ८२ ॥

देवर्षिपितृकार्येण खानादस्ति फल महत्⁴ ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन तर्पयेद् देवताः पितृन् ॥ ८३ ॥

तेषु तृतेषु तृप्ता स्युः पितरः प्रस्थितास्ततः ।
ततस्ताननृणान् सर्वास्तर्पयेच्च विचक्षणः ॥ ८४ ॥

स्थिताश्चेत् तृप्तिमायान्ति स्वर्गे वा नरकेऽपि वा ।
⁵सुपुत्रेण गतिं यान्ति ⁶विष्णुमन्त्रविपूजिताः ॥ ८५ ॥

तस्माद् दीक्षा प्रवेष्टव्या पितृणामनृणाय च ।
सप्त पूर्वे प्रमुच्यन्ते समयस्थेन सूनुना ॥ ८६ ॥

आवार्थत्वं गतेनात्र किं पुनः फलमश्नुते ।
आस्फोटयन्ति पितरः प्रनृत्यन्ति पितामहाः ॥ ८७ ॥

वैष्णवो नः कुले जातः स न सतारयिष्यति ।
वक्ष्ये तर्पणमन्त्राश्च पूर्वं देवपितृनपि ॥ ८८ ॥

¹ द्वितय द्वितय D

⁴ कचित् D

² क्रियाम् E

⁵ सुपुत्रेण D

³ मन्त्राणा D

⁶ विष्णुमन्त्रि A

तृप्यता हव्यवाडमिस्तृप्यता सोम एव च ।
तृप्यतामर्यमाजोऽपि तृप्यतामर्यमापि च ॥ ८९ ॥

अग्निष्वात्ताश्च तृप्यन्ता तृप्यन्ता सोमपा अपि ।
तथा बर्हिषदश्चापि ^१तृप्यन्तामिति तर्पयेत् ॥ ९० ॥

पश्चाद्विषितृन् सर्वास्तर्पयामीति तर्पयेत् ।
आचार्य चाप्युपाध्याय शिष्यान् आतृन् पितृन् क्रमात् ॥ ९१ ॥

मातर मातुल चापि पितृव्य श्वशुर तथा ।
विविधास्तर्पयत्येव पितृन् पितृविधानपि ॥ ९२ ॥

दर्शयित्वा महामुद्रास्तीर्थं पश्चाद्विसर्जयेत् ।
स्नानवस्त्रं विनिष्पीड्य सध्योपासनमारभेत् ॥ ९३ ॥

सध्यात्रय समुद्दिष्टं तन्त्रेऽस्मिन् परमेष्ठिना ।
प्रातर्मध्याह्नसायाह्नौ सध्यात्रितयमुच्यते ॥ ९४ ॥

विष्णुश्चोपास्यते प्रातः सध्याया सयतेन्द्रियै ।
महाविष्णुश्च मध्याह्ने पूज्यते पुरुषोत्तमः ॥ ९५ ॥

सायाह्ने च सदाविष्णुः ^२सधातृत्वेन पूज्यते ।
स्थित्वा चोपास्यते प्रातरुपविश्य च शेषयोः ॥ ९६ ॥

मन्त्रत्रय समुद्दिष्टं सध्योपासनकर्मणि ।
प्रातश्च विष्णुगायत्री मध्याह्ने द्वादशाक्षरम् ॥ ९७ ॥

अष्टाक्षरं जपेत् साय सर्वदाष्टाक्षरं तु वा ।
दर्भेषु दर्भपाणि सन् ध्यात्वा पुरुषमव्ययम् ॥ ९८ ॥

ऋषिच्छन्दोविशेषं च ज्ञात्वा दैवतमेव च ।
बद्धादौ जपमुद्रा च वहन्नप्यक्षमालिकाम् ॥ ९९ ॥

¹ततः स्वयमृषिर्भूत्वा मनुदेवमनुसरन् ।
प्राणायामान् क्रमात् कृत्वा प्रणवेनैव साधकः ॥ १०० ॥

प्रणवः पञ्चमात्रः स्यात् प्राणायामे स्थितस्तु यः ।
मन्त्रस्थोऽपि तथाभूतस्त्रिमात्रोऽध्ययने स्थितः ॥ १०१ ॥

वेष्टितः तु जपेन्मन्त्रं प्रणवेनैव साधकः ।
राक्षसाश्चासुराश्चापि मन्त्रं गृह्णन्त्यवेष्टितम् ॥ १०२ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन वेष्टयेत् प्रणवेन तु ।
वेष्टितानां तु बीजानां ²शरीरन्यास इष्यते ॥ १०३ ॥

प्राङ्मुखः प्रातरेव तु सध्योपासनमाचरेत् ।
मध्याह्ने प्राङ्मुखस्तिष्ठेत् सायं प्रत्यङ्मुखस्तथा ॥ १०४ ॥

सध्यां समापयेत् पश्चाच्चक्रमन्त्रेण³ साधकः ।
मूर्ध्न्यमन्त्रैश्चतुर्भिस्तु त्रिकृत्वस्तु परिभ्रमेत् ॥ १०५ ॥

सूर्योपस्थानमेवं तु त्रिभिर्मन्त्रैस्तु मन्त्रवित् ।
विधिमाचमनस्याद्यं प्रवक्ष्यामि यथातथम् ॥ १०६ ॥

¹ तत्र D² शरीर C³ चन्द्रमन्त्रेण A

हस्ते तीर्थानि च ज्ञात्वा सदाचमनमारभेत् ।
अङ्गुष्ठमूलं ब्राह्म तु तीर्थमित्यभिधीयते ॥ १०७ ॥

कायमङ्गुलिमूलं तु तीर्थमग्रं तु दैविकम् ।
पैतृकं हस्तमध्यं तु तीर्थं दक्षिणहस्तगम् ॥ १०८ ॥

पैतृकेण पिबेत् तोयं ततो ब्राह्मेण मार्जयेत् ।
दैविकेन स्पृशेदङ्गान्येषां तृप्तिं यदीच्छति ॥ १०९ ॥

पितरस्तृप्तिमायान्ति पानेन प्रथमेन हि ।
पितामहो द्वितीयेन अन्त्येन प्रपितामह ॥ ११० ॥

मार्जनेनाथ पूर्वेण ब्रह्मतीर्थेन तत्र तु ।
प्रजापतिर्द्वितीयेन त्रयस्तुष्टा इति स्मृताः ॥ १११ ॥

चक्षुषो स्पृष्टयोस्तृप्तिं चन्द्रादित्यौ प्रयास्यतः ।
नासिकापुटयोस्तृप्तिं स्पृष्टयोर्याति वै त्रयी ॥ ११२ ॥

अश्विनौ गच्छतस्तृप्तिं स्पृष्टयो कर्णयोरथ ।
तृप्यन्ति भुजयो शैला नामौ विष्णुरिति श्रुतिः ॥ ११३ ॥

हृदये च महाविष्णुः सदाविष्णुश्च मूर्धनि ।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु चक्षुषी समुपस्पृशेत् ॥ ११४ ॥

अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु स्पृशेन्नासापुटावपि ।
श्रोत्रेऽङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां बाहू चाङ्गुष्ठकेन च ॥ ११५ ॥

नाभि मध्यमया स्पृष्ट्वा चतुर्भिर्हृदयं ततः ।
पञ्चभिश्चैव मूर्धानं स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा पयः स्पृशेत् ॥ ११६ ॥

एवमाचमनं प्रोक्तं सर्वकर्मसु सर्वदा ।
आचार्यपरिचर्याथ मया चाद्य प्रवक्ष्यते ॥ ११७ ॥

समयी पुत्रकश्चापि साधकश्च तथापर ।
आचार्य इति चत्वारश्चतुराश्रमिणः क्रमात् ॥ ११८ ॥

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थोऽथ भिक्षुकः ।
एषु सर्वेषु चत्वार समयिप्रमुखास्तथा ॥ ११९ ॥

दीक्षामात्रं प्रविष्टा ये केवले समये स्थिनाः ।
अतन्त्रज्ञा अदेवार्चास्ते वै समयिनः स्मृता ॥ १२० ॥

दीक्षिताना तु सर्वेषां पुत्रवद्ये प्रतिष्ठिताः ।
दीक्षा प्रविष्टा निर्ग्रन्थाः पुत्रकास्ते प्रकीर्तिताः ॥ १२१ ॥

साधको मन्त्रतत्त्वज्ञस्तन्त्रपाठे विचक्षणः ।
देवताराधने सक्तः सर्वदा तत्परायण ॥ १२२ ॥

कर्माणि साधयेन्नित्यं देवपूजाभिरेव च ।
स साधक इति प्रोक्तस्तन्त्रमन्त्रविशारदः ॥ १२३ ॥

व्याख्याता तन्त्रमन्त्राणां सहिताना च सर्वतः ।
संस्कर्तापि च शिष्याणामाचार्यः सोऽभिधीयते ॥ १२४ ॥

सर्वेषां समयस्थाना साधकस्तु विशिष्यते ।
साधकाना तु सर्वेषामाचार्यस्तु विशिष्यते ॥ १२५ ॥

साधकाचार्ययोरेव प्रायेणाचार उच्यते ।

^१व्याख्यानं श्रवणं चापि जपं च स्तवमेव च ॥ १२६ ॥

कुर्यात् सभाषणं चापि शब्दतन्मात्रविद्यया ।

चरुन् पुरुषसूक्तेन भोज्यं पेयं तथैव च ॥ १२७ ॥

लेह्यं चापि तथा कुर्याद्रसतन्मात्रविद्यया ।

गन्धपुष्पादिदानं च आदानं च निवेदनम् ॥ १२८ ॥

कुर्याद् गन्धानुलेपं च गन्धतन्मात्रविद्यया ।

आचार्यं च गुरुं ध्यायेद् दैवतं परमं गुरुम् ॥ १२९ ॥

तदुक्तान्येव कर्माणि सर्वाण्येव समाचरेत् ।

अनिवेद्य तु तं किञ्चिन्नावश्यकमपि त्यजेत् ॥ १३० ॥

प्रधानान्यपि कर्माणि तदर्थं तु समाचरेत् ।

छायेवानुगतो भूत्वा तमेवानुचरेत् सदा ॥ १३१ ॥

पादौ निपीड्य तस्यैव शयानं चानुसविशेत् ।

न पादसेवनं कुर्यान्न देवप्रतियातने ॥ १३२ ॥

न भास्करे न वा वह्नौ न सोमे नोदकाशये ।

न च भागवते चैव न धान्ये नापि सविशेत् ॥ १३३ ॥

उत्थायानुगुणं चात्र ध्यात्वा नारायणं प्रभुम् ।

दक्षिणेनैव पादेन भूमिं पूर्वमवष्टमेत् ॥ १३४ ॥

नमस्ते प्रियदत्तायै देव्यै चेत्यभिधाय तु ।
 निर्गच्छेद् गृहतः ¹प्रात प्रायः प्रागुदयाद्रवेः ।
 आचारानाचरन्नेवं सदाविष्णुपुरं व्रजेत् ॥ १३५ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्ताया ब्रह्मरात्रे
 वर्णाचारविधि पञ्चमोऽध्यायः.

ब्रह्मरात्रे षष्ठोऽध्यायः

अथातः सप्रवक्ष्यामि प्रतिष्ठाविधिमुत्तमम् ।
देवतायतनस्याग्रे कुर्यान्मण्डपमादितः ॥ १ ॥

चतुर्द्वारसमायुक्तं चतुस्तोरणभूषितम् ।
यागमण्डपमात्रं वा दशहस्तं तु वा पुनः ॥ २ ॥

मानेन यच्च सप्रोक्तं प्रमाणं यागमण्डपे ।
तदेवात्र प्रमाणं स्यादुत्तमाधममध्यमम् ॥ ३ ॥

सर्वतश्चार्द्रशाखाभिर्निश्छिद्रं कारयेद्बहिः ।
तोरणानां च केतूनां कलशानां तथैव च ॥ ४ ॥

दौवारिकाणां नामानि पूर्वोक्तान्येव मण्डपे ।
प्रासादमभितश्चापि वेष्टयेन्मण्डपं तथा ॥ ५ ॥

तत्रापि कारयेत् सम्यङ् निश्छिद्रं पटलैः क्रमात् ।
पूर्वोक्तमण्डपे चैव षोडशस्तम्भसयुते ॥ ६ ॥

कुर्यात् तस्मिंश्चतुस्तम्भा मध्ये शयनवेदिकाम् ।
दशतालैः विस्तीर्णां तावदायामसयुताम् ॥ ७ ॥

चतुरश्रा समा स्निग्धामेकहस्तसमुच्छ्रिताम् ।
तस्याः कुर्याच्चतुर्विंशु बह्वेरायतनानि च ॥ ८ ॥

प्राग्भवेच्चतुरश्रं तु धनुर्वक्रं तु दक्षिणे ।
 वृत्त पश्चिमभागे तु त्रिकोण चोत्तरे तथा ॥ ९ ॥
 तेषां द्विताल विस्तारस्तावद्गर्तस्य निम्नता ।
 त्रिताल वेदिकायास्तु दृरीभूतानि सर्वतः ॥ १० ॥
 प्रासादममितं कुर्याच्चतुरश्रं णि सर्वशः^१ ।
 अष्टावायतनान्येव दिक्ष्वष्टासु यथाक्रमम् ॥ ११ ॥
 तेषां त्रितालविस्तारमेकैकं प्रति तालकम् ।
 अकृष्णशारा कलशा अभिन्ना शब्दसयुता ॥ १२ ॥
 सम्यक् पक्काः समा सर्वे वितस्त्याथ समुच्छ्रिता^२ ।
 कर्णं त्रियङ्गुलं प्रोक्तं द्वियङ्गुलमथापि वा ॥ १३ ॥
 अङ्गुलं वक्त्रवलयं द्वियङ्गुलमथापि वा ।
 उत्सेवमानविस्तारं कलशानां प्रचक्षते^३ ॥ १४ ॥
 शयनं त्रिविधं प्रोक्तं क्षौम कार्पासिकं तथा ।
 उर्णामयं च तत् सर्वं व्याघ्रचर्मोत्तरच्छदम् ॥ १५ ॥
 क्षौमोत्तरच्छदं वापि यथावित्तानुसारतः ।
 शयनं वेदिकामध्ये कल्पयेन्मन्त्रवित्तमः ॥ १६ ॥
 कर्मार्चा स्थापनार्चेति द्विविधा परिकीर्तिता ।
^४यत्कृता प्रतिमा पूर्वप्रासादे मृन्मयादिभिः ॥ १७ ॥

^१ सर्वतः, C^३ प्रशस्यते C^२ सौधमुच्छ्रिताम् C^४ देवताप्रतिमा C

सा स्थापनार्चा विज्ञेया रत्नन्यासोपरि स्थिता ।
अन्या तु लोहजा ^१यात्र सा कर्माचंति कीर्तिता ॥ १८ ॥

कर्माचस्त्रिपनार्थं तु तस्य वै मण्डपस्य ह ।
ऐशान्या मण्डपं कुर्याच्चतुस्तम्भसमन्वितम् ॥ १९ ॥

वेदिका तत्र कुर्वीत हस्तविस्तारसयुताम् ।
वितस्तिमात्रमुत्सेधं स्नानपीठसमन्वितम् ॥ २० ॥

उत्तरे वेदिकायास्तु श्वश्रु स्याद्धस्तमानतः ।
चतुरङ्गुलविस्तारा कुल्या स्याद्वेदिकोपरि ॥ २१ ॥

कुल्या ता श्वश्रुपतितामविच्छिन्ना तु कारयेत् ।
एव च मण्डपे सर्वं कारयित्वा विचक्षण ॥ २२ ॥

वितानवस्त्रसंलक्ष्मलकारैरलंकृतम् ।
अक्षतैर्विविधैर्गन्धैः फलैश्च विविधैः शुभैः ॥ २३ ॥

मण्डपं तमलकृत्य यथालाभमितस्ततः ।
दामानि लम्बयेत् तत्र तोरणेष्वपि सर्वशः ॥ २४ ॥

ततश्चतुर्विधातोद्य वादयेन्मण्डपाद्बहिः ।
अवनद्धं घनं चैव ततः सुषिरमेव च ॥ २५ ॥

अवनद्धं मृदङ्गादि चर्मणाव्रियते तु यत् ।
घनं तालादि संप्रोक्तं ततः तन्त्रीकृतं भवेत् ॥ २६ ॥

सुषिरं चापि वंशादि चतुर्विधमुदाहृतम् ।
नास्तिकान् भिन्नमर्यादान् देवब्राह्मणदूषकान् ॥ २७ ॥

पाषण्डिनश्च तद्भक्तान् पाषण्डाजीवकानपि ।
दीक्षाबहिष्कृताश्चापि दूरमुत्सारयेत् ततः ॥ २८ ॥

आरभेताथ कर्माणि मन्त्रवद्धि यथाविधि ।
वैदिक तान्त्रिक चैव तथा वैदिकतान्त्रिकम् ॥ २९ ॥

त्रिविध कर्म सप्रोक्त प्रतिष्ठाराधनादिषु ।
वैदिक ब्राह्मणानां तु राज्ञा वैदिकतान्त्रिकम् ॥ ३० ॥

तान्त्रिक वैश्यशूद्राणां सर्वेषां तान्त्रिकं तु वा ।
गन्धतोयेन सपूर्णान् सूत्रेण परिवेष्टितान् ॥ ३१ ॥

मरुतान् सपिधानांश्च मुखे साश्चत्थपल्लवान् ।
अष्टौ तु कलशास्तत्र द्वौ द्वौ वारि विनिक्षिपेत् ॥ ३२ ॥

ऋचेद विष्णुरित्येव विन्यसेत् कलशान् पृथक् ।
प्रागादि चोत्तरान्तं तु तयाष्टाक्षरयुक्तया ॥ ३३ ॥

अष्टाक्षरेण विन्यस्य धान्यराशौ पृथक् पृथक् ।
अष्टदिक्षु तथा चाष्टौ सूत्रेण परिवेष्टितान् ॥ ३४ ॥

अष्टाक्षरेण विन्यस्य इन्द्राद्येव प्रदक्षिणम् ।
अक्षतैर्विकिरेच्चापि प्रणम्याञ्जलिमुद्रया ॥ ३५ ॥

प्रत्यगायतनं चापि तथा द्वादश निक्षिपेत् ।
पूर्वभागे तु सर्वेषां यथोद्दिष्टक्रमेण तु ॥ ३६ ॥

पालिकाश्च तथा न्यस्य प्रत्यगायतन क्रमात् ।
 ततः स्नपनवेद्याश्च पश्चिमे कलशान् न्यसेत् ॥ ३७ ॥

मण्डपं चतुरश्र तु लिप्त्वालकृत्य चाक्षतैः ।
 तत्र सप्तदशाभिन्नान् ^१कलशान् पूरयेत् क्रमात् ॥ ३८ ॥

मध्यम तु पद ब्राह्म ततश्चावरणद्वयम् ।
 प्रत्यावरणमष्टौ तु कलशा परिकीर्तिताः ॥ ३९ ॥

यवोदकान्ता पाद्याद्यास्तत्र सप्तदश क्रमात् ।
 बहिरावरणे पूर्वे पाद्य तु विनिवेशयेत् ॥ ४० ॥

अर्घ्यं तु दक्षिणे न्यस्य प्रत्यगाचमनीयकम् ।
 उत्तरे पञ्चगव्य तु घृतमाग्नेयगोचरे ॥ ४१ ॥

नैर्ऋते दधि विन्यस्य वायव्ये क्षीरमेव च ।
 ऐशाने मधु विन्यस्य व्यस्तैरष्टाक्षरैः पृथक् ॥ ४२ ॥

अन्तरावरणे प्राच्या कषायं विनिवेशयेत् ।
 उष्णाम्भो दक्षिणम्या च पश्चिमे रत्नमेव च ॥ ४३ ॥

फलोदक चोत्तरस्यामाग्नेये लोहमेव च ।
 नैर्ऋत्या मार्जनं चैव वायव्ये गन्धतोयकम् ॥ ४४ ॥

ऐशाने चाक्षतान् न्यस्य ब्रह्मभागे यवोदकम् ।
 स्नपनार्थं विधिं चैव कृत्वा तन्त्रविचक्षणः ॥ ४५ ॥

^१ पूरयेत्कलशान् पृथक् C

कर्मार्या वाप्यथावाच्या विन्यसेत् स्नानपीठके ।
एकबेरविधान चेत् प्रथमार्चा निवेशयेत् ॥ ४६ ॥

अश्रमना मणिना वापि लोहैर्वा क्रियते तु या ।
^१ब्राह्मे च स्थाप्यते सा तु एकबेरविधिर्भवेत् ॥ ४७ ॥

मृन्मयी प्रतिमा या तु पूर्वोक्ता यापि काष्ठजा ।
दैविके स्थाप्यते चेत् सा बहुबेरविधिर्भवेत् ॥ ४८ ॥

बहुबेरविधौ सन्ति परिवारा यथाक्रमम् ।
एकबेरविधाने तु केवलं प्रतिमा भवेत् ॥ ४९ ॥

लिङ्गस्य स्थापनाया चाप्येष एव विधिक्रमः ।
लिङ्गं तु त्रिविधं प्रोक्तं ब्राह्मं शांकरमेव च ॥ ५० ॥

वैष्णवं च त्रिदैवं च चतुर्थं परिकीर्तितम् ।
मूलस्थूलं भवेद् ब्राह्मं शिरःस्थूलं तु शांकरम् ॥ ५१ ॥

वैष्णवं समवृत्तं च धारालिङ्गं तथैव च ।
धाराकुल्याश्च कर्तव्या एकबेरविधौ सति ॥ ५२ ॥

बहुबेरविधाने तु न च निर्माल्यकुल्यकाः ।
कर्मार्या बहुबेरे तु गृह्यते लोहसमवा ॥ ५३ ॥

प्रतिमां स्थापयित्वाथ प्राग्ग्रेषु कुशेषु च ।
प्रत्यृचं कलशं गृह्य षोडशावरणद्वये ॥ ५४ ॥

^१ ब्रह्मार्चा C

दद्यात् पुरुषसूक्तेन पाद्यादि क्रमयोगतः ।
पाद्यादीनां तु सर्वेषां सर्वाण्येव सविस्तरम् ॥ ५५ ॥

द्रव्याणि ^१स्नपनाध्याये शिवरात्रे प्रवक्ष्यते ।
ऋचा प्रथमया पाद्यं दद्यान्मन्त्रविचक्षण ॥ ५६ ॥

द्वितीयया ततश्चाग्न्यर्चामाचाम तु तृतीयया ।
चतुर्थ्या पञ्चगव्यं च पञ्चम्या घृतमेव च ॥ ५७ ॥

दधि षष्ठ्याथ सप्तम्या पयोऽष्टम्या मधु क्रमात् ।
नवम्या तु कषायाम्भो दशम्योष्णोदकं तथा ॥ ५८ ॥

एकादश्या च ^२रक्ताम्भो द्वादश्या च फलोदकम् ।
लोहतोयं त्रयोदश्या चतुर्दश्या च मार्जनम् ॥ ५९ ॥

पञ्चदश्या च गन्धाम्भः षोडश्याक्षतवारि च ।
यवोदकं ततो दद्यान्मानस्तोक्या च साधकः ॥ ६० ॥

^३अष्टाक्षरं तु वै दद्यात् केवलाष्टाक्षरेण वा ।
कृत्वैवं स्नपनं पश्चाद् बीजमुद्रा च दर्शयेत् ॥ ६१ ॥

पुण्याहं वाचयेत् पश्चाद् वैष्णवैर्मन्त्रवित्तमैः ।
हिरण्यं वाथ वस्त्रं वा तिला वा दक्षिणा भवेत् ॥ ६२ ॥

चतुर्भिर्दृष्टिभिर्वापि ततो द्वादशभिस्तु वा ^४ ।
आचार्यो वैष्णवैः सार्धमर्चा वस्त्रैस्तु वेष्टयेत् ॥ ६३ ॥

^१ स्नपनाध्याये C

^३ अष्टाक्षरान्त A

^२ रक्ताम्भः C

^४ तथा C

सूत्र दद्याच्च हैरण्य कटिसूत्र च दापयेत् ।
सौवर्ण कुसुम चापि सौवर्ण कटिसूत्रकम् ॥ ६४ ॥

दत्त्वा देवाय गन्धादि कृत्वा च स्वस्तिवाचनम् ।
तैः सार्धं वेदिकामध्ये शयने सनिवेशयेत् ॥ ६५ ॥

जयशब्दादिनादैश्च क्ष्वेलिकास्फोटितैरपि ।
नृतैर्गेयैश्च वाद्यैश्च नादयित्वा दिशो दश ॥ ६६ ॥

अत्राष्टमङ्गलान्येवमष्टदिक्षु निवेशयेत् ।
शङ्ख चक्र पताका च श्रीवत्स दर्पण वृषम् ॥ ६७ ॥

मत्स्ययुग्मं च कुम्भं च मङ्गलानि प्रचक्षते ।
लोहजान्येव कुर्वीत अलाभे काष्ठजानि तु ॥ ६८ ॥

कलशानां च देवस्य मध्ये मध्ये यथादिशम् ।
इन्द्रादीशानपर्यन्तं स्थापयित्वा प्रदक्षिणम् ॥ ६९ ॥

एकं कुम्भं तु निर्दोषं सूत्रेण परिवेष्टितम् ।
अश्वत्थपल्लवच्छन्नं तोयपूर्णं सरत्नकम् ॥ ७० ॥

देवस्य दक्षिणे पार्श्वे विन्यसेच्चान्यपूर्वकम् ।
तोरणानि च केतूश्च कलशाश्च पृथक् पृथक् ॥ ७१ ॥

पूजयेद् गन्धपुष्पाद्यैः प्रत्येकं तु स्वनामभिः ।
अष्टौ विद्येश्वराः पूज्या वेदिकाकलशेष्वपि ॥ ७२ ॥

प्राच्यामादिवराहस्तु नारसिंहश्च दक्षिणे ।
प्रतीच्या श्रीधरो देवो हयवक्त्रस्तथोत्तरे ॥ ७३ ॥

¹आग्नेये मार्गवो रामो नैर्ऋते राम एव च ।

वामनश्चापि वायव्ये वासुदेवस्तथैश्वरे ॥ ७४ ॥

स्वनाम्ना पूजयित्वैतान् कलशेषु पृथक् पृथक् ।

ब्रह्माण च ²महाकुम्भे स्वनाम्ना पूजयेत् तत ॥ ७५ ॥

पूजयेद्विष्णुगायत्र्या मातृविद्याभिरेव च ।

कर्मारचा शयनस्था वा कर्मारचा स्वयमर्चयेत् ॥ ७६ ॥

हारकेयूरकटकब्रह्मसूत्रप्रलम्बनैः³ ।

वस्त्रैश्चित्रैरलकुर्यात् स्वा स्वां मुद्रा च दर्शयेत् ॥ ७७ ॥

मथित्वा पूर्वमन्त्राग्निं⁴ कृत्वा चैव क्रियास्तथा ।

आरभेद्धोमकर्मापि चतुर्ष्वायतनेषु च ॥ ७८ ॥

मूर्तयस्तन्मयाः प्रोक्ताश्चत्वारः क्रमयोगतः ।

⁵पूर्वाग्निर्वासुदेवाख्यो दक्षिणाग्निश्च कर्षण ॥ ७९ ॥

प्रद्युम्नः पश्चिमाग्निः स्यादनिरुद्धस्तथोत्तरः ।

मूर्तिधारा इति प्रोक्ता होतारस्तु चतुर्विधा ॥ ८० ॥

स्वनाम्ना जुहुयुश्चैतान् समिदाज्यचरूस्तथा ।

अष्टोत्तरशतं चैव प्रत्येकं तु पृथक् पृथक् ॥ ८१ ॥

चतुर्ष्वग्निषु सप्रोक्ताः समिधश्च चतुर्विधाः ।

पालाशाः खादिराश्चापि बैल्वा औदुम्बरास्तथा ॥ ८२ ॥

¹ आग्नेय्या C

² हरि कुम्भे C

³ प्रपूजनै, C

⁴ अत्राग्नि C

⁵ C omits three lines from here

आज्य चतुर्विधं प्रोक्तं यागाध्याये यथाविधि ।
चरुंश्चतुर्विधानत्र प्रवक्ष्यामि यथातथम् ॥ ८३ ॥

पायसं कृसरं गौडं हरिद्रान्नं चतुर्विधम् ।
यथासंख्यक्रमेणैव हुत्वाग्निषु यथाविधि ॥ ८४ ॥

चतुर्भिर्विधैर्भक्ष्यैः पायसैश्च गुडौदनैः ।
निवेद्य देवदेवेशमुत्थाप्य प्रणवेन ह ॥ ८५ ॥

हरिद्राक्षैरूपैश्च कृसरैश्च बलिं हरेत् ।
पायसं भोजयेद् भक्तान् वैष्णवान् द्वादश क्रमात् ॥ ८६ ॥

कारयेच्छान्तिहोमं च ^१मूर्तीर्ध्यायेद्यथाविधि ।
मधुना पयसा दध्ना हूयते यद् घृतेन च ॥ ८७ ॥

शान्तिहोमः समुद्दिष्टः स्थापनादिषु कर्मसु ।
कुर्यात् पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं षोडशाहुतीः ॥ ८८ ॥

मधुहोमं तु पूर्वत्र पयोहोमं तु दक्षिणे ।
पश्चिमे दधिहोमं च घृतहोमं तथोत्तरे ॥ ८९ ॥

हुत्वा स्पृशेयुः प्रतिमां मूलमन्त्रेण ते क्रमात् ।
मधुं हुत्वा स्पृशेत् पादं क्षीरं हुत्वोदरं स्पृशेत् ॥ ९० ॥

दधिं हुत्वा च वदनं हुत्वाज्यं च शिरः स्पृशेत् ।
पूर्णाहुतिमथाचार्यः कुर्याद्वै पश्चिमेऽनले ॥ ९१ ॥

^१ मूर्तीर्ध्यात्वा C

हुत्वाथ सर्वगात्राणि स्पृशेत् प्रसृतिमुद्रया ।
सिञ्चेद्द्विर्गुणैर्वादिक्^१ वेदिकाकलशेष्वथ ॥ ९२ ॥

पलाशशाखया सिञ्चेत् प्राच्या पूर्व समाहितः ।
दक्षिणस्या तन सिञ्चेत् खदिरस्य तु शाखया ॥ ९३ ॥

सिञ्चेत् समूर्तिधाराश्च प्रतीच्या बिल्वशाखया ।
उदुम्बरस्य चोद्रीच्या सिञ्चेद्देव^२ तु शाखया ॥ ९४ ॥

आचार्य कोणदेशेषु सिञ्चेद्वेतसशाखया ।
सर्वे च विष्णुगायत्र्या सिञ्चेयुर्मष्टिमुद्रया ॥ ९५ ॥

रक्षामुद्रा तथा कृत्वा दर्शयेयु समन्ततः ।
ततश्च दर्भश-याया यजमान तु शाययेत् ॥ ९६ ॥

एवं कृत्वाधिवास च प्रभाते विधिनैव च ।
कृत्वा वेतसशाखामिर्बहिरन्तश्च मार्जनम् ॥ ९७ ॥

सिक्त्वाथ गन्धतोयेन विनिष्क्रम्याथ तैरपि ।
प्रासादस्याष्टदिग्भागेष्वष्टौ होमाश्च कारयेत् ॥ ९८ ॥

समिधोऽष्टविधास्तत्र प्रोच्यन्ते होमकर्मणि ।
पालाशखादिराश्चत्सुक्ष्माक्षन्धग्रोधबैल्वकाः ॥ ९९ ॥

औदुम्बराश्च काश्मर्यः समिधोऽष्ट प्रकीर्तिताः ।
अष्टोत्तरशतं त्वेता प्रत्येकं समिधः स्मृताः ॥ १०० ॥

अग्नयो लोकपालास्ते स्वासु स्वास्वेव दिक्षु च ।
तन्नामान्येव मन्त्रा स्युः स्वाहान्तानि यथातथम् ॥ १०१ ॥

तथा घृतचरूणा चाप्यष्टोत्तरशत हुनेत् ।
अष्टोत्तरशत हुत्वा सूक्तेनाष्टाक्षरेण वा ॥ १०२ ॥

मिश्रित वा घृत हुत्वा केवल प्रणवेन वा ।
गुडाज्यमधुसमिश्रमष्टोत्तरशत पुनः ॥ १०३ ॥

रत्नन्यास तत कुर्याद् गर्भाधानविधानतः ।
एकवेरविधान चेत् सद्यः कुर्याद्विचक्षणः ॥ १०४ ॥

बहुवेरविधान चेच्चूडाकाले कृत भवेत् ।
महाकुम्भार्चन कृत्वा गन्धपुष्पैः प्रदक्षिणम् ॥ १०५ ॥

जित त इति मन्त्रेण कलश चोद्धरेद् बुधः ।
प्रतिमा मूर्तिधारास्तु चोद्धरेयुरनन्तरम् ॥ १०६ ॥

मङ्गलान्युद्धरेयुश्च दिशाहोमकरास्ततः ।
शलाकामात्रया चैव धारयाच्छिन्नया पुनः ॥ १०७ ॥

सेचयेदुद्धरन् कुम्भमाचार्यस्त्वग्रतो व्रजत् ।
प्रतिमामुद्धरन्तो वै मूर्तिधारास्त्वनन्तरम् ॥ १०८ ॥

अन्तरा गमन न स्यात् प्रतिमाचार्ययोस्तदा ।
तथैव मूर्तिधारास्ते गच्छेयुश्चैव सयुताः ॥ १०९ ॥

अभितस्त समायान्ति सर्वे मङ्गलधारका ।
ततः शाकुनसूक्तादीन् पठन्तो ब्राह्मणाः सह ॥ ११० ॥

यान्ति चैव यथाकाम पश्चान्मङ्गलधारिणः ।

वाग्यतो यजमानश्च कुशहस्तप्रणामवान् ॥ १११ ॥

विप्राणा पृष्ठतो यायादितरे तस्य पृष्ठतः ।

सामि प्रदक्षिणीकृत्य देवागारमिति क्रमात् ॥ ११२ ॥

अनुधारापथ देव देवागार प्रवेशयेत् ।

जपस्तु विष्णुगायत्री मूलमन्त्रद्वय तथा ॥ ११३ ॥

स्थापयेत् प्रतिमा पश्चान्मूलमन्त्रमनुसरन् ।

स्थापनास्थापना चैव तथा सस्थापनेति च ॥ ११४ ॥

प्रस्थापना प्रतिष्ठेति प्रतिष्ठापञ्चक विदुः ।

स्थिता तु प्रतिमा पश्चात् स्थापयेत् परमेष्ठिना ॥ ११५ ॥

स्थापना सा समाख्याता सर्वशान्तिकरी शुभा ।

आसीना स्थापयेत् पुसा सा चास्थापनसंज्ञिता ॥ ११६ ॥

विश्वेन शयिता चापि सा च सस्थापना मता ।

निवृत्त्या यानगा चापि सा च प्रस्थापना भवेत् ॥ ११७ ॥

चरा तु प्रतिमा ज्ञेया यावाहोद्वासनान्विता ।

देवालये गृहे वापि कर्मार्चान्या प्रकीर्तिता ॥ ११८ ॥

तासा प्रतिष्ठा या प्रोक्ता सर्वा च क्रियते पुनः ।

सा प्रतिष्ठापना ज्ञेया सर्वासा वक्ष्यते विधि ॥ ११९ ॥

कर्मार्चार्चनापीठे स्थापयित्वा यथाविधि ।

धारावशिष्टं यत् तोय तच्छरावे निषिच्य च ॥ १२० ॥

शलाकामात्रया चैव धारयाच्छिन्नया पुन ।

परित. परिषेक च कुर्याद्वै मूलमन्त्रतः ॥ १२१ ॥

मूलेन प्रतिमान्यास कुर्यान्मन्त्रविचक्षणः ।

स्थिते कुर्यात् स्थितिन्यासमासीने सृष्टिसंज्ञितम् ॥ १२२ ॥

शयने सहितिन्यास त्रितय यानगे पुन ।

कृत्वा तथात्मनि न्यास ततो ध्यान समारभेत् ॥ १२३ ॥

प्राणायाम समासीन कुर्यादभिमुख विभो. ।

ध्यायेच्च प्रतिमादेहे नाडीचक्र यथाविधि ॥ १२४ ॥

तत्सर्वमृषिरात्रे तु योगाध्याये प्रवक्ष्यते ।

अत्र तूद्देशमात्र च कथयामि यथातथम् ॥ १२५ ॥

द्वासप्ततिसहस्राणि नाड्यः परिकीर्तिता ।

दश प्रधानास्तासा तु वायवश्च तथा दश ॥ १२६ ॥

इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च तथा परा ।

गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा च सुयशास्तथा ॥ १२७ ॥

अलम्बुसा कुहूश्चैव शङ्खिनी दशमी स्मृता ।

प्राणोऽपानः समानश्च व्यानश्चोदान एव च ॥ १२८ ॥

नागश्च कूर्मः कृकरो देवदत्तो धनजयः ।

वायवो दश सप्तोक्ता नाडीषु दशसु क्रमात् ॥ १२९ ॥

नाभिर्मूलं भवेत् तासा नाडीनां कन्दवत् स्थिता ।

वायुभिस्ताश्च पूर्यन्ते कुम्भ्यन्ते ताश्च मात्रया ॥ १३० ॥

रेच्यन्ते च यथायोग प्राणायामैस्तथैव च ।
आत्मनि त्रितय कुर्याद् देवे पूरककुम्भकौ ॥ १३१ ॥

पूरके नाड्यः सर्वाः पूर्यन्ते नात्र सशयः ।
ततो हृदयपद्मं च विकासमुपयास्यति ॥ १३२ ॥

कुम्भकेन निरुद्धं तु भवेदूर्ध्वमुखस्थितम् ।
एवं पूरककुम्भौ तु कृत्वा देवे यथाविधि ॥ १३३ ॥

सदाविष्णु ततो ध्यात्वा निष्कलं तु निरञ्जनम् ।
तेजोमय परं ज्योतिस्तमसः परमन्ययम् ॥ १३४ ॥

आनीय प्रणवेनाथ आत्मपद्मे निवेशयेत् ।
निरुन्ध्यात् प्रणवेनैव सजीवो जायते तथा ॥ १३५ ॥

शरावस्थेन तोयेन प्रोक्षयेत् परमेष्ठिना ।
एवमास्थापनादीनां ^१क्रिया भवति मन्त्रतः ॥ १३६ ॥

बीजमुद्रा ततः कृत्वा निरुध्य प्रणवेन च ।
प्रोक्षयेत् परिवाराश्च ततः प्रणवमुद्रया ॥ १३७ ॥

विष्णुश्चापि महाविष्णुरुभौ च प्रतिमागतौ ।
प्रतिमा सा क्रियाहीना विष्णुः स्यात् प्रतियातनम् ॥ १३८ ॥

प्रतिष्ठाकर्मसयुक्तो महाविष्णुर्न सशयः ।
विष्णुश्चैव महाविष्णुस्तौ वै ^२पूज्यौ च कर्मभिः ॥ १३९ ॥

^१ क्रियापदमिदं ततः A

^२ पूज्यश्च A

सकलस्तु भवेद्विष्णुरन्य सकलनिष्कल ।
निष्कलस्तु सदाविष्णुस्तस्य रूप न विद्यते^१ ॥ १४० ॥

प्रतिष्ठाप्य महाविष्णुमेव च विधिनैव तु ।
साङ्गावरणमभ्यर्च्य गन्धपुष्पैर्यथाविधि ॥ १४१ ॥

पायस कृसरं गौड शुद्धान्न च चतुर्विधम् ।
निवेदयेच्चतुर्दिक्षु पादपीठस्य शक्ति ॥ १४२ ॥

ततश्चण्डप्रचण्डौ तु देवौ दौवारिकावुभौ ।
शङ्खचक्रधरौ वीरौ नरसिंहसुतावुभौ ॥ १४३ ॥

उत्तरे दक्षिणे चैव स्थितौ द्वारि गदाधरौ ।
प्रोक्षयेन्मूलमन्त्रेण ततः प्रणवमुद्रया ॥ १४४ ॥

गरुत्मन्त ततः प्रोक्ष्य लोकपालास्तथैव च ।
निवेद्य शेषमेतेभ्यः क्रमेणैव निवेदयेत् ॥ १४५ ॥

अष्टदिक्षु बलि दत्त्वा बलिपीठे बलि हरेत् ।
दत्त्वाथाचमनं कृत्वा तन्निर्माणं व्यपोह्य च ॥ १४६ ॥

विष्वक्सेनप्रतिष्ठा च कृत्वा तत्र विनिक्षिपेत् ।
स्नानं कृत्वाथ विधिवत् प्रणम्याञ्जलिमुद्रया ॥ १४७ ॥

दक्षिणा दापयेत् पश्चात् तेभ्यो ये वैष्णवाः स्थिताः ।
स्नपनं विधिवत् कृत्वा वस्त्राभरणभूषणम् ॥ १४८ ॥

^१ विधीयते A

क्षुरिका बन्धयेद् देवे पुण्याह तत्र कारयेत् ।
सूर्चामुद्रा तत पश्चाद् दर्शयेच्च विचक्षण ॥ १४९ ॥

शङ्खतूर्यनिनादैश्च नादयित्वा दिशो दश ।
आचण्डालान्तमन्नाद्य तत्र कुर्याद्विचक्षण ॥ १५० ॥

एव पुराणे जीर्णे च क्रिया स्यात् प्रतियातने ।
आचार्यं पूजयेत् पश्चाद् ग्रामयानासनादिभि ।
वस्त्रैराभरणैश्चित्रैर्विविधैश्चानुलेपनैः ॥ १५१ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्ताया ब्रह्मरात्रे
प्रतिष्ठाविधि षष्ठोऽध्याय

ब्रह्मरात्रे सप्तमोऽध्यायः

सनत्कुमार —

अथानः सप्रवक्ष्यामि प्रतिमाविधिमुत्तमम् ।

शिलामयी लोहमयी तथा रत्नमयीति च ॥ १ ॥

तथा काष्ठमयी चेति मृन्मयी चेति पञ्चधा ।

चतुर्वर्णा शिला प्रोक्ता ^१चातुर्वर्ण्यक्रमेण तु ॥ २ ॥

ब्राह्मणस्य सिता ज्ञेया रक्ता वै क्षत्रियस्य तु ।

वैश्यस्य पीता सप्तोक्ता कृष्णा शूद्रस्य चोच्यते ॥ ३ ॥

पर्वते तु शिला ग्राह्या तदलाभे तु ^२भूतले ।

शुभवृक्षसमाकीर्णे बहूदकतृणान्विते ॥ ४ ॥

पद्मोत्पलवनाकीर्णे व्रीहिक्षेत्रसमावृते ।

हिन्तालतालन्यग्रोधनालिकेरसमावृते ॥ ५ ॥

पलाशक्रमुकाश्वत्थपिप्पलोदुम्बराकुले ।

कुशदर्भसमाकीर्णे देशे ग्राह्या सदा शिलाः ॥ ६ ॥

नदीतीरे हृदतटे ग्राममध्ये चतुष्पथे ।

भूतिभूमौ श्मशाने च चण्डालशवरोषिते ॥ ७ ॥

^१ चतुर्वर्णसमावृत C

^२ भूगता C

वातातपाग्नितां च तथा च जनदूषिते ।
शर्करोत्करसयुक्ते निस्तृणे जलवर्जिते ॥ ८ ॥

^१मरुप्रायेषु देशेषु कण्टकिद्रुमसकुले ।
गोमायुवृकभूयिष्ठे गृध्रर्क्षश्वेनसकुले^२ ॥ ९ ॥

पक्षिसर्पसमाकीर्णे म्लेच्छदेशे च भीषणे ।
ग्रामोपान्ते च वर्ल्मीके वर्जनीयाः शिला सदा ॥ १० ॥

अथ पुण्ये तु नक्षत्रे शकुनाद्यनुकूलनः ।
आचार्यः शिल्पिभिः सार्धं नवाम्बरधरः शुचिः ॥ ११ ॥

प्रतिमार्थं तु निर्गच्छेत् प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः ।
शिला यदि तु सपश्येद् भूगताः शुभलक्षणा ॥ १२ ॥

ता दक्षिणोत्तरायामा प्रत्यक्प्रागायतां तु वा ।
पुण्याह वाचयित्वा तु परिभ्रम्य प्रदक्षिणम् ॥ १३ ॥

प्राङ्मुखस्तु नमस्कुर्वात् ^३ततः श्रीवत्समुद्रया ।
पूर्णकुम्भास्तथा चाष्टावष्टदिक्षु च विन्यसेत् ॥ १४ ॥

शिलाया ब्रह्मकलशं^४ गन्धादिभिरलकृतम् ।
अश्वत्थपल्लवच्छन्नं स्थापयेत् परमेष्ठिना ॥ १५ ॥

तस्याष्टदिक्षु वै दद्यादक्षतान् पुरुषात्मना ।
ततो ^५विश्वात्मबीजेन रत्नान्यन्तर्विनिक्षिपेत् ॥ १६ ॥

^१ C omits this line

^२ श्वानसकुले C

^३ तत्र C

^४ कलशे A E

^५ विश्वेन C

ततो निवृत्तिबीजेन परिपेक समाचरेत् ।
चक्रिका च सदा भद्रा तत सर्वात्मना न्यसेत् ॥ १७ ॥

¹दर्शयित्वा महामुद्रा प्रणम्याञ्जलिमुद्रया ।
पश्चिमे दर्भशय्यायामासीनोऽधिवसेद् गुरुः ॥ १८ ॥

अष्टदिक्षु पताकाश्च स्थापयित्वा यथाक्रमम् ।
अपनीय जनान् सर्वानिम मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १९ ॥

अश्वत्थो ब्राह्मणो राजा विष्णुरूपाणि चैव हि ।
अदर्शनेऽपि गृह्णीयात् विपरीते निवर्तयेत् ॥ २० ॥

कलशान् प्रातरुद्धास्य शिल्पिभिः खानयेद् भुवम् ।
सर्वेण च बलि दत्त्वा स्पृशेत् पुसा ततः शिलाम् ॥ २१ ॥

सूत्रपात ततः कुर्याद् ग्राहयेच्छिल्पिभिः शिलाम् ।
त्रिविधाश्च शिलाः प्रोक्तास्तन्त्रे पुंस्त्रीनपुसका ॥ २२ ॥

विवरावर्तरहिता सुस्निग्धा ग्रन्थिवर्जिता ।
व्यक्तवर्णैकशब्दा च सा पुमानिति कीर्तिता ॥ २३ ॥

वरवर्णा लज्जुः स्निग्धा स्वच्छा शीता मृजावती ।
मृदुस्सना शिला प्रोक्ता स्त्रीति तन्त्रविचक्षणैः ॥ २४ ॥

सिरामण्डलसयुक्ता शराबोदरकर्कशा ।
शब्दहीनातिखर्वा च सा नपुसकसज्जिता ॥ २५ ॥

¹ अर्चयित्वा C

या पुलिङ्गशिला प्रोक्ता तथा तु प्रतिमा भवेत् ।
अतो नपुसकाख्यां च रत्नन्यासाय कल्पयेत् ॥ २६ ॥

स्त्रीलिङ्गेति च या प्रोक्ता सा भवेत् पादपीठिका ।
शिलायाश्च शिरो ज्ञात्वा कारयेत् प्रतिमा तत ॥ २७ ॥

¹कास्यघण्टाध्वनिर्यत्र तच्छिलायाः शिरो भवेत् ।
प्रासादे प्राङ्मुखी स्थाप्या प्राक्शिरा प्रतिमा तत ॥ २८ ॥

तथैव दक्षिणग्रीवा दक्षिणद्वारवेश्मनि ।
तथैव पश्चिमग्रीवा पश्चिमद्वारवेश्मनि ॥ २९ ॥

तथैव चोत्तरग्रीवा उत्तरद्वारवेश्मनि ।
प्राग्द्वारे दक्षिणग्रीवा प्रासादे प्रतिमा भवेत् ॥ ३० ॥

तथैव चोत्तरग्रीवा प्रत्यग्द्वारे च शस्यते ।
प्रासादयुक्त्या प्रतिमा कर्तव्या तन्त्रवित्तमै ॥ ३१ ॥

प्रतियातनयुक्त्या वा प्रासाद तु समारभेत् ।
अत्र तु प्रतिमायाम पञ्चधा परिकीर्तित ॥ ३२ ॥

प्रासादगर्भभागार्धसमायामा समा भवेत् ।
पञ्चभागीकृते तत्र त्रिभागैर्मध्यमा भवेत् ॥ ३३ ॥

त्रिभागीकृतगर्भे तु द्विभागा चोत्तमा भवेत् ।
प्रामादायामश्च कर्तव्यो द्वारायामस्तथैव च ॥ ३४ ॥

¹ कास्यतुल्यध्वनि. C

प्रतिमा नवहस्तान्ता त्वेकहस्तादिरुच्यते ।

अत ऊर्ध्वं न कुर्वीत हीना वापि कदाचन ॥ ३५ ॥

कालयोगप्रमाणेन कर्तव्या प्रतिमा तथा ।

त्रिविध प्रतिमाकर्म शास्त्रज्ञा सप्रचक्षते ॥ ३६ ॥

चित्र चार्थचित्र च चित्राभास तथैव च ।

दृश्यन्तेऽवयवा यस्या प्रतिमायाः समन्तत ॥ ३७ ॥

मानोन्मानप्रमाणा हि सा चित्रमिति कीर्तिता ।

शिलागताया यस्यास्तु पृष्ठभागो न दृश्यते ॥ ३८ ॥

मानप्रमाणसयुक्ता सार्धचित्रमिति स्मृता ।

या स्थितालेख्यरूपेण लिखिता वापि शिल्पिभि ॥ ३९ ॥

मानप्रमाणसयुक्ता सा चित्राभासमुच्यते ।

उत्तमं तु फलं चित्रे मध्यम चार्धचित्रके ॥ ४० ॥

आलेख्ये त्वधम प्रोक्त प्रतिमाकर्मणि क्रमात् ।

चतुर्विधं किरीटाल्यमस्मिस्तन्त्रे मया श्रुतम् ॥ ४१ ॥

छत्राण्डपद्मकूर्माणां कुर्यादाकारमन्ततः ।

शान्तिद पद्मसंकाशं कूर्माकारं ^१शुभप्रदम् ॥ ४२ ॥

छत्राकारं तु वा कुर्यादथवा कुक्कुटाण्डवत् ।

श्रीकारं छत्रसंकाशमण्डाकारं सुखप्रदम् ॥ ४३ ॥

पद्माकारं तु वा केचित् कूर्माकारं तु वा पुनः ।
प्रवदन्ति किरीटान्तं शेषमन्यद् विवर्जयेत् ॥ ४४ ॥

प्रणीते तु महान् दोषः कर्तुः कारयितुर्भवेत् ।
पदपद्मं भवेत् फुल्लमष्टपत्र सर्कर्णिकम् ॥ ४५ ॥

द्वाराष्टभागविस्तारं तावदुत्सेधसयुतम् ।
तस्य नालं तु वृत्तं^१ वा चतुरश्रं तु वा भवेत् ॥ ४६ ॥

वृत्तं शिवात्मकं प्रोक्तं ब्राह्म स्याच्चतुरश्रकम् ।
आयामोऽत्र तु यावान् स्यात् तावाश्चात्र^२ प्रशस्यते ॥ ४७ ॥

रत्नन्यासस्पृगेव स्यान्नान्यथा नालमिष्यते ।
ततः पादशिलायाश्च च्छिद्रं तन्नाभिमानतः ॥ ४८ ॥

चतुरश्रं तु वा वृत्तं^४ तद्युक्ता कारयेद् बुधः ।
स्थाने चैष विधिः प्रोक्तः आसीने कथयामि वः ॥ ४९ ॥

गर्भागारचतुर्भागे पादपद्मस्य चोच्छ्रयः ।
तावदायामविस्तारः शेषः सर्वं तु पूर्ववत् ॥ ५० ॥

न चैष शयने याने विधिरुक्तः कदाचन ।
तत्र चैव शिलादोषाः प्रवक्ष्यन्ते यथाविधि ॥ ५१ ॥

सिराश्च विवराश्चैव आवर्ता ग्रन्थयस्तथा ।
मण्डलानि तथा गर्भा रूक्षताश्चेति सप्त वै ॥ ५२ ॥

^१ तु C

^३ प्रवक्ष्यते C

^२ तावन्नाहः C

^४ तद्युक्त C

शिलादोषाः समाख्याता. सर्वसपद्विनाशनाः ।

अधिक चैव हीनं च स्फुटितं वक्रमेव च ॥ ५३ ॥

स्थूलं चैव कृशं चैव सुषिरं चेति सप्त वै ।

वदन्ति प्रतिमादोषाञ्छास्त्रेऽस्मिस्तन्त्रवित्तमा ॥ ५४ ॥

अत्र दोषफलं वक्ष्ये शिलासु प्रतिमासु च ।

सिराया ^१सपदा नाशो विवरे राष्ट्रविग्रहः ॥ ५५ ॥

आवर्ते चापि दुर्भिक्षं ग्रन्थौ स्याद्राष्ट्रविप्लवः ।

मण्डले सर्वदोषास्तु गर्भे सर्वजनक्षयः ॥ ५६ ॥

रूक्षताया धनापायं कर्तुं कारयितुर्भवेत् ।

अधिके तु भवेद् व्याधिर्हीने चैव धनक्षयः ॥ ५७ ॥

स्फुटिते प्राणनाशस्तु कर्तुं कारयितुर्भवेत् ।

वके तु सर्वसतापः स्थूले व्याधिर्भविष्यति ॥ ५८ ॥

कृशेऽपि च कृशं द्रव्यं सुषिरे स्वामिनाशनम् ।

प्रतिमा द्विविधा प्रोक्ता सौम्याग्नेयीति सञ्ज्ञिता^२ ॥ ५९ ॥

सौम्याया तु भवेत् प्रीतिः प्रतिमा श्रीविवर्धनी ।

आग्नेय्या तु भवेदुष्णं सा दारिद्र्यविवर्धनी ॥ ६० ॥

सौम्या तु वैष्णवी ज्ञेया आग्नेयी शाकरी मता ।

तस्मात् सौम्यैव कर्तव्या आग्नेयी न कदाचन ॥ ६१ ॥

^१ स्यन्दनारोग्य A, स्यन्दनायोध्यः C

^२ सञ्ज्ञया A E

सकीर्णोति च शुद्धेति अत्रापि प्रतिमाद्वयम् ।
एकवर्णा भवेच्छुद्धा सकीर्णा वर्णमिश्रिता ॥ ६२ ॥

शुद्धैव प्रतिमा ग्राह्या सकीर्णा तदलामत ।
अनुलोमं तु गृहीयात् प्रतिलोमं विवर्जयेत् ॥ ६३ ॥

शुक्ले रक्त च गृहीयात् रक्ते पीतं तथैव च ।
पीते चैव तथा कृष्णे कृष्णे सर्वं विवर्जयेत् ॥ ६४ ॥

चत्वारो यत्र वर्णा स्युस्ता शिला परिवर्जयेत् ।
दृष्ट्वैव तानि सर्वाणि परिच्छेत्तु न शक्यते ॥ ६५ ॥

गर्भेणान्तर्गतेनैव^१ तस्माद्गर्भं वदामि व ।
शिलाया यत्र दृश्यन्ते मण्डलानि यथाक्रमम् ॥ ६६ ॥

तानि द्विविधवर्णानि तत्र गर्भं विनिर्दिशेत् ।
मण्डले रक्तवर्णे तु रक्तपासु विनिर्दिशेत् ॥ ६७ ॥

श्वेतपद्मसमे चैव श्वेतपासु विनिर्दिशेत् ।
स्निग्धे तु कपिले कूर्मे रूक्षे फेनकमेव च ॥ ६८ ॥

^२कपोतसदृशे वर्णे निर्दिशेद् गृहगोलिकाम् ।
मञ्जिष्ठसदृशे वर्णे निर्दिशेद्रक्तदर्दुरम् ॥ ६९ ॥

शुकपिञ्जरवर्णे तु ^३रक्तपीते च कच्छपः ।
कुसुम्भपीतवर्णे तु तत्र स्यात् पीतदर्दुरः ॥ ७० ॥

शुक्लपीतनिभे वर्णे तत्र स्यात् कृकलासक ।
अपा सदृशवर्णे तु गोधा तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ७१ ॥

गुडवर्णे तु पाषाण^१ खद्योतो मधुवर्णके ।
सारङ्गसदृशे वर्णे वृश्चिक तु विनिर्दिशेत् ॥ ७२ ॥

निस्त्रिशवर्णे सलिल नीले तु शकल तथा ।
रूक्षे तु मूषिको ज्ञेयः कृष्णे कृष्णाहिरेव च ॥ ७३ ॥

शष्पश्यामे तथा मत्स्यमिन्द्रगोप मधुप्रभे ।
शान्तिहोम ततः कुर्याद् गर्भाणां दर्शने तदा ॥ ७४ ॥

न कुर्याद्गर्भसयुक्ता प्रतिमा लोभमोहितः ।
क्रियते यदि वा मोहाज्जगन्नाशयतेऽखिलम् ॥ ७५ ॥

लोह तु त्रिविधं प्रोक्तं तन्त्रेऽस्मिन् प्रतिमाविधौ ।
सुवर्णं रजतं ताम्रं यथावित्तानुसारतः ॥ ७६ ॥

सुवर्णं द्विविधं प्रोक्तं जातरूपं च हाटकम् ।
जातरूपं प्रशस्तं स्यात् तदलामे तु हाटकम् ॥ ७७ ॥

द्विविधं रजतं चोक्तं^२ रूप्यं रजतमित्यपि ।
रूप्यमत्र प्रशस्तं स्यात् तदलामे तु राजतम् ॥ ७८ ॥

ताम्रं च द्विविधं प्रोक्तं शुल्बमौदुम्बरं तथा ।
शुल्बं तत्र प्रशस्तं स्यात् तदलामे उदुम्बरम् ॥ ७९ ॥

अत्र च द्विविधं प्रोक्तं शुद्धं मिश्रितमेव च ।

शुद्धमेव प्रशस्तं स्यात् तदलाभे तु मिश्रितम् ॥ ८० ॥

शुल्बमौदुम्बरं चैव मिश्रितं तु विवर्जयेत् ।

अत्रापि वर्जयेत् कुप्य^१ मृदाद्यैः शिल्पिभिः कृतम् ॥ ८१ ॥

अर्धचित्रं न कुर्वीत लोहजे तु विचक्षणः ।

सुवर्णं रजतं ताम्रं ब्राह्मणानां विशिष्यते ॥ ८२ ॥

रजतं चैव ताम्रं च क्षत्रियस्य विशस्तथा ।

ताम्रमेव तु शूद्राणां सर्वेषां ताम्रमेव^२ वा ॥ ८३ ॥

लोहजाः प्रतिमाः सर्वा निर्दोषाः समुदाहृताः ।

त्रिविधा मणिजा चाथ सौम्याग्नेयी समेति च ॥ ८४ ॥

चन्द्रकान्तमयी सौम्या आग्नेयी सूर्यकान्तजा ।

समा स्फटिकजा प्रोक्ता पूर्वा पूर्वा गरीयसी ॥ ८५ ॥

अर्धचित्रं च चित्रं च चित्राभासं तथैव च ।

त्रितयं मणिजं कुर्यात् फलं पूर्वोक्तमेव च ॥ ८६ ॥

शिलानामिव वृक्षाणां भूमिभागो विधीयते ।

^३कटुकण्टकिनो वृक्षा वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ ८७ ॥

भुम्भा भग्नाः प्रभिन्नाश्च भिन्नशाखा गतत्वचः ।

शुष्का दग्धा क्षता घृष्टा^४ दक्षिणाप्रवणास्तथा ॥ ८८ ॥

^१ कुम्भ A C E

^३ गन्ध C

^२ लोहमेव C

^४ दक्षिण A

उत्कीर्णा क्रिमिदुष्टाश्च सकीर्णा पक्षिसेविताः ।
ग्रामे चैत्ये च जाता ये वर्जनीयाम्बनेकशः ॥ ८९ ॥

चन्दनश्चागरुश्चैव सालः खदिर एव च ।
मधूको देवदारुश्च तमालः पनसस्तथा ॥ ९० ॥

लिकुचश्चैव शाकश्च काश्मर्यो हरिचन्दन ।
कदम्बस्तिलको बिल्वो नमेरुः फलिनी तथा ॥ ९१ ॥

सुरमिश्चैव नागश्च चम्पकः स्तवकस्तथा ।
शिशुपा च तथा श्यामा बीजकः कुरुविन्दक ॥ ९२ ॥

केसरः कुरवश्चैव कुटजश्चासनस्तथा ।
राजादनः शिरीषश्च प्रतिमार्थमुदाहृताः ॥ ९३ ॥

सारवन्तस्तु सग्राह्या ये चान्ये दोषवर्जिताः ।
शिलायामिव वृक्षेषु ^१गर्भाः प्रोक्ता यथाविधि ॥ ९४ ॥

चित्र चाप्यर्धचित्र च वृक्षे कुर्यान्न चापरम् ।
सर्वासामपि चैतासा पादपञ्च तु पूर्ववत् ॥ ९५ ॥

लोहस्फटिककाष्ठाना प्रतिमाना यथाविधि ।
पादपीठ तु शैल स्याद्रत्नजाना तु लोहजम् ॥ ९६ ॥

मृन्मयी प्रतिमा वक्ष्ये सर्वसपत्नसाधिनीम् ।
शुक्ला रक्ता च पीता च कृष्णा चेति चतुर्विधा ॥ ९७ ॥

^१ गर्भं प्रोक्तो C

शूद्रस्योक्ता तु कृष्णैव कृष्णा पीता विशस्तथा^१ ।
कृष्णा पीता च रक्ता च क्षत्रियस्य प्रकीर्तिता ॥ ९८ ॥

कृष्णा पीता च रक्ता च शुक्ला स्याद्विप्रजन्मनः^२ ।
अनुलोमं तु गृहीयात् प्रतिलोम विवर्जयेत् ॥ ९९ ॥

मिश्रितं वर्जयेच्चैव वर्णसकरदूषितम् ।
नदीसगमतीर्थेषु देवतायतनेषु च ॥ १०० ॥

क्षेत्रे च पर्वताग्रे च मृद गृह्य यथाविधि ।
गर्तं कृत्वा निखातेषु स्थापयेत् तत्र मृत्तिकाम् ॥ १०१ ॥

लोहपाषाणचूर्णं तु शर्कराचूर्णमेव च ।
मृत्तिकायाश्चतुर्थांश क्षिपेद्भागक्रमेण तु ॥ १०२ ॥

खादिरं चार्जुनं चैव कषाय तत्र सेचयेत् ।
कषाये सर्वमालोढ्य मास तत्रैव वासयेत् ॥ १०३ ॥

^३कुङ्कुमं चैव कुष्ठं च श्रीबेरं कटुकत्रयम् ।
मृत्तिकाया यथालाभं श्लक्ष्णं चूर्णीकृतं न्यसेत् ॥ १०४ ॥

तदप्यालोढ्य मासं तु तत्रैव परिवासयेत् ।
ततो गर्भगृहे पीठं कुर्याच्छूलसमन्वितम् ॥ १०५ ॥

हस्तमात्रां भुवं खात्वा पञ्चगव्येन सेचयेत् ।
नपुसकशिलायां तु स्थापयेत् परमेष्ठिना ॥ १०६ ॥

^१ विशा तथा C

^२ द्विजन्मनाम् C

^३ C omits three lines from here

रत्नादि विन्यसेत् तत्र ततः पुसा पृथक् पृथक् ।
वज्रमौक्तिकवैडूर्यप्रवालस्फटिकादिकान्^१ ॥ १०७ ॥

चन्द्रकान्त महानील ब्रह्मराग तथैव च ।
पूर्वस्या दिशि वज्र तु दक्षिणस्या तु मौक्तिकम् ॥ १०८ ॥

^२पश्चिमाया तु वैडूर्यमुत्तरस्या तु विद्रुमम् ।
आग्नेया स्फटिक चैव नैर्ऋत्या पुष्यकं तथा ॥ १०९ ॥

वायव्या चन्द्रकान्त च नीलमीशानगोचरे ।
मध्यमे ब्रह्मराग च विन्यम्यैवं प्रदक्षिणम् ॥ ११० ॥

विश्वेन प्रोक्षयेत् तोयैस्ततः प्रणवमुद्रया ।
निवृत्त्या चाक्षतास्तत्र ^३यथादिक्षु च विन्यसेत् ॥ १११ ॥

तत्र पादशिला चैव ततः सर्वेण विन्यसेत् ।
वृत्तं वा चतुरश्रं वा पादपीठं तु तद्ववेत् ॥ ११२ ॥

प्रतिमाया शिलामया शिला चैव विनिक्षिपेत् ।
शिलायामुपरिष्ठातु शेषाणां पीठकल्पना ॥ ११३ ॥

भवेत् पादशिलायां तु शूलार्थं सुषिरद्वयम् ।
इष्टकमिस्ततः कुर्यात् पीठिका तु शिलोपरि ॥ ११४ ॥

उत्सेधश्चापि चायामो भूमिभागप्रमाणतः ।
द्वाराष्ट्रभागमथवा पादाष्ट्रकमथापि वा ॥ ११५ ॥

^१ पुष्यकादिकान् A

^२ पश्चिमस्या C

^३ यथादीक्ष C

प्रतिमाष्टाशभाग वा पादपीठप्रमाणत ।

वृत्त वा चतुरश्र वा पादपीठ यथा भवेत् ॥ ११६ ॥

वृत्ते वा चतुरश्रे वा पद्म चोपरि कारयेत् ।

स्थाने तु पीठिका प्रोक्ता आसने द्विगुणा भवेत् ॥ ११७ ॥

उत्सेधश्चापि चायामस्तत्र पद्मासने समम् ।

तथानन्तासने चैव वृत्तमेव भविष्यति ॥ ११८ ॥

पीठिका किञ्चिदायामा चतुरश्रा तथोच्छ्रिता ।

सिंहासने तु सा प्रोक्ता सिंहैश्च विविधैर्वृता ॥ ११९ ॥

शयने तावदुत्सेधः प्रतिमायामसमित ।

प्रासादे गर्भभाग तु सप्तधा परिकल्पयेत् ॥ १२० ॥

ब्राह्म तु मध्यम भागं दैविक तदनन्तरम् ।

तृतीय मानुष चैव पैशाच चापर विदु ॥ १२१ ॥

एकबेरविधिः प्रोक्तो दैविके बहुबेरकम् ।

मानुषं किञ्चिदाश्रित्य आमन तु विधीयते ॥ १२२ ॥

दैवमानुषभागाभ्या शयन परिकल्पयेत् ।

केचित्तु नवधा भागं गर्भगेहस्य कुर्वते ॥ १२३ ॥

तत्रापि मध्यम ब्राह्म दैविकं तदनन्तरम् ।

तृतीय पैतृकं भागं चतुर्थं मानुष भवेत् ॥ १२४ ॥

पञ्चमं चापि पैशाचं^१ भागमाहुर्मनीषिणः ।

प्रतिष्ठा दैविके चैव परिवारास्तु पैतृके ॥ १२५ ॥

सनत्कुमारसहिता

मानुषे चायुधानि स्युः पैशाचे तु न किञ्चन ।

त्रिशूलं स्थापयेत् तत्र रत्नस्पृष्ट विचक्षणः ॥ १२६ ॥

खदिराद्यास्तु सप्रोक्ताः सारवन्तस्तु ये द्रुमा^१ ।

तान् निर्दोषान् समानीय कृत्वा च स्वस्तिवाचनम् ॥ १२७ ॥

शिल्पिभिस्तक्षयित्वा च असारं व्यपनीय तु ।

ततस्तु कारयेच्छूलं यथाप्रोक्तप्रमाणतः ॥ १२८ ॥

द्वादशाङ्गुलमायाम् मुखं प्रोक्तं च साधकैः ।

उष्णीषमङ्गुलं चापि मूर्धायामोऽङ्गुलत्रयम् ॥ १२९ ॥

भागः कण्ठस्य चायामः सोष्णीपं मुखमेव हृत् ।

नाभेरूर्ध्वं तथा तालं^२ तावन्नाभेरधस्तथा ॥ १३० ॥

पञ्चविंशाङ्गुलायाममूर्द्धण्डं प्रचक्षते ।

पञ्चाङ्गुलं ततो जानुं जङ्घां चोरुसमा भवेत् ॥ १३१ ॥

जानुमानं च पादान्तं दशतालक्रमस्त्वयम् ।

नवतालादि शेषं तु त्रितालान्तं वदाम्यतः ॥ १३२ ॥

मुखमासत्तालं तु मुखमेव प्रमाणतः ।

शेषाङ्गानां प्रमाणानि कथयामि यथातथम् ॥ १३३ ॥

उष्णीषमङ्गुलं प्रोक्तं मूर्ध्ना गोलकमेव च ।

अध्यर्धगोलकं कण्ठं हृदयं मुखमुच्यते ॥ १३४ ॥

^१ स्मृता, C

^२ Tāla = 12 angula-s See Pādmatantra, Mysore ed., 1891, p 122, verse 48 and p 168, verse 55

नाभेरूर्ध्वं तथा तावत् तावन्नाभेरधोऽपि च ।
मुखद्वयं भवेदूर्जानु कण्ठसमं भवेत् ॥ १३५ ॥

जङ्घा चोरुसमा ज्ञेया पादान्तं जानुसमितम् ।
नवतालक्रमश्चायमष्टतालमथोच्यते ॥ १३६ ॥

गोलकं च भवेत् कण्ठं वृत्तमेकादशाङ्गुलम् ।
नाभेरूर्ध्वं तथा तावत् तावन्नाभेरधोऽपि च ॥ १३७ ॥

अङ्गुलेन भवेन्मूर्ध्ना न चोष्णीषं तु मानुषे ।
द्वाविशाङ्गुलमूरु च जघनं च प्रचक्षते ॥ १३८ ॥

गोलकं जानुपादान्तमष्टताले त्वयं क्रमः ।
कण्ठमङ्गुलमुद्दिष्टं हृदयं तु दशाङ्गुलम् ॥ १३९ ॥

तावती च भवेन्नाभिरधस्ताच्च नवाङ्गुलम् ।
विंशत्यङ्गुलमूरु स्यात् जङ्घा तावत् प्रकीर्तिता ॥ १४० ॥

अङ्गुलं जानुपादान्तं सप्तताले त्वयं क्रमः ।
पादान्तं जानुकण्ठानां नाभिमानमतः परम् ॥ १४१ ॥

एवं दशाङ्गुलं प्रोक्तं प्रतितालं मुखेऽपि च ।
मुखे हीनं शरीरे तु प्रक्षिपेच्च विचक्षणः ॥ १४२ ॥

पञ्चविशाङ्गुलं कायं मुखमेकादशाङ्गुलम् ।
अष्टादशाङ्गुलावूरुं जङ्घे तावत् प्रकल्पयेत् ॥ १४३ ॥

शरीरगोलकं गृह्य कुब्जपादे नियोजयेत् ।
यथायोगं तु शेषाणां वामने विपरीतकम् ॥ १४४ ॥

पादमान तु वा काये कायमान तु पादयोः ।
कुब्जवामनकौ प्रोक्तौ पादतालक्रमेषु वै ॥ १४५ ॥

सप्ततालेऽपि केचित्तु कुब्जमाहुर्मनीषिणः ।
पञ्चताले प्रवक्ष्यामि प्रमाण तदनन्तरम् ॥ १४६ ॥

दशाङ्गुल मुख प्रोक्तं कायं तद्विगुणं भवेत् ।
ऊरुश्चापि तथा जङ्घा स्याता पञ्चदशाङ्गुलम् ॥ १४७ ॥

वामने कायमान तु पादयोः प्रक्षिपेद् बुधः ।
पादमान तथा काये शेषाणा स्याद्यथाविधि ॥ १४८ ॥

चतुस्ताले क्रमश्चोक्तस्त्रिताले कथयामि व ।
अष्टाङ्गुल मुख प्रोक्तं कायं चापि दशाङ्गुलम्^१ ॥ १४९ ॥

नवाङ्गुलो भवेदूर्जङ्घे वै तावदेव तु ।
शूलप्रमाणमित्युक्तं शूलसख्या वदामि वः ॥ १५० ॥

वंशदण्ड कटीदण्डो वक्षोदण्डस्तथैव च ।
बाहुदण्डाश्च चत्वारः प्रकोष्ठास्तावदेव तु ॥ १५१ ॥

पाददण्डौ च इत्येते शूलदण्डास्त्रयोदश ।
वक्षोदण्डस्य चायाम प्रवदन्ति मुखद्वयम् ॥ १५२ ॥

कटिदण्डस्य चायामो^२ भागयुक्तं मुखं तथा ।
बाहुदण्डस्य चायाम ऊरुदण्डसमो भवेत् ॥ १५३ ॥

^१ नवाङ्गुली C

^२ चायाम C

प्रकोष्ठबन्धस्तावास्तु मणिबन्धकमङ्गुलम् ।

विशत्यङ्गुलमायामसुरोबाह्वेर्वदन्ति च ॥ १५४ ॥

श्लेषयेत् ताश्च मतिमान् सुषिर तु न कारयेत् ।

न कीलकं कदाचित्तु दातव्यं शूलकर्मणि ॥ १५५ ॥

द्विशिख त्रिशिख वापि तथैकशिखमेव वा ।

दण्डं कृत्वा च निम्नं च श्लेषयेच्च पृथक् पृथक् ॥ १५६ ॥

वक्षोदण्डस्य मध्ये तु निम्नं कुर्याद् विचक्षणः ।

तथा चैव कटीदण्डे मध्ये निम्नं न कारयेत् ॥ १५७ ॥

वशदण्डं तयोः सम्यङ् निश्छिद्रं निम्नयोः क्षिपेत् ।

वशदण्डं मुखं प्राहुः सकिरीटं च केचन ॥ १५८ ॥

मूर्धान्तमेव केचित्तु उभयं तु मतं मम ।

वक्षोदण्डं ततः कुर्यात् त्रिशिखाग्रं विचक्षणः ॥ १५९ ॥

ततश्च बाहुमूलानि विशिखान्येव कारयेत् ।

तथोपबाहुमूलानि अन्तः चैकशिखं पृथक् ॥ १६० ॥

द्विशिखं च प्रकोष्ठादि कुर्यात् तत् कूर्परं विदुः ।

दण्डान् सर्वास्तथैव तु श्लेषयेन्मतिमान् नरः ॥ १६१ ॥

श्लेषितं श्लेषितं सवि ताम्रपट्टेन वेष्टयेत् ।

यथा दाढ्यं भवेत् सधेस्तथा सम्यक् तु वेष्टयेत् ॥ १६२ ॥

^१कृत्वा चैकशिखं पश्चात् कटिदण्डं च तन्नावित् ।

द्विशिखं चोरुमूलं च श्लेषयित्वा तु वेष्टयेत् ॥ १६३ ॥

^१ Gap from here up to 7th line of the eighth chapter in D

न जानुसधिश्चात्रोक्तो दाढ्यार्थं स्नानकर्मणि ।
प्रतिमासमितायाम् शूलकं वृत्तमेव च ॥ १६४ ॥

उपशूलं प्रकुर्वीत प्रतिमास्थितये पुनः ।
विष्णुब्रह्मशिवानां तु दशतालं प्रचक्षते ॥ १६५ ॥

शेषाणामथ देवानां नवतालं प्रशस्यते ।
अष्टतालं मनुष्याणां स्त्रीणां चैव प्रशस्यते ॥ १६६ ॥

^१दशतालं च सप्तोक्तं तद्विशतिशताङ्गुलम् ।
नवतालं च सप्तोक्तं ततश्चाष्टगताङ्गुलम् ॥ १६७ ॥

षण्णवत्यङ्गुलं प्रोक्तमष्टतालं मनीषिभिः ।
आसने ^२जानुसधौ च शयने चापि कारयेत् ॥ १६८ ॥

तत्र पञ्चदशं प्रोक्ताः शूलदण्डाः पृथक् पृथक् ।
केचिच्चरणमूलं च पार्श्वमूलं च कुर्वते ॥ १६९ ॥

चतुरः श्लेषयेद् दण्डान् विशिखानेव तान् पुनः ।
दण्डाः सप्तदशैते तु स्थाने प्रोक्ता विचक्षणैः ॥ १७० ॥

एव शूलं कृत्वा स्थापयेत् परमेष्ठिना ।
आसने स्थापयेत् पुनः तत्र स्याज्जानुसहितम् ॥ १७१ ॥

जङ्घादि द्विशिखं कुर्याद्दूस्मेकशिखं तथा ।
एकोनविंशतिर्ज्ञेयाः शूलदण्डास्तथा खलु ॥ १७२ ॥

^१ दशताला च सप्तोक्ता A

^२ जानुसधिश्च C

शयने च तथा दण्डास्तत ऊर्ध्वं न कारयेत् ।
न च पादशिलादीनि शयने कारयेद् बुधः ॥ १७३ ॥

विश्वेन शूल शयने स्थापयेत् तन्त्रवित्तम ।
नालिकेरत्वचा सारं गृह्णयाद्रज्जुकर्मणि ॥ १७४ ॥

समवृत्ता यथा रज्जुर्नातिस्थूला न वा कृशा ।
शलाकामात्रनामिश्र शूलग्रन्थिविवर्जिता ॥ १७५ ॥

न चैवातिहृदा कार्या नातिमृद्वी कदाचन ।
एव रज्जुमयं कृत्वा सर्वेष्वङ्गेषु वेष्टयेत् ॥ १७६ ॥

यथा शरीरे सर्वेषां चतु षष्टिः सिरा स्मृताः ।
शूले तथैव पाशास्तु कर्तव्यास्तन्त्रकोविदैः ॥ १७७ ॥

शूलमस्थि सिरा रज्जुर्मृन्मास त्वक् पट भवेत् ।
द्वाभ्यां द्वाभ्यां तु रज्जुभ्यां बद्धा बद्धा तु वेष्टयेत् ॥ १७८ ॥

आलोड्य त्रिफलातोये नालिकेरफलान्विते ।
नालिकेररस सारं सारयित्वा मृद शनैः ॥ १७९ ॥

श्लेष्टयेत् स्थूलबन्धेषु सर्वाङ्गेषु शनैः शनैः ।
आघ्रेष्वेव चतुष्केषु तेषु रज्ज्वाथ वेष्टयेत् ॥ १८० ॥

वेष्टयित्वा समीकृत्य मृदा चैव शनैः शनैः ।
त्रिरेव रज्जुबन्ध च त्रिशुष्क चापि दापयेत् ॥ १८१ ॥

अन ऊर्ध्वं न रज्जु च न शुष्कं चापि कारयेत् ।
मृदा चैव शनैर्ज्ञात्वा शुष्काशुष्कं विचक्षण ॥ १८२ ॥

कुर्याच्छरीरसवेष्टं भेदच्छिद्रविवर्जितम् ।

हस्तेनैव मृद दद्यात् कूर्चेन कटुशर्कराम् ॥ १८३ ॥

पिष्ट्वा तु त्रिफलातोये शर्कराकल्कमेव च ।

कार्पासमूलसयुक्तं सम्यक् कृत्वा विचक्षण ॥ १८४ ॥

कूर्चेनैव तु तत्कल्कं शनैरेव परामृजेत् ।

ततः करण्डकाग्रेण लिप्ताङ्गानि च लेपयेत् ॥ १८५ ॥

लिप्तेष्वङ्गेषु सर्वेषु पटेनाच्छाद्य बुद्धिमान् ।

शुक्तिकादिक्रियास्तत्र सर्ववर्णाश्च कारयेत् ॥ १८६ ॥

वर्णयोगविधिं पश्चात् प्रकुर्वीत विचक्षण ।

किरीटं मुखतोऽप्यर्धं तदर्थं फालपट्टकम् ॥ १८७ ॥

मानोन्मानप्रमाणानि सर्वाण्येव सविस्तरम् ।

चित्राध्याये प्रवक्ष्यन्ते इन्द्ररात्रे यथाविधि ॥ १८८ ॥

पुराणप्रतिमा शीर्णा कर्तव्या पुनरेव तु ।

स्थानं तत्र प्रकुर्वीत स्थानयोगविधानतः ॥ १८९ ॥

ततः स्थाने विशीर्णे च कुर्यादासनकर्म च ।

तथासने विशीर्णे च शयनं तत्र कारयेत् ॥ १९० ॥

शयने तु विशीर्णे च कुर्याच्छयनमेव च ।

नातः परतरं कुर्याच्छयनादन्यदेव तु ॥ १९१ ॥

न स्वस्थोत्पाटनं कुर्यात् कदाचित् तन्त्रवित्तमः ।

अचिरान्नाशमभ्येति स्वस्थोत्पाटनकृन्नरः ॥ १९२ ॥

मृन्मये शूलभागे च बुधः कुर्यात् पुनः क्रियाम् ।
शेषाणां शैलजातीनामङ्गभङ्गे पुनः क्रिया ॥ १९३ ॥

पुराणा निक्षिपेदप्सु प्रतिमा लोहजामृते ।
भग्ना तु सर्वदा योग्ये लोहजे प्रतियातने ॥ १९४ ॥

प्रदद्यात् तद्विदे चैव तथा भागवताय वा ।
तेषामलभे दद्याद्वै दीक्षिताय न सशयः ॥ १९५ ॥

प्रतिमास्तु विशीर्णास्तु राष्ट्रनाशो भवेद् ध्रुवम् ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन बुधः कुर्यात् पुनः क्रियाम् ॥ १९६ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायां ब्रह्मरात्रे
प्रतिमालक्षणोद्देशः सप्तमोऽध्यायः

ब्रह्मरात्रे अष्टमोऽध्यायः

अथातः सप्रवक्ष्यामि प्रासादस्य विधिं परम् ।
प्रशस्तभूमिभागे तु कुर्याद् भूमिपरिग्रहम् ॥ १ ॥

सूत्रपातं क्रमात् कुर्यादाप्राकारपरिग्रहम् ।
दिक्षु कोणेषु चैवाष्टौ शङ्कूनश्चतुर्वृक्षजान् ॥ २ ॥

ऐन्द्रादि प्राङ्मुखो भूत्वा स्थापयेत् परमेष्ठिना ।
पुसा तु परिषिच्यथ विश्वेनाक्षतमुत्सृजेत् ॥ ३ ॥

निवृत्त्यात्र प्रणम्याथ सर्वेण तु बलिं हरेत् ।
पायसं कृसरं गौडं शुद्धान्नं बलिकर्मणि ॥ ४ ॥

वृक्षमूलान्यपाकृष्य शोधयेच्च^१ ततः क्षितिम् ।
उक्षभ्या च सवर्णाभ्या कर्षयेद् विधिनैव तु ॥ ५ ॥

यावान् प्रासादविस्तारः^२ खानयेत् तावदेव तु ।
खाते होमं ततः कृत्वा मूलमन्त्रेण साधकः ॥ ६ ॥

पूरयेत् तं पुनः खातं यथा वै यागमण्डपम् ।
इष्टकाधानहोमं च मूलमन्त्रेण कारयेत् ॥ ७ ॥

^१ बन्धयेच्च C

^२ विस्तारं C

सुपकाः सुस्वनाश्चैव ऽष्टकाः समुदाहृताः ।
विलीनाश्चापि वक्राश्च परावृत्ताः क्षतान्विताः ॥ ८ ॥

¹भिन्नासनाश्च भग्नाश्च अतिदग्धाश्च वर्जयेत् ।
सर्वलक्षणसपन्नो नीरोग कोपवर्जितः ॥ ९ ॥

युवा भद्रः सुशीलश्च कृतहस्तो विचक्षणः ।
तक्षकश्चात्र सप्रोक्तः शास्त्रज्ञैस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १० ॥

वाशि च हस्तवाशि च क्रकच चैषणि तथा ।
आदाय प्राङ्मुखो भूत्वा वस्त्रालकारभूषितः ॥ ११ ॥

इष्टकास्तक्षक कुर्यादष्टौ वा द्वादश क्रमात् ।
वाश्या तु तक्षणं कृत्वा हस्तवाश्या ततः परम् ॥ १२ ॥

क्रकचेन परासृज्य एषण्या परिमीय तु ।
द्वारस्य दक्षिणे पार्श्वे इष्टकाधानमाचरेत् ॥ १३ ॥

इन्द्रादि स्थापयेदष्टौ ततो द्वादश वा पुनः ।
गर्भाधाननिमित्तं तु श्वभ्र मध्ये तु कारयेत् ॥ १४ ॥

गर्भाधान क्रमात् कृत्वा प्रासादं च समारभेत् ।
जगती कुमुदं चैव वेदिकापट्टिका ततः ॥ १५ ॥

पाद कपोतो वेदिश्च ततश्चोपरि पट्टिका ।
कण्ठनालश्च कण्ठश्च शिरश्चैव शिरोघटः ॥ १६ ॥

एवमादि क्रमात् कुर्यात् पञ्चहस्तानि चैव ह^१ ।
ऊर्ध्वं च पञ्चहस्तं च शालाकूटचरं तथा ॥ १७ ॥

तथा निम्नप्रदेशाश्च कर्तव्याः शास्त्रकोविदैः ।
वृत्तं वा चतुरश्रं वा आयतं वृत्तमेव वा ॥ १८ ॥

आयतं चतुरश्रं वा प्रासादं च चतुर्विधम् ।
वृत्ते च चतुरश्रे च चतस्रो नाडिकाः पुनः ॥ १९ ॥

अष्टौ ^२कपोता नाड्यश्च प्रतिदिक्षु विभागशः ।
अष्टाश्रे शिखरं कुर्यादष्टौ वै नाडिकाः क्रमात् ॥ २० ॥

अष्टाश्रे चैव वृत्ते च वृत्त एव शिखाघटः ।
वृत्तं वा चतुरश्रं वा चतुरश्रेषु काग्येत् ॥ २१ ॥

आयते चतुरश्रे च आयते वृत्त एव वा ।
शयनं तत्र कुर्वीत न स्थानं नासनं तथा ॥ २२ ॥

यानं च शयनं चैव सर्वत्रैव तु कारयेत् ।
सर्वे वै ग्राममध्ये च पश्चिमे चासनं तथा ॥ २३ ॥

शयनं चोत्तरे चैव स्थानं प्राच्या प्रशस्यते ।
दक्षिणस्या तथा यानं कोणेषु स्थानमेव च ॥ २४ ॥

शयने च चतुर्दिक्षु द्वारं शस्तं मनीषिभिः ।
प्राग्द्वारे दक्षिणग्रीवं शयनं तु प्रशस्यते ॥ २५ ॥

कुर्यात् तथोत्तरग्रीवं प्रत्यग्द्वारे^१ तु धामनि ।
तथैव दक्षिणद्वारे प्रत्यग्ग्रीवं प्रशस्यते ॥ २६ ॥

प्राग्ग्रीवमुत्तरद्वारे विपरीतं विवर्जयेत् ।
प्राक्प्रत्यग्द्वारमेव स्यात् तथा स्थानासनादिषु ॥ २७ ॥

गर्भभागाच्चतुर्भाग मित्तिभाग प्रचक्षते ।
शिलाभिरिष्टकाभिर्वा काष्ठैर्वा मृद्धिरेव वा ॥ २८ ॥

कुर्यात् प्रासादविस्तारं यथावित्तानुसारतः ।
एकहस्तादि कुर्वीत त्रिशद्वस्तान्तमेव वा ॥ २९ ॥

एकभूम्यादि कुर्वीत ^२नवभूम्यन्तमेव वा ।
अथ द्वादशभूम्यन्तमत ऊर्ध्वं न कारयेत् ॥ ३० ॥

प्रासादात् पादहीनस्तु गोपुरोच्छाय उच्यते ।
त्रिभागहीन प्रासादाद् गोपुरार्धं तु मण्डपम् ॥ ३१ ॥

गर्भभागार्धमानस्तु^३ तथा गरुडमण्डपः^४ ।
तावच्च लोकपालाना तदर्धं बलिपीठिका ॥ ३२ ॥

उपरिष्ठाच्चतुर्दिक्षु दिङ्मूर्ती. कारयेद् बुधः ।
प्राच्या दिशि च वाराह नारसिंह च दक्षिणे ॥ ३३ ॥

श्रीधरं पश्चिमायां च हयवक्त्र तथोत्तरे ।
कोणेषु गरुड कुर्याद् मित्तिं मुक्त्वा तु किञ्चन ॥ ३४ ॥

^१ द्वारं C

^२ नवभूम्या तथैव वा C

^३ मान तु C

^४ मानतः C

वाराहं श्यामल रूपं नारसिह सितं भवेत् ।
श्रीधरस्तु सुवर्णाभो रक्तः स्याद्वयशीर्षिकः ॥ ३५ ॥

वैनतेयः सुवर्णाभो भवेन्नीलाग्रनासिकः ।
दिङ्मूर्तीनां च सर्वासां प्रत्येकं पद्ममासनम् ॥ ३६ ॥

सुखासनं च वाराह रूपमद्भुतदर्शनम् ।
पर्यङ्कबन्धसयुक्तं नारसिह तथाद्भुतम् ॥ ३७ ॥

श्रीधरः श्रीसहायो वा सुखासनगतोऽपि वा ।
योगासनस्थं कुर्वीत तथैव हयशीर्षिकम् ॥ ३८ ॥

दक्षिणं चोरमुन्नम्य वामं चासनगं भवेत् ।
सुखासनमिदं प्रोक्तं तथैव गरुडस्य च ॥ ३९ ॥

दिङ्मूर्तयस्त्वग्रस्ताच्च चतस्रः सप्रकीर्तिताः ।
नरो नारायणश्चैव हरिः कृष्णस्तथैव च ॥ ४० ॥

ऐन्द्रादि सोमपर्यन्तं चतस्रो मूर्तयः स्मृताः ।
केचिच्च वासुदेवादीनाचार्याः परिचक्षते ॥ ४१ ॥

अपरे पुरुषाद्यास्तु दिशामूर्तीः प्रचक्षते ।
एतेषामपि सर्वेषां प्रत्येकं पद्ममासनम् ॥ ४२ ॥

चित्रे चाप्यर्धचित्रे च चित्राभासेऽपि वा पुनः ।
स्थानासनादि कुर्वीत शयनं यानगं तथा ॥ ४३ ॥

स्थिता एव दिशामूर्ती स्थिते देवे प्रचक्षते ।
आसीनाश्च तथासीने उभय वापि कुर्वते ।
एव शास्त्रान्तरान्वेषी कारयेत् तन्त्रवित्तम ॥ ४४ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायां ब्रह्मरात्रे
प्रासादविधि. अष्टमोऽध्याय

ब्रह्मरात्रे नवमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

अथातः सप्रवक्ष्यामि देवस्याराधनक्रमम् ।

अर्चना द्विविधा प्रोक्ता स्थावरास्थावरेति च ॥ १ ॥

एकबेरविधानेन कर्तव्या स्थावरार्चना ।

कर्मार्चाया तु कर्तव्या भवेदस्थावरार्चना ॥ २ ॥

एकबेरविधिस्थाने प्रायेण परिकीर्तिते ।

शयनासनयानेषु बहुबेरविधिर्विवेत् ॥ ३ ॥

न कार्या स्थावरार्चाया परिवाराः कथंचन ।

कर्मार्चायां परिवाराः कर्तव्याः परितः क्रमात् ॥ ४ ॥

उभयत्र यथाशास्त्रं योगपीठं प्रकल्पयेत् ।

धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं च क्रमादिमे ॥ ५ ॥

योगपीठस्य पादाः स्युराग्नेयादिदिगाश्रिताः ।

तत्र मध्यमपादस्तु शिवः स्याच्चील्लोहितः ॥ ६ ॥

परमेष्ठ्या न्यसेद्धर्मं पुमा ज्ञानं च विन्यसेत् ।

विश्वेन चैव वैराग्यं निवृत्त्यैश्वर्यमेव च ॥ ७ ॥

सर्वेण रुद्रं मध्ये च योगपीठं समर्चयेत् ।

पद्मं तु विन्यसेन्मध्ये प्रणवेन समाहितः ॥ ८ ॥

तमश्चापि रजश्चापि सत्त्वं चापि गुणत्रयम् ।
कर्णिकाया न्यसेत् पूर्वं प्रणवेनोत्तरोत्तरम् ॥ ९ ॥

मन्त्रन्यास ततः कुर्यात् मूलमन्त्रेण साधकः ।
मूलमन्त्रो द्विधा प्रोक्तस्तन्त्रेऽस्मिन् परमेष्ठिना ॥ १० ॥

अष्टाक्षरस्ततो मन्त्रो द्वादशाक्षर एव च ।
कुर्वीत चानयोरेक न्यासकर्मणि साधकः ॥ ११ ॥

सृष्टिन्यास स्थितिन्यासः संहतिन्यास इत्यपि ।
यथाभिलषित कुर्यात् सर्वथा कर्तुरिच्छया ॥ १२ ॥

मूर्धादिपादपर्यन्तः सृष्टिन्यास प्रकीर्तितः ।
नाभ्यादिहृदयान्तस्तु स्थितिन्यास उदाहृतः ॥ १३ ॥

य पादादिशिरोऽन्तः स संहतिन्यास उच्यते ।
अष्टाक्षरस्य स्थानानि वक्ष्यन्ते क्रमयोगतः ॥ १४ ॥

मूर्धा चक्षुर्मुख चापि हृदय नाभिरेव च ।
गुह्य चापि ततो जानु चरणश्चाष्टमः स्मृतः ॥ १५ ॥

सृष्टिन्यास इति प्रोक्तः फलभौहिकमस्य तु ।
क्रियते राज्यकामैश्च धनकामैश्च योगिभिः ॥ १६ ॥

पुत्रकामैर्वधूकामैर्ग्रामकामैः सुखार्थिभिः ।
प्रायेणैषा गृहस्थैश्च क्रियते ब्रह्मचारिभिः ॥ १७ ॥

स्थितिन्यास तु वक्ष्यामि यथावत् त निबोधत ।
पूर्वं नाभिर्भवेत् स्थानं द्वितीयं गुह्यमेव च ॥ १८ ॥

तृतीय जानुदेशः स्याच्चतुर्थ चरणं स्मृतः ।

पञ्चमस्तु भवेन्मूर्धा षष्ठ चक्षुस्तथा स्मृतम् ॥ १९ ॥

सप्तम मुखमध्य तु हृदय चाष्टम तथा ।

स्थितिन्यास इति प्रोक्तः पूर्वोक्तक्रमयोगतः ॥ २० ॥

हृदयादि च नाभ्यन्त केचिदाहुर्मनीषिणः ।

नाभ्यन्त तु स्थितिन्यासमाहुरूर्ध्वमुख बुधाः ॥ २१ ॥

आहुस्तमेव विद्वासो हृदयान्तमधोमुखम् ।

स्थितिकामैरय कार्याऽमुत्रेह च फलार्थिभिः ॥ २२ ॥

स्थिते चोर्ध्वमुखे चास्मिन्नमुत्र द्विगुणं फलम् ।

स्थिते चाधोमुखे चास्मिन्निहैव द्विगुण फलम् ॥ २३ ॥

प्रायेणैष गृहस्थाना न्यास उक्तः सनातनः ।

वक्ष्यामि सहितिन्यास साक्षान्मोक्षलुखप्रदम् ॥ २४ ॥

पादः स्थानं भवेदाद्यं द्वितीय जानु कीर्तितम् ।

तृतीय गुह्यदेशस्तु चतुर्थ नाभिरेव च ॥ २५ ॥

हृदय पञ्चम प्रोक्तं षष्ठ वै मुखमुच्यते ।

चक्षुश्च सप्तम स्थान मूर्धा चाष्टम उच्यते ॥ २६ ॥

एष वै सहितिन्यासः क्रियते मोक्षकाङ्क्षिभिः ।

वानप्रस्थयतीना च प्रायो न्यासस्त्वय भवेत् ॥ २७ ॥

द्वादशाक्षरबीजाना स्थानानि कथयामि वः ।

पूर्वं तु शिरसो मध्य द्वितीय दक्षिणं ततः ॥ २८ ॥

तृतीयं पश्चिमं चैव चतुर्थं चोत्तरं ततः ।

पूर्वं तु पञ्चमं प्रोक्तं चक्षुः षष्ठमुदाहृतम् ॥ २९ ॥

सप्तमं तु मुखं प्रोक्तमष्टमं हृदयं विदुः ।

नवमं नाभिदेशस्तु दशमं गुह्यमेव च ॥ ३० ॥

एकादशं भवेज्जानु द्वादशं चरणस्तथा ।

सृष्टिन्यास इति प्रोक्तं स्थितिन्यासस्तु वक्ष्यते ॥ ३१ ॥

मुखं तु प्रथमं स्थानं द्वितीयं हृदयं तथा ।

तृतीयं नाभिदेशस्तु चतुर्थं गुह्यमुच्यते ॥ ३२ ॥

पञ्चमं जानुदेशश्च षष्ठं चरणं उच्यते ।

मूर्धनं सप्तमं प्रादुरष्टमं तस्य दक्षिणम् ॥ ३३ ॥

नवमं पश्चिमं प्रोक्तमुत्तरं दशमं तथा ।

पूर्वमेकादशं प्रोक्तं द्वादशं चक्षुरुच्यते ॥ ३४ ॥

अत्रापि चक्षुरादि च स्थितिन्यासं प्रवक्ष्यते ।

आहुरूर्ध्वमुखं चैतन्मुखान्तं तन्त्रवित्तमा ॥ ३५ ॥

तथैव कथयन्त्येते चक्षुरन्तमधोमुखम् ।

स्थितिकामैरयं कार्यः फलं पूर्वोक्तमेव तु ॥ ३६ ॥

वक्ष्यते संहतिन्यासः पूर्वोक्तक्रमयोगतः ।

पादस्तु प्रथमं स्थानं द्वितीयं जानुं कीर्तितम् ॥ ३७ ॥

तृतीयं गुह्यदेशश्च चतुर्थं नाभिरेव च ।

पञ्चमं हृदयं चैव षष्ठं वै मुखमुच्यते ॥ ३८ ॥

सप्तम तु तथा चक्षुः शिरसः पूर्वमष्टमम् ।
उत्तरं नवम प्रोक्त पश्चिम दशम तथा ॥ ३९ ॥

एकादश दक्षिण तु मूर्धा द्वादशमुच्यते ।
एष वै संहतिन्यासः फल पूर्वोक्तमेव तु ॥ ४० ॥

वक्ष्यते च कर्न्यासो येन शुद्धिः करस्य तु ।
सर्वाङ्गुलीना मध्ये च कर्न्यासः प्रशस्यते ॥ ४१ ॥

अङ्गुल्याद्यन्तरेखाः स्युः स्थानानि प्रणवस्य ह ।
अत्रापि त्रिविधो न्यासः पूर्ववत् परिकीर्तितः ॥ ४२ ॥

यस्तु दक्षिणहस्तादि वामहस्तान्त इत्यते ।
स सृष्टिन्यास इत्युक्त सहारे विपरीतकः ॥ ४३ ॥

कनिष्ठाद्यन्तमत्रापि स्थितिन्यास^१ प्रचक्षते ।
त्रिमात्रं प्रणव हस्ते दक्षिणे विनिवेशयेत् ॥ ४४ ॥

तथा चाङ्गुष्ठमध्ये तु तर्जन्यादौ तथैव च ।
अष्टाक्षरादिबीज च तर्जन्या मध्यमे न्यसेत् ॥ ४५ ॥

अन्ते त्रिमात्र प्रणवं मध्यमादौ तथैव च ।
द्वितीयं मध्यमामध्ये प्रणवं चान्तगोचरे ॥ ४६ ॥

प्रणवं चाप्यनामादौ तृतीयं मध्यमे न्यसेत् ।
अन्ते च प्रणवं तद्वत् कनिष्ठादौ तथैव च ॥ ४७ ॥

^१ न्यासः स उच्यते G

चतुर्थं मध्यमे तस्याः प्रणव चान्तगोचरे ।
तथा वामकनिष्ठादौ प्रणवं विनिवेशयेत् ॥ ४८ ॥

मध्ये च पञ्चमं तस्या अन्ते प्रणवमेव च ।
प्रणव चाप्यनामादौ षष्ठ वै मध्यतो न्यसेत् ॥ ४९ ॥

तस्या तु प्रणवं चान्ते मध्यमादौ तथा पुनः ।
सप्तमं मध्यमामध्ये प्रणव चान्तगोचरे ॥ ५० ॥

तर्जन्यादौ तथा चैव मध्ये चाष्टममेव तु ।
अन्ते च प्रणव तस्यास्तथा अङ्गुष्ठमध्यमे ॥ ५१ ॥

वामहस्तस्य मध्ये च तथैव प्रणव न्यसेत् ।
सृष्टिन्यास इति प्रोक्तः सहारे विपरीतकः ॥ ५२ ॥

अङ्गुष्ठे करमध्ये च तर्जन्या न्यास इष्यते ।
केचिन्मध्यमया न्यास करमध्ये प्रचक्षते ॥ ५३ ॥

अङ्गुलीष्वथ सर्वासु अङ्गुष्ठाग्रेण विन्यसेत् ।
स्वस्वाङ्गुलीषु स्वाङ्गुल्या करयोन्यास इष्यते ॥ ५४ ॥

द्वादशाक्षरबीजानामेवं न्यास प्रचक्षते ।
अङ्गुष्ठे करमध्ये चाप्याद्यन्ते प्रणवं न्यसेत् ॥ ५५ ॥

दक्षिणेन करेणैव शरीरे न्यास इष्यते ।
मूर्ध्नि मध्यमया न्यासमङ्गुल्या समुदाहृतम् ॥ ५६ ॥

मध्यमातर्जनीभ्यां तु चक्षुषोन्यास इष्यते ।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु मुखे न्यासः प्रकीर्तितः ॥ ५७ ॥

अङ्गुष्ठतर्जनीभ्या तु हृदये न्यास उच्यते ।
तथाङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां नाभिन्यास प्रकल्पयेत् ॥ ५८ ॥

गुह्येऽङ्गुष्ठेन शेषाभिर्जानुनोन्यास उच्यते ।
पञ्चमिश्राङ्गुलीभिस्तु पादे न्यास प्रकीर्तितः ॥ ५९ ॥

एवमेव स्थितिन्यासे सहारे च प्रकल्पयेत् ।
एष त्वष्टाक्षरन्यासो विशेषो द्वादशाक्षरे ॥ ६० ॥

शिरसो दक्षिणे भागे तर्जन्या विन्यसेद् बुधः ।
पश्चिमे मध्यमाग्रेण उत्तरे चाप्यनामया ॥ ६१ ॥

कनिष्ठया पूर्वभागे शेष सर्वं तु पूर्ववत् ।
बीजानि विन्यसेदेव कृत्वा प्रणवसप्तुष्टम् ॥ ६२ ॥

सर्वं पृथक् पृथक् वर्णं ध्यात्वा ध्यात्वा तु विन्यसेत् ।
वर्णानष्टाक्षराणां तु प्रवक्ष्यामि यथायथम् ॥ ६३ ॥

रक्तं तु प्रथम बीजं द्वितीयं गौरमेव च ।
तृतीयं ^१धूम्रवर्णं तु चतुर्थं श्यामलं भवेत् ॥ ६४ ॥

पञ्चमं ज्योतिषो रूपं षष्ठं स्फटिकसनिभम् ।
शङ्खाभं सप्तमं बीजमष्टमं रजतप्रभम् ॥ ६५ ॥

द्वादशाक्षरबीजानां वर्णान् वक्ष्ये यथाक्रमम् ।
पीतं तु प्रथमं बीजं द्वितीयं कृष्णमेव च ॥ ६६ ॥

गौरवर्णं तृतीयं तु चतुर्थं श्यामलं भवेत् ।
 रक्तं तु पञ्चमं षष्ठं धूम्रवर्णमुदाहृतम् ॥ ६७ ॥
 सप्तमं तु भवेन्नीलमष्टमं रक्तमेव च ।
 नवमं शुक्लवर्णं तु दशमं लोहितप्रभम् ॥ ६८ ॥
 एकादशं तमोरूपं द्वादशं पीतमेव च ।
 एव ध्यायेद्यथान्यासं न्यासस्थानेषु साधकः ॥ ६९ ॥
 सकृदेष करन्यासो द्विः करन्यास उच्यते ।
 यथा देहे तथा देवे न्यासं कुर्याद्विचक्षणः ॥ ७० ॥
 करन्यासं तु देवस्य कारयित्वा यथोदितम् ।
 अर्चयेद्गन्धपुष्पैस्तु न्यासबीजानि साधकः ॥ ७१ ॥
 एवं कृत्वा करन्यासमर्चनापात्रमाहरेत् ।
 प्रक्षाल्य विष्णुगायत्र्या प्रणवेन परामृशेत् ॥ ७२ ॥
 अष्टाक्षरेण तोयं तु सगन्धं तत्र सेचयेत् ।
 पञ्च गन्धाश्च मूलं च क्रमेण विनिवेशयेत् ॥ ७३ ॥
 चक्रमन्त्रैर्दिशाबन्धं प्रकुर्याच्चक्रमुद्रया ।
 षडक्षरेण सदध्यादग्निप्राकारमेव च ॥ ७४ ॥
 दर्शयित्वा महासुद्रां ततः कवचमुद्रया ।
 विष्णुं चापि महाविष्णुं सदाविष्णुं च चिन्तयेत् ॥ ७५ ॥
 तेजोमयं ^१सदाविष्णुं प्रणवेन समाह्वयेत् ।
 तं च युञ्ज्यान्महाविष्णौ तं विष्णौ विनिवेशयेत् ॥ ७६ ॥

^१ तदा विष्णु A

तं च पात्रे प्रयुञ्जीत पात्रेऽस्मिंश्चिन्नयेद्धरिम् ।
तत् तोय प्रतिमामूर्ध्नि मूलमन्त्रेण सेचयेत् ॥ ७७ ॥

अर्घ्यं दद्याच्च मूलेन पाद्यमाचमनीयकम् ।
ततः स्वागतमुद्रा तु दर्शयित्वा विचक्षणः ॥ ७८ ॥

आसनं विष्णुगायत्र्या दत्त्वा स्थानानि कल्पयेत् ।
कल्पयेत् परिवाराणां सरस्वत्यास्तु नैर्ऋते ॥ ७९ ॥

वायव्ये तु रते स्थानं ^१शान्तेरीशानगोचरे ।
द्वितीयावरणे पश्चान्मुद्रास्थानानि कल्पयेत् ॥ ८० ॥

पूर्वे शङ्खं नियुञ्जीत दक्षिणे चक्रमेव च ।
पश्चिमे तु गदा कुर्यादुत्तरे पद्ममेव च ॥ ८१ ॥

आग्नेये लाङ्गलं चैव नैर्ऋते खड्गमेव च ।
^२वायव्ये च तदा शार्ङ्गमोशाने वनमालिकाम् ॥ ८२ ॥

तृतीयावरणे पश्चाल्लोकपालास्तु कल्पयेत् ।
स्वनाम परिवाराणां मन्त्र इत्यभिधीयते ॥ ८३ ॥

सर्वेषामपि चैतेषां प्रत्येकं पद्ममासनम् ।
भगवत्प्रमुखं पश्चाद् गरुत्मन्तं नियोजयेत् ॥ ८४ ॥

विष्वक्सेन तथैशान्या तृतीयावरणाह्वहिः ।
^३पात्रस्थं सेचयेत् तोयं प्रत्यावरणमासने ॥ ८५ ॥

^१ शान्तिरीशान C

^२ C omits five lines from here

^३ स्वर्णस्थ C

सेचयित्वा क्रमेणैव स्वा स्वां मुद्रां च दर्शयेत् ।
अत्रावशिष्ट सर्वं तु विष्वक्सेनाय निक्षिपेत् ॥ ८६ ॥

बद्धा निर्माल्यमुद्रा च प्रक्षाल्य विधिवत् करम् ।
अथाचमनमुद्रा च दर्शयित्वा विचक्षणः ॥ ८७ ॥

ततः पुरुषसूक्तेन ^१देव तमभिषेचयेत् ।
स्नानमुद्रा ततो बद्धा स्नापयेत् परिवारकान् ॥ ८८ ॥

दद्याद् ^२वस्त्र च मूलेन ^३वस्त्रमुद्रा च दर्शयेत् ।
तेन यज्ञोपवीतं च तन्मुद्रान्तं निवेदयेत् ॥ ८९ ॥

तथैव परिवारेभ्यो दत्त्वा मुद्राश्च दर्शयेत् ।
तेनालकरणं दत्त्वा कृत्वालकारमुद्रिकाम् ॥ ९० ॥

गन्धं ^४पुसा तु दातव्यं पुष्पं विश्वेन चैव हि ।
धूपं चापि निवृत्त्या तु दीपं सर्वेण चैव हि ॥ ९१ ॥

दत्त्वा दत्त्वा क्रमादेव स्वा स्वा मुद्रा च दर्शयेत् ।
एतास्तु परिवारेभ्यो दद्यात्तन्मात्रविद्यया ॥ ९२ ॥

वस्त्रं सूत्रमलंकारं स्पर्शतन्मात्रविद्यया ।
गन्धं पुष्पं च धूपं च गन्धतन्मात्रविद्यया ॥ ९३ ॥

दीपमादर्शकं चापि रूपतन्मात्रविद्यया ।
^५चरुं निवेदयेत् पश्चात् साधकः परमेष्ठिना ॥ ९४ ॥

^१ देवताम् C

^२ वेत्रं च C

^३ वेत्रमुद्रा C

^४ पुष्पं च C

^५ चरुं C

रसतन्मात्रया वापि मूलमन्त्रेण वा पुनः ।
एकबेरविधानं चेद्धोमस्तत्र न विद्यते ॥ ९५ ॥

तत्रापि चाग्निकार्याणि केचिदाहुर्मनीषिणः ।
अग्नौ च कल्पयेद् देव योगपीठादिलक्षणम्^१ ॥ ९६ ॥

समिधो मूलमन्त्रेण प्रणवेनाज्यमेव च ।
चरुं पुरुषसूक्तेन हुत्वा ध्यायेत् सदाहरिम् ॥ ९७ ॥

आचम्य मूलमन्त्रेण न्यासं कृत्वा तु पूर्ववत् ।
मूर्ध्नि प्रणवमुद्रां च^२ विन्यस्यार्कमुदीक्ष्य च ॥ ९८ ॥

नमस्कृत्वा ततो देवं दद्यादाचमनं ततः ।
बद्धाचमनमुद्रां च उच्छिष्टान्यपनीय च ॥ ९९ ॥

हस्तौ प्रक्षाल्य तोयेन कृत्वा निर्माल्यमुद्रिकाम् ।
मालामञ्जलिपुष्पं च दत्त्वा देवाय मात्रया ॥ १०० ॥

देवस्याभिमुखो भूत्वा जपेच्चैवाक्षमालया ।
मूलमन्त्रद्वयं चापि पञ्चोपनिषदो जपेत् ॥ १०१ ॥

ततश्च विष्णुगायत्रीमष्टोत्तरशतं क्रमात् ।
जप्त्वाथ जपमुद्रां च दर्शयित्वा विचक्षणः ॥ १०२ ॥

कृत्वाष्टाङ्गनमस्कारं जपेत् त्रिवै षडक्षरम् ।
अर्चनां च फलं चापि आत्मानं विनिवेद्य च ॥ १०३ ॥

^१ योगपीठं विचक्षणः C

^२ विन्यस्य समुदीक्ष्य च C

उत्थाय त्रिः परिक्रम्य प्रदक्षिणमनुसरन् ।
अग्निं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्याञ्जलिमुद्रया ॥ १०४ ॥

दक्षिणा च यथाशक्ति वैष्णवाय निवेदयेत् ।
तदनुज्ञासमायुक्तो देवमुद्रासयेत् ततः ॥ १०५ ॥

पात्रे तोय समादाय कराभ्या वै पिधाय च ।
सेचयेत् ^१प्रतिमामूर्ध्नि मन्त्रमेतमुदीरयन् ॥ १०६ ॥

जित त इति यो मन्त्रस्तारत्रयनमोऽन्तकः ।
मानस तु जपं कृत्वा त्रिस्त्रीन् विष्णून्नुसरन् ।
यथैव देवता भूता तथैव तु लयं स्मरेत् ॥ १०७ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायां ब्रह्मरात्रे
अर्चनाविधि नवमोऽध्याय

ब्रह्मरात्रे दशमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

दानस्य लक्षणं वक्ष्ये मुच्यन्ते येन जन्तवः ।
देश काल च पात्र च द्रव्याणां सग्रहं तथा ॥ १ ॥

फलान्यपि च दानानां प्रवक्ष्यन्ते यथातथम् ।
कुरुक्षेत्र गया चैव पुष्करं पुरुषोत्तमम् ॥ २ ॥

प्रयागं ब्रह्मदुर्गं च सालग्रामं च सगमम् ।
प्रभास जाह्नवीपात तथा बदरिकाश्रमम् ॥ ३ ॥

ब्रह्मावर्तं ब्रह्मसरस्तथा नैमिशमेव च ।
कारञ्जरं मतङ्गं च गङ्गाद्वीपं सरिन्मुखम् ॥ ४ ॥

विष्णुतीर्थानि सर्वाणि तथा विष्ण्वाल्याश्च वै ।
सगमं वैष्णवानां च क्षेत्रं भागवतोषितम् ॥ ५ ॥

यतीनां च तथावासं यतीनां संगमानपि ।
देशानिमान् प्रधानाश्च दानाय कथयामि ते ॥ ६ ॥

द्वादश्यां श्रवणे चैव नवम्या चापि पर्वणि ।
सोमसूर्यग्रहे चैव व्यतीपातेऽयने तथा ॥ ७ ॥

विद्या तीर्थाभिषेकश्च दासी दासा वसूनि च ।
एवमादीनि चान्यानि देयान्येव विशेषतः ॥ १८ ॥

फल दशगुण दद्याद् दानं पुण्यस्थले कृतम् ।
तस्माच्छतगुण काले पात्रे शतगुण ततः १९ ॥

फल शतगुण दद्याद् पात्रेभ्यो वैष्णवे कृतम् ।
तस्माच्छतगुणं दद्यात् समयी फलमुत्तमम् ॥ २० ॥

ततः शतगुणं दद्याद् दीक्षितः फलमुत्तमम् ।
ततः शतगुणं चैव चक्रवर्ती फलं महत् ॥ २१ ॥

ततः शतगुणं दद्यादभिषिक्तः फल परम् ।
ततः शतगुणं दद्याद् गुरुर्वै फलमुत्तमम् ॥ २२ ॥

ततः शतगुण दद्यादाचार्यः फलमुत्तमम् ।
ततः शतगुण दद्याद्भगवान् फलमुत्तमम् ॥ २३ ॥

अनन्तं हि फलं दद्याद्विष्णुर्नात्र विचारणा ।
द्रव्याणां फलभेद तु दाने वक्ष्याम्यशेषतः ॥ २४ ॥

भूमिस्तु द्विविधा प्रोक्ता त्रीहिक्षेत्रं मरुक्षितिः ।
त्रीहिक्षेत्रं परं तत्र तदलभे मरुक्षितिः ॥ २५ ॥

द्विविधा त्रीहिभूमिश्च यस्याश्च फलमुत्तमम् ।
अदेवमातृक चापि देवमातृकमित्यपि ॥ २६ ॥

अदेवमातृक प्रोक्तं नदीतोयेन पच्यते ।
पच्यते वृष्टिपातेन केवलं देवमातृकम् ॥ २७ ॥

अदेवमातृकं श्रेष्ठं तदलाभे ततः परम् ।
अदेवमातृका या तु सा च भूमिश्चतुर्विधा ॥ २८ ॥

केवला च तथा कृष्टा उप्ता सस्यवतीति च ।
केवला केवला भूमिः कृष्टा कर्षणसंयुता ॥ २९ ॥

उप्ता विन्यस्तबीजा तु पक्वा सस्यवती स्मृता ।
एतासामपि सर्वासा गरीयस्युत्तरोत्तरा ॥ ३० ॥

दद्यात् पृथक् पृथक् चैव फलं दशगुणोत्तरम् ।
कुमारी गर्भिणी सूता क्षीरिणी चेति भेदतः ॥ ३१ ॥

गावश्चतुर्विधाः प्रोक्तास्तन्त्रेऽस्मिन् दानकर्मणि ।
वत्सभावमतिक्रान्ता कुमारीत्यभिधीयते ॥ ३२ ॥

गर्भिणी तु वृषारूढा प्रसूता प्रसवस्थिता ।
क्षीरिणी प्राप्तदोहा स्यादतिक्रान्तदशाहिका ॥ ३३ ॥

एतासामपि सर्वासा गरीयस्युत्तरोत्तरा ।
फल दशगुण चापि तत्रोभयमुखी परा ॥ ३४ ॥

फल ^१दशगुण तासामियं दद्याद्विशेषतः ।
गवा दशगुण दद्यादनङ्गान् फलमुत्तमम् ॥ ३५ ॥

तत्रापि द्विविधोऽनङ्गान् दम्यश्चादम्य एव च ।
वत्सभावमतिक्रान्तो दम्य इत्यभिधीयते ॥ ३६ ॥

धुर्यश्चादम्य इत्युक्तस्तस्माद्भुर्यो विशिष्यते ।
हिरण्यं द्विविधं प्रोक्तमलंकारश्च केवलम् ॥ ३७ ॥

अलंकारीकृतं यत्तदलंकार उदाहृतः ।
केवलं केवलं तस्मादलंकारो विशिष्यते ॥ ३८ ॥

कन्या च द्विविधा प्रोक्ता स्वसुतान्यसुतेति च ।
स्वसुता तु स्वतो जाता यान्यतोऽन्यसुता स्मृता ॥ ३९ ॥

प्रायेणान्यसुता दाने स्वसुताया विशिष्यते ।
दत्ता क्रीतापविद्धा च त्रिविधान्यसुतापि च ॥ ४० ॥

मात्रा भ्रात्रा च पित्रा च दत्ता या मातुलेन वा ।
सा दत्तेति समुद्दिष्टा क्रीता क्रीतैव वस्तुभिः ॥ ४१ ॥

बाल्ये मात्रा परित्यक्ता मृतबन्धुसुहृज्जना ।
अपविद्धेति विज्ञेया दानकर्मणि पूजिता ॥ ४२ ॥

फलं दशगुणं दद्यादेतासामुत्तरोत्तरम् ।
द्विविधं चान्नदानं स्यादग्रान्नं केवलं तथा ॥ ४३ ॥

दद्यात्तु पाकभेदेन स्वयं निम्नासनस्थितः ।
अग्रानसने द्विजं स्थाप्य पक्वान्नं चापि सहितम् ॥ ४४ ॥

तदेवाग्रान्नमित्युक्तं केवलं चान्यदुच्यते ।
अग्रान्नं तु प्रधानं स्यात् फलं दशगुणोत्तरम् ॥ ४५ ॥

गृहं च द्विविधं प्रोक्तं केवलं सपरिच्छदम् ।
केवलाद् गृहदानात्तु प्रधानं सपरिच्छदम् ॥ ४६ ॥

वस्त्र तु द्विविधं प्रोक्तं विचित्रं केवलं तथा ।
विचित्रं चित्रवर्णं तु केवलं शुद्धमुच्यते ॥ ४७ ॥

विचित्रं केवलान्मुख्यं फलं दशगुणोत्तरम् ।
द्विविधं स्याद्विचित्रं च क्षौमं कार्पासमित्यपि ॥ ४८ ॥

मुख्यं क्षौमं तु कार्पासात् फलं दशगुणोत्तरम् ।
शयनासनयानेषु ^१महार्घं तु विशिष्यते ॥ ४९ ॥

एवमेव तु शेषाणां फलं द्रव्यविशेषतः ।
विद्यादाने विशेषो यस्तत्र तं कथयाम्यथ ॥ ५० ॥

लौकिकं वैदिकं चापि तथाध्यात्मिकमेव च ।
त्रिविधं तत् समुद्दिष्टं प्रधानं चोत्तरोत्तरम् ॥ ५१ ॥

लौकिकं त्वर्थशास्त्रादि वैदिकं वेदसयुतम् ।
अध्यात्मज्ञानमन्यच्च योगतन्त्रादि कथ्यते ॥ ५२ ॥

योगतन्त्रेषु सर्वेषु विष्णुतन्त्रमनुत्तमम् ।
विष्णुतन्त्रेषु सर्वेषु पञ्चरात्रं विशिष्यते ॥ ५३ ॥

पञ्चरात्रे तथा मन्त्रा मन्त्रेष्वर्थो विशिष्यते ।
अर्थेष्वप्युपदेशश्च नोपदेशात् परं ततः ॥ ५४ ॥

सालोक्यं वैष्णवे दानात् सैश्वर्यं समयस्थिते ।
सौभाग्यं दीक्षिते चैव सामीप्यं चक्रवर्तिनि ॥ ५५ ॥

सैश्वर्यमभिषिक्ते च तदेव च गुरौ कृते ।
सार्ष्टिता च तथाचार्ये सायुज्य भगवत्पि ॥ ५६ ॥

न शक्यते फल वक्तु दाने वै विष्णुसात्कृते ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन देय दान तु विष्णवे ॥ ५७ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्त्यां ब्रह्मरात्रे
दानविधि दशमोऽध्यायः.

ब्रह्मरात्रे एकादशोऽध्यायः

- सनत्कुमारः—

मन्त्रकोशं प्रवक्ष्यामि यथावत् तं निबोधत ।
ज्ञानानां परमं ज्ञानं मन्त्रज्ञानं प्रचक्षते ॥ १ ॥

मन्त्रमूला क्रियाः सर्वा मन्त्रमूलमिदं जगत् ।
मन्त्रमूलो हि भगवान् विष्णुर्मन्त्रमयः प्रभुः ॥ २ ॥

न मन्त्रेण विना किञ्चित् कृत्यमस्ति जगत्त्रये ।
शब्दब्रह्मसमाख्यातो मन्त्र एव प्रसाधकः ॥ ३ ॥

यथा ब्रह्मा ममाचष्ट मन्त्रेऽस्मिन् भगवान् स्वयम् ।

ओ , प्रणवः । झे , प्रणवबीजम् । ओ नमो भगवते वासुदेवाय ;
द्वादशाक्षरम् । हुं , द्वादशाक्षरबीजम् । ओ नमो नारायणाय , अष्टाक्षरम् । अ ;
अष्टाक्षरबीजम् । क्रुद्धोल्लकाय स्वाहा । ठठ ; हृदयम् । महोल्लकाय , शिरः ।
वीरोल्लकाय , शिखा । अर्धोल्लकाय , कवचम् । सहस्रोल्लकाय स्वाहा । अस्त्राय फट् ।
अष्टाक्षरपञ्चाङ्गानि । ओ नमो नारसिंहाय महानारसिंहाय दानवशोणितदिग्ध-
नखाय पञ्च ग्रह शोषय ग्रन्थय हन सर लिह हु फट् । दर हु फट् । हुल्ल
हु फट् । ज्वल हु फट् । गर हु फट् । चुल्ल हु फट् । क्षुरु हु फट् । ए हुं
फट् । ऐ हुं फट् । क्षीरु हु फट् । द्रव सर्वपातालनिवासिना हृदयान्याकर्षय
विद्वेषय भगवन्नारायण वासुदेव हृषीकेश केशव दानवदहन राक्षसान्तक
सुदर्शनपाञ्चजन्यनन्दककौमोदकीधर गरुडध्वज त्रिधामन् नमोऽस्तु ते । त्वा

प्रपन्नोऽस्मि । ठठ नारसिहाय । क्षौं, नारसिहबीजम् । ज्वल हु फट्, हृदयम् ।
स्तोभय हु फट्, शिरः । गुलु हु फट्; शिखा । वज्रनखाय ठठ, कवचम् ।
तीक्ष्णनखाय ठठ, अस्त्रम् । नरसिहपञ्चाङ्गानि ।

अन्यथा चापरे ब्रुयुर्बीज पञ्चाङ्गमेव च ॥ ४ ॥

तदप्यत्र यथाशास्त्र मया चाद्य प्रवक्ष्यते ।

क्षौं; बीजम् । पुरुषविग्रहाय नमः, हृदयम् । सिंहमुखाय नमः,
शिरः । भीमरूपाय नमः, शिखा । दिव्यसिहाय नमः, कवचम् । विस्फारणाय
नमः; अस्त्रम् । यमघटोद्भिणि चिन्तामणि सूरु कामदुघे यथामनीषितानि मे
दिशन्तु । ओ ठठ यथागत पापं तथा गच्छतु । ठठ अतिबले, ठठ महाबले,
ठठ असिद्धसाधनि अपराजितवैष्णवि नमोऽस्तु ते ठठ ॥ ५ ॥

केचिदेतावती विद्यां वदन्त्येवापराजिताम् ।

ब्रह्मा चान्या महाविद्या कथयत्यपराजिताम् ॥ ६ ॥

सबीजा च सपञ्चाङ्गा सर्वकर्मप्रसाधनीम् ।

कथयामि यथावत् ता यथैवाह पितामहः ॥ ७ ॥

अभये अमरे अवितथे परितसिद्धे एतानङ्गे इमे ध्रुवे अरुन्वति सावित्रि
गायत्रि जातवेदसे मानहिस्तालके सरस्वति धरणि धारणि अदिति विरुचि
गान्धारि किराति मातङ्गि कृष्णे रुद्राणि सुरभि सुरोपमि हरणि गन्धर्वयक्षराक्षस-
भूतपिशाचभयंकरि हर, कालि सर, गौरि धम, विद्ये धम, दुर्गे अले शूलिनि
अपमृत्यु नाशय, विष द्रमिल द्रामिल केशवभगिनि पशुपतिसहिते दुरु गुरु जुरु,
योऽस्मिन् द्वेष्टि प्रत्यक्षे परोक्षे वा त हन मर्दय प्रमर्दय तापय शोषय उत्सादय,
ब्रह्माणि माहेश्वरि कौमारि वैष्णवि वाराहि इन्द्राणि आग्नेयि चामुण्डे प्रमुण्डे

प्रद्योतय शोधय, विन्ध्यवासिनि इन्द्रेणैन्द्रभगिनि जये विजये शान्तिपुष्टिवर्धनि
 कामाशुकि सर्वकामप्रदे विश्वेश्वरि सर्वभूतेषु मे प्रिय कुरु, आकर्षय, वारणि
 भावनि मर्दनि मनोत्सादिनि मालापताकाज्वालामालिनि महागौरि महाशुके
 महामयूरि आदित्यरश्मिजाले विधम, घण्टेझिणि चिन्तामणि सूरु सुरभिकामदुधे
 यथामनीषितानि मे दिशन्तु, ठठ भू, ठठ भुव, ठठ स्व, ठठ यथैवागत पाप
 तथैव गच्छतु । ठठ महाबले ठठ अतिबले ठठ असिद्धसाधनि ठठ अपराजिते
 ठठ पराजिते दुर्बीजसाधनि महासाधनि ठठ । क्रिये विक्रिये ठठ ।
 मालिनि शूलिनि ठठ । कृष्णे महाकृष्णे ठठ । नमो भगवति सूर्ये हन ठठ ।
 अपराजिताङ्गानि । ओ नमो भगवते महावराहाय एकदष्टाय मेघोल्काय
 मेघवर्णाय छन्दोमयाय ब्रह्ममयाय नमोऽस्तु ते । हन दह पच भौम महाभौम हुरु
 सूरु खन ठठ भूः बीजम् । एकशृङ्गाय नमः । व्योमोल्काय नमः । तोजोऽधिपतये
 नमः । विश्वरूपाय नमः । महादष्टाय नमः । महावराहपञ्चाङ्गानि । ओ नमो
 भगवते ब्रह्मणे ब्रह्मेशानाय विष्णवे महाविष्णवे स्वयम्भुवे चतुर्मुखाय वेदाधि-
 पतये पद्मासनाय हसवाहनाय हसाय महाहसाय सावित्रीपतये सर्वलोकेश्वराय
 सर्वदेवाधिपतये अनुगृहाण मा पोषय ठठ । तत् स बीजम् । अजाय नमः ।
 हिरण्याय नमः । वेदान्ताय नमः । द्रुहिणाय नमः । आत्मभुवे नमः । ब्रह्म-
 पञ्चाङ्गानि । ओं भौ नमः पराय परमेष्ठ्यात्मने नमः । ओ या नमः पराय
 पुरुषात्मने नमः । ओ रा नमः पराय विश्वात्मने नमः । ओ वा नमः पराय
 निवृत्त्यात्मने नमः । ओ ला नमः पराय सर्वात्मने नमः । पञ्चोपनिषदः । ओं म
 नमः पराय शब्दात्मने नमः । ओ भं नमः पराय स्पर्शात्मने नमः । ओं ब नमः
 पराय रूपात्मने नमः । ओ फं नमः पराय रसात्मने नमः । ओ पं नमः पराय
 गन्धात्मने नमः । तन्मात्राः । ओं हं वासुदेवाय । ओ स संकर्षणाय । ओ षं
 प्रद्युम्नाय । ओ श अनिरुद्धाय । मूर्तिमन्त्राः । ओ भा शान्त्यै नमः । ओ सां
 श्रियै नमः । ओं षा सरस्वत्यै नमः । ओं शा रत्यै नमः । देवीमन्त्राः । ओ
 नमो भगवते सुदर्शनाय महाचक्रराजाय रक्ष माम्, मम शत्रून् नाशय दर दारय

भिन्धि ज्वल ज्वालय सह शतसहस्रकिरण प्रज्वलितशिखादुष्प्रेक्ष दारुण
 दुःसहदहनात्मक दह पच चट चाटय गर्ज त्रासय सूरु हुरु मुरु चुरु यन्त्राश्चूर्णय
 परप्रयुक्ताना मन्त्राणामष्टशत स्फोटय । परिसिधि गृह्ण । परमन्त्रान् सहर ररर ।
 मद्यमासामिषरुधिरभोजनप्रिय तीक्ष्णासिधार असुरेन्द्रसग्रामयन्त्रमथन शङ्ख-
 चक्रचापोद्यतकर नारायणवरास्त्र ह किलि विलि मिलि बलि मथ मर्दय यक्षराक्षस-
 भूतपिशाचकूश्माण्डशाकिनिरेवती विनाशय ज्वरसर्पलूतविषविष्टम्भक हर
 मारय ललल धुधुधु त्रिविक्रम बलिनर पुराण विष्वक्सेनकरवरायुध गृहाण मोदय
 भञ्जय आविशकस्थ विष्णुकवचं स्सर ठठ । महासुदर्शनविद्या । स बीजम् । आचक्राय
 ठठ विचक्राय ठठ सूर्यचक्राय ठठ महाचक्राय ठठ । सुदर्शनपञ्चाङ्गानि । ओ
 नमो भगवते नन्दकाय ज्वल हु फट् ठठ । खड्गः । ओं नमो भगवत्यै गदायै
 भवरूपिण्यै कौमोदक्यै हु फट् ठठ । गदा । ओं नमो भगवते शार्ङ्गाय महाधर्माय
 हु फट् ठठ । धनुः । ओं नमो भगवते पाञ्चजन्याय शङ्खपालाय सर्वपाताल-
 वासिना विक्षोभनकराय हु फट् ठठ । शङ्खः । ओ नमो भगवते सुदर्शनाय
 महाचक्रराजाय ज्वल हुं फट् ठठ । सुदर्शनम् । एषां हुकार एव पञ्चाङ्गम् । ओ
 लं नमः परायै वागीश्वर्यै नमः । ओ लं नमः परायै क्रियायै नमः । ओ लै नमः
 परायै कीर्त्यै नमः । ओ लौ नमः परायै लक्ष्म्यै नमः । ओं लं नमः परायै सृष्ट्यै
 नमः । ओ लै नमः परायै विद्यायै नमः । ओं लां नमः परायै कान्त्यै नमः ।
 मातृमन्त्राः । रु बीजम् । अं हृदयम् । स शिरः । आं शिखा । हु कवचम् । फट्
 अस्त्रम् । मातृपञ्चाङ्गानि । ओं नमो भगवते गरुडाय पुरुषोत्तमवाहनाय अरुण-
 कनीयसे नागशोणितदिग्धाङ्गाय ररर हु फट् ठठ लल हु फट् ठठ । यव हु
 फट् ठठ । धध हु फट् ठठ । वैनतेयाय पक्षिराजाय नमोऽस्तु ते । वै
 बीजम् । सुपर्णाय नमः, हृदयम् । वक्रतुण्डाय, शिरः । सुपर्णाय, शिखा ।
 स्वगेश्वराय, कवचम् । अनन्तवीर्याय ; अस्त्रम् । अङ्गानि । ओं स्वर्गलोकाय नमः ।
 ऋग्विधात्रे अर्कमर्किणे महाश्वेताय । सूर्यमन्त्राः । रं बीजम् । व्योममुद्रायै नमः ।
 चतुर्मुखाय गीर्वाणध्वजपतये नमः । सर्वतेजसासुत्कृष्टतेजसे ज्वालामालिने

नमः । सूर्याङ्गानि । वर्गोऽसि पाप्मानं मे वृद्धि । उपस्थानम् । प्रवर्गोऽसि पाप्मानं मे वृद्धि । मध्याह्ने । सवर्गोऽसि । सायम् । सप्तार्चिषे नमः । हु फट् ठठ । अग्निबीजम् । हुतभुजे नमः । भूमिदेवाय नमः । ऊर्ध्वशिखाय । हव्यवाहनाय । ज्वल प्रज्वल हुं फट् । अग्न्यङ्गानि । अर्वाणाय नमः । उपस्थानमन्त्र । हव्यवाहनाय विद्महे सप्तजिह्वाय धीमहि । तन्नो वह्नि प्रचोदयात् । ओम् । अ बीजाना बीजम् । ओं षो नमः । मुद्रामन्त्रः ॥ ८ ॥

एष मन्त्रसमुद्देशः कथंचित् कथितो मया ।
मन्त्रा विसर्जनीयान्ताः सर्वे शत्रुविनाशनाः ॥ ९ ॥

हुकारान्ताः फडन्ताश्च मारणोच्चाटनावहाः ।
वधबन्धपरिक्लेशं वौषडन्ताश्च कुर्वते ॥ १० ॥

नमोऽन्ताः प्रणवान्ताश्च शान्तिभोगसुखप्रदाः ।
अनुस्वारमकारान्ता विषसर्पविनाशनाः ॥ ११ ॥

स्वरान्ताः सर्वमुद्रास्तु सर्वग्रहनिवारणाः ।
हुंफट्तायुता मन्त्रा यक्षरक्षोविनाशनाः ॥ १२ ॥

हुकारादिफडन्ताश्च सर्ववशेषेषु पूजिताः ।
हुंकारान्ताः फडन्ताश्च पूजिता राजमारणे ।
हुंकाराद्यास्तदन्ताश्च परचक्रनिवारणाः ॥ १३ ॥

फडाद्याश्च फडन्ताश्च देववशेषेषु पूजिताः ।
प्रणवाद्यन्तरूपाश्च सर्वकामप्रसाधकाः ॥ १४ ॥

ब्रह्मरात्र मया प्रोक्तमेतत् सर्व समासतः ।

एतच्चशस्यमायुष्य स्वर्ग्यं धन्य महाबलम् ॥ १५ ॥

ब्रह्मणा कथितं पूर्वं श्रुत्वा नारायणात् प्रभो ।

तत्प्रसादेन वक्ष्यामि शिवरात्रमतः परम् ॥ १६ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायां ब्रह्मरात्रे

मन्त्रकोशः एकादशोऽध्यायः

ब्रह्मरात्रं सपूर्णम्

शिवरात्रम्

प्रथमोऽध्यायः

सनत्कुमार उवाच—

शिवरात्रं प्रवक्ष्यामि यथाह भगवान्छिव ।
तिथियागादि सर्वं तु समासोक्त्या ब्रवीमि वः¹ ॥ १ ॥
या पञ्चदश सप्रोक्तास्तिथयः शुक्लपक्षगा ।
²तासु यागो यथायोग वह्न्यादीना मयोच्यते ॥ २ ॥
वहेरायतनं कुर्याद् वह्निस्थाने विचक्षणः ।
प्रत्यग्द्वारं तथेशाने नान्यत्र तु कथंचन ॥ ३ ॥
शिलाभिरिष्टकाभिर्वा काष्ठैर्वा मृद्धिरेव वा ।
कुर्यात् प्रासादविस्तार पूर्वोक्तक्रमयोगतः ॥ ४ ॥
प्रासादयुक्त्या प्रतिमा नवतालविधानतः ।
कारयेच्छेहपाषाणमृदामन्यतमेन च ॥ ५ ॥
त्रिशिखं रक्तवर्णं तद्रक्तमाल्याम्बरसज्जम् ।
द्विमुखं च त्रिरक्ताक्षं त्रिपदं चाष्टबाहुकम् ॥ ६ ॥
रक्तकेशनखश्मश्रु वह्निरूपं तु कारयेत् ।
चत्वारः परिवाराश्च तस्य प्रोक्ता हविर्भुजः ॥ ७ ॥

¹ तम् D

² For names of deities presiding over various Tithi-s, see the *Pādmatantra*, Mysore ed., 1891, Caryāpāda, ch. 30, verses 2 and 3.

¹स्वधा चैव सुधा चापि पश्चादुत्तरदक्षिणे ।
कार्ये चामरहस्ते तु पीते शुक्लाम्बरस्रजौ ॥ ८ ॥

स्वाहा चापि मनुश्चापि अर्चनापीठपार्श्वयोः ।
उत्तरे दक्षिणे कुर्याच्छ्यामे रक्ताम्बरस्रजौ ॥ ९ ॥

कृताञ्जली अथासीने किञ्चित् प्रह्वशिरोधरे ।
स्थिते चामरहस्ते तु स्थितो देवो हुताशनः ॥ १० ॥

आसनं शयनं यानं प्रतिषिद्धं हविर्भुजः ।
प्रतिष्ठा पूर्ववत् कुर्याद्भेदं तु कथयामि व ॥ ११ ॥

होमस्तु वह्निगायत्र्या खादिरा समिधः स्मृताः ।
प्रतिष्ठा वह्निमन्त्रेण कारयेत् तन्त्रवित्तमः ॥ १२ ॥

रक्तैर्गन्धैश्च माल्यैश्च चरुमिर्बलिभिस्तथा ।
कारयेच्छेषकर्माणि पूर्वोक्तविधिना बुध ॥ १३ ॥

आराधनविधिं वक्ष्ये यथावत् तं निबोधत ।
स्थण्डिले कल्पयेत् पद्ममष्टपत्रं सकर्णिकम् ॥ १४ ॥

कर्माचां कर्णिकायां तु विन्यसेदोमिति ब्रुवन् ।
प्रोक्षयेद् गन्धतोयेन विकिरेदक्षतैरपि ॥ १५ ॥

न्यासं च वह्निमन्त्रेण स्वदेहे विनियोजयेत् ।
तथैव प्रतिमायां च कुर्यान्न्यासं यथाविधि ॥ १६ ॥

पश्चादावाहयेद् देवं प्रणवेन समाहित ।
दर्भकूर्चासन दत्त्वा ततः स्थानानि कल्पयेत् ॥ १७ ॥

प्राच्यामाहवनीयस्य दक्षिणाग्रेश्च दक्षिणे ।
ततो वै गार्हपत्यस्य प्रतीच्या दिशि कल्पयेत् ॥ १८ ॥

औपासनस्य चोदीच्या सभ्यस्याग्नेयगोचरे ।
कन्यादो नैर्ऋते पश्चात् वायव्ये वैद्युतस्य च ॥ १९ ॥

ईशाने बडबाग्रेस्तु कल्पयित्वा विचक्षण ।
आसन पाद्यमर्घ्यं च तथैवाचमनीयकम् ॥ २० ॥

वस्त्रं च ब्रह्मसूत्रं च प्रणवेन निवेदयेत् ।
गन्धं पुष्पमलकारं दीपं धूपं चरुं तथा ॥ २१ ॥

दद्याच्च वह्निगायत्र्या तया चैव बलिं हरेत् ।
परिवारान् स्वनाम्नैव पूजयित्वा यथाक्रमम् ॥ २२ ॥

गायत्र्योद्भासनं कुर्याच्छेषं कृत्वा तु पूर्ववत् ।
उत्सवं कथयिष्यामि प्रतिपद्यर्थसिद्धये ॥ २३ ॥

शुक्लपक्षे यथाशास्त्रमहोरात्रमुपोषित ।
रक्तचन्दनचूर्णेन चक्रं कृत्वा यथाविधि ॥ २४ ॥

नाभिक्षेत्रे लिखेत् पद्ममष्टपत्रं सकर्णिकम् ।
तत्र देवं तु विन्यस्य पूजयेत् पूर्ववत् क्रमात् ॥ २५ ॥

रक्तमाल्याम्बरधरो रक्तगन्धानुलेपनः ।
रक्तैर्गन्धैश्च पुष्पैश्च चरुभिः पूजयेत् ततः ॥ २६ ॥

सार्ववर्णिकमन्त्राद्यं तस्मिन्नहनि कारयेत् ।
एवमिष्टे हुताशोऽस्मिन्निष्ठाः स्युः सर्वदेवताः ॥ २७ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन पूजयेदग्निमात्मवान् ।
एवमेकेन यागेन सर्वैः पापैः प्रमुच्यते ॥ २८ ॥

पतितोऽपि प्रमुच्येत किं पुनः शुद्धमानसः ।
अग्नियाग इति प्रोक्तो ब्रह्मयागं ब्रवीमि वः ॥ २९ ॥

प्रासाद पश्चिमद्वारं ब्रह्मणो ग्राममध्यमे ।
चतुर्मुखं चतुर्द्वारं सर्वतोभद्रमेव वा ॥ ३० ॥

कुर्यादेवंविधानेन यथावित्तानुसारतः ।
प्राकारं तु ततः कुर्याच्चतुर्भिर्गोपुरैर्युतम् ॥ ३१ ॥

गोपुराणां ततः कुर्यादन्तर्दिग्देववेदिका ।
दिग्देवान् स्थापयेन्मध्ये मध्ये मध्ये यथा भवेत् ॥ ३२ ॥

कोणेषु कोणदेवानामेवं गोपुरवद्भवेत् ।
दिशादेवांस्तु चतुरो ब्रह्मणोऽभिमुखान् बुधः ॥ ३३ ॥

प्राक्प्रत्यग्बदनाञ्छेषान् कोणदेवाश्च कारयेत् ।
निर्ऋत्यां चापि वायव्ये प्राङ्मुखे चैव देवते ॥ ३४ ॥

ईशाने च तथाग्नेये स्याता प्रत्यङ्मुखे ततः ।
प्रासादस्यानुरूपेण प्रतिमा कारयेद्बुधः ॥ ३५ ॥

चतुर्मुखं चतुर्बाहुं जटामकुटधारिणम् ।
हिरण्यवर्णमासीनं पीताम्बरधरं प्रभुम् ॥ ३६ ॥

ब्रह्माण कारयेत् तत्र पूर्वोक्तैर्द्रव्यविस्तरैः ।
आसीनमेव कुर्वीत न स्थितं शयित न च ॥ ३७ ॥

परिवारान् प्रवक्ष्यामि उत्तमाधममध्यमान् ।
उत्तमा द्वादश प्रोक्ता मध्यमा षट् प्रकीर्तिताः ॥ ३८ ॥

अधमाश्चापि चत्वारः परिवारा यथाक्रमम् ।
कपिल कश्यपो दक्षो दक्षिणं पक्षमाश्रिताः ॥ ३९ ॥

रुद्रो वह्निर्मुश्चापि^१ वामपार्श्वं समाश्रिताः ।
पश्चाच्चाग्रहस्ते तु सावित्री च^२ सरस्वती ॥ ४० ॥

दक्षिणे चोत्तरे भागे स्थिते देव्यौ च पृष्ठतः ।
भृगुश्च नारदश्चापि अर्चनापीठपार्श्वयोः ॥ ४१ ॥

दक्षिणे चोत्तरे कार्यौ स्वासीनौ च कृताञ्जली ।
तयोस्तु पृष्ठतः कार्यौ चन्द्रादित्यौ ततः स्थितौ ॥ ४२ ॥

षण्णा तु कपिलादीनामासन स्थानमेव वा ।
ब्रह्माणं दशतालेन नवतालेन चेतारान् ॥ ४३ ॥

त्रीन् मुनीनष्टतालेन कारयेत् तन्त्रवित्तमः ।
शुक्लो वर्णेन कपिल कश्यप पीतवर्णयुक् ॥ ४४ ॥

दक्षस्त्वजमुख शुक्लो रुद्रोऽग्निश्चाग्निसनिभौ ।
मनुः श्यामः सिते देव्यौ वर्णतः परिकीर्तिते ॥ ४५ ॥

^१ यमश्चापि E

^२ तु D

पद्मार्कजलकवर्णामो भृगु शुक्लश्च नारद ।
शुक्लरक्तौ च चन्द्रार्कौ वणेत परिकीर्तितौ ॥ ४६ ॥

पद्मासनो भवेद् ब्रह्मा शेषा सर्वे त्वनासना ।
सहासन न कुर्वीत ब्रह्मणोऽन्यैस्तु दैवतै ॥ ४७ ॥

यस्तु मोहेन वै कुर्याद् विनाशमचिराद् व्रजेत् ।
प्रासादस्याग्रतः कुर्याद्भ्रसस्थान विचक्षण ॥ ४८ ॥

ग्रामस्य मध्ये पूर्वे च पश्चिमद्वारमारभेत् ।
दक्षिणे चोत्तरे चैव पश्चिमे प्राङ्मुख तत ॥ ४९ ॥

न कुर्यात् कोणदेशेषु ब्रह्मणः स्थानमुत्तमम् ।
आग्नेये कोणदेशे तु राष्ट्रनाश विनिर्दिशेत् ॥ ५० ॥

नैर्ऋते कोणदेशे तु ब्राह्मणानां च विष्टवः ।
वायव्ये राजनाशः स्यादीशाने सर्वसक्षय ॥ ५१ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ^१कोण तु परिवर्जयेत् ।
मध्यमास्तु परीवारा वक्ष्यन्ते अनुपूर्वशः ^२ ॥ ५२ ॥

देव्यौ मुनी च चन्द्रार्कौ षडेते मध्यमाः स्मृताः ।
चत्वारो मुनिचन्द्रार्का अधमाः परिवारका ॥ ५३ ॥

पूजाविधिमथो वक्ष्ये यथावत् त निबोधत ।
प्रणव मूर्ध्नि विन्यस्य योगपीठ प्रकल्पयेत् ॥ ५४ ॥

^१ कोणे तु D

^२ आनुपूर्व्यशः E

धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं च क्रमादिमे ।
योगपीठस्य पादाः स्युराग्नेयादिदिगाश्रिता ॥ ५५ ॥

मध्यपादो भवेद्बुद्ध पद्म तस्योपरि न्यसेत् ।
पद्मस्य कर्णिकामध्ये ब्रह्मबीजं च विन्यसेत् ॥ ५६ ॥

प्रणवेनाथ कर्मार्चा ब्रह्मबीजोपरि न्यसेत् ।
आवाहयेत् ततो देव ब्रह्मबीजेन साधक ॥ ५७ ॥

दत्त्वासनार्घ्यपाद्यानि तत स्थानानि कल्पयेत् ।
प्राच्या तु सामवेदस्य यजुर्वेदस्य दक्षिणे ॥ ५८ ॥

ऋग्वेदस्य प्रतीच्या तु सौम्ये चाथर्वणस्तथा ।
आग्नेये चैव सावित्र्या सरस्वत्याश्च नैर्ऋते ॥ ५९ ॥

वायव्या चैव सध्यायाः सृष्टेरीशानगोचरे ।
द्वितीयावरणे पश्चान्मुद्रास्थानं प्रकल्पयेत् ॥ ६० ॥

प्राच्या च ब्रह्ममुद्राया दक्षिणस्या कमण्डलो ।
प्रतीच्यामक्षमालाया कूर्चस्यैवोत्तरे तथा ॥ ६१ ॥

अग्नवोकारमुद्राया ऋचो निर्ऋतिगोचरे ।
वायव्ये वेदमुद्राया पद्मस्येशानगोचरे ॥ ६२ ॥

तृतीयावरणे पश्चाल्लोकपालास्तु विन्यसेत् ।
स्नान तथासन पाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम् ॥ ६३ ॥

वस्त्रं च ब्रह्मसूत्रं च ब्रह्मबीजेन दापयेत् ।
गन्ध पुष्पमलंकार दीप धूप चरु तथा ॥ ६४ ॥

प्रणवेनैव दद्यात् स्वनाम्नान्यास्तु पूजयेत् ।
धूपैर्गन्धैश्च पुष्पैश्च चरुभिश्चामिपूजयेत् ॥ ६५ ॥

स्थानान्यग्नौ तथा कृत्वा पूजयेद्धोमकर्मणा ।
ब्रह्मविद्याजपं कृत्वा ब्रह्ममुद्रा विधाय च ॥ ६६ ॥

उद्घासयेत् ततो देव ब्रह्मबीजेन साधकः ।
ब्रह्मरात्रे प्रतिष्ठोक्ता विष्णोर्नारायणस्य ह ॥ ६७ ॥

तद्वदस्य प्रतिष्ठोक्ता तस्मान्नोक्ता मयाधुना ।
तिथियाग प्रवक्ष्यामि ब्रह्मण परमेष्ठिन ॥ ६८ ॥

उपोष्य च द्वितीयाया स्नात्वा सम्यग्यथाविधि ।
शुक्लचन्दनचूर्णेन ततश्चक्र समालिखेत् ॥ ६९ ॥

नाभिक्षेत्रे लिखेत् पद्म ततो द्वादशभिर्दलैः ।
शेष तु पूर्ववत् कुर्यात् परिवारादिसग्रहम् ॥ ७० ॥

ब्रह्मयाग इति प्रोक्तः सर्वपापप्रणाशनः ।
ततो धनदयाग तु प्रवक्ष्यामि यथातथम् ॥ ७१ ॥

धनदस्यालय कुर्यात् ग्रामस्योत्तरपार्श्वतः ।
हस्तिपृष्ठ च नाम्ना तु दक्षिणद्वारमुत्तमम् ॥ ७२ ॥

त्रिभागहीन प्रासादो गोपुरात्तु विधीयते ।
तस्मादर्धविहीनं च प्राकारस्योच्छ्रयं विदुः ॥ ७३ ॥

शिलाभिरिष्टकाभिर्वा कुर्यान्नान्यैः कदाचन ।
प्रासादयुक्त्या कर्तव्या प्रतिमा लोहमृन्मयी ॥ ७४ ॥

नवतालस्य मानेन स्थितं कुर्याद्धनेश्वरम् ।
अष्टतालस्य मानेन केचित् परिचक्षते ॥ ७५ ॥

त्रिपाद वृत्तपिङ्गाक्षं पीतरक्ताम्बरस्रजम् ।
सपट्टमुण्डमाल च चूलिकामौलिधारिणम् ॥ ७६ ॥

तुङ्गनास च तुङ्गास्यं पिङ्गकेश बृहद्भुजम् ।
धनेशं कारयेत् तत्र यथावित्तानुसारतः ॥ ७७ ॥

परिवारद्वय प्रोक्तमृद्धिशुक्ती च पृष्ठत ।
चामरव्यग्रहस्ते तु स्थिते देव्यौ सितप्रभे ॥ ७८ ॥

प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन कार्या धनदविद्यया ।
¹सा चो नमः कुबेराय इति विद्या धनेशिन ॥ ७९ ॥

तथैव जुहुयादाज्य दधिक्षीरमधूनि च ।
द्वारस्योभयपार्श्वे तु पीनरूपौ सितप्रभौ ॥ ८० ॥

शङ्खपद्मनिधी कार्यौ स्वासीनौ मृन्मयौ शुभौ ।
तस्य पूजां प्रवक्ष्यामि कुबेरस्य महात्मनः ॥ ८१ ॥

कुर्याद्वै स्थण्डिले पद्ममष्टपत्र सकर्णिकम् ।
कर्माचां तत्र विन्यस्य ततो यनदविद्यया ॥ ८२ ॥

न्यास सप्ताक्षरै कृत्वा देवमावाहयेत् तदा² ।
स्नानादीन्यपि कर्माणि तथा कुर्याद्विचक्षणः ॥ ८३ ॥

मद्यमासोपहारैश्च रक्तैश्च कुसुमैः शुभैः ।
हरिद्राचरुणा चैव पूजयेत् तन्त्रवित्तमः ॥ ८४ ॥

एवमेव तृतीयायामहोरात्रमुपोषित ।
पूजयेद्गैरिक्तैश्चूर्णैश्चक कृत्वा विचक्षण ॥ ८५ ॥

षाडवापूपिकाधानैर्लाजैः सक्तुभिरेव च ।
धनेशं पूजयेद् देवमग्निकार्याबहिष्कृतम् ॥ ८६ ॥

मुद्गान्न भोजयेद्विप्रान् कृसरान्नमथापि वा ।
अनेन विधिना यस्तु धनेश पूजयेन्नर ॥ ८७ ॥

सर्वान् कामानवाप्नोति वित्तवाश्च विशेषतः ।
धनेशयागः सप्रोक्तो गणेशस्य प्रवक्ष्यते ॥ ८८ ॥

ग्रामस्य दक्षिणे पार्श्वे स्थान गणपतेर्भवेत् ।
मण्डपं वाथ कूटं वा प्रासादं वाथ शक्तिः ॥ ८९ ॥

उत्तराभिमुखद्वारं कारयेत् तन्त्रवित्तमः ।
¹कारयेत् प्रतिमा पश्चात् पूर्वोक्तैर्द्रव्यविस्तरैः ॥ ९० ॥

सितवर्णं चतुर्बाहुं महाकुक्षिं महामुजम् ।
शूर्पकर्णं महानासमेकदष्टं गजाननम् ॥ ९१ ॥

कुर्यादपरिवारं तु गणेशं चासनाश्रितम् ।
अष्टतालप्रमाणेन रक्तास्य रक्तलोचनम् ॥ ९२ ॥

¹ प्रतिमा कारयेत् D

वदन्ति सप्ततालेन षट्तालेनापि वा परे ।

मुण्डमालापरीतास चूडामकुटधारिणम् ॥ ९३ ॥

प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन तद्गायत्र्या तु कारयेत् ।

ओं नमो गणाधिपतये । शूर्पकर्णाय विद्महे कोटिरक्षाय धीमहि ।

तन्नो गणपति. प्रचोदयात् ॥ ९४ ॥

गायत्रीयं गणपते प्रतिष्ठाकर्मसु स्मृता ।

गकारस्तस्य बीज स्यात् तेन न्यासोऽस्य मूर्धनि ॥ ९५ ॥

कृत्वा प्रतिष्ठामेव तु पूजन पुनरारभेत् ।

गायत्र्या विन्यसेत् पद्ममर्चनापीठमध्यमे ॥ ९६ ॥

मेघोलकायेति मन्त्रेण स्वाहान्तेन यथाविधि ।

कर्माचमर्चनापीठे विन्यसेत् कर्णिकोपरि ॥ ९७ ॥

तेनैवावाहयेद्देव गणेश विघ्ननायकम् ।

आवाह्य हस्तिमुद्रा च कूर्चमुद्रा च दर्शयेत् ॥ ९८ ॥

स्नानादिशेषकर्माणि मेघोलकायेति कारयेत् ।

फलैश्च विविधैर्मक्ष्यैस्तद्गायत्र्या तु पूजयेत् ॥ ९९ ॥

एवं सपूजयेद् देव चतुर्थ्या समुपोष्य ह ।

तस्य विघ्ना विनश्यन्ति अचिराद्गणपूजया ॥ १०० ॥

गणेशयागः सप्तोक्तः श्रीयाग तु ब्रवीम्यत ।

श्रिय स्थान तु पूर्वस्या पश्चिमायामथापि वा ॥ १०१ ॥

उत्तरस्यां तु वा कुर्यान्न चान्यत्र कथंचन ।

प्राच्या तु पश्चिमद्वारं प्राग्द्वारं पश्चिमे तथा ॥ १०२ ॥

उत्तरे दक्षिणद्वारं श्रियः प्रासाद इष्यते ।
एव च विधिना कार्यं पूर्वोक्तैर्द्रव्यविस्तरैः ॥ १०३ ॥

ततश्च प्रतिमा कुर्यादष्टतालप्रमाणतः ।
पूर्वोक्तैर्द्रव्यविस्तरैर्यथा लाभः स्वशक्तितः ॥ १०४ ॥

पद्मकिजलकवर्णाभा द्विभुजा पद्मधारिणीम् ।
शुक्लमाल्याम्बरधरा चूडामकुटधारिणीम् ॥ १०५ ॥

मुण्डमालापरीतासा पद्मकर्णावतसिकाम् ।
आसीनां कारयेद् देवीमासने पद्मविष्टरे ॥ १०६ ॥

प्रतिष्ठां शान्तिहोमेन देवीमन्त्रेण कारयेत् ।
पद्माष्टशतहोमं च कुर्यात् तेनाविशेषतः ॥ १०७ ॥

एव प्रतिष्ठा कृत्वा तु पूजा च^१ पुनरारभेत् ।
पूर्ववत् स्थण्डिल पद्मं कर्माचास्थापनामपि ॥ १०८ ॥

देवीमन्त्रेण कृत्वा तु तथा चैव बलि हरेत् ।
पञ्चगव्येन सप्रोक्ष्य पद्मे चावाहयेच्छ्रियम् ॥ १०९ ॥

देवीमन्त्रेण चावाह्यं कुर्याच्छेष तथैव च ।
शुक्लैः पुष्पैश्च गन्धैश्च चरुभिः पायसेन च ॥ ११० ॥

पद्मैश्च पूजयेद् देवीं विसर्गं तेन कारयेत् ।
तिथियागमयो वक्ष्ये शान्तिपुष्टिविवर्धनम् ॥ १११ ॥

अथोपोष्य च पञ्चम्या श्रीकामं पूजयेच्छ्रियम् ।
श्रीसूक्तेन श्रियं देवीं पूजयेच्चक्रमध्यमे ॥ ११२ ॥

ततः पञ्चदशर्चं तु श्रीसूक्तं नाम नामतः ।
तेनाराधनविस्तारं प्रवक्ष्यामि यथातथम् ॥ ११३ ॥

देवीमृचाद्ययावाह्यं विष्टरं तु द्वितीयया ।
दद्यात् तृतीयया पाद्यं चतुर्थार्धमन्त्रं परम् ॥ ११४ ॥

पञ्चम्याचमनीयं च षष्ठ्या च स्नानविस्तरम् ।
वस्त्रयुग्मं च सप्तम्या अष्टम्या गन्धमेव च ॥ ११५ ॥

नवम्या माल्यपुष्पादीन् दशम्या दीपमेव च ।
एकादश्या तथा धूपं द्वादश्या चरुमेव च ॥ ११६ ॥

अञ्जलिं च त्रयोदश्या चतुर्दश्या नमस्कृतिम् ।
कृत्वैव पञ्चदश्या च देवीमुद्रासयेत् ततः ॥ ११७ ॥

श्रीयागं कथितस्त्वद्यं स्कन्दयागं ब्रवीमि वः ।
ग्रामस्योत्तरतः कुर्यात् स्कन्दस्यायतनं महत् ॥ ११८ ॥

प्राग्द्वारं ताम्रचूडाङ्कं हस्त्यङ्कं वा यथाविधि ।
असंभवे चोत्तरस्यां दिक्षु सर्वासु कारयेत् ॥ ११९ ॥

निर्ऋतीशानकोणं तु वर्जयित्वा विचक्षणः ।
निर्ऋते ग्रामनाशः स्यादीशाने राष्ट्रनाशनम् ॥ १२० ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कोणे तु परिवर्जयेत् ।
प्रासादस्यानुसारेण प्रतिमां कारयेत् ततः ॥ १२१ ॥

मृदा प्रशस्ता प्रतिमा तदलाभेऽन्यसग्रहः ।
दाडिमीपुष्पसकाश दशसवत्सराकृतिम् ॥ १२२ ॥

चतुर्भुज शक्तिधरं चूडामकुटधारिणम् ।
मुण्डमालापरीतासमुभयांसोपवीतिनम् ॥ १२३ ॥

वत्सकिङ्किणिपादं तु पीतमाल्याम्बरान्वितम् ।
शक्तिहस्तं तु रक्ताक्षं रक्ताङ्घ्रिकरपल्लवम् ॥ १२४ ॥

अष्टतालप्रमाणेन सप्ततालेन वा पुनः ।
षट्तालेनापि वा कुर्यादतो हीन न कारयेत् ॥ १२५ ॥

स्कन्दमेव प्रकुर्वीत स्थितमासीनमेव वा ।
पादपीठ भवेत् पद्म^१ स्थान मायूरवाहने ॥ १२६ ॥

चामरव्यग्रहस्ते तु विद्या प्रज्ञा च पृष्ठतः ।
दक्षिणे चोत्तरे कार्ये सिते रक्ताम्बरस्रजौ ॥ १२७ ॥

मुण्डमालापरीतासे चूडामकुटशोभिते ।
प्रासादस्याग्रतः कुर्यान्मयूरस्थानमुत्तमम् ॥ १२८ ॥

शान्तिहोमविधानेन प्रतिष्ठा समुदाहृता ।
नमोऽस्तु षण्मुखायेति मूलमन्त्रेण कारयेत् ॥ १२९ ॥

एव प्रतिष्ठां कृत्वा तु न्यास चैव तु कारयेत् ।
विद्यायै चैव मेधायै प्रज्ञायै शक्तयेऽपि च ॥ १३० ॥

स्वाहा चैव स्वधा चैव शान्तिहोमे यथाक्रमम् ।
दिशाहोमस्तु मूलेन समिधो वटवृक्षजा ॥ १३१ ॥

पूजामस्य प्रवक्ष्यामि पुरा प्रोक्ता शिवेन तु ।
अष्टपत्र ततः पद्म मूलमन्त्रेण कल्पयेत् ॥ १३२ ॥

कर्मार्या तत्र विन्यस्य तेन मन्त्रेण साधकः ।
तेनैवावाहयेद् देव दद्यात् तेनैव चासनम् ॥ १३३ ॥

ततश्च परिवाराणां स्थानानि परिकल्पयेत् ।
प्राच्या तु देवसेनाया विद्याया दक्षिणे तथा ॥ १३४ ॥

मेघायाः पश्चिमे भागे प्रज्ञायाश्चोत्तरे तथा ।
आग्नेये च तथा शक्तेर्निर्ऋत्या कुक्कुटस्य च ॥ १३५ ॥

मयूरस्य च वायव्ये द्विपस्येशानगोचरे ।
अर्चयेन्मूलमन्त्रेण गुह शेषान् स्वनामभिः ॥ १३६ ॥

ततश्चन्दनकल्केन कर्पूरकुसुमैरपि ।
मुद्रान्नेन विशेषेण पूजयेत् पायसेन च ॥ १३७ ॥

अग्निकार्यं तथा कृत्वा शक्तिमुद्रा च दर्शयेत् ।
उद्वासयेत्तु देवेश शेष कृत्वा तु पूर्ववत् ॥ १३८ ॥

षष्ठ्या च पूजयेद् देवमहोरात्रमुपेक्षित ।
रक्तैः पुष्पैश्च विविधैर्गन्धैश्चरुमिरेव च ॥ १३९ ॥

ततः षाडविकापिण्डैर्मुद्गपिण्डैस्तु षण्मुखम् ।
मुद्रान्नैस्तु विचित्रान्नैरर्चयेत् पूर्ववत् क्रमात् ॥ १४० ॥

एवं च पूजयेद्भक्त्या विद्या मेधां बलं धृतिम् ।
प्रज्ञा चैश्वर्यमेवाग्र्य लभते नात्र सशयः ॥ १४१ ॥

स्कन्दयाग इति प्रोक्त सूर्ययागं ब्रवीमि वः ।
ग्रामस्योत्तरपार्श्वे तु सूर्यस्यायतनं भवेत् ॥ १४२ ॥

चतुर्द्वार विधातव्य प्राग्द्वारं वा यथाविधि ।
मण्डप वाथ कूट वा प्रासाद चैकभूमिकम् ॥ १४३ ॥

वृत्तं वा चतुरश्र वा कारयेत् तत्र चायतम् ।
प्रतिमामारभेत् तत्र नवतालप्रमाणतः ॥ १४४ ॥

अरुण पीतवस्त्र च दीप्तकुण्डलधारिणम् ।
रक्तहस्ताङ्घ्रिनेत्र च कवचेनोपशोभितम् ॥ १४५ ॥

नानारत्नाङ्गमकुट रत्नमण्डलशोभितम् ।
रथासने समासीन कुर्यात् सिंहासनेऽपि वा ॥ १४६ ॥

कुर्याच्चामरधारिण्यौ उषासध्ये च पृष्ठतः ।
रक्ते शुक्लाम्बरे चैव चूडामकुटशोभिते ॥ १४७ ॥

यम सुवर्चला चापि अर्चनापीठपार्श्वयोः ।
कृष्णो यमस्तु वर्णेन गौरी चैव सुवर्चला ॥ १४८ ॥

प्रतिष्ठा सूर्यमन्त्रैस्तु शान्तिहोमविधानतः ।
प्रागादि चोत्तरान्त तु चतुर्भिः क्रमयोगतः ॥ १४९ ॥

दिशाहोमस्तु सावित्र्या समिधस्वर्कजाः स्मृताः ।
बीजेन मूर्ध्नि विन्यासः सूर्यस्यात्मन एव च ॥ १५० ॥

ब्रह्मरात्रे तथा मन्त्रा द्रष्टव्या मन्त्रकोशके ।
पूजामस्य प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वश ॥ १५१ ॥

अष्टपत्र ततः पद्मं सूर्यबीजेन योजयेत् ।
कर्माचां कर्णिकामध्ये सूर्यबीजेन विन्यसेत् ॥ १५२ ॥

¹घषोल्कायेति मन्त्रेण देवमावाहयेत् ततः ।
ततस्तेनैव मन्त्रेण तद्गदासनमादितः ॥ १५३ ॥

स्थानानि कल्पयेत् पश्चाद् ग्रहाणामनुपूर्वश ।
बृहस्पतेश्च पूर्वस्या शुक्रस्यैव तु दक्षिणे ॥ १५४ ॥

शनैश्चरस्य वारुण्यामुत्तरस्या निशाकृतः ।
अङ्गारकस्य चाग्नेय्यां बुधस्यैव च नैर्ऋते ॥ १५५ ॥

राहोश्चैव च वायव्ये केतोरीशानगोचरे ।
आसन देयमाद्येन सूर्यमन्त्रेण चादितः ॥ १५६ ॥

पादं दत्त्वा द्वितीयेन तृतीयेनार्धमेव च ।
चतुर्थेन ततो दद्यात् क्रमेणाचमनीयकम् ॥ १५७ ॥

तथाभिषेकमन्त्रेण देव तमभिषेचयेत् ।
वस्त्रं सूत्रमलकारं दद्यात् सावित्रिया ततः ॥ १५८ ॥

गन्ध तु आदिमन्त्रेण ततो दद्याद् विचक्षणः ।
द्वितीयेनापि पुष्पाणि तृतीयेन प्रदीपकम् ॥ १५९ ॥

¹ खषोल्काय E

चतुर्थेनाथ धूपं च पञ्चमेनैव त यजत् ।
एव कृत्वा यथापूर्वं व्योममुद्रा च दर्शयेत् ॥ १६० ॥

अथोपस्थानमन्त्रेण कृत्वोपस्थानमन्ततः ।
उद्वासयेत् ततो देव सूर्यबीजेन साधकः ॥ १६१ ॥

द्रष्टव्या ब्रह्मरात्रे तु मन्त्रा वै मन्त्रकोशके ।
वक्ष्यामि तिथियाग तु सर्वसवत्सरावधि ॥ १६२ ॥

उपोष्य वाग्यतो भूत्वा सप्तम्यां सयतेन्द्रियः ।
रक्तचन्दनचूर्णेन चक्रं कृत्वा यथाविधि ॥ १६३ ॥

पूजयेद्भास्करं देव विविधैर्द्रव्यविस्तरैः ।
कमले करवीरैश्च सुरक्तैः कुसुमैरपि ॥ १६४ ॥

रक्तचन्दनगन्धेन कृत्सरापूपपायसैः ।
पूजयित्वा यथाकाममिष्टान् कामानवाप्नुयात् ॥ १६५ ॥

कथितः सूर्ययागस्तु रुद्रयागं ब्रवीमि वः ।
ग्रामाद् धनुःशताद् द्रवं बहिः कुर्याच्छिवालयम् ॥ १६६ ॥

ग्रामाद्धनुःशतादवाङ् नाशयेन्नात्र सशयः ।
वायव्याग्नेयकोणं च ग्राममध्यं च वर्जयेत् ॥ १६७ ॥

श्वशाने कुरुते ग्रामवायव्ये तु शिवालयम् ।
आग्नेये राष्ट्रनाशः स्याद् ग्रामनाशस्तु मध्यमे ॥ १६८ ॥

यस्मिन् शिवालयच्छाया ग्रामे नित्यं पतिष्यति ।
तदूष्मणा तु स ग्रामो विनश्यति शनैः शनैः ॥ १६९ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन दूरं कुर्याच्छिवालयम् ।
श्रीधाम्ना विष्णुधाम्ना वा न नाशयति यन्त्रितः ॥ १७० ॥

शिवालयस्य ग्रामस्य मध्ये तस्मात् प्रयत्नत ।
अन्तरा श्रीगृह वापि कुर्याद्विष्णुगृह तु वा ॥ १७१ ॥

प्राग्द्वारमुत्तरे कुर्यात् प्रत्यग्द्वार तु दक्षिणे ।
प्रत्यग्द्वारं प्रतीच्या च प्राच्या प्राग्द्वारमेव वा ॥ १७२ ॥

प्रत्यग्द्वारं च नैर्ऋत्ये प्राग्द्वार चेशगोचरे ।
शिवालय प्रशंसन्ति प्रायो ग्रामपराङ्मुखम् ॥ १७३ ॥

ग्रामपार्श्वे न कुर्वन्ति ग्रामवृद्धिर्यदीप्यते ।
अरण्ये पर्वते चैव प्रशंसन्ति शिवालयम् ॥ १७४ ॥

प्रासाद पूर्ववत् कुर्यात् पूर्वोत्तैर्द्रव्यविस्तरै ।
प्रासादस्यानुरूपेण प्रतिमा कारयेद् बुधः ॥ १७५ ॥

आसीनमेव कुर्वीत स्वैरं पूर्वे च पश्चिमे ।
स्थितमन्यत्र कुर्वीत शयितं न तु कारयेत् ॥ १७६ ॥

पीतमष्टभुज कुर्याच्चर्माम्बरधरं हरम् ।
बद्धनागोत्तरासङ्ग जटामकुटधारिणम् ॥ १७७ ॥

नीलकण्ठ त्रिनेत्रं च कुर्याच्छशिकलाधरम् ।
हर पिङ्गलपद्माक्षमङ्गारसमतारकम् ॥ १७८ ॥

त्रिशूलपट्टसधरमर्कमालाविभूषितम् ।
आसीन वा स्थित वापि हरमेवं तु कारयेत् ॥ १७९ ॥

पद्मपीठं भवेत् स्थाने सिंहासनमथासने ।
पश्चाच्चाग्रधारिण्यौ गङ्गा च यमुना तथा ॥ १८० ॥

दक्षिणे चैव वामे च स्थिते कार्ये सितासिते ।
उपमन्युरुमा चापि अर्चनापीठपार्श्वयोः ॥ १८१ ॥

दक्षिणे चोत्तरे कार्यौ रक्तश्यामौ कृताञ्जली ।
उपमन्युर्जटाधारी उमा वै मौलिधारिणी ॥ १८२ ॥

स्कन्द सनत्कुमारं च तयोः कुर्वीत पृष्ठतः ।
दक्षिणे चोत्तरे चैव दशसवत्सराकृती ॥ १८३ ॥

ब्रह्मा चाग्निश्च कर्तव्यौ देवस्योभयपार्श्वतः ।
दक्षिणं बाहुमाश्रित्य ब्रह्मा तिष्ठति यन्त्रितः ॥ १८४ ॥

वामबाहुं समाश्रित्य वह्निस्तिष्ठत्ययन्त्रितः ।
तयोस्तु पृष्ठतः कार्यौ चन्द्रादित्यौ यथाविधि ॥ १८५ ॥

उत्तमाः परिवारास्तु दशैते परिकीर्तिताः ।
कुमारद्वयहीनाः स्युः शेषास्त्वष्टौ च कीर्तिताः ॥ १८६ ॥

ब्रह्माग्निसोमसूर्यैश्च कुमारद्वितयेन च ।
विहीनास्त्वधमाः प्रोक्ताश्चत्वारः परिवारकाः ॥ १८७ ॥

पूर्ववल्लोकपालाश्च कर्तव्याः स्युर्यथादिशम् ।
प्रासादस्याग्रतः कुर्याद् वृषभस्थानमुत्तमम् ॥ १८८ ॥

चण्डस्थानमथेशाने तत्सूत्रं परिहृत्य च ।
प्रासादलक्षणं सर्वं ब्रह्मरात्रे प्रकीर्तितम् ॥ १८९ ॥

तस्मादत्र न सप्रोक्तः प्रासादस्य तु विस्तरः ।
लिङ्गत्रयस्य भेदश्च तत्रैव कथितो मया ॥ १९० ॥

प्रतिष्ठा च तथा कार्या विशेष कथयामि वः ।
पञ्चभिर्ब्रह्मरात्रोक्ता प्रतिष्ठा शकरस्य च ॥ १९१ ॥

^१स्थापना स्यादघोरेण शान्तिहोमस्तथा परैः ।
रुद्रगायत्रिया कुर्याद् दिशाहोम समन्ततः ॥ १९२ ॥

एव प्रतिष्ठा कृत्वा तु कौतुकार्चामथार्चयेत् ।
तालमुद्रा ततः कृत्वा योगपीठं प्रकल्पयेत् ॥ १९३ ॥

कर्माचां रुद्रगायत्र्या स्थापयेत् परमेष्ठिना ।
एतयोरेव कुर्वीत प्रतिमायां तथात्मनि ॥ १९४ ॥

सद्योजातेन मन्त्रेण देवमावाहयेच्छिवम् ।
स्थापयेत् तमघोरेण प्रतिमाया यथाविधि ॥ १९५ ॥

चामदेवेन सानिध्यं ततः कुर्याद्विचक्षणः ।
प्रणवेनासनं दत्त्वा ततः स्थानानि कल्पयेत् ॥ १९६ ॥

अनन्तस्य ततः प्राच्यां ^२सूक्ष्मस्यैव तु दक्षिणे ।
शिवोत्तमस्य ^३वारुण्यामेकनेत्रस्य चोत्तरे ॥ १९७ ॥

शिखण्डिनस्तथाग्नेय्या श्रीकण्ठस्य च नैर्ऋते ।
त्रिमूर्तेश्चैव वायव्ये एकरुद्रस्य चैश्वरे ॥ १९८ ॥

^१ स्थापन E

^२ सूक्ष्मदेवस्य B

^३ वारुण्यामेके B

द्वितीयावरणे पश्चान्मुद्रास्थानानि कल्पयेत् ।
मालिन्या० कल्पयेत् प्राच्या निष्ठुरायाश्च दक्षिणे ॥ १९९ ॥

पद्मस्य ^१पश्चिमाया च कालकण्ठ्यास्तथोत्तरे ।
मुकुलाश्च तथाग्नेय्या शशिकन्याश्च नैर्ऋते ॥ २०० ॥

वायव्ये ऽवजमुद्राया^३ ऐशान्यामञ्जलेरपि ।
तृतीयावरणे पश्चाल्लोकपालास्तु कल्पयेत् ॥ २०१ ॥

अर्घ्यं पाद्यं तथा स्नानं दद्यात् तत्पुरुषेण तु ।
तेनैवाचमनीयं च वस्त्रदानं तथैव च ॥ २०२ ॥

ब्रह्मसूत्रमलंकारमीशानेन नियोजयेत् ।
गन्धं पुष्पं च दीपं च धूपं च चरुमेव च ॥ २०३ ॥

ततश्चाञ्जलिपुष्पं च होममन्त्रेण योजयेत् ।
शेषान् सर्वान् स्वनाम्ना तु पूजयेच्च विचक्षणः ॥ २०४ ॥

उद्धासनं तु बीजेन रुद्रगायत्रियापि वा ।
एवमेव तमष्टम्यामहोरात्रमुपोषितः ॥ २०५ ॥

पूजयेद् देवदेवेशं सर्वकामसमृद्धये ।
शिवयाग इति प्रोक्तो देवीयाग ब्रवीमि वः ॥ २०६ ॥

चतसृष्वपि वै दिक्षु दुर्गास्थानं विधीयते ।
ग्राममध्ये च कोणे च प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥ २०७ ॥

प्रत्यङ्गार भवेत् प्राच्या प्राङ्गारमितरत्र तु ।
सिहाङ्ग वापि कुर्वीत कृष्णसाराङ्गमेव वा ॥ २०८ ॥

प्रासादमेव कुर्वीत तत्र स्थाने तु पूर्ववत् ।
प्रासाद तत्र कुर्वीत पूर्वोक्तद्रव्यविस्तरैः ॥ २०९ ॥

प्रासादस्यानुरूपेण प्रतिमा कारयेद् बुध ।
नवतालेन वा कुर्यादष्टतालेन वा पुनः ॥ २१० ॥

श्यामा त्रिलोचना कुर्याच्छङ्खचक्रधनुर्धराम् ।
^१शूलोपघ्नाशुकधरा रक्ताम्बरविभूषणाम् ॥ २११ ॥

रक्तपादानना सौम्या हारनूपुरशोभिनीम् ।
रक्ताशोकस्रजोपेता मौलिनी ^२सावतंसकाम् ॥ २१२ ॥

त्रयोदशाब्ददेशीयामुत्पलायतलोचनाम् ।
सकृष्णसारा तामार्या कुर्यात् सपेन्द्रमेखलाम् ॥ २१३ ॥

योगनिद्रेति सा प्रोक्ता विष्णोर्देवेश्वरस्य ह ।
- अतः परं ब्रवीम्यस्याः परिवारचतुष्टयम् ॥ २१४ ॥

पश्चाच्चामरधारिण्यौ जया च विजयापि च ।
चूडामकुटधारिण्यौ रक्तशुक्लाम्बरस्रजौ ॥ २१५ ॥

दक्षिणे चैव वामे च स्थिते कुर्याद्विचक्षणम् ।
पुष्कला चैव पूर्णा च कार्ये चोभयपार्श्वयोः ॥ २१६ ॥

शुक्लीलाम्बरधरे चूडामकुटशोभिते ।
दक्षिणे चैव वामे च स्थिते कुर्याद्विचक्षणः ॥ २१७ ॥

ताम्बूलपत्रहस्ता स्यात् पुष्कला रूपशालिनी ।
पूर्णा कन्दुकहस्ता स्यादुद्वहन्ती च दर्पणम् ॥ २१८ ॥

एव कुर्यात् स्थितां देवी नासीनां तु कदाचन ।
पादपीठं भवेत् पद्म देव्या नान्यत् कदाचन ॥ २१९ ॥

प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन कुर्याद्वै जातवेदसा ।
आर्यायै नम इत्यस्याः^१ स्थापन पुनरारभेत् ॥ २२० ॥

कुर्यात् स्थानमनेनैव देव्याः पञ्चाक्षरेण च ।
एव प्रतिष्ठां कृत्वा तु पूजन पुनरारभेत् ॥ २२^१ ॥

अष्टपत्र ततः पद्म योगपीठ प्रकल्पयेत् ।
पञ्चाक्षरेण कर्मार्चा विन्यसेत् कर्णिकोपरि ॥ २२२ ॥

आवाह्य तेन मन्त्रेण कर्मार्चायां नियोजयेत् ।
तेनैव विष्टरं दत्त्वा ततः स्थानानि कल्पयेत् ॥ २२३ ॥

पूर्वस्यां दिशि पुष्ट्याश्च तुष्ट्याश्चैव तु दक्षिणे ।
^२सृष्ट्याश्च पश्चिमे भागे प्रीतेरुत्तरपार्श्वतः ॥ २२४ ॥

शङ्खस्य तु तथामेग्यां तथा चक्रस्य नैर्ऋते ।
धनुषश्चैव वायव्ये त्रिशूलस्येशगोचरे ॥ २२५ ॥

^१ इत्यस्य B

^२ पुष्ट्याश्च B

पाद्य स्नान तथा चार्घ्यं ततश्चाचमनीयकम् ।
दद्यात् पञ्चाक्षरेणैव तथा वस्त्रं च भूषणम् ॥ २२६ ॥

गन्ध पुष्पं च धूपं च दीपं च चरुमेव च ।
दद्यान्मांसोपहारैश्च सर्वं वै जातवेदसा ॥ २२७ ॥

शेषान् स्वनामभिः सर्वान् पूजयेच्च विचक्षणः ।
पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण देवीमुद्रासयेत् ततः ॥ २२८ ॥

नवम्यामम्बिकामेवमहोरात्रमुपोषितः ।
पूजयेद् विविधैः पुष्पैश्चरुभिर्मांसशोणितैः ॥ २२९ ॥

सर्वान् कामानवाप्नोति इष्टान् देव्याः प्रसादतः ।
दुर्गायाग इति प्रोक्तो यमयागं ब्रवीमि व ॥ २३० ॥

ग्रामस्य दक्षिणे पार्श्वे यमस्यायतनं भवेत् ।
तत् कुर्याद् दक्षिणद्वारं पूर्वोक्तैर्द्रव्यविस्तरैः ॥ २३१ ॥

न चान्यत्र प्रकुर्वीत यमायतनमण्डपम् ।
वृत्तं वा चतुरश्रं वा महिषीणां तथा भवेत् ॥ २३२ ॥

प्रतिमां कारयेत् तत्र नवनालप्रमाणतः ।
मेघश्यामं तु रक्ताक्षं द्विभुजं दण्डधारिणम् ॥ २३३ ॥

पीतमाल्याम्बरधरमुभयासोपवीतकम् ।
विचित्रमकुटं भीमं किङ्किणीबद्धपादकम् ॥ २३४ ॥

सिंहासने समासीनं न स्थितं शयितं न च ।
प्रबद्धवामपादाग्रं पीठस्थेतरपादकम् ॥ २३५ ॥

कुर्याद्वैवस्वत देव सौम्याग्नेयगुणान्वितम् ।
सुधर्मा च विधर्मा च वाल्यजनशोभिते ॥ २३६ ॥

चूडामकुटधारिण्यौ पीताम्बरविभूषणे ।
रक्तोत्पलनिभे ते तु नीलनीरजलोचने ॥ २३७ ॥

दक्षिणे चैव वामे च स्थिते कार्ये तु पृष्ठतः ।
चित्रगुप्त ^१कलिश्चैव कर्तव्यौ यमपार्श्वयोः ॥ २३८ ॥

दक्षिणे चित्रगुप्तस्तु गौरवर्णः सिताम्बरः ।
नीलवर्णः कलिर्वामे पीताम्बरविभूषणः ॥ २३९ ॥

कृतान्तं चैव मन्यु च अर्चनापीठपार्श्वयोः ।
^२आसीनौ श्यामलौ कार्यौ रक्ताम्बरविभूषणौ ॥ २४० ॥

प्रासादस्याग्रतः कुर्यान्महिषस्थानमुत्तमम् ।
प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन यमगायत्रिया^३ भवेत् ॥ २४१ ॥

ओ वैवस्वताय विद्महे ^४प्रेतनाथाय धीमहि ।
तन्नो धर्मः प्रचोदयात् ॥ २४२ ॥

अनथैव दिशाहोमं प्रतिष्ठा चापि कारयेत् ।
यमाय नम इत्येव न्यास पञ्चाक्षरेण तु ॥ २४३ ॥

एव प्रतिष्ठा कृत्वा तु ^५पूजनं पुनरारभेत् ।
पद्मस्य यमगायत्र्या कर्माचां मध्यमे न्यसेत् ॥ २४४ ॥

^१ कलिश्चैव omitted B

^२ आसीनौ omitted B

^३ गायत्र्या B

^४ B omits this Pāda.

^५ B omits this Pāda.

शिलामयी मृन्मयी वा ततो लोहमयी तु वा ।
द्वितीयभूमौ कुर्वीत नानारत्नविभूषिते ॥ २५४ ॥

सिंहासने विचित्रे तु समासीन शतक्रतुम् ।
किरीटहारकेयूरप्रलम्बकटकान्वितम् ॥ २५५ ॥

¹दूर्वाभरकतश्याम पद्मायतविलोचनम् ।
पीतमाल्याम्बरधरं कल्पद्रुमसमाश्रितम् ॥ २५६ ॥

सर्वरत्नोपवीत च सर्वाभरणभूषितम् ।
प्रबद्धवामपादान्त पीठस्थेतरपादकम् ॥ २५७ ॥

एव देवेश्वरं कुर्यात् सौम्य कुलिशधारिणम् ।
कार्ये चामरधारिण्यावुर्वशी च तिलोत्तमा ॥ २५८ ॥

दक्षिणे चैव वामे च पीतवर्णे सिताम्बरे ।
बृहस्पतिश्च शुक्रश्च कर्तव्यौ शक्रपार्श्वयोः ॥ २५९ ॥

पीतमाल्याम्बरधरौ शुद्धस्फटिकसनिभौ ।
दक्षिणे चैव वामे च स्थितौ मौलिजटाधरौ ॥ २६० ॥

अत्रिश्चापि शची चापि अर्चनापीठपार्श्वयोः ।
शुक्लरक्तौ सुखासीनौ शुक्लरक्ताम्बरस्रजौ ॥ २६१ ॥

अत्रिर्मुनिर्जटाधारी शची वै मौलिधारिणी ।
सर्व एव च कर्तव्याश्चाष्टतालप्रमाणतः ॥ २६२ ॥

¹ B omits this Pāda

कुर्यादैरावतस्थान प्रासादस्याग्रतस्ततः ।

प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन ^१शक्रगायत्रिया भवेत् ॥ २६३ ॥

ओ सहस्राक्षाय विद्महे शतयज्ञाय धीमहि ।

तन्न शक्रः प्रचोदयात् ॥ २६४ ॥

अनया शान्तिहोम स्यादश्वत्थसमिधः स्मृताः ।

ततः पुरुषसूक्तेन दिशाहोमं तु कारयेत् ॥ २६५ ॥

षडक्षरेण मन्त्रेण स्थापयेत् सुरेश्वरम् ।

अय नमो महेन्द्राय इति मन्त्र षडक्षरः ॥ २६६ ॥

अनेनैव भवेन्न्यासो देवे चैव तथात्मनि ।

एवं प्रतिष्ठा कृत्वा तु पूजन पुनरारभेत् ॥ २६७ ॥

स्थण्डिले शक्रगायत्र्या ततः पद्म तु कल्पयेत् ।

षडक्षरेण मन्त्रेण कर्माचां तत्र विन्यसेत् ॥ २६८ ॥

तेनावाह्यासनान्त च दत्त्वा स्थानानि कल्पयेत् ।

प्राच्या बृहस्पतेः स्थान शुक्रस्यैव तु दक्षिणे ॥ २६९ ॥

ऐरावतस्य वारुण्यामुच्चैःश्रवस उत्तरे ।

शच्या स्थानमथाग्नेये नैर्ऋत्या चाप्युपश्रुतेः ॥ २७० ॥

वायव्ये चाप्यलाभाया^२ ऐशाने कुलिशस्य च ।

पाद्यादि दद्यात् सर्वं तु सदसस्पतिमित्यूचा ॥ २७१ ॥

^१ शक्रगायत्र्या B

^२ अतुल्यायाः B

षडक्षरेण वा दद्याद् ^१गायत्र्याथापि वा पुन ।
शेषान् स्वनाममन्त्रेण सर्वान् सपूजयेत् पृथक् ॥ २७२ ॥

षडक्षरेण मन्त्रेण देवमुद्रासयेत् ततः ।
एव सपूजयेद् विद्वानेकादश्यामुपोष्य च ॥ २७३ ॥

पायस कृसरं गौड हरिद्राक्ष चतुर्विधम् ।
चरुर्मणि सप्तोक्त पद्म कुसुमकर्मणि ॥ २७४ ॥

शक्रयाग इति प्रोक्तो विष्णुयाग ब्रवीमि वः ।
प्रासादलक्षण सर्वं प्रतिमालक्षणं तथा ॥ २७५ ॥

प्रतिष्ठालक्षण चापि ब्रह्मरात्रे प्रकीर्तितम् ।
अत्र वर्णविशेष तु प्रवक्ष्यामि यथाक्रमम् ॥ २७६ ॥

आसने रक्तवर्णो वा पीतो वा विष्णुरत्ययः ।
शयने श्यामलो वापि हरितो वा हरिः स्वयम् ॥ २७७ ॥

याने हरित एव स्यान्महाविष्णुः कृते युगे ।
पीतश्च हरितः श्यामः क्षत्रियस्य कृते युगे ॥ २७८ ॥

हरितः श्यामलश्चापि वैश्यस्य तु कृते युगे ।
श्याम एव तु शूद्राणां शेषाणां च कृते युगे ॥ २७९ ॥

विप्रक्षत्रिययोः पीतहरितश्यामलास्त्रयः ।
वर्णा विष्णोः समुद्दिष्टास्त्रेताया वर्णकर्मणि ॥ २८० ॥

वैश्वस्य हरित श्यामो श्यामः ^१शूद्रस्य वै भवेत् ।
द्वापरे तु द्विजातीना पीतश्यामौ प्रकीर्तितौ ॥ २८१ ॥

कलौ युगे तु सर्वेषा श्यामवर्णः प्रशस्यते ।
एष एव क्रमः प्रोक्तो विपरीतोऽन्य उच्यते ॥ २८२ ॥

वर्णस्य विपरीते तु भवेल्लोकविपर्यय ।
कर्तुः कारयितुश्चापि नाश स्यादचिरादिव ॥ २८३ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन विपरीत न कारयेत् ।
पूजा च ब्रह्मरात्रे तु कथिता सम्यगेव च ॥ २८४ ॥

विशेषमत्र^२ वक्ष्यामि द्वादश्या यागकर्मणि ।
एकादश्यामुपोष्याथ द्वादश्यामर्चयेत् प्रभुम् ॥ २८५ ॥

यद्वा पुरुषसूक्तं तु षोडशर्चमुदाहृतम् ।
तेन सपूजयेद् देवं यथावत् क्रमयोगतः^३ ॥ २८६ ॥

आद्ययावाहयेद् देवमृचा तु पुरुषोत्तमम् ।
द्वितीययासनं दद्यात् पाद्यं चैव तृतीयया ॥ २८७ ॥

चतुर्थार्घ्यं प्रदातव्यं पञ्चम्याचमनीयकम् ।
षष्ठ्या स्नानं प्रदातव्यं सप्तम्या वस्त्रमेव च ॥ २८८ ॥

^४उपवीतं तथाष्टम्या नवम्या गन्ध एव च ।
पुष्पं दशम्या दातव्यमेकादश्या च दीपकम् ॥ २८९ ॥

^१ शूद्रस्य एव च B

^२ मन्त्र B E

^३ कर्मयोगतः B

^४ उपवीत. B

द्वादश्या च तथा धूप त्रयोदश्या चरुं ततः ।
चतुर्दश्याञ्जलि दद्यात् पञ्चदश्या प्रदक्षिणम् ॥ २९० ॥

षोडश्याद्वासन कुर्याच्छेषान् सपूज्य नामभि ।
सूक्तेन चरुहोमं च कुर्याच्छेषं तु पूर्ववत् ॥ २९१ ॥

एवं सपूजयेद् विद्वान् देवदेवं जनार्दनम् ।
षण्मासात् सिद्धिमाप्नोति तिथियागपरो नर ॥ २९२ ॥

विष्णुयाग इति प्रोक्तः कामयागं ब्रवीमि व ।
ग्राममध्ये च कोणे वा कंदर्पस्थानमाचरेत् ॥ २९३ ॥

प्रत्यगद्वारं क्रमात् कृत्वा पूर्वोक्तैर्द्रव्यविस्तरैः ।
हस्तिपृष्ठ तु वा कुर्यात् परिवृत्तमथापि वा ॥ २९४ ॥

हस्तिपृष्ठमशोकाङ्क^१ मकराङ्कमथोत्तरम् ।
अशोक^२ प्रतिमाशूलं कंदर्पस्य विशिष्यते ॥ २९५ ॥

नवतालप्रमाणेन प्रतिमां कारयेत् ततः ।
पीतवर्णं सितापाङ्ग रक्ताम्बरविभूषणम् ॥ २९६ ॥

रक्तगन्धानुलिप्ताङ्ग रक्तपुष्पोपशोभितम् ।
रक्ताशोकस्रजा युक्तं रक्ताङ्घ्रिकरपल्लवम् ॥ २९७ ॥

विचित्ररत्नमकुटमुभयासोपवीतकम् ।
विस्तीर्णैरस्थलोपेतं तनुमध्यं कृशोदरम् ॥ २९८ ॥

^१ अशोकं च A

^२ अशेषं B

तं षोडशाब्ददेशीय सुकुमारं मनोहरम् ।
पुष्पचापशरोपेत तप्तकाञ्चनसनिभम् ॥ २९९ ॥

सिंहासने समासीन कारयेत् स्यन्दनेऽपि वा ।
बद्धदक्षिणपाद तु पीठस्थेतरपादकम् ॥ ३०० ॥

पश्चाच्चाग्रहस्ते तु हली चापि च वारुणी ।
वसन्तश्चापि सोमश्च कर्तव्यौ तस्य पार्श्वत ॥ ३०१ ॥

रागश्चापि मदश्चापि रक्तशुक्लाम्बरस्रजौ ।
पृष्ठतो भित्तिभागेऽस्य^१ कुर्यात् पञ्चायुधानि तु ॥ ३०२ ॥

तापनी मोहिनी चापि मर्दनी च प्रमाथिनी ।
हरिणी चेति पञ्चैना इषव स्युर्मनोभुवः ॥ ३०३ ॥

स्त्रीरूपधारिणी^२ कुर्यात् पुष्पाङ्कशिरस पृथक् ।
तापनी रक्तवर्णा तु रक्ताशोकाङ्गमूर्धजा ॥ ३०४ ॥

^३मोहिनी पीतवर्णा स्यात् सरक्तोत्पलमूर्धजा ।
मर्दनी हरिवर्णा तु सरक्तोत्पलमूर्धजा ॥ ३०५ ॥

प्रमाथिनी ततो गौरी कुमुदाङ्कि तमूर्धजा ।
हरिणी धूम्रवर्णा स्यादुत्पलाङ्कि तमूर्धजा ॥ ३०६ ॥

दक्षिणा दिशमारभ्य वामान्तं तु समापयेत् ।
प्रासादस्यग्रतः कुर्यान्मकरस्थानमुत्तमम् ॥ ३०७ ॥

^१ स्यात् B E

^२ धारिणीं A

^३ B omits this line.

प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन ^१कामगायत्रिया भवेत् ।
मनोभवाय विद्महे पञ्चबाणाय धीमहि ॥ ३०८ ॥

तन्नः कामः प्रचोदयात् ।
इत्यनेनैव मन्त्रेण प्रतिष्ठामारभेत् ततः ॥ ३०९ ॥

अर्चनं पुनरस्यैव प्रवक्ष्यामि यथातथम् ।
स्थण्डिले पद्मकं कृत्वा तद्गायत्र्या समाहितः ॥ ३१० ॥

अशोकशाखा तन्मध्ये स्थापयेदिति ब्रुवन् ।
अलामे चूतशाखा वा माधवीलतिका तु वा ॥ ३११ ॥

तद्गायत्र्या तमावाह्यं तया दद्याच्च विष्टरम् ।
नमः पुष्पशरायेति न्यासं सप्ताक्षरेण तु ॥ ३१२ ॥

कृत्वा निरुध्य तेनैव ततः स्थानानि कल्पयेत् ।
वसन्तस्यैव पूर्वस्या दक्षिणस्या मदस्य च ॥ ३१३ ॥

रागस्य ^२पश्चिमाया च सोमस्यैव तथोत्तरे ।
आग्नेये च रते. स्थानं वारुण्या निर्ऋतावपि ॥ ३१४ ॥

उषायाश्चापि वायव्ये मकरस्यैशगोचरे ।
पाद्यादीनि च कर्माणि दद्यात् सप्ताक्षरेण तु ॥ ३१५ ॥

^३समुद्रकर्परैश्चैव तण्डुलैश्च गुडाप्लुतैः ।
पूजयेत् तस्य गायत्र्या ^४रक्तपुष्पानुलेपनैः ॥ ३१६ ॥

^१ कामगायत्र्या B

^२ पश्चिमस्या B D

^३ समुक्त B D

^४ गन्ध B D

एवमेव त्रयोदश्यामहोरात्रमुपोषितः ।

पूजयेद्य इमं भक्त्या वश्याः स्युस्तस्य योषितः ॥ ३१७ ॥

कामयाग इति प्रोक्तश्चाश्रियागं ब्रवीमि वः ।

ग्राममध्ये महादिक्षु स्थानं स्यादश्विनो शुभम् ॥ ३१८ ॥

प्राग्द्वारं ग्राममध्ये स्याद् ग्रामाभिमुखमन्यतः ।

आयतं चतुरश्रं वा आयतं वृत्तमेव वा ॥ ३१९ ॥

^१प्रासादमश्विनोः कुर्यादश्वाङ्कं चैकभूमिकम् ।

नवतालप्रमाणेन प्रतिमां कारयेत् ततः ॥ ३२० ॥

अष्टतालेन वा कुर्यात् सप्ततालेन वा पुनः ।

दाडिमीपुष्पसकाशौ दशसवत्सराकृती ॥ ३२१ ॥

मुण्डमालापरीतासौ चूडामकुटधारिणौ ।

पीताम्बरस्रजौ नित्यमुभयासोपवीतिनौ ॥ ३२२ ॥

फुल्लरक्तोत्पलाक्षौ तु किङ्किणीवद्भुजादकौ ।

सिंहासने समासीनौ सहितौ ब्रह्मचारिणौ ॥ ३२३ ॥

अश्विनौ तत्र कुर्वीत पूर्वोक्तैर्द्रव्यविस्तरैः ।

नासत्यश्चापि दक्षश्च तावुभौ नामतः स्मृतौ ॥ ३२४ ॥

नासत्यो दक्षिणे स्थाप्यो वामे दक्षस्तथैव च ।

बद्धदक्षिणपादस्तु नासत्यः परिकीर्तितः ॥ ३२५ ॥

^१ प्रासादमण्डपे B D

प्रबद्धवामपादस्तु दक्षश्चापि तथा भवेत् ।
वामदक्षिणपादौ तु स्याता पीठस्थितौ तयो ॥ ३२६ ॥

पश्चाच्चामरधारिण्यौ चिकित्सा चापि रोपिणी ।
रक्तशुक्लाम्बरे चैव चूडामकुटधारिके^१ ॥ ३२७ ॥

दक्षिणे चैव वामे च कर्तव्ये पृष्ठतस्तयो ।
आयुर्वेदधनुर्वेदौ कर्तव्यौ पार्श्वतस्तयो ॥ ३२८ ॥

शुक्लरक्तौ तु वर्णेन शुक्लाम्बरधरावुभौ ।
धन्वन्तरिस्तथात्रेयश्चार्चनापीठपार्श्वयोः ॥ ३२९ ॥

आसीनौ दक्षिणे वामे शुक्लरक्तौ कृताञ्जली ।
पीतवल्कलसवीतौ कृष्णाजिनधरावुभौ ॥ ३३० ॥

^२जटामौलिधरौ कार्यावष्टतालप्रमाणतः ।
मृतसजीवनी चापि विशल्यकरणी तथा ॥ ३३१ ॥

तयोस्तु पृष्ठतः कुर्याद्रक्तपीताम्बरसजौ ।
प्रासादस्याग्रतः कुर्यादश्वस्थानं विचक्षणः ॥ ३३२ ॥

प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन कुर्यात्तु चतुरक्षरैः ।
नमोऽश्विभ्यामिति प्रोक्तो मन्त्रो यश्चतुरक्षरः ॥ ३३३ ॥

व्यस्तैस्तैः शान्तिहोम स्यात् सहितैः स्थापना भवेत् ।
एवं प्रतिष्ठा कृत्वा तु पूजनं^३ पुनरारभेत् ॥ ३३४ ॥

^१ धारिणे B^२ जटामण्डल B D^३ पूजना B E

चतुरश्रायते पीठे पद्मं तत्र प्रकल्पयेत् ।
पद्मस्य कर्णिकाया च कर्मार्चाद्वितीयं न्यसेत् ॥ ३३५ ॥

चतुरक्षरमन्त्रेण तौ समावाहयेदुभौ ।
तेनैव विष्टरं दत्त्वा ततः स्थानानि कल्पयेत् ॥ ३३६ ॥

आयुर्वेदस्य च प्राच्या धनुर्वेदस्य दक्षिणे ।
धन्वन्तरेः प्रतीच्या च तथात्रेयस्य चोत्तरे ॥ ३३७ ॥

आग्नेये च चिकित्साया रोपिण्या निर्ऋतावपि ।
वायव्ये चैव जीवन्त्या विशल्यायास्तथैश्वरे ॥ ३३८ ॥

पाद्यार्घ्याचमनीयानि आसनं स्नानमेव च ।
वस्त्रं च ब्रह्मसूत्रं च दीपं धूपमलङ्कृतम् ॥ ३३९ ॥

गन्धं पुष्पं चरुं चापि तेन मन्त्रेण कारयेत् ।
शेषान् स्वनाममन्त्रेण पूजयेच्च विचक्षण ॥ ३४० ॥

एवमेव चतुर्दश्यामहोरात्रमुपोषित ।
दाडिमीपुष्पदूर्वाभिर्हरिद्रावारिणापि च ॥ ३४१ ॥

मुद्गान्नं च तौ देवौ पूजयेत् पूर्ववत् क्रमात् ।
एव पूजयतो भक्त्या न तु स्याद्रोगवेदना ॥ ३४२ ॥

अश्वियाग इति प्रोक्तं सोमयागं ब्रवीमि व ।
ग्रामस्योत्तरतः पार्श्वे सोमस्यायतनं भवेत् ॥ ३४३ ॥

चतुरश्रं तु वृत्तं वा हस्तिपृष्ठमथापि वा ।
प्राग्द्वारं वापि कुर्वीत प्रत्यग्द्वारमथापि वा ॥ ३४४ ॥

श्वेताश्वाङ्क मृगाङ्क वा शशाङ्क वापि कारयेत् ।
नवतालप्रमाणेन प्रतिमा कारयेत् तत ॥ ३४५ ॥

शुक्ल रक्ताम्बरधर शुक्लमण्डलशोभितम् ।
सिंहासने समासीन कुर्यात् कुमुदमालिनम् ॥ ३४६ ॥

बद्धपादद्वय सोम द्विभुज रक्तलोचनम् ।
पश्चाच्चाग्रधारिण्यौ रेवती चैव रोहिणी ॥ ३४७ ॥

शुक्लकृष्णान्बरधरे पीतमाल्यविभूषणे ।
श्यामपीते तु वर्णेन चूडामकुटशोभिते ॥ ३४८ ॥

ज्योत्स्ना चापि निशा चापि अर्चनापीठपार्श्वयोः ।
शुक्लकृष्णे च कर्तव्ये पीताम्बरविभूषणे ॥ ३४९ ॥

प्रासादस्याग्रतः कुर्याच्छ्वेताश्चस्थानमुत्तमम् ।
मृगस्थानं तु वा कुर्याद् यथाश्रद्धं विचक्षणः ॥ ३५० ॥

प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन ^१सोमगायत्रिया भवेत् ।
विप्रराजाय विद्महे निशानाथाय धीमहि ॥ ३५१ ॥

तन्न सोमः प्रचोदयात् ।
अनया शान्तिहोमः स्यात् प्रतिष्ठा च तया भवेत् ॥ ३५२ ॥

न्यास चापि तया कुर्यात् पूजनं^२ पुनरारभेत् ।
स्थण्डिले कल्पयेत् पद्म तद्गायत्र्या समाहितः ॥ ३५३ ॥

^१ सोमगायत्र्या B D

^२ पूजना B E

कर्मार्या कर्णिकामध्ये तयैव च निवेगयेत् ।
आवाहयेत् तथा चैव तथा दद्याच्च विष्टरम् ॥ ३५४ ॥

कृत्वा चाञ्जलिमुद्रा च तत स्थानानि कल्पयेत् ।
रोहिण्यास्तु तत प्राच्या रेवत्याश्चापि दक्षिणे ॥ ३५५ ॥

¹पश्चिमाया ततो रात्र्या ज्योत्स्नाया उत्तरे तत० ।
कृत्तिकायास्तथाग्नेये भरण्या निर्ऋतावपि ॥ ३५६ ॥

वायव्ये च तथार्द्राया कला ईशानगोचरे ।
सोम राजानमित्येव पाद्यादीनि प्रयोजयेत् ॥ ३५७ ॥

स्वनाम्ना पूजयेच्छेषान् गायत्र्योद्भासन भवेत् ।
एव च पौर्णमास्या तु पूजयेत् तमुपोषित ॥ ३५८ ॥

चन्दनैः कुमुदैश्चापि पायसैर्यावकेन च ।
एवं पूजयतः कामा० ²सिध्यन्त्येव न सशय ।
एतेनैवाभिचारार्थी कृष्णपक्षे समर्चयेत् ॥ ३५९ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां³ सनत्कुमारप्रोक्ताया शिवरात्रे
तिथियागो नाम प्रथमोऽध्याय

¹ पश्चिमस्या B

² सिध्यन्ते न च B D

³ दशसाहस्रिकाया सहिताया added A

शिवरात्रे द्वितीयोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

अथातः संप्रवक्ष्यामि मन्त्रलक्षणमुत्तमम् ।

सौम्याश्चापि तथाग्नेयाः सौम्याग्नेयास्तथैव च ॥ १ ॥

मन्त्रास्तु त्रिविधाः प्रोक्तास्तन्त्रेऽस्मिन् सर्वसाधका ।

सौम्या स्याद्विष्णुगायत्री मूलमन्त्रद्वय तथा ॥ २ ॥

नारसिंहाश्च ये मन्त्राश्चक्रमन्त्रास्तथैव च ।

हेतिमन्त्राश्च सौराश्च आग्नेयास्त्वग्निमन्त्रका ॥ ३ ॥

मुद्रामन्त्राश्च ये सर्वे तथा चैवापराजिता ।

पञ्चोपनिषदश्चापि मूर्तिमन्त्रास्तथैव च ॥ ४ ॥

वाराहाश्च तथा मन्त्राः सौम्याग्नेयाः प्रकीर्तिता ।

सौम्यभावविधानं च आग्नेयीकरणं तथा ॥ ५ ॥

मन्त्राणामपि सर्वेषां कथयिष्यामि व क्रमात् ।

आग्नेया अपि सौम्याः स्युर्नमस्कारान्तसयुता ॥ ६ ॥

सौम्याश्चापि तथाग्नेयाः फट्कारान्तसमन्विता ।

तथा हुकारयुक्ताश्च स्वाहान्ताश्चोभयात्मकाः ॥ ७ ॥

बीजानामपि सर्वेषां विधिं वक्ष्यामि व क्रमात् ।

समुद्राद्वाङ्मयाद् देवैर्मन्त्रा निर्मथ्य चोद्धृताः ॥ ८ ॥

तेभ्यस्तथैव बीजानि प्रोद्धृतानि पृथक् पृथक् ।
प्राणिना च यथा जीव इन्द्रियणा यथा मन ॥ ९ ॥

तथा बीजानि मन्त्राणा जीवभूतानि सर्वशः ।
बीजहीनाश्च ये मन्त्रा निर्जीवास्ते न सशय ॥ १० ॥

पञ्चाङ्गानां विधानं च शृणुध्वं मुनिपुङ्गवा ।
देहिना तु यथा देहे जायन्तेऽङ्गानि गर्भके ॥ ११ ॥

तथैव गर्भादङ्गानामुत्पत्तौ पञ्च जज्ञिरे ।
अङ्गहीना यथा लोका^१ यान्ति कर्मण्ययोग्यताम् ॥ १२ ॥

तथैवायोग्यता मन्त्रा यान्ति कर्मण्यसशय^२ ।
गायत्रीणां तु वक्ष्यामि लक्षणं विधिनैव तु ॥ १३ ॥

दद्याच्च विष्णुगायत्री^३ सर्वमेव न सशय ।
अष्टाक्षराश्च पादा स्युः सर्वासा हि न सशय ॥ १४ ॥

यत् कृतं च हुतं चापि यदिष्ट जप्तमेव^३ च ।
जप्तायामथ गायत्र्या सपूर्णं स्यान्न सशय ॥ १५ ॥

विघ्नाश्चापि न जायन्ते कर्म चैव प्रसिध्यति ।
स्वराणां व्यञ्जनानां तु भेदमद्य वदामि व ॥ १६ ॥

चतुर्दश स्वराः प्रोक्ता अकाराद्या यथाक्रमम् ।
सप्त ह्रस्वास्तु विज्ञेयाः सप्त दीर्घास्तथैव च ॥ १७ ॥

^१ मन्त्रा B

^२ सर्वत्रैव B

^३ दत्तमेव B

पञ्चत्रिंशत्प्रकाराणि व्यञ्जनानि समामत ।
 ककारादीनि चैतानि क्षान्तानि तु न सशय ॥ १८ ॥
 विसर्जनीयो बिन्दुश्च स्वराणामन्तगोचरौ ।
 स्वरादौ व्यञ्जनानि स्युः प्रायशः केवलानि तु ॥ १९ ॥
 बिन्दुः तथा विसर्गः च न कदापि प्रयोजयेत् ।
 अकारः केवलस्त्वेको मन्त्रान्ते तु प्रयुज्यते ॥ २० ॥
 अस्वरं व्यञ्जनं त्वेकं न द्वितीयं कथंचन ।
 मन्त्रान्ते योजनीयं हि न मन्त्रादौ कथंचन ॥ २१ ॥
 सर्वेषामपि चैतेषां देवता कथयामि व ।
 अकारस्तु स्यैव देवः सदाविष्णुर्न सशयः ॥ २२ ॥
 इकारस्तु भवेद्भुवः सदाशिव इति स्मृतः ।
 उकारस्तु भवेद् ब्रह्मा अज इत्युच्यते च यः ॥ २३ ॥
 ऋकारश्चन्द्रमा ज्ञेयः लकारः सूर्य उच्यते ।
^१लृकारस्तु भवेदग्निरैकारः सूर्य उच्यते ॥ २४ ॥
 औकारश्च भवेद्विष्णुः शुद्धो व्यापी च यो भवेत् ।
 प्रजापतिर्विसर्गः स्यात् शुद्धाख्योऽक्षरतः परः ॥ २५ ॥
 कवर्गः पञ्च भूतानि चवर्गश्चेन्द्रियाणि च ।
 टवर्गो विषयास्तस्य यथासंख्यक्रमेण तु ॥ २६ ॥
 कर्मेन्द्रियास्तवर्गस्तु पवर्गो विषयो भवेत् ।
 यादिशान्तस्तु यो वर्गः स धातूनि न सशयः ॥ २७ ॥

^१ Gap of a few lines before this line in all MSS

षादिळान्तस्तु वेदा स्यु क्षकारोऽङ्गानि तस्य ह ।
अतः परं न वर्णोऽस्ति मन्त्रवादे कदाचन ॥ २८ ॥

माहेन्द्रसहिताया तु द्रष्टव्यो वर्णविस्तर ।
सर्वेषामपि मन्त्राणा दीपन सप्रवक्ष्यते ॥ २९ ॥

प्रतिस्वरं यमाभ्या च प्रतिव्यञ्जनमेव च ।
वेष्टन दीपन ज्ञेय विधिहीनं विनाशनम् ॥ ३० ॥

मन्त्रस्य वेष्टन चाभ्या समीकरणमुच्यते ।
समासीकृत्य चोद्धारं सकलीकरण भवेत् ॥ ३१ ॥

उद्धार वा समासस्तु विकलीकरण भवेत् ।
मूलमन्त्रद्वयस्योक्तं समासव्यासलक्षणम् ॥ ३२ ॥

प्रत्यक्षर तु यत् कर्म तद्व्यस्तमिति कीर्तितम् ।
समस्तेनैव मन्त्रेण यत् कृतं तत् समस्तकम् ॥ ३३ ॥

मर्वासामपि विद्याना मूलविद्या प्रशस्यते ।
व्यस्ते प्रत्यक्षरं देवा समस्ते त्वेक एव ह ॥ ३४ ॥

तस्माद् व्यस्तसमस्तेन मन्त्रलक्षणमुच्यते ।
उद्धारो व्यस्तभेद स्यात् समासे तु समस्तकम् ॥ ३५ ॥

न व्यञ्जन तु व्यस्तं स्यात् स्वरहीन कथंचन ।
केवल तु स्वरे व्यस्ते व्यस्त एव न सशयः ॥ ३६ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायां शिवरात्रे
मन्त्रलक्षण नाम द्वितीयोऽध्यायः

शिवरात्रे तृतीयोऽध्यायः

सनत्कुमार —

अथातः सप्रवक्ष्यामि मन्त्रादविधि परम् ।
देवानां तु प्रवक्ष्यामि पूर्वं मन्त्रान् यथाविधि ॥ १ ॥

पूर्वमष्टाक्षरो मन्त्रो द्वितीयो द्वादशाक्षर ।
तृतीयो विष्णुगायत्री मन्त्रत्रयमुदाहृतम् ॥ २ ॥

एतेन देवा वश्याः स्युर्भीतास्तस्तास्तथैव च^१ ।
स्वाहान्तं च नमोऽन्तं च त्रयमेतद्वशीकरम् ॥ ३ ॥

फडन्तं भयकृच्चैव हुंकारान्तं तु मारणम् ।
उच्चाटनं विसर्गान्तं वौषडन्तं रुजावहम् ॥ ४ ॥

बिन्द्वन्तं प्रीतिकृच्चैव केवल पूजन परम् ।
एतेन त्रितयेनैव जिज्ञा देवा न सशयः ॥ ५ ॥

अथासुराणां मन्त्राश्च प्रवक्ष्यन्ते यथाविधि ।
नारसिंहाश्च ये मन्त्रास्ते सर्वे ह्यसुरान्तका ॥ ६ ॥

चतुःशताक्षरी चेति महाविद्येति च द्वयम् ।
चतुःशताक्षरी सर्वान् पातालान् साधयेत् सदा ॥ ७ ॥

^१ सस्ता भीतास्तथैव च C

पातालनिरताश्चापि महाविद्यापि साधयेत् ।

^१उद्धारश्च समासश्च नानयोस्तु विधीयते ॥ ८ ॥

पाठ एव प्रशस्त स्यात् कल्पोक्तविधिनैव तु ।

अत्रापि चैव पञ्चाङ्ग गायत्री बीजमेव तु ॥ ९ ॥

उद्धृते तु न गृह्णीयाद् दीपन तेन जायते ।

चतुःशताक्षरी विद्या प्रोक्ता पद्मोद्भवे तु सा ॥ १० ॥

महाविद्येति या प्रोक्ता ब्रह्मरात्रे स्थिता तु सा ।

सुदर्शनद्वय मन्त्रो यक्षाणा रक्षसामपि ॥ ११ ॥

महासुदर्शन चापि तथा चैव षडक्षरी ।

महासुदर्शन प्रोक्तं ब्रह्मरात्रे यथाक्रमम् ॥ १२ ॥

न तस्य दीपन चापि ^२सकलीकरण तथा ।

उद्धारश्च न कर्तव्य पाठ एव विशिष्यते ॥ १३ ॥

या च पद्मोद्भवे प्रोक्ता सा ज्ञेया तु षडक्षरी ।

स पञ्चाङ्गयुतो मन्त्र सर्वकर्मसु पूजितः ॥ १४ ॥

तथा कृष्णचतुर्दश्यमहोरात्रमुपोषितः ।

दक्षिणाभिमुखो भूत्वा श्मशाने वा चतुष्पथे ॥ १५ ॥

महासुदर्शनं मन्त्र मध्यरात्रे जपेत् स्वयम् ।

प्रयच्छन्तीप्सितान् कामान् राक्षसा नात्र सशयः ॥ १६ ॥

^१ उद्धारश्च समासश्च B D

^२ सकलीकरण D

निग्रह कर्तुकामश्चेत् कुर्याद्वै मर्षपाहुतीं ।

यावदष्टशतं तावत् त्रस्यन्त्येव च राक्षसा ॥ १७ ॥

भवन्ति किकराश्चास्य साधयन्त्यर्थमीप्सितम् ।

यक्षान् षडक्षरेणैव साधयेत् साधकः स्वयम् ॥ १८ ॥

न्यग्रोधस्यैव चाधस्तात् पूजयित्वा सुदर्शनम् ।

न्यग्रोधसमिध पश्चाज्जुहुयादयुत क्रमात् ॥ १९ ॥

भवन्ति तावता वश्या यक्षा सर्वे न सशयः ।

अतीतानागतं सर्वं कर्णेऽस्य कथयन्त्यमी^१ ॥ २० ॥

कर्तुं चेन्निग्रह तेषां य इच्छेदचिरादिव ।

शालिपिष्टेन वै सम्यक् कृत्वा वैश्रवणाकृतिम् ॥ २१ ॥

अशोकशङ्कुना चास्य हृदये च निखानयेत् ।

षडक्षरेणाभिमन्त्र्य क्रमेणाष्टसहस्रकम् ॥ २२ ॥

तावता तस्य रोग स्याद्यक्षास्त्रस्यन्ति तावता ।

भवन्ति किकराश्चास्य पालयन्तोऽस्य शासनम् ॥ २३ ॥

कर्तुमिच्छति चेच्छान्तिं क्रीलमुत्पाद्य तत् पुनः ।

जपेत् सहस्रं प्रयतस्तद्रूपं परिपूर्य च ॥ २४ ॥

तावता रोगशान्तिं स्यात् तेन मुक्तो धनेश्वरः ।

गन्धर्वाणां तु सर्वेषां तथा विद्याभृतामपि ॥ २५ ॥

^१ कथयिष्यति A B

विद्यापराजिता ज्ञेया सर्वकर्मप्रसाधनी ।
निग्रहेऽनुग्रहे चैव द्वे विद्ये चापराजिते ॥ २६ ॥

एवयोर्दीपन चैव ^१सकलीकरणं तदा ।
उद्धारश्च न कर्तव्यः पाठ एव विशिष्यते ॥ २७ ॥

^२समीकरणमत्रापि सम्यगेव विशिष्यते ।
^३पञ्चाङ्गानि च देवानामुद्धार दीपन तथा ॥ २८ ॥

सकलीकरणं चापि समीकरणमेव च ।
कर्तव्यं विधिना सर्वमन्यथा विकलं भवेत् ॥ २९ ॥

वैष्णवी चैव दुर्गा च द्वे चोक्ते चापराजिते ।
पूर्वया तु वशीकारश्चान्यया निग्रहो भवेत् ॥ ३० ॥

या च पद्मोद्भवे प्रोक्ता सा विद्या वैष्णवी मता ।
ब्रह्मरात्रे तु या प्रोक्ता सा दुर्गेति प्रकीर्तिता ॥ ३१ ॥

गन्धर्वाणां वशीकारे वैष्णवी तु प्रशस्यते ।
विद्याधराणां सर्वेषां निग्रहेऽनुग्रहेऽपि च ॥ ३२ ॥

वशीकारे च सप्रोक्ता दुर्गा चैवापराजिता ।
वैष्णवी च निगृह्णीयाद् गन्धर्वान् नैव सशय ॥ ३३ ॥

किनराणां च सर्वेषां वाराहो मन्त्र उत्तमः ।
निग्रहेऽनुग्रहे चैव वशीकरणकर्मणि ॥ ३४ ॥

^१ शकलीकरण D

^२ समीकरणमन्त्रा अपि B

^३ End of the chapter with this line E

शङ्कुना निग्रह कुर्यात् सर्वेषां प्रतियातने ।
अनुग्रहो हुतेनैव^१ वशीकारो जपेन तु ॥ ३५ ॥

सर्पाणां पक्षिणां चापि गारुडो मन्त्र उत्तमः ।
सर्पास्तु द्विविधा ज्ञेया नागा सर्पा इति क्रमात्^२ ॥ ३६ ॥

सर्पाः सरीसृपा ज्ञेया नागाः स्युः कामरूपिणः ।
निग्रहानुग्रहे तेषां गारुडो मन्त्र उत्तमः ॥ ३७ ॥

सर्व एते महामन्त्रा ब्रह्मरात्रे समीरिता^३ ।
विशेषमन्त्रं वक्ष्यामि विषवादे यथाविधि ॥ ३८ ॥

यकारश्चापि रेफश्च लकारश्च यथाक्रमम् ।
वकारश्चेति चत्वारो विज्ञेया चतुरक्षरी ॥ ३९ ॥

व्यस्तैरेतैश्चतुर्भिस्तु सर्वकर्माणि कारयेत् ।
वायव्यस्तु यकारः स्यादाग्नेयो रेफ उच्यते ॥ ४० ॥

लकारश्चैव माहेन्द्रो वकारो वारुणो भवेत् ।
वायव्येन भवेत् स्तोमो धूम्रवर्णः स उच्यते ॥ ४१ ॥

आग्नेयेनैव चावेशो रक्तवर्णः स उच्यते ।
माहेन्द्रेणैव सहारः स भवेत् पीतवर्णकः ४२ ॥

वारुणेनैव शुक्लेन निर्विषीकरणं भवेत् ।
^४मण्डलीकृतितः स्वे स्वे स्तोमावेशादि कारयेत् ॥ ४३ ॥

^१ अङ्कुतेनैव B

^३ समर्पिता B D

^२ द्विधा B

^४ मण्डलेकृतत B

वायव्यं वेदिकाकारं मध्ये बिन्दुसमन्वितम् ।
त्रिकोणं च तथामेयं कोटिसूर्यसमप्रभम् ॥ ४४ ॥

चतुरश्रं तु माहेन्द्रं मध्ये वज्रसमन्वितम् ।
वारुणं तु भवेद् वृत्तं मध्ये पद्मसमन्वितम् ॥ ४५ ॥

अनन्तं गुलिकं चैव ^१यकारेण तु कारयेत् ।
वासुकिं शङ्खपालं च रेफेणैव तु योजयेत् ॥ ४६ ॥

तक्षकं च महापद्मं लकारेणैव योजयेत् ।
कार्कोटकं च पद्मं च वकारेणैव योजयेत् ॥ ४७ ॥

अनन्तो गुलिकश्चैव वायव्यपरिवेष्टितौ ।
वासुकिः शङ्खपालश्च आमेयपरिवेष्टितौ ॥ ४८ ॥

तक्षकश्च महापद्मो माहेन्द्रपरिवेष्टितौ ।
कार्कोटकश्च पद्मश्च वारुणेनैव वेष्टितौ ॥ ४९ ॥

उक्तो व्यस्तक्रमश्चात्र समस्तक्रम उच्यते
आत्मानं गरुडं ध्यात्वा बहन्तं विष्णुमव्ययम् ॥ ५० ॥

^२वायव्यमण्डले मध्ये शनैरुत्कुटिकासनः ।
जपेच्च मनसा चैव शनकैश्चतुरक्षरीम् ॥ ५१ ॥

आवेशस्तु भवेत् तेन मुद्रा तामेव दर्शयेत् ।
अवगुण्ठयैव गात्राणि माहेन्द्रे मण्डले स्थितः ॥ ५२ ॥

^१ वकारेण B

^२ वायव्य B, वायव्ये D

दर्शयित्वा तु ता मुद्रा सहारं मनसा जपेत् ।
निर्विषीकरण कुर्याद्धारुणे मण्डले स्थित ॥ ५३ ॥

दर्शयेद्वा महामुद्रा स्तोभावेशादिकर्मणि ।
प्रसृता तर्जनी कृत्वा स्तोभनं च समारभेत् ॥ ५४ ॥

तया कम्पितया वाथ आवेशं चापि कारयेत् ।
आकुञ्चिताम्रयाकर्ष क्षिप्तवाचोपसर्पणम् ॥ ५५ ॥

घना कनिष्ठिकां कृत्वा स्तम्भन तु समारभेत् ।
कोशे प्रविष्टाङ्गुष्ठाभ्या सहारं तु समारभेत् ॥ ५६ ॥

विक्षिप्ताभ्यामुभाभ्या तु निर्विषीकरण भवेत् ।
मुद्रामन्त्रं प्रवक्ष्यामि महामुद्रेति या स्मृता ॥ ५७ ॥

या वै गरुडमुद्रा च विधिदृष्टेन कर्मणा ।
^१गुरुं भक्षि ठठ ओ कपिलशिखे महामुद्रे ठठ ॥ ५८ ॥

मुद्रामन्त्रस्ततः प्रोक्तस्तेन मुद्रा ^२प्रदीप्यते ।
अनन्तो वासुकिश्चैव तक्षकश्च महाबलः ॥ ५९ ॥

कार्कोटकश्च पद्मश्च महापद्मस्तथैव च ।
शङ्खपालश्च गुलिको जयो विजय एव च ॥ ६० ॥

एवमाद्या महानागा पद्मगाश्च महाविषाः ।
निग्रहानुग्रहे योज्या वशीकारे तथैव च ॥ ६१ ॥

यत्राभिलक्ष्यते^१ मन्त्री तत्रायान्ति न सशयः ।

कथयामि यथाशास्त्रं त्र्यक्षरं समुदाहृतम् ॥ ६२ ॥

ओ प्रो नृ ठ इति प्रोक्तो मन्त्रो यस्तु त्र्यक्षरः ।

न्यासं कृत्वा त्वनेनैव शूलमुद्रा च दर्शयेत् ॥ ६३ ॥

उरः कण्ठं शिरश्चैव न्यासदेशोऽस्य कीर्तितः ।

सहारे सहितिन्यासं कर्तव्यस्तन्त्रवित्तमैः ॥ ६४ ॥

स्तोभावेशे स्थितिन्यासं कर्तव्यं क्रमयोगतः ।

^२निर्विषीकरणे चैव सृष्टिन्यासं उदाहृतम् ॥ ६५ ॥

शिरोऽन्तः सहितिन्यासः ^३कर्णान्तं स्थितिसंज्ञितः ।

सृष्टिन्यासं उरोऽन्तस्तु एतन्न्यासत्रयं क्रमात् ॥ ६६ ॥

एव कृत्वा क्रमान्यासं चिन्तयेद् गुरुदं ततः ।

वक्रतुण्डं महाकायं वज्राशनिसमद्युतिम् ॥ ६७ ॥

अनन्तकण्ठाभरणसुरोवासुकिभूषणम् ।

उदरे पद्मभूषं तु पद्मवेष्टितमस्तकम् ॥ ६८ ॥

बद्धकार्कोटकं नामौ ^४कटिबद्धं तु तक्षकम् ।

कर्णस्थितं महापद्मं ^५शङ्खपालोपवीतकम् ॥ ६९ ॥

गुलिकाबद्धमूर्ध्नि सिन्दूरसदृशेक्षणम् ।

वहन्तं विष्णुमेवैनं चिन्तयेत् सुसमाहितः ॥ ७० ॥

^१ यत्राभिलष्यते D

^२ निर्विषीकरण B D

^३ कण्ठान्त B D

^४ कटिबद्धस्तु B

^५ शङ्खयशोपवीतिनम् D

आत्मानं च तथा ध्यात्वा शूलमुद्रां च दर्शयेत् ।
पूरणं तु भवेद्वाचा मुष्टिना सक्रमो भवेत् ॥ ७१ ॥

स्तोभं एकजपेन स्यादावेशो द्विजपेन तु ।
सहारो निर्विषं स्याच्च ततः शूलेन तज्जपन् ॥ ७२ ॥

जप्त्वाथ पञ्चकृत्वस्तु अनन्तं चिन्तयेत् ततः ।
निर्विषीकरणं त्वेतन्मन्त्रमुच्चारयेत् ततः ॥ ७३ ॥

अतः परं क्रमाज्जप्त्वा विषादीन् अपि भक्षयेत् ।
न विषेण भवेत् तस्य मरणं तु कदाचन ॥ ७४ ॥

सूर्यमण्डलम् ध्यात्वा आत्मानं ध्यानयोगतः ।
शतकृत्वो जपित्वाथ आदित्यमवलोकयेत् ॥ ७५ ॥

तेनागच्छन्ति नागाश्च सर्पाश्चापि सरीसृपाः ।
दशन्ति चैव निर्दिष्टं सर्वं कुर्वन्ति वाञ्छितम् ॥ ७६ ॥

विषाण्युपविषाण्येव नश्यन्त्यत्र न शशयः ।
सक्षेपाद् विषवादस्तु कथंचित् कथितो मया ॥ ७७ ॥

प्रेतानां च ग्रहाणां च ^१मन्त्रवादं ब्रवीमि वः ।
तेषां विधानसमयो मुद्रामण्डलमेव च ॥ ७८ ॥

आनुपूर्व्येण कर्तव्यं भूतानां च चिकित्सितम् ।
तेषां मन्त्रान् प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥ ७९ ॥

ओ नमो भगवते महाविष्णवे चुलु कुण्डे चुलु चण्डे स्वाहा ।
शिखाबन्धस्त्वनेन स्यादात्मरक्षा भविष्यति ॥ ८० ॥

सप्ताभिमन्त्रित कृत्वा बध्नीयात् भस्मना शिखाम्^१ ।
पश्चाद् बलिविधानं तु कुर्यान्मन्त्रविचक्षणः ॥ ८१ ॥

ओं नमो भगवते विष्णवे^२ टिलि मिलि
भूतपतिराज्ञापयति स्वाहा ।
बलि दद्यादनेनैव भूताना भूतमन्त्रवित् ॥ ८२ ॥

गन्ध चापि ततो दद्याद् गन्धमन्त्रेण साधकः ।
ओ नमो भगवते विष्णवे लिप लप
प्रलानय गृह्ण नाम शिलरं ठठ ॥ ८३ ॥

अनेन गन्धमन्त्रेण गन्ध चैव निवेदयेत् ।
सर्वभूतविमोक्ष स्यादनेनैव न सशयः ॥ ८४ ॥

अनुप्रवेशमन्त्रेण ततः सक्रामयेद् बुधः ।
ओ नमो भगवते वासुदेवाय धरणी लिह
^३मत्तवालिके स्वाहा ॥ ८५ ॥

अनुप्रवेशमन्त्रोऽयमनेन स्यात् प्रवेशनम् ।
सप्ताभिमन्त्रित कृत्वा निक्षिपेदुदकं बुधः ॥ ८६ ॥

स्तम्भे वाप्यथवा वृक्षे प्रविशेद् भूतमत्र हि ।
अतीतानागत सर्वमत्र स्थित्वा ब्रवीति च ॥ ८७ ॥

करोति वाञ्छितं सर्वं यत्कृत्यं मन्त्रवादिन ।
ग्रथित्वानेन रज्जुं च कृत्वा सप्ताभिमन्त्रितम् ॥ ८८ ॥

तथा तु वेष्टयेत् पश्चात् वृक्षं वा स्तम्भमेव वा ।
तत्र बद्धं भवेद्भूतं निगृहीत भविष्यति ॥ ८९ ॥

तद्विशतिजपेनैव यदुक्तं तत् करिष्यति ।
मुक्ते मुक्तं ^१भवत्येव निग्रहानुग्रह तथा ॥ ९० ॥

ततो निग्रहमन्त्रेण निगृहीयान् महाग्रहान् ।
ओ नमो ^२भगवते नारायणाय हर हरिहर स्फुट स्फोटरे
हरिराज्ञापयति चण्डिरे मण्डिरे ठठ ॥ ९१ ॥

एष निग्रहमन्त्रः स्यान्निगृहीयादनेन हि ।
शालिपिष्टमयी कृत्वा भूतप्रतिकृति ततः ॥ ९२ ॥

व्यात्तास्या वृत्तपिङ्गाक्षीमसुग्रीवा महोदरीम् ।
छेदयेत् तीक्ष्णशस्त्रेण भूतच्छेदो भवेत् ततः ॥ ९३ ॥

मा मा छिन्द महासत्त्व मा मा भिन्देति चैव हि ।
तत्राविष्टं ^३वदेद्भूत कर्णे वाप्यस्य शंसति ॥ ९४ ॥

साधयेत् तस्य कर्माणि मनसा चिन्तितानि वै ।
न चेदेतावता वश्य पुनर्निग्रहमारभेत् ॥ ९५ ॥

ततो निम्बमय कील कृत्वा सप्ताभिमन्त्रितम् ।
उरस्थनेन मन्त्रेण खानयेन्निग्रहस्तथा ॥ ९६ ॥

^१ भवेदेव B D

^२ B omits भगवते

^३ भवेत् B

शान्तिमिच्छति चेत् कर्तुं निगृहीतस्य साधकः ।
महामन्त्रेण यष्टि वा शस्त्र वा प्रेषयेत् तत ॥ ९७ ॥

ओ नमो भगवते कृष्णपिङ्गलाय
सर्वभूतपते कुप्य सुरू हन ठठ ।
महामन्त्रस्तु संप्रोक्त सर्वकर्मप्रसाधकः ॥ ९८ ॥

सप्ताभिमन्त्रित कृत्वा यष्टि वा शस्त्रमेव वा ।
प्रेषयेच्च ग्रहाविष्टे तत शान्तिर्भविष्यति ॥ ९९ ॥

निग्रह पूर्ववत् कुर्यादनेनैव न सशयः ।
ततश्चात्रेशमन्त्रेण सर्वानावेशयेद् ग्रहान् ॥ १०० ॥

ओ नमो भगवते विष्णवे सालिबह खट्वा लल्ल हु
विष्णुराज्ञापयति ठठ ।
आवेशमन्त्र उक्तोऽय सर्वानावेशयिष्यति ॥ १०१ ॥

सप्ताभिमन्त्रित कृत्वा सर्षप यस्य मूर्धनि ।
निक्षिपेत् स ग्रहाविष्टो भवत्येव न सशयः ॥ १०२ ॥

नान्येन ग्रहमोक्षः स्यात् 'कर्त्रा' चैवापनीयते ।
मुष्टिना कर्षयेच्चापि मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ॥ १०३ ॥

वशीकरणमन्त्रेण वशीकारं प्रयोजयेत् ।
ओ नमो भगवते विष्णवे सलो तम
चुल्ल ^१कुल्ल मिल ठठ व ठठ ॥ १०४ ॥

वशीकरणमन्त्रेऽयं प्रयोज्यो वश्यकर्मणि ।

शताभिमन्त्रित कृत्वा करवीरं यथाविधि ॥ १०५ ॥

यस्य मूर्धनि वै दद्यात् त प्रविश्य ग्रह सदा ।

वशमानयति क्षिप्रं ततः कर्माणि साधयेत् ॥ १०६ ॥

सर्वं सक्रममन्त्रेण ततः कुर्याद्विचक्षणः ।

ओ नमो भगवते सर्वेश्वराय हलमाज्ञापयति स्वाहा ॥ १०७ ॥

अनेनैव तु मन्त्रेण ^१सक्रामन्ति ततो ग्रहाः ।

प्रतिमासु च सर्वासु तथैव पुरुषान्तरे ॥ १०८ ॥

ग्रहावाहनमन्त्रं तु ततः कुर्याद्विचक्षणः ।

ओ नमो भगवते विष्णवे महादेवाय मिलि मुञ्च ठठ ॥ १०९ ॥

मन्त्रेणानेन कृत्वा तु ततः प्रतिकृति क्रमात् ।

प्रेषयित्वानयेत् सर्वान् ग्रहान् दुष्टग्रहानपि ॥ ११० ॥

ततो नर्तनमन्त्रेण नर्तयेच्च ग्रहानपि ।

ओं नमो भगवते विष्णवे नमश्चण्डचक्राय निदर्शय मुखं जहि मा

भिन्द चक्रानललोचनजिह्वं भूत तापय पिशाचान् ठठ ॥ १११ ॥

अनेनैव तु मन्त्रेण ततः सप्ताभिमन्त्रितम् ।

कृत्वा ग्रहगृहीताय दातव्यं नृत्यति क्रमात् ॥ ११२ ॥

अथोत्सारणमन्त्रेण ग्रहानुत्सारयेद् बहिः ।

ओ नमो भगवते चण्डचक्रधराय जिलि हिलि विष्णुः स्तम्भयति

स्तम्भधारि वृद्धिकारिणि तन्न हन्ता ^२उक्त्वाग्निः शूलिनी

पिशाच ठठ ॥ ११३ ॥

सप्ताभिमन्त्रित कृत्वा लोष्टानेकादश क्रमात् ।

अष्टादिक्षु ^१क्षिपेदूर्ध्वमधश्चापि यथाक्रमम् ॥ ११४ ॥

हस्ते चैकं तु गृहीयाच्चक्रवच्चक्रमुद्रया ।

ग्रहा निर्यान्ति सर्वेऽपि योजनानां शतात् परम् ॥ ११५ ॥

^२नातिक्रामन्ति मर्यादां तच्छासनपरायणाः ।

मण्डलस्य विधानं तु कथयामि यथातथम् ॥ ११६ ॥

पञ्चैव मण्डलानि ^३स्युर्यथावर्णानुपूर्वशः ।

भूतचक्रं च नाम्ना तु ततो भूतार्गलं तथा ॥ ११७ ॥

शूलार्गलं चासिधारं तथा मूढार्गलं क्रमात् ।

ग्रहाणां ब्राह्मणानां तु भूतचक्रं तु मण्डलम् ॥ ११८ ॥

भूतार्गलं नृपाणां तु तथा शूलार्गलं विशाम् ।

असिधारं तु शूद्राणां मण्डलं समुदाहृतम् ॥ ११९ ॥

अन्त्यचण्डालजातीनां मूढार्गलमुदाहृतम् ।

तच्च दुष्टग्रहाणां च मण्डलं समुदाहृतम् ॥ १२० ॥

केचिद् दुष्टग्रहाणां तु वातचक्रं प्रचक्षते ।

षष्ठं तु मण्डलं ह्येतद्वातचक्रमिति श्रुतम् ॥ १२१ ॥

मण्डलं भूतचक्राख्यं ब्राह्मणानां ब्रवीमि व ।

चतुरश्रं तत् कुर्याच्चतुर्हस्तं समन्ततः ॥ १२२ ॥

बहिरर्गलरेखैका चतुर्विंशु समन्तत ।
पूर्वापरायता वीथी मध्ये वै हस्तविस्तरा ॥ १२३ ॥

तथा तिर्यग्भवेद्विथी मध्ये वै दक्षिणोत्तरा ।
द्वे द्वे च वीथी रेखा तु अनतिक्रान्तमण्डला^१ ॥ १२४ ॥

ततश्च वीथिकासधौ शङ्कु कृत्वा तु मध्यमे ।
वलय^२ वर्तयेत् तेन सधिमानप्रमाणत ॥ १२५ ॥

तावतैव प्रमाणेन द्वितीय वर्तयेत् तत ।
लिखेद्भूतपति मध्ये मध्येवीथि सरित्पते ॥ १२६ ॥

कमण्डलु दण्डकाष्ठमक्षसूत्र च वै क्रमात् ।
आग्नेये नैर्ऋते चैव वायव्ये च समालिखेत् ॥ १२७ ॥

तत्तदीशानकोणे तु ग्रहाविष्टस्य चासनम् ।
बहिरर्गलरेखा तु ततः क्षत्रियमण्डले ॥ १२८ ॥

चतुरश्रं ततः कृत्वा अन्तर्मण्डलमालिखेत् ।
तथैव चार्गलं चापि चतुरश्र तदर्धकम् ॥ १२९ ॥

कोणे कोणे बहि शूल मध्येवीथि चतुर्दिशम् ।
चतुष्पथप्रमाणेन मध्ये वै वीथिपीठिका ॥ १३० ॥

चतस्रः क्रमशः कृत्वा वीथ्यन्ते च चतुर्दिशम् ।
चतुष्पथस्य कोणे तु तदर्धा पीठिका बहि ॥ १३१ ॥

अन्तर्मण्डल एवैताश्चतस्रस्तु समालिखेत् ।
अन्तर्मण्डलशूलाग्रानर्वाक् च बहिरर्गला ॥ १३२ ॥

धनुरश्वं तथा नागं तत्कोणेषु^१ समालिखेत् ।
नैर्ऋते चैव वायव्य ईशाने च यथाक्रमम् ॥ १३३ ॥

पूर्वदक्षिणकोणे तु ग्रहाविष्टस्य चासनम् ।
वैश्यस्यापि तथा कुर्यात् सपूर्वबहिरर्गला ॥ १३४ ॥

तथान्तर्मण्डल कुर्यात् तदर्धं चतुरश्रकम् ।
तदर्धं चतुरश्र स्यात् तस्याप्यन्तरमण्डलम् ॥ १३५ ॥

तदन्तश्च प्रकुर्वीत तदर्धं वृत्तमण्डलम् ।
पीठिकाया चतुर्दिक्षु चतस्रो बहिरर्गलाः ॥ १३६ ॥

बहिरेव क्रमात् कुर्यादैन्द्रादिक्रमयोगतः ।
अन्तर्यच्चतुरश्र तु बहिर्मण्डलमुच्यते ॥ १३७ ॥

कोणे कोणे बहिर्मूलादन्तर्मुखबहिर्मुखाः ।
बहिर्मुखास्तु शूलाग्रास्त्वन्तः स्युर्बहिरर्गलाः ॥ १३८ ॥

अन्तर्मुखास्तु शूलाग्रा बहिर्मध्यममण्डलाः^२ ।
कलशं पादुका चैव कोष्ठाकारे समालिखेत् ॥ १३९ ॥

वायव्येशानवह्नीना प्रदेशेषु यथाक्रमम् ।
दक्षिणे चापकोणे च ग्रहाविष्टस्य चासनम् ॥ १४० ॥

^१ कोणे तु B

^२ बहिर्मण्डलमध्यगा B

शूद्रस्य मण्डले प्रोक्तं बहिरेवार्गलद्वयम् ।

वीथयश्च तथा कार्या बहिरर्गलसगता ॥ १४१ ॥

चतुष्पथ बहिश्चापि चतुरश्र तु मण्डलम् ।

तस्माच्चापि बहिश्चापि चतुरश्र तु मण्डलम् ॥ १४२ ॥

चतुष्पथाद् बहिष्कोणे वृत्ताकारं तु मण्डलम् ।

ईशानान्तमथामन्यादि कारयेत् तन्त्रवित्तम् ॥ १४३ ॥

कोणेषु च लिखेत् पश्चादन्तश्च बहिरर्गलान् ।

लाङ्गल चापि यष्टि च कोष्ठ चापि यथाक्रमम् ॥ १४४ ॥

ईशाने च तथामेये नैर्ऋते च यथाक्रमम् ।

पश्चिमोत्तरभागे तु ग्रहाविष्टस्य चासनम् ॥ १४५ ॥

चण्डालानां तथान्त्यानां दुष्टानां च न चार्गलम् ।

चतस्रो वीथयः कार्याश्चतुष्पथयुतास्तथा ॥ १४६ ॥

न चैषां लेखनीयाश्च न चैषामासनं तथा ।

दर्शनेनैव नश्यन्ति दुष्टा एव तु मानवाः ॥ १४७ ॥

तेषां तु वातचक्राख्यं किञ्चिन्मण्डलमुच्यते ।

अर्धचन्द्रसमं कार्यमेकरेखाविधानतः ॥ १४८ ॥

चतुर्वर्णाश्रितानां तु मण्डलानां समासतः ।

लोकपालयुधान्यत्र चतुर्दिक्षु समालिखेत् ॥ १४९ ॥

कुलिशं यमदण्डं च पाशं च धनुरेव च ।

तथैवान्नशरावाश्च चतुर्दिक्षु निखानयेत् ॥ १५० ॥

दध्योदनशराव च पूर्वद्वारे निखानयेत् ।
कृसर दक्षिणद्वारे पायस पश्चिमे तथा ॥ १५१ ॥

गुडान्नमुत्तरद्वारे चादृश्यान्वेव कारयेत् ।
गोष्ठे पर्वतपार्श्वे वा श्मशाने वा चतुष्पथे ॥ १५२ ॥

अरण्ये निर्जने वापि देवतायतनेषु च ।
भूतक्रूरबलि दत्त्वा ब्रह्मचर्यव्रते स्थित ॥ १५३ ॥

चतुर्विधैस्तथा चूर्णैर्लिखेन्मण्डलमादितः ।
ततः कृष्णचतुर्दश्यामाचार्य समुपोषित ॥ १५४ ॥

कृतरक्षो यथान्याय लिखेन्मण्डलमादितः ।
शुक्ले रक्तैश्च पीतैश्च कृष्णैश्चूर्णैर्यथाविधि ॥ १५५ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशा शूद्राणां च तथाविधम् ।
अङ्गारचूर्णैः ^१शेषाणां कर्तव्यं चैव मण्डलम् ॥ १५६ ॥

एतैरेव तु कुर्वीत इतरैस्तु विवर्जयेत् ।
लिखित्वा मण्डलान्येव पञ्च षड् वा क्रमेण तु ॥ १५७ ॥

आचार्यः प्रयतो भूत्वा शुद्धवासा जितेन्द्रिय ।
मण्डलमभिमुखः स्थित्वा दक्षिणे मण्डलस्य तु ॥ १५८ ॥

^२विष्टरं वाथ कूर्चं वा कृत्वा चाग्रकरेण च ।
कृतरक्षः शुचिर्भूत्वा शिखा बद्धा यथाविधि ॥ १५९ ॥

पुत्रजीवमय सूत्र तथा पद्माक्षमेव वा ।

धारयेत् करशाखाभिः कुशबन्धमथापि वा ॥ १६० ॥

वामे च कटक हस्ते धारयेद् भूतरक्षणम् ।

पूर्वोक्तेनैव मन्त्रेण ता मुद्रा दर्शयेत् ततः ॥ १६१ ॥

तावता स्तोभमायान्ति ब्राह्मणाद्या यथाक्रमम् ।

तेषां ग्रहाणां चिह्नानि कथयामि यथातथम् ॥ १६२ ॥

ध्यायन् जपन् स्तुवश्चैव विनीतश्च शुचित्रितः ।

देवताराधने सक्तः सध्योपासनतत्परः ॥ १६३ ॥

कीर्तयेन्मुनिदेवाश्च स ब्राह्मण इति स्मृतः ।

लिखति हसति क्षिप्रमास्फोटयति नृत्यति ॥ १६४ ॥

हस्त्यश्वरथयोधाश्च सग्राहं चानुकीर्तयेत् ।

गन्धमाल्यप्रियो नित्यः शुक्लाम्बरधरः सदा ॥ १६५ ॥

क्षत्रानुभावयुक्तो यस्त विद्यात् क्षत्रियग्रहम् ।

^१आहूतोऽधो निरीक्षेत जृम्भते कम्पते मुहुः ॥ १६६ ॥

गायन् नृत्यस्तथा क्रोशन् क्रन्दते च पुनः पुनः ।

नागाश्चापि तथा ^२धुर्यान् वीक्षते वाहयेत् सदा ॥ १६७ ॥

पण्यैर्व्यवहृति^३ कुर्यात् सदा क्षेत्रेषु रज्यते ।

एवंविधैस्तथा लिङ्गैस्तं वैश्वग्रहमादिशेत् ॥ १६८ ॥

यस्तु मूत्रपुरीषाद्यैर्व्याहति कुरुते सदा ।

शौचग्रष्टो दुराचारो दृष्ट्वा विप्रं तु कुप्यति ॥ १६९ ॥

हस्तेन मेढं स्पृशति मर्दयत्यशुमानि च ।

शृणोति यस्य ^१सद्वाक्यं तत्र क्रोशति भूयसा ॥ १७० ॥

नाभिजानाति चात्मानं त शूद्रग्रहमादिशेत् ।

यस्तु सर्वाणि समिश्र कुर्यात् कर्माणि सर्वशः ॥ १७१ ॥

भीतित्राससमायुक्तस्त नीचग्रहमादिशेत् ।

आत्मानं गृहते यस्तु भीषयेद्वापि रोदिति ॥ १७२ ॥

आत्मानमन्यथा वक्ति त दुष्टग्रहमादिशेत् ।

एवं लिङ्गैर्ग्रहान् ज्ञात्वा स्वस्थाने विनिवेश्य च ॥ १७३ ॥

पूर्वं सबोधयेदेन साम्नाचार्यं प्रयत्नतः ।

भो एहीति प्रियं पूर्वं ब्राह्मणग्रहमादितः ॥ १७४ ॥

महासत्त्वेति च ब्रूयात् भोपूर्वं क्षत्रियग्रहम् ।

भो नन्देति वदेद्वैश्यं भो साधो इति शूद्रकम् ॥ १७५ ॥

ये तु दुष्टग्रहास्तेषु न ब्रूयात् सामभिः क्वचित् ।

शनैरावेशमन्त्रं तु ततस्तु समुदीरयेत् ॥ १७६ ॥

ओ नमो भगवते ^२विष्णवे भूताधिपतये वासुदेवाय अल

खड्गारावण सक्नुन्त दानवशोणितदिग्धाङ्ग वज्रनरसिंह विलि

नृत्यखड्ग अनिवर्तिकोपालि हन भूतं त्रासय मण्डले
कड्ढ अड्कुशेन समयं प्रवेशय आह्वय चण्डासिधारावति
विष्णुराज्ञापयति स्वाहा ।

एष अवेशमन्त्रस्तु अनेनावेशयेद् ग्रहान् ॥ १७७ ॥

शिखाबन्ध ततः कुर्यात् शिखामन्त्रेण साधक ।
कुण्डल मण्डल भूत समये तिष्ठ स्वाहा ॥ १७८ ॥

शिखाबन्धस्य मन्त्रोऽयं ग्रहाविष्टस्य कीर्तितः ।
ततो भक्षणमन्त्रेण दद्यादन्न मुखे पुनः ॥ १७९ ॥

वल्मीकमृत्तिकाया तु दद्यादन्न विचक्षणः ।
ओ नमश्चक्रक्रोधाय नरसिहाय हिलि पुल ^१कूलिभून अण्डे
ये गृह्ण इधम ग्रह पुरोमुख महाकुक्कुरग्रह महाविष्णुराज्ञा-
पयति ठठ ॥ १८० ॥

एष भक्षणमन्त्रस्तु मन्त्रेणानेन भोजयेत् ।
ग्रहाविष्ट ग्रहो मुञ्चत् तावता नात्र सशयः ॥ १८१ ॥

सर्वभक्षणमन्त्रेण ततः सर्वं तु कारयेत् ।
कृष्णमृत्तिकया सर्वं कारयित्वा विचक्षण ॥ १८२ ॥

ओ नमश्चक्रक्रोधाय ^२चण्डलोडदमजिह्व पन्नगत्वर
निग्रह ^३भक्षय महाभोगगतिराज्ञापयति ठठ ॥ १८३ ॥

निग्रह च ततः कुर्याद्यदि त न विमुञ्चति ।
कृत्वा प्रतिकृति पश्चाद् गोमयेन विचक्षणः ॥ १८४ ॥

^१ मूकलि B C

^२ चण्डलोडदमजि B D

^३ नुग्रह A

नेतुं ग्रहमार्तय आमय मूर्छय समोहन कुरु आवेशय
 ग्रहमजहत्सौष्ठवकर्ण विकलाङ्ग^१ प्रमिङ्ग हृदय क्लिष्ट
 विक्रोशन्तं सकलमानय । खनि भूतानि भूपतिराजापयति ।
 सप्रविश चण्डि गच्छसि हो ग्रह स्वनी को ल ठठ
 ॥ १९१ ॥

अनेन ^२नीलनिर्गुण्डि सुरसा च विमृज्य तु ।
 नासापुटे प्रयोक्तव्यं निग्रहस्तेन जायते ॥ १९२ ॥

मोक्षमन्त्रेण मोक्ष तु ततः कुर्याद्विचक्षणः ।
 ओ नमश्चण्डासिधराय^३ विमिला चञ्चलि गच्छ समय भो ग्रह
^४स्वामिन् कोल ठ ठ ठ ॥ १९३ ॥

एष मोक्षमन्त्रस्तु मन्त्रेणानेन मोक्षयेत् ।
 अपस्मारग्रहस्यान्यो मन्त्र एष विनिग्रहे ॥ १९४ ॥

ओ नमश्चण्डक्रोधाय^५ नरसिंहाय ^६आनले कुनले चल अल मे
 अवदारमनेन वचनेन हन हन तन्मे भूतपतिराज्ञापयति ठठ ।
 सप्ताभिमन्त्रितं कृत्वा मन्त्रेणानेन तैलकम् ॥ १९५ ॥

प्रताप्य सेचयेत् कर्णे^७ नासिकाया तथैव च ।
 अपस्मारस्ततस्तूर्णमपयाति न सशयः ॥ १९६ ॥

देवा यक्षाश्च गन्धर्वा भूता नागाश्च राक्षसा ।
 पिशाचाः प्रेतसघाश्च अष्टौ ग्रहगणाः स्मृताः ॥ १९७ ॥

^१ सकलाङ्ग B^२ नीलनिर्गुण्डि B^३ धाराय B^४ स्वानिल B^५ क्रोध B^६ अनेले B^७ कण्ठे B

मुद्राश्चापि तथा चाष्टौ तेषां तु क्रमयोगतः ।
अङ्गुष्ठं तर्जनी चापि मध्यमा चाप्यनामिका ॥ १९८ ॥

कनिष्ठिका ^१मुद्राभिरेव च ।
अष्टावष्टग्रहाणां तु मुद्राः प्रोक्ता यथाक्रमम् ॥ १९९ ॥

स्वा स्वा च दर्शयेन्मुद्रां ग्रहाणामेव सर्वशः ।
^२भूतमन्त्रमिति प्रोक्तं पशूनां मन्त्रमुच्यते ॥ २०० ॥

ओ नमो भगवते विष्णवे पशूनां पतये नमः ठठ ।
मन्त्रेणानेन सगृह्य पशून् नासापुटे भृशम् ॥ २०१ ॥

अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु नामयेत् तत्त्वमुद्रया ।
तावतैव वशं यान्ति पशवोऽश्वादयस्तथा ॥ २०२ ॥

हस्तिना कथयाम्यद्य मन्त्रवादमनुत्तमम् ।
ओ नमो गणपतये शूर्पकर्णाय ठठ ॥ २०३ ॥

पादाङ्गुष्ठद्वयेनैव कर्णमूले तु हस्तिनाम् ।
जपन्नेव तु समर्देद्व्याः स्युः सर्वदन्तिनः ॥ २०४ ॥

सरीसृपाणां सर्वेषां मन्त्रं तु कथयामि वः ।
ओ नमो भगवते विष्णवे मर हल हु फट् ठठ ॥ २०५ ॥

सरीसृपाणां सर्वेषां विषसंहार एव च ।
उदकस्तम्भमन्त्रं तु कथयामि यथातथम् ॥ २०६ ॥

^१ शुद्रा प्रच्छमुद्रासिरेव च B

^२ भूततन्त्र B

ओ नमो भगवते वायवे मर्दय ^१विमर्दय स्तम्भय जिलि^२ सहर ठठ ।
मन्त्रेणानेन कुर्वीत जलस्तम्भ विचक्षणः ॥ २०७ ॥

ततोऽग्निस्तम्भमन्त्रेण स्तम्भयेत् साधकोऽनलम् ।
ओ नमो भगवते वरुणाय कुरु^३ स्तम्भय ठठ ॥ २०८ ॥

अग्निस्तम्भनमन्त्रोऽयमनेन स्तम्भयेत्तऽनलः ।
वायव्या धारणा कृत्वा स्तोभयेत् स्तोभकर्मणि ॥ २०९ ॥

आग्नेयी धारणा कृत्वा कुर्यादावेशनक्रियाम् ।
^४माहेन्द्री धारणा कृत्वा सहार तु समाचरेत् ॥ २१० ॥

कृत्वा तु निर्विषं कुर्याद्धारणी धारणा पुनः ।
क्रमेण बीजमेतेषां विषवादे प्रकीर्तितम् ॥ २११ ॥

धारणायाः क्रमश्चापि प्रोक्तः पद्मोद्भवे किल ।
सयोगपटले सम्यग् द्रष्टव्यो धारणाक्रमः ॥ २१२ ॥

तस्मादत्र न सप्रोक्तो धारणायाः क्रमो मया ।
मन्त्रवाद इति प्रोक्तः कथञ्चित् पृच्छता तु वः ॥ २१३ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्ताया शिवरात्रे
मन्त्रवादः तृतीयोऽध्यायः

^१ प्रमर्दय B

^३ कुरु B

^२ हिलि A

^४ माहेन्द्र A

शिवरात्रे चतुर्थोऽध्यायः

¹सनत्कुमार —

अथातः सप्रवक्ष्यामि क्रमात् पारिषदेष्वरान् ।
अष्टोत्तरसहस्रं तु क्रमात् पारिषदेष्वरा² ॥ १ ॥

कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुण्डरीकोऽथ वामनः ।
शङ्कुकर्णं सर्वनेत्रं सुमुखं सुप्रतिष्ठितं ॥ २ ॥

चण्डश्चापि प्रचण्डश्च विश्वकर्मा वृषाकपि ।
उपेन्द्रः प्राकृतः पुण्यः पुष्करो विश्वभावनः ॥ ३ ॥

वासुमद्रः सुभद्रश्च विश्वनेत्रः प्रतापनः ।
विश्वभुग्विश्वभृद्विश्च सर्वनेत्रः सहस्रदृक्³ ॥ ४ ॥

सहस्रमूर्धा सर्वात्मा एकशृङ्गे विचक्षणः ।
असुरारिः कृतान्तश्च कृतो विश्वसहस्रभूः ॥ ५ ॥

रथाङ्गी शार्ङ्गभृद्वन्वी वैनतेयो विहगमः ।
वायुरुज्ज्वलगो रेणुर्महासत्त्वः समीहनः ॥ ६ ॥

सर्वकृत् सत्यवान् सत्यः सत्त्ववान् सर्वनाशनः ।
सभवः प्रभविष्णुश्च समस्तो व्यस्त एव च ॥ ७ ॥

¹ E omits from here up to the end of verse 8

² पारिषदेष्वरान् B D

³ दिक् B

समाधानो महाभागो भागधेयी भग० शुचि० ।
सुभग सूक्ष्मकेशश्च गुडाकेशः प्रकाशन० ॥ ८ ॥

वर्तुलाक्षो विशालाक्षो ^१वक्राक्ष कृष्णलोचन ।
^२वीरसेनाधनो विष्णुरक्षय क्षयकृत् क्षयी ॥ ९ ॥

पावनो वामदेवश्च महादेवो हलायुधः ।
भूनाथोऽथ जगन्नाथो भूतेशो भूतनाशन ॥ १० ॥

अक्षुद्र पक्षसत्त्वश्च निराशीर्निष्परिग्रह० ।
विभागो भावनश्चापि ^३चक्रपाणिर्गदायुध० ॥ ११ ॥

भीषणो मोहनश्चापि विमान समयी कृश ।
कुबेराक्षो महाक्षश्च पद्माक्ष कृष्णलोहित ॥ १२ ॥

विश्वरूपो विरूपश्च ^४काम कामनिबर्हण ।
विघ्नेशो गणनाथश्च देवल. कर्कटी जटी ॥ १३ ॥

रक्ताक्षो लोहिताक्षश्च वसुर्वसुपतिस्तथा ।
समयी साधकश्चापि प्रथमः प्रथमेश्वर० ॥ १४ ॥

अनिरुद्धः प्रजानाथ० सर्वग० सर्वतोमुखः ।
वज्रपाणिर्गदापाणिः शार्ङ्गपाणिः शतक्रतु० ॥ १५ ॥

अङ्कुशो वामभागश्च वीर्यवान् वीर्यवत्तर ।
केचित् प्लुगास्यास्तथापरे ॥ १६ ॥

^१ वक्राक्ष. B

^३ चक्रपाण्डु B

^२ वीरसेनोष्मो B D

^४ चकम. कामिबृहणः B E

पिङ्गलास्यास्तथा केचिच्चटकास्यास्तथा परे ।
दात्यूहवदना केचित् कृकरास्यास्तथापरे ॥ १७ ॥

केचिदश्वमुखाश्चापि हस्तिवक्त्रास्तथापरे ।
एते चान्ये च बहवो विष्णो पारिषदाः स्मृता ॥ १८ ॥

अन्येषामपि चैतेषा भृत्या भूतगणाः स्मृताः ।
सहस्र तु गणाः प्रोक्ता प्रत्येक विष्णुसंज्ञया ।
गणाख्या कोटिसख्याता अस्मिन्तन्त्रे प्रकीर्तिता ॥ १९ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायां शिवरात्रे
भूतविस्तार चतुर्थोऽध्याय

शिवरात्रे पञ्चमोऽध्यायः

¹सनत्कुमार —

चरुपाकविधानं तु कथयामि यथातथम् ।
चरुपात्रद्वयं प्रोक्तं ताम्रं मृन्मयमेव वा ॥ १ ॥

ताम्रं तु सर्वदा शस्तं तदलाभे तु मृन्मयम् ।
पात्रं प्रक्षालयेत् पूर्वं विष्णुगायत्रिया² बुधं ॥ २ ॥

अष्टाक्षरेण मन्त्रेण स्पृशेत् ³प्रसृतिमुद्रया ।
स्पृशेच्च तण्डुलान् पश्चाद् द्वादशाक्षरविद्यया ॥ ३ ॥

क्षिपेद् द्वादशमुष्टीस्तु क्रमाद् द्वादशनामभिः ।
नमस्कारान्तसयुक्तैर्ध्यात्वा नारायणं प्रभुम् ॥ ४ ॥

ततश्च चतुरो मुष्टीन् प्रक्षिपेन्मूर्तिनामभिः ।
तण्डुलान् क्षालयेत् पश्चाद् बीजेन परमेष्ठिना ॥ ५ ॥

चुल्लीमारोपयेत् पश्चाद् बीजेन पुरुषात्मना ।
अग्निं समेधयेत् पश्चाद् विश्वबीजेन साधकः ॥ ६ ॥

¹ D omits from here up to the end of verse 8 of this chapter

² गायत्र्या B

³ प्रसृत B

निवृत्त्या चाभिघार्याथ सर्वेणैवावतारयेत् ।
मूलमन्त्रेण वा सर्वं कुर्यात् तन्त्रविचक्षण ॥ ७ ॥

विलीनं वर्जयेद्भूत्यमतिपक्व तथैव च ।
तथा व्यापकसपूर्णं ततस्तण्डुलमेव च ॥ ८ ॥

वर्णान्तरगतं चैव गन्धदुष्टं च धूमितम् ।
विपक्वं सावितं चैव आप्रातं निर्विधानतः ॥ ९ ॥

अवक्षुप्तं श्वासहतं मुखवायुहतं तथा ।
'पत्स्फुष्टं पशुना स्फुष्टमदीक्षितनिरीक्षितम् ॥ १० ॥

लङ्घितं शीतमत्युष्णं मित्रभाण्डगतं तथा ।
क्रिमिकेशादिसयुक्तं स्वेदबिन्दुहतं तथा ॥ ११ ॥

मन्त्रहीनं क्रियाहीनमगुप्तमभिभाषितम् ।
अर्कपत्रयुतं चापि वर्जयेद्यत्नतश्चरुम् ॥ १२ ॥

फलानि यत्नपक्वानि वर्जनीयानि सर्वशः ।
कदलीफलमेकं तु यत्नपक्वेषु गृह्यते ॥ १३ ॥

अपक्वमग्निना दग्धं फलं च न निवेदयेत् ।
अपक्वानां विधिं चात्र तण्डुलानां ब्रवीमि वः ॥ १४ ॥

अभिन्नास्तण्डुला ग्राह्या अस्विन्नाश्च तथैव च ।
अतुषा अत्वचश्चापि पाषाणक्रिमिवर्जिताः ॥ १५ ॥

अकणाश्च रजोहीना अवाक्स्पर्शविवर्जिता ।

अपक्वास्तण्डुलाद्यास्तु न निवेद्याः कथंचन ॥ १६ ॥

पक्वमेव चरु दद्याद् वर्जितं तु विवर्जयेत् ।

वर्जितं च चरुं मोहान्निवेदयति यो गुरुः ॥ १७ ॥

राक्षसाश्च पिशाचाश्च हृष्टा गृह्णन्ति तं चरुम्^१ ।

कुप्यत्येव हरिश्चात्र नात्र कार्या विचारणा ॥ १८ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन वर्जितं तु विवर्जयेत् ।

पक्वापक्वविधिः प्रोक्तः फलानि कथयामि व. ॥ १९ ॥

आम्रं च पनसं चैव कदलीफलमेव च ।

नालिकेरं च खर्जूरं द्राक्षा जम्बूफलं तथा ॥ २० ॥

करविन्दं करीरं च बिल्वं राजादनं तथा ।

कपित्थं^२ कर्करी चापि कर्कन्धूदुम्बराणि च ॥ २१ ॥

पारावतं च हव्यं च मातुलङ्गं च दाडिमम् ।

तथा चामलकं गोपं ग्राह्यं तु मधुराणि च ॥ २२ ॥

मधुरेषु च सर्वेषु तालमेकं तु वर्जयेत् ।

वर्जयेच्चैव तिक्तानि कटुकानि च सर्वशः ॥ २३ ॥

क्रिमिदुष्टानि सर्वाणि पक्षिदुष्टानि चैव हि ।

तथा क्षतानि सर्वाणि पातितानि^३ स्वयं तथा ॥ २४ ॥

^१ तच्चरुम् B

^२ तर्करी B

^३ पतितानि B

पतितान्यशुचिस्थाने आघ्रातानि च सर्वशः ।
व्रणित व्याधित चैव अग्निदग्ध च वर्जयेत् ॥ २५ ॥

फलानि कथितान्यत्र मूलानि कथयामि व ।
वल्ली चैव महावल्ली नागवल्ली तथैव च ॥ २६ ॥

मधुवल्ली च पिण्डा च क्षुद्रपिण्डा तथैव च ।
गङ्गा चैव महागङ्गा एतासा मूलमुत्तमम् ॥ २७ ॥

अलाभे शेषमूलानि वर्जयित्वा तु सूरणम् ।
कथितानि निवेद्याना नामानि च कथंचन ॥ २८ ॥

नाग्निदग्धानि वा तत्र सिद्धान्येव निवेदयेत् ।
अग्निकार्ये फलदीनि मूलानां तु विवर्जयेत् ॥ २९ ॥

निवेदने ^१प्रशस्तानि अपूपादीनि सर्वशः ।
न वा लवणमिश्राणि योग्यानि तु कथंचन ॥ ३० ॥

ओषधीना क्रम वक्ष्ये ग्राह्याणा चरुर्कर्मणि ।
सर्वे तु ब्रीहयः शस्ता सर्वे चैव प्रियङ्गवः ॥ ३१ ॥

यवा वेणुयवाश्चैव श्यामाका श्यामिकास्तथा ।
नीवाराश्च तथा ग्राह्याः कोशीधान्य तु वर्जयेत् ॥ ३२ ॥

कोशीधान्येषु ^२ग्राह्याणि मुद्गाश्चैव तिलास्तथा ।
ब्रीहीणां शालयः शस्तास्तदलाभे तु षाष्टिका ^३ ॥ ३३ ॥

^१ प्रागुक्तानि B

^२ गृह्याणि B

^३ षाष्टिकम् B

श्रेष्ठा० कङ्गुप्रियङ्गवाद्यास्तदलाभे तु रज्जुका ।
यवाद् वेणुयव श्रेष्ठस्तदलाभे च य० पुन ॥ ३४ ॥

श्यामाक श्यामिका श्रेष्ठा श्यामाकात् तदलाभत० ।
१सर्वेषामपि चैतेषा नीवारस्तु प्रशस्यते ॥ ३५ ॥

एतेषामप्यलाभे तु सर्वसस्यानि योजयेत् ।
कोद्रव कुरुविन्द च वर्जयित्वा विचक्षण० ॥ ३६ ॥

फलभेद प्रवक्ष्यामि निवेदनविधौ तथा ।
कानिचित्त्वन्तरस्थीनि बहिरस्थीनि कानिचित् ॥ ३७ ॥

नालिकेर कपित्थ च बिल्व च बहिरस्थिकम् ।
अन्नरस्थीनि सर्वाणि शेषाण्येव न सशय० ॥ ३८ ॥

क्षालयेदन्तरस्थीनि बहिरस्थीनि चैव हि ।
मधुर सात्त्विकं ज्ञेयं तथा चाम्लं तु राजसम् ॥ ३९ ॥

तामसं तु कषायाख्यमतिपक्वं तथैव च ।
उत्तमं सात्त्विकं प्रोक्तं मध्यमं राजसे फलम् ॥ ४० ॥

अवमं तामसे चैव फलभेद इति स्मृत ।
मिश्रामिश्रं तु वक्ष्यामि हविषा सकरे यथा ॥ ४१ ॥

अपूपसक्तु मुद्गैश्च तिलैश्चापि विमिश्रितम् ।
तन्मिश्रमिति सप्रोक्तं तन्निवेद्य विचक्षणै ॥ ४२ ॥

¹ B The portion from here up to the end of verse 46 of this chapter is found after the 3rd verse of the 6th chapter

अमिश्र च निवेद्य स्यात् तदिदं कथयामि वः ।
पायस कृसरं गौड हरिद्राक्ष चतुर्विधम् ॥ ४३ ॥

विचित्रमिति सप्रोक्त मुद्गान्न च तथापरम् ।
निवेदयेदपूपं वा षाड्बादिकमेव^१ वा ॥ ४४ ॥

अपूपेषु च सर्वेषु ऊष्मपक्क विवर्जयेत् ।
सम्यक् सिद्धं तु मुद्गं वा केवलं तु निवेदयेत् ॥ ४५ ॥

अग्निकार्ये नियोज्यानि सर्वाण्येतानि वै क्रमात् ।
निवेदने च होमे च शुद्धान्नं तु विधीयते ॥ ४६ ॥

दधिसक्तुसमायुक्तं^२ लाजवानासमायुतम् ।
बहिरावरणे चैव बलिकर्मणि योजयेत् ॥ ४७ ॥

आचार्यभक्षणे चैव सर्वाण्येतानि योजयेत् ।
निवेदितं च यद्व्ययं पुष्पं फलमथापि वा ॥ ४८ ॥

तन्निर्मात्यमिति प्रोक्तं तत् प्रयत्नेन वर्जयेत् ।
निवेद्यशेषं यत् सर्वं तद्वक्ष्यं दीक्षितैः सदा^३ ॥ ४९ ॥

अदीक्षिताय नो देयं हविःशेषं कथंचन ।
दद्याद्वा यदि समोहात् क्रिया भवति निष्फला ॥ ५० ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन हविःशेषं न दापयेत् ।
सच्छिष्याय च वा देयं यतये वा महात्मने ॥ ५१ ॥

^१ सोढुम्बिकमथापि B

^२ लाजधान्य B

^३ सह B

हविःसस्या प्रवक्ष्यामि यथाशास्त्रविनिश्चयम् ।
शुद्धान्न च विचित्रं च मिश्रं चामिश्रमेव च ॥ ५२ ॥

चतुर्विधं तु पक्वान्नमपक्वं फलमुच्यते ।
पक्वेषु मूलमेकं तु षड्विधं हविरुच्यते ॥ ५३ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायां शिवरात्रे
हविर्निवेदनाध्याय पञ्चमः

शिवरात्रे षष्ठोऽध्यायः

सनत्कुमार. —

अथात सप्रवक्ष्यामि पुष्पाध्याय यथाविधि ।
स्नारामोत्पादित ग्राह्यमारामात् क्रीतमेव वा ॥ १ ॥

ग्राह्य प्रतिग्रहाल्लब्ध तथा चैवाप्ययाचितम् ।
सर्वं तु जलज ग्राह्य यत्तु स्यान्निष्परिग्रहम् ॥ २ ॥

परारामजमग्राह्यमन्यजस्पृष्टमेव च ।
तथा रजस्वलास्पृष्ट निष्कलास्पृष्टमेव च ॥ ३ ॥

तथैव पापिना स्पृष्ट हस्तानीत तथैव च ।
वस्त्रानीत तथाग्राह्य पादस्पृष्ट तथैव च ॥ ४ ॥

आघ्रातं च तथा मृद्ग भिन्नपत्रं तथैव च ।
मुकुल क्रिमिदुष्ट च ^१लतासूत्रयुत तथा ॥ ५ ॥

तथा पर्युषित चापि वर्णान्तरगतं तथा ।
स्थित तु पक्षिणी रात्रि जलज ग्राह्यमेव तु ॥ ६ ॥

अत पर तु न ग्राह्यं जीर्णकेसरमेव च ।
ग्राह्याग्राह्यमिति प्रोक्त वर्ज्यावर्ज्यं ब्रवीमि वः ॥ ७ ॥

उन्मत्त पाटल चार्कममोक चाप्यगस्तिकम् ।
कोविदारं ^१तथाङ्गोल तथैव गिरिकर्णिकाम् ॥ ८ ॥

जपा च लाङ्गली चापि कुटज च कुरण्डकम् ।
आकुलो क्षीरिका चापि किङ्किणी बीजपूरकम् ॥ ९ ॥

हासकं चापि वैकुण्ठ रक्त कुमुदमेव च ।
तपस्विनी सुमद्रा च व्याघात राजवृक्षकम् ॥ १० ॥

मृतप च महाकुण्ड सालक च महाकलिम् ।
प्रियाल पालिकापुष्प कुन्दवीरतरु तथा ॥ ११ ॥

किशुक ^२पारिमद्र च अर्जुन ककुम तथा ।
कदम्ब वज्रवृक्ष च नीपं च घनमेव च ॥ १२ ॥

सिलिन्ध्रं गोक्षुर चैव निर्गुण्डी चैव वर्जयेत् ।
वर्ज्यान्येतानि सर्वाणि पुष्पयागस्य मण्डपे ॥ १३ ॥

तत्रापि वर्जयेदर्कमुन्मत्त च विशेषतः ।
वक्ष्याम्यवर्जनीयानि पुष्पाण्याराधनाविधौ ॥ १४ ॥

कमल करवीरं च तुलसी कुमुद तथा ।
उत्पल मिश्रक चैव सौगन्धिकमथापि च ॥ १५ ॥

रक्तोत्पल च कल्हारं शाबजं श्वेतलोहितम् ।
माधवी कर्णिकारं च किङ्किरात तथैव च ॥ १६ ॥

केतकी नागदन्ती च मल्लिका नवमालिका ।

कुर्वकं नवमाला च मालती राजमालती ॥ १७ ॥

नन्द्यावर्त च नन्दीक तथैव नवमल्लिका ।

आर्जक च वणिज्य च गुण्डी दमनकं तथा ॥ १८ ॥

असन च शिरीष च पलाशं खदिर तथा ।

जाती च नवजाती च सिन्दुवारस्तथैव च ॥ १९ ॥

कन्दली स्थलपद्म च सारी शोफालिका तथा ।

वकुल करवीरं च कुङ्कुम चन्दन तथा ॥ २० ॥

नमेरुर्वकपुष्प च पुनाग नागमेव च ।

सुरभि सुरवीरं च कुरुविन्दं हसन्तिका ॥ २१ ॥

चणक शिविरु चैव तथैव कलिपद्मकम् ।

सदाभद्रा च ह्रीवेर सहदेवी च नीलिका ॥ २२ ॥

सुवर्चला करञ्जी च देवदारुहृन्नला ।

काशं चैव कुश चैव तिमिस्तिमिस एव च ॥ २३ ॥

लवङ्गं भूरिक चैव श्यामाक च शमी तथा ।

वासुभद्रा च कदली कमली क्रमुक तथा ॥ २४ ॥

फलिनी गोलिका चैव सिहिका ^१सिहकेसरी ।

तमालमालिका चैव शल्मली बाणमेव च ॥ २५ ॥

^१ सिहि B

योग्यान्येतानि पुष्पाणि नित्यमेवार्चनाविधौ ।
कालयोग प्रवक्ष्यामि यदा येनार्च्यते हरिः ॥ २६ ॥

¹नन्दिकेनार्चयेत् प्रातर्मध्याह्ने केसरैरपि ।
सायाह्ने जातिपुष्पैश्च प्रदोषे वकुलैरपि ॥ २७ ॥

मध्यरात्रे महाविष्णु मल्लिकामिरथार्चयेत् ।
प्रत्यूषे नन्दिकावर्तैस्तुलसीमिस्तु सर्वदा ॥ २८ ॥

न रात्रौ करवीरैश्च न चाह्नि कुमुदैरपि ।
न मालती स्यात् पूर्वाह्णे नापराह्णे तु माधवी ॥ २९ ॥

न प्रदोषे तु पद्मानि नोषस्युत्पलसज्जितम् ।
न किङ्किरातं मध्याह्ने प्रातरेव च नान्यदा ॥ ३० ॥

न मध्यरात्रे सुरभिः प्रदोषे त्वेव वार्चयेत् ।
शेषैः सर्वैस्तथा स्रग्भिः² पूजयेद्विधिपूर्वकम् ॥ ३१ ॥

अङ्कुराणामथो वक्ष्ये क्रमयोग विधानतः ।
कुशदर्भाङ्कुरा श्रेष्ठास्तथा दर्भाङ्कुरा अपि ॥ ३२ ॥

इन्द्रवल्ली सदाभद्रा सर्षपाश्च शमी तथा ।
चणकश्चेति चात्राष्टौ कथितास्त्वं दकरोत्तमा ॥ ३३ ॥

बीजाङ्कुरमथो वक्ष्ये यैस्तु बीजैः प्रपूज्यते ।
प्रियङ्गुयवनिष्पावशालिसर्षपषाष्टिकाः ॥ ३४ ॥

¹ नन्दिकान् चर्चयेत् B

² त्वग्भिः B

^१कुलुत्थशिम्बमाषाश्च ते दश ।
 दशैतानि तु बीजानि मुद्रमेकादश भवेत् ॥ ३५ ॥
 पालिकाया प्रयोक्तव्यं मङ्गलाङ्कुरोपणम् ।
 कालयोगो न चाप्येषामङ्कुराणां कथंचन ॥ ३६ ॥
 तत्र तत्र मुनिश्रेष्ठा शृणुध्व मुनिपुङ्गवाः ।
 वायव्याग्नेयमाहेन्द्रवारुणस्य तथैव च ॥ ३७ ॥
 श्यामानि सर्वपुष्पाणि वायव्यानि न सशय ।
 आग्नेयान्येव रक्तानि वर्जयित्वा तु पङ्कजम् ॥ ३८ ॥
 माहेन्द्राणि च पीतानि वर्जयित्वा तु शल्मलीम् ।
 वारुणानि च शुक्लानि सर्वाण्येव न सशयः ॥ ३९ ॥
 मिश्रकाणि च सर्वाणि वैष्णवानि न सशय ।
 अङ्कुराणि च सर्वाणि तथैव जलजानि च ॥ ४० ॥
 आग्नेयी शल्मली प्रोक्ता वारुण पङ्कजं भवेत् ।
 फलं शतगुणं ज्ञेयं वायव्यादुत्तरोत्तरम् ॥ ४१ ॥
 कालमत्र प्रवक्ष्यामि यदा विष्णुरिहाचर्यते ।
 दशनाडीपरिच्छिन्नं काल इत्यभिधीयते ॥ ४२ ॥
 पूर्वाह्णश्चापि मध्याह्णश्चापराह्णस्तथैव च ।
 प्रदोषो ^२मध्यरात्रश्च प्रत्यूषश्चेति षड्विधः ॥ ४३ ॥
 इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायां शिवरात्रे
 पुष्पयागविधि षष्ठोऽध्याय

शिवरात्रे सप्तमोऽध्यायः

सनत्कुमार —

पत्रच्छेदविधानं तु वक्ष्ये चार्चनिकं स्वयम् ।
सूचीमुखं व्रीहिमुखं ¹नालिका च कुमारकम् ॥ १ ॥

एकपत्रं च नाराचं द्विशिखं त्रिशिखं तथा ।
द्विपत्रं छेदनी चैव वृत्तवाहि तथैव च ॥ २ ॥

क्षुरं चार्धक्षुरं चैव शलाका च चतुर्दश ।
सूचीमुखं बिन्दुपाते वेधे व्रीहिमुखं तथा ॥ ३ ॥

नालिका च तथापीडे भेदने तु कुमारकम् ।
छेदने चैकपत्रं च नाराचं चापि वर्तते ॥ ४ ॥

प्रथमे द्विशिखं चैव त्रिशिखं विषमे तथा ।
द्विपत्रं रूपकरणे छेदनी भिन्नपातने ॥ ५ ॥

²वृत्तवाहिं समस्तस्य छेदभेदविपाटने ।
क्षुरं तु पाटने योज्यं पुष्पादिषु न सशय ॥ ६ ॥

अर्धक्षुरं कृत्तिकाख्यं तेन सर्वं तु पूर्यते ।
मानं शलाकया कुर्याच्छस्त्रव्यापार एव हि ॥ ७ ॥

¹ नालिका A B

² वृत्तं वापि B

मुख्यं तु कदलीपत्र ^१वालुक तदनन्तरम् ।
गङ्गापत्र विशिष्ट स्याद्रजनीपत्रमेव च ॥ ८ ॥

पद्म च कुमुदं चैव उत्पल च सुगन्धिकम् ।
कल्हार किशुकं चैव पत्राण्यर्चनिकाविधौ ॥ ९ ॥

पल्लवं पेनक चैव तथा चैव प्रकीर्णकम् ।
नन्दी च ^२रज्जुबद्ध च रूपक चेति षड्विधम् ॥ १० ॥

^३षष्टित्रिंशतिका भेदा एतेषा च पृथक् पृथक् ।
एकषष्टिद्विसाहस्रमस्मिन्त्रे प्रकीर्तितम् ॥ ११ ॥

एतन्नामानि सर्वेषा प्रयोगाश्च विशेषतः ।
नारदार्चनिकाया तु दर्शितानि यथाविधि ॥ १२ ॥

पत्रच्छेदोऽपर प्रोक्त चतु षष्टिप्रभेदतः ।
पद्मोद्भवे पुराणे तु गरुडस्यार्चनाविधौ ॥ १३ ॥

तेषा च षष्टित्रिंशत प्रभेदाश्च पृथक् पृथक् ।
गरुडार्चनिकाया तु सविस्तरमुदाहृतम् ॥ १४ ॥

ते त्रिविंशतिसाहस्र चत्वारिंशत् प्रकीर्तिताः ।
अन्याश्चार्चनिकाः केचिदसंख्येयाः प्रचक्षते ॥ १५ ॥

^४पत्रस्यात्र क्रम वक्ष्ये येनार्चनिका भवेत् ।
प्रदीपस्य शिखाया तु सम्यक् पत्र प्रतापयेत् ॥ १६ ॥

^१ वालुका E

^३ षष्टित्रिंशतिका B

^२ रज्जुबन्ध B

^४ पत्रपात्र A

अतितप्त न कर्तव्यं तापहीन तथैव च ।
क्लिद्यते चातितापेन कर्कशः स्यादतापत^१ ॥ १७ ॥

तस्मात् तन्मध्यमं तापं कुर्याच्चैव शनैः शनैः ।
मणी यथैव गृह्णाति नीलाञ्जनचयप्रभाम् ॥ १८ ॥

तथा सतापयेत् पत्र सततं निस्तलेन तु ।
उत्क्रम वर्जयेत् तत्र धारापात तथैव च ॥ १९ ॥

अङ्गुलीभ्यां तु विमृजेदेव तत् सर्वतः क्रमात् ।
समत्वं विषमत्वं च परीक्षेत प्रयत्नतः ॥ २० ॥

द्विगुणीकृतपत्रं तु पुनश्च द्विगुणीकृतम् ।
पुनश्च द्विगुणीकृत्य च्छेदनं पुनरारभेत् ॥ २१ ॥

शलाकां यामितां कृत्वा तत्र बिन्दुं निपातयेत् ।
शात्मलीफलके श्लक्ष्णे समाधाय विचक्षणः ॥ २२ ॥

^२समा वा विषमा वापि बिन्दवः स्युर्यथाविधि ।
रेखास्तत्र प्रयोक्तव्याः पत्रच्छेदानुरूपतः ॥ २३ ॥

भेदयेदनुरूपं तु बुद्बुदानि च कारयेत् ।
तथा परतलं वापि बुद्बुदं चापि भेदयेत् ॥ २४ ॥

वेधयेन्मार्गदेशेषु लिखेदङ्गुष्ठं चैव हि ।
उत्थापयेच्च मार्गास्तु विच्छिन्नं तु विवर्जयेत् ॥ २५ ॥

विस्तरेत् ^१तदविच्छिन्न प्रतिपत्रस्य चोपरि ।
चतुर्वर्णैस्ततः पुष्पैः पत्रैरपि विचित्रयेत् ॥ २६ ॥

वितान ^२तत्र विन्यस्य तत् पुनः परिवर्तयेत् ।
प्रतिपत्र ततः पश्चादपनीय शनैः शनैः ॥ २७ ॥

वर्णावलोकनं कृत्वा तत्र न्यूनं प्रपूरयेत् ।
अङ्घ्रिः सप्रोक्ष्य च शनैश्छेदशेषं निवृत्त्य च ॥ २८ ॥

बुद्बुदं पूरयित्वा तु तथा परतलानि च ।
कुर्यादर्चनिकापत्रं क्रियायोग्यं विचक्षणः ॥ २९ ॥

बन्धने सर्वपुष्पाणां भक्तिभेदान् ब्रवीमि वः ।
ग्रन्थने कदलीत्वक् स्यात् सूत्रं वा तदलभतः ॥ ३० ॥

उपपन्नपत्रं कुसुमं कदलीत्वगथापि वा ।
नालिकेरस्य पत्रं वा केतकीपत्रमेव वा ॥ ३१ ॥

तालीपत्रं तु वा प्रोक्तं तालपत्रमथापि वा ।
यथायोगं तु सगृह्य ग्रन्थयेत् कुसुमान्यपि ॥ ३२ ॥

वर्णानुक्रमशः कुर्यात् स्वस्तिकाद्यां विचक्षणः ।
एव च ^३बन्धनं प्रोक्तं श्लेषणं कथयामि वः ॥ ३३ ॥

फलके तु मृदं न्यस्य बिन्दुरेखाश्च योजयेत् ।
तत्र पुष्पाणि पत्राणि श्लेषयेच्च विचक्षणः ॥ ३४ ॥

यथावर्णानुपूर्व्येण भक्तिपुष्पाणि योजयेत् ।
पत्रच्छेदनकालश्च पक्षिणी रात्रिरेव च ॥ ३५ ॥

श्लेषणे स्यादहोरात्र बन्धने दश नाडिका ।
एतावताप्यनिर्माल्यं निर्माल्य स्यादतः परम् ॥ ३६ ॥

फलकेषु नियुज्यैवमर्चनापीठपार्श्वयोः ।
परितो विन्यसेत् तिर्यगुत्सवे चोत्सवे बुध ॥ ३७ ॥

भूमौ वा भक्तिविन्यास सुमनोभिस्तु कारयेत् ।
पल्लवी पूर्वतः कुर्यात् फेनक दक्षिणे तथा ॥ ३८ ॥

प्रकीर्णं पश्चिमे भागे उत्तरे नन्दिक तथा ।
रूपकं नन्दिकं चैव पार्श्वयोरुभयोरपि ॥ ३९ ॥

उत्सवे विष्णुपञ्चम्या सोमसूर्यग्रहे तथा ।
प्रयत्नेन विधातव्यः पत्रच्छेदो विशेषतः ॥ ४० ॥

प्रतिभक्तिक्रिय चैव कर्तुं क्रतुफल भवेत् ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन पत्रच्छेद तु कारयेत् ॥ ४१ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महत्सहितायां सनत्कुमारप्रोक्ताया शिवरात्रे
पत्रच्छेद सप्तमोऽध्यायः

शिवरात्रे अष्टमोऽध्यायः

नत्कुमारः—

अथात सप्रवक्ष्यामि स्नपनस्य विधि परम् ।
प्रासादस्याग्रतः कुर्यान्मण्डपं च यथाविधि ॥ १ ॥

दशहस्तपरीमाणं विस्तारं तु प्रचक्षते ।
तदध्यर्धायितं चैव चतुर्द्वारसमन्वितम् ॥ २ ॥

चतुस्तोरणसयुक्तं प्रागायतमिति क्रमात् ।
^१पश्चिम, या तृतीये च भागे तु स्नानवेदिका ॥ ३ ॥

मध्यमं सूत्रमाश्रित्य चतुर्हस्तं समन्ततः ।
उत्तरे वेदिकायास्तु स्नानश्वश्रुं तु कारयेत् ॥ ४ ॥

धाराकुल्या च कर्तव्या आश्वश्रुं वेदिकोपरि ।
भवेत् प्रादेशविस्तारमष्टाङ्गुलमथापि वा ॥ ५ ॥

षडङ्गुलं वा कुर्वीत चतुरङ्गुलमेव वा ।
पीठिकावल्यं कुर्यात् पादपीठस्य बाह्वतः ^२ ॥ ६ ॥

वितस्तिमात्रमभितो वृत्तं वा चतुरश्रकम् ।
चतुरङ्गुलमुत्सेधस्नावद्विस्तारसयुतम् ॥ ७ ॥

^१ पश्चिमस्या A B E

^२ बाह्वितः A B

कुल्या तदनुवृत्ता स्यादुदरश्चभ्रगोचरा ।
शेषे तु दशहस्ते तु कलशस्थानमुच्यते ॥ ८ ॥

दशहस्तपरीमाण सूत्रमानप्रमाणतः ।
मध्ये तु कलशस्थान चतुरश्र तु कारयेत् ॥ ९ ॥

भूमिभाग इति प्रोक्त कलशान् कथयामि वः ।
सौवर्णा राजता वापि ताम्रा वा मृन्मयास्तथा ॥ १० ॥

कलशा क्रमशः प्रोक्ता यथावित्तानुसारतः ।
^१अभिन्नासुषिरा श्लक्षणा सर्वे चाढकपूरकाः ॥ ११ ॥

कलशा लोहजाः प्रोक्ता मृन्मयान् कथयामि वः ।
पक्वबिम्बफलाकारा कालमण्डलवर्जिताः ॥ १२ ॥

अवकाः स्वनवन्तश्च भेदच्छिद्रविवर्जिता ।
सुखिग्धाश्च सुतप्ताश्च अवर्णान्तरसयुताः ॥ १३ ॥

कलशा मृन्मयाः प्रोक्ताः पाषाणस्फोटवर्जिताः ।
एते तु कलशाः प्रोक्ता ^२रत्नसग्रह उच्यते ॥ १४ ॥

पद्मरागं तु वैडूर्यमिन्द्रनीलं च गारुडम् ।
^३पुष्पकं ब्रह्मरागं च वज्रं मौक्तिकमेव च ॥ १५ ॥

सूर्यकान्तेन्दुकान्तौ च वज्रकान्तं तथैव च ।
प्रवालं स्फटिकं चैव सर्वलोहानि चैव हि ॥ १६ ॥

^१ अभिन्ना, सुषिरा, A B

^२ रत्न सग्रह A, रत्नसग्राह्य E

^३ पुष्पग B E

ग्राह्याणि सर्ववस्तूनि बीजानि कथयामि व० ।
त्रीहिप्रियङ्गुनिष्पावनीवारयववैणवा० ॥ १७ ॥

गोधूमतिलमुद्गानि गृह्णीयाच्छ्यामकानि च ।
बीजसग्रह एवोक्तो ^१वितान चोच्यतेऽधुना ॥ १८ ॥

विचित्रैर्विविधैर्वस्त्रैः क्षौमैः कार्पासिकैस्तथा ।
महाराजनकौशेयैर्मैचकैः पीतकैरपि ॥ १९ ॥

विचित्रैर्विविधैर्वर्णैर्वितानं ^२कारयेद् बुध ।
यावन्मण्डपविस्तारं वितानं तावदुच्यते ॥ २० ॥

नवानि चैव वस्त्राणि तानि कार्पासिकानि वै ।
स्तम्भानां वेष्टने चैव कलशानां च वेष्टने ॥ २१ ॥

वेदिकास्तरणे चैव तथा तोरणवेष्टने ।
आचार्यपरिधाने च तथा चोष्णीषबन्धने ॥ २२ ॥

उदकोत्पवने चैव ग्राह्याणि तु विशेषतः ।
इति प्रोक्तो वितानादिराचार्यक्रम उच्यते ॥ २३ ॥

पद्मोद्भवे पुराणे तु प्रोक्तमाचार्यलक्षणम् ।
लक्षणैस्तैः समायुक्त एको द्वौ बहवोऽपि वा ॥ २४ ॥

आचार्यास्त्वत्र सप्रोक्ताः सर्वथा कर्तुरिच्छया ।
आलेपमत्र वक्ष्यामि यथालिप्येत मण्डपः ॥ २५ ॥

सशलाकैस्ततो दर्भैः सहदेवीविमिश्रितैः ।
मार्जनं सर्वतः कुर्यात् प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः ॥ २६ ॥

वस्त्रपूतेन तोयेन गोमयालेपनं भवेत् ।
इन्द्रादीशानपर्यन्तमालेपं तु समापयेत् ॥ २७ ॥

पञ्चगव्येन समोक्ष्य द्वादशाक्षरविद्यया ।
मण्डपेशानकोणे तु स्थापयेज्जलभाजनम् ॥ २८ ॥

ततः कलशभूमिं तु शालिपिष्टैर्विचित्रयेत् ।
पश्चिमे कलशक्षेत्रात् सादयेत् कलशास्ततः ॥ २९ ॥

प्रागग्रानुदगग्रान् वा दर्भानाम्तीर्य भूतले ।
अयोमुखास्तु कलशान् विन्यसेदमिति ब्रुवन् ॥ ३० ॥

^१यावदीशानपर्यन्तं दर्भानामुपरि क्रमात् ।
पङ्क्तीकृत्य यथायोगं यथाकलशसंख्यया ॥ ३१ ॥

प्रतिपङ्क्तिं ततो दद्यात् प्रागग्रान् परमेष्ठिना ।
दर्भास्तु ^२सस्तरेत्तत्र दर्भमुद्रा च दर्शयेत् ॥ ३२ ॥

प्रोक्षयेद्गन्धतोयेन प्राङ्मुखः पुरुषात्मना ।
ततो विश्वात्मबीजेन विकिरेदक्षतानि च ॥ ३३ ॥

ततो निवृत्तिबीजेन घटानुत्तानयेत् पृथक् ।
ततः सर्वात्मबीजेन कलशानुद्धरेत् पृथक् ॥ ३४ ॥

एकाशीतिपदे यत्तदधम स्नपन स्मृतम् ।

तत्र सप्तदश प्रोक्ता द्रव्ययोगक्रमेण हि ॥ ३५ ॥

मध्यमे नवके मध्ये घृतं तत्र तु विन्यसेत् ।

तत्र चैन्द्रपदे कुर्यात् क्रमेणोष्णोदक पुन ॥ ३६ ॥

रत्नोदक तथाग्नेया याम्ये चैव फलोदकम् ।

नैर्ऋते लोहतोय तु मार्जन वारुणे तथा ॥ ३७ ॥

वायव्ये गन्धतोय तु सौम्ये चैवाक्षतोदकम् ।

यवोदकमथैशाने यथावद्विनिवेशयेत् ॥ ३८ ॥

पूर्वे तु नवके मध्ये पाद्य तु विनिवेशयेत् ।

याम्ये तु नवके मध्ये विन्यसेदर्घ्यमेव च ॥ ३९ ॥

वारुणे नवके मध्ये न्यसेदाचमनीयकम् ।

सौम्ये तु नवके मध्ये पञ्चगव्य तु विन्यसेत् ॥ ४० ॥

आग्नेये नवके मध्ये दधि ^१तत्र तु विन्यसेत् ।

नैर्ऋते नवके मध्ये क्षीरं ^१तत्र तु विन्यसेत् ॥ ४१ ॥

वायव्ये नवके मध्ये मधु तत्र च विन्यसेत् ।

ऐशाने नवके मध्ये कषाय विनिवेशयेत् ॥ ४२ ॥

शेषास्तु कलशा सर्वे शुद्धोदकसमन्विताः ।

अत्र सप्तदश प्रोक्ता प्रधानकलशास्तु ये ॥ ४३ ॥

तान् सर्वान् विष्णुगायत्र्या स्थापयेच्च पृथक् पृथक् ।
शेषानन्याश्चतु षष्टिं द्वादशाक्षरविद्यया ॥ ४४ ॥

स्थापयेत् कलशानेव प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः ।
सेचयेद् घृतमन्त्रेण घृतं पूर्वं तु साधकः ॥ ४५ ॥

तथोष्णोदकमन्त्रेण क्षिपेदुष्णोदकं बुधः ।
रत्नोदकस्य मन्त्रेण ततो रत्नोदकं न्यसेत् ॥ ४६ ॥

सेचयेत् फलमन्त्रेण कलशे तु फलोदकम् ।
लोहमन्त्रेण लोहाम्भः स्वमन्त्रेण तु मार्जनम् ॥ ४७ ॥

गन्धोदकस्य मन्त्रेण स्वमन्त्रेणाक्षतोदकम् ।
यवोदकं स्वमन्त्रेण तथा कुर्याद्विचक्षणः ॥ ४८ ॥

पाद्यं तु पाद्यमन्त्रेण स्वमन्त्रेणार्घ्यमेव तु ।
तथाचमनमन्त्रेण न्यसेदाचमनीयकम् ॥ ४९ ॥

पञ्चगव्यस्य मन्त्रेण पञ्चगव्यं तु विन्यसेत् ।
तथैव दधिमन्त्रेण कलशे दधिं विन्यसेत् ॥ ५० ॥

क्षीरं च क्षीरमन्त्रेण मधुं चैव स्वविद्यया ।
स्वमन्त्रेण कषायाम्भः शुद्धाम्भश्च स्वविद्यया ॥ ५१ ॥

चक्रिकाः स्थापयेत् पश्चाच्चक्रमन्त्रेण साधकः ।
वासोऽभिवेष्टयेत् पश्चात् कलशान् मूलविद्यया ॥ ५२ ॥

ओं विष्णवे नमः—घृतमन्त्रः । ओ सहस्रकिरणाय नमः—
उष्णोदकमन्त्रः । ओ ब्रह्मणे नमः—रत्नमन्त्रः । ओं

कुबेराय नम — फलमन्त्र । ओ वसुभ्यो नम —
लोहमन्त्र । ओ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नम — मार्जनमन्त्र ।
ओ गन्धर्वेभ्यो नम — गन्धमन्त्र । ओ निर्ऋत्यै नम —
अक्षतमन्त्र । ओ आर्यायै नम — यवोदकमन्त्र । ओ
पितृभ्यो नम — पाद्यमन्त्र । ओ श्रियै नम — अर्घ्य-
मन्त्र । ओ सरस्वत्यै नम — आचमनमन्त्र । ओ
प्रजापतये नम — पञ्चगव्यमन्त्र । ओ शुक्राय नमः —
दधिमन्त्र । ओ सोमाय नम — क्षीरमन्त्र । ओ इन्द्राय
नम — मधुमन्त्र । ओ यमाय नम — कषायमन्त्र ।

कलशाना यथान्यास ^१तथोद्धरणमिष्यते ।
यवोदकान्त पाद्यादिस्थानमत्र विधीयते ॥ ५३ ॥

पाद्य तु प्रथम दद्याद् द्वितीय चार्घ्यमेव तु ।
ततश्चाचमनीय च पञ्चगव्य चतुर्थकम् ॥ ५४ ॥

घृत च पञ्चम दद्यात् दधि षष्ठ तथैव च ।
सप्तम तु तत क्षीरं मधु चैव तथाष्टमम् ॥ ५५ ॥

कषाय नवम ज्ञेयमुष्णाम्भो दशम स्मृतम् ।
एकादशं फलाम्भस्तु द्वादश मार्जनोदकम् ॥ ५६ ॥

त्रयोदश चाक्षताम्भो रत्नतोय चतुर्दशम् ।
लोह पञ्चदश ज्ञेय षोडश गन्धवारि च ॥ ५७ ॥

यवोदक सप्तदश ^१तत उद्धारणक्रमः ।

स्वे स्वे च नवके चाष्टौ सह तेन समुद्धरेत् ॥ ५८ ॥

मध्यमं नवक मुक्त्वा ऐन्द्रादिक्रमयोगतः ।

मध्यमान् कलशान् सर्वान् विष्णुगायत्रियोद्धरेत् ॥ ५९ ॥

शेषानष्टाक्षरेणैव वासस्तेनैव मोचयेत् ।

ततः पुरुषसूक्तेन दद्यात् पाद्यादिकं क्रमात् ॥ ६० ॥

दद्यादृचाद्यया पाद्य तच्छुद्धाग्निस्तथैव च ।

अर्घ्यं द्वितीयया दद्यात् तथा तच्छुद्धवारि च ॥ ६१ ॥

तृतीयया ततो दद्यात् क्रमेणाचमनीयकम् ।

पञ्चगव्य चतुर्थ्या तु पञ्चम्या घृतमेव च ॥ ६२ ॥

षष्ठ्या तु दधि वै दद्यात् ^२सप्तम्या क्षीरमेव च ।

अष्टम्या मधु वै दद्यात् नवम्या तु कषायकम् ॥ ६३ ॥

उष्णोदक दशम्या तु एकादश्या फलोदकम् ।

द्वादश्या मार्जनं चैव त्रयोदश्याक्षतोदकम् ॥ ६४ ॥

रत्नतोय चतुर्दश्या पञ्चदश्या तु लोहकम् ।

षोडश्या गन्धतोयं च तथा दद्याद्यथाक्रमम् ॥ ६५ ॥

यवोदक ततो दद्यादिदं विष्णुरिति ब्रुवन् ।

अधमोत्तममेतत्तु स्नपनं परिकीर्तितम् ॥ ६६ ॥

^१ एष B

^२ B, Corrupt reading from here up to the end of verse of this chapter

कोणेषु कलशा ये च द्वात्रिंशच्छुद्धवारयः ।
तैर्विहीनं च यत् स्नानं तत् स्यादधममध्यमम् ॥ ६७ ॥

यच्छुद्धवारिकलशैर्हीन सर्वैर्यथादिशम् ।
केवलैः सप्तदशभिः कृत तदधमाधमम् ॥ ६८ ॥

चतुरङ्ग भवेत् पाद्यमष्टाङ्ग चार्ध्यमुच्यते ।
अङ्गत्रयसमायुक्त विद्यादाचमनीयकम् ॥ ६९ ॥

षडङ्ग मार्जनं ज्ञेयमष्टाङ्ग गन्धमुच्यते ।
कषाय च तथाष्टाङ्ग पञ्चाङ्ग रत्नवारि च ॥ ७० ॥

फलाम्भश्च तथाष्टाङ्ग पञ्चाङ्गं लोहवारि च ।
दूर्वा च विष्णुपर्णी च श्यामाक पद्ममेव च ॥ ७१ ॥

पाद्याङ्गानीह चत्वारि कथितानि समासतः ।
सिद्धार्थमक्षत^१ चैव कुशाग्र तिलमेव च ॥ ७२ ॥

^२यवो गन्ध. फलं पुष्पमर्घ्यमष्टाङ्गमुच्यते ।
लवङ्गजातितक्कोलद्रव्याण्याचमनीयके ॥ ७३ ॥

रजनी सहदेवी च शिरीष सूर्यवल्लरी ।
सदाभद्रा कुशाग्राणि मार्जनद्रव्यविस्तरः ॥ ७४ ॥

उशीरं कुङ्कुम चैव मासी मलयज तथा ।
मुरा तथा च ह्रीबेरं^३ कुष्ठं चागरुरेव च ॥ ७५ ॥

^१ मकुट B

^२ यवं B C

^३ हि श्रीबेर B

अष्टाङ्गान्यत्र चैतानि गन्धस्य तु विशेषतः ।
शमीपलाशवदिरविरवाश्वत्थविकङ्कताः ॥ ७६ ॥

उदुम्बरश्च न्यग्रोधः कषायाङ्गानि चैव हि ।
मणिमुक्ताप्रवालानि वज्र वैदूर्यमेव च ॥ ७७ ॥

रत्नोदकस्य चाङ्गानि पञ्चैतानि समासतः ।
द्रव्याणामप्यलाभे तु पात्रे दूर्वा प्रशस्यते ॥ ७८ ॥

शेषाणामप्यलाभे तु अर्घ्ये^१ सिद्धार्थक परम् ।
शेषालाभे तु तक्कोलं शस्तमाचमनीयके ॥ ७९ ॥

मार्जने सहदेवी तु शेषालाभे प्रशस्यते ।
तथा प्रशस्यतेऽश्वत्थः शेषालाभे कषायके ॥ ८० ॥

रत्नानामप्यलाभे तु वज्रमेक प्रशस्यते ।
फलानामप्यलाभे तु कदलीफलमुत्तमम् ॥ ८१ ॥

लोहानामप्यलाभे तु सुवर्णं शस्यते परम् ।
पत्राणामप्यलाभे तु पालाश पर्णमुत्तमम् ॥ ८२ ॥

मध्यम स्नपन वक्ष्ये^१ यथावित्तानुसारतः ।
चतुर्भिः कलशैर्हीन कलशानां शतद्वयम् ॥ ८३ ॥

क्रमादेकोनपञ्चाशत् प्रतिदिक्षु चतुर्दिशम् ।
ऐन्द्रे तु ब्रह्मकलश ब्रह्मबीजेन विन्यसेत् ॥ ८४ ॥

तेनैव दक्षिणे चैव पश्चिमे चोत्तरे न्यसेत् ।
चत्वारिंशत् प्रतिदिश शेषाश्चाष्टोत्तरास्तु ये ॥ ८५ ॥

तन् सर्वान् मूलमन्त्रेण विन्यसेत् कलशन् पृथक् ।
गुडोदकं चक्षुरस नालिकेररस तथा ॥ ८६ ॥

ततः शान्त्युदकं चैव चतुर्दिक्षु यथाक्रमम् ।
चतुर्षु ब्रह्मकुम्भेषु ब्रह्मबीजेन सेचयेत् ॥ ८७ ॥

ततः शेषेषु शुद्धाम्भः प्रणवेनैव सेचयेत् ।
यवोदकान्त पाद्यादि ^१स्थापयित्वा च पूर्ववत् ॥ ८८ ॥

पश्चाद् गुडोदकाद्यैस्तु ^२स्थापयेत् तन्त्रवित्तमः ।
उद्धरेद् ब्रह्मबीजेन ब्रह्मकुम्भांश्चतुर्दिशम् ॥ ८९ ॥

वासस्तेनैव निर्मोच्य ध्यात्वा विष्णु समाहित ।
त्वं विष्णुरिति मन्त्रेण स्थापयेत् क्रमयोगतः ॥ ९० ॥

मूलमन्त्रेण शेषास्तु कलशाः शुद्धवारयः ।
मध्यमोत्तममेतत्तु स्थापनं परिकीर्तितम् ॥ ९१ ॥

अत्र शुद्धोदकैर्हीनं भवेन्मध्यममध्यमम् ।
^३सर्वैः शुद्धोदकैर्हीनं तद्भवेन्मध्यमाधमम् ॥ ९२ ॥

यवैर्वेणुयवैश्चैव नीवारैर्गौरसर्षपैः ।
तिलैश्च तुलसीपत्रैर्भवेच्छान्त्युदकं युतम् ॥ ९३ ॥

^१ स्थापयित्वा B

^२ स्थापयेत् B

^३ पूर्व B E

एतेषामप्यलाभे तु तुलसीपत्रमुत्तमम् ।
स्वपनं चोत्तम वक्ष्ये यथावित्तानुसारतः ॥ ९४ ॥

पूर्ववत् कोणदेशेषु कलशाः सप्रकीर्तिताः ।
तत्र च ब्रह्मकुम्भास्तु मूर्तिमन्त्रेण विन्यसेत् ॥ ९५ ॥

आग्नेयादिषु कोणेषु वासुदेवादिविद्यया ।
देवीमन्त्रैस्तु शेषास्तु ततः शान्त्यादिभिर्न्यसेत् ॥ ९६ ॥

तत्र च ब्रह्मकुम्भेषु सेचयेन्मङ्गलोदकम् ।
स्वमन्त्रेण यथा दिक्षु आग्नेयादिक्रमेण तु ॥ ९७ ॥

शुद्धाग्भसा तु शेषांस्तु स्वमन्त्रेणैव पूरयेत् ।
उद्धरेच्च स्वमन्त्रेण तेन वासो विमोचयेत् ॥ ९८ ॥

विष्णोर्नु कर्मिति प्राज्ञः स्थापयेन्मङ्गलाग्भसा ।
शेषैस्तु मूलमन्त्रेण स्थापयेच्छुद्धवारिमि ॥ ९९ ॥

इन्द्रवल्ल्यङ्कुरं चैव अश्वत्थाङ्कुरमेव च ।
एकपद्मं च पद्मं च विन्यसेन्मङ्गलोदके ॥ १०० ॥

उत्तमोत्तममेतत्तु स्वपनं परिकीर्तितम् ।
^१अर्धशुद्धोदकैर्हीनं भवेदुत्तममध्यमम् ॥ १०१ ॥

सर्वैः शुद्धोदकैर्हीनमुत्तमाधममुच्यते ।
समासादत्र सप्रोक्ताः कलशाः पञ्चविंशतिः ॥ १०२ ॥

शुद्धोदकविहीनास्तु स्नपने चोत्तमाधमे ।
 शुद्धोदकविहीनाश्च कलशास्त्वेकविंशतिः ॥ १०३ ॥
 समासादत्र सप्रोक्ताः स्नपने मध्यमाधमे ।
 ततः सप्तदश प्रोक्ता स्नपने चाधमाधमे ॥ १०४ ॥
 अतो न्यूनं न कर्तव्यं स्नपनं भूतिमिच्छता ।
 द्रव्याणामपि सर्वेषां कथयाम्यधिदैवतम् ॥ १०५ ॥
 घृतस्य दैवतं विष्णुरुष्णोदस्य दिवाकरः ।
 रत्नानां दैवतं ब्रह्मा कुबेरश्च फलाम्भसः ॥ १०६ ॥
 लोहानां वसवो देवा विश्वेदेवास्तु मार्जने ।
 गन्धर्वा गन्धतोयस्य निर्ऋतिश्चाक्षतस्य तु ॥ १०७ ॥
 आर्या यवोदकस्यापि पाद्यस्य पितरस्तथा ।
 श्रीरर्घ्यस्य भवेद् देवी वाग्देव्याचमनोदके ॥ १०८ ॥
 पञ्चगव्यस्य दक्षस्तु दध्नः शुक्रस्तु दैवतम् ।
 पयसो दैवतं सोमो महेन्द्रो मधुनस्तथा ॥ १०९ ॥
 कषायस्य यमो देवो वराहश्च गुडाम्भसः ।
 तथा चेश्वरसस्यापि नारसिंहोऽधिदैवतम् ॥ ११० ॥
 श्रीधरो नालिकेरस्य हयास्यः शान्तिवारिणः ।
 मूर्तयो वासुदेवाद्याश्चतस्रो मङ्गलाम्भसः ॥ १११ ॥
 शुद्धोदकानां सर्वेषां देव्यः शान्त्यादयः क्रमात् ।
 कलशानां तु सर्वेषामश्विनौ दैवतं परम् ॥ ११२ ॥

चक्रिकाणां तु सर्वासां दैवतं सप्त मातरः ।
वाससा दैवत विष्णुः सर्वेषा विष्णुरेव वा ॥ ११३ ॥

मूलमन्त्रेण वा सर्वं कुर्यात् तत्र विचक्षणः ।
अपरे स्तूपनं प्राहुरुत्तमाधममध्यमम् ॥ ११४ ॥

कलशानां च विन्यासमशक्तानामनुग्रहात् ।
कलशा ये तु सप्रोक्ताश्चत्वारिंशन्नवोत्तराः ॥ ११५ ॥

तेषां तु क्रमयोग च प्रवक्ष्यामि यथातथम् ।
द्रव्यसयोगभेद च मन्त्रभेद तथैव च ॥ ११६ ॥

भूमिभागस्य भेद च शृणुध्वं मुनिपुंगवाः ।
मण्डपे भूमिभाग तु सप्तधा परिकल्पयेत् ॥ ११७ ॥

पदान्येकोनपञ्चाशद्वितस्तिस्तु प्रमाणतः ।
मध्यमं तु पदं ब्राह्म तस्याष्टौ परित क्रमात् ॥ ११८ ॥

दैविकानि पदान्याहुः प्रथमावरणे क्रमात् ।
दैविकानां तु परितो मानुषाणि ततः क्रमात् ॥ ११९ ॥

पदानि षोडशोक्तानि द्वितीयवरणे तथा ।
मानुषाणां तु परितः पैतृकानि पदानि च ॥ १२० ॥

तृतीयावरणे चैव चतुर्विंशतिसंख्यया ।
पूर्ववद् भूमिसंस्कारं कृत्वा चोदङ्मुखः स्थितः ॥ १२१ ॥

दर्शयेद् ब्रह्ममुद्रां च ब्रह्मबीजं शनैर्गुणम् ।
जितं त इति मन्त्रेण ब्रह्मकुम्भं तु विन्यसेत् ॥ १२२ ॥

ना इत्येव तथा सौम्ये निक्षिपेत् परिमार्जनम् ।
रहोदक तथाग्नेये रा इत्येव निवेशयेत् ॥ १३२ ॥

सप्तलोहोदक पश्चाद्यकारेण तु नैर्ऋते ।
कुशोदक तु वायव्ये णा इत्येव विनिक्षिपेत् ॥ १३३ ॥

सक्तूदकमथेशाने यकारेण तु निक्षिपेत् ।
मध्ये मध्ये तथैतेषा शुद्धाम्भः प्रणवेन च ॥ १३४ ॥

इन्द्रान्न्योर्मध्यमारभ्य यावदीशानशक्रयोः ।
ततस्तृतीयावरणे प्राच्या गन्धोदक न्यसेत् ॥ १३५ ॥

दक्षिणस्या तु पुष्पाम्भः पश्चिमे चौपमानिकम् ।
सौम्ये चामलकाम्भस्तु आग्नेये चाक्षतोदकम् ॥ १३६ ॥

तिलोदक तु नैर्ऋत्या वायव्ये च यवोदकम् ।
तण्डुलोदकमीशाने द्वादशाक्षरविद्यया ॥ १३७ ॥

घटाञ्जुद्धोदकैः शेषान् पूरयेत् षोडश क्रमात् ।
मध्ये घटौ द्वौ द्वौ द्वौ च विष्णुगायत्रिया ततः ॥ १३८ ॥

एव तु पूरयित्वाग्भः प्रणम्याञ्जलिमुद्रया ।
पूर्वं पाद्य तु वै दद्यादिदं विष्णुरिति त्वृचा^१ ॥ १३९ ॥

आ त्वा वहन्वित्यर्थं तु ततो दद्याद्विचक्षणः ।
ततश्चाचमनीय तु दद्यादापः पुनन्विति ॥ १४० ॥

गायत्र्या पञ्चगव्यं तु घृत शुक्रमसीति च ।
दधिक्राव्णेति मन्त्रेण दधि दद्याद्विचक्षणः ॥ १४१ ॥

आप्यायस्वेति च क्षीरं मधु वातेति वै^१ मधु ।
आदित्य. शुक्र इत्येवं दद्यादुष्णोदकं तत ॥ १४२ ॥

दद्यात् कषायतोय च सदसस्पतिमितृचा ।
मार्जनं तु ततो दद्यात् श नो देवीरिति ब्रुवन् ॥ १४३ ॥

गणानां त्वेति मन्त्रेण दद्याच्चैव फलोदकम् ।
त्व विष्णुरिति मन्त्रेण दद्याच्च परिमार्जनम् ॥ १४४ ॥

अग्न आ याहि वीतयेति दद्याद्रत्नोदकं तत ।
इषे त्वेति च लोहाम्भश्चाग्निमीले कुशोदकम् ॥ १४५ ॥

सक्तूदकं ततो दद्यात् किमिच्छ इति चैव हि ।
शुद्धोदकं ततो दद्यादापो अस्मानिति त्वृचा^२ ॥ १४६ ॥

ततो गन्धोदकादीनि ^३मानस्तोकैर्निवेदयेत् ।
शेषान् पुरुषसूक्तेन षोडश प्रत्यृच क्रमात् ॥ १४७ ॥

मूलमन्त्रेण वा कुर्यात् सर्वमेव विचक्षणः ।
उत्तमस्त्रपनं ह्येतत् केचिदिच्छन्ति साधकाः ॥ १४८ ॥

शुद्धोदकैर्विहीनं तु ^४जगुरुत्तममध्यमम् ।
शुद्धोदकैर्मानुषे भागे विहीनं चोत्तमाध्यमम् ॥ १४९ ॥

^१ ते B

^२ त्वृचा A

^३ मानस्तोक B C

^४ बहु B

अन्तः शुद्धोदकस्थाने स्थितगन्धोदकाष्टकम् ।
बहिरावरणे प्राच्या स्नपन मध्यमोत्तमम् ॥ १५० ॥

गन्धाष्टकविहीन तु भवेन्मध्यममध्यमम् ।
शून्यमानुषजातीकं भवेत् तन्मध्यमाधमम् ॥ १५१ ॥

दैवाष्टकसमायुक्तमधमोत्तममुच्यते ।
चतुर्भिस्तत्र वै न्यून भवेदधममध्यमम् ॥ १५२ ॥

यद्ब्रह्मकलशेनैव तद्भवेदधमाधमम् ।
परिमार्जनवस्तूनि औपमानिकमेव च ॥ १५३ ॥

विशेषमत्र वक्ष्यामि पूर्वोक्तानीतराणि तु ।
^१नद्या तटाके वल्मीके पर्वते चैव मृत्तिका ॥ १५४ ॥

परिमार्जनवस्तूनि कथितानि समासतः ।
शङ्ख चक्र च कूर्म च वैनतेय तथैव च ॥ १५५ ॥

कृत्वा प्रतिकृति लोहैरौपमानिकमुच्यते ।
अपरे स्नपन चान्यत् कथयन्ति च तद्यथा ॥ १५६ ॥

पञ्चधा तु कृते स्थाने कलशाः पञ्चविंशतिः ।
ब्राह्म तु मध्यम भाग दैवत तदनन्तरम् ॥ १५७ ॥

तृतीयं मानुष प्रोक्तं द्रव्यन्यासस्त्वथोच्यते ।
मूलमन्त्रेण कलशान् ब्राह्मादीन् विन्यसेत् क्रमात् ॥ १५८ ॥

तेनैव प्रेक्षण कुर्यात् तेन द्रव्याणि निक्षिपेत् ।
प्रयतः प्राङ्मुख पूर्वं ब्राह्मे स्नानोदक न्यसेत् ॥ १५९ ॥

ततश्च मानुषे भागे प्राच्या पाद्यं तु विन्यसेत् ।
याम्यामर्घ्यं तु वारुण्या न्यसेदाचमनीयकम् ॥ १६० ॥

पञ्चगव्य तथा सौम्ये घृतमाग्नेयगोचरे ।
निर्ऋत्या दधि वै दद्यात् वायव्ये क्षीरमेव तु ॥ १६१ ॥

ईशाने मधुविन्यासः कर्तव्य क्रमयोगतः ।
इन्द्राम्नोर्मध्यभागे तु कुर्यादुष्णोदक ततः ॥ १६२ ॥

क्षिपेन्मध्ये यमाम्नोस्तु कषायमपि साधकः ।
मध्ये यमनिर्ऋत्योस्तु स्थापयेन्मार्जनं ततः ॥ १६३ ॥

निर्ऋतेर्वरुणस्यापि मध्ये कुर्यात् तिलोदकम् ।
वायोश्च वरुणस्यापि मध्ये कुर्याच्चोदकम् ॥ १६४ ॥

रत्नोदक ततः कुर्यान्मध्ये वै वायुसोमयोः ।
ईशानसोमयोर्मध्ये लेहतोय तु विन्यसेत् ॥ १६५ ॥

ईशानशक्रयोर्मध्ये विन्यसेच्च कुशोदकम् ।
ततस्तु दैविके भागे प्राच्या गन्धोदक न्यसेत् ॥ १६६ ॥

पुष्पाभ्यो दक्षिणस्या तु पश्चिमे चौपमानिकम् ।
सौम्ये चामलकाम्भस्तु आग्नेये चाक्षतोदकम् ॥ १६७ ॥

निर्ऋत्या नालिकेराम्भो वायौ चेक्षुरस तथा ।
ईशानगोचरे कुर्यात् क्रमाद्वै तण्डुलोदकम् ॥ १६८ ॥

अन्यथा द्रव्यविन्यास कथयन्तीह केचन ।
पाद्य तु मध्यमे भागे प्राच्यामर्घ्यं तथैव च ॥ १६९ ॥

अग्नावाचमनीय तु पञ्चगव्य तु दक्षिणे ।
घृत तु नैर्ऋते भागे वारुणे तु तथा दधि ॥ १७० ॥

तथा क्षीरं च वायव्ये सौम्ये चैव तथा मधु ।
उष्णोदकमथेशाने यथावद्विनिवेशयेत् ॥ १७१ ॥

इन्द्रान्योर्मध्यभागे तु कषाय विनिवेशयेत् ।
यमान्योर्मार्जनं मध्ये यमस्य निर्ऋते फलम् ॥ १७२ ॥

निर्ऋतेर्वृषणस्यापि मध्ये तु परिमार्जनम् ।
रत्न वाय्वम्बुपत्योस्तु लोहाम्बो वायुसोमयो ॥ १७३ ॥

ईशानसोमयोर्मध्ये कुर्याच्चैव कुशोदकम् ।
ईशानशक्रयोर्मध्ये सम्यक् सक्तूदकं न्यसेत् ॥ १७४ ॥

ततस्तु दैविके भागे प्राच्यां गन्धोदकं न्यसेत् ।
आग्नेये पुष्पतोय तु दक्षिणे चौपमानिकम् ॥ १७५ ॥

तथामलकतोयं तु निर्ऋत्यां विनिवेशयेत् ।
अक्षताम्भस्तु वारुण्या वायव्ये तु तिलोदकम् ॥ १७६ ॥

यवोदकं तथा सौम्ये ईशाने तण्डुलोदकम् ।
मन्त्रमष्टाक्षरं चात्र द्वादशाक्षरमेव वा ॥ १७७ ॥

अथापि विष्णुगायत्री मन्त्रत्रयमुदाहृतम् ।
पाद्यादि तण्डुलान्तं तु स्नपनं चात्र कीर्तितम् ।
तिलाश्च दक्षिणा देयाः सुवर्णं वा स्वशक्तिः ॥ १७८ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायां शिवरात्रे
स्नपनविधिर्नाम अष्टमोऽध्याय

शिवरात्रे नवमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

मङ्गलाङ्कुरभेद तु प्रवक्ष्यामि यथातथम् ।
पात्र तु त्रिविधं प्रोक्तं मङ्गलाङ्कुरोपणे ॥ १ ॥

पालिका घटिका चैव शरावश्चेति भेदनः ।
पालिकावक्त्रविस्तारः षोडशाङ्गुल उच्यते ॥ २ ॥

भवेत् कण्ठबिलं चाम्यास्ततोऽष्टाङ्गुलविस्तृतम् ।
षडङ्गुलमथस्तात्तु विस्तारस्तावदेव वा ॥ ३ ॥

पादपीठस्य विस्तारः षडङ्गुल उदाहृतः ।
चतुरङ्गुल उत्सेवस्तत्सधिश्र्वाङ्गुलो भवेत् ॥ ४ ॥

तत्सधेस्तु भवेन्नाहं पादपीठार्धमेव तु ।
उत्सेवः पालिकायास्तु पञ्चविशाङ्गुलो भवेत् ॥ ५ ॥

भवेत् पञ्चमुखो चैव घटिका तु घटाकृतिः ।
चतुरङ्गुलविस्ताराण्याहुर्वक्त्राणि पञ्च वै ॥ ६ ॥

चत्वारि च चतुर्दिक्षु ऊर्ध्वमेकं यथाविधि ।
घटिकायामविस्तारो द्वादशाङ्गुलमुच्यते ॥ ७ ॥

आचार्याः कथयन्त्येके षोडशाङ्गुलमेव वा ।
द्वादशाङ्गुलविस्तारं शरावस्य मुखं भवेत् ॥ ८ ॥

चतुरङ्गुलविस्तारमधस्तान्मूलमुच्यते ।

पालिका वैष्णवी ज्ञेया ब्राह्मी तु घटिका स्मृता ॥ ९ ॥

शैव शरावं विज्ञेयं त्रयमेतत् त्रिदैवतम् ।

तस्मात् सर्वेषु यागेषु त्रिनय कारयेद् बुधः ॥ १० ॥

प्रत्येक द्वादश ग्राह्या मङ्गलाङ्कुरकर्मणि ।

तिलाश्चापि तथा मुद्गाः सर्षपाः शाल्यस्तथा ॥ ११ ॥

प्रियङ्गुशिम्वनिष्पावमाषश्यामकुलुत्थकाः ।

दशैतानि तु बीजानि पयोभिः क्षालयेत् ततः ॥ १२ ॥

मृद्वाल्काकरीषैस्तु पूरयित्वा तु पालिका ।

त्रिपङ्क्तीकृत्य ता सर्वाः प्रत्येक क्रमयोगतः ॥ १३ ॥

आग्नेयादीशपर्यन्त विन्यस्य तु विचक्षणः ।

जित त इति मन्त्रेण सर्वबीजानि वापयेत् ॥ १४ ॥

परिवेष्ट्य ततो वस्त्रैः सुगुप्ते स्थापयेत् ततः ।

श्यामलाश्च तथा रक्ता ये तिर्यग्गतयोऽपि च ॥ १५ ॥

अङ्कुरास्त्वप्ररूढाश्च वर्जनीयाः प्रयत्नतः ।

श्यामेषु द्रव्यनाशः स्याद् रक्तेषु कल्हो भवेत् ॥ १६ ॥

तिर्यग्गतेषु रोगः स्यादप्ररूढे मृतिर्भवेत् ।

शुभ पीतेषु वर्णेषु ऋजुष्वर्ध्वगतिष्वपि ॥ १७ ॥

कर्तुं कारयितुश्चापि भवत्येव न सशयः ।

नवाह सप्तरात्र वा पञ्चरात्रमथापि वा ॥ १८ ॥

स्थापयित्वा सुगुप्ते तु पश्चात् कर्मणि योजयेत् ।
बलि च सर्वदा दद्यात् प्रतिरात्रं पृथक् पृथक् ॥ १९ ॥

प्रथम भूतरात्र तु द्वितीयं पैतृकं हविः ।
तृतीय यक्षरात्र तु नागरात्र चतुर्थकम् ॥ २० ॥

ब्राह्म तु पञ्चमं ज्ञेय षष्ठ शैवमुदाहृतम् ।
सप्तमं वैष्णवं ज्ञेयमष्टमं नवमं तथा ॥ २१ ॥

भूतकूरबलि दद्यात् पूर्वं भूतप्रहर्षणम् ।
द्वितीय पैतृकं दद्याद् बलि च तिलतण्डुलैः ॥ २२ ॥

धानोज्ज्विकलाजैस्तु ततो यक्षबलि हरेत् ।
¹नालिकेरपयःसिक्तशालिपिष्टविमिश्रितैः ॥ २३ ॥

चतुर्थेऽहनि वै दद्यात् ततो नागबलि बुध ।
पञ्चम्या तु बलि दद्यात् ब्राह्म पद्माक्षतैर्युतम् ॥ २४ ॥

चरुणापूपयुक्तेन षष्ठं शैवबलि हरेत् ।
गुडान्नं वैष्णवं दद्यात् सप्तमं तु बलि हरेत् ॥ २५ ॥

पायसं कृसरं दद्यादष्टमं नवमं तथा ।
पालिकानां तु परितः क्रमादष्टासु दिक्षु च ॥ २६ ॥

बलि तु मण्डले दद्यादैन्द्रादिक्रमयोगतः ।
बलिमन्त्रं स्वनाम्ना तु तेषां चैव नमोऽन्वितम् ॥ २७ ॥

¹ B omits four lines from here

शुद्धवासां शुचिर्भूत्वा कृतदन्तानुधावन ।
हविष्यभुग्यतात्मा तु आचार्यो बलिमानयेत् ॥ २८ ॥

रात्रौ तु बलिदानं स्याद् दत्त्वा स्नानं समाचरेत् ।
प्रातः कर्मदिने दद्याद् बलिं बलिविधानवित् ॥ २९ ॥

यदा चोसानि बीजानि तदा प्रभृति नित्यशः ।
न कश्चित् प्रविशेत् तत्र न स्पृशेद्वा कथंचन ॥ ३० ॥

आचार्य एव प्रविशेत् सिञ्चेत् कुसुमवारिणा ।
उच्छिष्टादीनि सर्वाणि दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ३१ ॥

अदत्त्वा तु बलिं काचिन्न कुर्यात् पालिकाक्रियाम् ।
बलीनामप्यदाने तु क्रिया भवति निष्फला ॥ ३२ ॥

अमङ्गलाङ्कुरो यागो निष्फलः स्यान्न सशयः ।
तस्माद्यत्नेन वै कुर्यान्मङ्गलाङ्कुररोपणम् ॥ ३३ ॥

यदाभूद्भूकुरारोपस्तदा प्रभृति नित्यशः ।
मार्जनं ग्रामवीथीनां कृत्वासिञ्च्य यथाविधि ॥ ३४ ॥

उत्थापयित्वा केतूश्च तोरणानि च सर्वशः ।
अष्टदिक्षु यथायोगं बलिपीठं प्रकल्पयेत् ॥ ३५ ॥

एव कृत्वा बहिर्ग्रामाद् ग्राममध्ये च कारयेत् ।
चतुष्पथेषु सर्वेषु मण्डलानि च कारयेत् ॥ ३६ ॥

कृतवैव ग्रामसंस्कारं तस्या रात्र्या यथाविधि ।
केतुभिर्विविधाकारैर्वितानैर्विविधैरपि ॥ ३७ ॥

भेरीमृदङ्गसयुक्त रथमारोप्य कौतुकम् ।
व्यजनैस्तालवृन्तैश्च दिव्यस्त्रीपरिवीजितम् ॥ ३८ ॥

प्रदीपशतसयुक्त रात्रौ ग्राम परिभ्रमेत् ।
भूतकूरबलि चैव पीठिकासु विनिक्षिपेत् ॥ ३९ ॥

मण्डलेषु तथा कुर्याज्जलदानसमन्वितम्¹ ।
कुमुदाद्यास्तु भूतेशास्तेन तृप्यन्ति नित्यशः ॥ ४० ॥

अग्निप्रदक्षिण कुर्याच्छेषेषु दिवसेषु च ।
पूर्वोक्त च बलि दद्यात् पीठिकासु यथाक्रमम् ॥ ४१ ॥

परिभ्रमणकाले तु बलिदानमिहोच्यते ।
आचार्यो देवदासो वा नयन्ति बलिमन्वहम् ॥ ४२ ॥

कौतुकस्य पुरस्तात्तु गच्छन्ति बलिदायिनः ।
गन्धपुष्पसमायुक्त धूपदीपसमन्वितम् ॥ ४३ ॥

भवेत्तु बलिविक्षेपो बलिमुद्रा च दर्शयेत् ।
तत्र नृत्यं च वाद्यं च कृत्वा कृत्वा परिभ्रमेत् ॥ ४४ ॥

अनुगच्छन्ति ये त्वेन कौतुक कौतुकान्विताः ।
पदे पदे क्रतुफलं लभन्ते नात्र सशयः ॥ ४५ ॥

पारे च ग्राममध्ये च बलिशेष समापयेत् ।
तत्र नादं च नृत्यं च प्रयत्नेन तु कारयेत् ॥ ४६ ॥

¹ जयदानसमन्वितम् B

नृत्यन्त्यत्र च ये भक्त्या नमस्यन्ति रमन्ति च ।
विमुक्तकल्मषास्ते स्युः क्रमात् पारिषदेष्वरा ॥ ४७ ॥

एव नित्य परिभ्राम्य दद्याच्च बलिमुत्तमम् ।
रात्रौ प्रतिसरारम्भ पूर्वेषु कारयेत् तत ॥ ४८ ॥

चतु स्तम्भयुताया तु वेदिकाया यथाविधि ।
प्ररोहघटिकाभिस्तु शरावैश्च चतुर्दिशम् ॥ ४९ ॥

कोणेष्वलकृताया तु चतुर्भिः क्रमयोगतः ।
वैष्णवैः कारयेत् तत्र घृतारोपणमादितः ॥ ५० ॥

दर्पणं दर्शयेत् पश्चात् मङ्गलानि च दर्शयेत् ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्जयशब्दैश्च नादयेत् ॥ ५१ ॥

ऊर्णामयेन सूत्रेण तथा क्षौमयुतेन च ।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु सारयित्वा विचक्षण ॥ ५२ ॥

ततश्चोभयहस्ताभ्यां दक्षिणे भगवत्करे ।
जितं त इति मन्त्रेण बध्नीयात् साधक क्रमात् ॥ ५३ ॥

चामरैर्म्नालवृन्तैश्च बीजयेन्मङ्गलान्वित ।
एरकायां तु क्लृप्तायां निवेश्य प्रतिमां क्रमात् ॥ ५४ ॥

रात्रिशेषं समासीत अनिर्वाणैः प्रदीपकैः ।
¹गुल्गुल्वगरुधूपैश्च धूपयित्वा विचक्षण ॥ ५५ ॥

प्रभातायां तु शर्वर्या ग्राम प्राग्वत् परिभ्रमेत् ।
स्नापयेत् प्रतिमा पश्चाच्चद्या कूपे हृदेऽपि वा ॥ ५६ ॥

चतुस्तम्भयुताया तु वेदिकाया विचक्षणः ।
गोमयेनोपलिप्ताया पञ्चगव्येन चैव हि ॥ ५७ ॥

प्रोक्षितायां तु तोयेन क्लृप्ताया विष्टरैर्भुवि ।
स्थापयित्वा तु प्रतिमा कुर्यान्मङ्गलवादनम् ॥ ५८ ॥

ततो मङ्गलचूर्णानि वैष्णवीकरण नयेत् ।
शालिभिर्यवगोधूमैः रजनीचूर्णमिश्रितैः ॥ ५९ ॥

कृत्वा सुवर्णचूर्णं च स्थापयित्वा तथोत्तरे ।
चतुर्भिः पालिकामिस्तु अलकृत्य च वेदिकाम् ॥ ६० ॥

घृतेन दध्ना पयसा मधुना च यथाक्रमम् ।
ततश्चोष्णोदकेनापि स्नापयेत् क्रमयोगतः ॥ ६१ ॥

घृतेन स्नापयेत् पूर्वं बीजेन परमेष्ठिना ।
पुसा चाथ तथा दध्ना विश्वेन पयसा तथा ॥ ६२ ॥

निवृत्त्या मधुना चापि सर्वेणोष्णोदकेन च ।
ततश्च विसृजेच्चूर्णैः कुशकूर्चेन मार्जयेत् ॥ ६३ ॥

ततश्च गन्धतोयेन पुष्पतोयेन चैव हि ।
ततो मङ्गलतोयेन स्नापयेत् क्रमयोगतः ॥ ६४ ॥

अष्टाक्षरेण गन्धाम्भः पुष्पाभ्यो द्वादशाक्षरैः ।
ततश्च विष्णुगायत्र्या मङ्गलाम्भो यथाक्रमम् ॥ ६५ ॥

गन्धचूर्णेन विमृजेत् कौतुक छेदयेत् तत ।
ततः शुद्धाम्भसा पश्चात् प्रणवेन समाहितः ॥ ६६ ॥

स्नापयित्वा यथान्याय मूर्ध्नि चूर्णं तु कारयेत् ।
सौवर्णे तु तथा कृत्वा जयशब्दरवैर्युतम् ॥ ६७ ॥

आदाय प्रतिमा पश्चात् ^१ततः स्नानं तु कारयेत् ।
तच्च तीर्थजलं स्नानात् सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ६८ ॥

अलकृत्य यथान्याय वस्त्रैराभरणैरपि ।
वितानध्वजसयुक्तं यागस्थानं समानयेत् ॥ ६९ ॥

चतुर्भिस्तोरणैर्युक्तं चतुर्द्वारमलंकृतम् ।
पुष्पयागविधानेन कुर्याद्वै पुष्पमण्डलम् ॥ ७० ॥

पुष्पयागविधानं तु इन्द्ररात्रे प्रकीर्तितम् ।
द्रष्टव्यस्तत्र विस्तारः क्रियमात्रमिहोच्यते ॥ ७१ ॥

प्ररोहघटिकाः कुर्याद् ^२द्वे द्वे द्वारेषु सर्वशः ।
ये प्ररोहशरावास्तु द्वौ द्वौ तौ प्रतितोरणम् ॥ ७२ ॥

बहिरेव तु कर्तव्या अन्तस्तु ^३घटिकाः क्रमात् ।
यागमण्डलकोणे तु बहिः स्थाप्यास्तु पालिकाः ॥ ७३ ॥

चतस्रः स्थापयित्वैवं कर्णिकाया न्यसेत् प्रभुम् ।
मण्डलस्य प्रकारश्च बहिरावरणक्रमात् ॥ ७४ ॥

^१ नदीस्नानं B E

^२ द्वौ द्वौ B

^३ घटिका E

परिवारक्रमश्चापि ब्रह्मरात्रे प्रकीर्तितः ।

तत्रैव चार्चनाध्याये कथितश्चार्चनाक्रमः ॥ ७५ ॥

तिथियागं च यत् प्रोक्तमत्र तेनैव चार्चयेत् ।

विशेषमत्र वक्ष्यामि चरुयागविधौ तथा ॥ ७६ ॥

पायस कृसरं गौडं हरिद्रान्न तथैव च ।

शुद्धान्न चेति पञ्चैते चरवः परिकीर्तिता ॥ ७७ ॥

निवेद्ये चैव होमे च शुद्धान्न तु विधीयते ।

प्रथमावरणे चैव पायस तु निवेदयेत् ॥ ७८ ॥

द्वितीयावरणे चैव कृसरं तु निवेदयेत् ।

तृतीयावरणे गौडं सर्वेषां गौडमेव वा ॥ ७९ ॥

बलिदाने हरिद्रान्नं न निवेदनकर्मणि ।

फलैरूपैर्लज्जैश्च सप्तभिश्चाप्युद्धविकैः ॥ ८० ॥

निवेद्य बलिदाने च मुद्गांश्चैव प्रकल्पयेत् ।

हुतशेषमथाचार्यं प्रणीयात् प्राङ्मुखः शुचिः ॥ ८१ ॥

निवेद्यशेषं सर्वेषां वैष्णवानां तु दापयेत् ।

निवेदितं च यद् द्रव्यं तदग्रावप्सु निक्षिपेत् ।

एष संक्षेपतः प्रोक्त उत्सवस्य विधिर्मया ॥ ८२ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायां शिवरात्रे

उत्सवाध्यायो नवमः

शिवरात्रे दशमोऽध्यायः

सनत्कुमार —

मण्डलानां विधिं वक्ष्ये यथावत् तं निबोधत¹ ।
कपिलगोमयं ब्राह्म जरागोमयमेव वा ॥ १ ॥

तयोरलामे शेषाणां गवां गोमयमुच्यते ।
अपर्युषितमक्लिन्नं क्रिमिकीटविवर्जितम् ॥ २ ॥

स्निग्धं ^२पर्पटिकाहीनं गोमयं शुभमुच्यते ।
ऊष्मवत्तु प्रशस्तं स्यात् तदलामेऽन्यसग्रह ॥ ३ ॥

रोगार्ताया न गृह्णीयात्त वन्ध्याया कथंचन ।
न गर्भिण्याः कदाचिच्च न वत्सस्य कदाचन ॥ ४ ॥

कदाचिन्नाप्रसूताया न चैवानडुहस्तथा ।
न चैव नवसूताया अवत्मायास्तथैव च ॥ ५ ॥

ईदृग्विधानां शेषाणां न ब्राह्म गोमयं भवेत् ।
प्रातर्विष्णुबालये कुर्यान्मण्डलानि विचक्षणः ॥ ६ ॥

वृत्तानि पश्चिमे कुर्याच्चतुरश्राणि पूर्वतः ।
त्रिकोणान्युत्तरे कुर्याद् दक्षिणे धनुराकृति ॥ ७ ॥

¹ तन्निबोधत B

^२ पसटिका E

आयतं चतुरश्रं च वायव्ये कारयेद् बुधः ।

आयतं च तथा वृत्तमीशाने च प्रयोजयेत् ॥ ८ ॥

त्रिकोणमायतं चाग्नेर्नैर्ऋते धनुरायतम् ।

एवं विष्ण्वालये कुर्यादष्टदिक्षु यथाक्रमम् ॥ ९ ॥

तत्रैवेन्द्रालये कुर्याद्वज्राकारं विचक्षणः ।

ईशानस्यालये कुर्याच्छूलाकारमतन्द्रितः ॥ १० ॥

शक्त्याकारं तथाग्नेस्तु पद्माभं वरुणस्य तु ।

वायोस्तथोत्पलाकारं निर्ऋतेर्मालिकोपमम् ॥ ११ ॥

पञ्चाश्रं च यमस्यापि षडश्रं धनदस्य च ।

सप्ताश्रं गरुडस्यापि शक्रस्याष्टाश्रमुच्यते ॥ १२ ॥

नवाश्रं चापि शङ्खस्य दशाश्रं पीठकस्य च ।

अष्टासु दिक्षु पीठस्य शेषाणां द्वारि चैव हि ॥ १३ ॥

एकादशाश्रं कुर्याद्वै विष्वक्सेनस्य चालये ।

गोपुरे द्वादशाश्रं तु कुर्यात् नत्र विचक्षणः ॥ १४ ॥

एतेषां मिश्रकं सर्वं कुर्यात् प्राकारपार्श्वतः ।

गोमयग्रहणं कुर्याद् भूमावापतितं बुधः ॥ १५ ॥

वस्त्रपूतेन तोयेन आलेपविधिरुच्यते ।

मण्डलानां तु सर्वेषां दैवतं कथयामि वः ॥ १६ ॥

वृत्तस्य भगवान् विष्णुश्चतुरश्रस्य पद्मभूः ।

त्रिकोणस्य भवेत् स्कन्दः शंकरो धनुराकृतेः ॥ १७ ॥

चतुरश्रायतस्यापि दैवत वायुरुच्यते ।
तथैवायतवृत्तस्य ईशानस्त्वधिदैवतम् ॥ १८ ॥

आयतस्य त्रिकोणस्य वह्नि स्यादधिदैवतम् ।
धनुषश्चायतस्यापि निर्ऋतिस्त्वधिदैवतम् ॥ १९ ॥

इन्द्रो वज्रोपमस्यापि त्रिकोणस्य वृषध्वजः ।
चक्राकारस्य विष्णुः स्यात् पद्माभस्य च षण्मुखः ॥ २० ॥

धनदश्चोत्पलाभस्य मालाकारस्य चन्द्रमा ।
पद्माश्रस्य यमो देवः षडश्रस्य सरस्वती ॥ २१ ॥

सप्ताश्रस्य भवेत् सूर्यस्त्वष्टाश्रस्य प्रजापतिः ।
नवाश्रस्य मनुर्देवो दशाश्रस्य भृगुस्तथा ॥ २२ ॥

बुध एकादशाश्रस्य मण्डलस्याधिदैवतम् ।
तथैव द्वादशादित्या द्वादशाश्रस्य दैवतम् ॥ २३ ॥

मिश्रस्य दैवतं विष्णुः सर्वेषां विष्णुरेव वा ।
मार्जने ब्रह्मणः प्रीतिः सिक्ते वै शक्रस्य च ॥ २४ ॥

एवं विष्णोस्तथालिप्ते कुर्यात् तस्मात् त्रय बुधः ।
त्रीणि वा पञ्च वा सप्त नवैकादश वाथवा ॥ २५ ॥

कुर्यात् स्थानेषु सर्वेषु मण्डलानि विचक्षणः ।
न चैवातिक्रमेत् तानि यच्छ्रुत्काणि तथैव ह ॥ २६ ॥

अक्षताश्चापि पुष्पाणि कुर्याद्वै प्रतिमण्डलम् ।
न शून्य मण्डलं कुर्यात् पत्रैर्वल्लयङ्कुरैरपि ॥ २७ ॥

रूपक प्रतिरूप च चित्राणि विविधानि च ।
मिश्रकस्याप्यमिश्राणि प्रयोज्यान्युत्सवेषु ह ॥ २८ ॥

नित्यनैमित्तिकान्याहुर्मण्डलानि मनीषिणः ।
पूर्वोक्तान्येव नित्यानि तानि वै प्रतिदैवतम् ॥ २९ ॥

रूपकादीनि सर्वाणि उत्सवेऽधिकृतानि वै ।
तानि नैमित्तिकान्याहुर्नैः कुर्यादुत्सवं बुध ॥ ३० ॥

चतुर्विधेषु सर्वेषु गोष्ठेषु गृहकुट्टिमे ।
मार्गेषु द्वारदेशेषु ग्रामस्य परितः क्रमात् ॥ ३१ ॥

बलिस्थानेषु सर्वेषु कुर्यान्नैमित्तिकानि वै ।
फलानि मण्डलानां तु प्रवक्ष्यामि यथातथम् ॥ ३२ ॥

नित्येषु मण्डलेष्वाहुः सालोक्यफलमुत्तमम् ।
नैमित्तिकेषु सर्वेषु सायुज्य फलमुत्तमम् ॥ ३३ ॥

नित्ये नैमित्तिके चैव मण्डले विष्णुमर्चयेत् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ३४ ॥

मासेन स्वर्गमाप्नोति षण्मासेनेन्द्रलोकताम् ।
सवत्सराद्धरेर्लोकं प्राप्नुयाच्चात्र सशय ॥ ३५ ॥

स्नपनस्य फलं चैव वत्सरेणाप्नुयान्नर ।
¹तथा यागफलं चैव वत्सराभ्यामवाप्नुयात् ॥ ३६ ॥

¹ B omits this line

वत्सरैश्च त्रिभिश्चैव उत्सवस्याप्नुयात् फलम् ।
चतुर्भिर्वत्सरैश्चैव प्रासादस्याप्नुयात् फलम् ॥ ३७ ॥

पञ्चभिर्वत्सरैश्चापि प्रतिमाफलमश्नुते ।
¹षड्भिः संवत्सरैश्चापि प्रतिष्ठाफलमश्नुते ॥ ३८ ॥

सप्तभिर्वत्सरैश्चापि सप्तयागफलं भवेत् ।
अत ऊर्ध्वं तु सायुज्यं फलमत्र न सशयः ॥ ३९ ॥

एकाहमपि यः कुर्यान्मण्डलानि विचक्षणः ।
सवत्सरकृतं पापं व्यपोहति न सशयः ॥ ४० ॥

उत्सवेऽपि यः कुर्यादेकाहमपि साधकः ।
दशवर्षकृतं पापं व्यपोहति न सशयः ॥ ४१ ॥

मासमेकं तु यः कुर्यान्मासार्धं वा न सशयः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णोः पारिषदो भवेत् ॥ ४२ ॥

स्त्री वापि दीक्षिता युक्ता भर्तृविष्टिपरायणा² ।
कुर्याद्वै मण्डलान्येव विष्णोर्विष्णुपरायणा ॥ ४३ ॥

देवीनां याति सालोक्यमन्ते विष्णुपुरं व्रजेत् ।
वत्सरेण तथा याति रतेः सालोक्यता ततः ॥ ४४ ॥

द्वाभ्यां तु वत्सराभ्यां च सरस्वत्यां सलोक्यताम् ।
त्रिभिश्च वत्सरैश्चैव श्रियः सालोक्यमाप्नुयात् ॥ ४५ ॥

¹ B omits this line

² विष्णुपरायणा B

पञ्चभिर्वत्सरैश्चापि शान्ते. मालोक्यमाप्नुयात् ।

अतः परं तु देवीना सायुज्यं तु न सशयः ॥ ४६ ॥

ततो द्वादशभिश्चैव स्त्री पुस्त्व प्राप्नुयादिह^१ ।

^२ततश्च विष्णुसालोक्य सायुज्यं प्राप्नुयात् ततः ॥ ४७ ॥

तस्माच्च पुरुषः स्त्री वा दीक्षितो विष्णुगोचरे ।

कुर्यात् सर्वप्रयत्नेन मण्डलानि स्वशक्तितः ।

शिवरात्रमिति प्रोक्तमिन्द्ररात्रमत परम् ॥ ४८ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायां^३

शिवरात्रे मण्डलाध्यायो दशम

समाप्त शिवरात्रम्

^१ ततः, B

^२ B omits this line

^३ दशसाहसिकाया added B

इन्द्ररात्रम्

प्रथमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

इन्द्ररात्रं प्रवक्ष्यामि यथाहेन्द्र पुरा मम ।
पूरणानां क्रमश्चात्र पूर्वमेव यथोच्यते ॥ १ ॥

तत्र ^१पञ्जरबन्धं तु प्रवक्ष्यामि यथातथम् ।
वेणुना विदलं कुर्यात् पञ्जरं च ^२विचक्षणः ॥ २ ॥

यावत्तु प्रतिमायामस्तावद्विस्तार उच्यते ।
उत्सेधं प्रतिमायाश्च चतुरङ्गुलमुच्यते ॥ ३ ॥

काष्ठैर्वा पञ्जरं कुर्यादन्तःपत्रसमन्वितम् ।
पत्रैर्वा केवलैः कुर्यान्नवैश्चोपरिवन्धनम् ॥ ४ ॥

अर्गलं तत्प्रमाणेन मधूच्छिष्टेन कारयेत् ।
लोहेन वा मृदा वापि शालिपिष्टेन वा पुनः ॥ ५ ॥

अर्गलं चापि तं कृत्वा पूर्वोक्तोत्सेधसयुतम् ।
प्रतिमा तत्र निक्षिप्य पूरणं पुनरारभेत् ॥ ६ ॥

अधः शिला वा लोहं वा मधूच्छिष्टं तु वा भवेत् ।
रसादीनां तु सर्वेषां कुर्यादर्गलबन्धनम् ॥ ७ ॥

^१ पञ्जरबद्धं A B

^२ वा B

शेषाणामपि सर्वेषां पञ्जरं तु प्रशस्यते ।

चरुणा पूरयेत्^१तत्तु विधिपक्वेन सायक ॥ ८ ॥

नात्युष्णेनातिशीतेन कटुष्णेन विचक्षण ।

पूरयित्वा तु विधिवत् स्थित च दश नाडिका^१ ॥ ९ ॥

ततस्तदप्सु वा चाम्पौ क्षिपेद्भूमौ खनेत्तु वा ।

दशनाड्यधिकं पूरं स्थापयित्वा विचक्षण ॥ १० ॥

कालयोग स उद्दिष्टो रात्रावहनि चैव तु ।

कालयोगातिरिक्त तु निर्माल्य परिचक्षते ॥ ११ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन काले तन्निर्हरेत् ततः ।

तस्य क्रतुफल प्रोक्तमग्निष्टोमस्य यत् फलम् ॥ १२ ॥

रसैस्तु पूरयेत् सर्वैरेतेन क्रमयोगतः ।

सोऽत्यग्निष्टोमयागस्य फलं प्राप्नोत्यसशयः ॥ १३ ॥

गृहसिद्धेन चान्नेन पूरयेद्यस्तु साधकः ।

चातुर्मास्यफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ १४ ॥

घृतपूरेण यो भक्त्या पूरयेत् प्रतिमा हरेः ।

इह भोगान् परान् भुक्त्वा विष्णुलोके महीयते ॥ १५ ॥

तैलेन पूरयेद्यस्तु विष्णोः कौतुकमुत्तमम् ।

स षोडशीफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ १६ ॥

- पयसा पूरयेद्यस्तु भक्त्या च प्रतिमा हरे ।
वाजपेयफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ १७ ॥
- मधुना पूरयेद्यस्तु भक्त्या च प्रतिमा हरेः ।
अतिरात्रफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ १८ ॥
- अपूपे पूरयेद्यस्तु प्रतिमा भक्तितो हरे ।
अप्पोर्यामफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ १९ ॥
- सक्तुना पूरयेद्यस्तु भक्त्या च प्रतिमा हरेः ।
गोसवस्य फलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ २० ॥
- फलैश्च पूरयेद्यस्तु प्रतिमा भक्तितो हरे ।
अश्वमेधफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ २१ ॥
- कुसुमैः पूरयेद्यस्तु प्रतिमा भक्तितो हरे ।
नरमेधफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ २२ ॥
- गन्धेन पूरयेद्यस्तु प्रतिमा भक्तितो हरे ।
राजसूयफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ २३ ॥
- गुडपूरेण यो भक्त्या पूरयेत् प्रतिमा हरे ।
विष्णुयागफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ २४ ॥
- तण्डुलैः पूरयेद्यस्तु प्रतिमा भक्तितो हरेः ।
पुष्पयागफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ २५ ॥
- तिलेन पूरयेद्यस्तु प्रतिमा भक्तितो हरे ।
महायागफलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ २६ ॥

दध्ना तु पूरयेद्यस्तु प्रतिमां भक्तितो हरेः ।
सर्वतीर्थफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ २७ ॥

लोहपूरेण यो भक्त्या पूरयेत् प्रतिमा हरेः ।
हरिस्तोमफल प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ २८ ॥

रत्नपूरेण यो भक्त्या पूरयेत् प्रतिमा हरेः ।
सर्वक्रतुफल प्राप्य विष्णुसायुज्यमात्रजेत् ॥ २९ ॥

एतैश्चान्यैश्च यो भक्त्या पूरयेत् प्रतिमा हरेः ।
भगवान् स तु विज्ञेयः सायुज्यान्नात्र सशयः ॥ ३० ॥

चरुणान्नेन वापूपै प्रातः सपूरयेत् प्रभुम् ।
घृतेन मधुना तैलैर्मध्याह्ने पूरयेत् प्रभुम् ॥ ३१ ॥

पुष्पैश्च विविधै रम्यैः फलैश्च विविधैरपि ।
सक्तुना रसमिश्रेण सायाह्ने पूरयेत् प्रभुम् ॥ ३२ ॥

^१रत्नतण्डुललोहैस्तु मध्यरात्रे प्रपूरयेत् ।
गुडेनापि रसैः सर्वैः प्रत्युषे पूरयेत् प्रभुम् ॥ ३३ ॥

न पूरयेत् तिलै रात्रौ न चान्नैर्नापि वा फलैः ।
न चैव रत्नलोहानि निर्माल्य स्यात् कदाचन ॥ ३४ ॥

शेषाणि सर्ववस्तूनि निर्माल्य स्यान् सशयः ।
कृसरं पायसं चैव हरिद्राक्ष गुडोदनम् ॥ ३५ ॥

^१ तत्तत्तण्डुल E

चरुपूरे विशिष्टानि फल दशगुणं भवेत् ।
नालिकेररस चापि तथा चेक्षुरसादि च ॥ ३६ ॥

रसपूरे विशिष्टानि फल दशगुण भवेत् ।
घृतपूरेषु सर्वेषु गव्यमेव विशिष्यते ॥ ३७ ॥

गव्यानामपि सर्वेषां कपिलाघृतमुत्तमम् ।
फल दशगुणं प्रोक्तमेतेषामुत्तरोत्तरम् ॥ ३८ ॥

तैल कृष्णातिलोत्पन्न तैलपूरे विशिष्यते ।
तथा महातिलोत्पन्न फल दशगुण भवेत् ॥ ३९ ॥

पयःपूरेषु सर्वेषु तथा गव्यं प्रशस्यते ।
गव्येष्वपि च सर्वेषु विशिष्टं तु जरापयः ॥ ४० ॥

जरायाः पयसः श्रेष्ठं तथैव कपिलापयः ।
तथैव दधिपूरे च फल दशगुण भवेत् ॥ ४१ ॥

मधुपूरेषु सर्वेषु शैलजं मधुं शस्यते ।
तथैवोद्यानजं शस्तं फल दशगुणं भवेत् ॥ ४२ ॥

अपूपेषु च सर्वेषु तथा घृतशृतं परम् ।
तथैवोत्करिका चैव फल दशगुणं भवेत् ॥ ४३ ॥

तथैव सक्तुपूरेषु यवगोधूमजं परम् ।
तथा शालिमयं चापि फलं दशगुणं भवेत् ॥ ४४ ॥

फलपूरेषु सर्वेषु कदलीफलमुत्तमम् ।
तथैवाग्नफलं चापि फलं दशगुणं भवेत् ॥ ४५ ॥

सर्वेषामपि चैतेषा पनस तु विशिष्यते ।
पुष्पपूरेषु सर्वेषु जाती च तुलसी परा ॥ ४६ ॥

तथा रक्तोत्पल चापि फल दशगुण भवेत् ।
तण्डुलेषु च सर्वेषु शालितण्डुलमुत्तमम् ॥ ४७ ॥

प्रियङ्गुतण्डुल चापि फल दशगुण भवेत् ।
तिलपूरेषु सर्वेषु तथा कृष्णतिलं परम् ॥ ४८ ॥

तथा शुक्लतिल चापि फल दशगुण भवेत् ।
गन्धपूरेषु सर्वेषु उशीर चन्दनं परम् ॥ ४९ ॥

तथैव कुङ्कुम चापि फलं दशगुण भवेत् ।
लोहपूरेषु सर्वेषु सुवर्णं तु प्रशस्यते ॥ ५० ॥

तथा रजतपूरं तु फलं दशगुणं भवेत् ।
रत्नपूरेषु सर्वेषु प्रोक्त मुक्ताफल परम् ॥ ५१ ॥

तथैव वज्रं शस्त स्यात् फलं दशगुण भवेत् ।
सर्वपूरेषु ^१सर्वाणि सयोज्यैव प्रपूरयेत् ॥ ५२ ॥

सर्वेषा पूर्णसपत्तिर्भवेद् दशगुणोत्तरा ।
विष्णवे विष्णुपञ्चम्या व्यतीपाते रविग्रहे ॥ ५३ ॥

तथा सोमग्रहे चैव द्रव्याणामपि सभवे ।
पूरणं विधिवत् कार्यं सफलं कर्तुमिच्छता ॥ ५४ ॥

^१ सर्वोऽपि A B

^१एकेन पूरणेनापि सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कर्तव्यः पूरणक्रमः ॥ ५५ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायाम् इन्द्ररात्रे
पूरणाध्याय प्रथम

इन्द्ररात्रे द्वितीयोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

¹मन्त्रोद्धारं प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।

स्वरास्तु प्रथमं जाता यथावत् तान् वदामि वः ॥ १ ॥

अकारः प्रथमं जज्ञे स्वराणामादिरव्ययः ।

इकारस्तु ततो जात उकारोऽस्मादजायत ॥ २ ॥

ऋकारस्तु ततो जातः लृकारोऽस्मादजायत ।

एकारस्तु ततो जात ओकारोऽस्मादजायत ॥ ३ ॥

ओकारात् पुनरङ्कारो जातस्तु क्रमयोगतः ।

एवमष्टौ समुत्पन्नाः स्वराः पूर्वं यथाक्रमम् ॥ ४ ॥

एवं दीर्घस्वरा जाता अष्टावष्टम्य एव हि ।

आकारः पुनरीकार उकारश्च तथा परः ॥ ५ ॥

ऋकारोऽपि च लृकार ऐकारश्च तथैव च ।

औकारः पुनरङ्कारो दीर्घा अष्टाविति स्मृताः ॥ ६ ॥

अकारात् ककारोऽभूत् खकारोऽस्मादजायत ।

तस्माद् गकार उत्पन्नो घकारोऽस्मादजायत ॥ ७ ॥

तस्मान्ङकार उत्पन्नश्चकारक्रमयोगतः ।

ककारात्तु चकारोऽभूच्छकारोऽभूत् स्वकारतः ॥ ८ ॥

गकारात्तु जकारोऽभूज्जकारोऽभूद् घकारतः ।

ङकाराच्च जकारोऽभूट्टकारोऽभूच्चकारतः ॥ ९ ॥

छकारात्तु ठकारोऽभूड्डकारोऽभूज्जकारतः ।

झकारात्तु ढकारोऽभूण्णकारोऽभूञ्जकारतः ॥ १० ॥

टकारात्तु तकारोऽभूत् थकारोऽभूट्ठकारतः ।

डकारात्तु दकारोऽभूद्धकारोऽभूड्डकारतः ॥ ११ ॥

णकारात्तु नकारोऽभूत् पकारोऽभूत् तकारतः ।

थकारात्तु फकारोऽभूद् बकारोऽभूद् दकारतः ॥ १२ ॥

धकारात्तु भकारोऽभून्भकारोऽभून्नकारतः ।

पकारात्तु यकारोऽभूत् फकाराद्रेफ उत्थितः ॥ १३ ॥

बकारात्तु लकारोऽभूद् वकारोऽभूद्धकारतः ।

मकारात्तु शकारोऽभूत् षकारोऽभूद्यकारतः ॥ १४ ॥

सकारस्तु ततो रेफात् हकारोऽभूल्लकारतः ।

ळकारोऽभूद् वकारात्तु चतुर्भ्यस्तु क्ष उत्थितः ॥ १५ ॥

क्षकारात् पञ्च मात्रास्तु प्रणवस्याथ जज्ञिरे ।

स्त्रराणा व्यञ्जनाना च कथयाम्यधिदैवतम् ॥ १६ ॥

अकारस्य सदाविष्णुरिकारस्य सदाशिवः ।

उकारस्य परो ब्रह्मा ऋकारस्य तु चन्द्रमाः ॥ १७ ॥

लृकारस्य भवेत् सूर्य एकारस्य हुताशनः ।
ओकारस्य तथा दक्षश्चाकारस्य हरीश्वरौ ॥ १८ ॥

आकारस्य तथा रुद्र ईकारस्य स्वय हरि ।
ऊकारस्य शशाङ्कस्तु ऋकारस्य चतुर्मुखः ॥ १९ ॥

लृकारस्य तथा चाग्निरैकारस्य दिवाकरः ।
औकारस्य हरीशौ तु अ.कारस्य प्रजापतिः ॥ २० ॥

ककार. स्वयमाकाशः खकारो वायुरेव च ।
गकारस्तु भवेदग्निर्घकारस्त्वाप ईरिताः^१ ॥ २१ ॥

ङकारः पृथिवी ज्ञेयश्चकार. श्रोत्रमुच्यते ।
छकारस्त्वगिति ज्ञेयो^२ जकारश्चक्षुरुच्यते ॥ २२ ॥

जिह्वा चैव झकारस्तु जकारो घ्राण एव च ।
टकारस्तु भवेच्छब्दद्वकार. स्पर्शनं स्मृतम् ॥ २३ ॥

रूपं चैव डकारस्तु ढकारस्तु रसः स्मृतः ।
गन्धश्चैव णकारस्तु तकारो वागुदाहृतः ॥ २४ ॥

^३थकारस्तु भवेत् पाणिर्दकारः पाद उच्यते ।
धकारस्तु भवेत् पायुरुपस्थो न उदाहृतः ॥ २५ ॥

पकारो वदनं ज्ञेयं फकार करणं स्मृतम् ।
बकारो गमनं ज्ञेयं विसर्गो न उदाहृतः ॥ २६ ॥

^१ घकारोऽप उदाहृता A B

^२ ज्ञेया B

^३ थकारो वा B

मकारस्तु गतिर्ज्ञेयो यकारो मास उच्यते ।
रेफश्चैव भवेन्मेदो लकारोऽस्थमिधीयते ॥ २७ ॥

वकारस्तु भवेन्मज्जा शकारः^१ शुक्रमुच्यते ।
षकार सामवेदस्तु सकारो यजुरुच्यते ॥ २८ ॥

ऋग्वेदस्तु हकारः स्यात् लकारोऽथर्व उच्यते ।
क्षकारस्तु षडङ्गाख्यस्तस्मान्मन्त्रास्तु जज्ञिरे ॥ २९ ॥

स्वराणा व्यञ्जनाना च देवताः परिकीर्तिताः ।
पुटभेदप्रकारं तु प्रवक्ष्यामि यथातथम् ॥ ३० ॥

चतुःषष्टिपुटान्यत्र कारयेत् तन्त्रवित्तमः ।
अष्टौ शून्यपुटान्यग्रे बिन्दुर्मन्त्रपुटानि तु ॥ ३१ ॥

षट्पञ्चाशत् पुटान्येव वर्णानामनुपूर्वशः ।
एषु वर्णपुटेष्वादौ अकारस्तु व्यवस्थित ॥ ३२ ॥

इकारस्तु द्वितीये स्यादुकारस्तु तृतीयके ।
ऋकारस्तु चतुर्थे स्याल्लकारः पञ्चमे तथा ॥ ३३ ॥

एकारस्तु भवेत् षष्ठ ओकारः सप्तमे तथा ।
अकारश्चाष्टमे चैव सदाद्यास्तु स्वराः स्थिताः ॥ ३४ ॥

सदादिवर्ग एषोक्तश्चासदादिस्तु कथ्यते ।
प्रथमे चासदादौ तु आकारस्तु पुटे स्थितः ॥ ३५ ॥

^१ शुक्ल B E

ईकारश्च द्वितीये च ऊकारस्तु तृतीयके ।

ऋकारस्तु चतुर्थे तु लृकारः पञ्चमे तथा ॥ ३६ ॥

ऐकारस्तु भवेत् षष्ठे औकारः सप्तमे तथा ।

अःकारश्चाष्टमे चैव असदाद्याः स्वराः स्थिताः ॥ ३७ ॥

तिर्यक्पञ्चपुटेष्वादौ कवर्गस्तु व्यवस्थितः ।

ककारः प्रथमे चैव खकारस्तु द्वितीयके ॥ ३८ ॥

तृतीये च गकारस्तु चतुर्थे घः प्रतिष्ठितः ।

ङकारः पञ्चमे चैव पुटे पञ्च व्यवस्थिताः ॥ ३९ ॥

द्वितीये पञ्चकेऽप्यादौ चकारस्तु व्यवस्थितः ।

छकारस्तु द्वितीये तु तृतीये जः पुटे स्थितः ॥ ४० ॥

झकारस्तु चतुर्थे तु ञकारः पञ्चमे स्थितः ।

तृतीये पञ्चके त्वादौ टकारस्तु व्यवस्थितः ॥ ४१ ॥

ठकारश्च द्वितीये च डकारश्च तृतीयके ।

ढकारश्च चतुर्थे तु णकारः पञ्चमे स्थितः ॥ ४२ ॥

चतुर्थे पञ्चकेऽप्यादौ तकारस्तु व्यवस्थितः ।

थकारश्च द्वितीये च दकारश्च तृतीयके ॥ ४३ ॥

धकारश्च चतुर्थे तु नकारः पञ्चमे स्थितः ।

पञ्चमे पञ्चकेऽप्यादौ पकारस्तु व्यवस्थितः ॥ ४४ ॥

फकारश्च द्वितीये तु बकारश्च तृतीयके ।

मकारश्च चतुर्थे तु मकारः पञ्चमे स्थितः ॥ ४५ ॥

षष्ठे च पञ्चके चैव यकारस्तु व्यवस्थित ।
द्वितीये च तथा रेफो लकारश्च तृतीयके ॥ ४६ ॥

वकारश्च चतुर्थे तु शकारः पञ्चमे स्थितः ।
सप्तमे पञ्चके चादौ षकारस्तु व्यवस्थितः ॥ ४७ ॥

सकारस्तु द्वितीये च हकारस्तु तृतीयके ।
लकारश्च चतुर्थे तु क्षकारः पञ्चमे स्थितः ॥ ४८ ॥

अष्टमे पञ्चकेऽप्यादौ मात्राश्चैव व्यवस्थिताः ।
द्वितीया च द्वितीये तु तृतीया तु तृतीयके ॥ ४९ ॥

चतुर्थी तु चतुर्थे तु पञ्चमी पञ्चमे स्थिता ।
प्रथमायास्तु मात्राया ब्रह्मा चैवाधिदैवतम् ॥ ५० ॥

शिवश्चैव द्वितीयाया मात्रायाः सप्रकीर्तिताः ।
विष्णुश्चैव तृतीयाया महाविष्णुश्च नादके ॥ ५१ ॥

श्वासस्यैव सदाविष्णुर्मात्रादेवाः प्रकीर्तिताः ।
वक्ष्यामि यमकोत्पत्ति^१ यथावर्णश्च गृह्यते ॥ ५२ ॥

मात्राः पञ्च समानीय अकारे सनियोजयेत् ।
एका मात्रा त्वकारे च पञ्च मात्रा नियोजिता ॥ ५३ ॥

षण्मात्रास्तत्र सजातास्ता मात्राश्चैव निर्मथेत् ।
प्रणवेनाथ निर्मथ्य उद्धरेत् प्रणवद्वयम् ॥ ५४ ॥

^१ उत्पत्तिः B

प्रत्येक तत् त्रिमात्र तु विद्याद्यमकसंज्ञितम् ।
 ताभ्या तु प्रणवाभ्या तु सर्वमन्त्रान् समुद्धरेत् ॥ ५५ ॥
 मन्त्रोद्धारं ततः कुर्यात् यथावर्णानुपूर्वशः ।
 अष्टाक्षरस्य पूर्वं तु प्रवक्ष्याम्युद्धृतिक्रमम् ॥ ५६ ॥
 अत्र शून्यपुटान्यादौ न्यस्तान्यष्टाक्षरस्य तु ।
 ओंकारस्य पुटं चाद्य नकारस्य द्वितीयकम् ॥ ५७ ॥
 मोकारस्य तृतीय तु नाकारस्य चतुर्थकम् ।
 रा इत्येतस्य सप्तोक्तं पञ्चम तु पुट ततः ॥ ५८ ॥
 षष्ठ चैव यकारस्य णाकारस्य तु सप्तमम् ।
 अष्टम तु यकारस्य पुटान्येतानि चैव हि ॥ ५९ ॥
 मन्त्रं मन्त्रपुटे चान्ये अकारं यमकेन च ।
 आदाय योजयेदत्र उकार च विचक्षण ॥ ६० ॥
 मकारं तत्र सयोज्य वेष्टयेद्यमकेन तु ।
 व्यञ्जनानि स्वराण्येव योजयेत्तु पृथक् पृथक् ॥ ६१ ॥
 वेष्टयेद्यमकेनापि ततः कुर्याद्विचक्षण ।
 सकलीकरण नाम प्रबीजं तु प्रवेष्टनम् ॥ ६२ ॥
 एवमुद्धृत्य सर्वं तु समस्त वेष्टयेत् ततः ।
 उद्धारक्रम एष स्यात् सर्वेषां मन्त्रवादिनाम् ॥ ६३ ॥
 मन्त्राणां विलयं पश्चात् कथयामि यथातथम् ।
 अकारे यमकान् न्यस्य आलोढ्य प्रणवेन तु ॥ ६४ ॥

उद्धरेत् पञ्चमात्रास्तु ताः क्षकारे नियोजयेत् ।
यथोत्पत्ति ^१लयस्तस्मात् सर्वेषां तु भविष्यति ॥ ६५ ॥

अअकारलयो यस्तु स तु प्रलयसञ्ज्ञितः ।
दीर्घादीनां लयो यस्तु स महाप्रलयः स्मृतः ॥ ६६ ॥

ऊउकारलयो यस्तु स स्यादाभूतसङ्गवः ।
ईइकारलयो यस्तु स कल्प इति सञ्ज्ञितः ॥ ६७ ॥

आअकारलयो यस्तु तत्कल्पान्तमुदाहृतम् ।
अकारस्य लयो यस्तु तद्विष्णोः परमपदम् ।
अतः परं न चादैवं स्थूलं वा सूक्ष्ममेव वा ॥ ६८ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायाम् इन्द्ररात्रे
मन्त्रोद्धारो नाम द्वितीयोऽध्यायः

इन्द्ररात्रे तृतीयोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

पुराण तु प्रवक्ष्यामि सक्षेपेण यथातथम् ।
भगवत्यनिरुद्धे तु सप्रबुद्धे महार्णवे ॥ १ ॥

‘अवगत्य मही मग्नां ^१सार्णवा सधराधराम् ।
तामुद्धर्तुमभूच्चिन्ता परस्य परमेष्ठिनः ॥ २ ॥

तस्य चिन्तयतश्चिताद्वाराह रूपमद्भुतम् ।
‘सद्य आविरभूद्रम्यं महाबलपराक्रमम् ॥ ३ ॥

दीप्तदष्ट महाकायं महाबाहुसमन्वितम् ।
कालमेघप्रतीकाशमञ्जनाचलसनिभम् ॥ ४ ॥

अप्रमेयमनिर्देश्यं सपूर्णाखिलदिङ्मुखम् ।
सृष्ट्वा त्वत्यद्भुतं रूपं तद्वाराहमुखं पुनः ॥ ५ ॥

भूमेरुद्धरणे यत्नमनिरुद्धस्त्वमन्यत ।
स ब्रह्ममयदेहस्तु वाराहवदनो हरिः ॥ ६ ॥

मग्नः समुद्रादुत्तस्थौ भूमिमादाय दंष्ट्रया ।
तत्पार्ष्णिभागसंलीनाः समुद्राः सर्व एव हि ॥ ७ ॥

^१ Corrupt reading B

^२ सार्णवैः सधराधरैः A B

देवाः—

नमः सर्वविदे तुभ्य विष्णवे प्रभविष्णवे ।
अस्माकमापदं प्राप्तामपनेतु त्वमर्हसि ॥ १७ ॥

हिरण्यकशिपुर्नाम दानवेन्द्रो महाबलः ।
स्वयंभूवरदानेन अवध्यत्वमुपागतः ॥ १८ ॥

बाधते दर्पसयुक्तः सुरपुष्टि समत्सरः ।
अवश्यं तद्वधोपायश्चिन्त्यता भवताधुना ॥ १९ ॥

इति ^१विज्ञापितो देवैरनिरुद्धः सुरेश्वरः ।
नारसिंहं परं रूपं चिन्तयामास तत्क्षणात् ॥ २० ॥

तस्य चिन्तयतश्चिन्ताद्रूपमाविरभूच्च तत् ।
^२सिंहवक्त्रं नराकारं प्रदीप्ताङ्गारलोचनम् ॥ २१ ॥

चन्द्रश्चिप्रतीकाशं भैरवं भयनाशनम् ।
नारसिंहं तु तं दृष्ट्वा चतुर्बाहुं सितप्रभम् ॥ २२ ॥

शङ्खचक्रगदापाणि सर्वे प्राञ्जलयः स्थिताः ।
^३नारसिंहं परं मन्त्रं ^४जगुः सर्वे दिवौकसः ॥ २३ ॥

तेन मन्त्रस्तवेनासौ प्रीतिमानभवत् स्वयम् ।
ततस्तद्वधमाश्रुत्य ^५देवेभ्यस्त्रिदशेश्वरः ॥ २४ ॥

^१ विज्ञापिते E

^२ सिंहवक्त्रं B

^३ नारसिंहमपा B

^४ जग्मु B

^५ आश्रित्य B

हिरण्यकशिपु हन्तु निर्जगाम ततः क्षणात् ।
सभ्याकाले समासाद्य ^१देहिन्यामसुरेश्वरम् ॥ २५ ॥

ऋयुग्मे तु विन्यस्य वक्षस्तस्य व्यदारयत् ।
त हत्वा नारसिंहस्तु देवानां हितकाम्यया ॥ २६ ॥

दक्षिणा दिशमासाद्य निषसाद सुरेश्वर ।
मात्स्य तु कथयाम्यद्य पुराणमृषिसत्तमा ॥ २७ ॥

दानवेन्द्रौ समुद्रतौ मधुकैटभसजितौ ।
तौ वेदान् ब्रह्मणो हत्वा वेगेन बलवर्जितौ ॥ २८ ॥

^२समुद्रकुक्षेर्निर्गत्य देवान् सर्वान् न्यगृह्णत ।
^३हन्तु प्राप्तेषु सर्वेषु ब्रह्मा ब्रह्मविदा वरः ॥ २९ ॥

ततः सकर्षणं देव ब्रह्मा स शरणं गतः ।
ज्ञात्वा तस्य ^४भयं देवो वेदाहरणजं महत् ॥ ३० ॥

तत्प्रात्याहरणे चिन्तामकरोदमितप्रभः ।
तस्य चिन्तयतश्चित्तान्मत्स्यरूपमजायत ॥ ३१ ॥

तत् समुद्रं समासाद्य बभ्राम सकलार्णवम् ।
क्वचित् प्रदेशे सलीनान् वेदानम्बुपटावृतान् ॥ ३२ ॥

दृष्ट्वा जग्राह सहसा स तु मत्स्यः सनातनः ।
उज्जहार ततो वेदान् पुरस्ताद् ब्रह्मणः स्थितः ॥ ३३ ॥

^१ देहिन्याम B

^३ हर्तुं E

^२ समुद्रकुक्षौ B

^४ मत B

^१तान् दृष्ट्वा सहसा ब्रह्माह्वान् ^२प्राश्नात् स तत्क्षणात् ।
प्राशितेष्वथ वेदेषु ब्रह्मणा परमेष्ठिना ॥ ३४ ॥

निवृत्तकृत्यो मत्स्योऽथ चचारार्णवमण्डले ।
कूर्मं तु कथयाम्यद्य पुराणमृषिसत्तमाः ॥ ३५ ॥

पुरा मन्वन्तरे देवा बलीपलितसयुता·
दुःखेन ^३भृशसतप्तास्ततः सकर्षण गताः ॥ ३६ ॥

चिन्तयस्तत्प्रतीकारं कूर्मरूपमचिन्तयत् ।
अकूपार इति ख्यातः कूर्मश्चित्तादजायत ॥ ३७ ॥

तस्य पृष्ठे तु निक्षिप्य मन्दरं धरणीधरम् ।
ममन्थुस्त्रिदशा· सर्वे सागरं तेन भूभृता ॥ ३८ ॥

मथ्यमानास्तु जलधेरमृत समजायत ।
भुक्त्वा तदमृत देवा· पुनर्यौवनमाययुः ॥ ३९ ॥

एवं कृत्वाथ तत् कूर्मं पूज्यमानः सुरोत्तमैः ।
सरितः सागराञ्छैलान् विचचार यथासुखम् ॥ ४० ॥

वक्ष्ये ताक्ष्यपुराण तु यथावन्मुनिसत्तमा· ।
वालखिल्यैर्मुनिवरैः सुरेन्द्रेणावमानितैः ॥ ४१ ॥

याचितस्तपसा देवस्ततस्तार्क्ष्यं प्रजापतिः ।
आराधयत् सपत्नीको महाविष्णु सुरेश्वरम् ॥ ४२ ॥

^१ त B

^२ माप्राशलक्षणान् B

^३ हृतसं वस्ताः B

तेन चाराधित प्रीतो भगवान् भक्तवत्सल ।
विष्वक्सेनं समालोक्य पार्श्वस्थ प्राह स स्वयम् ॥ ४३ ॥

पुत्रत्वे त्वा नियोक्ष्यामि ^१तस्य पारिषदेश्वर ।
तस्य तद्वचन श्रुत्वा विष्वक्सेनः प्रणामवान् ॥ ४४ ॥

अत्यन्तमभवत् प्रीतस्तत्र पारिषदेश्वरः ।
प्रसाद स्वामिनो ज्ञात्वा तत्कर्मत्वे न्ययोजयत् ॥ ४५ ॥

विनतायामभूद् गर्भस्ताक्षेणोत्पादितः स तु ।
स पुनर्गर्भवृद्धाण्डं पक्षी जातोऽरुणानुजः ॥ ४६ ॥

स पुनर्वालिखिल्यानां प्रीत्यर्थं बलगर्वितः ।
सर्पाणां मर्दनार्थं च मातुश्च प्रियकाम्यया ॥ ४७ ॥

सोमपालान् विनिर्जित्य परिभूय शतक्रतुम् ।
जहार सोमं पक्षीन्द्रः पपौ च विनतासुतः ॥ ४८ ॥

पीत्वा तदमृतं दृप्तः सर्वलोकान् विहाय सः ।
बाहनत्वं समासाद्य गत्वा विष्णोः स्वयं ययौ ॥ ४९ ॥

पुराणं वामनं वक्ष्ये यथावद्वर्षिसत्तमाः ।
अदित्यां कश्यपाज्जातो विष्णुर्द्वादशधा किल ॥ ५० ॥

धातार्यमा च मित्रश्च वरुणोऽशो भगस्तथा ।
इन्द्रो विवस्वान् पूषा च पर्जन्यश्च तथैव च ॥ ५१ ॥

^१ वद B E

त्वष्टा चैवाथ विष्णुश्च इति ^१नाम्ना तु देवताः ।
सुराधिपस्ये चैतेषामिन्द्र एव ^२नियोजितः ॥ ५२ ॥

तस्मादिन्द्रो जगत् सर्वं भासते स्वेन तेजसा ।
बलिर्वैरोचनो नाम दानवेन्द्रो महाबलः ॥ ५३ ॥

जहार शक्रस्व देवानवमत्य बलोद्धतः ।
दुर्जय त ततो ज्ञात्वा कनिष्ठो विष्णुरन्ययः ॥ ५४ ॥

वर्तमाने मखे तस्य वितते वामनः स्वयम् ।
स ततो द्विजरूपेण पदत्रयमयाचत ॥ ५५ ॥

वारितोऽपि बलिस्तस्मै तदाश्रुत्य ददौ स्वयम् ।
ततः ^३पदद्वयेनासौ सर्वलोकं जहार ह ॥ ५६ ॥

^४अवशिष्टेन पश्चात् तं ^५कृत्वा पातलगोचरम् ।
ततश्च त्रिदशाः सर्वे निर्वृताः सर्व एव हि ॥ ५७ ॥

पुराणमपि वक्ष्यामि क्रमेण हयशीर्षकम् ।
पुनरेव ततो वेदा ब्रह्मणस्तु हताः किल ॥ ५८ ॥

ततो हतेषु वेदेषु ब्रह्मा प्रद्युम्नमाययौ ।
प्रद्युम्नस्तु ततो ज्ञात्वा सवेद हयशीर्षकम् ॥ ५९ ॥

असृजन्मानस पुत्रं रक्ताङ्गं तु चतुर्भुजम् ।
शङ्खचक्रगदापाणिः स पुनर्हयशीर्षकः ॥ ६० ॥

^१ नामास्तु B^२ एषा E^३ पदत्रयेणासौ B E^४ अवशिष्टस्य B E^५ तु B E

समुद्रेणोत्तरे स्थित्वा वेदानध्यापयच्च तम् ।
तस्मादधीतवेदोऽसौ ब्रह्मा ब्रह्मविदा वरः ॥ ६१ ॥

कृतार्थस्त प्रणम्याशु वैराजमगमत् पदम् ।
ततश्च कापिल वक्ष्ये पुराणमृषिसत्तमाः ॥ ६२ ॥

ततो नष्टेषु सर्वेषु ज्ञानेषु द्विजसत्तमा ।
जम्मुः सकर्षण देव तत्प्रतीकारचिन्तया ॥ ६३ ॥

सकर्षणस्ततो देव ससर्ज कपिलं हरिम् ।
स पुनर्भगवान् ज्ञान साख्य नाम महामतिः ॥ ६४ ॥

व्याचष्ट भगवान् सर्व पातालतलमाश्रितः ।
एव ज्ञानसमायुक्ता सेश्वराश्च सुरेश्वराः ॥ ६५ ॥

तेन ज्ञानेन देवास्तु योजिताश्च यथाविवि ।
पुराण जामदग्न्याख्य कथयामि यथातथम् ॥ ६६ ॥

सकर्षणस्तु भगवान् हेतुना केनचित् पुरा ।
जमदग्निमुतो भूत्वा चचार पृथिवीमिमाम् ॥ ६७ ॥

तस्मिंश्चरति रामे तु दानवाः सर्व एव हि ।
पृथिव्या क्षत्रिया भूत्वा चैरुर्बलसमन्विता ॥ ६८ ॥

तान् सर्वान् हन्तुकामोऽसौ निमितीकृत्य हेहयम्^१ ।
परश्वथेन तान् सर्वाश्चिच्छेद बलगर्वितान् ॥ ६९ ॥

^१ हेहयम् A B

निहत्य क्षत्रियान् सर्वानग्नेयी दिशमाश्रितः ।
पुराण चापि काकुत्स्थ कथयामि यथातथम् ॥ ७० ॥

देवास्तु राक्षसेन्द्रेण रावणेन बलात्कृता ।

¹

तामाज्ञा व्यचरत् कृत्वा तत साकेतवासिनः ॥ ७१ ॥

गृहीत्वाभ्यागमत् तुष्टस्तत पश्चिमदक्षिणम् ।
ततः स्वर्गान्तरं कृत्वा तेषां तु हितकाम्यया ॥ ७२ ॥

निवृत्तः स यथाकाम भगवानभवत् पुनः ।
पुराण सात्त्वतं वक्ष्ये यथावत् तन्निबोधत ॥ ७३ ॥

²हतास्तु दानवाः सर्वे समरे तारकामये ।
ते भूमौ तु समुत्पन्नाः सर्वे विष्णुभयादिताः ॥ ७४ ॥

तास्तु वोढुमशक्ता भूरतः श्रमनिपीडिता ।
तत्प्रतीकारबुद्ध्या तु वासुदेवं सनातनम् ॥ ७५ ॥

अगमद्वसुधा देवं शरणं शरणार्थिनी ।
ता दृष्ट्वा भारदुःखार्ता भगवान् भक्तवत्सलः ॥ ७६ ॥

भारावतरणार्थं च धर्मं स्थापयितुं भुवि ।
वसुदेवसुतो भूत्वा देवक्यां समजायत ॥ ७७ ॥

ततः सर्वसुरान् भूमौ क्षत्रजन्मन्यवस्थितान् ।
योधयित्वा निहत्याशु भूमेर्भारमपानयत् ॥ ७८ ॥

¹ Gap in all manuscripts

² ततस्तु B E

स पुन सात्त्वते यस्मात् कुले जातः सुरेश्वर ।
तस्मात्तु सात्त्वत नाम पुराण कोविदा विदुः ॥ ७९ ॥

^१उपदिष्ट पञ्चरात्र तेन लोकहितैषिणा ।

^२आहुकास्तु समुद्दिश्य तेन सात्त्वतमुच्यते ॥ ८० ॥

ये तस्य शिष्यास्तद्भक्तास्ते सर्वे सात्त्वताः स्मृताः ।
केचित् तान् सात्त्वतानाहुः केचिद्भागवतान् विदुः ॥ ८१ ॥

केचिच्च वैष्णवानाहुः केचित् तान् पाञ्चरात्रिकान् ।
इति नाम्ना तु भेदेन दीक्षिता वैष्णवाः स्मृताः ॥ ८२ ॥

पूजयन्ति महाविष्णुं सदाविष्णुपरायणाः ।
एव पुराण सर्वे वः कथिन सात्त्वत मया ॥ ८३ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायाम् इन्द्ररात्रे
पुराणाध्यायस्तृतीय

इन्द्ररात्रे चतुर्थोऽध्यायः

सनत्कुमार —

अथ याग प्रवक्ष्यामि यथावर्णानुपूर्वशः ।

ब्राह्मण प्रविशेद् दीक्षा वासन्ते चक्रमण्डले ॥ १ ॥

वासन्तो ब्राह्मणो ज्ञेयो ब्रह्मयोनिर्विशेषतः ।

तस्माद्वसन्ते यष्टव्य ब्राह्मणेन विजानता ॥ २ ॥

ग्रीष्मे तु प्रविशेद् दीक्षा क्षत्रियश्चक्रमण्डले ।

ग्रीष्मस्तु क्षत्रियो ज्ञेयः क्षत्रयोनिर्विशेषतः ॥ ३ ॥

शरदि प्रविशेद् दीक्षा वैश्यो वै चक्रमण्डले ।

वैश्यस्तु शारदो ज्ञेयो वैश्ययोनिः प्रकीर्त्यते ॥ ४ ॥

हेमन्ते प्रविशेद् दीक्षा सच्छूद्रश्चक्रमण्डले ।

शूद्रश्चैव तु हैमन्तः शूद्रयोनिः प्रकीर्त्यते ॥ ५ ॥

वर्षासु प्रविशेद्दीक्षा स्त्रीजनश्चक्रमण्डले ।

वर्षा स्त्री चेति विज्ञेया स्त्रीयोनिश्चेति कीर्तिता ॥ ६ ॥

शिशिरे प्रविशेद् दीक्षा सूतो वै चक्रमण्डले ।

सूतस्तु शैशिरो ज्ञेयः सूतयोनिस्तु कीर्तितः ॥ ७ ॥

दीक्षामथानुलोम्येन प्रविशेत् सर्व एव हि ।

वर्जयेत् प्रतिलोम तु पातनीय न सशयः ॥ ८ ॥

स्त्रीणा चैव तु शूद्राणा सूताना च यथाक्रमम् ।
स्व एव कालो निर्दिष्टो विपरीत तु वर्जयेत् ॥ ९ ॥

सर्वेषु च द्विजातीना सर्वेषा सा प्रशस्यते ।
प्रोक्तं तन्मण्डलाध्याये ब्रह्मरात्रे यथाविधि ॥ १० ॥

सर्वमेव सविस्तारं यागमण्डपलक्षणम् ।
मण्डलस्य प्रकारं तु तत्रैव कथित मया ॥ ११ ॥

सकल विकल चैव निष्कल च यथाविधि ।
यागभेदत्रय चापि तत्रैव कथित मया ॥ १२ ॥

दीक्षाध्याये च दीक्षाया ब्रह्मरात्रे मया कृतम् ।
एव सर्वं समालोक्य सर्वमन्त्रविचक्षणः ॥ १३ ॥

कारयेन्मण्डपं चापि मण्डल च विचक्षणः ।
दीक्षा चापि तथा कुर्याद्विशेषं कथयामि व ॥ १४ ॥

रजो वर्णानुपूर्व्येण^१ केचिदिच्छन्ति पण्डिताः ।
केचित् पूर्वोक्तविधिना रजो यागे प्रचक्षते ॥ १५ ॥

रजः स्वमेव शस्त स्यात् प्रथमे यागकर्मणि ।
आनुलोम्य प्रशस्तं स्यात् प्रातिलोम्यं तु वर्जयेत् ॥ १६ ॥

स्तोमादौ मिश्रित कुर्यान्महेन्द्रस्य मतं तथा ।
अष्टौ तु कलशास्तत्र द्वारान्तर्गे प्रतिष्ठिताः ॥ १७ ॥

^१ पूर्व्येण B E

शत तु दक्षिणा चात्र श्वेताश्वश्चापि दक्षिणा ।
ततः स्त्रीशूद्रसूताना कृष्णमेव रज स्मृतम् ॥ १८ ॥

पश्चाद्भागवताना च दक्षिणा शतमेव हि ।
एषा सकलयागे तु दक्षिणा समुदाहृता ॥ १९ ॥

अश्वस्तु विकले प्रोक्तो निष्कले वस्त्रमेव तु ।
कलशाः सर्वदा याग आसनं शयन तथा ॥ २० ॥

याग एष मया प्रोक्तः स्तोम तु कथयामि वः ।
मिश्र तत्र रज पात कुर्यात् तन्त्रविचक्षणः ॥ २१ ॥

कुर्याद्वा दशकुम्भं तु बहिरावरणाद्बहि ।
प्राच्या कलशयोर्मध्ये वाराहासनमुत्तमम् ॥ २२ ॥

नारसिंहासन चाथ दक्षिणस्या विधीयते ।
^१पश्चिमाया तत कुर्याच्छ्रीधरासनमुत्तमम् ॥ २३ ॥

हयवक्त्रासनं कुर्यादुत्तरस्या यथाविधि ।
ततश्चाभिमुखाः स्थाप्याश्चत्वारो दीक्षिताः क्रमात् ॥ २४ ॥

दर्भासने समासीना जपन्तो द्वादशाक्षरम् ।
नवाम्बरधराः सर्वे बद्धोष्णीषाः पृथक् पृथक् ॥ २५ ॥

पूर्वोक्ता द्विगुणा चात्र दक्षिणा समुदाहृता ।
आचार्यः पादुके दद्याच्छिष्याय श्रद्धयान्वितः ॥ २६ ॥

^१ पश्चिमस्या B E

स्तोम एष मया प्रोक्तो महायागं ब्रवीमि व ।
स्तोमवन्मण्डलं कुर्यात् बहिरावरण ततः ॥ २७ ॥

चतुर्विंशतिसख्याता.^१ कलशा. पूर्वलक्षणा. ।
बहिस्तृतीयावरणात् पूर्ववद् द्वादशैव तु ॥ २८ ॥

अन्तस्तृतीयावरणात् तथैव द्वादशैव तु ।
आसन पूर्ववत् कुर्याच्चतुर्दिक्षु यथाविधि ॥ २९ ॥

कोणेषु च तथा कुर्यादासनानि यथाक्रमम् ।
आग्नेये जामदग्नीय भवेदासनमुत्तमम् ॥ ३० ॥

नैर्ऋत्या चैव रामस्य वायव्या वामनस्य च ।
ईशाने वासुदेवस्य भवेदासनमुत्तमम् ॥ ३१ ॥

अत्र भागवतालाभे दिक्ष्वेवंविधकर्मणि ।
कुर्याद् दर्भ पवित्र वा केवलासनमेव वा ॥ ३२ ॥

कलशस्त्वेक एव स्याद्वासुदेवस्य मण्डले ।
अष्टदिक्षु तथा चाष्टौ स्युर्नारायणमण्डले ॥ ३३ ॥

तृतीयावरणादेव तदा चाष्टौ प्रकीर्तिताः ।
आसनानि यथापूर्वमत्राप्यासु च दिक्षु च ॥ ३४ ॥

दक्षिणा त्रिगुणां दद्यादश्वमेक तथैव च ।
चतुर्थावरण चात्र न कदाचन विद्यते ॥ ३५ ॥

^१ सप्रोक्ता. B

दद्याच्छतं तु शिष्याय पूर्ववत् पादुके तथा ।
चक्रवर्ती भवेन्नाम्ना महायागे तु दीक्षितः ॥ ३६ ॥

महायाग इति प्रोक्तः प्रवक्ष्याम्यध्वरं ततः ।
अन्तर्द्वितीयावरणात् तथैव कलशा अपि ॥ ३७ ॥

पूर्वोक्ताश्च तथा स्थाप्या आसनादीनि कारयेत् ।
रज.पातं तथा कुर्याद् दक्षिणा पूर्ववत् तथा ॥ ३८ ॥

अभिषेकं तु शिष्याय दद्यादासनमेव तु ।
अभिषिक्त इति प्रोक्तः सोऽध्वरे दीक्षितो नरः ॥ ३९ ॥

अध्वरस्तु मया प्रोक्तः सवं तु कथयामि वः ।
प्रथमावरणादन्तः कलशान् पूर्ववन्न्यसेत् ॥ ४० ॥

तोरणेषु बहिर्द्वारे तथैवाष्टौ तु विन्यसेत् ।
रत्नगर्भाः सवस्त्रास्तु सर्वे तु कलशाः स्मृताः ॥ ४१ ॥

सहस्र दक्षिणा चात्र दद्यादष्टोत्तरं तथा ।
किरीटाकारमुष्णीष नववस्त्रमय तथा ॥ ४२ ॥

शिष्याय दद्यादाचार्यस्तथा क्षौममय तु वा ।
गुरुर्नाम भवेच्छिष्यो दीक्षितश्च भवेत्तु यः ॥ ४३ ॥

सर्वश्चैष समाख्यातः क्रतु च कथयामि वः ।
शुक्लेन रजसा सर्वं मण्डलं तु प्रवर्तयेत् ॥ ४४ ॥

पूर्ववत् कलशान् सर्वान् स्थापयित्वा यथाविधि ।
दक्षिणां पूर्ववद् दद्यात् सवे प्रोक्ता तु या मया ॥ ४५ ॥

ततश्च दक्षिणावर्तं शङ्ख शिष्याय दापयेत् ।
क्रतौ तु दीक्षितस्त्वेवमाचार्यः परिकीर्तितः ॥ ४६ ॥

एव क्रतुर्मया प्रोक्तो हरिस्तोम ब्रवीमि वः ।
लोहजं च रजश्चात्र कलशा लोहसमवाः ॥ ४७ ॥

पालिका लोहजाश्चैव क्षौम वै वस्त्रकर्मणि ।
एवं वितानके चापि सर्वे क्षौममया स्मृताः ॥ ४८ ॥

क्षौमवासा गुरुश्चैव शिष्याश्चैव तथाविधा ।
शिष्याश्चैव तथाचार्याः सर्वाभरणभूषिताः ॥ ४९ ॥

सहस्र दक्षिणाचार्ये भक्तेषु च शत शतम् ।
आत्मीयाभरणं सर्वमाचार्याय निवेदयेत् ॥ ५० ॥

ग्रामयानासनादीनि यथाशक्ति निवेदयेत् ।
भगवानिति विख्यातो हरिस्तोमे तु दीक्षितः ॥ ५१ ॥

शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासा हविष्यभुक् ।
अतः परं न यागस्तु हरिस्तोमाद्विशिष्यते ॥ ५२ ॥

सर्वपापविनिर्मुक्तः पद गच्छति वैष्णवम् ।
यागे तु समयी ज्ञेयः स्तोमे वै दीक्षितः स्मृतः ॥ ५३ ॥

चक्रवर्ती महायागे अध्वरे चाभिषिक्तकः ।

सवे चैव गुरुः प्रोक्त आचार्य स्तोमतो भवेत् ॥ ५४ ॥

भगवास्तु हरिस्तोमे फल दशगुणोत्तरम् ।

सक्षेपात् सप्त यागास्तु कथिता वः समासतः ॥ ५५ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायाम् इन्द्ररात्रे
यागविधिर्नाम चतुर्थोऽध्याय

इन्द्ररात्रे पञ्चमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

परिवारान् प्रवक्ष्यामि यथाहेन्द्र पुरा मम ।
त्रिविधा परिवारास्तु तन्त्रेऽस्मिन् कथिता मया ॥ १ ॥

अर्चितस्य तु देवस्य विष्णोर्नारायणस्य हि ।
उत्तमा मध्यमाश्चापि अधमा इति भेदतः ॥ २ ॥

अतः पूर्वं प्रवक्ष्यामि स्थितस्य परमेष्ठिनः ।
ब्रह्मा तु दक्षिणे पार्श्वे वामपार्श्वे सदाशिवः ॥ ३ ॥

चन्द्रार्कौ पृष्ठतः कार्यौ दक्षिणोत्तरपार्श्वयोः ।
तथा चामरहस्ते तु लक्ष्मीः श्रीरिति पृष्ठतः ॥ ४ ॥

अर्चनापीठपार्श्वे तु मार्कण्डेयो मही तथा ।
उत्तमास्तु परिवाराः स्थितस्यैते प्रकीर्तिताः ॥ ५ ॥

ब्रह्मेश्वरविहीनास्तु मध्यमाः परिकीर्तिताः ।
ब्रह्मरुद्रेन्दुसूर्येस्तु विहीनाश्चाधमाः स्मृताः ॥ ६ ॥

आसीनस्य प्रवक्ष्यामि परिवारान् हरेः प्रभोः ।
दक्षस्तु दक्षिणे पार्श्वे वामपार्श्वे मनुस्तथा ॥ ७ ॥

चामरव्यग्रहस्ते तु रतिश्चैव सरस्वती ।
भित्तिभागे तु कर्तव्यौ चन्द्रादित्यौ तथोपरि ॥ ८ ॥

भृगुश्च नारदश्चैव अर्चनापीठपार्श्वयोः ।
आसीनस्य परीवारा उत्तमाः परिकीर्तिताः ॥ ९ ॥

मनुदक्षविहीनास्तु मध्यमाः परिकीर्तिताः ।
मनुदक्षेन्दुसूर्यैस्तु विहीनाश्चाधमाः स्मृताः ॥ १० ॥

स्थितस्य तु परीवाराः स्थिता एव न सशयः ।
आसीनस्य तथासीनाः ^१परिवाराः प्रकीर्तिताः ॥ ११ ॥

अर्चनापीठपार्श्वस्था आसीना एव नित्यशः ।
चामरव्यग्रहस्ते तु स्थिते एव न सशयः ॥ १२ ॥

सहासने न कुर्वीत विष्णोः किञ्चिच्च दैवतम् ।
देव एवासने कार्यः परिवारास्त्वनासनाः ॥ १३ ॥

सहासनं तु यः कुर्याल्लोभात् ^२किञ्चिच्च दैवतम् ।
विनाशं प्रतियात्याशु कारकः स्थापकस्तथा ॥ १४ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन वर्जयेच्च सहासनम् ।
एषामन्यतम ग्राह्यं यानगे ^३परमेष्ठिनि ॥ १५ ॥

उत्तमाधमयोगेन सर्वथा कर्तुरिच्छया ।
वक्ष्ये बहिः परीवारान् यथावदनुपूर्वशः ॥ १६ ॥

प्रासादमात्रमर्थं वा तदध्यर्थं तु वा पुनः ।
प्राकारालययोः कुर्यादन्तरं तन्त्रवित्तमः ॥ १७ ॥

^१ स्थिता एव B

^२ लोहात् B

^३ परमेष्ठिना B

अध्यर्धमुत्तम ज्ञेय तन्मात्र मध्यम स्मृतम् ।
तदर्धमधम विद्यादन्तरं सालगेहयो ॥ १८ ॥

धामगोपुरयोर्मध्ये विधिनैव विभाजिते ।
भागे गोपुरपार्श्वे तु वैनतेयालय भवेत् ॥ १९ ॥

गोपुरात्तु बहिः पार्श्वे तावन्मानेन भाजिते ।
गोपुरस्य द्वितीयस्य पार्श्वे चक्रालय भवेत् ॥ २० ॥

द्वितीयस्य बहिः पश्चान्मानेनैव विभाजिते ।
गोपुरस्य तृतीयस्य बहिः शङ्खालय भवेत् ॥ २१ ॥

शङ्खगोपुरयोर्यावदन्तरं तस्य बाह्यतः ।
तावदूर्ध्वं तु कुर्वीत बलिपीठ विचक्षणः ॥ २२ ॥

उत्तमास्तु परीवारा बहिरावणे स्मृताः ।
मध्यम शङ्खहीनं तु चक्रहीनं तथाधमम् ॥ २३ ॥

अष्टौ स्युरधमे चैव परिवाराः समन्ततः ।
इन्द्रमग्नि यम चैव निर्ऋति वरुण तथा ॥ २४ ॥

वायु सोम तथेशानमष्टौ कुर्याद्विचक्षणः ।
मध्यमे दश सप्तोक्ताः ^१परिवाराः समन्ततः ॥ २५ ॥

आग्नेये भित्तिकोणे तु नरं कुर्याद्विचक्षणः ।
नारायणं निर्ऋत्या तु हरि वायव्यगोचरे ॥ २६ ॥

^१ परिवाराः B

कृष्ण चैव तथैशाने चतुर्धाशीकृते क्रमात् ।
द्रयोस्तु भागयोः प्राच्यामुत्तरे दक्षिणे तथा ॥ २७ ॥

मृगव्याधश्च शर्वश्च क्रमात् कार्यौ विचक्षणैः ।
पिनाकिन च निर्ऋति दक्षिणे मध्यभागयोः ॥ २८ ॥

कपालिनं चेश्वरं च पश्चिमे मध्यभागयोः ।
स्थाणुं चैव भव चैव उत्तरे मध्यभागयोः ॥ २९ ॥

मध्यमास्तु परीवारा द्वादशैते प्रकीर्तिता ।
उत्तमाः षोडश प्रोक्तास्तान् वै^१ वक्ष्यामि च क्रमात् ॥ ३० ॥

कौशिकं च गणेश च कंदर्प स्कन्दमेव च ।
आग्नेयादिषु कोणेषु यथासस्य प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥

वाराह नारसिंहं च श्रीधरं हयशीर्षकम् ।
ऐन्द्रद्याद्यास्तु महादिक्षु यथासस्येन कल्पयेत् ॥ ३२ ॥

मध्ये^२ वाराहकौशिकयोर्धातारं विनिवेशयेत् ।
मध्ये नृसिंहकौशिकयोः कुर्यादर्यमण बुध ॥ ३३ ॥

गणेशसिंहयोर्मध्ये कुर्यान्मित्र विचक्षणः ।
श्रीधरस्य गणेशस्य मध्ये तु वरुण न्यसेत् ॥ ३४ ॥

कामश्रीधरयोर्मध्ये कुर्यादंश विचक्षणः ।
भग त विन्यसेन्मध्ये हयशीर्षककामयोः ॥ ३५ ॥

पर्जन्यं विन्यसेन्मध्ये हयवक्त्रकुमारयोः ।
त्वष्टारं विन्यसेन्मध्ये वाराहस्कन्दयोस्तथा ॥ ३६ ॥

एते बहिः परीवारा उत्तमाः परिकीर्तिता ।
शून्ये बहिः परीवाराः कार्या वै सप्त मातर ॥ ३७ ॥

उच्यन्ते क्रमयोगेन सप्त वैष्णवमातरः ।
वागीश्वरी क्रिया कीर्तिर्लक्ष्मीः सृष्टिस्तथैव च ॥ ३८ ॥

विद्या कान्तिश्च सप्तैता मातरः परिकीर्तिता ।
उत्तरस्या दिशि सदा कार्या रक्षानिमित्तः^१ ॥ ३९ ॥

विष्वक्सेनमथैशान्या कुर्यात् तन्त्रविचक्षण ।
द्वितीयावरणादन्तः प्रथमावरणाद्बहिः ॥ ४० ॥

मातृणामालय कुर्याद् दक्षिणद्वारमायतम् ।
श्रीधरो हयवक्त्रश्च तासा पर्यन्तपालकौ ।
एव कृते परीवाराः सपूर्णाः स्युर्न सशयः ॥ ४१ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायाम् इन्द्ररात्रे
परिवाराध्याय पञ्चम

^१ निमित्तक B

इन्द्ररात्रे षष्ठोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

विद्येश्वराणामुत्पत्तिं कथयामि यथातथम् ।

चतस्रो मूर्तयः पूर्वं जाता नारायणाशजाः ॥ १ ॥

अव्यक्ताद् वासुदेवास्यात् सदाविष्णोर्महात्मनः ।

कूटस्थादक्षरात् तस्माद् वासुदेवोऽक्षरोऽजनि ॥ २ ॥

आदिदेवः स देवानामभूद्^१ विग्रहवान् स्वयम् ।

तमाहुः पुरुष दिव्य महाविष्णु महाद्भुतम् ॥ ३ ॥

ईश्वर सर्वदेवाना लोकाना परमेष्ठिनः ।

कर्तार सर्वविश्वाना पातारं च स्वय प्रभुम् ॥ ४ ॥

स पुनर्मानसी देवी शान्तिं पूर्वं ससर्ज ह ।

तस्या शान्त्या ततो देव्या क्रमादजनयत् सुतम् ॥ ५ ॥

^२सकर्षणः स नाम्नाभूद् विष्णुः सर्वत्र सञ्जितः ।

तमेव शकरं प्राहुः क्षयकर्तारमीश्वरम् ॥ ६ ॥

क्षये सकर्षणात् तस्मात् पुराणज्ञाः प्रचक्षते ।

तस्याथ वामतो देहाच्छीर्देवी समजायत ॥ ७ ॥

^१ योऽभूत् C

^२ सकर्षणाख्यो नामाभूत् C

तस्या देव्या ततो देव जनयामास स प्रभु ।
प्रद्युम्नाख्य स पुत्रोऽभूद् ब्रह्मेति परिकीर्तित ॥ ८ ॥

स पुनर्वाङ्मयी देवी ससर्ज तु सरस्वतीम् ।
सृष्टिकर्ता स देवोऽभूत् तस्यामजनयत् सुतम् ॥ ९ ॥

अनिरुद्धमिति प्राहुस्तमेव पुरुषोत्तमम् ।
तत्र तेजोमयी देवी रतिरित्यभिसञ्ज्ञिता ॥ १० ॥

तपसा तेजसा सृष्टा, सर्वलोकपितामहाः ।
एव सूक्ष्मशरीरा हि कीर्तिता बहिरण्डजाः ॥ ११ ॥

अर्धमर्धं यथापूर्वं पूर्वात् पूर्वात् प्रहीयते ।
तथा तेजश्च वीर्यं च प्रमाणं चायुरेव च ॥ १२ ॥

क्रमादर्धार्धहीनानि भवन्त्येव न सशयः ।
चतस्रो मूर्तयस्त्वेताः पूर्वा एव चतुर्भुजा ॥ १३ ॥

शुक्ला रक्ता च पीता च कृष्णा चैव तु वर्णतः ।
शुद्धस्फटिकसकाशा शान्तिर्देवी च मानसी ॥ १४ ॥

पद्मकिञ्चल्कवर्णाभा श्रीर्देवी पद्मधारिणी ।
गोक्षीरसदृशी शुभ्रा नित्यमेव सरस्वती ॥ १५ ॥

दाडिमीपुष्पसकाशा रक्ता वै रतिरुच्यते ।
बहिरण्डस्थितास्त्वेताः सर्वाः सूक्ष्माश्च देवताः ॥ १६ ॥

स्थूलसृष्टिमथो वक्ष्ये अन्तरण्डस्थिता शुभाम् ।
अनिरुद्धोऽथ भगवान् ससर्ज प्रथमं जलम् ॥ १७ ॥

शिश्ये तत्र जले देवो मायानिद्रावशं गतः ।
तस्य नाभौ समुद्भूत महदाख्य तु पङ्कजम् ॥ १८ ॥

पद्माधरेण तेनाथ ^१वीर्यमादावसृज्यत ।
अण्ड तदभवद्वीर्यमद्भुत तु हिरण्मयम् ॥ १९ ॥

हिरण्यगर्भ इत्यस्मादण्डात् समजायत ।
^२भूतस्य पतिरेकोऽयं हविषा पतिरग्रतः ॥ २० ॥

तमाहुः पुरुष दिव्य ब्रह्म ज्ञेय ^३पुराविदः ।
स चादिवासुदेवांशः पुरुषस्तु चतुर्मुखः ॥ २१ ॥

स्थूलसूक्ष्मेरय चादिः पुरुषस्तु हिरण्मयः ।
महानित्युच्यते सोऽयमण्डाधिपतिरव्ययः ॥ २२ ॥

तस्य वामशरीरार्धात् सध्या देवी व्यजायत ।
सध्यायामथ तस्या तु रुद्र उत्पादितः सुतः ॥ २३ ॥

त च सत्यमिति प्राहुरहंकारं मनीषिणः ।
सध्यायामेव जाता ये ते मरीच्यादयः सुताः ॥ २४ ॥

सत्यस्य सोदराः सर्वे प्रजासृष्टिविचक्षणाः ।
दक्षादयस्ततो जाता ये प्रजापतयः स्मृताः ॥ २५ ॥

दक्षस्य मानसी कन्या सा ^४सत्याख्या यशस्विनी ।
^५ततो मनोमयः पुत्रस्तस्य जातोऽच्युताह्वयः ॥ २६ ॥

^१ वीर्यमाहुः B, वीर्यमाशु C

^३ पुराविदम् E

^२ C omits 6 lines from here.

^४ सत्याह्वा C

^५ तस्या C

सकर्षणात्तु रुद्राख्यादच्युताख्यो मनोमयः ।
तमाहुरच्युतं साक्षात् प्रद्युम्नं तन्त्रवित्तमाः ॥ २७ ॥

अच्युतादनिरुद्धोऽभूदनिरुद्धांश एव सः ।
स्थूलसृष्टिरियं प्रोक्ता मूर्तीनामन्तरण्डजा ॥ २८ ॥

चतुर्मूर्तिरिति स्थूला अन्तरण्ड तु यत् स्थितम् ।
अष्टौ तु मूर्तयः पश्चात् पुरुषादन्तरण्डजाः ॥ २९ ॥

अग्न्यादयस्तु सजाताः सर्वे एव न सशयः ।
अग्निश्च मुखतो जातः पृथिवी पादतोऽजनि ॥ ३० ॥

वायुर्निश्वासतोऽमूचु हृदयादन्तरिक्षकम् ।
आदित्यश्चक्षुषो जातो मूर्ध्नो द्यौरप्यजायत ॥ ३१ ॥

चन्द्रस्तु मनसो जातः शुक्लाक्षत्रसंज्ञकः ।
एतास्तु मूर्तयस्त्वष्टावष्टाक्षरमयाः स्मृता ॥ ३२ ॥

सूक्ष्मात्तु वासुदेवाख्याज्जाता द्वादश मूर्तयः ।
ये तु मासाधिपाः प्रोक्ता विष्णवाद्याः परिकीर्तिताः ॥ ३३ ॥

एते सूक्ष्माः समाख्याताः सर्वे विद्येश्वरा अमी ।
एतेभ्यो द्वादशेभ्यस्तु निर्गता द्वादशात्मना ॥ ३४ ॥

स्थूलसृष्टेः समुद्भूता अदित्या काश्यपस्य तु ।
धात्राद्या द्वादश सुताः सर्वे विद्येश्वरा अमी ॥ ३५ ॥

याः षोडश कला प्रोक्ताः सदाद्या ब्रह्मसंज्ञिताः ।
ताः सूक्ष्ममृष्टौ सप्रोक्ताः क्रमात् षोडश मूर्तयः ॥ ३६ ॥

मन्त्रोद्गारे तु सप्रोक्ता द्रष्टव्याश्च स्वनामतः ।
माहेन्द्र्या सञ्ज्ञितायां तु कथितं सर्वमेव तत् ॥ ३७ ॥

कलास्ता एव स्थूलेन स्थिताश्चन्द्रमसि क्रमात् ।
विष्णुश्चैव महाविष्णुः सदाविष्णुरिति त्रिधा ॥ ३८ ॥

मूर्तित्रय समाख्यातं स्थितमत्र गुणत्रयम् ।
तमो विष्णौ रजश्चापि महाविष्णौ प्रतिष्ठितम् ॥ ३९ ॥

सत्त्वं चैव सदाविष्णौ स्थितमेतद्गुणत्रयम् ।
अग्नीषोमीयरूपेण यौ स्थितौ सहितावुभौ ॥ ४० ॥

तौ द्विमूर्तीकृतौ ज्ञेयौ द्वैताख्य तद् द्वयं विदुः ।
अद्वैतं तु परं ब्रह्म एकमूर्तिं तदुच्यते ॥ ४१ ॥

विष्णूनामिह सर्वेषां प्रवक्ष्यामीह सभवं ।
यदेकत्र ^१च वाराहे लोके ये तु व्यवस्थिता ॥ ४२ ॥

ते शत विष्णवो जाता ब्राह्मणा मन्त्रशक्तितः ।
एकैकस्य च लोकस्य सहस्रपुरुषस्य ह ॥ ४३ ॥

नायकाः सर्वे एवासन्नष्टाश्चरपरायणाः ।
वक्ष्यामि नामान्येतेषां नामनानात्वभेदतः ॥ ४४ ॥

विष्णुर्जिष्णुर्विषट्कारो वाराहो विश्वभुग्विभुः ।
योगीशः सर्वविद्योगी योगाधिष्ठानमुच्यते ॥ ४५ ॥

^१ शिवारोहे B

माहेन्द्रः पुण्डरीकाक्षो वृषकर्मा वृषाकृतिः ।
महादेवो वासुदेवो देवेशो देवभृद् गुरुः ॥ ४६ ॥

उपेन्द्र पुण्डरीकाक्षो विश्वेशो विश्वभावन ।
चित्पतिश्चिन्निधिर्मर्या यज्ञमुग्यज्ञभृत् कविः ॥ ४७ ॥

अविज कनको दक्षो विक्षतो रोहितः स्वराट् ।
विश्वमूर्तिरमेयात्मा मायात्मा प्रपिता शुभः ॥ ४८ ॥

भूतावासः सदावासो वसुर्वसुमना मुनिः ।
तीर्थस्तीर्थकरः श्रीमान् विश्वेशो वसुधाधिपः ॥ ४९ ॥

भगवान् भगवा नन्दी नन्दीशो नरकान्तक ।
निमित्तः कारण कर्ता क्रिया कार्यो हविष्पतिः ॥ ५० ॥

देवराट् देवनाथश्च देवराज सनातन ।
धर्मी धर्मश्च धर्मात्मा धर्मभुग् धर्मसाधन ॥ ५१ ॥

धनदो धननाथश्च ^१धनवान् धनिना पतिः ।
परमः परमेष्ठी च परमेश्वर उच्यते ॥ ५२ ॥

शङ्खो चक्री गदो धन्वी हली च हलसाधनः ।
मुमली वनमाली च जगन्नाथो जगत्पतिः ॥ ५३ ॥

भूतकृद् भूतभृद्भूतो भूतात्माथो विभुर्भुवः ।
त्रिविक्रमस्त्रिवामा च त्रयीवासस्त्रयीपतिः ॥ ५४ ॥

^१ धनधायो B

वेदो वेदविदव्यङ्गो वेदाङ्गो वेदविद्विभुः ।

विष्णवः शतमेते तु प्राची दिशमुपाश्रिताः ॥ ५५ ॥

आग्नेय्यां दिशि तिष्ठन्ति ये तान् वक्ष्यामि वः क्रमात् ।

रामलोके तु ते^१ लोकाः शतं तिष्ठन्ति शाश्वतम् ॥ ५६ ॥

लोकानां पतयस्त्वेषां शतं वै विष्णवः स्मृताः ।

प्रत्येकं तु सहस्रस्य पुरुषाणां तु नायकाः ॥ ५७ ॥

ते सर्वे क्षत्रकन्यासु द्विजैरुत्पादिताः सुताः ।

विष्णुत्वं भक्तितो याता द्वादशाक्षरविद्यया ॥ ५८ ॥

तेषां नामानि वक्ष्यामि नामनानात्वभेदतः ।

विश्वसृग्विश्वकृत् कृष्णो विष्वक्सेनो जनार्दनः ॥ ५९ ॥

मकुटः पद्मनाभश्च ~~वसुधो~~ वसुधो वसुः ।

भीमो भीमबलो धाता विधाता विधिरव्ययः ॥ ६० ॥

नागो नागपतिर्नागी नागेशो नागसाधनः ।

मनुजेशो मनुर्मानी मनीषी मतिमान् मतिः ॥ ६१ ॥

हंसः परमहंसश्च सर्वः शर्वः शुचिश्रवाः ।

परः परतरः पक्षः पर्जन्यः पावनोऽनलः^२ ॥ ६२ ॥

शैलधन्वा सुधन्वा च रुद्रो बहुशिरास्तथा ।

सहस्रमूर्धा सर्वेशः सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ ६३ ॥

बुद्धिमान् बुद्धितत्त्वज्ञो बुधावासो बुधाधिप ।
पाञ्चजन्यो हृषीकेश केशव क्लेशनाशनः ॥ ६४ ॥

नरो नारायणो ब्रह्मा ब्रह्मविद्विशदः शिवः ।
शुचिः शुचितम सूर्यो मरीचिश्च मरीचिमान् ॥ ६५ ॥

सविता तपन सूर्यः सहस्राक्ष रसाशुकः ।
तार्क्ष्यकेतुररिष्टारिः सर्वाङ्गः सर्वभावनः ॥ ६६ ॥

अणुर्वृहत् कृश स्थूलो दीर्घो वामन एव च ।
शार्ङ्गगार्णिर्गदापाणिश्चक्रपाणिश्चतुर्भुज ॥ ६७ ॥

¹वरेण्यो वरदो वक्ता रक्तः श्यामश्च पिङ्गलः ।
सुकृती च सुकृत् स्वर्गः स्वर्गेशः स्वर्गभावनः ॥ ६८ ॥

वह्निर्मिर्जातवेदाः सप्तजिह्वो हुताशनः ।
शतमेते तु सप्तोक्ता आग्नेय्या दिशि विष्णवः ॥ ६९ ॥

एतयोर्दक्षिणस्या तु दिशि ये तान् वदामि व ।
नारसिंहेऽथ लोके तु शतं लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ ७० ॥

तेषां तु पतयश्चात्र शतं वै विष्णवः स्मृताः ।
ते सर्वे क्षत्रिया एव भक्त्या विष्णुत्वमागताः ॥ ७१ ॥

अष्टाक्षरेण मन्त्रेण सिद्धिं याता पृथक् पृथक् ।
प्रत्येक तु सहस्रस्य पुरुषाणां तु नायकाः ॥ ७२ ॥

तेषा नामानि वक्ष्यामि नाम्ना नानात्वभेदतः ।
विक्रमी विक्रमो व्यग्रः समग्रः प्रग्रहस्तथा ॥ ७३ ॥

शक्तः शक्तिधरो धार्यः सुपर्णो भुजगोत्तमः ।
रथी रथाङ्गी रक्षोघ्नो राजा राजीवलोचनः ॥ ७४ ॥

शितश्च शतधामा च धरो धाराधरोऽधिपः ।
ज्योतिर्ज्योतिष्पति साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च ॥ ७५ ॥

सिन्धुः सिन्धुपरः शैलः स्रोतः स्रोतस्वतः पतिः ।
गुणवान् पवनो वायुरनलोऽग्निस्तथैव च ॥ ७६ ॥

असुरारिर्महाविष्णुर्महासेनो महीपतिः ।
भावनो भावभावश्च भवनो भावनाशनः ॥ ७७ ॥

भक्तिर्भक्तप्रियो भक्तो भक्तिमान् भक्तिभावनः ।
स्वापनः स्वपनो व्यापी वीरसेनो वृषाकपिः ॥ ७८ ॥

मनो मनुष्यो मान्यश्च मनोनाथो मनोमयः ।
मनोभवो मनोजातो मनुजेशो महाशनः ॥ ७९ ॥

महान् महत्करश्चैव परो वीरः पराशनः ।
धरणो धारणो रामो मारणो हारणस्तथा ॥ ८० ॥

सत्यः सत्यधरो राशिः प्रद्युम्नोऽमितविक्रमः ।
वर्णोत्तरः सुवर्णश्च वर्णदो वर्णनाशनः ॥ ८१ ॥

वर्णकृद्गर्णभुग्वर्णी वर्णात्मा वर्णभावनः ।
अक्षरात्मा स्वरात्मा च स्वरो व्यञ्जन एव च ॥ ८२ ॥

वाक्य वाक्यविदर्थश्च विषयो विषयाधिपः ।
एते शत दिशि प्रोक्ता दक्षिणस्यां तु विष्णवः ॥ ८३ ॥

निर्ऋत्या ये स्थिता देवास्तान् प्रवक्ष्याम्यशेषतः ।
शत तु विष्णवस्तेषां नायकाः परिकीर्तिताः ॥ ८४ ॥

क्षत्रियाद्वैश्यकन्याया जाता वैश्योत्तमास्तु ये ।
विष्णुत्वमागता भक्त्या द्वादशाक्षरविद्यया ॥ ८५ ॥

पुरुषाणा सहस्रस्य प्रत्येक नायकास्तु ये ।
तेषां नामानि वक्ष्यामि नामनानात्वभेदतः ॥ ८६ ॥

वैकुण्ठ पुरुष प्राणः प्राणद प्रणवः प्रियः ।
हुताशी हुतकर्ता च हुतनाथो हुतप्रियः ॥ ८७ ॥

व्यासश्चैव समासश्च समस्तो व्यस्त एव च ।
वैद्यो विद्येश्वरो व्यापी वीरो धीरो ^१धराधरः ॥ ८८ ॥

धृतिमान् धृतिघृष्टश्च प्रतिमा प्रतियातनः ।
प्रकृतिर्विकृतिश्चैव निकृतिः सुकृतिः कृती ॥ ८९ ॥

निलयोऽनिलयः क्षेत्र क्षेत्री क्षेत्रज्ञ एव च ।
एको नैको युवा वृद्धो व्यापको व्याप्तिरेव च ॥ ९० ॥

दु सहो दुर्धरो दुष्टो दुरारोहो दुरागमः ।
दुर्मना दुर्गतिर्दुर्गो ^२दूरगो दुर्गतिस्तथा ॥ ९१ ॥

कोमल· कर्कशो व्यामः कठिनो मृदुरेव च ।

ऋजुर्वक्रः कृपावासः कृपावान् कृप एव च ॥ ९२ ॥

दयावान् दानवान् दानी दानदो दान एव च ।

दयावासो दयाचारो दयी दानपरः पर ॥ ९३ ॥

मन्थरो मन्दरो मन्दी मन्दिरो मन्थनस्तथा ।

वार्धिवारिधिरक्षोभ्यो मकरी मकरालय· ॥ ९४ ॥

सुद्युम्नो द्युम्नकृद् द्युम्नी प्रद्युम्नो द्युम्न एव च ।

सारथः सारथि· साधु सर्वावासो वरप्रद· ॥ ९५ ॥

^१प्रत्ययी प्रत्ययः प्राज्ञ प्रणम्य प्रणवालय ।

समता सगतः साङ्गो निरङ्गो निर्ममस्तथा ॥ ९६ ॥

इत्येते विष्णव· प्रोक्ता नैर्ऋती दिशमाश्रिता· ।

वारुण्या ये दिशि प्रोक्ता विष्णवस्तान् वदामि वः ॥ ९७ ॥

ततः श्रीधरलोके तु शतं लोकास्तथैव च ।

तेषां तु नायका· प्रोक्ताः शतमेवात्र विष्णवः ॥ ९८ ॥

प्रत्येकं तु सहस्रस्य पुरुषाणां तु नायका· ।

वैश्यास्ते विष्णुता याता अष्टाक्षरपरायणाः ॥ ९९ ॥

तेषां नामानि वक्ष्यामि नामनानात्वभेदतः ।

भगो भगोदयो भर्गो विवित्तो विलिङ्गस्तथा ॥ १०० ॥

वरुणो वारुणो वृक्षो वृक्षराजो वृषप्रियः ।
पयोनाथ पयoyुक्त, पयोराशिः पयोगतिः ॥ १०१ ॥

नीरूपो रूपवान् रूपो रूपदो रूपनायकः ।
शैलजाति कविः कालश्चतुष्कालः कलाविदः ॥ १०२ ॥

कालीकालश्च कालात्मा कालाष्टः कालकात्मजः ।
कालभोग्यः कालयोग्यो वल्गुवाग्वल्गुभाषणः ॥ १०३ ॥

वदान्यो वल्गुलो वल्गुवदनो वल्गुभाषणः ।
मत्तो विमत्त उन्मत्त प्रमत्तः प्राणदस्तथा ॥ १०४ ॥

लास्येशो लासको लास्यो लास्याचार्यो लयस्तथा ।
शैलराड् भूमिराड् गोरार्द्र तुराषाड् सुरराडपि ॥ १०५ ॥

¹अरिहा दैत्यहादित्यः सर्वासुरनिषूदनः ।
वेला वेलावलिर्वेली वेलाङ्गो विश्वभावनः ॥ १०६ ॥

स्रष्टा ²हर्ता च गोप्ता च स्थावरो जङ्गमस्तथा ।
विश्वावसुर्विश्वगुरुर्विश्वात्मा विश्वभावनः ॥ १०७ ॥

शिखण्डी खण्डनः खण्डी शिखी मुण्डो विमुण्डकः ।
एकनेत्रस्त्रिनेत्रश्च बहुनेत्रस्तथैव च ॥ १०८ ॥

विनेत्रः शतनेत्रश्च पद्मनेत्रस्तथैव च ।
अज शतधृतिर्धुर्यो धूमकेतुर्धुरंधरः ॥ १०९ ॥

^१त्रयीपतिस्त्रयीवेद्यस्त्रयीवासो महोरगः ।

गीर्वाणो गीर्वणो गीर्वा गीर्वाणो गीर्निवेदक ॥ ११० ॥

पीतवासा हरिश्मश्रु प्राणद ^२पूरणोऽरुणः ।

इत्येते विष्णव प्रोक्ता वारुणी दिशमाश्रिताः ॥ १११ ॥

वायव्ये च दिशाभागे विष्णवस्तान् वदामि व ।

तत्र वामनलोके तु शत लोकास्तथापरे ॥ ११२ ॥

शत तु विष्णवस्तेषा नायकाः परिकीर्तिताः ।

ब्राह्मणाद्वैश्वकन्याया जाता वैश्वोत्तमास्तु ये ॥ ११३ ॥

ते सर्वे विष्णुता याता द्वादशाक्षरविद्यया ।

प्रत्येकं तु सहस्रस्य पुरुषाणां तु नायकाः ॥ ११४ ॥

तेषा नामानि वक्ष्यामि नामनानात्वभेदतः ।

पुमान् ^३पुराणः पुण्याशीः पुण्यदः पुण्यतापनः ॥ ११५ ॥

यागो ^४यागपतिर्यागी यागात्मा यागभावनः ।

छन्दश्छन्दाधिपो वेदश्छन्दी च च्छन्दसा पतिः ॥ ११६ ॥

छन्दोमयो जीर्णवर्णो वर्णात्मा वर्ण एव च ।

सुयोगः सुयशा गुह्यो गुणवान् गुणसाधनः ॥ ११७ ॥

चिन्त्यश्चिन्तामणिश्चिन्ता चित्तावासश्चिता पतिः ।

कृत्तिवासाः सुवामाश्च विवासा बहुवासकः ॥ ११८ ॥

^१ त्रयीचति B

^३ पुराणपुण्याशी B

^२ प्रारण B

^४ यायापति B E

नीचो मरुस्थलो निम्नो विषमश्च समस्तथा ।

पद्मदृष्टि सुदृष्टिश्च पाचनं पाकशासन ॥ ११९ ॥

अदृष्टिर्दृष्टिरिष्टाशी श्वासन श्वसनो नस ।

आविष्कारस्तिरस्कारो दुर्ज्ञेयो ज्ञेय एव च ॥ १२० ॥

स्थान गतिश्च शयनमासनो वासनस्तथा ।

विभ्रम सभ्रमो द्वेष्टा वेग उद्वेग एव च ॥ १२१ ॥

शोको भय विषादश्च लोभो मोहस्तथैव च ।

ब्रह्मण्यदेवो ब्रह्मण्यो ब्राह्मण्यो ब्राह्मणप्रिय ॥ १२२ ॥

कारकाश्च क्रियाश्चैव देवदो देवलस्तथा ।

पञ्चात्मा पञ्चकालात्मा बाह्यात्मा बन्धीक ॥ १२३ ॥

दूरात्मा परमात्मा च कर्मात्मा कर्मकारण ।

कर्ता विकर्ता गहनो महीमा महिमालय ॥ १२४ ॥

महिमा महिमावासो वासवो वसुदो वसु ।

इत्येते विष्णवः प्रोक्ता वायवी दिशमाश्रिता ॥ १२५ ॥

विष्णवो ये च तान् वक्ष्ये उत्तरस्या दिशि स्थितान् ।

हयशीर्षस्य लोकोऽत्र शतं लोकास्तथा परे ॥ १२६ ॥

शत तु विष्णवस्तेषां नायका परिकीर्तिता

प्रत्येकं तु सहस्रस्य पुरुषाणां तु नायका ॥ १२७ ॥

ब्राह्मणाच्छूद्रकन्याया जाता शूद्रोत्तमास्तु ये ।

ते सर्वे विष्णुता याता अष्टाक्षरपरायणा ॥ १२८ ॥

तेषां नामानि वक्ष्यामि नामनानात्वभेदतः ।

भूत भव्यं भविष्यच्च प्रभूत प्रभव सवः ॥ १२९ ॥

स्तोमः स्तोमाधिपश्चैव सप्ततन्तुमुखस्तथा ।

^१जीवो जीवत्करो जप्यो जीवनं जीवनस्तथा ॥ १३० ॥

देहो देहविदो देही देहवान् देहसाधनः ।

रहस्य शमुरग्रण्यः ^२शम्बर शंकरः शिवः ॥ १३१ ॥

शतानन्दः शतस्तोमः शतायुः शतशासनः ।

श्रीधरः श्रीपतिः श्रेयः श्रीनिधिः श्रीवृषस्तथा ॥ १३२ ॥

श्रीकरः श्रीपरः श्रीशः श्रीनिवासः श्रियः पतिः ।

तेजस्वी द्युतिमानाढ्यस्तेजोऽहस्तेजसां पतिः ॥ १३३ ॥

प्रभावः प्रभवः श्रीमान् प्रभविष्णुर्भवोद्भवः ।

प्रभाकरः प्रभानाथः प्रभावान् प्रयतः पृथक् ॥ १३४ ॥

सर्वदः शर्वदः शास्ता शमहासः शमाकरः ।

शत्रुहा शत्रुजः शक्यः शतर्द्धिः ^३शतशासनः ॥ १३५ ॥

शरीरशासनः श्लाघ्यः शरधिः शरशासनः ।

स्यन्दनाङ्गी रथाङ्गी च स्यन्दनः स्यन्दनाधिपः ॥ १३६ ॥

आयुधी सायुधीः स्वाधीः साधीयः समरप्रियः ।

त्रयी त्रयीपतिर्दान्तः पात्री पात्रं तथैव च ॥ १३७ ॥

^१ जीवा B

^२ ईश्वरः B

^३ शमशासनः B

मन्त्री मन्त्राधिपो मार्गो मातङ्गः पतगाधिप ।

पतङ्गकेतुः पातङ्गी पतङ्गी पतगेश्वर ॥ १३८ ॥

पन्नग पन्नगी पन्नो गरीयान् गरिमा गुरुः ।

इत्येते विष्णव प्रोक्ताः कौबेरी दिशमाश्रिताः ॥ १३९ ॥

ऐशान्या दिशि ये प्रोक्ता विष्णवस्तान् वदामि व ।

क्षत्रियाच्छूद्रकन्याया जाता ये शूद्रसत्तमा ॥ १४० ॥

ते वैष्णवं गता भक्त्या द्वादशाक्षरविद्यया ।

वासुदेवस्य लोकेऽत्र शत लोकास्तथा परे ॥ १४१ ॥

शत तु नायकास्तेषां विष्णवः परिकीर्तिताः ।

प्रत्येकं तु सहस्रस्य पुरुषाणां तु नायकाः ॥ १४२ ॥

तेषां नामानि वक्ष्यामि नामनानात्वभेदतः ।

उग्रो निग्रः समग्रश्च व्यग्रः साग्रस्तथैव च ॥ १४३ ॥

वरिष्ठो वासरोऽरिष्ठोऽरिष्टारिः सृष्टसाधनः ।

मेचको वारिदेवश्च बलक्षो मणिको ^१मणिः ॥ १४४ ॥

जरजीरश्च घटिकाकारकः कलशस्तथा ।

केतुमान् केतुमाली च केतुः केतुनिषूदनः ॥ १४५ ॥

^२विद्युद्विद्युत्पत्तिर्विद्वन् मेघो जलमनेकलः ।

मालामयो मयो माली मालात्मा मालिकापतिः ॥ १४६ ॥

^१ मल B

^२ विद्युर्विद्युत्पत्तिः B

स्रग्गुणो गुणवान् मेध्यो मेधावी विबुधाधिप ।
आधारो धारको धारी विधारी वीतकल्मष ॥ १४७ ॥

अशोक शोकद शौरिः शोकारि शोकनाशन ।
मरुन्मरुत्पतिर्मर्मा मर्मात्मा मर्म एव च ॥ १४८ ॥

कंदर्पो दर्पदो दर्पो दर्पात्मा दर्पनाशनः ।
कर्पर कर्पटः कन्दः कन्दनः कन्दलोचन ॥ १४९ ॥

कमलेश कलानाथ कान्तात्मा कान्तसूदन ।
श्वेत श्वेतपतिः श्वेती श्वेतात्मा श्वेतसम्भवः ॥ १५० ॥

धराधरो धराधारो धारावान् धारकोपम ।
शुचिश्रवाः श्रवश्चैव श्रवण ^१श्रवणाधिप ॥ १५१ ॥

धूर्धरो धूरिषो धूरिर्धूनतिर्धूर्विधारण ।
निराकरिण्णुर्वर्तिण्णुर्वर्धिण्णुर्वर्धमानक ॥ १५२ ॥

धौर्वियद् द्युमणि सूर्यः सर्वेशः सर्वभावन ।
इत्येते विष्णवः प्रोक्ता ऐशान्या दिशि नायकाः ॥ १५३ ॥

असत्त्याः कापिले लोके सक्षिप्ताश्च मयाधुना ।
अत्र सक्षेपतः प्रोक्तो विद्येशा विष्णवो मया ॥ १५४ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायाम् इन्द्ररात्रे
विद्येशोत्पत्तिर्नाम षष्ठोऽध्यायः ।

रक्षश्च पिङ्गलाक्षश्च दक्षिणद्वारपालकौ ।
विरूपो विकृतिश्चैव पश्चिमद्वारपालकौ ॥ ८ ॥

उत्कटो विकटश्चैव उत्तरद्वारपालकौ ।
एतैर्गुप्तान्यचिन्त्यानि गोपुराणि समंतत ॥ ९ ॥

पूर्वद्वार भवेच्चास्मा सदा तत्र विभद्रकम् ।
भवेच्च दक्षिणद्वार नाम्ना भद्रमिति श्रुतम् ॥ १० ॥

सुभद्र पश्चिमद्वारमभद्रं चोत्तर तथा ।
उद्द्योतद्योतकृद्द्योतद्युतिमानिति नामत ॥ ११ ॥

तोरणानि यथासख्य गोपुराणा क्रमेण हि ।
वाराहो लोक उद्दिष्टो मया सक्षेपतोऽधुना ॥ १२ ॥

तत्पार्श्वे चक्रलोको हि पश्चिमद्वारदेशत ।
क्रमेण पश्चिमद्वारं दरेण शतयोजनम् ॥ १३ ॥

आग्नेये चाथ दिग्भागे रामलोक ब्रवीमि व ।
शतयोजनविस्तीर्ण शतयोजनमायतम् ॥ १४ ॥

प्राकारेण परिक्षिप्तं पद्मरागमयेन च ।
गोपुरा हाटकमयास्तथा प्रासादसचयाः ॥ १५ ॥

पूर्ववत् तस्य लोकस्य दिक्षु सर्वास्वयस्तथा ।
ऊर्ध्वं च तादृशा लोका क्रमाद् दशशतं स्थिता ॥ १६ ॥

आक्रीडापर्वतस्तत्र लोकालोको महागिरिः ।
नदी च बाहिनी नाम मन्दारास्तत्र मरुहाः ॥ १७ ॥

सर्वेषामपि चैतेषा सालस्ताम्रमय स्मृतः ।
सहस्रयोजनाकीर्णश्चतुर्भिर्गोपुरैर्युतः ॥ १८ ॥

कोणदिक्षु चतुर्ष्वेव गोपुरास्तु हिरण्मया ।
तेषा दौवारिकान् वक्ष्ये नामतश्च पृथक् पृथक् ॥ १९ ॥

विरिञ्चो विश्वकर्मा च आग्नेय्या द्वारपालकौ ।
गोपो वीरतरश्चैव नैर्ऋत्या द्वारपालकौ ॥ २० ॥

निष्ठुरो दुर्मुखश्चैव वायव्या द्वारपालकौ ।
भीमसेनो विकुक्षी च ईशानद्वारपालकौ ॥ २१ ॥

मन्थरो वारुणो वज्रो बलाहक इति क्रमात् ।
गोपुराणां तु नामानि यथासंख्यक्रमेण वा ॥ २२ ॥

श्वभ्रश्चाभ्रलिह प्रांशुरुच्च इत्यभिधानतः ।
चतुर्णां गोपुराणां तु तोरणानि यथादिशम् ॥ २३ ॥

वायव्ये गोपुरात् तस्य दूरेण शतयोजनम् ।
कालाभेरिह तल्लोकः शतयोजनमायतः ॥ २४ ॥

रामलोक इति प्रोक्तो नारसिंह वदामि वः ।
नारसिंहस्य लोकस्तु दक्षिणस्या दिशि स्थितः ॥ २५ ॥

शतयोजनविस्तीर्णः शतयोजनमायतः ।
स्फाटिकेनैव सालेन समन्तात् परिशोभितः ॥ २६ ॥

अष्टापदमयैर्दिव्यैर्गोपुरैरुपशोभितः ।
प्रासादै राजतैरेव सर्वतः परिशोभितः ॥ २७ ॥

अष्टदिक्षु यथा चोर्ध्वमधस्ताच्च तथाविधैः ।
दशभिः शोभितस्तद्वद् गोपुराणां यथादिशम् ॥ २८ ॥

आक्रीडापर्वतस्तत्र लोकालोको महागिरिः ।
नदी मधुमती नाम भूरुहा काञ्चनद्रुमाः ॥ २९ ॥

तेषां प्राकारभागेऽभूत् पितृणां निर्मितं पुरम् ।
सहस्रयोजनाकीर्णं चतुर्भिर्गोपुरैर्युतम् ॥ ३० ॥

तेषां दौवारिकान् वक्ष्ये गोपुराणां यथादिशम् ।
कुटिलः कुटिलाक्षश्च पूर्वद्वारस्य पालकौ ॥ ३१ ॥

तण्डिमः कुम्भनाभश्च दक्षिणद्वारपालकौ ।
विद्युत्केशो विकेशश्च पश्चिमद्वारपालकौ ॥ ३२ ॥

नन्दिको विन्दकश्चैव श्रेणिकः प्रापकस्तथा ।
गोपुराणां तु नामानि तोरणानि ब्रवीमि वः ॥ ३३ ॥

वसुभागः सुभागश्च विभागो भाग एव च ।
तोरणानि चतुर्दिक्षु नामतः कीर्तितानि वः ॥ ३४ ॥

दक्षिणागोपुरात् पश्चाद् दूरेण शतयोजनम् ।
रामलोको भवत्यत्र शतयोजनमायतम् ॥ ३५ ॥

लोकोऽत्र नारसिंहस्य सक्षेपात् कथितो मया ।
रामलोकमथो वक्ष्ये नैर्ऋती दिशमाश्रितम् ॥ ३६ ॥

रावणान्तकरस्यात्र लोको रामस्य कीर्तितः ।
शतयोजनविस्तीर्णः शतयोजनमायतः ॥ ३७ ॥

इन्द्ररात्रे सप्तमोऽध्याय

दिक्षु चाष्टास्वधस्ताच्च ऊर्ध्वं चैव समावृत ।
आक्रीडापर्वतस्तेषा लोकालोको महागिरिः ॥ ३८ ॥

नदी सतरणी नाम वृक्षा सतानका स्मृताः ।
तेषा चैव बहिः सालस्त्वारकूटमयः शुभ ॥ ३९ ॥

सहस्रयोजनाकर्णश्चतुर्भिर्गोपुरैर्युत ।
सर्वे कसमयामोगा गोपुरास्तु न सशयः ॥ ४० ॥

तेषा दौवारिकान् सर्वान् प्रवक्ष्यामि यथाक्रमम् ।
पूर्वस्या द्वारपालौ तु अवाङ्मुखपराङ्मुखौ ॥ ४१ ॥

वज्रनो निषदश्चैव दक्षिणद्वारपालकौ ।
बलश्चातिबलश्चैव पश्चिमद्वारपालकौ ॥ ४२ ॥

कुहको वरुणश्चैव उत्तरद्वारपालकौ ।
सुवाहश्च प्रवाहश्च निवाहो वाह एव च ॥ ४३ ॥

गोपुराणां तु नामानि तोरणानां ब्रवीमि वः ।
वक्रक तीक्ष्णकं मुञ्ज वीरभद्रमिति क्रमात् ॥ ४४ ॥

तोरणानां तु नामानि यथासंख्यक्रमेण वै ।
प्राग्द्वाराद्वारुणो लोको दूरेण शतयोजनम् ॥ ४५ ॥

1

शतयोजनविस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ।
वैदूर्यरत्नसालेन समतात् परिशोभितम् ॥ ४६ ॥

शातकुम्भमयैश्चैव चतुर्भिर्गोपुरैर्युत ।
सौवर्णैः सर्वसालैश्च सर्वतः परिशोभितः ॥ ४७ ॥

एवंविधैस्तथा लोकैर्दशभिर्दशभिः क्रमात् ।
दिक्ष्वष्टासु तथा चोर्ध्वमधस्ताच्चोपशोभितः ॥ ४८ ॥

आक्रीडापर्वतस्तत्र लोकालोको महागिरि ।
नदी सरस्वती नाम ब्रह्मवृक्षास्तथा द्रुमाः ॥ ४९ ॥

बहिः प्राकार एतेषा वृत्तो लोहमयः शुभ ।
सहस्रयोजनाकीर्णश्चतुर्भिर्गोपुरैर्युतः ॥ ५० ॥

गोपुरा कोणदेशे तु जाम्बूनदमयाः शुभा ।
तेषा दौवारिकान् वक्ष्ये यथासस्यक्रमेण तु ॥ ५१ ॥

भानुमानुग्रतेजाश्च आमेय्या द्वारपालकौ ।
वरिष्ठः कलहश्चैव नैर्ऋत्या द्वारपालकौ ॥ ५२ ॥

तुङ्गघोणो विकर्णश्च वायव्या द्वारपालकौ ।
उत्क्रोशनो विसारिश्च ऐशान्या द्वारपालकौ ॥ ५३ ॥

सुधामा च निधामा च प्रधामा बहुधामकः ।
गोपुराणां तु नामानि तोरणानि वदामि वः ॥ ५४ ॥

तुङ्गश्चाप्यतितुङ्गश्च नितुङ्गश्च प्रतुङ्गकः ।
तोरणानां तु नामानि यथासस्यक्रमेण वै ॥ ५५ ॥

आमेय्या द्वारदेशे तु दूरेण शतयोजनम् ।
शतयोजनविस्तीर्णो वायुलोकः प्रतिष्ठितः ॥ ५६ ॥

उक्तो वामनलोकस्तु हयवक्त्रस्य चोच्यते ।
हयशीर्षस्य लोकस्तु उत्तरस्या दिशि स्थितः ॥ ५७ ॥

शतयोजनविस्तीर्णः शतयोजनमायतः ।
मुक्ताप्राकारजालेन सर्वतः परिशोभितः ॥ ५८ ॥

चतुर्भिर्गोपुरैश्चैव युक्तो हेममयैः शुभैः ।
एवविधैस्तथा लोकैर्दशभिर्दशभिः क्रमात् ॥ ५९ ॥

दिक्ष्वष्टासु तथा चोर्ध्वमधस्ताच्चोपशोभितः ।
आक्रीडापर्वतस्तत्र लोकालोको महागिरिः ॥ ६० ॥

नदी प्रस्रवणी नाम अश्वत्थाश्च द्रुमास्तथा ।
बहिस्तलस्तथैतेषा तुङ्गगन्धिः समः शुभः ॥ ६१ ॥

गोपुरास्तत्र चत्वारः कृष्णलोहमया शुभाः ।
तेषां दौवारिकाणां तु वक्ष्ये नामानि च क्रमात् ॥ ६२ ॥

स्तब्धको मुञ्जकेशश्च प्राच्या दौवारिकौ स्मृतौ ।
एकनेत्रस्त्रिनेत्रश्च दक्षिणद्वारपालकौ ॥ ६३ ॥

मीषणो रोचनश्चैव पश्चिमद्वारपालकौ ।
प्रमोहो विश्वकश्चैव उत्तरद्वारपालकौ ॥ ६४ ॥

नियोनिर्निवयश्चैव सुलयः प्रलयस्तथा ।
गोपुराणां तु नामानि तोरणानां ब्रवीमि वः ॥ ६५ ॥

सधानश्च प्रधानश्च सुधानो धान एव च ।
तोरणानां तु नामानि यथासस्यक्रमेण तु ॥ ६६ ॥

दक्षिणागोपुरस्यास्य दूरेण शतयोजनम् ।
शतयोजनविस्तीर्णं सोमलोकं प्रतिष्ठित ॥ ६७ ॥

उक्तो ह्यस्यलोकोऽयं वासुदेवस्य वक्ष्यते ।
वासुदेवस्य लोकोऽयमैशान्या दिशि तिष्ठति ॥ ६८ ॥

शतयोजनविस्तीर्णः शतयोजनमायत ।
प्राकारेण परिक्षिप्तस्ततो वज्रमयेन तु ॥ ६९ ॥

हैमैस्तु गोपुरैः शुभ्रैश्चतुर्भिः सर्वतो वृतः ।
एवविधैस्तथा लोकैर्दशभिर्दशभिः क्रमात् ॥ ७० ॥

दिक्ष्वष्टासु तथा चोर्ध्वमधस्ताच्चोपशोभितः ।
आक्रीडापर्वतस्तत्र लोकालोको महागिरि ॥ ७१ ॥

नदी वर्णवती नाम वृक्षा बिल्वमया स्मृता ।
बहिः प्राकार एतेषामयस्कान्तमयः शुभ ॥ ७२ ॥

गोपुराश्चापि कोणेषु चत्वार इति निर्मिताः ।
तेषां दौवारिकान् वक्ष्ये यथासख्यक्रमेण वः ॥ ७३ ॥

विद्रुमाक्ष स्फुलिङ्गाक्ष आम्रेष्या द्वारपालकौ ।
उल्लाकास्यो बकास्यश्च नैर्ऋतद्वारपालकौ ॥ ७४ ॥

ताम्रफुल्ल किरीटी च वायव्ये द्वारपालकौ ।
पीनबाहुः सुबाहुश्च ऐशानद्वारपालकौ ॥ ७५ ॥

सुक्रीडश्च तथाक्रीडः क्रीडनः क्रीड एव च ।
गोपुराणां तु नामानि यथासख्यक्रमेण वै ॥ ७६ ॥

सुबन्धुर्बन्धुरश्चैव प्रबन्धुश्च निबन्धुक ।

तोरणानां तु नामानि कथितानि यथाक्रमम् ॥ ७७ ॥

नैर्ऋताद् गोपुरात् पश्चाद् दूरेण शतयोजनम् ।

ईशानस्य च लोकोऽभूद् दूरेण शतयोजनम् ॥ ७८ ॥

सर्वेषामपि लोकानां प्राकारास्तु पृथक् पृथक् ।

चतुरश्रास्तथा वृत्ता सर्वे चैव बहिः स्थिता ॥ ७९ ॥

अथस्तात् कापिलं लोकं कथयिष्यामि व० क्रमात् ।

रसातले महान् लोकः कपिलस्य महामुने ॥ ८० ॥

शतयोजनविस्तीर्णः शतयोजनमायतः ।

मुक्तामयेन सौधेन सर्वतः परिशोभितः ॥ ८१ ॥

पद्मरागमयैश्चैव गोपुरैरुपशोभितः ।

बहिस्तस्यैव परितः शत लोकाः प्रतिष्ठिता ॥ ८२ ॥

तेषां बहिश्च प्राकारो विद्रुमैः परिकल्पितः ।

स्फटिकैर्गोपुरैः शुभ्रैश्चतुर्भिश्च समन्वितः ॥ ८३ ॥

तस्यैव परितो लोकाः सहस्रं वै प्रतिष्ठिताः ।

तेषां बहिश्च प्राकारः स्थितो वज्रमयः शुभः ॥ ८४ ॥

हरिजातशिलाक्लृप्तैर्गोपुरैरुपशोभितः ।

ततो दशसहस्रं वै स्थिता लोकाः समततः ॥ ८५ ॥

तेषां बहिश्च प्राकारः पद्मरागमयः शुभः ।

मुक्तामयैस्तथा शुभ्रैर्गोपुरैरुपशोभितः ॥ ८६ ॥

लोकाः शतसहस्रं वै तस्य चोपरि सस्थिताः ।
तेषां बहिःश्च प्राकारो गारुडैर्मणिभिः कृतः ॥ ८७ ॥

पुण्यरागमयैः शुभ्रैर्गोपुरैरुपशोभितः ।
तेषां बहिः स्थिता लोकाः कोटिसंख्याप्रमाणतः ॥ ८८ ॥

तेषां बहिःश्च प्राकारो वैडूर्यमणिनिर्मितः ।
जाम्बूनदमयैः शुभ्रैर्गोपुरैरुपशोभितः ॥ ८९ ॥

तस्य दौवारिकान् वक्ष्ये यथासंख्यक्रमेण तु ।
सुद्युम्नश्च ^१मयीन्द्रश्च प्राच्या वै द्वारपालकौ ॥ ९० ॥

सुमित्रः शङ्खदश्चैव दक्षिणद्वारपालकौ ।
पर्जन्यः पाञ्चजन्यश्च पश्चिमद्वारपालकौ ॥ ९१ ॥

विशालाक्षकरालाक्षावुत्तरद्वारपालकौ ।
विमन्दिरं तथा प्राच्या दक्षिणस्या सुमन्दिरम् ॥ ९२ ॥

मन्दिरं पश्चिमाया तु उत्तरस्या प्रमन्दिरम् ।
गोपुराणां तु नामानि तोरणानां वदामि व ॥ ९३ ॥

उल्लेखश्च सुलेखश्च प्रलेखश्च विलेखकः ।
तोरणानां तु नामानि यथासंख्यक्रमेण तु ॥ ९४ ॥

उक्तस्तु कापिलो लोको विष्णुलोकं वदामि वः ।
मेरोस्तु यावदुत्सेधस्तावदूर्ध्वमथोपरि ॥ ९५ ॥

^१ मयीन्द्रश्च B

विष्णुलोकस्ततश्चोर्ध्वं यत्रासन् नव विष्णव ।
शतयोजनविस्तीर्णः शतयोजनमायतः ॥ ९६ ॥

सर्वरत्नमयस्तस्य प्रासादः परिकल्पितः ।
तथा वज्रमयैः शुभ्रैर्गोपुरैरुपशोभितः ॥ ९७ ॥

तस्यापि परितः पश्चाद् ब्रह्मलोकाः शत स्थिताः ।
तेषां बहिःश्च प्राकारो ब्रह्मरागमयः शुभः ॥ ९८ ॥

गारुडैर्मणिभिश्चित्रैः कल्पितास्तस्य गोपुराः
सहस्र रुद्रलोकास्तु तस्यैव परिकल्पिताः ॥ ९९ ॥

तेषां बहिःश्च प्राकारो पद्मरागमयः शुभः ।
स्फाटिकैर्गोपुरैः शुभ्रैः समन्तात् परिशोभितः ॥ १०० ॥

ततो दशसहस्रं तु देवल्लोकाः प्रकीर्तिताः ।
तेषां बहिःश्च प्राकारः क्लृप्तो मरुतकैः शुभैः ॥ १०१ ॥

गोपुरैर्वज्रक्लृप्तैस्तु सर्वतः परिशोभितः ।
ततः शतसहस्रं तु तस्यैव परिसंस्थिताः ॥ १०२ ॥

लोका देवपितृणां तु सर्वलोकसुखावहाः ।
तेषां बहिःश्च प्राकारो राजतः परिकल्पितः ॥ १०३ ॥

सौवर्णैर्गोपुरैः शुभ्रैः सर्वतः परिशोभितैः ।
तेषां दौवारिकान् वक्ष्ये यथासंख्यक्रमेण तु ॥ १०४ ॥

कुमुदः कुमुदाक्षश्च प्राच्या दौवारिकौ स्मृतौ ।
दक्षिणद्वारपालस्तु पुण्डरीकोऽथ वामनः ॥ १०५ ॥

शङ्कुकर्णः सर्वनेत्र पश्चिमद्वारपालकौ ।
उत्तरद्वारपालौ तु सुमुखः सुप्रतिष्ठितः ॥ १०६ ॥

तस्योपरि महाविष्णोर्लोक एव प्रतिष्ठितः ।
प्राकारो राजतः प्रोक्तो गोपुरश्च तथाविधः ॥ १०७ ॥

न कश्चित् तत्र लोकोऽभूद् देव एव परः पुमान् ।
ज्योतिर्मयो ह्यनिर्देश्यो ज्योतिर्मण्डलमध्यगः ॥ १०८ ॥

चण्डश्चैव प्रचण्डश्च तस्य दौवारिकौ स्मृतौ ।
तस्योपरि महाविष्णोरचिन्त्यस्तमसः परः ॥ १०९ ॥

तमाहुः पुरुष दिव्य नारायणमनामयम् ।
तस्मात् परतर किञ्चिन्न भूत न भविष्यति ॥ ११० ॥

बहिरण्डाद् बहिः सोऽयं वासुदेव सनातनः ।
बहिरण्डान्महाविष्णोरव्यक्तान्नाम . . . ॥ १११ ॥

विष्णोरधस्तान्मेरुः स्यात्तत्र स्थूलास्तु मूर्तयः ।
पुरुषश्चापि सत्यश्च अच्युतश्चानिरुद्धकः ॥ ११२ ॥

तत्रार्चन्ति सदाविष्णुमावाहनविसर्जनैः ।
ज्ञानध्यानपरा नित्यमष्टाक्षरपरायणाः ॥ ११३ ॥

दिश्युत्तरस्या तत्रैव सप्त वैष्णवमातरः ।
वागीश्वरी क्रिया कीर्तिर्लक्ष्मीः सृष्टिस्तथैव च ॥ ११४ ॥

विद्या कान्तिश्च सप्तैता मातरः परिकीर्तिताः ।
शङ्खचक्रधराः सर्वा सर्वा एव चतुर्भुजाः ॥ ११५ ॥

शुक्ला रक्ता च पीता च ^१हरिवर्णा च वर्णतः ।
एवमेव प्रकारेण वर्णत परिकीर्तिता ॥ ११६ ॥

मूर्तिलोक इति प्रोक्तः सक्षेपादेव विष्णवः^२ ।
मूर्तिमन्तो हि ते^३ मर्वे लोकाना हितकाम्यया ॥ ११७ ॥

स्मरणादेव वै तेषा सद्यः पापात् प्रमुच्यते ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सदाविष्णुपरायणैः ।
अध्येतव्योऽयमध्यायः सर्वपापप्रणाशनः ॥ ११८ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायाम् इन्द्ररात्रे
विष्णुलोकविस्तारो नाम सप्तमोऽध्याय

^१ वारि E

^२ न तु विष्णुना B

^३ Corrupt reading B

इन्द्ररात्रे अष्टमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

योनिशुद्धिं प्रवक्ष्यामि जायन्ते यत्र वैष्णवाः ।
योनिरित्युच्यते क्षेत्रे क्षेत्रभूता स्त्रियः स्मृताः ॥ १ ॥

क्षेत्रं चतुर्विधं प्रोक्तं चातुर्वर्ण्यव्यवस्थया ।
कन्या च विधवा चैव पुनर्भूः स्वैरिणीति च ॥ २ ॥

चतुर्विधा स्त्रियः प्रोक्ताः स्वतः क्षेत्रपरिग्रहे ।
एतासामपि सर्वासा पूर्वा पूर्वा गरीयसी ॥ ३ ॥

चतुर्णामपि वर्णानां कन्या चैव प्रशस्यते ।
त्रयाणां ^१क्षत्रियादीनामुत्तमा तु प्रशस्यते ॥ ४ ॥

विधवा च ^२प्रशस्ता तु क्षेत्रजो यत्र जायते ।
द्वयोरेव प्रशस्ता तु पुनर्भूर्वैश्यशूद्रयोः ॥ ५ ॥

शूद्रस्यैव प्रशस्ता तु स्वैरिणी नाम नामन ।
कन्या च द्विविधा प्रोक्ता चातुर्वर्ण्ये यथाक्रमम् ॥ ६ ॥

नित्यमक्षतयोनिश्च क्षतयोनिरिति द्विधा ।
शुद्धा चाक्षतयोनिस्तु सर्वेषामपि शस्यते ॥ ७ ॥

^१ क्षेत्रजातीनां B

^२ चाप्रशस्ता B

विप्रवर्जं त्रयाणां तु क्षतयोनिश्च शस्यते ।
सा पुनर्विधवा प्रोक्ता क्षतयोनिरितीरिता ॥ ८ ॥

उत्तमा क्षतयोनिश्च सवर्णक्षतयोनिका ।
त्रयाणां क्षत्रियादीनां ब्राह्मणक्षतयोनयः ॥ ९ ॥

सवर्णेन क्षता सर्वा सवर्णक्षतयोनयः ।
एतासामपि सर्वासा पूर्वा पूर्वा गरीयसी ॥ १० ॥

अभियोगे च ^१शस्तास्तु सर्वा स्युः क्षतयोनयः ।
विवाहयोग्याः सर्वाः स्युः प्रसूता अपि वा न वा ॥ ११ ॥

तत्रापि द्विविधा प्रोक्ता प्रसूता गर्भिणीति च ।
गरीयसी प्रसूताया गर्भिणी तु न सशय ॥ १२ ॥

अप्रसूतासु कन्यासु प्रणीतासु यथाक्रमम् ।
जाता स्युरौरसा पुत्रा रिक्थभाजः पितुः सदा ॥ १३ ॥

प्रसूताया तु कानीनो गर्भिण्या तु सहोढकः ।
सहोढो रिक्थभागेव कानीनो न कथंचन ॥ १४ ॥

कानीनं वर्जयित्वा तु सर्वे दीक्षार्हका स्मृताः ।
सहोढश्च कदाचित्तु न चाचार्यत्वमर्हति ॥ १५ ॥

विधवामत्र वक्ष्यामि क्षेत्रजो^२ यत्र जायते ।
क्षता वा अक्षता वापि विधवा त्वनपत्यका ॥ १६ ॥

^१ निष्णास्तु B

^२ क्षत्रियः B

ब्राह्मणाद् देवराद्वापि या क्रमेण प्रसूयते ।
सा ज्ञेया विधवा चेति क्षेत्रजोऽत्र^१ प्रसूयते ॥ १७ ॥

विधवा द्विविधा ज्ञेया ^२अक्षता च क्षतेति च ।
अक्षता सर्वदा शस्ता तदलाभे क्षता पुनः ॥ १८ ॥

क्षता च द्विविधा प्रोक्ता विक्षता स्वक्षतेति च ।
^३कन्याया च क्षताया तु विक्षतेति च समता ॥ १९ ॥

ऊढा भर्तुः क्षताया तु स्वक्षतेति च सा स्मृता ।
स्वक्षता सर्वदा शस्ता तदलाभे तु विक्षता ॥ २० ॥

प्रसूता विधवा वज्र्या तत्सुतो गोलको भवेत् ।
गोलकं वर्जयित्वैकं क्षेत्रजः सर्व एव हि ॥ २१ ॥

अर्हत्येव सदा दीक्षां सतन्त्र तु विवर्जयेत्^४ ।
पुनर्भूरुच्यते चात्र या जाता वैश्यशूद्रयोः ॥ २२ ॥

ऊढा याक्षतयोनिश्च दत्ता तु पुनरुच्यते ।
सा पुनर्भूः सुतस्तस्या पौनर्भव उदाहृतः ॥ २३ ॥

ऊढा च क्षतयोनिर्या सा प्रभूरिति कीर्तिता ।
^५तत्सुतः प्राभवः स्याद्वै द्वियैवं तु व्यवस्थितौ ॥ २४ ॥

पौनर्भवः सदा शस्तः ^६प्राभवस्तदलाभतः ।
द्वौ वै पौनर्भवौ प्रोक्तौ जातौ तस्या सवर्णजौ ॥ २५ ॥

^१ क्षत्रियोऽस्य A

^२ क्षता विक्षतेति B

^३ कन्यायामक्षताया B

^४ विसर्जयेत् E

^५ B omits this line

^६ प्रभावः B

उत्तमश्चानुलोम्येन वर्णेषु च सवर्णजः ।

तावुमौ सर्वदा शस्तौ प्रातिलोम्यं विवर्जयेत् ॥ २६ ॥

स्वैरिणी चेति या प्रोक्ता शूद्रजा तु प्रशस्यते ।

स्वैरिणी या पति त्यक्त्वा पत्यौ जीवति कामतः ॥ २७ ॥

चतुर्णामपि वर्णानां पतिमन्यतमं व्रजेत् ।

स्वैरिणी सा समुद्दिष्टा तत्सुतो वल्लो भवेत् ॥ २८ ॥

चतुर्विधास्तु वल्ला जाता वर्णक्रमेण तु ।

माहानसिकपैठारसूचका सूप इत्यपि ॥ २९ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशा शूद्राणां च क्रमात् सुताः ।

द्वितीये गामिनी वर्णे स्वैरिणी नात्र सशयः ॥ ३० ॥

ततः प्रभृति सा वेश्या वेश्यापुत्रस्तु तत्सुतः ।

वल्लः सर्वदा शस्तो वेश्यापुत्र तु वर्जयेत् ॥ ३१ ॥

स्वैरिणी द्विविधा प्रोक्ता प्रसूता चाप्रसूतिका ।

अप्रसूता सदा शस्ता प्रसूता तदलाभतः ॥ ३२ ॥

सा च द्वितीयया वर्ज्या सा दासीति सदेच्यते ।

दायभागे सुतस्तस्या दासीपुत्र उदाहृतः ॥ ३३ ॥

स यत्ताद्वर्जनीयस्तु तथा प्रव्रजिनासुतः ।

योनिशुद्धिरिति प्रोक्ता बीजशुद्धिं वदामि वः ॥ ३४ ॥

अविप्लुतब्रह्मचर्यश्चातुर्वर्ण्ये तु यः स्थितः ।

अविवाहः स बीजः स्यात् प्रशस्तः सर्वकर्मसु ॥ ३५ ॥

ब्रह्मचर्यप्लुतिश्चात्र त्रिविधा परिकीर्तिता ।

मानसी ^१वाचिकी चैव कायिकी चेति वै त्रिधा ॥ ३६ ॥

ब्रह्मचर्यव्रते चापि पूर्वा पूर्वा गरीयसी ।

ब्रह्मचर्यप्लुतिर्या तु मानसी परिकीर्तिता ॥ ३७ ॥

सा विष्णोः स्मरणान्नश्येद् ^२ध्यानाकलितचेतसः ।

प्लुतिश्च वाचिकी नश्येदष्टाक्षरजपेन तु ॥ ३८ ॥

यागैर्व्रतोपवासैश्च नश्येदेव तु कायिकी ।

कायिकी च प्लुतिर्या तु सा पुनर्द्विविधा मता ॥ ३९ ॥

अयोन्या चापि योन्या च या भवेद्रेतस प्लुतिः ।

सा ^३कायिकीति विज्ञाता पूर्वा तत्र गरीयसी ॥ ४० ॥

पूर्वा च द्विविधा प्रोक्ता यत्नजा चाप्ययत्नजा ।

स्त्रीणां तु दर्शने चैव स्वप्ने चैव तु या सृतिः ॥ ४१ ॥

बलादयत्नजा सा स्यात् तदन्या यत्नजा स्मृता ।

श्रेयसी यत्नजायाश्च नित्यमेवाप्ययत्नजा ॥ ४२ ॥

योनौ च द्विविधा प्रोक्ता ब्रह्मचर्यप्लुतिः क्रमात् ।

तिर्यङ्मनुष्ययोनौ वा द्विविधा सा प्रकीर्तिता ॥ ४३ ॥

ततो मनुष्ययोन्यास्तु तिर्यग्योनिर्बलीयसी ।

चतुर्णामपि वर्णानां पूर्वा पूर्वा गरीयसी ॥ ४४ ॥

^१ वाचिका A B

^२ ध्यानाकुलित A B

^३ कायिकेति A B

स्वदारे ब्रह्मविच्छित्तिर्न कदाचन विद्यते ।
सर्वदा ब्रह्मचारी स्यात् स्तदारव्रतिको नरः ॥ ४५ ॥

अयोन्या तु प्लुति प्रोक्ता नित्यमेवाप्ययत्नजा ।
उपवासेन सा नश्येत् पञ्चः या विष्णुगोचरे ॥ ४६ ॥

ब्रह्मोपवासैर्नश्येच्च^१ नित्यमेव तु यत्नजा ।
तिर्यग्योनिषु या प्रोक्ता समये सा विशुध्यति ॥ ४७ ॥

चतुर्विधा च या प्रोक्ता नित्य मानुषयोनिषु ।
ब्रह्मचर्यप्लुति सा तु महायोगेन शुध्यति ॥ ४८ ॥

सूनमेक परित्यज्य प्रातिलोभ्यं तु वर्जयेत् ।
बीजशुद्धिश्च सप्रोक्ता वर्णशुद्धि वदामि वः ॥ ४९ ॥

वर्णाश्चत्वार एवासन् पूर्वं सृष्टाः स्वयमुवा ।
अनुवर्णास्तथा^२ सप्त शुद्धा इति च कीर्तिताः ॥ ५० ॥

त्रयाणां क्षत्रियादीनां तयोर्वर्णं तु शस्यते ।
जाना द्वौ च तथा जातौ क्षत्रियाद् वैश्यशूद्रयोः ॥ ५१ ॥

एक एव तु शूद्राया जातो वर्णस्तु वैश्यतः ।
ब्राह्मणात् क्षत्रियादेकः सर्ववर्णाः प्रकीर्तिताः ॥ ५२ ॥

वर्णास्त्वेकादशैते तु दीक्षायोग्या न सशयः ।
वर्णशुद्धिरिति प्रोक्ता देशशुद्धि वदामि वः ॥ ५३ ॥

^१ नश्येत् B

^२ सप्ताशुद्धाः A B

मध्यदेशः कुरुक्षेत्र पञ्चालाः शूरसेनका ।
 ब्रह्मावर्तस्तथा मध्यो ब्रह्मदेशस्तथैव च ॥ ५४ ॥
 आर्यावर्तसमुद्भूताः शस्तास्ते सर्व एव हि ।
 चातुर्वर्ण्यक्रमो यत्र यत्र भागवता जनाः ॥ ५५ ॥
 स सर्वत्र प्रशस्तः स्याद्यत्र कृष्णमृगा अपि ।
 देशशुद्धिरिति प्रोक्ता देहशुद्धि वदामि व ॥ ५६ ॥
 ब्रतोपवासशुद्धात्मा शुश्रूषामिरतः सदा ।
 विष्णुमेव सदा ध्यायन्नभोज्यान्नविवर्जितः ॥ ५७ ॥
 पावकेनाविहीनस्तु जातिभ्रशविवर्जितः ।
 ह्रीमानक्षतवेषश्च तथैकादशवर्णजः ॥ ५८ ॥
 अभिन्नावयवश्चैव वयोरूपसमन्वितः ।
 तथानुद्देश्यस्त्रीक्लीबकुष्ठस्तम्भविवर्जितः ॥ ५९ ॥
 दीक्षायोग्यो भवेच्छिष्यो ह्यन्यदीक्षापराङ्मुख ।
 देहशुद्धिरिति प्रोक्ता क्रियाशुद्धि वदामि व ॥ ६० ॥
 गर्भाधानादिभिर्यस्तु क्रियाभिः कृतसंस्कृतिः ।
 स शुद्धक्रिय इत्युक्तो दीक्षायोग्यस्तु सर्वदा ॥ ६१ ॥
 शुद्धक्रियास्तु द्विविधाः पुरुषाः परिकीर्तिताः ।
 कृतक्रियास्तु गुरुणा तथा ह्यगुरुणापि च ॥ ६२ ॥
 गरीयानेतयोस्त्वाद्यस्तदलाभे तथेतरः ।
 सक्रिया दशवर्णाः स्युरक्रियाः शूद्रवर्णजाः ॥ ६३ ॥

अक्रियाणा च सर्वेषां दीक्षाकाले क्रिया भवेत् ।
क्रियाशुद्धास्तदा सर्वे भविष्यन्ति न सशय ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन क्रिया कार्या विचक्षणैः ॥ ६४ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिनाया सनत्कुमारप्रोक्तायाम् इन्द्ररात्रे
शिष्यलक्षण नाम अष्टमोऽध्याय

इन्द्ररात्रे नवमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

आचार्य उच्यते पूर्वमाचार्यश्च विशेषतः ।

न कुर्यान्नन्दित कर्म न त्वयाज्य च याजयेत् ॥ १ ॥

न चोपजीवेद् देवेशं न निर्माल्यानि भक्षयेत् ।

नादीक्षिताय दद्याद्वै हविःशेषं कदाचन ॥ २ ॥

नार्चनालङ्घन कुर्यान्न च ^१प्रव्रजिता व्रजेत् ।

परान्न नैव भुञ्जीत परस्पृष्ट तथैव च ॥ ३ ॥

न कसपात्रे भोक्तव्यं नाविकं च पयः पिबेत् ।

न शुण्ठराज्ये निवसेन्नान्धदेशे कथंचन ॥ ४ ॥

न सिंहलकटाहेषु न पारसिकभूमिषु ।

न म्लेच्छतस्कराकीर्णे चातुर्वर्ण्यविवर्जिते ॥ ५ ॥

धान्याम्लं न स्पृशेच्चैव न शार्ङ्गिष्ठा च भक्षयेत् ।

^२नानन्तर्थाय चासीत न चर्ते विष्णुनामभिः ॥ ६ ॥

न चाशिष्याय चोच्छिष्टं दातव्यं तु कदाचन ।

प्रेतान्नं सूतिकात्रं च यत्नतः परिवर्जयेत् ॥ ७ ॥

^१ प्रव्रजिता B C

^२ नानकाचयवासीत B

चक्राङ्कः सर्वदा भूत्वा चरेच्चक्रध्वजोऽपि वा ।
वर्जयेच्च दिवा स्वप्नमहना*¹ च विवर्जयेत् ॥ ८ ॥

यश्च पद्मभवे प्रोक्त आचारस्त समाचरेत् ।
एष आचार उद्दिष्टो बुद्धिशुद्धि वदामि वः ॥ ९ ॥

कुर्यान्न लोभमर्थेषु कुर्यान्न गुरुलङ्घनम् ।
नाशुभा तु मति कुर्याद् वैष्णवाना कदाचन ॥ १० ॥

न नृशसा मति कुर्यात् सर्वप्राणिषु सर्वदा ।
न धृति च परस्वेषु परदारेषु जातुचित् ॥ ११ ॥

नाहकारं न चासूया न मान नाशुभा मतिम् ।
बुद्धिशुद्धिरिति प्रोक्ता जातिशुद्धि वदामि वः ॥ १२ ॥

आचार्यग्रहणे योग्यास्त्रयो वर्णा द्विजातयः ।
आचार्यत्वं न शूद्रस्तु लभते जातुचित् क्वचित् ॥ १३ ॥

चतुर्णामपि वर्णानामाचार्यो ब्राह्मणो भवेत् ।
तदलाभे क्षत्रियस्तु आचार्यो वैश्यशूद्रयोः ॥ १४ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियालाभे वैश्यः स्याच्छूद्रजन्मनः ।
ब्राह्मणात् क्षत्रकन्याया जातो मूर्धावसिक्तकः ॥ १५ ॥

त्रयाणां क्षत्रियादीनां सूतस्यापि गुरुर्भवेत् ।
मूर्धावसिक्तकन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ॥ १६ ॥

* अहना प्रभातकाल इति सायण.

¹ अहनी B C

मात्राब्राह्मण इत्युक्तो ब्रह्मकर्मपरायणः ।
सर्वेषामपि चैतेषामाचार्यो ब्राह्मणादृते ॥ १७ ॥

मात्राब्राह्मणकन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ।
मूर्धावसिक्तसदृश सर्वाचार्यो भविष्यति ॥ १८ ॥

ब्राह्मणाद्वैश्यकन्याया जातो वैश्योत्तमस्तु स ।
क्षत्रियेण समः सोऽपि आचार्यो वैश्यशूद्रयो ॥ १९ ॥

वैश्योत्तमाया कन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ।
¹विराडित्युच्यते सोऽपि भवेद् ब्राह्मणसन्निभः ॥ २० ॥

आचार्य स भवेदेव सर्वेषा ब्राह्मणादृते ।
विराट्सुताया यो जातो ब्राह्मणात् क्रमयोगतः ॥ २१ ॥

स्वराडित्युच्यते सोऽपि कृत्रिमब्राह्मणोपमः ।
सूतस्य क्षत्रकन्याया स चाचार्यत्वमर्हति ॥ २२ ॥

स्वराट्सुताया यो जातो ब्राह्मणात् क्रमयोगतः ।
स ब्राह्मण इति प्रोक्तः सर्वाचार्यो भविष्यति ॥ २३ ॥

ब्राह्मणाच्छूद्रकन्याया जातः शूद्रोत्तमस्तु यः ।
शूद्राणामुत्तमः सोऽपि न चाचार्यत्वमर्हति ॥ २४ ॥

शूद्रोत्तमस्य कन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ।
कल्पवैश्यस्तु स प्रोक्तो वैश्यकल्पो न सशयः ॥ २५ ॥

¹ B C omit this line

सर्वेषामपि शूद्राणां स चाचार्यो भविष्यति ।
कल्पवैश्यस्य कन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ॥ २६ ॥

प्रवैश्य इति विज्ञेयो वैश्येन सदृशस्तु स ।
शूद्राणां कल्पवैश्यानां स चाचार्यत्वमर्हति ॥ २७ ॥

प्रवैश्यस्य तु कन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ।
कल्पक्षत्रिय इत्युक्तं क्षत्रकल्प स सर्वदा ॥ २८ ॥

सर्वेषां वैश्यशूद्राणां स चाचार्यत्वमर्हति ।
कल्पक्षत्रियकन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ॥ २९ ॥

मात्राक्षत्रिय इत्युक्तं क्षत्रियेण समः सदा ।
स कल्पक्षत्रियादीनामाचार्यत्वमर्हति ॥ ३० ॥

मात्राक्षत्रियकन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ।
मूर्धावसिक्तसदृशः क्षत्रियोत्तम उच्यते ॥ ३१ ॥

त्रयाणां क्षत्रियादीनां स चाचार्यत्वमर्हति ।
क्षत्रियोत्तमकन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ॥ ३२ ॥

मात्राब्राह्मणकल्पोऽयं ब्राह्मणब्रुव उच्यते ।
स क्षत्रियोत्तमादीनामाचार्यत्वमर्हति ॥ ३३ ॥

ब्राह्मणब्रुवकन्याया ब्राह्मणाद्यस्तु जायते ।
कल्पब्राह्मण इत्युक्तं कृत्रिमब्राह्मणोपमः ॥ ३४ ॥

आचार्य स भवेद्देवा सर्वेषां ब्राह्मणादृते ।
क्षत्रियाद्वैश्यकन्याया जातो य क्षत्रियोपमः ॥ ३५ ॥

क्षत्रियात् किचिदूनः स वैश्यात् किचिदिवेन्न ।
क्षत्रियाधम इत्युक्तो नाम्ना च क्रमयोगत ॥ ३६ ॥

स च शूद्रोत्तमादीनामाचार्यो नैव सशयः ।
क्षत्रियाधमकन्याया क्षत्रियाद्यस्तु जायते ॥ ३७ ॥

स मात्राक्षत्रियो ज्ञेयो नाम्ना च क्रमयोगतः ।
¹स कल्पवैश्यादीनां तु आचार्य स्यान्न सशयः ॥ ३८ ॥

मात्राक्षत्रियकन्याया क्षत्रियाद्यस्तु जायते ।
स पुनः पार्थिवो नाम क्षत्रियेण सम सदा ॥ ३९ ॥

स पार्थिवाना सर्वेषामाचार्य स्यान्न सशयः ।
क्षत्रियाच्छूद्रकन्याया जात सच्छूद्रसंज्ञकः ॥ ४० ॥

तदाचार्यो भवत्येव न चाचार्यत्वमर्हति ।
यस्तु सच्छूद्रकन्याया क्षत्रियात् प्रजायते ॥ ४१ ॥

मात्रावैश्य इति प्रोक्तो वैश्यात् किचिदिवाधमः ।
मात्रावैश्यस्य कन्याया क्षत्रियाद्यस्तु जायते ॥ ४२ ॥

वैश्याद इति विज्ञेयो वैश्येन सदृशः सदा ।
सर्वेषामपि शूद्राणां स चाचार्यत्वमर्हति ॥ ४३ ॥

ततो वैश्यादकन्याया क्षत्रियाद्यस्तु जायते ।
ऊनक्षत्रिय इत्युक्तः क्षत्रात् किचिदिवाधमः ॥ ४४ ॥

¹ C omits three lines from here

स मात्रावैश्यकादीनामाचार्य स्यान्न सशयः ।
न्यूनक्षत्रियकन्याया क्षत्रियाद्यस्तु जायते ॥ ४५ ॥

नाम्ना नरपतिर्नाम क्षत्रियेण सम सदा ।
स सर्ववैश्यशूद्राणामाचार्य स्यान्न सशयः ॥ ४६ ॥

ततस्तु वैश्यकन्याया जातो वैश्योपमस्तु सः ।
दीक्षायोग्यो भवेदेव न चाचार्यत्वमर्हति ॥ ४७ ॥

वैश्याधमस्य कन्याया वैश्याद्यश्चापि जायते ।
उत्तमर्ण इति ज्ञेयो^१ न चाचार्यो भविष्यति ॥ ४८ ॥

उत्तमर्णस्य कन्याया यो वैश्यस्यापि जायते ।
स वीथीत्युच्यते सद्भिः शूद्राचार्यो भविष्यति ॥ ४९ ॥

जातिशुद्धिरिति प्रोक्ता लक्षण तु वदामि व ।
पादयोरूर्ध्वरेखा तु यस्य हस्ते च विद्यते ॥ ५० ॥

ललाटे त्रिपताका च स चाचार्यत्वमर्हति ।
सिंहो मृगश्च कलशस्तोरण वेदिरेव च ॥ ५१ ॥

यस्य हस्ततले सन्ति स चाचार्यत्वमर्हति ।
यस्य शङ्ख च चक्रं च मत्स्यश्च यव एव च ॥ ५२ ॥

^२वर्तन्ते पादयोः पाणौ स चाचार्यत्वमर्हति ।
पद्म च स्वस्तिकं चैव मेरी पणवमेव च ॥ ५३ ॥

यस्य हस्ततले सन्ति स चाचार्यत्वमर्हति ।
श्रीवृक्षश्चाङ्कुशं शक्तिर्वनमाला तथैव च ॥ ५४ ॥

यस्य हस्ततले सन्ति स चाचार्यो भविष्यति ।
करकं मणिकं चैव पालिका वर्धमानकम् ॥ ५५ ॥

यस्य हस्ततले सन्ति स चाचार्यत्वमर्हति ।
रक्ते पादतले यस्य रक्ते पाणितले तथा ॥ ५६ ॥

जिह्वा यस्यास्ति दीर्घा च स चाचार्यत्वमर्हति ।
रक्ता पादनखाश्चापि तथा हस्तनखा अपि ॥ ५७ ॥

तथैव चक्षुषी चापि स चाचार्यत्वमर्हति ।
समवृत्ताङ्गुलिर्यस्तु यश्च स्यात् तुङ्गनासिकः ॥ ५८ ॥

छत्राकारगिराश्चापि स चाचार्यत्वमर्हति ।
अनूनावयवश्चापि ^१तथा चानतिरिक्तकः ॥ ५९ ॥

अतीन्द्रियविहीनश्च स चाचार्यो भविष्यति ।
उक्ता लक्षणशुद्धिस्तु देहशुद्धिं वदामि वः ॥ ६० ॥

असूतप्रेतकान्नाशी न मासमधुभोजनः ।
आचार्यं शुद्धदेहं स्यादपर्युषितभोजनः ॥ ६१ ॥

यागदोषविचारं च प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ।
वर्ज्यास्तु प्रतिलोमाः स्युरन्यभक्तास्तथैव च ॥ ६२ ॥

^१ तथायनति B

नास्तिकाश्च तथा म्लेच्छा. पाषण्डाश्च तथैव च ।
दृष्टदोषास्तथा सर्वे चातुर्वर्ण्यबहिष्कृता ॥ ६३ ॥

एतेषा यजनादेव यागदोषो भविष्यति ।
सर्वे दोषा भवन्त्येव ^१यागदोषान्न सशयः ॥ ६४ ॥

चातुर्वर्ण्यविहीनस्य प्रातिलोम्यस्य याजने ।
सर्वदेवप्रकोप. स्यादन्यभक्तस्य याजने ॥ ६५ ॥

देवकोपान्महादोषो याजकस्य भविष्यति ।
याजकस्य सदा दोषात् क्रिया भवति निष्फला ॥ ६६ ॥

यस्या क्रियाया तु फलं न प्राप्नोति न युज्यते ।
फलावाप्तावयुक्ताया पातश्च ^२नरके ध्रुवम् ॥ ६७ ॥

नरके पतितम्यास्य ^३निष्कृतिर्न विधीयते ।
फलप्राप्तिर्भवेन्नैव तच्छिष्यस्य न सशयः ॥ ६८ ॥

^४विनाशो सर्वविद्याना सर्वनाशो भविष्यति ।
सर्वविद्याप्रणाशो तु धर्मनाशो भविष्यति ॥ ६९ ॥

धर्मे नष्टेऽथ सर्वेषां जायते वर्णसकरः ।
सकरान्नरकप्राप्तिं सर्वेषां तु न सशयः ॥ ७० ॥

सर्वनाशो समुत्पन्ने आत्मनाशो न सशयः ।
तस्मान्नास्तिकयाज्यत्वं सर्वनाशस्य कारणम् ॥ ७१ ॥

^१ यागदोषे B

^३ निष्कृतिस्तु B

^२ नरक B

^४ विनाश. B

राष्ट्रस्य तु विनाशः स्यान्मलेच्छानामपि याजने^१ ।
राष्ट्रनाशे समुत्पन्ने राजनाशो भविष्यति ॥ ७२ ॥

अराजके तु लोकेऽस्मिन्नधर्मो वृद्धिमेष्यति ।
अधर्मस्य प्रवृत्तौ तु धर्मनाशो भविष्यति ॥ ७३ ॥

धर्मे नष्टेऽथ सर्वेषां जायते वर्णसंकरः ।
संकराच्चरकप्राप्तिं सर्वेषां तु न संशयः ॥ ७४ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन न म्लेच्छं याजयेद् बुधः ।
सिद्धान्तस्य विनाशः स्यात् तथा पाषण्डयाजने ॥ ७५ ॥

विनष्टे चैव सिद्धान्ते देवयागो न युज्यते ।
देवयागविनाशे तु लोकनाशो न संशयः ॥ ७६ ॥

लोकनाशे समुत्पन्ने नाशः कस्य न जायते ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन पाषण्डानां न याजयेत् ॥ ७७ ॥

असंग्राह्यः स्यादाचार्यो दृष्टदोषस्य याजने ।
दृष्टदोषा इति प्रोक्ताः सर्वे पातकिनो जनाः ॥ ७८ ॥

स्वयं च तत्समानः स्याद् दृष्टदोषस्य याजने ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन दृष्टदोषं न याजयेत् ॥ ७९ ॥

शास्त्राणां तु विनाशः स्याद्वर्णबाह्यस्य याजने ।
शास्त्रनाशे समुत्पन्ने जायन्ते विधिविप्लवाः^२ ॥ ८० ॥

विधेर्विनाशे सप्राप्ते त्वनुष्ठानं विनश्यति ।
विनष्टे चाप्यनुष्ठाने जायते वर्णसकरः ॥ ८१ ॥

सक्रे नरकप्राप्तिर्जायते नात्र सशयः ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ^१वर्णबाह्यं न याजयेत् ॥ ८२ ॥

यागयोग इति प्रोक्तं शुभहस्तं वदामि व ।
शुभहस्तविधिश्चात्र लभ्यते चार्थयोर्द्वयोः ॥ ८३ ॥

यागे चैव प्रतिष्ठायामनयोरेव लक्ष्यते ।
यागश्चतुर्विधः प्रोक्तः सर्वथास्मिन् हि शासने ॥ ८४ ॥

प्रोक्षणं पुष्पयागश्च तथा मण्डलदर्शनम् ।
दीक्षा चेति तथा चात्र याग उक्तः समासतः ॥ ८५ ॥

^२सप्राप्ते त्वर्चनाकाले शुश्रूषाभ्यर्चितो गुरुः ।
प्रोक्षयेदर्चनातोयैर्मूलमन्त्राभिमन्त्रितैः ॥ ८६ ॥

ततः ^३शिष्यं प्रसादेन तत् प्रोक्षणमुदाहृतम् ।
लिखित्वा मण्डलं सम्यक् प्रोक्षयित्वाथ मन्त्रतः ॥ ८७ ॥

पुष्पैश्च विविधैर्चां चातुर्वर्ज्यैर्यथाविधि ।
मण्डलं विधिवत् कृत्वा शिष्यं तत्र प्रवेशयेत् ॥ ८८ ॥

अनुग्रहेण चाचार्यः पुष्पयागं स उच्यते ।
लिखित्वा मण्डलं सम्यक् शास्त्रोक्तविधिना क्रमात् ॥ ८९ ॥

^१ विष्णुबाह्यं B E

^२ सा प्राप्ते B C

^३ शिष्यप्रसादेन B

शुद्धे देशे गृहे वापि देवतायनेऽपि वा ।
पटे वाप्यथवा कुड्ये मण्डपे वापि चित्रिते ॥ ९० ॥

मण्डल दर्शयेच्छिष्य^१ तस्मान्मण्डलदर्शनम् ।
^२अधिवासक्रिया कृत्वा लिखित्वा चक्रमण्डलम् ॥ ९१ ॥

रजःपात क्रमात् कृत्वा हुत्वा^३ चाग्निं यथाविधि ।
या दीक्षा विधिवत् प्रोक्ता सा दीक्षेति प्रशस्यते ॥ ९२ ॥

चतुर्विधेषु यागेषु पूर्वोक्तेष्वेषु सर्वदा ।
शुभ भवेच्च शिष्याणां शुभहस्तः स उच्यते ॥ ९३ ॥

ततः*^४

^१ शिष्य, B

^२ अधिवास B

^३ कृत्वा B

* All MSS abruptly break here leaving the book Indra-râtra incomplete

^४ B reads the following misleading colophon and mentions the name of scribe

इतीन्द्ररात्रे आचार्यलक्षण नाम नवमोऽध्याय । इन्द्ररात्र समाप्तम् ।

Copied by Tepperumal Rama Ayyangar.

ऋषिरात्रम्

प्रथमोऽध्यायः

सनत्कुमार —

ऋषिरात्रं प्रवक्ष्यामि यथाहर्कृषयः पुरा ।
पञ्च कालान् यथावत्तु कथयाम्यनुपूर्वशः ॥ १ ॥

^१यच्च विष्णु समुद्दिश्य क्रियते कर्म दीक्षितैः ।
तत् सर्वं ^२कालसंबद्धं ततोऽन्यत्तु न विद्यते ॥ २ ॥

अथाभिगमनं पूर्वं काल एष मयोच्यते ।
शयनोत्थानकर्मादि क्रियतेऽथ ^३यथा तु यत् ॥ ३ ॥

तत् सर्वं भगवत्कर्म करोमीत्यनुचिन्तयेत् ।
तेनाभिसहितं^४ सर्वं कर्म कुर्वन् यथाविधि ॥ ४ ॥

दीक्षितः समयी नित्यमनेन स्यादुपामकः^५ ।
उपासितो भवेद्देवो नित्यमेव तु कर्मणा ॥ ५ ॥

इत्युक्तोऽभिगम कालः प्रीतस्तेन सुरेश्वरः ।
उपादानं प्रवक्ष्यामि कालं कालविदा तु व ॥ ६ ॥

^१ यत्र B C

^२ कालसंबन्ध B C

^३ यथा B C

^४ सहित B C

^५ उपासित B

वस्तु यद् गृह्यते सर्वं दीक्षितैस्तन्त्रवित्तमै ।
 प्रतिग्रह वा क्रीत वा अयाचितमथापि वा ॥ ७ ॥
 गृह्यते ^१फलपुष्पादि विष्ण्वर्थमिति चिन्तया ।
 तदुपादानमित्युक्तं ^२कालस्तेन सदाहरिः ॥ ८ ॥
 अर्चितो देवदेवेश कालज्ञेन तु मन्त्रिणा ।
 इज्या चेति समाख्याता यागकर्मणि ^३यत् कृतम् ॥ ९ ॥
 रजःपातादि यागश्च अर्चनाविधिरेव च ।
 यतीनां चैव भक्तानां दीक्षितानां च पूजनम् ॥ १० ॥
 दानं चैव हरेर्नित्यमिज्या सेति प्रकीर्तिता ।
 तेन कालेन देवेश पूजितः स्याद्विशेषतः ॥ ११ ॥
^४स्वाध्याये तु तथा काले चिन्तयेद्वैष्णवान् मनूत् ।
 इतिहासपुराणानि पठेदर्थवबोधतः ॥ १२ ॥
 स्वाध्यायः काल इत्युक्तः पूजितस्तेन वै प्रभु ।
 यो योग इति सप्रोक्तो योगिभिर्योगवित्तमैः ॥ १३ ॥
 तेन योगेन देवेश पूजितः स्यात् स्वयं हरिः ।
 षडङ्गयुक्तो योगः स उक्तः पद्मोद्भवे किल ॥ १४ ॥
 सक्षेपेणार्थं ^५वक्ष्यामि नाडीचक्रमशेषतः ।
 कन्द नाभिर्मवेन्मूलं नाडीनामेव सर्वशः ॥ १५ ॥

^१ फलपुष्पाणि B C^२ उक्त B C^३ चेत् B^४ A B omit this verse^५ अत्र C

कुमुदस्य यथा मूलमुत्पलस्य तथैव च ।
नालानामपि सर्वेषामुत्पत्तिस्थानमुत्तमम् ॥ १६ ॥

तथैव नाभिर्नाडानामुत्पत्तिस्थानमुच्यते ।
द्विसप्ततिमहस्राणि नाडयः परिकीर्तिताः ॥ १७ ॥

तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव देहे ताः स्युर्व्यवस्थिताः ।
आग्नेयश्चैव सौम्याश्च सौम्याग्नेयस्तथैव च ॥ १८ ॥

सर्वा ऊर्ध्वमुखा नाड्यस्त्वाग्नेयः परिकीर्तिताः ।
अधोमुखास्तथा सौम्यास्तिर्यक् चैवोभयात्मिका ॥ १९ ॥

शतद्वयं चाष्टषष्टिः प्रतिदिक् व्यवस्थिताः ।
शतसाहस्रिकाया तु सहिताया पुरा खलु ॥ २० ॥

नामान्यासा तु सर्वासा कथितानि सविस्तरम् ।
दशाना तु प्रधानाना तन्नामात्रं प्रवक्ष्यते ॥ २१ ॥

इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च तथा परा ।
गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा च सुयशास्तथा ॥ २२ ॥

अलम्बुसा कुहूश्चैव कौशिकी दशमी तथा ।
इडा चैव सुषुम्ना च स्थिते पिङ्गलया सह ॥ २३ ॥

नासापुटे चोर्ध्वमुख्यौ शुक्लरक्ते च वर्णतः ।
गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूष्णा च सहिते स्थिते ॥ २४ ॥

वस्तिदेश समाश्रित्य ^१पीतकृष्णे स्थिते समे ।

अलम्बुसासुयशसौ^२ स्थिते दक्षिणपार्श्वेन ॥ २५ ॥

बभ्रुश्यामे च^३ वर्णेन सौम्याग्नेयगुणान्विते ।

कौशिकी च कुहूश्चैव वामपार्श्वे समाश्रिते ॥ २६ ॥

अञ्जनारुणसकाशे सौम्याग्नेयगुणान्विते ।

दश प्राणवहा ह्येता नाड्यः परिकीर्तिता ॥ २७ ॥

प्राणास्तु दश सप्रोक्ता यथासंख्यक्रमेण तु ।

प्राणोऽपान समानश्च उदानो व्यान एव च ॥ २८ ॥

नागश्चैव कुमारश्च कृकरश्च तथा पर ।

धनंजयो देवदत्त इति प्राणा दश स्मृताः ॥ २९ ॥

प्राणस्तु प्रथमो वायु शेषाणां प्रभुरेव स ।

इडा वहति तं वायु नाडी या प्रथमा मता^४ ॥ ३० ॥

प्राण. प्राणयते यस्माद्विसर्ग^५ पूरणं प्रति ।

नित्यमापूरयत्येष ^६प्राणिनामुरसि स्थित ॥ ३१ ॥

निश्वासोल्लासकासैश्च प्राणो जीवसमाश्रित ।

प्राणनं कुरुते यस्मात् तस्मात् प्राण इति स्मृत ॥ ३२ ॥

उद्धमानस्तु गान्धार्या नाड्यापान स्ववेगत ।

शुक्लमूत्रपुरीषादि गुदस्थोऽपनयेत् सदा ॥ ३३ ॥

^१ पीतकृष्णसिते B

^२ सुयशसा B

^३ यामेन B

^४ मतं B C

^५ विसर्गा E

^६ प्राणानाम् F

तस्मादपान इत्युक्तो वायुः प्राणादनन्तरः ।
उद्धमानः समानस्तु समोऽलम्बुसया मतः ॥ ३४ ॥

पीत भक्षितमाघ्रातं लंढ पित्तकफादिकान् ।
रसान् नानाविधाश्चैव समानयति सर्वतः ॥ ३५ ॥

सर्वदा सर्वगात्रेषु समानस्तेन मारुतः ।
^१कुहूर्वहति ^२च व्यानं वामपार्श्वं समाश्रितः ॥ ३६ ॥

कुरुते स पुनर्व्यानः कर्माण्येतानि सर्वशः ।
विनामयत्यथाङ्गानि कुर्याद् व्याधिप्रकोपनम् ॥ ३७ ॥

स्मृतिप्रीतिविनाश च वार्द्धके^३ व्यान उच्यते ।
उदानस्तु सुषुम्नायामुद्धमानस्तथैव च ॥ ३८ ॥

स्पन्दयत्यधर वक्त्र नेत्र गात्रप्रकम्पनम्^४ ।
^५उद्योजयति कर्माणि उदानस्तेन कीर्तित ॥ ३९ ॥

पिङ्गलाया तु नागाख्यो^६ वायुरूर्ध्वमुखः स्थितः ।
उद्गार^७ वमनं हिक्का तथा वै मेहन पुनः ॥ ४० ॥

करोति मारुतो नाग प्राणिना देहमाश्रितः ।
हस्तिजिह्वागतो वायुर्देवदत्त^८ इति स्मृतः ॥ ४१ ॥

^१ तथा A C

^२ चोदान A, चापान B

^३ वार्द्धक्ये A B

^४ प्रकोपनम् B C

^५ उद्योजयति A B

^६ वपुः B

^७ वामन B C

^८ जयदत्त E

विजृम्भणं च गात्राणां स्तम्भनं च करोत्यसौ ।
मीलनं कुरुते नित्यं कुमारः पूषणि स्थितः ॥ ४२ ॥

तथा सुयशसि स्थित्वा कृकरं क्षुभितं नयेत् ।
घोषं च कुरुते स्थित्वा कौशिक्या तु धनजयः ॥ ४३ ॥

न मुञ्चति सदा चासौ मृतस्यापि कलेबरम् ।
नाडीचक्रं यथावस्थं कथितं चानुपूर्वशः ॥ ४४ ॥

दशारं चक्रमेतत्तु नाड्यो यत्र सस्थिताः ।
चक्रं तु भ्रमते देहे दशस्थानेषु सर्वदा ॥ ४५ ॥

कर्मात्मा जीवसंज्ञोऽस्मिंश्चक्रे भ्रमति शाश्वतम् ।
हृत्पुण्डरीकमध्ये तु सदा सकोचयन् प्रभुः ॥ ४६ ॥

सदात्रिणुर्भवत्येष क्षेत्रज्ञ इति सञ्ज्ञितः ।
अणोरणीयानत्यन्तं शालिशूकाग्रपिञ्जरः ॥ ४७ ॥

तस्येश्वरस्य चैश्वर्याच्चक्रमेतत् प्रवर्तते ।
चक्रमध्येऽस्य संप्रोक्तो हृत्पद्मस्य यथोद्भवः ॥ ४८ ॥

हृत्पद्मस्याष्टपत्रस्य मध्ये वै कर्णिका मता ।
शक्तयस्तत्र तिष्ठन्ति परमेष्ठ्यादयः क्रमात् ॥ ४९ ॥

परमेष्ठी पद्ममध्ये सदाविष्णुं समाश्रितः ।
चतुर्दिक्षु ततः पश्चाच्छेषा वै शक्तयः स्मृताः ॥ ५० ॥

अर्कबह्विहिरण्याभा वर्णतः परिकीर्तिताः ।
नाम्ना चैव पुमान् विश्वो निवृत्तिः सर्व एव च ॥ ५१ ॥

अयुते द्वे सहस्र च षट् ^१शतान्यधिकानि च ।
अहोरात्रेण वै योगे मात्रासख्या प्रयुज्यते ॥ ६१ ॥

प्राणायाम समासेन कथयामि यथाविधि ।
उच्चारयेत्तु प्रणव म्वरेणैकेन योगवित् ॥ ६२ ॥

उदरं पूरयित्वा तु वायुना यावदीप्सितम् ।
प्राणायामो भवत्येष पूरको देहपूरकः ॥ ६३ ॥

विधाय सर्वगात्राणि निश्वासोच्छ्वासवर्जितम् ।
सपूर्णकुम्भवत् तिष्ठेत् प्राणायाम, स कुम्भक, ॥ ६४ ॥

मुञ्चेद्वायु तथैकेन क्रमान्निश्वास्य चैव हि ।
योगी निश्वासकृद्यस्तु वायुमूर्ध्व विरेचयेत् ॥ ६५ ॥

रेचकस्त्वेष सप्रोक्त प्राणायामो न सशयः ।
कुम्भकाले भवेदेव सोमग्रहणमुत्तमम् ॥ ६६ ॥

ततो रेचककाले तु सूर्यग्रहणमिष्यते ।
यद्वै हृदयपद्माख्यमूर्ध्वनालमधोमुखम् ॥ ६७ ॥

तद्वै विकासमायाति पूरणेन तु ^२पूरितम् ।
ऊर्ध्ववक्त्रं भवेत् पद्म कुम्भकेन निरोधितम् ॥ ६८ ॥

रेचकेन समाक्षिप्त सद्यः प्राणहरं भवेत् ।
भूत्वा तु हृद्गत पद्ममूर्ध्वस्रोतोव्यवस्थितम् ॥ ६९ ॥

रेचनेनोर्ध्वमायाति ग्रन्थि मित्त्वा क्षणेन तु ।
मित्त्वार्गलकपाल तु ऊर्ध्व दीप इवोत्थितः ॥ ७० ॥

अचिरेण समभ्येति तद्विष्णोः परमं पदम् ।
अतः परतरं नैव स्थूल वा सूक्ष्मेव वा ॥ ७१ ॥

तत् पद परम प्राहुः सदाविष्णुपद शुभम् ।
तत्पदस्य प्रभुश्चैको नित्यो नारायणः परः ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन योगी नारायणं स्मरेत् ॥ ७२ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायाम्
ऋषिरात्रे ^१कालाध्याय प्रथम

^१ पञ्चकालकथन नाम प्रथमोऽध्यायः F

ऋषिरात्रे द्वितीयोऽध्यायः

सनत्कुमार —

मुद्राध्यायं प्रवक्ष्यामि सर्वमेव ¹यथातथम् ।

मुष्टिमुद्रा तु मुष्टिः स्यादङ्गुष्ठेन तु पीडिता ॥ १ ॥

स्नानमुद्रेति विज्ञेया सैव ²मुक्तकनिष्ठिका ।

गन्धमुद्रा तु विज्ञेया विमुक्तानामिका च सा ॥ २ ॥

विमुक्तमध्यमा चैव पुष्पमुद्रेति कीर्तिता ।

ऊर्ध्वा ³तु मध्यमा कृत्वा सहत्याङ्गुष्ठमेव च ॥ ३ ॥

तर्जन्यनामिकाभ्यां तु सगृह्य तु कनिष्ठिकाम् ।

अवाङ्मुखेन वामेन सहत्याङ्गुलिना सह ॥ ४ ॥

तेनोत्तानेन ⁴हस्तेन दक्षिणेन तु तौ यथा ⁵ ।

दीपमुद्रेति सा प्रोक्ता देवदेवप्रियाधिका ॥ ५ ॥

⁶सहताग्राङ्गुली या तु कृतव्यतिकराङ्गुलि ।

सहैवौर्ध्वाकृताङ्गुष्ठा कराभ्यां धूपमुद्रिका ॥ ६ ॥

¹ यथा तथा A

² मुद्रा B G

³ तन्मध्यमा B G

⁴ तेनोक्तेन च G

⁵ तथा B G

⁶ G omits from here up to the end of the first half of the

मध्यमाङ्गुष्ठशिरसोः सगतिर्याग्रपर्वणा ।

यज्ञोपवीतमुद्रा सा विस्तृतान्याङ्गुलिः क्रमात् ॥ ७ ॥

अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु तथा वै वस्त्रमुद्रिका ।

तथाङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां ज्ञेयालंकारमुद्रिका ॥ ८ ॥

अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु तथा वैनतमुद्रिका ।

विस्तारिताङ्गुली या तु सहताधोगताङ्गुलिः ॥ ९ ॥

ज्ञेया पृथक् स्थिताङ्गुष्ठा नित्यमाचारमुद्रिका ।

सा चैवोर्ध्वाङ्गुली ज्ञेया रक्षामुद्रेति कीर्तिता ॥ १० ॥

पतिताग्राङ्गुलिर्यां तु पूर्वोक्ता वरमुद्रिका ।

ज्ञेया स्वागतमुद्रा सा सर्वासा तु प्रशस्यते ॥ ११ ॥

या सहतकनिष्ठा तु सख्यामुद्रेति सा स्मृता ।

या चाभ्यूर्ध्वीकृताङ्गुष्ठा सहताङ्गुलिका सकृत् ॥ १२ ॥

सा ज्ञेया प्रतिमामुद्रा सर्वकामप्रसाधनी ।

अङ्गुष्ठचङ्काङ्गुलिका या चोर्ध्वीकृततर्जनी ॥ १३ ॥

सा ज्ञेया तर्जनीमुद्रा सर्वोत्सादकरी शुभा ।

सैव मध्यमया युक्ता द्वन्द्वमुद्रेति कीर्तिता ॥ १४ ॥

सा कनिष्ठिकया युक्ता व्यूहमुद्रेति कीर्तिता ।

नागमुद्रेति विज्ञेया सा वक्राङ्गुलिपर्वका ॥ १५ ॥

या चैव तर्जनीमुद्रा सा वक्राङ्कुशमुद्रिका ।

पञ्चाङ्गुलीनामग्रेस्तु या चाङ्गुष्ठाग्रसगतिः ॥ १६ ॥

ग्रासमुद्रा तु विज्ञेया चरुहोमे प्रपूजिता^१ ।

कनिष्ठिकानामिकाभ्यामङ्गुलीभ्या ॥ १७ ॥

तर्जनीमध्यमाभ्या तु ऊर्ध्वाभ्या क्रियते तथा ।

ततश्च सहताभ्या च पशुमुद्रेति सा स्मृता ॥ १८ ॥

मध्यमानामिकाग्राभ्यामङ्गुष्ठग्रेण सगतिः ।

विस्तीर्णतर्जनी वापि तथा स्थितकनिष्ठिका ॥ १९ ॥

मृगीमुद्रेति सा ज्ञेया तिलहोमे प्रशस्यते ।

तथाङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यामूर्ध्वाभ्या क्रियते तु या ॥ २० ॥

चतुर्भिः सहिताग्राभिः शेषाभिर्हस्तमुद्रिका ।

या च स्वागतमुद्रा च किंचिदुक्तपदानि तु ॥ २१ ॥

^१तानतीनान् पुनर्ज्ञेया . . . . ।

. दानमुद्रेति दानकाले प्रशस्यते ॥ २२ ॥

ऊर्ध्वा तु मध्यमा कृत्वा वह्निमद्रामनामया ।

तर्जन्यनामिकाभ्या तु वेष्टयित्वा क्रमेण तु ॥ २३ ॥

तथाङ्गुष्ठकनिष्ठे तु सहत्य क्रियते तु या ।

लिङ्गमुद्रेति सा ज्ञेया विस्तृता चोर्ध्वतर्जनी ॥ २४ ॥

सैवोर्ध्वानामिका ज्ञेया क्रमाद्वा प्रतिमुद्रिका ।

सहताभिश्चतसृभिरङ्गुलीभिश्च सहतिः ॥ २५ ॥

विमुक्ता तर्जनी चैव सृष्टिमुद्रेति कीर्तिता ।

सहस्र तर्जनी पश्चादङ्गुष्ठेन पिधाय ताम् ॥ २६ ॥

सहस्राभिश्चतसृभिर्ज्ञेया प्रणवमुद्रिका ।

नर्जन्या पृष्ठभागे तु श्लेषयित्वा तु मध्यमाम् ॥ २७ ॥

अनामिकाकनिष्ठे तु बद्धाङ्गुष्ठेन या कृता ।

^१साश्लेषमुद्रिका ज्ञेया विक्रमाक्रममध्यमा ॥ २८ ॥

विस्तीर्णाभिः समस्ताभिरङ्गुलीभिस्तु या कृता ।

विस्तीर्णमुद्रा विज्ञेया सैव ^२प्रसृतिमुद्रिका ॥ २९ ॥

अङ्गुष्ठे तु प्रकोष्ठेन श्लेषयित्वा निजेन वा ।

प्रगृह्य वामहस्तेन पर्वमूले क्रिया ॥ ३० ॥

प्रसृताभिश्च शेषाभिरङ्गुलीभिरवाङ्मुखी ।

सा ज्ञेया ध्वजमुद्रा तु ध्वजदीर्घसमैव तु ॥ ३१ ॥

योनीकृत्य च हस्तौ ^३तु श्लेषयेन्मध्यमाद्वयम् ।

तच्चैतरकराग्रेण बीजमुद्रेति सा स्मृता ॥ ३२ ॥

^४उभौ हस्तौ पुटौ कृत्वा ग्रहण च परस्परम् ।

अङ्गुलीभिः समस्ताभिर्ब्रह्ममुद्रेति सा स्मृता ॥ ३३ ॥

विस्तीर्णतर्जनी वामे सा दक्षिणकनिष्ठया ।

सह युक्ता मिथः ^५श्लिष्टा विष्णुमुद्रेति कीर्तिता ॥ ३४ ॥

^१ सश्लेष D

^२ प्रसृत B

^३ चा B

^४ एतौ B G

^५ श्रय, B G

सा चैव श्लेषिताङ्गुष्ठा समस्तेन परस्परम् ।
उभयाङ्गुष्ठमुद्रा सा रुद्रमुद्रेति कीर्तिता ॥ ३५ ॥

बहिव्यतिकरं कृत्वा समा एव तथाङ्गुली ।
^१कनिष्ठिके तु विस्तीर्य श्लेषिते तु परस्परम् ॥ ३६ ॥

अङ्गुष्ठाग्रेण वामेन तर्जन्यग्रं तु दक्षिणे ।
तथा वामे च वामे च स्पृष्ट्वाशुगतिमुद्रिका ॥ ३७ ॥

मध्यमाभ्या बहिर्या तु अनामान्वितसपुटा^२ ।
कृतव्यतिकरौ चाग्रे तर्जनीभ्या तु वेष्टिता ॥ ३८ ॥

समदीर्घकनिष्ठा तु दीर्घाग्रश्लिष्टमध्यमा ।
^३समदीर्घकनिष्ठा सा^४ विदिता सिंहमुद्रिका ॥ ३९ ॥

ऊर्ध्वाङ्गुष्ठद्वया या च तद्व्यतिकराङ्गुलि ।
स सर्वाभि सहताभि श्लिष्टा तोरणमुद्रिका ॥ ४० ॥

करौ तु सपुटौ कृत्वा ^५व्यत्यस्तौ विस्तृताङ्गुली ।
श्लेषयेद् दक्षिणाङ्गुष्ठं शनैर्वात्मकनिष्ठया ॥ ४१ ॥

वामाङ्गुष्ठं तथा योज्यं या दक्षिणकनिष्ठया ।
कृता सा चक्रमुद्रा स्यात् ^६सर्वकर्मप्रसाधनी ॥ ४२ ॥

प्रकौष्ठौ श्लेषयित्वा तु ^७क्रमाद्वै कूर्परं पुनः ।
दीर्घाभ्यां समयुक्ताभ्यां मध्यमाभ्यां परस्परम् ॥ ४३ ॥

^१ कनिष्ठिकेति A B

^२ सपुन. B

^३ A C omit this line

^४ ता विधिना B

^५ व्यत्यासो विस्तृताङ्गुलि. B G

^६ सर्वकर्मणि साधनी B G

^७ क्रमाद्वैकोपर B E

बहिर्यतिकराभिस्तु ^१नम्राग्राभिः कृता तु या ।
शेडाङ्गुलीभिरन्याभिर्गदामुद्रेति सा स्मृता ॥ ४४ ॥

अन्तर्यतिकराभिर्या सा सर्वाङ्गुलिभिः क्रमात् ।
कनोर्ध्वदक्षिणाङ्गुष्ठा मुखमुद्रेति सा स्मृता ॥ ४५ ॥

^२सहस्य चाङ्गुलीः सर्वास्पर्जन्यौ व्यतिकृत्य च ।
अङ्गुष्ठाभ्या स्पृशेदग्र सा मुद्रा स्वस्तिका मता ॥ ४६ ॥

^३अङ्गुष्ठाग्रं तथा स्पृष्ट्वा मध्यमाग्रेण साधकः ।
वक्रिका मध्यमा कृत्वा धनुर्मुद्रेति सा स्मृता ॥ ४७ ॥

^४मणिबन्धौ नयेत् कार्यं करव्यत्यासतः क्रमात् ।
विस्तीर्य चाङ्गुली सर्वाः शक्तिमुद्रेति सा स्मृता ॥ ४८ ॥

कनिष्ठा दक्षिणा वेष्ट्य क्रमाद्वामकनिष्ठया ।
तथा दक्षिणतर्जन्या ^५वामानामाग्रमेव च ॥ ४९ ॥

अनामामध्यमाङ्गुष्ठान्यूर्ध्वीकृत्य तु दक्षिणे ।
श्लेषयेद्वामतर्जन्या कूटमुद्रेति सा स्मृता ॥ ५० ॥

तत्र मध्ये करतले दक्षिणे वाममध्यमाम् ।
शाययेच्छनकैस्तिर्यग् ज्ञेया ^६शयनमुद्रिका ॥ ५१ ॥

कृत्वा पराङ्मुखौ हस्तौ श्लेषयित्वा कनिष्ठिके ।
तर्जन्या सहित दीर्घं वामाग्रेण पिधाय तु ॥ ५२ ॥

^१ नामाग्राभि B

^३ B omits this *pāda*

^५ वामयानाग्र B

^२ सहस्य B G

^४ मणिबन्धेन यत् E

^६ ग्रायन B

अधोमुखौ तथाङ्गुष्ठौ कृत्वा शेषास्तु वक्रिताः ।

कृता तु या पुनर्मुद्रा ज्ञेया गरुडसनिभा ॥ ५३ ॥

^१करव्यतिकरं कृत्वा ऊर्ध्वीकृत्याप्यनामिके^२ ।

क्रमेण पृष्ठसंश्लिष्टे तर्जन्योस्तु विधाय च ॥ ५४ ॥

अङ्गुष्ठाभ्यां कनिष्ठे तु व्यत्यासेनाग्र एव च ।

वेष्टयित्वा तु या कार्या व्योममुद्रेति सा स्मृता ॥ ५५ ॥

पृष्ठव्यतिकरं कृत्वा अङ्गुलीभिः परस्परम् ।

हस्तौ पुनः परावृत्य कृत्वाङ्गुष्ठावधोगतौ ॥ ५६ ॥

ललाटेन भुवं गत्वा जानुभ्यां धरणीं गतः ।

साधकः कुरुते यां तु ^३सर्पमुद्रेति सा स्मृता ॥ ५७ ॥

करौ तु सपुटौ कृत्वा दीर्घीकृत्याङ्गुली सह ।

अङ्गुष्ठेनाप्यथाङ्गुष्ठं वाममन्येन वेष्टयेत् ॥ ५८ ॥

महामुद्रेति सा ज्ञेया ^४मुक्ताङ्गुष्ठाङ्गुलि स्मृता ।

अन्तर्व्यतिकरं कृत्वा विस्तीर्य च करद्वयम् ॥ ५९ ॥

ऊर्ध्वीकृत्य तथाङ्गुष्ठौ मालामुद्रेति सा स्मृता ।

अन्तर्व्यतिकरं कृत्वा ^५संहत्याङ्गुलिकाः सह ॥ ६० ॥

ऊर्ध्वीकृत्य तथाङ्गुष्ठौ श्लिष्टौ च सहितावुभौ ।

क्रियते या पुनर्मुद्रा सा स्यान्मुसलमुद्रिका ॥ ६१ ॥

^१ अत्र A B G

^२ अनामिकाम् B

^३ सर्व B

^४ उक्ता B

^५ संहत्य B.

बद्धा वामकनिष्ठा तु दक्षिणस्य कनिष्ठया ।
कृतव्यतिकरे पश्चादङ्गुष्ठाभ्यामनामिके ॥ ६२ ॥

मध्यमे चापि विस्तीर्य कृतव्यतिकरे तथा ।
तर्जन्यो श्लेषयेत् पश्चादग्राभ्या^१ तु तयोः पुनः ॥ ६३ ॥

एवं कृता तु या मुद्रा श्रीवृक्षेति प्रकीर्तिता ।
तर्जन्यौ च तथाङ्गुष्ठौ वक्रौकृत्य परस्परम् ॥ ६४ ॥

^२सहृत्य चाङ्गुलिश्लेषाच्छिरोमिः श्लेषयेत् पृथक् ।
वृत्तं वलयवत् तस्मात् कृत्वा वलयमुद्रिका ॥ ६५ ॥

ऊर्ध्वकृत्वाङ्गुली सर्वा सहिताग्रा सहैव तु ।
अङ्गुष्ठं च तथा कृत्वा सम्यगभ्युद्यते करे ॥ ६६ ॥

^३कुण्डमुद्रेति सा ज्ञेया परावृत्तविवर्जिता ।
सैव चोर्ध्वकृताङ्गुष्ठा ^४पृष्ठप्रहेतराङ्गुलिः ॥ ६७ ॥

ज्ञेया परममुद्रेति अवक्राङ्गुलिभिः सह ।
वामाङ्गुष्ठं तथा चोर्ध्वं दक्षिणाङ्गुलिभिः सह ॥ ६८ ॥

गृहीत्वोर्ध्वकृताङ्गुष्ठा ज्ञेया तोमरमुद्रिका ।
विस्तीर्य च तलं वाममङ्गुलीभिः सह क्रमत् ॥ ६९ ॥

दक्षिणाङ्गुलिभिः पश्चात् तद्यथा परिगृह्य वै ।
ऊर्ध्वकृत्य तथाङ्गुष्ठौ क्रियते या तु साधकैः ॥ ७० ॥

^१ अग्राह्या B

^३ कुन्द A B G

^२ सहृत्याङ्गुलिविशेषात् G

^४ पूर्वप्रहेतया B D

हयशीर्षकमुद्रेति कीर्तिता सा यथाविधि ।
सहस्य चाङ्गुली सर्वा अन्तर्व्यतिकरक्रमात् ॥ ७१ ॥

निवेश्य तत्र चाङ्गुष्ठौ^१ सुश्लिष्टमणिबन्धकौ^२ ।
क्रमेण यागता मुद्रा ज्ञेया वामनमुद्रिका ॥ ७२ ॥

सहस्रानामिकामध्ये योज्य मध्यमपर्वणि ।
परस्परं यथायोग दीर्घीकृत्य कनिष्ठिके ॥ ७३ ॥

तर्जन्यौ वक्रिताग्रे तु श्लेषयित्वा परस्परम् ।
मध्यमावलये पश्चादङ्गुष्ठाभ्या पिधाय^३ च ॥ ७४ ॥

क्रियते या पुनर्मुद्रा शकमुद्रेति सा स्मृता ।
अग्निमुद्रेति विज्ञेया सैवोर्ध्वीकृततर्जनी ॥ ७५ ॥

सा चैवोर्ध्वीकृताङ्गुष्ठा ज्ञेया निर्ऋतिमुद्रिका ।
सा सहस्रकनिष्ठा तु ज्ञेया वरुणमुद्रिका ॥ ७६ ॥

^४सा चोर्ध्वानामिका ज्ञेया वायुमुद्रेति कीर्तिता ।
सा चोर्ध्वीकृतमुद्रा तु सोममुद्रेति कीर्तिता ॥ ७७ ॥

तलव्यतिकरं कृत्वा सर्वाः सहस्य चाङ्गुलीः ।
दीर्घीकृत्याथ तर्जन्यौ श्लिष्टाग्रे तु परस्परम् ॥ ७८ ॥

अङ्गुष्ठाभ्यां^५ पिधायथ सा च निर्माल्यमुद्रिका ।
गोपुच्छाकृतिवत् कृत्वा उत्तानिततलं करम् ॥ ७९ ॥

^१ अङ्गुष्ठ B

^२ बन्धना B , दन्तनम् C

^३ विधाय A B

^४ या B E

^५ विधायथ B

सुश्लिष्टाङ्गुलिका या सा ज्ञेया ^१वसनमुद्रिका ।
दीर्घश्लिष्टोभयाङ्गुष्ठा तथा श्लिष्टकनिष्ठया ॥ ८० ॥

^२अन्तर्याताङ्गुलीभिस्तु श्लिष्टाभिर्मध्यपर्वसु ।
क्रियते या पुनर्मुद्रा शक्तिमुद्रेति सा स्मृता ॥ ८१ ॥

बहिर्व्यतिकराभिस्तु चतस्रः क्रमयोगतः ।
अङ्गुलीभिश्च दीर्घाभिः कालमुद्रेति सा स्मृता ॥ ८२ ॥

वामे तु दक्षिणं न्यस्य विस्तृते तु तले तलम् ।
उत्तानिता तथोत्ताने कृता सा लोकमुद्रिका ॥ ८३ ॥

करौ च ^३विस्तृतौ कृत्वा ^४व्यस्तौ वा चाप्यवाङ्मुखौ ।
मणिबन्धेन सवद्वौ नृत्तमुद्रेति कीर्तिता ॥ ८४ ॥

वक्रितानामिकाया तु ^५विस्तारिततलङ्गुलि ।
किञ्चिद्व्यतिकराङ्गुष्ठा गीतमुद्रेति सा स्मृता ॥ ८५ ॥

अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु सहिताभ्यां च मूलतः ।
विश्लेषश्चापि शेषाणां सहितानां सहैव तु ॥ ८६ ॥

अवाङ्मुखतला या च बाधमुद्रेति सा स्मृता ।
अङ्गे वामं तु विस्तीर्य करमुत्तानितं पुनः ॥ ८७ ॥

दक्षिणं च तथा कृत्वा तस्योपरि निवेश्य च ।
सकोचिताङ्गुली या तु योगमुद्रेति सा स्मृता ॥ ८८ ॥

^१ वामन A, वमन B

^२ अन्तर्वाता B

^३ विहृतौ A

^४ व्यस्तौ A

^५ ततो विस्तारिताङ्गुलिः B

तत्त्वमुद्रेति सा ज्ञेया हृदये सनिवेशिता ।
ज्ञानमुद्रेति सा ज्ञेया स्थानस्य तु विशेषतः ॥ ८९ ॥

अङ्गुष्ठेन तु सवेष्ट्य कनिष्ठानामिके क्रमात् ।
मध्यमातर्जनीभ्यां तु वक्रिणाभ्यामयोमुखम् ॥ ९० ॥

दक्षिणे च तथा वामे चान्योन्यश्लेषणं तु यत् ।
तत् कर्ममुद्रा विज्ञेया गवाक्षसदृशान्तरा ॥ ९१ ॥

उभयोः करयोर्मध्य मध्यमाभ्यां तु सस्पृशेत् ।
उत्तानितकरो भूत्वा न्यासमुद्रेति सा स्मृता ॥ ९२ ॥

अङ्गुष्ठाभ्यामुभाभ्यां तु तर्जन्योरुभयोरपि ।
मध्ये स्पृष्ट्वा सुविस्तीर्य मन्त्रमुद्रेति सा स्मृता ॥ ९३ ॥

उर्ध्वा तु तर्जनीं कृत्वा तस्योपरि तले न्यसेत् ।
विस्तारिताङ्गुलीश्चापि पाशमुद्रेति सा स्मृता ॥ ९४ ॥

वामाङ्गुलीस्तु सहस्य दक्षिणाङ्गुलिभिस्तु या^१ ।
वेष्टयेच्चापि ^२साङ्गुष्ठं सा वै कलशमुद्रिका ॥ ९५ ॥

तर्जन्या सहिताः सर्वा विश्लेषितलाङ्गुलीः ।
तत्र विस्तीर्य ^३साङ्गुष्ठास्तर्जन्याश्लेषयेत् ततः ॥ ९६ ॥

^१ विस्तृता B

^२ साङ्गुष्ठा B

^३ तथाङ्गुष्ठौ B

तिस्रश्चतसृषु न्यस्य तथैव तु करद्वयम् ।

ज्ञेया कवचमुद्रा सा सर्वरक्षाविधायिनी ॥ ९७ ॥

मुद्राणामपि सर्वासा विनियोगविधिक्रम ।

स बृहस्पतिरात्रे तु द्रष्टव्यः क्रमयोगत ॥ ९८ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायाम् ऋषिरात्रे

¹मुद्रालक्षण नाम द्वितीयोऽध्याय

ऋषिरात्रे तृतीयोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

योगाध्यायं प्रवक्ष्यामि योगिनां कर्मसिद्धये ।

आहारमेव योगस्य साधनं परिचक्षते ॥ १ ॥

वक्ष्यामि च यथायोगं तस्मादाहारमादितः ।

आहारास्त्रिविधाः प्रोक्तास्तन्त्रेऽस्मिन्नृषिभिः पुरा ॥ २ ॥

सात्त्विका राजसाश्चैव तामसाश्चेति वै त्रिधा ।

स्निग्धाश्च मधुरा हृद्या आहाराः सात्त्विका मताः ॥ ३ ॥

स्निग्धाश्चतुर्विधाः प्रोक्ता मधुराः षड्विधास्तथा ।

हृद्याश्चाष्टविधाः प्रोक्ता आहारक्रमयोगतः ॥ ४ ॥

स्निग्धाश्च स्नेहसिद्धाश्च स्नेहाः स्नेहयुता इति ।

^१स्निग्धाः स्वभावतः स्निग्धा नित्यमेवाप्यकृत्रिमा ॥ ५ ॥

^२स्नेहिनः सहजाः सर्वे विशेषेण तिलादयः ।

स्नेहसिद्धाश्च ये चान्ये कृत्तरापूपपायसाः ॥ ६ ॥

एवमाद्यास्तथा चान्ये स्नेहसिद्धा इति स्मृताः ।

स्नेहास्तु ^३केवलस्नेहाः सर्पितैलादयस्तु ये ॥ ७ ॥

^१ स्निग्धाश्च भावतः B

^२ स्नेहानि B

^३ केवला B

स्नेहयुक्ता इति प्रोक्ताः सह स्नेहेन मिश्रिताः ।
स्निग्धाश्चतुर्विधाः प्रोक्ता मधुरान् षड्विधाञ्छृणु ॥ ८ ॥

स्वभावा कृत्रिमाश्चापि तथा त्रिमधुरा अपि ।
मिश्रिताश्चापि सिद्धाश्च रसान्तरदुता अपि ॥ ९ ॥

स्वभावमधुरा ^१ये तु शर्करामाक्षिकादयः ।
ते स्वभावा इति ज्ञेया ये चान्येऽप्येवमादयः ॥ १० ॥

कृत्रिमा इति विज्ञेया कृत्रिमेण कृतास्तु ये ।
नालिकेररसक्षीरवारिसर्पीषि चैव हि ॥ ११ ॥

^२तानि त्रिमधुराः स्युर्वै ये चान्येऽप्येवमादयः ।
मिश्रिता मधुरैर्ये तु रसैः सक्त्वादयस्तु ये ॥ १२ ॥

मिश्रिता इति विज्ञेया ये चान्येऽप्येवमादयः ।
ये सिद्धा मधुरद्रव्यैर्गुडान्नाद्यास्तथैव च ॥ १३ ॥

ते सिद्धा इति विज्ञेया ये चान्येऽप्येवमादयः ।
रसेष्वपि च सर्वेषु ये चैव मधुरा रसाः ॥ १४ ॥

कषायाम्लादिसयुक्ता रसा रसयुतास्तु ये ।
मधुरा इति सप्रोक्ता हृद्यानष्टविधाञ्छृणु ॥ १५ ॥

भक्ष्ये भोज्ये च पेये च लेह्ये चूष्ये तथैव च ।
आमे पके रसे चैव हृद्यमष्टविधं स्मृतम् ॥ १६ ॥

^१ एते D, ये ते B

^२ सद्धानमधुरास्याम् B

आहाराः सात्त्विका प्रोक्ता राजसान् कथयामि व ।

^१कटुम्लरुचिणास्तीक्ष्णा उष्णरूक्षविदाहिनः ॥ १७ ॥

आहारा राजसास्वेते सप्तथा परिकीर्तिताः ।

तथा तिक्तकषायाश्च रसान्तरगता अपि ॥ १८ ॥

क्रिमिदुष्टा गन्धदुष्टा वर्णदुष्टास्तथैव च ।

तथा पर्युषिताश्चापि क्लिन्नाश्चामेध्यमेव च ॥ १९ ॥

उच्छिष्टं विरसं चैव आहारास्तामसा मताः ।

आहारैः सात्त्विकैरेव योगी योगविधिं चरेत् ॥ २० ॥

आमे तु सात्त्विकाहारे नर शुद्धो भवेत् सदा ।

सत्त्वे तु राजसाहारे नर शुद्धो भविष्यति ॥ २१ ॥

^२विस्कारितस्तु देहेन^३ तामसाहारमुद् नर ।

शुद्धकायो भवेत् पश्चात् क्रियायोग्यो भविष्यति ॥ २२ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सात्त्विकाहारमुग्मवेत् ।

तत्राप्यत्यशनो नैव^४ हीनमुग्मा^५ कदाचन ॥ २३ ॥

^६युक्ताहारो भवेद्योगी तेन योगी भविष्यति ।

आसनानि प्रवक्ष्यामि योगिनस्तु यथातथम् ॥ २४ ॥

स्वस्तिकं पद्मकं चैव ^७विस्तीर्णं भद्रकं तथा ।

तथा योगासनं चैव दण्डासनमथापि वा ॥ २५ ॥

^१ बह्मल B D

^२ निष्कुरिते B

^३ देहे तु B

^४ भाति B

^५ हीनभाग, A B

^६ उक्ताहार B

^७ स्वास्तीर्ण E F

जङ्घ चैवार्धजङ्घ च पार्श्वमुत्कुटिकासनम् ।
दशासनानि सप्तोक्तान्यस्मिस्तन्त्रे मुनीश्वरै ॥ २६ ॥

जङ्घाव्यतिकरं कृत्वा स्पृशेत् करतलेन तु ।
दक्षिणेन तथा वामा^१ वामेनैव तु दक्षिणाम्^२ ॥ २७ ॥

कृतं सुश्लिष्टमेवं तु स्वस्तिकं चासनं भवेत् ।
तथा व्यतिकरे कृत्वा जङ्घे चैव क्रमेण तु ॥ २८ ॥

तले तु विन्यसेदूर्वोरुपरिष्ठाद्यथाक्रमम् ।
कृतव्यत्यासमेतत्तु पद्मासनमिहोच्यते ॥ २९ ॥

अन्योन्यामिमुखौ पादावूरू^३ ^४प्रादेशमात्रकम् ।
जानुनी किंचिदुन्नम्य कण्ठे विस्तीर्णमेव तत् ॥ ३० ॥

सुश्लिष्टौ तावुभौ कुर्यात् तलौ तद्भद्रकं भवेत् ।
उन्नम्य जानुनी जङ्घे व्यत्यस्य च परस्परम् ॥ ३१ ॥

उभौ निवेश्य पादौ च सम्यग्भूमितले क्रमात् ।
सवेष्ट्य देहजङ्घेरू पर्यङ्केन सहैव तु ॥ ३२ ॥

ऋज्ज्वासनं यथायोगं योगासनमिहोच्यते ।
जङ्घे तोरणवत् कृत्वा बन्धं पर्यङ्कबन्धने ॥ ३३ ॥

ऋज्ज्वासनं यथापूर्वं दण्डासनमिहोच्यते ।
जङ्घामध्ये कटीचक्रे कृत्वा पर्यङ्कबन्धनम् ॥ ३४ ॥

^१ वाम B

^३ ऊरौ A

^२ दक्षिणम् B

^४ स्यादेश A

विस्तीर्य जानुनी किञ्चित् तस्मिन् ^१दण्डासनक्रमे ।
आस्यते ^२यत् स्थिराङ्गेन जङ्घासनमिहोच्यते ॥ ३५ ॥

एकजङ्घा स्थिरीकृत्य बन्धनस्था यथाक्रमम् ।
भूमावेका निवेश्यथ ऊरू श्लिष्टामरन्ता^३ ॥ ३६ ॥

आस्यते योगिभिर्यत्तदर्थजङ्घासन भवेत् ।
सवेष्ट्य चोर्ध्वा जङ्घा तु तथा च न्या विचक्षणः ॥ ३७ ॥

ऊर्ध्वीकृत्य च बद्धैका भूमौ चान्या निवेश्य च ।
आस्यते योगिभिर्यत्तत्^४ पार्श्वासनमिहोच्यते ॥ ३८ ॥

उन्नम्य जानुनी चोभे पादाभ्यामेव भूतले ।
आस्यते योगिभिर्यत्तद् विद्यादुत्कुटिकासनम् ॥ ३९ ॥

आस्यते यत्र देशे तु तान् देशान् कथयामि व ।
गिरयः सर्वदा श्रेष्ठा गिरीणां तु हिमालयः ॥ ४० ॥

गङ्गाप्रदेशो यस्तत्र तस्माद्ददरिकाश्रमः ।
तदलामे च शेषाश्च पर्वतान् कथयामि व ॥ ४१ ॥

विन्ध्यसह्यौ महेन्द्रश्च ततः श्रीकण्ठो गिरिः ।
मास्यमान् मलयश्चैव किष्किन्वो नाम पर्वतः ॥ ४२ ॥

श्रीगिरिश्चित्रकूटश्च ^५नवैते पर्वताः स्मृताः ।
एतेषामप्यलामे तु शैलाः सर्वे तु पूजिताः ॥ ४३ ॥

^१ दण्डासने A B

^२ य, A

^३ अरुन्धता B

^४ युक्त B

^५ दशैते A B

नद्यस्तु सर्वदा श्रेष्ठास्तासा गङ्गा प्रशस्यते ।
 तत्रापि पुष्कर श्रेष्ठं पुष्करात् पुरुषोत्तमम्^१ ॥ ४४ ॥
 प्रयागस्तु ततस्तस्मात् तदलाभेऽन्यसग्रहः ।
 ततस्तु यमुना देवी सिन्धुर्गोदा सरस्वती ॥ ४५ ॥
 शरावती विपाशा च शतद्रुर्नर्मदा तथा ।
 कावेरी ताम्रपर्णी च दशैता क्रमश स्मृता ॥ ४६ ॥
 एतासामप्यलाभे तु शस्ताश्चान्यास्तु सिन्धव ।
 नदीनामपि सर्वासा दक्षिण तीरमुत्तमम् ॥ ४७ ॥
 तीराणामपि सर्वेषामन्तर्द्वीप प्रशस्यते ।
 नदीनामप्यलाभे तु निर्जन वनमुत्तमम् ॥ ४८ ॥
 वनानामपि सर्वेषा नैमिशारण्यमुत्तमम् ।
 काम्यकं दण्डकारण्य जनस्थान महावनम् ॥ ४९ ॥
 वनान्यन्यानि शस्तानि यानि पुण्यानि चैव हि ।
 हृदानामपि सर्वेषा सदैव हृदमुत्तमम् ॥ ५० ॥
 चन्द्रपुष्करिणी चैव सरः पञ्चाप्सरस्तथा ।
 पम्पा चैव विशाला च आगस्त्य हृदमेव च ॥ ५१ ॥
 ततो ब्रह्मसरश्चैव प्रशस्तान्यपराणि च ।
^२आश्रमाश्चैव पुण्यानि देवतायतनानि च ॥ ५२ ॥
 सर्वाण्यपि च तीर्थानि शुभान्यायतनानि च ।
 स्थानानि च प्रशस्तानि योगासनविधि प्रति ॥ ५३ ॥

^१ पुरुषोत्तम. B E

^२ आश्रमाणि B D

तत्राराध्य च देवेशं नारायणमनामयम् ।
क्षेत्रज्ञं त महाविष्णुमणीयासमणोरपि ॥ ५४ ॥

विष्णुं जिष्णुं सुरश्रेष्ठ वासुदेव सनातनम् ।
कर्मयोगी भवेत् पूर्व कर्मणानेन साधकः ॥ ५५ ॥

तेन तुष्टः सदाविष्णुज्ञानयोग प्रयच्छति ।
तेन ज्ञानेन पूतात्मा पञ्चरात्रकृत्नश्रमः ॥ ५६ ॥

पञ्चस्थानार्चनं कृत्वा पञ्चकालविशेषवित् ।
तत्र च प्रत्यय लब्ध्वा विष्णुनानुग्रहीकृतः^१ ॥ ५७ ॥

आसनं विधिवत् कृत्वा योग युञ्जीत योगवित् ।
यत्नं वायुजये कुर्यान्नाडीशोधनपूर्वकम् ॥ ५८ ॥

नाडीचक्रप्रकारस्तु कालाध्याये प्रकीर्तितः ।
षडङ्गान्यपि योगस्य तथा पद्मोद्भवे किल ॥ ५९ ॥

कथितानि यथायोग वायुरोधं ब्रवीमि वः ।
पूरकं कुम्भकं चैव रेचकं चेति वै क्रमात् ॥ ६० ॥

^२एषां मात्राक्रमश्चैव प्रोक्तः पद्मोद्भवे किल ।
इडया पूर्यते वायुः पिङ्गल्या कुम्भके खलु ॥ ६१ ॥

मात्रायोगक्रमेणैव रेच्यते तु सुषुम्नया ।
^३पिधाय पूर्यते वायुरङ्गुष्ठेन तु दक्षिणम् ॥ ६२ ॥

^१ कृतम् A B^२ तेषां E^३ विधाय A B

¹नासापुट तु वामेन पुटेन क्रमयोगतः ।
कुम्भक केवलं कुर्यात् कृत्वा नासापुट पुनः ॥ ६३ ॥

रेचयेद्दक्षिणैर्नैव ²विधाय च तथा पुनः ।
मात्रातृतीयक न्यून विषम कुरते मरत् ॥ ६४ ॥

तथा क्रमविपर्यासे प्रयोगस्य विपर्ययात् ।
पूरणे सर्वनाड्यस्तु पूर्यन्ते क्रमयोगतः ॥ ६५ ॥

कुम्भके चैव रुध्यन्ते मुच्यन्ते रेचके पुनः ।
मात्रया पूर्यते पूर्वमिडा प्रथमया ततः ॥ ६६ ॥

सा द्वितीयतृतीयाभ्या पिङ्गला पूर्यते तथा ।
चतुर्थैव सुषुम्ना तु मात्रया परिपूर्यते ॥ ६७ ॥

पञ्चम्या मात्रया चैव गान्धारी परिपूर्यते ।
षष्ठ्या चैव तु सप्तम्या पूषा च परिपूर्यते ॥ ६८ ॥

अष्टम्या हस्तिजिह्वा च नवम्या चाप्यलम्बुसा ।
दशम्या ³सुयशाश्चैव एकादश्या तु कौशिकी⁴ ॥ ६९ ॥

द्वादश्या तु कुहूश्चैव पूर्यते क्रमयोगतः ।
अमन्ति चक्रवत् सर्वा ⁵नाड्यो वायुपूरिताः ॥ ७० ॥

नाडीअमणवेगेन नाभिदेशाद्भुताशनः ।
उत्थितो निर्दहेद्दोषान् सर्वानिव शरीरगान् ॥ ७१ ॥

¹ नासापुटे A

² विधाय A B

³ सुयशा चैव B

⁴ कौशिकी B F

⁵ A B omit this and the next *pāda*-s.

नाड्य शुद्धिमायान्ति शोधिना वह्निमास्तैः ।

रेचक तु तत कुर्यान्मात्राकालमवेत्य च ॥ ७२ ॥

द्वाभ्यामेव तु मात्राभ्या कुहूर्मुच्येत वायुना ।

तृतीयया चतुर्थ्या च कौशिकी^१ परिमुच्यते ॥ ७३ ॥

पञ्चम्या चाथ षष्ठ्या च ^२सुयशा परिमुच्यते ।

सप्तम्या च तथाष्टम्या मुच्यतेऽलम्बुसा ततः ॥ ७४ ॥

नवम्या च दशम्या च हस्तिजिह्वा तु मुच्यते ।

एकादश्या तु द्वादश्या त्रयोदश्या तथैव च ॥ ७५ ॥

चतुर्दश्या च मात्राभिः पूषा हि परिमुच्यते ।

पञ्चदश्याथ षोडश्या गान्धारी परिमुच्यते ॥ ७६ ॥

सप्तदश्याष्टदश्या च इडैव परिमुच्यते ।

ततश्चैकोनविंशत्या विंशत्या च तथैव च ॥ ७७ ॥

मात्राभिर्मुच्यते चापि पिङ्गला च त्रिकेण च ।

मात्राभ्यामथ शेषाभ्या सुषुम्ना परिमुच्यते ॥ ७८ ॥

प्राणादयः स्थितास्तासु क्रमाच्चाडीषु वायवः ।

क्षोभमायान्ति पूरे तु अमन्येव तु कुम्भके ॥ ७९ ॥

रेचके तु क्रमादेते उन्मूल्यन्ते न सशयः ।

उन्मूलनक्रमस्तेषा जयायैव तु जायते ॥ ८० ॥

नागः कुमारं कृकरो देवदत्तो धनंजय ।
 जितास्तु पूरके चैव पञ्च चैते न सशयः ॥ ८१ ॥
 प्राणादिषु लय यान्ति यथासस्यक्रमेण तु ।
 कुम्भके च जिता एव चत्वारोऽपानपूर्वकाः ॥ ८२ ॥
 प्राण एव लय यान्ति प्राणो जपसमाश्रयः ।
 मनो बुद्धिरहकार इन्द्रियाण्यपि सर्वशः ॥ ८३ ॥
 प्राणमेव समायान्ति सहैव मरुद्वारिता ।
 तावदेव प्रवृत्तिः स्यान्निवृत्तिस्तावदेव तु ॥ ८४ ॥
 योगाभ्यासेन योगी तु जीवेन्मीलनमाचरेत् ।
 उन्मीलितस्तथा जीव कर्म चैति च तत्र च ॥ ८५ ॥
 हृत्पद्म रेचके फुल्ल वायुना निश्चलीकृतम् ।
 अन्तस्तत् प्रविशेत् काले क्षेत्रज्ञो यत्र वै स्थितः ॥ ८६ ॥
 कुम्भकेन निरुद्धं तत् पद्ममूर्ध्वमुखं भवेत् ।
 सुषुम्ना इति सूर्याग्निरन्तः सुषिरसयुतः ॥ ८७ ॥
 तन्मध्ये चामृता नाम धारा चन्द्रामृतस्य तु ।
 स्थिता रक्तस्य शुक्ला तु भित्त्वा सूर्यस्य मण्डलम् ॥ ८८ ॥
 सुषुम्ना च शिरोमध्यं भित्त्वा हृत्पद्ममाश्रिता ।
 सर्वतः परिगृह्यैतत् तन्निध्यानपरो भवेत् ॥ ८९ ॥
 स्थितः सर्वेषु देहेषु एक एव रवेः करः ।
 तस्मिन् करे सनिवेश्य जीवं^१ योगी समाधिना ॥ ९० ॥

^१ जीव. A

विन्यस्य त भ्रुवोर्मध्ये ध्यायेन्नारायणं प्रभुम् ।
ध्यात्वा चामृतधाराया तन्मध्ये विनिवेश्य च ॥ ९१ ॥

सुषुम्नान्तमतिक्रम्य ऊर्ध्वं वै सूर्यमण्डलम् ।
ततश्चन्द्रमसं गत्वा तन्मध्ये च स्थितं प्रभुम् ॥ ९२ ॥

ततः परतरं देवं सदाविष्णुं समाश्रयेत् ।
स एव निष्कलो देवः स च नारायणः प्रभु ॥ ९३ ॥

वासुदेवं जगद्बीजं कूटस्थमचलं विदुः ।
परात् परतरं सोऽयं स एव तमसः परः^१ ॥ ९४ ॥

तस्मात् परतरं नास्ति स्थूलं वा सूक्ष्ममेव वा ।
तमाहुः पुरुषं नित्यं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ९५ ॥

तद्विष्णुपदमासाद्य न भूय इह जायते ।
एवं वायुजयं कृत्वा योगी योगविचक्षणः ॥ ९६ ॥

अभ्यासाद्विष्णुसायुज्ये यत्नं परममास्थितं ।
अभ्यासात् प्रत्ययाः सर्वे जायन्ते मुक्तिहेतवः ॥ ९७ ॥

स्वप्ने चैव स्वदेहे च देवे चैव मनस्यपि ।
इन्द्रियेषु च सर्वेषु जायन्ते प्रत्ययाः पृथक् ॥ ९८ ॥

दर्शनं चैव सयोगं सभाषणमतं परम् ।
अतीतानागतोक्तिश्च तथा तत्त्वनिवेदनम् ॥ ९९ ॥

स्वप्नप्रत्ययकाले तु पञ्चावस्थाः प्रकीर्तिताः ।
केवलं दर्शनं विष्णोः प्रथमा सा दशा स्मृता ॥ १०० ॥

द्वितीया तेन सयोगस्तृतीया^१ भाषण भवेत् ।

^२अतीतानागतोक्तिश्च तुरीया तत्त्वपङ्क्तयः ॥ १०१ ॥

अकाले खे प्रदृश्यन्ते पञ्चमी सा दशा स्मृता ।

प्रथमाया दशाया तु मरण यदि जायते ॥ १०२ ॥

भयंकरस्तु दैत्याना भवेद्गुरुडवाहनः ।

द्वितीयाया दशाया तु मरण यदि जायते ॥ १०३ ॥

शङ्खचक्रधरो भूत्वा विष्णुलोके महीयते ।

तृतीयाया दशाया तु मरणं यदि जायते ॥ १०४ ॥

समानैश्वर्ययुक्तस्तु विष्णोर्विष्णुपदं व्रजेत् ।

चतुर्थ्या च दशाया तु मरण यदि जायते ॥ १०५ ॥

सर्वलोकाधिपः श्रीमान् सुरैश्वर्यपदं व्रजेत् ।

पञ्चम्यां च दशाया तु मरणं यदि जायते ॥ १०६ ॥

महाविष्णुपुरं प्राप्य द्वारपालो भविष्यति ।

^३

मनःप्रत्ययकालेऽपि पञ्च चैव दशाः स्मृताः ॥ १०७ ॥

परोक्षदर्शनं चैव भविष्यच्चिन्तनं तथा ।

अतीन्द्रियेषु च ज्ञानं सर्वशास्त्रार्थदर्शनम् ॥ १०८ ॥

ऐकाग्र्यं च तथा विष्णौ दशाः पञ्च प्रकीर्तिताः ।

परोक्षे यस्य यत् कर्म शुभं वा यदि वाशुभम् ॥ १०९ ॥

^१ क्रीडानामयुतानि च A B

^२ A B lack this line

^३ Gap in all MSS

प्रत्यक्षमिव दृश्येत प्रथमा सा दशा स्मृता ।

¹

सर्वेषामपि चेदानां शास्त्राणामपि सर्वश ॥ ११० ॥

सर्वत्र दर्शनं यच्च चतुर्थी तु दशा स्मृता ।

एकान्तचिन्तना देवे नान्यचिन्ता कदाचन ॥ १११ ॥

स्मृतिशेषे तु देवानामेकान्तत्वव्यवस्थया ।

जाग्रत्स्वप्नेऽपि काले तु पञ्चमी सा दशा स्मृता ॥ ११२ ॥

प्रथमाया दशाया तु मरणं यदि जायते ।

महाविष्णुपदं प्राप्य भवेद्धर्मरतः सदा ॥ ११३ ॥

द्वितीयाया दशाया तु मरणं यदि जायते ।

महाविष्णुपदं प्राप्य भवेच्च पुरपालकः ॥ ११४ ॥

तृतीयायां दशायां तु मरणं यदि जायते ।

महाविष्णुपदं प्राप्य महाविष्णुसमो भवेत् ॥ ११५ ॥

¹

इन्द्रियाणि दश प्राहुः कर्मबुद्धीन्द्रियाख्यया ।

तेषां तु कर्म संयोगः स्वैः स्वैस्तु विषयैरपि ॥ ११६ ॥

एकैवात्र दशा प्रोक्ता दिव्यभोगेन योजिता ।

अस्यां दशायामुत्क्रान्तिः सदाविष्णुपदं नयेत् ॥ ११७ ॥

¹ Gap in all MSS

पञ्चप्रत्ययकाले तु एकविंशतिका दशा ।

नित्यमेव दशाश्चेमाः प्रत्ययेषु पृथक् पृथक् ॥ ११८ ॥

योगिनो यस्य जायन्ते स जीवन्मुक्त उच्यते ।

एत एव भविष्यन्ति सदा वै कर्मयोगिनः ॥ ११९ ॥

तस्माद्योगी भवेन्नित्य नारायणमनामयम् ।

योगाभ्यासेन यास्यन्ति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ १२० ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तयाम्

ऋषिरात्रे योगविधिर्नाम तृतीयोऽध्याय

ऋषिरात्रे चतुर्थोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

अथातः सप्रवक्ष्यामि तप्यते तु यथा तपः ।

पूर्वं देशं प्रवक्ष्यामि तपोवृद्धिश्च यत्र तु ॥ १ ॥

प्रयागो ब्रह्मदुर्गं च कुरुक्षेत्रं गया तथा ।

ब्रह्मावर्तं भृगुपथं पुरुषोत्तमसंज्ञितम् ॥ २ ॥

देवतीर्थं महातीर्थं चन्द्रपुष्करिणीं तथा ।

देवहूदः पञ्चनदः तथा पञ्चाप्सरसः ॥ ३ ॥

तथा ^१श्रीकण्ठकं चैव चन्द्रतीर्थं महाबलम् ।

अगस्त्यतीर्थं श्रीसानुर्ब्रह्मकुण्डं ^२तथैश्वरम् ॥ ४ ॥

गोकर्णं कन्यकातीर्थं ततः सेतुमुखं तथा ।

सालग्रामं सरिद्धीपमग्नितीर्थं तथैव च ॥ ५ ॥

सर्वे पुण्याश्रमाश्चापि पुण्यनद्यस्तथैव च ।

पुण्यारण्यानि सर्वाणि पुण्यतीर्थानि चैव ह ॥ ६ ॥

पुण्याश्चैव तथा शैलाः पुण्यान्यायतनानि च ।

आश्रमाणां तु सर्वेषामुत्तमं बदराश्रमम् ॥ ७ ॥

^१ श्रीकलक B

^२ तथैश्वर B

नदीनामपि सर्वासा गङ्गा चैव प्रशस्यते ।
अरण्याना च सर्वेषा पश्चिमद्वारमुत्तमम् ॥ ८ ॥

तेषामपि च सर्वेषा नदीतीरस्थमुत्तमम् ।
शैलानामपि सर्वेषामुत्तमो हिमवान् गिरिः ॥ ९ ॥

तथैवायतनाना तु विष्ण्वायतनमुत्तमम् ।
विष्ण्वालयाना सर्वेषा पश्चिमद्वारमुत्तमम् ॥ १० ॥

तेषामपि च सर्वेषा नदीतीरस्थमुत्तमम् ।
नदीतीरगताना तु जलधेस्तीरज परम् ॥ ११ ॥

तेषामपि च सर्वेषा पुष्पोद्यानगत शुभम् ।
नदीमध्यगताना तु पर्वतस्थ विशिष्यते ॥ १२ ॥

तत्र देशे तप कुर्याद्यत्र भागवतो जनः ।
कालयोग प्रवक्ष्यामि येन कालेन तप्यते ॥ १३ ॥

मासाश्च द्वादश प्रोक्ता सक्रान्तिस्तेषु शस्यते ।
अयन शस्यते तस्या तस्मात्तु विषुवं परम् ॥ १४ ॥

विषुवात्तु व्यतीपातस्तस्माद्वै विष्णुपञ्चमी ।
उपवासे प्रशस्तानि सर्व एते न शशयः ॥ १५ ॥

प्रायश्चित्तक्रमारम्भे मुख्यभूतान्यमूनि च ।
कृच्छ्रनूल तपो ज्ञेय कृच्छ्रसंज्ञा वदाम्यतः ॥ १६ ॥

कृच्छ्रं चाप्यतिकृच्छ्रं च तथा कृच्छातिकृच्छ्रकम् ।
तप्तकृच्छ्रं च यत् प्रोक्तं ततः सांतपन तथा ॥ १७ ॥

चान्द्रायण पराक चाप्येतान्यन्यानि सर्वशः ।
कृत्वा तानि यथायोग तपः पश्चात् समाचरेत् ॥ १८ ॥

नित्यनैमित्तिकान्यत्र प्रायश्चित्तानि कर्मणि ।
नित्यानि नित्यकृत्यानि तथान्यानीतराणि तु ॥ १९ ॥

जप कुर्यात् तपः कुर्वञ्जपमूलं तपो विदुः ।
पयश्चर्या भवेत् पूर्व मूलचर्या तथैव च ॥ २० ॥

ततश्च फलचर्या तु शाकचर्या तथैव च ।
यवचर्या पर्णचर्या जलचर्या तथैव च ॥ २१ ॥

ततस्तु वायुचर्या च तपोऽष्टकमुदाहृतम् ।
अत्र चेदं प्रवक्ष्यामि पयश्चर्यादिक क्रमात् ॥ २२ ॥

नियमी केवलश्चापि मिश्रकश्चाप्यमिश्रकः ।
चत्वारस्तत्र सप्रोक्ता पयोव्रतचरा नराः ॥ २३ ॥

पूर्वोक्तेन प्रमाणेन कुडबादिव्यवस्थया ।
नातिरिक्तं न च न्यूनमन्वहं च पयः पिबेत् ॥ २४ ॥

नियमी स तु विज्ञेयः शेषाणां तु विशिष्यते ।
नित्यं चानियमेनैव यथालाभं पयः पिबेत् ॥ २५ ॥

न्यूनं वाप्यतिरिक्तं वा स केवल उदाहृतः ।
दध्ना घृतेन मूत्रेण गोमयेनापि मिश्रितम् ॥ २६ ॥

यथालाभं तु पिबति मिश्रकः स उदाहृतः ।
पयो वा दधि वा सर्पिर्मूत्रं वा गोमयं तु वा ॥ २७ ॥

केवल तु यथालाभममिश्र भक्षयेत्तु य ।
स चामिश्र इति प्रोक्तः पयोव्रतचरो नरः ॥ २८ ॥

दग्ध ^१स्निग्धस्तथानम्रिर्यथालाभ इति क्रमः ।
मूलव्रतचराः प्रोक्ताश्चत्वारस्तत्र सञ्ज्ञिताः ॥ २९ ॥

केवलं चामिदग्ध तु मूलं यश्चापि भक्षयेत् ।
न किञ्चिद्भक्षयेदन्यत् स दग्ध इति कीर्तितः ॥ ३० ॥

सिद्धं पयसि वान्यस्मिन्नुदके वापि केवले ।
^२भक्षयेद्यस्तु वै योगी स स्निग्धः परिकीर्तितः ॥ ३१ ॥

आममेव सदा मूलं भक्षयेद्यस्तु नित्यशः ।
सोऽनम्रिरिति सप्रोक्तः शेषाणामेष शस्यते ॥ ३२ ॥

आम वाप्यथ दग्धं वा स्निग्धं वा मिश्रितं तु वा ।
भक्षयेद्यस्तु मूलं वै यथालाभः स उच्यते ॥ ३३ ॥

पक्वश्च तरुणश्चैव ^३युक्तः आम इति क्रमात् ।
चत्वारस्तत्र सप्रोक्ताः फलव्रतचरा नराः ॥ ३४ ॥

भक्षयेद्यस्तु वै ^४नित्यं पुष्पकानि फलानि तु ।
स पक्व इति विज्ञेयः फलव्रतचरो नरः ॥ ३५ ॥

तरुणान्यपि पक्वानि अम्रिपक्वानि चैव हि ।
फलानि भक्षयेद्यस्तु तरुणः स उदाहृतः ॥ ३६ ॥

^१ स्निग्धः, स्वनामश्च A B

^३ पक्वापक्व तथैव च B D

^२ B omits this line

^४ Corrupt reading in B D

अग्निपक्वमथाम वा पक्व वा तरुण तु वा ।
मिश्रितं भक्षयेद्यस्तु स युक्त इति सञ्ज्ञितः ॥ ३७ ॥

आममेव तु चाश्नीयादपक्व तरुण तु वा ।
आम इत्युच्यते सोऽयं फलव्रतचरो नरः ॥ ३८ ॥

^१पाचकः पूरकश्चैव निष्ठुरश्च प्रकीर्णकः ।
चत्वारस्तत्र संप्रोक्ताः शाकव्रतचरा नराः ॥ ३९ ॥

पक्व तु केवलं शाकं योऽश्नीयात् स्नेहवर्जितम् ।
स ^२पाचक इति ज्ञेयः शाकव्रतचरो नरः ॥ ४० ॥

घृतेन दध्ना पयसा मिश्रितं यस्तु भक्षयेत् ।
क्रमेण चाग्निना पक्व पूरकं समुदाहृतः ॥ ४१ ॥

आम तु केवलं शाकं भक्षयेत् पशुवच्च यः ।
स निष्ठुर इति प्रोक्तः शाकव्रतचरो नरः ॥ ४२ ॥

मिश्रितं भक्षयेद्यस्तु शाकं मूलफलादिभिः ।
पक्वापक्वैर्यथायोगं न प्रकीर्णकं उच्यते ॥ ४३ ॥

यावकं सक्तुकश्चैव गोनिष्क्रान्तं समूत्रकं ।
चत्वारस्तत्र संप्रोक्ता यवव्रतचरा नराः ॥ ४४ ॥

यवैर्वेणुयवैश्चापि यवगू यः पिबेत् सदा ।
स यावक इति प्रोक्तो यवव्रतचरो नरः ॥ ४५ ॥

यवसक्तु पिबेद्यस्तु घृणाक्त वापि केवलम् ।
तोयेन पयसा वापि सक्तुक स उदाहृतः ॥ ४६ ॥

गोनिष्क्रान्त्यवैर्यस्तु यवागू पायस तु वा ।
मुङ्क्ते घृणाप्लुता शश्वद् गोनिष्क्रान्तः स उच्यते ॥ ४७ ॥

गोमूत्रं चैव ससिद्धा यवागू वाग्नमेव वा ।
स्नेहवर्जं तु यो मुङ्क्ते समूत्रक उदाहृतः ॥ ४८ ॥

पर्णी चैव स्वयपाकी प्रवर ^१प्लविकस्तथा ।
चत्वारस्तत्र सप्तोक्ता पर्णव्रतचरा नरा ॥ ४९ ॥

पर्णानि भक्षयेद्यस्तु केवलान्यपि सर्वशः ।
पर्णी चेति स विज्ञेय पर्णव्रतचरो नरः ॥ ५० ॥

पाण्डु तत्र च सत्यक्त स्यमेव महीरुहै ।
भक्षयेद्य सदा पर्णं स्यपाकी स उच्यते ॥ ५१ ॥

शुष्कैरेव सदा पर्णैर्यात्रा यश्चापि वर्तयेत् ।
^२प्रवरश्चोच्यते सोऽयं पर्णव्रतचरो नरः ॥ ५२ ॥

३

तोये चैव सदा स्थित्वा तोयपानेन यश्चरेत् ।
स मासक इति प्रोक्तस्तोयव्रतचरो नरः ॥ ५३ ॥

एतेनैव तु यः स्थित्वा नियमेन दिने दिने ।
आत्मन्येवागत तोयं पिबेन्नन्यत् कदाचन ॥ ५४ ॥

^१ प्लवकस्तथा E

^२ पर इत्युच्यते B

^३ Gap in all MSS.

स गात्रिक इति प्रोक्तस्तोयव्रतचरो नरः ।
रसिको गान्धिकश्चैव शुद्धः स कीर्णकस्तथा ॥ ५५ ॥

चत्वारस्तत्र सप्रोक्ता वायुव्रतचरा नराः ।
रसयुक्तस्तु यो वायु फलादिभ्यः समुत्थितः ॥ ५६ ॥

त त्रिः षड् भक्षयेद्यस्तु रसिकः स उदाहृतः ।
^१भूमेरासारसयोगे गन्धो यः सुरभिः स्मृतः ॥ ५७ ॥

वायुतस्त समानीत भक्षयेद्यस्तु गान्धिकः ।
शुद्धः तु केवलं वायु भक्षयेद्यस्तु साधकः^२ ॥ ५८ ॥

स शुद्ध इति सप्रोक्तो वायुव्रतचरो नरः ।
स कीर्ण मिश्रित यस्तु भक्षयेद्वायुमुद्रहन् ॥ ५९ ॥

स स कीर्ण इति प्रोक्तो वायुव्रतचरो नरः ।
एते भागवताः प्रोक्ता द्वात्रिंशद्व्रतचारिणः ॥ ६० ॥

अनेन तापसाः सर्वे द्वात्रिंशद्वेदमाश्रिताः ।
मुनित्वान्मुनयो जाता नारायणपरायणाः ॥ ६१ ॥

ग्रीष्मे पञ्चाग्निमध्यस्थाः प्रावृष्यपि शिलाशयाः ।
शरद्यातपिनः केचिद्वेदमन्ते जलशायिनः ॥ ६२ ॥

शिशिरे खशयाः केचिद्वसन्ते स्थानमाश्रिताः ।
पादेनैकेन तिष्ठन्ति केचिद्वैखानसा नराः ॥ ६३ ॥

. . . केचिच्च यतयोऽभवन् ।
सजाता नैष्ठिकाः केचित् केचिद्भागवतव्रताः ॥ ६४ ॥

अनन्यदेवताभक्ता पञ्चकालमुपासका ।
अष्टाक्षरपरा केचिद् द्वादशाक्षरतत्परा ॥ ६५ ॥

केचित्तु विष्णुगायत्र्या परावरपरा नरा ।
नारसिंहपरा केचित् षडक्षरपरायणाः ॥ ६६ ॥

पञ्चौपनिषदाः केचिन्नाक्षरपरायणा ।
तपसा प्राप्यते सर्वे तपसा दृश्यते परम् ।
एव हि तपसा लब्ध्वा तपोध्यानपरो भवेत् ॥ ६७ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायाम्
ऋषिरात्रे तपोऽध्यायश्चतुर्थः

ऋषिरात्रे पञ्चमोऽध्यायः

सनत्कुमार —

¹ . . . . . ।
 . . . पुष्पयाग तथैव च ॥ १ ॥

पञ्चवर्णानि पुष्पाणि . ।
शुद्धवर्णानि चैतानि मिश्रितान्यपराणि तु ॥ २ ॥

वृन्त कर्णिकया छित्वा पर्णान्यपि च सर्वशः ।
उद्वापोहविधानज्ञः क्रियायोगविचक्षणः ॥ ३ ॥

कुर्यात् तन्मण्डले पुष्प यथावर्णानुपूर्वशः ।
पीतैस्तु कर्णिका कार्या पीतरक्तैस्तु केसर² ॥ ४ ॥

कर्णिकावलय कुर्याद्रक्तैर्वा हरितैस्तु वा ।
यन् केसरान्तर्वलयं श्वेतैस्तत् परिकल्पयेत् ॥ ५ ॥

दलानां पूर्वभाग तु श्वेतरक्तविमिश्रितैः ।
रक्तैस्तु केवलैः कुर्याद्दलान्तानि विचक्षणः ॥ ६ ॥

सधिरैश्च दलानां तु श्यामैस्तु परिकल्पयेत् ।
दलान्तर्वलयं कुर्याद्धरितैः कुसुमैः शुभैः ॥ ७ ॥

¹ Gap in all MSS

² केसरा B

^१कलशाना तु विन्यासः पताकाना च लक्षणम् ।
कथितं ब्रह्मरात्रे तु विशेषं कथयामि वः ॥ १८ ॥

तिलहोम पद्महोम मधुहोम च वर्जयेत् ।
अधिवास न कुर्यात् नववस्त्रादिसग्रहम् ॥ १९ ॥

दक्षिणाना प्रदानं च न शिष्यशिरवेष्टनम् ।
न शिरस्पर्शनं चापि विद्यते तु कदाचन ॥ २० ॥

शेषं सर्वं तु ^२पूर्वोक्तं दीक्षा चापि तथाविधा ।
समिद्धं घृतं चरुश्चापि द्रव्यं वै होमकर्मणि ॥ २१ ॥

सहस्राहुतयश्चापि कार्याश्चैव पृथक् पृथक् ।
पायसं कृसरं चापि हरिद्रान्नं गुडौदनम् ॥ २२ ॥

अपूपानि च सर्वाणि फलानि विविधानि च ।
निवेद्य च प्रयोज्यानि बहिरावरणे क्रमात् ॥ २३ ॥

प्रथमावरणे दद्याद् गुडान्नं तु विचक्षणः ।
द्वितीयावरणे दद्यात् पायसं च विचक्षणः ॥ २४ ॥

हरिद्रान्नं बहिर्दद्याद् बलिं पारिषदप्रियम् ।
श्रपयित्वाप्यपूपानि सर्वत्र विनियोजयेत् ॥ २५ ॥

शरावे दधिमिश्रं तु शुद्धान्नं तु निवेदयेत् ।
फलान्यपि च सर्वाणि सर्वेषां तु निवेदयेत् ॥ २६ ॥

प्राच्या तु प्राङ्मुखो भूत्वा निवेद्यानि निवेदयेत् ।
आग्नेये प्राङ्मुखश्चैव दक्षिणे दक्षिणामुखः ॥ २७ ॥

प्रत्यङ्मुखो निर्ऋत्या तु प्रतीच्या ^१च तथा पुन ।
प्रत्यङ्मुखस्तु वायव्ये उदीच्या चाप्युदङ्मुखः ॥ २८ ॥

प्राङ्मुखश्च तथेशाने पूजयेच्च विचक्षण ।
एवं द्वितीयावरणे तृतीयावरणेऽपि च ॥ २९ ॥

दले चाभिमुखे दद्यान्निवेद्य सर्वमेव तु ।
विधिना चार्चयित्वैवं शिष्य हस्तेऽपि दक्षिणे ॥ ३० ॥

सगृह्य दक्षिणेनैव पुष्पाञ्जलिसमन्वित ।
नीत्वा प्रदक्षिण शिष्यं मण्डलं तु प्रवेशयेत् ॥ ३१ ॥

आराधयित्वा तेनापि गन्धपुष्पादिभि क्रमात् ।
व्रतानि शिक्षयित्वाथ शिष्यमापादयेत् ततः ॥ ३२ ॥

प्रथमावरणे चैव ब्राह्मणस्य प्रवेशनम् ।
द्वितीयावरणे चैव क्षत्रियस्य प्रवेशनम् ॥ ३३ ॥

तृतीयावरणे चापि वैश्यस्यापि प्रवेशनम् ।
बहिरेव स्थितिः प्रोक्ता स्त्रीशूद्राणां तु सर्वदा ॥ ३४ ॥

न मण्डलप्रवेशस्तु स्त्रीशूद्राणां विधीयते ।
मोहात् प्रवेशयेदेतानाचार्योऽज्ञानतोऽपि वा ॥ ३५ ॥

पतन्ति नरके घोरे निष्कृतिश्च न विद्यते ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्त्रीशूद्रान् न प्रवेशयेत् ॥ ३६ ॥

वैदिक तान्त्रिक चैव तथा वैदिकतान्त्रिकम् ।
मन्त्रत्रय क्रमेणोक्त दीक्षिताना तु मण्डले ॥ ३७ ॥

सर्वेषां समयाचाराः साधारणविधानतः ।
केचिच्च तान्त्रिकैर्मन्त्रैः केचिद्वैदिकतान्त्रिकैः ॥ ३८ ॥

वैदिकैरेव केचिच्च पूजयन्ति सदाहरिम् ।
प्रायशो दीक्षिताना तु तान्त्रिकं बलवत्तरम् ॥ ३९ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन तान्त्रिकं न तु वर्जयेत् ।
^१स्त्रीशूद्रौ दीक्षयेन्नित्यं वायव्ये चैव मण्डले ॥ ४० ॥

आग्नेये तु तथा वैश्य माहेन्द्रे क्षत्रिय तथा ।
वारुणे ब्राह्मणं चापि विधिना दीक्षयेन्नरः ॥ ४१ ॥

वायव्य एव ^२शूद्रश्च स्त्री चापि प्रविशेत् क्रमात् ।
वायव्ये चापि चाग्नेये वैश्यो दीक्षामवाप्नुयात् ॥ ४२ ॥

तयोस्तु चापि माहेन्द्रे क्षत्रियः प्रविशेत् ततः ।
एतेष्वपि च सर्वेषु वारुणे चापि नित्यशः ॥ ४३ ॥

ब्राह्मणः प्रविशेद्दीक्षां फलानन्त्य समश्नुते ।
उक्तः खलु विशेषस्तु ब्रह्मरात्रे पुरा किल ॥ ४४ ॥

^१ स्त्रीशूद्रान् E F

^२ शूद्रस्य B

नारायणाभिधाने तु मण्डले चान्यथा क्रमः ।
तत्र द्विजानयो योग्या दीक्षाकर्मणि सर्वदा ।
न शूद्रास्तत्र सर्वे च मण्डलेष्वधिकारिणः^१ ॥ ४५ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायाम्
ऋषिरात्रे पुष्पयागाध्यायः पञ्चमः

^१ अधिकारतः E F

ऋषिरात्रे षष्ठोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

बलिदानक्रमं वक्ष्ये येन तुष्यन्ति देवताः ।

बलिपात्रं भवेन्मुख्यं तत्र तिष्ठन्ति देवताः ॥ १ ॥

सौवर्णं राजतं वापि तथा ताम्रमयं तु वा ।

पात्रमेवात्र संप्रोक्तं यथावित्तानुसारतः ॥ २ ॥

वृत्तं वा चतुरश्रं वा बलिपात्रं तु कारयेत् ।

पद्मपात्रं लिखेत् सम्यक् कर्णिकाकेसरान्वितम् ॥ ३ ॥

तद् द्वादशदलं वृत्ते चतुरश्रेऽष्टपत्रकम् ।

यद् द्वादशदलं तत्र दले द्वादश देवताः ॥ ४ ॥

मासाश्च द्वादश प्रोक्ता विष्णवाद्याः क्रमयोगतः ।

रुद्रादित्यास्तु वसवश्चाश्विनौ मरुतस्तथा ॥ ५ ॥

नागाश्चाप्सरसश्चैव गन्धर्वाः किनरा अपि ।

माहेन्द्रसहितायां तु द्रष्टव्यास्ते यथादिशम् ॥ ६ ॥

अत्र वै कर्णिकायां तु मध्ये नारायणः स्थितः ।

स्थाने तिष्ठन्ति सर्वत्र सर्वेऽथ बलिपात्रगाः ॥ ७ ॥

^१अन्ये तु पात्रपर्यन्ते विष्णुपारिषदाः स्मृताः ।

वासुदेवः स्थितो देवः कर्णिकायां सुरेश्वरः ॥ ८ ॥

अष्टपत्रे ततः पद्मे स्थिता देवाः समूर्तयः ।
वासुदेवस्तथाग्नेये नैर्ऋते कर्षणस्तथा ॥ ९ ॥

प्रद्युम्नश्चापि वायव्ये अनिरुद्धस्तथोत्तरे ।
शान्तिरैन्द्रे स्थिता देवी श्रीः स्थिता^१ दक्षिणे दले ॥ १० ॥

सरस्वती पश्चिमे तु रतिश्चाप्युत्तरे स्थिता ।
ततो दलवसाने तु अष्टौ विद्येश्वरास्तथा^२ ॥ ११ ॥

प्राच्यामादिवराहस्तु नारसिहस्तु दक्षिणे ।
पश्चिमे श्रीधरश्चैव उत्तरे हयशीर्षकः ॥ १२ ॥

आग्नेये भार्गवो रामो नैर्ऋते राम एव च ।
वायव्ये वामनश्चैव वासुदेवस्तथैश्वरे^३ ॥ १३ ॥

ततः पारिषदाः सर्वे पर्यन्ते तु व्यवस्थिता ।
बलिपात्रविचित्रोक्तो बलिद्रव्यं वदामि वः ॥ १४ ॥

ब्रीहयश्च यवा मुद्गाः प्रियङ्गुतिलवेणुकाः ।
श्यामाकाश्चापि नीवाराः प्रशस्ता बलिकर्मणि ॥ १५ ॥

फल दशगुण प्रोक्तमेतेषामुत्तरोत्तरम् ।
एतानि चैव सगृह्य समयी भूतले शुचौ ॥ १६ ॥

आलिप्ते चैव मृद्धीयात् गोचर्मणि गुमेऽपि वा ।
पादेन मर्दयेन्नापि^४ न स्पृशेन्नाप्यदीक्षितैः ॥ १७ ॥

^१ सस्थिता B

^३ तथोत्तरे B

^२ स्थिता. E F G

^४ स्पर्शने चापि F, स्पर्शयेच्चापि B

भूतले मण्डल कृत्वा पिष्टचूर्णैरलंकृते ।
विकिरेदातपे पत्रे प्रणम्याञ्जलिमुद्रया ॥ १८ ॥

शुष्केषु चैव धान्येषु प्रक्षाल्योल्लखल शुभम् ।
प्रक्षाल्य मुसल चापि क्रमेणाचम्य दीक्षित ॥ १९ ॥

अञ्जल्या प्रक्षिपेद्व्रीहीन् स्मृत्वा विष्णुमुखले ।
भूमावुल्लखल न्यस्य लिप्ताया गोमयेन तु ॥ २० ॥

पिष्टचूर्णविचित्राया प्रङ्मुखो वाप्युदङ्मुख ।
मूलमन्त्रेण मुसलं ततो मुसलमुद्रया ॥ २१ ॥

गृहीत्वा प्रक्षिपेत् तत्र ^१त्रिकृत्वो मूलविद्यया ।
रक्षामुद्रा ततः कृत्वा वैष्णवीभिस्तु कुट्टयेत् ॥ २२ ॥

शूर्पेण तन्नियुक्तेन त्वपनीय तुषादिकम् ।
उल्लखले ततः कृत्वा त्वचामप्यपनुत्तये ॥ २३ ॥

शूर्पेण धुनुयादत्र कणादीनपनीय तु ।
बलिकर्मणि गृहीयात् तदलाभे वदाम्यतः ॥ २४ ॥

दीक्षितानां गृहे वापि वैष्णवानां गृहेऽपि वा ।
^२व्रीहीनदुष्टानानीय गन्धवार्याद्यदूषितान् ॥ २५ ॥

अतोयनिज्ञानक्लिन्नान् प्रीतिदत्तान् प्रगृह्य वै ।
पूर्वोक्तेन विधानेन शोधयित्वा महीतले ॥ २६ ॥

^१ त्रिकृत्वः B E G

^२ धान्यान् B

तथैव पूर्ववत् कृत्वा बलिकर्मणि योजयेत् ।
तदलाभे विधि पश्चात् प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ २७ ॥

वैष्णवानां गृहे रम्ये दीक्षितानां विशेषतः ।
तण्डुलान् वै प्रगृह्णीयाद्विष्णुना चापि साधकः ॥ २८ ॥

अकणानतुषानेव किमिकीटविवर्जितान् ।
केशपाषाणहीनाश्च नखाङ्गारादिवर्जितान् ॥ २९ ॥

अक्लिन्नानप्यनिम्नाश्च अभस्मानलघूनपि ।
गृह्णीयान्मूलमन्त्रेण स्पृष्ट्वा प्रसूतिमुद्रया ॥ ३० ॥

कणैस्तु भवति व्याधिस्तुषैर्दारिद्र्यसम्भवं ।
किमिभिः पुत्रनाशः स्यात् कीटैर्बन्धुक्षयो भवेत् ॥ ३१ ॥

केशैस्तु दारनाशः स्यात् पाषाणैरशनेर्वधः ।
नखेन चापमृत्युश्चाप्यङ्गरैरग्निनाशनम् ॥ ३२ ॥

क्लिन्नैः प्राप्नोति चोद्धन्धं निम्नैस्तोयमयं^१ भवेत् ।
भस्मैस्तु देहभङ्गः स्याल्लवुमिश्रावसादनम् ॥ ३३ ॥

पापस्पृष्टैरनारोग्यं विधिहीनैर्विधिक्षयः ।
कर्तुं कारयितुर्वापि भवत्येव न सशयः ॥ ३४ ॥

तण्डुलैस्तु बलिं प्रातर्मध्याह्ने चरुणैव तु ।
पुष्पैरेव बलिः सायं सर्वदाप्येभिरेव वा ॥ ३५ ॥

^१ स्तेयमयं A

प्रा . . . पुष्पै . . . . . ।

प्रातर्वै ब्रह्ममुद्रा तु दर्शयित्वा विचक्षणः ॥ ३६ ॥

तण्डुलान् क्षालयेत् तोयैर्ब्रह्मबीजेन साधकः ।

पात्रे तु प्रक्षिपेत् पश्चान्मूलमन्त्रेण मन्त्रवित् ॥ ३७ ॥

चुल्ल्यामारोपयेत् पश्चाद्बीजेन परमेष्ठिना ।

¹अर्चयेच्च सुपुष्पैस्तु तन्मन्त्रेण ततः क्रमात् ॥ ३८ ॥

अत्र पुष्पद्वयं वर्ज्यं रक्तं कृष्णं तथाशुभम् ।

अर्चयित्वा यथायोगं ततस्तु पुरुषात्मना ॥ ३९ ॥

वैष्णवैस्तु ततः कुर्यात् क्रमेण स्वस्तिवाचनम् ।

स्वस्तयेऽस्तु सदा विष्णुः स्वस्तयेऽस्तु चतुर्मुखः ॥ ४० ॥

स्वस्तयेऽस्तु सदा वह्निः स्वस्तयेऽस्तु यमः सदा ।

स्वस्तयेऽस्तु निर्ऋत्याख्यः स्वस्तये वरुणोऽस्तु नः ॥ ४१ ॥

स्वस्तयेऽस्तु सदा वायुः स्वस्तयेऽस्तु धनेश्वरः ।

स्वस्तयेऽस्तु सदेशानः स्वस्तयेऽस्तु मरुद्गणः ॥ ४२ ॥

स्वस्तये सन्तु वसवो रुद्राश्च स्वस्तये तथा ।

आदित्याः स्वस्तये सन्तु मुनयः स्वस्तये तथा ॥ ४३ ॥

गन्धर्वाः स्वस्तये सन्तु स्वस्तये सन्तु किनराः ।

स्वस्तये सन्तु नागाश्च स्वस्तये सन्तु पन्नगाः ॥ ४४ ॥

स्वस्तये सन्तु विश्वेशाः स्वस्तयेऽप्सरसः सदा ।

स्वस्तये सन्तु नद्यश्च स्वस्तये सन्तु सागराः ॥ ४५ ॥

स्वस्तये सन्तु शैलाश्च वेदाश्च स्वस्तये तथा ।

स्वस्तये मातरः सन्तु पितरः स्वस्तये तथा ॥ ४६ ॥

देवपारिषदा सर्वे स्वस्तये सन्तु नः सदा ।

स्वस्ति भागवतानां तु स्वस्ति चाप्यग्रजन्मनाम् ॥ ४७ ॥

स्वस्ति वै वैष्णवानां तु स्वस्ति चैव गवामपि ।

स्वस्ति वै स्थावराणां तु जङ्गमानां तथैव च ॥ ४८ ॥

स्वस्ति चैवाथ मन्त्राणां स्वस्ति वै कर्मणामपि ।

बलिं नयामि देवस्य विष्णोस्तस्मै नमो नमः ॥ ४९ ॥

इति स्वस्त्ययनं चोक्त्वा बलिमुत्थापयेत् ततः ।

दर्शयेत् प्रतिमां मुद्रां विश्वबीजेन साधकः ॥ ५० ॥

ततो निवृत्तिबीजेन शिरसि स्थापयेद्बलिम् ।

ततः सर्वात्मबीजेन मङ्गलानि समुद्धरेत् ॥ ५१ ॥

ततः शङ्खं च चक्रं च स्वस्तिकं कलशं तथा ।

श्रीवृक्षं चामरं चापि सिंहं गरुडमेव च ॥ ५२ ॥

एतैस्तु मङ्गलैः सार्धं धूपं दीपं ध्वजं तथा ।

भद्रं चैव वितानं च गृहीत्वा तु परिभ्रमेत् ॥ ५३ ॥

आचार्यस्त्वग्रतो भूत्वा पुष्पतोयसमन्वितम् ।

दिक्ष्वष्टासु क्षिपेत् पूर्वं ततः पुष्पबलिं क्रमात् ॥ ५४ ॥

दीप धूपं पुरस्ताच्च मङ्गलान्यभितः क्रमात् ।
पुरस्तात् केतनं चापि पार्श्वे चामरमेव च ॥ ५५ ॥

भद्र पश्चात् तत सर्वं पश्चाद्याति यथाक्रमम् ।
प्रथमं गरुडस्थाने गायन् गीतमिदं पुनः ॥ ५६ ॥

वाहनाय महाविष्णोस्ताक्षर्यायामिततेजसे ।
गरुडाय नमस्तेऽस्तु सर्वसर्पेन्द्रमृत्यवे ॥ ५७ ॥

शक्रस्थाने ततो गायेत् स्थित्वा गीतमिदं पुनः ।
दैत्यदर्पविनाशाय सहस्राक्षाय धीमते ॥ ५८ ॥

कुलिशव्यग्रहस्ताय नमस्तेऽस्तु शतक्रतो ।
वह्निस्थाने ततः स्थित्वा वह्निमन्त्रमिमं जपेत् ॥ ५९ ॥

मुखं यः सर्वदेवानां येन हव्यं तु नीयते ।
येन प्रवर्तते सर्वं नमस्तेऽस्तु हविर्भुजे ॥ ६० ॥

दक्षिणा दिशमासाद्य यममन्त्रमिमं पठेत् ।
येन संहियते सर्वं येन धर्मश्च रक्ष्यते ॥ ६१ ॥

यस्माद्धिमेति लोकोऽयं प्रेतनाथ नमोऽस्तु ते ।
निर्ऋतिस्थानमासाद्य ततो मन्त्रमिमं पुनः ॥ ६२ ॥

राक्षसा यातुयानाश्च पिशाचाश्च श्रयन्ति यम् ।
तस्मै निर्ऋतिरुद्राय रक्षसा पतये नमः ॥ ६३ ॥

वरुणस्थानमासाद्य ततो मन्त्रमिमं पठेत् ।
येन सरक्ष्यते सर्वं यस्मिन् सर्वं प्रलीयते ॥ ६४ ॥

अमोघपाशहस्ताय तदपाप्तये नम ।
 वायुस्थान समासाद्य वायुमन्त्रमिम पठेत् ॥ ६५ ॥
 ध्रियन्ते च ह्रियन्ते च येन प्राणादयः क्रमात् ।
 भूताना पतये नित्य नमस्तस्मै मरुत्पते ॥ ६६ ॥
 धनदस्थानमासाद्य ततो मन्त्रमुदाहरेत् ।
 यत्प्रसादाज्जगत् सर्वं धनेन परिपूर्यते ॥ ६७ ॥
 यक्षगुह्यकनाथाय धननाथ नमोऽस्तु ते ।
 ईशानस्थानमासाद्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ॥ ६८ ॥
 येन कालाग्निना लोको युगान्तेषु प्रदह्यते ।
 तस्मै ते ब्रह्मणः पुत्र विरूपाक्ष नमोऽस्तु ते ॥ ६९ ॥
 एक एव परिक्रम्य प्रथमावरणे क्रमात् ।
 . . . . . सोम आत्मनः ॥ ७० ॥
 पितृदेवा मनोजाताः क्रियायै ते नमो नमः ।
 प्रद्युम्नस्य मुखाज्जाता या यस्याश्च यमः सुत ॥ ७१ ॥
 पितृदेवा मनोजाताः कान्त्यै तुभ्य नमो नमः ।
 अनिरुद्धमुखाज्जाता तस्यै सृष्ट्यै नमो नमः ॥ ७२ ॥
 नरप जातास्तु लक्ष्म्यै तस्यै नमो नमः ।
 जाता चतुर्मुखाद्यस्या अग्निष्वात्ताः सुताः पुनः ॥ ७३ ॥
 मानसा देवपितरस्तस्यै तुष्ट्यै^१ नमो नमः ।
 नरसिंहमुखाज्जाता या यस्याः सोमपाः सुताः ॥ ७४ ॥

^१ तुष्ट्यै B

मानसा देवपितरो विद्यायै ते नमो नमः ।
 जाता या हि वराहात्तु यस्या ब्रह्मर्षयः सुताः ॥ ७५ ॥
 मानसा देवपितरः ^१शान्त्यै तुभ्य नमो नमः ।
 यस्मिन् वसति देवे श्रीः सा सदा पद्मधारिणी ॥ ७६ ॥
 लोकपालाधिनाथाय श्रीधराय नमोऽस्तु ते ।
 यस्मादध्यैष्ट वेदास्तु ब्रह्मा पूर्वं चतुर्मुखः ॥ ७७ ॥
 देवानां पतये तुभ्य हयवक्त्र नमोऽस्तु ते ।
 इति प्रदक्षिणीकृत्य द्वितीयावरणे ततः ॥ ७८ ॥
 प्रदक्षिणं ततः कुर्यात् तृतीयावरणे क्रमात् ।
 चक्रस्थानं समासाद्य इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ७९ ॥
 सहस्रारं हरेश्चक्रदर्शनेन सुदर्शनम् ।
 दैत्यशोणितदिग्धाङ्गं तं नमामि सुदर्शनम् ॥ ८० ॥
 बलिपीठं ततः प्राप्य इमं मन्त्रमुदीरयेत् ।
 ये समस्तजगद्व्याप्य तिष्ठन्ति बलिकाङ्क्षिणः ॥ ८१ ॥
 विष्णुपारिषदास्त्वस्मिन् गृह्णन्तु बलिमुत्तमम् ।
 इत्युक्त्वा बलिमन्त्रेण बलिं तत्र तु निक्षिपेत् ॥ ८२ ॥
 पश्चादथात्मरक्षार्थं मन्त्रमेतमुदाहरेत् ।
 दानवोरस्थलोदीर्णशोणितारुणपाणये ॥ ८३ ॥
 वज्रायुधनखस्पर्शं दिव्यसिंहं नमोऽस्तु ते ।
 इत्युक्त्वा दर्शयित्वा तु सिंहमुद्रां विचक्षणः ॥ ८४ ॥

प्रवेश्य मङ्गलादीनि पश्चात् कर्मकरो भवेत् ।
ततो मध्याह्नकाले तु शुचिः स्नात्वा कृताञ्जलिः ॥ ८५ ॥

तण्डुलाश्च समानीय विष्णुमुद्रां प्रदर्शयेत् ।
स्थाल्या द्वादश मुष्टीस्तु क्षिपेद् द्वादशनामभिः ॥ ८६ ॥

शेषाणि मूलमन्त्रेण तस्या स्थाल्या तु निक्षिपेत् ।
चरुपात्रं भवेत् ताम्रं तदलाभे तु मृन्मयम् ॥ ८७ ॥

तण्डुलान् क्षालयेत् पश्चाद्बीजेन परमेष्ठिना ।
बहिः समेधयेत् पश्चाद्बीजेन पुरुषात्मना ॥ ८८ ॥

बहिमारोपयेत् पश्चाद्विश्वबीजेन साधकः ।
ततो निवृत्तिबीजेन ^१निधानादवतारयेत् ॥ ८९ ॥

ततः सर्वात्मबीजेन बलिपात्रे च निक्षिपेत् ।
सर्पिर्दधिपयoyुक्ता कुर्यात् प्रतिकृतिं ततः ॥ ९० ॥

चतुरश्रं त्रिकोणं वा ^२तथा वृत्तमथापि वा ।
चतुरश्रे कृते सम्यक् स्वर्गवृद्धिर्भविष्यति ॥ ९१ ॥

अन्तरिक्षचराणां तु त्रिकोणे वृद्धिरुच्यते ।
भूमिगानां भवेद्वृद्धिर्वृत्ते नैवात्र सशयः ॥ ९२ ॥

वृत्तं चतुर्विधं चात्र साधकाः परिचक्षते ।
धारालिङ्गं तु यत् प्रोक्तं ^३तच्च दैवं प्रचक्षते ॥ ९३ ॥

^१ निर्धार्यात् B

^२ वास A B

^३ तत्र B

द्वादशाङ्गुलमुत्सेधं विस्तारे षोडशाङ्गुलम् ।

अतिरिक्तमथोत्सेधे पैशाचं तत् प्रचक्षते ॥ ९४ ॥

उत्सेध च तथा न्यूनमधस्तात् परिचक्षते ।

¹ततोऽतिरिक्तं भूतानां ²ततो न्यूनं तु राक्षसम् ॥ ९५ ॥

वृत्तं तत्तद्भवेत् कुर्यात् परावृत्तं तथासुरम् ।

अत्युष्णं राजसं ज्ञेयमतिशीतं तु तामसम् ॥ ९६ ॥

पैशाचे ³बलिदाने तु पिशाचबलिरुच्यते ।

पिशाचबलिदानेन⁴ निष्फलं तत् कृतं भवेत् ॥ ९७ ॥

तामसे ³बलिदाने तु ⁵भवन्त्यल्पायुषो नराः ।

भूताख्ये ³बलिदाने तु ग्रहा गृह्णन्ति देहिनः ॥ ९८ ॥

राक्षसे ³बलिदाने तु राष्ट्रनाशो भविष्यति ।

पैशाचे ³बलिदाने तु भवेद्धर्मक्षयः सदा ॥ ९९ ॥

आसुरे ³बलिदाने तु देवाः कुप्यन्ति सर्वदा ।

देवकोपेन सर्वेषां भवेयुर्व्याधिमृत्यवः ॥ १०० ॥

राजसे ³बलिदाने तु जायन्ते रोगिणो नराः ।

तामसे ³बलिदाने तु पापवृद्धिर्भविष्यति ॥ १०१ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सर्वाण्येतानि वर्जयेत् ।

कृत्वा प्रतिकृतिं चैव लिङ्गमुद्रा तु दर्शयेत् ॥ १०२ ॥

¹ तेभ्यो A

² नामेः B

³ बलियाने तु B

⁴ यानेन B

⁵ भविष्यन्त्यायुषो नर. B

¹अर्चयेच्च यथापूर्वं गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।
दर्शयेत् तच्च देवाय मन्त्रेणानेन साधकः ॥ १०३ ॥

बलि वहामि देवेश सदाविष्णो भवत्प्रियम् ।
तवैवानुज्ञया देव तस्मादनुगृहाण माम् ॥ १०४ ॥

क्रमेण दर्शयित्वैवं कृत्वा च स्वस्तिवाचनम् ।
²समभ्यर्च्य च देवेण मूलमन्त्रेण साधकः ॥ १०५ ॥

पूर्ववन्मङ्गलैः सार्धं निर्गम्याथ कृताञ्जलिः ।
पूर्ववद्गुरुस्थाने पठेद्वै मन्त्रमुत्तमम् ॥ १०६ ॥

³त्वया समुद्धृता देव धरणी सधराधरा ।
तस्मा आदिवराहाय ⁴देवानां पतये नमः ॥ १०७ ॥

देवानां च तथा स्थाने राममन्त्रमुदीरयेत् ।
दैत्याः शरापदेशेन दग्धा यत्कोपवह्निना ॥ १०८ ॥

सौम्याग्नेयगुणायाथ तस्मै रामाय ते नमः ।
दक्षिणा दिशमासाद्य मन्त्रमेनमुदाहरेत् ॥ १०९ ॥

प्रदीप्ताङ्गारनेत्राय प्रस्फुरत्सटशालिने ।
दानवान्तकर श्रीमन् नरसिह नमोऽस्तु ते ॥ ११० ॥

रामस्थानं समासाद्य जपन्मन्त्रमुदीरयेत् ।
सुखेन स्थापिता येन रावणस्य विनिग्रहात् ॥ १११ ॥

¹ Gap from here up to the end of verse 110 in G

² B omits this *pāda*.

¹शक्रादयः सुराः सर्वे तस्मै रामाय ते नमः ।
श्रीधरस्थानमासाद्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ॥ ११२ ॥

यत्प्रसादाश्रया बुद्धिः सर्वेषां मन्त्रवादिनाम् ।
तस्मै सर्वाधिनाथाय श्रीधराय नमो नमः ॥ ११३ ॥

वामनस्थानमासाद्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ।
बलिर्नियमितो येन विक्रमाणा त्रयेण वै ॥ ११४ ॥

भूत्वोग्रवपुषा तस्मै वामनाय नमो नमः ।
लोकस्थितिविधानाय स्थितो यश्चोत्तरार्णवे ॥ ११५ ॥

वेदानां पतये तस्मै हयववत्र नमोऽस्तु ते ।
क्षत्रियव्यपदेशेन दानवा येन पातिता ॥ ११६ ॥

धर्मवृद्धिर्यमाश्रित्य तस्मै शार्ङ्गभृते नमः ।
एवमेतत् परिक्रम्य प्रथमावरणं ततः ॥ ११७ ॥

द्वितीयावरणे चापि मातृस्थानमुपेत्य च ।
पठित्वा पूर्ववन्मन्त्रान् यथावत् क्रमयोगतः ॥ ११८ ॥

तृतीयावरणे पश्चात् क्रमेणैव परिभ्रमेत् ।
पीठस्थानं समासाद्य इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ११९ ॥

मुस्त्यानां विष्णुलोकानां ये च दौवारिकाः स्मृताः ।
सर्वेषां पार्षदाश्चापि नमस्तेभ्यः पुनः पुनः ॥ १२० ॥

¹ G omits from here up to the end of verse 115.

इत्युक्त्वा बलिपीठे तु बलिलिङ्गं तु विन्यसेत् ।
दर्शयेद् बलिमुद्रा च क्रमात् प्रत्यङ्मुखः स्थितः ॥ १२१ ॥

व्योममुद्रामथाकाशे दर्शयेत्तु विचक्षणः ।
विलेपयाथ दिशः सर्वा परिभ्रम्य प्रदक्षिणम् ॥ १२२ ॥

ध्यात्वा पारिषदान् सर्वानिम मन्त्रमुदीरयेत् ।
सर्वेऽपि चात्र रूपेण बलिनो बलिकाङ्क्षिणः ॥ १२३ ॥

अनुपारिषदाश्चापि बलिं गृह्णन्तु सर्वशः ।
इत्युक्त्वा तोयमुत्क्षिप्य रक्षामुद्रा तु पूर्ववत् ॥ १२४ ॥

जप्त्वावलोकयेद्देव मूलमन्त्रेण मन्त्रवित् ।
मङ्गलानि प्रवेश्याथ कर्मशेषं समापयेत् ॥ १२५ ॥

ततः सायंतने प्राप्ते स्नात्वाचम्य कृताञ्जलिः ।
स्रजं वा स्तवकं वापि केवलं पद्ममेव वा ॥ १२६ ॥

आदाय पात्रे विन्यस्य तत्त्वमुद्रा तु दर्शयेत् ।
माला तु मूलमन्त्रेण विन्यसेत्तु विचक्षणः ॥ १२७ ॥

स्तवकं विष्णुगायत्र्या पद्मं तु परमेष्ठिना ।
पुष्पमुद्रा ततः पश्चाद् दर्शयेत्तु विचक्षणः ॥ १२८ ॥

अर्चयित्वा यथापूर्वं कृत्वा च स्वस्तिवाचनम् ।
षडक्षरेण मन्त्रेण बलिमुद्रासयेत् ततः ॥ १२९ ॥

उन्नम्य विष्णुगायत्र्या शिरसि स्थापयेत् ततः ।
दर्शयेत् तत्त्वमुद्रा तु ध्यायन् विष्णुमवस्थितः ॥ १३० ॥

यथापूर्वं तु निष्क्रम्य मङ्गलैः सह मन्त्रवित् ।
स्थित्वा तु गरुडस्थाने पठेन्मन्त्रं च पूर्ववत् ॥ १३१ ॥

ततः प्राचीं दिशं प्राप्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ।
जगन्निर्माणसहस्रस्थित्यनुग्रहकारिणे ॥ १३२ ॥

देवानां पतये तस्मै पुरुषाय नमो नमः ।
आग्नेयीं दिशमासाद्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ॥ १३३ ॥

येन तप्तं तपश्चोग्रं येन नम्रीकृतो हरिः ।
धर्मप्रभवो देवेश नमस्तस्मै नमो नमः^१ ॥ १३४ ॥

दक्षिणां दिशमासाद्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ।
ब्रह्मा यस्य प्रसादेन^२ सृष्टिं वहति शाश्वतीम् ॥ १३५ ॥

मुक्तिकामो नमस्तेऽस्तु सत्यायामिततेजसे ।
नैर्ऋतीं दिशमासाद्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ॥ १३६ ॥

येन तप्तं तपो घोरं चिरं बदरिकाश्रमे ।
यदधीनं जगत् तस्मै नमो नारायणाय ते ॥ १३७ ॥

वारुणीं दिशमासाद्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ।
येन बिम्बमिदं प्राप्तं यस्मिन् विश्वमिदं ब्रजेत् ॥ १३८ ॥

तस्मै न्यस्तसमस्ताय अच्युताय नमो नमः ।
वायवीं दिशमासाद्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ॥ १३९ ॥

^१ नमोऽस्तु ते B E

^२ सृष्टिं G

कृता धैर्यस्थितिर्धेन दैत्यविप्रकृताय वै ।
पुरा पद्मोद्भवायाथ तस्मै ते हरये नमः ॥ १४० ॥

उदीची दिशमासाद्य मन्त्रमेतमुदाहरेत् ।
आनन्द परम योगी पौरुष येन नीयते ॥ १४१ ॥

बीजभूताय जगतामनिरुद्ध नमोऽस्तु ते ।
ऐशानी दिशमासाद्य मन्त्रं चैतमुदाहरेत् ॥ १४२ ॥

यत्प्रसादाज्जगत् सर्वं सदा च परिवर्धितम् ।
१धर्मस्थिति कृता येन तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ १४३ ॥

प्रथमावरण त्वेव परिभ्रम्य क्रमेण वै ।
द्वितीयावरणात् पश्चात् पूर्ववत् सपरिभ्रमेत् ॥ १४४ ॥

तृतीयावरणे चापि परिभ्रम्य क्रमेण वै ।
विष्वक्सेनपद प्राप्य बलिवाचनमारभेत् ॥ १४५ ॥

मङ्गलान्ते द्विजास्तत्र वदेयुर्वै तथास्त्विति ।
जगन्निर्माणसहारस्थित्यनुग्रहकारिण ^२ ॥ १४६ ॥

देवानामीश्वरा देवा मङ्गल प्रदिशन्तु न ।
विष्णुर्ब्रह्मा च रुद्रश्च प्रचण्डश्चण्ड एव च ॥ १४७ ॥

गरुत्मान् विनतापुत्रो मङ्गल प्रदिशन्तु न ।
इन्द्रश्चाग्निर्यमश्चैव निर्ऋतिर्वरुणस्तथा ॥ १४८ ॥

वायुर्वैश्रवणेशानौ मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ।
वागीश्वरी क्रिया कीर्तिर्लक्ष्मीः सृष्टिस्तथैव च ॥ १४९ ॥

विद्या कान्तिश्च सर्वास्ता मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ।
शङ्खश्चक्र गदा पद्म मुसलं खड्ग एव च ॥ १५० ॥

धनुश्च वनमाला च मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ।
शान्तिश्चापि तथा श्रीश्च तथा चैव सरस्वती ॥ १५१ ॥

रतिश्चापि तथा देव्यो मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ।
कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुण्डरीकोऽथ वामनः ॥ १५२ ॥

शङ्कुकर्णः सर्पनेत्रः सुमुखः सुप्रतिष्ठितः ।
विष्णुदौवारिकाश्चैते^१ मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ॥ १५३ ॥

अष्टोत्तरसहस्रं तु विष्णुपारिषदेश्वराः ।
अनुपारिषदाश्चापि मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ॥ १५४ ॥

भूलोकाद्याश्च ये लोका सप्त सपरिकीर्तिताः ।
सागराश्च तथा सप्त मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ॥ १५५ ॥

ये वै वराहलोकाद्या विष्णुलोकाः प्रकीर्तिताः ।
दिक्षु सर्वासु तिष्ठन्तो मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ॥ १५६ ॥

वेदाश्चाप्युपवेदाश्च सेतिहासाः कथा अपि ।
षडङ्गानि च शास्त्राणि मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ॥ १५७ ॥

^१दौवारिकाश्चैव B

गङ्गा च यमुना चैव ^१तथा गोदा सरस्वती ।
नर्मदा चैव ^२कावेरी ^३मङ्गल प्रदिशन्तु न ॥ १५८ ॥

^४शङ्खः पद्मो महापद्मः कार्कोटगुलिकादयः ।
वासुकिस्तक्षकश्चापि मङ्गल प्रदिशन्तु न ॥ १५९ ॥

यक्षरक्षोग्रहा नागा गन्धर्वाप्सरसा गणाः ।
ग्रहा विद्याधराश्चापि ये दिव्या ये च मानुषाः ॥ १६० ॥

दिव्यन्तरिक्षभूताश्च मङ्गल प्रदिशन्तु नः ।
धरो ध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवानिलोऽनलः ॥ १६१ ॥

प्रत्यूश्च प्रभातश्च मङ्गल प्रदिशन्तु नः ।
यज्ञाश्च पञ्च यज्ञाश्च पाकयज्ञास्तथैव च ॥ १६२ ॥

सर्वे एते महायज्ञा मङ्गल प्रदिशन्तु नः ।
कुमारी च ^५कुमारश्च गणेशश्च विनायकः ॥ १६३ ॥

सिद्धाश्च किनराश्चापि मङ्गल प्रदिशन्तु नः ।
मृगव्याधश्च शर्वश्च निर्ऋतिश्चाज एकपात् ॥ १६४ ॥

अहिर्बुध्न्यः पिनाकी च वह्निनाथेश्वरस्तथा ।
स्थाणुर्भवश्च कापाली मङ्गल प्रदिशन्तु न ॥ १६५ ॥

^१ गोदावरि B   ^२ सिन्धु B   ^३ तुङ्गभद्रा तथैव च B

^४ B adds the following half verse before this line

काभ्यादिसर्वक्षेत्राणि मणिकर्णादिपुष्करा

^५ कुमारीश्च A B G

धातार्यमा च मित्रश्च वरुणोऽशो भगस्तथा ।

इन्द्रो विवस्वान् पूषा च पर्जन्यत्वष्टृविष्णव ॥ १६६ ॥

एते तु द्वादशादित्या मङ्गलं प्रदिशन्तु न ।

^१ध्रुवक्रीतश्च रेभश्च^२ अर्वाग्वसुपराग्वसू ॥ १६७ ॥

कक्षीवान् नोरप-^३कण्वो मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ।

. . . . उन्मुग्धः प्रजयोऽगस्त्य-एव च ॥ १६८ ॥

हृदायुश्चोर्ध्वबाहुश्च तृणसोमोऽग्निरेव च ।

सप्तैते धर्ममुनयो मङ्गलं प्रदिशन्तु न ॥ १६९ ॥

॥

^४ऋषिद्रुश्च महद्रुश्च परिव्राजस्तथैव च ।

सारस्वतश्चैकतश्च पीतश्च क्रीत एव च ॥ १७० ॥

॥

मुनयो ^५वरुणश्चैते मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ।

काश्यपोऽत्रिर्वसिष्ठश्च भरद्वाजोऽङ्गिरास्तथा ॥ १७१ ॥

कौशिको भार्गवश्चैव मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ।

आवहो विवहश्चैव उद्वहः सवहस्तथा^६ ॥ १७२ ॥

^७प्रवहः परिवहश्च तथैव च परावहः ।

सप्तैते मरुतः सर्वे मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ॥ १७३ ॥

धरा पद्मा महापद्मा वसुर्वसुमती तथा ।

सरसा सुरसा चैव मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ॥ १७४ ॥

^१ ध्रुवक्रीतश्च B G

^२ रेफाश्च B

^३ कण्डुः A

^४ ऋषिद्रुश्च B, ऋषिर्भृगुः G

^५ वरुणस्येते B

^६ सुवहस्तथा B

^७ विवाहः B

महेन्द्रो मलयः सद्यः शुक्तिमानृक्षपर्वत ।

¹विन्ध्यश्च पारियात्रश्च मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ॥ १७५ ॥

श्वेतकेतुश्च व्यासश्च वाल्मीकिः सुयशास्तथा ।

और्वशेयश्च शक्तिश्च तथा चैव पराशरः ॥ १७६ ॥

सप्तैते दिव्यमुनयो मङ्गलं प्रदिशन्तु नः ।

अनेन बलिदानेन प्रीता सर्वे इमे चिरम् ॥ १७७ ॥

बलियज्ञे यथा दृष्टास्तुष्टास्तुष्टिः दिशन्तु नः ।

विष्वक्सेनाधिनाथाय विश्वकर्मविधायिने ॥ १७८ ॥

विश्वपारिषदेशाय विष्वक्सेनाय ते नमः ।

इत्युक्त्वा मूलमन्त्रेण बलिं तमवतारयेत् ॥ १७९ ॥

पुष्पं तु वा क्षिपेत् पश्चाद् विष्वक्सेनस्य मूर्धनि ।

ततो निर्माल्यमुद्रा च मन्त्रेणानेन कारयेत् ॥ १८० ॥

नमो विश्वसृजे तुभ्यं विष्वक्सेनाय शार्ङ्गिणे ।

अनया मुद्रया देव प्रीतस्त्वनुगृहाण माम् ।

इत्युक्त्वा ²बलिदानज्ञो बलिकर्म समापयेत् ॥ १८१ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायाम्

ऋषिरात्रे बलिविधानं नाम षष्ठोऽध्यायः

ऋषिरात्रे सप्तमोऽध्यायः

ऋषिच्छन्दोविधि वक्ष्ये मन्त्राणां दैवतं च यत् ।
येनोद्धृतस्तु यो मन्त्रः ऋषिस्तस्य स एव च ॥ १ ॥

वासुदेव इति प्रोक्तो यो जातस्त्वात्मनात्मनि ।
मूर्तीनामादिभूतः स सकर्षणमजीजनत् ॥ २ ॥

¹स एव ब्रह्मसंज्ञस्तु सर्वलोकहितकरः ।
चकार प्रणवोद्धारमृषिस्तस्य स उच्यते ॥ ३ ॥

दैवतं चापि गायत्रं छन्दस्तस्य तु कथ्यते ।
भगवान् यः सदाविष्णुर्देवदेवः प्रकीर्तितः ॥ ४ ॥

तेनैव वासुदेवेन उद्धृतः सकलेष्टदः ।
अष्टाक्षरो महामन्त्रस्तस्मादेवोऽधिदैवतम् ॥ ५ ॥

कूटस्थो वासुदेवस्तु द्वादशाक्षरदैवतम् ।
यश्च नारायणाख्यः स कूटस्थोऽक्षरसंज्ञितः ॥ ६ ॥

अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य दैवतं परमं मतम् ।
अष्टाक्षरो ह्यनुष्टुप् स्याज्जगती द्वादशाक्षरी ॥ ७ ॥

¹ Verses 3-5, corrupt readings in A B

ब्रह्मा तु विष्णुगायत्र्या ऋषिः सपरिकीर्तितः ।
गायत्रं तु भवेच्छन्दो विष्णुदेव सनातन ॥ ८ ॥

चतुर्णां चक्रमन्त्राणामृषिर्वै शिव उच्यते ।
छन्दश्चापि च गायत्र कालचक्र तु दैवतम् ॥ ९ ॥

षडक्षरस्य मन्त्रस्य ऋषिः सकर्षणः प्रभु ।
छन्दश्चापि च गायत्रं दैवतं वै सुदर्शनम् ॥ १० ॥

आदित्य एव मन्त्राणा पञ्चोपनिषदामृषिः ।
छन्दश्चापि तु गायत्र ^१पारमेष्ठ्ये प्रकीर्तितम् ॥ ११ ॥

दैवतं च सदाविष्णुः सर्वलोकनमस्कृत ।
गायत्रमेव छन्दस्तु वासुदेवश्च दैवतम् ॥ १२ ॥

^२पुरुषस्येति विज्ञेय मन्त्रनत्त्वविचक्षणैः ।
उष्णिक् छन्दस्तु विश्वस्य देवः सकर्षणः स्मृत ॥ १३ ॥

निवृत्तेश्चापि गायत्रं प्रद्युम्नश्चाधिदैवतम् ।
उष्णिक् छन्दस्तु सर्वस्य अनिरुद्धस्तु दैवतम् ॥ १४ ॥

पञ्चतन्मात्रमन्त्राणामृषिरादित्य उच्यते ।
छन्दो बृहत्यतिश्चैषा तद्देव कथयामि वः ॥ १५ ॥

शब्दतन्मात्रमन्त्रस्य दैवमाकाश उच्यते ।
स्पर्शतन्मात्रमन्त्रस्य दैवत वायुरुच्यते ॥ १६ ॥

^१ पारमेष्ठ्य E

^२ A B D E omit this line

रूपतन्मात्रमन्त्रस्य दैवमग्निरुदाहृतः ।
रसतन्मात्रमन्त्रस्य दैवमाप उदाहृताः ॥ १७ ॥

गन्धतन्मात्रमन्त्रस्य दैवतं पृथिवी मता ।
ऋषिर्धाता नवाक्षर्या बृहती छन्द उच्यते ॥ १८ ॥

दैवं ब्रह्मण्यदेवाख्यो महाविष्णुः सनातनः ।
सदापराजितायास्तु ऋषिः प्रद्युम्न उच्यते ॥ १९ ॥

. . . . छन्दो दैवतं विष्णुरुच्यते ।
पञ्चाङ्गानामृषिश्चापि विष्वक्सेन उदाहृतः ॥ २० ॥

छन्दश्चापि तथा षड्क्तिर्दैवतं कथयामि वः ।
हृदयस्याधिदैवं तु क्षेत्रज्ञश्चापि कथ्यते ॥ २१ ॥

अस्त्रस्य परमं दैवं भवेच्छक्र शचीपतिः ।
पञ्चाङ्गानां तु सर्वेषामेक एव तु दैवतम् ॥ २२ ॥

दुर्गापराजितायास्तु अनिरुद्ध ऋषिः स्मृतः ।
छन्दश्चापि त्वतिच्छन्दो दैवतं च कुमारिका ॥ २३ ॥

नारसिंहस्य सर्वस्याप्यनिरुद्ध ऋषिः स्मृतः ।
छन्दश्चैवाप्यतिच्छन्दो नारसिंहस्तु दैवतम् ॥ २४ ॥

महासुदर्शनस्यापि ऋषिर्दक्षप्रजापति^१ ।
छन्दश्चैवाप्यतिच्छन्दो दैवतं च सुदर्शनम् ॥ २५ ॥

^१ दक्ष, प्रजापतिः B

ऋषिस्तु शङ्खमन्त्रस्य विष्वक्सेनः प्रतापवान् ।
सुप्रतिष्ठ भवेच्छन्दः पाञ्चजन्यस्तु दैवतम् ॥ २६ ॥

ऋषिः कृष्णो गदामन्त्रे पङ्क्तिश्छन्दस्तथैव च ।
देवता च गदा देवी या च कौमेदकी स्मृता ॥ २७ ॥

ऋषिस्तु पद्ममन्त्रस्य स्वयं ब्रह्मा चतुर्मुखः ।
छन्दश्चापि भवेदुष्णिग् देवता चापि पङ्कजम् ॥ २८ ॥

ऋषिर्मुसलमन्त्रस्य सरुर्षण इति स्मृतः ।
छन्दश्चापि तु गायत्रि दैवतं मुसल भवेत् ॥ २९ ॥

ऋषिस्तु खड्गमन्त्रस्य स्वयमेव जनार्दनः ।
गायत्रि तु भवेच्छन्दो नारदश्चास्य दैवतम् ॥ ३० ॥

ऋषिर्वै वासुदेवस्तु धनुर्मन्त्रस्य शाश्वतः ।
छन्दश्च सुप्रतिष्ठ तु शार्ङ्गं चैव तु दैवतम् ॥ ३१ ॥

ऋषिर्वै नारदो ज्ञेयो मालामन्त्रस्य शाश्वतः ।
अनुष्टुप् च भवेच्छन्दो मालादेवी तु दैवतम् ॥ ३२ ॥

मूर्तयो मूर्तिमन्त्राणामृषयः परिकीर्तिताः ।
एव वै देवतास्तेषां सूक्ष्मरूपेण ये स्थिताः ॥ ३३ ॥

यो वासुदेवमन्त्रस्तु तस्योष्णिक् छन्द उच्यते ।
तथा सक्पर्षमन्त्रस्य छन्दः समभिधीयते ॥ ३४ ॥

ततः प्रद्युम्नमन्त्रस्य गायत्रि छन्द उच्यते ।
ततोऽनिरुद्धमन्त्रस्य उष्णिक् छन्द उदाहृतम् ॥ ३५ ॥

देवीनामपि मन्त्राणामृषयो मूर्तयः स्मृताः ।
देव्यस्तु दैवत तेषां छन्दस्तु कथयामि व० ॥ ३६ ॥

प्रतिष्ठा शान्तिमन्त्रस्य च्छन्दः, समभिधीयते ।
श्रीमन्त्रस्य प्रतिष्ठैव च्छन्दः समभिधीयते ॥ ३७ ॥

ततः सरस्वतीमन्त्रे गायत्रं छन्द उच्यते ।
रतिमन्त्रे प्रतिष्ठैव च्छन्दः समभिधीयते ॥ ३८ ॥

ऋषिश्च सूर्यमन्त्राणां चतुर्णामज एकपात् ।
छन्दः षडक्षरस्यापि गायत्रं छन्द उच्यते ॥ ३९ ॥

त्रयाणामपि शेषाणामुष्णिक् छन्द उदाहृतम् ।
¹षडक्षरस्य दैव तु ऋचीको नाम दैवतम् ॥ ४० ॥

ऋषिर्धात्रर्ककर्कशमहाश्वेताश्च वै क्रमात् ।
त्रयाणामपि शेषाणां दैवतं समुदाहृतम् ॥ ४१ ॥

चत्वारः ऋषयश्चैते रवेरेकाक्षरस्य च ।
छन्दश्चैवाप्यतिच्छन्दो दैवतं रविरेव च ॥ ४२ ॥

ऋषिर्विराहमन्त्रस्य² अनिरुद्ध उदाहृतः ।
छन्दश्चैवाप्यनुष्टुप् च दैवमादिवराहक ॥ ४३ ॥

छन्दश्चापि तु गायत्री दैवतं वामनो भवेत् ।
ऋषिर्माववमन्त्राणां मार्कण्डेयः प्रकीर्तितः ॥ ४४ ॥

¹ B omits three lines from here

² वाराहमन्त्रस्य E

छन्दस्तु विष्णुमन्त्रस्य सुप्रतिष्ठा प्रकीर्तिता ।

मधुसूदनमन्त्रस्य उष्णिक् छन्द उदाहृतम् ॥ ४५ ॥

ततो वामनमन्त्रस्य गायत्री छन्द उच्यते ।

हृषीकेशस्य मन्त्रस्य उष्णिक् छन्द उदाहृतम् ॥ ४६ ॥

पद्मनाभस्य मन्त्रस्य उष्णिक् छन्द उदाहृतम् ।

तत केशवमन्त्रस्य गायत्र छन्द उच्यते ॥ ४७ ॥

नारायणस्य मन्त्रस्य च्छन्द उष्णिगुदाहृतम् ।

ततो माधवमन्त्रस्य गायत्र छन्द उच्यते ॥ ४८ ॥

ततो गोविन्दमन्त्रस्य गायत्र छन्द उच्यते ।

एतेषामपि मन्त्राणां द्वादशेते च देवता ॥ ४९ ॥

ततस्तु मातृमन्त्राणामृषिर्वै नर उच्यते ।

एष वै दैवत तेषां छन्दस्तु कथयामि व. ॥ ५० ॥

वागीश्वर्यास्तु गायत्र छन्दः समभिधीयते ।

क्रियायां ^१सुप्रतिष्ठा तु च्छन्द उक्ता सनातनी ॥ ५१ ॥

प्रतिष्ठैव तु कीर्त्यास्तु लक्ष्म्याश्चापि प्रकीर्तिता ।

सृष्ट्याश्चापि प्रतिष्ठैव च्छन्दः समभिधीयते ॥ ५२ ॥

विद्यायां सुप्रतिष्ठा तु च्छन्द उक्ता सनातनी ।

कान्त्याश्चापि प्रतिष्ठा तु च्छन्दः समभिधीयते ॥ ५३ ॥

एतेषां दैवतं चापि सप्त वैष्णवमातरः ।

विष्वक्सेनस्य मन्त्रस्य ऋषिस्तार्क्ष्य उदाहृतः ॥ ५४ ॥

^१ सुप्रतिष्ठं तु E

उष्णिक् छन्दस्तु सप्रोक्त विष्वक्सेनस्तु दैवतम् ।
चण्डप्रचण्डयोर्मन्त्रे ऋषिर्वैवस्वत स्मृतः ॥ ५५ ॥

छन्दस्तु चण्डमन्त्रस्य सुप्रतिष्ठा उदाहृता ।
छन्दः प्रचण्डमन्त्रस्य गायत्र ममुदाहृतम् ॥ ५६ ॥

ऋषिर्ब्रह्मा समुद्दिष्टो गारुडे चतुरक्षरे ।
प्रतिष्ठा छन्द उद्दिष्टा गरुडश्चाधिदैवतम् ॥ ५७ ॥

नीलकण्ठस्त्वृषिः प्रोक्तो गारुडे च त्रियक्षरे ।
छन्दश्चापि तु गायत्र गस्तमान् दैवत परम् ॥ ५८ ॥

भूतयक्षग्रहाणां तु मन्त्राणामृषिरच्युतः ।
छन्दश्चैवाप्यतिच्छन्दः श्रीधरश्चाधिदैवतम् ॥ ५९ ॥

कुमुदादिमन्त्राणां नि . . द्वाराणि रक्षिणाम् ।
ऋषिर्गरुत्मान् विज्ञेयश्छन्दस्तु कथयामि वः ॥ ६० ॥

ततः कुमुदमन्त्रस्य गायत्र छन्द उच्यते ।
कुमुदाक्षस्य मन्त्रस्य उष्णिक् छन्द उदाहृतम् ॥ ६१ ॥

पुण्डरीकस्य मन्त्रस्य उष्णिक् छन्द उदाहृतम् ।
वामनस्य तु मन्त्रस्य उष्णिक् छन्द उदाहृतम् ॥ ६२ ॥

शङ्कुकर्णस्य मन्त्रस्य उष्णिक् छन्द उदाहृतम् ।
सर्पनेत्रस्य मन्त्रस्य उष्णिक् छन्द उदाहृतम् ॥ ६३ ॥

सुमुखस्य तु मन्त्रस्य गायत्र छन्द उच्यते ।
सुप्रतिष्ठस्य मन्त्रस्य अनुष्टुप् छन्द उच्यते ॥ ६४ ॥

एतेषामपि मन्त्राणा देवा दौवारिकास्त्वमी ।
सर्वेषामग्निमन्त्राणामृषिर्ब्रह्मा प्रकीर्तित ॥ ६५ ॥

छन्दश्चापि तु गायत्र गायत्र्याः समुदाहृतम् ।
शेषाणामपि मन्त्राणा त्रिष्टुप् छन्द उदाहृतम् ॥ ६६ ॥

दैवतं च भवेदग्निर्जातवेदा इति स्मृतम् ।
प्रजापतिर्विराडास्य ऋषि . . . . रपि ॥ ६७ ॥

गायत्र तु भवेच्छन्दो दैवतं हव्यवाडभूत् ।
शेषाणा विष्णुमन्त्राणामादित्य ऋषिरुच्यते ॥ ६८ ॥

छन्दश्चापि तु गायत्र महाविष्णुश्च दैवतम् ।
अनुक्ताना तु मन्त्राणा हनूमानृषिरुच्यते ॥ ६९ ॥

छन्दश्चापि तु गायत्र सदाविष्णुश्च दैवतम् ।
सहितासु च सर्वासु द्रष्टव्यो वर्णविस्तरः ॥ ७० ॥

मन्त्र तु साधकः कृत्वा ऋषिर्भूत्वा स्वयं तत ।
जन्मनैवमुपासीत बलियज्ञादिभिः क्रमात् ॥ ७१ ॥

अनेन विधिवन्मन्त्रः शक्तिमन्त्रो भवत्युत ।
कुर्वन्ति कार्यसिद्धिं च प्रसीदति . ॥ ७२ ॥

मन्त्रवीर्यबलैर्युक्तः साधकश्चापि जायते ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ऋषिच्छन्दोऽधिदैवतम् ।
विदित्वा साधकः सम्यक् सर्वकर्माणि साधयेत् ॥ ७३ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहिताया सनत्कुमारप्रोक्तायाम्
ऋषिरात्रे छन्दोविधिर्नाम सप्तमोऽध्याय

ऋषिरात्रे अष्टमोऽध्यायः

सनत्कुमार —

प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामि समयादिव्यतिक्रमे ।
ये वै समयिना धर्मा समयास्ते प्रकीर्तिताः¹ ॥ १ ॥

तान् सर्वान् समयान् वक्ष्ये रक्ष्यन्ते ये च दीक्षितैः ।
दीक्षाकाले त्वथाचार्यैर्वेत्तव्या समयाः खलु ॥ २ ॥

अर्चनाद्यास्ततः सर्वे विहाराहारसयुताः ।
एककालो द्विकालश्च त्रिकालश्च तथा परः ॥ ३ ॥

षट्कालश्च यथायोगः² पञ्चमीकाल एव च ।
षड्विधाश्चात्र संप्रोक्ताः पुरुषोत्तमपूजकाः ॥ ४ ॥

नित्योऽनियतकालश्च द्विविधस्त्वेककालकः ।
षट्कालेषु तु चैकस्मिन्नर्चनानि करोति यः ॥ ५ ॥

स नित्य इति संप्रोक्तो नित्ययुक्तो दृढव्रतः ।
एकस्मिन्नेव काले तु योऽर्चयेन्नियमं विना ॥ ६ ॥

प्रोक्तोऽनियतकालः स पूर्वाह्णे तु विशिष्यते ।
सायंप्रातःक्रमश्चैव मध्याह्णे रात्रिरेव च ॥ ७ ॥

¹ इति कीर्तिता. B

² पञ्चम E

प्रत्यूषश्च प्रदोषश्च तथानियम एव च ।
चतुर्विधास्तु सप्रोक्ता दीक्षितास्तु द्विकालका ॥ ८ ॥

यश्च प्रातश्च साय च नियमेनैव पूजयेत् ।
सायंप्रात क्रमश्चेति नाम्ना स परिकीर्तितः ॥ ९ ॥

मध्याह्ने मध्यरात्रे च नियमाद्यस्तु पूजयेत् ।
मध्याह्नरात्र इत्युक्तो नाम्ना सोऽयमुपासकः ॥ १० ॥

प्रत्यूषे च प्रदोषे च नियमाद्यस्तु पूजयेत् ।
स प्रत्यूषप्रदोषश्च स्वनाम्ना परिकीर्तितः ॥ ११ ॥

यस्तु कालद्वये कुर्यात् पूजामनियमेन तु ।
स चानियम इत्युक्तो नाम्ना चैषा तु पश्चिमः ॥ १२ ॥

आह्निको रात्रिकश्चेति त्रिकालो द्विविधो मतः ।
अहि त्रिकालपूजा तु कुरुते य स आह्निकः ॥ १३ ॥

रात्रौ त्रिकालपूजा तु कुरुते य स रात्रिकः ।
षट्कालः स यथायोग षट्सु कालेषु योऽर्चयेत् ॥ १४ ॥

उपासकेन्द्र इत्युक्तो नाम्ना षट्कालिको नरः ।
दिने वाप्यथ रात्रौ वा एककालमथापि वा ॥ १५ ॥

द्विकाल वा त्रिकालं वा षट्कालमथवा पुनः ।
द्रव्यसयोगकाले वा सभवे सति कर्मणाम् ॥ १६ ॥

श्रद्धया पूजयेद्यस्तु यथायोगः स उच्यते ।
यस्त वै विष्णुपञ्चम्या देवं कृत्वाधिवासनम् ॥ १७ ॥

पूजयेद्विधिना यः स पञ्चमीकाल उच्यते ।
तत्र स्थण्डिलयाजी च तथा मण्डलयाजक ॥ १८ ॥

स्थण्डिले योऽर्चयेद्देव पञ्चम्या विधिपूर्वकम् ।
स तु स्थण्डिलयाजीति नाम्ना च परिकीर्त्यते ॥ १९ ॥

मण्डले पूजयेद्यस्तु स च मण्डलयाजक ।
एते द्वादशभेदेन प्रोक्ता नित्यमुपासकाः ॥ २० ॥

एतेषां फलसंपत्तिः क्रमयोगेन ^१कथ्यते ।
अब्दैर्द्वादशभिर्युक्तो नित्यः सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥

अष्टाब्दैः सिद्धिमायाति सायंप्रातःक्रमो नरः ।
षड्भिरब्दैः समभ्येति मध्याह्नोरात्रिको नरः ॥ २२ ॥

अब्दैश्चतुर्भिः सयाति त प्रत्यूषप्रदोषकः ।
दशभिर्वत्सरैः सिद्धिः ^२प्राप्नोत्यनियमो नरः ॥ २३ ॥

आह्निकः सिद्धिमायाति द्वाभ्यामेव न सशयः ।
रात्रिको वत्सरेणैव सिद्धिः प्राप्नोत्यसशयम् ॥ २४ ॥

षट्कालिकस्तु षण्मामात् सिद्धिमाप्नोत्यसशयम् ।
अष्टाब्दैः सिद्धिमायाति यथायोगो न सशयः ॥ २५ ॥

ततः स्थण्डिलयाजी तु वत्सरात् सिद्धिमाप्नुयात् ।
षण्मासात् सिद्धिमभ्येति यस्तु मण्डलयाजकः ॥ २६ ॥

अर्चने लङ्घिते चैषा प्रायश्चित्तमतः^१ शृणु ।

^२काले तु लङ्घिते पश्चादष्टोत्तरसहस्रकम् ॥ २७ ॥

जप्त्वाष्टाक्षरमन्त्रं तु तस्माद् दोषात् प्रमुच्यते ।

एकदा लङ्घने कृत्वाप्युपवासं तथा जपेत् ॥ २८ ॥

अर्चना द्विगुणा कृत्वा तस्माद् दोषात् प्रमुच्यते ।

जपं च प्रत्यहं चैव अष्टोत्तरसहस्रकम् ॥ २९ ॥

एकं वाप्युपवासं च यावत् पक्षस्य लङ्घने^३ ।

जपं तु प्रत्यहं तावदुपवासत्रयं तथा ॥ ३० ॥

मासस्य लङ्घने ^४प्राप्ते हुत्वाज्यसमिधं क्रमात् ।

सहस्रं मूलमन्त्रेण चरुहोमं घृतं पुनः ॥ ३१ ॥

आराधयित्वा देवेशं तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।

^५षण्मासलङ्घने कुर्याज्जपं शतसहस्रकम् ॥ ३२ ॥

उपवासत्रयं कुर्याद्धुत्वा चैव यथाविधि ।

पलाशसमिधश्चापि घृतस्य च चरोरपि ॥ ३३ ॥

तिलानां चापि पद्मानां शतसाहस्रिकं पृथक् ॥

हुत्वा राध्यं सदाविष्णुं तस्माद् दोषात् प्रमुच्यते ॥ ३४ ॥

^६लङ्घने वत्सरस्याथ शरदः स्मृतिसंयुतः^७ ।

वर्णलक्षं जपेत् पश्चात् पुनः संस्कारमर्हति ॥ ३५ ॥

^१ प्रायश्चित्तान्यतः, B E

^२ काल B E

^३ लङ्घनम् B E

^४ प्रोक्त B

^५ तेषामलङ्घने B

^६ लङ्घनेन सरस्याथ B

^७ संयुत B

अशक्ताश्चापि ये चान्ये प्रायश्चित्तविधिं प्रति ।
पुनर्दीक्षाप्रवेशेन सर्वे शुभ्यन्ति मानवाः ॥ ३६ ॥

अकामकृतमज्ञानान्मासं समयिना भवेत् ।
पापमामरण तेषां यागेनैकेन शुध्यति ॥ ३७ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन यागं कुर्याद्विचक्षणः ।
सूतके प्रेतके चैव कर्मकाले तथाध्वनि ॥ ३८ ॥

दुर्मिक्षे राष्ट्रसघाते विपत्त्यामप्युपप्लवे ।
ततो निरोधकाले तु व्याधितो त्रिपरीकृते ॥ ३९ ॥

भयार्ते विक्लवे शून्ये राजदण्डस्य पातने ।
चित्तोन्मादनकालेऽपि व्रतलोपो न विद्यते ॥ ४० ॥

विहाराहारदोषेषु प्रायश्चित्तं वदामि व० ।
उपेत्य विष्णुपञ्चम्या स्त्रिय मोहेन साधकः ॥ ४१ ॥

अष्टाक्षरसहस्रं तु मनुं त्वन्तर्जले जपेत् ।
अष्टाक्षरशतेनाथ उपस्थाय दिवाकरम् ॥ ४२ ॥

सहस्रं तु जपेत् पश्चाद् दर्भपाणिः समाहितः ।
ध्यात्वा तु परमं विष्णुं तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ ४३ ॥

अयने चैव सक्रान्त्या विषुवे सध्ययोरपि ।
दिवा चापि स्त्रिय गत्वा अहोरात्रमुपोषितः ॥ ४४ ॥

जप्त्वा सहस्रं तावत्तु हुत्वा चाज्यसमिच्चरुम् ।
कृत्वा विष्णुमुद्रां च तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ ४५ ॥

यन्त्रे गोष्ठेऽथ याने वा वृक्षमूले चतुष्पथे ।
सभाया च ^१प्रपाया च तीर्थेष्ववसथेषु वा ॥ ४६ ॥

जलेऽध्वनि तरे चैव देवतायनेषु च ।
गता स्त्रिय तु मोहेन स्नात्वानश्नन् दिनत्रयम् ॥ ४७ ॥

कृत्वा त्रिषवणस्नानमार्द्रवासा उपोषितः ।
मूलमन्त्रायुत जप्त्वा हुत्वा तान् समिदादिकान् ॥ ४८ ॥

दत्त्वा भगवते गा च तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
विष्ण्वालये स्त्रिय मोहाद्यदि गच्छति मानव ॥ ४९ ॥

सबीजं लिङ्गमुत्कृत्य हस्ते कृत्वाप्युदङ्मुख ।
यावच्छरीरपातः स्यात् तावत्ता दिशमाव्रजेत् ॥ ५० ॥

विष्णवे वाथ सर्वस्व दद्याद्भागवताय वा ।
अग्निं वा प्रविशेद्विष्णुं ध्यात्वा तोय तु वा विशेत् ॥ ५१ ॥

कुर्यात् तदर्चना^२ वापि यावत् प्राणविमोक्षणम् ।
उक्तं वा गुरुणा कुर्यात् तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ ५२ ॥

विधवा कन्यका शिष्या परस्त्रियमथापि वा ।
तथा प्रव्रजिनां चापि गत्वा मोहेन मानवः ॥ ५३ ॥

मासं शाकव्रतो भूत्वा मन्त्रमष्टाक्षरं जपेत् ।
कृत्वा त्रिषवणस्नानं तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ ५४ ॥

^१ प्रभाया B

^२ द्वादश E, दर्शना B

पितृव्या ^१मातुलानी वा अथो नप्तृस्त्रिय तथा ।
गत्वा मातृस्वसारं च मूलव्रतपरायणः ॥ ५५ ॥

कृत्वा त्रिवर्णस्नानमार्द्रवासा जितेन्द्रिय ।
मासमेकं जपेन्मन्त्रमष्टाक्षरमतन्द्रितः ॥ ५६ ॥

कपिला विष्णवे दत्त्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
आचार्यस्य स्त्रियं मोहाद्राजत्रियमथापि वा ॥ ५७ ॥

उपैति चेत् स्वकं देहं गृध्रेभ्यस्तु निवेदयेत् ।
ध्यात्वा देवं महाविष्णुमष्टाक्षरपरायणः ॥ ५८ ॥

यावत् प्राणविमुक्तिं स्यात् तावद्विष्णुमनुस्मरेत् ।
गृध्रग्रस्तशरीरोऽसौ तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ ५९ ॥

गत्वा दुहितरं पौत्रां स्वसारं स्वस्त्रिया तु वा ।
पैतृष्वसेयी मातुश्च स्वसारं मातरं तु वा ॥ ६० ॥

लिङ्गमुत्कृत्य चानश्नन् सागराभिमुखो ब्रजेत् ।
सागरं प्रविशेत् काम यावत् प्राणविमोक्षणम् ॥ ६१ ॥

तावदष्टाक्षरं जप्त्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
गत्वा मोहेन पतितामपीदं व्रतमाचरेत् ॥ ६२ ॥

कामेन गत्वा चण्डाली चातुर्मास्यव्रतं चरेत् ।
मासमेकं तु पयसा मासमेकं घृतेन च ॥ ६३ ॥

मासमेक तु मूलेन मासमेक तु सक्तुना ।
वर्तयन्नियतात्मा च मूलमन्त्रपरायणः ॥ ६४ ॥

पुनर्दीक्षा प्रविश्याथ तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
गत्वा रजस्वला मोहान्मास वै यावकाशन ॥ ६५ ॥

मूलमन्त्रजपं कृत्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
असेव्यास्त्रयमासेव्य तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ६६ ॥

भूमौ वाथ जले वाथ सिक्त्वा रेतस्त्वयोनिषु ।
गोमूत्रयात्रकाहारो मासमष्टाक्षर जपेत् ॥ ६७ ॥

त्रिरात्रोपोषिनो भूत्वा स्पर्शयेद् गा च विष्णवे ।
समित्सहस्र हुताथ तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ ६८ ॥

वर्धकी नर्तकी वाथ कुल्टा वृषली तु वा ।
गत्वा मास यावकाशी मूलमन्त्रायुतं जपेत् ॥ ६९ ॥

समिदादिहुतं कृत्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
सूतान्न प्रेतकान्न च भुक्त्वा मोहेन दीक्षित ॥ ७० ॥

त्रिरात्रोपोषितो भूत्वा मूलमन्त्रायुत जपेत् ।
लशुन गृञ्जन मद्य भुक्त्वा पर्युषित तथा ॥ ७१ ॥

स्नात्वानश्वन्नहोरत्र तिष्ठेदासनवर्जित^१ ।
अष्टाक्षरसहस्र तु जपेत् पीत्वा सुवर्चलाम् ॥ ७२ ॥

^१ आसीन् पुन. सदा B

भुक्त्वाप्यदीक्षितस्यान्नमुपोष्य विधिनैव तु ।
अष्टाक्षरसहस्रेण जप्तेन तु शुचिर्भवेत् ॥ ७३ ॥

तुम्बी कोशातकं चैव^१ च्छत्राकं कोद्रव तथा ।
शार्ङ्गिष्ठमारनालं च भुक्त्वा न श्लेष्म्यहं क्षिपेत् ॥ ७४ ॥

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा पूतो भवति साधकः ।
मत्स्यकूर्मवराहाणां जग्ध्वा मासानि साधकः ॥ ७५ ॥

त्रियहं पञ्चगव्येन त्रियहं पयसा पुनः ।
त्रियहं ब्रह्मकूर्चेन त्रियहं यावकेन तु ॥ ७६ ॥

वर्तयित्वायुतं जप्त्वा पूतो भवति साधकः ।
निर्माल्यं भक्षयित्वा चाप्युच्छिष्टमगुरोरपि ॥ ७७ ॥

मासं पयोव्रतो भूत्वा जप्त्वा चाष्टाक्षरं सदा ।
ब्रह्मकूर्चं ततः पीत्वा पूतो भवति साधकः ॥ ७८ ॥

भुक्त्वा चानुपनीतेन भुक्त्वा चैव स्त्रिया सह ।
भुक्त्वाप्यदीक्षितेनापि तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ७९ ॥

बिडालकाकोच्छिष्टं तु पक्षिदष्टं च नीरसम् ।
क्रिमिकेशादिदुष्टं च भुक्त्वा तद्व्रतमाचरेत् ॥ ८० ॥

आकाशस्थं च हस्तस्थमासनस्थं तथैव च ।
शयनस्थं च कास्यस्थं पद्मपत्रगतं तथा ॥ ८१ ॥

^१ चापि B

परहस्तस्थित भुक्त्वा तदेव व्रतमाचरेत् ।
 श्वचण्डालादिभिर्दृष्टमाग्रातावक्षुत तथा ॥ ८२ ॥
 पादस्पृष्ट तथाक्रान्त भुक्त्वा तद्व्रतमाचरेत् ।
 उत्थाय च पुनर्भुक्त्वा तथा वान्तविमिश्रितम् ॥ ८३ ॥
 दृष्टपीतावशिष्ट च भुक्त्वा तद्व्रतमाचरेत् ।
 दृष्ट्वा च कुक्कुट श्वान चण्डालं च रजस्वलाम् ॥ ८४ ॥
 पतित चैव पाषण्ड देवनिर्माल्यभक्षकम् ।
 अन्त्यजं वापि भुञ्जानो व्रतमेतत् समाचरेत् ॥ ८५ ॥
 यो नार्चयेदप्यतिथि तथा भागवतान् जनान् ।
 कालप्राप्तान् स्य भुक्त्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ८६ ॥
 विहारहारसमयस्त्वरचनासमयस्तथा ।
 समासादत्र संप्रोक्त आचारसमयः परः ॥ ८७ ॥
 तस्यापि लङ्घने वक्ष्ये प्रायश्चित्तं यथाविधि ।
 आदित्याभिमुखो भूत्वा मूत्रोच्चारं विमृज्य च ॥ ८८ ॥
 स्नात्वा नश्नह शेषमार्द्रवासा जितेन्द्रिय ।
 अष्टाक्षरसहस्रं तु जप्त्वा पूतो भविष्यति ॥ ८९ ॥
 रात्रावुदङ्मुखश्चापि दिवा वा दक्षिणामुख ।
 कुर्यान्नूत्रं पुरीषं वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९० ॥
 प्रत्यर्कं प्रति गां वापि प्रति सोमोदकं तु वा ।
 कृत्वा मूत्रं पुरीषं वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९१ ॥

सृष्टमूत्रपुरीषस्तु दृष्ट्वा ज्योतिर्गणान् दिशि ।
तथाग्निं चन्द्रसूर्यौ च तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९२ ॥

अकृत्वा व्यवधानं तु कृत्वा मूत्रपुरीषकम् ।
दग्धे कृष्टेऽपि च क्षेत्रे तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९३ ॥

कृतोच्चारस्तु सभाष्यं यावदाचमनक्रमम् ।
सृष्टमूत्रपुरीषश्च तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९४ ॥

प्रविश्यान्तर्जले कृत्वा पायुशोधं तु साधकः ।
गोमयेनापि वा कृत्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९५ ॥

गोमये वाथ गोष्ठे वा वृक्षे वा कूप एव वा ।
कृत्वा मूत्रपुरीषं तु तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९६ ॥

चत्वरे वृक्षमूले वा शून्यागारेऽपि वा पुनः ।
कृत्वा मूत्रपुरीषं तु तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९७ ॥

स्वच्छायायां तथान्यस्य च्छायायां वा^१ कदाचन ।
कृत्वा मूत्रं पुरीषं वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९८ ॥

मूत्रे वाथ पुरीषे वा श्वश्रे वा यत्र कुत्रचित् ।
कृत्वा मूत्रं पुरीषं वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ९९ ॥

पात्रे वा धान्यकोष्ठे^२ वा क्षेत्रे वा देवसन्निधौ ।
कृत्वा मूत्रं पुरीषं वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०० ॥

सभाया वा प्रपायां वा बह्व्यगारे महापथे ।
कृत्वा मूत्र पुरीष वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०१ ॥

तोये वा तोयतीरे वा तुषे भस्मनि वा पुन ।
कृत्वा मूत्र पुरीष वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०२ ॥

अन्तर्द्वीपे तथा नद्यामुद्यानोपवनेषु च ।
कृत्वा मूत्रं पुरीष वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०३ ॥

कुलीरवासे वल्मीके मूषिकाबिले वा ।
कृत्वा मूत्र पुरीष वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०४ ॥

आचामेत् कृतशौचस्तु अकृत्या पादधावनम् ।
तथाप्यनुपवीत च तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०५ ॥

प्रक्षाल्य केवलौ पादौ हस्तौ वापि मृदा विना ।
अनाचान्तस्तथाभूतस्तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०६ ॥

विनाघमर्षणं स्नात्वा विसृज्यौपासनं तथा ।
विना भानोरुपस्थानं तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०७ ॥

सहासनं तु ससेव्यं अन्यभक्तैरदीक्षितैः ।
तथा पाषण्डिभिर्ब्राह्मणैस्तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०८ ॥

सह शय्या ततः कृत्वा तादृग्भूतैर्नरायैः ।
सर्वैर्माहेश्वरैश्चापि तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १०९ ॥

पाण्डराङ्गं ततः स्पृष्ट्वा पाषण्डिनमथापि वा ।
तथा देवलकं चापि तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ११० ॥

श्चानं वाप्यथ चण्डालं दस्युमन्तिमवर्णजम् ।

प्रतिलोम तत स्पृष्ट्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १११ ॥

अभिन्नाचारसमयै शपथादिव्यतिक्रमे ।

प्रायश्चित्तविधानं तु कथयामि यथातथम् ॥ ११२ ॥

शपथो द्विविधः प्रोक्तः शपथः शाप एव च ।

कृत्वा तु शपथं मोहाद् वृथा वै देवतां प्रति ॥ ११३ ॥

आराध्य देवतास्तद्वन्मासं शाकत्रयान्वितः ।

अष्टाक्षरमहोरात्रं जप्त्वा पापात् प्रमुच्यते ॥ ११४ ॥

तथैव देवतां शप्त्वा तथा भागवतानपि ।

आचार्यं च तथा नारीं तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ११५ ॥

राजानं च महाभूतमश्वत्थं गां यतिं द्विजम् ।

उपाध्यायं तथा शप्त्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ११६ ॥

मातरं पितरं पुत्रं मातुलं श्वशुरं तथा ।

पितामहं पितृव्यं च शप्त्वा तद्व्रतमाचरेत् ॥ ११७ ॥

जलं नदीं समुद्रांश्च सरस्तीर्थानि पर्वतान् ।

आत्मानं च तथा शप्त्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ ११८ ॥

नागान् यक्षान् ग्रहान् सिद्धान् किन्नरानपि देवतां ।

गन्धर्वाप्सरसश्चैव शप्त्वा तद्व्रतमाचरेत् ॥ ११९ ॥

उक्तस्तु देवताशापे प्रायश्चित्तविधिः परः ।

कुत्सने वैष्णवानां च प्रायश्चित्तं वदामि व ॥ १२० ॥

अष्टाक्षरपरा सर्वे वैष्णवा इति कीर्तिताः ।
 तेषां तु कुत्सने त्वेषां प्रायश्चित्तविधिः परः ॥ १२१ ॥

उपोष्य विधिना पीत्वा ब्रह्मकूर्चं यथाविधि ।
 मूलमन्त्रसहस्रं तु जप्त्वा राध्य हरिं ^१गुरुम् ॥ १२२ ॥

अभिवाद्य यथान्यायं तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
 हुकारं वैष्णवस्योक्त्वा त्वकारं च गरीयसः ॥ १२३ ॥

अतिक्रम्य ^२गुरुं पश्चात् तदेव व्रतमाचरेत् ।
 अवगृह्य तु कोपेन वैष्णवं प्रति यत्नतः ॥ १२४ ॥

हस्तेनाप्यथ वस्त्रेण तदेव व्रतमाचरेत् ।
 पातयित्वास्य शस्त्राणि तदेव द्विगुणं चरेत् ॥ १२५ ॥

उत्पाद्य शोणितं ^३गात्रे तदेवाष्टगुणं चरेत् ।
 हन्तुस्तस्य कदाचित्तु निष्कृतिर्न विधीयते ॥ १२६ ॥

जातिभ्रंशकरे पश्चात् प्रायश्चित्तं वदामि व ।
 पुंसि चापि च मैथुन्यं जिह्वामैथुनमेव च ॥ १२७ ॥

जात्यन्तरगतिश्चैव ब्राह्मणानां च हिंसनम् ।
 अथवा ^४गोषु वै गच्छेज्जातिभ्रंशकरं भवेत् ॥ १२८ ॥

जातिभ्रंशकरे त्वत्र व्रतमेतन्निबोधत ।
 पयसा मासमेकं तु शाकैर्नैकं तथापि च ॥ १२९ ॥

^१ प्रभुम् B F

^३ गात्रात् B

^२ कृत B

^४ गवि E

मूलेनैकं यावकेन ^१उदकेन तथापरम् ।
वर्तयेन्नियतात्मा तु मूलमन्त्रपरायणः ॥ १३० ॥

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
जनयित्वा सुत मोहात् प्रतिलोमान्यजातिषु ॥ १३१ ॥

सत्यां प्रव्रजिनाया च तदेव व्रतमाचरेत् ।
^२चण्डाल्या जातपुत्रस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥ १३२ ॥

पतितानां तु वक्ष्यामि प्रायश्चित्तं सुदुष्करम् ।
सुरापः स्वर्णहर्ता च भ्रूणहा गुरुतल्पगः ॥ १३३ ॥

तत्सयुक्त इति प्रोक्ता महापातकिनो जनाः ।
आसवश्च सुरा चेति सुरा तु द्विविधा भवेत् ॥ १३४ ॥

हिन्तालजं तालजं च तथा वै नारिकेलजम् ।
आसवं त्रिविधं प्राहुः पतनीयं द्विजन्मनाम् ॥ १३५ ॥

गौडी माध्वी च पैष्टी च विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।
पतन्ति पानादेतेषां सर्वथा तु द्विजातयः ॥ १३६ ॥

प्रायश्चित्तं सुरापाने प्राणान्तिकमुदाहृतम् ।
विलीनं वा पिबेत् ताम्रं सदाविष्णुमनुस्मरन् ॥ १३७ ॥

^१ B omits उदकेन

^२ B adds the following verse before this line

पतिताया सजातायामुक्ताया च पुनर्भुवि ।
उत्पाद्य कामतं पुत्रं तदेव व्रतमाचरेत् ॥

अग्निवर्णा सुरा पीत्वा तप्त्वा सम्यगयाम्निना ।
आप्राणान्तं हरि ध्वात्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ १३८ ॥

यो ब्राह्मण सुवर्णं च गप्त्वा वाथ च्छलेन वा ।
गृह्णन्ति वञ्चयित्वा वा सुवर्णपतितास्तु ते ॥ १३९ ॥

प्रायश्चित्त तथैतेषां कथयिष्यामि व० क्रमात् ।
गृहीत्वा मुसल सम्यगायसी यष्टिमेव वा ॥ १४० ॥

राज्ञे निवेदयेदेवं सुवर्णपतितोऽस्यहम् ।
मा हनानेन राजेन्द्र मुक्ति तेनाहमाप्नुयाम् ॥ १४१ ॥

इत्युक्त्वा तु स्मरेद्विष्णुमुक्तदोषः कृताञ्जलिः ।
राजा तु प्रहरेन्मूर्ध्नि मुसलेन विशुद्धये ॥ १४२ ॥

मरणेनैव तेनासौ तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
अथवा द्विगुण दत्त्वा सुवर्णं विष्णवे पुनः ॥ १४३ ॥

ब्राह्मणाय च तावत्तु दत्त्वा ^१यावद्धृत धनम् ।
अब्द पयोव्रतो भूत्वा जपेदष्टाक्षरं सदा ॥ १४४ ॥

जपान्ते प्रविशेद्दीक्षा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
हत्वा स्त्रियश्च विप्राश्च भ्रूणहा जायते नरः ॥ १४५ ॥

प्रायश्चित्तमथास्यापि कथयाम्यनुपूर्वशः ।
अरण्ये पर्वते वापि कुटीं कृत्वा निराश्रयः ॥ १४६ ॥

^१ यस्माद्धृत B

भिक्षा परिभ्रमेद् ग्रामे ब्रह्महाहमिति ब्रुवन् ।
चरेत् खट्वाङ्गधारी तु तच्छिर पात्रभोजनः ॥ १४७ ॥

जप्त्वाथाष्टाक्षरं मन्त्रं भूमिशय्यापरायणः ।
द्वादशाब्दं चरित्वैवं तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ १४८ ॥

अथवा विषयान् सर्वान् भ्रमेच्छवशिरोध्वजः ।
स्नात्वा तीर्थानि सर्वाणि ब्रह्महाहमिति ब्रुवन् ॥ १४९ ॥

ग्रामैकरात्रवासी तु भैक्षाहारो जितेन्द्रियः ।
^१चक्रमन्त्रं जपेद्विद्वान् द्वादशाब्दं यथाविधि ॥ १५० ॥

सर्वस्व दक्षिणा दत्त्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।
अथवा पयसा वापि मूलेन च फलेन वा ॥ १५१ ॥

शाकेन यावकेनापि द्वादशाब्दं चरेद्व्रतम् ।
भ्रूणहाहमिति ख्याप्य स्त्रीवधात् परिसुच्यते ॥ १५२ ॥

बाल चापि तथा हृत्वा तदेव व्रतमाचरेत् ।
गुरुदाराभिगमने पूर्वोक्तैव तु निष्कृतिः ॥ १५३ ॥

पतितस्यैव योगे तु प्रायश्चित्तं ब्रवीमि वः ।
सहासनाशनस्वप्नयानाध्ययनकर्मभिः ॥ १५४ ॥

सर्वतस्तरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।
सहभोजनयानेन सद्य एव पतत्यसौ ॥ १५५ ॥

सयोगे पतितस्यापि प्रोच्यते निष्कृतिर्मया ।

अब्द चान्द्रायणं कुर्यादब्द शाकन्नतं तु वा ॥ १५६ ॥

अब्दं मूलव्रतं वापि चरेदष्टाक्षरं जपेत् ।

व्रतान्ते भोजयेद् विप्रान् दद्यात् सर्वस्वदक्षिणाम् ॥ १५७ ॥

पुनर्दीक्षा प्रविश्याथ तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ।

उपपातकिना वक्ष्ये प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ १५८ ॥

हत्वा नराधिपान् कोपाच्छस्त्रेणान्येन वा पुनः ।

अब्द चान्द्रायणं कुर्यादष्टाक्षरपरायणः ॥ १५९ ॥

व्रते परिसमाप्ते तु भोजयित्वाथ वैष्णवान् ।

श्वेताश्च दक्षिणां दत्त्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ १६० ॥

हत्वा वैश्यं तु कोपेन अमीभिर्मतिपूर्वकम् ।

अब्दं शाकन्नं कुर्यादष्टाक्षरपरायणः ॥ १६१ ॥

ब्राह्मणान् भोजयित्वान्ते पीत्वा चैव सुवर्चलाम् ।

ऋषभं दक्षिणां दत्त्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ १६२ ॥

हत्वा शूद्रं तु कोपेन सरम्भान्मतिपूर्वकम् ।

मासं पयोव्रतं कुर्यादष्टाक्षरपरायणः ॥ १६३ ॥

त्रिरात्रोपोषिनो भूत्वा व्रतान्ते भोजयेद् द्विजान् ।

ब्रह्मकूर्चं ततः पीत्वा तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ १६४ ॥

हत्वा गां गजमश्वं वा व्यालं वा मृगमेव वा ।

वराहं च रुद्रं वापि तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १६५ ॥

सर्पं वा कुक्कुटं वापि श्वान मर्कटमेव वा ।
मयूरं वाथ ^१काक वा हत्वा तद्व्रतमाचरेत् ॥ १६६ ॥

शुकं वा ^२पल्लिकां वापि मत्स्य कूर्म च तित्तिरिम् ।
मृगं वा जम्बुकं वापि हत्वा तद्व्रतमाचरेत् ॥ १६७ ॥

ऋक्षं वा महिष वापि व्याघ्र वा सिंहमेव वा ।
खड्ग कृष्ण शश वापि हत्वा तद्व्रतमाचरेत् ॥ १६८ ॥

^३शुकादिशकुनेर्बन्धं कृत्वोक्त्वा पैशुनं नृपे ।
कृत्वा सैन्य तु वा ज्ञानात् तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १६९ ॥

वस्त्रस्तेयं ततः कृत्वा लोहस्तेय तथैव च ।
तथैव ^४त्रपुष, स्तेय कृत्वा तद्व्रतमाचरेत् ॥ १७० ॥

कृत्वा तु पुस्तकस्तेय यन्त्रस्तेयं तथैव च ।
स्नेहस्तेय च गोस्तेय रत्नस्तेय तथैव च ॥ १७१ ॥

पक्षिस्तेय ^५पयःस्तेय छात्रादिस्तेयमेव च ।
तथैव शयनस्तेयं कृत्वा तद्व्रतमाचरेत् ॥ १७२ ॥

देवस्तेय ततः कृत्वा निष्कृतिस्तस्य नोच्यते ।
प्रायश्चित्तं तु शिष्याणा वक्ष्यामि गुरुलङ्घने ॥ १७३ ॥

^१ काक वा omitted in B

^२ Corrupt reading in B

^३ Corrupt reading in B

^४ पुरुषस्तेय B

^५ पय,स्तेय omitted in B

लङ्घयित्वा तु चाज्ञानाद् वर्तते यः स्वतन्त्रतः ।
चान्द्रायणत्रयं कृत्वा अष्टाक्षरपरायणः ॥ १७४ ॥

उपवासत्रयं कृत्वा पश्चादार्द्राम्बरं शुचिः ।
नमस्कृत्य गुरोः पादावभिवन्द्य प्रसादयेत् ॥ १७५ ॥

यावत् तस्य प्रसादः स्यात् तावत् परिचरेद् गुरुम् ।
ततस्त्वाचमनं कुर्यात् तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥ १७६ ॥

अकृत्वा भगवत्पूजामनुपोष्य च पञ्चमीम् ।
अकृत्वा भैक्षचरणं तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १७७ ॥

पुष्पस्तेयं फलस्तेयं कृत्वा युक्त्वानृतं गुरोः ।
अकृत्वा समिदाधानं तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १७८ ॥

अनिवेद्य गुरोः कृत्वा सर्वकर्माणि दीक्षितः ।
स्नात्वा नश्नन्नहं शेषं गुरोर्वचनमाचरेत् ॥ १७९ ॥

आचार्यस्तु तदा शिष्यं शुश्रूषामिरतं चिरात्^१ ।
अकृत्वा ग्रन्थिसदर्भमसूयादिविवर्जितं^२ ॥ १८० ॥

कृत्वा मण्डलयागं तु अनुतापसमन्वितम् ।
अनुनीय ततः शिष्यं सिद्धार्थं तु निवेदयेत् ॥ १८१ ॥

अन्यथा पतति क्षिप्रमाचार्यं शिष्यवञ्चकः ।
तस्माद्रहस्यकृच्छ्रं तदाचार्याणां प्रवर्तते ॥ १८२ ॥

पञ्चगव्येन देवेश स्नापयित्वा यथाविधि ।
दर्शयेद्विष्णुमुद्रा ता सर्वपापप्रणाशनीम् ॥ १८३ ॥

भक्षयित्वाप्यमक्ष्याणि पीत्वा चापेयमेव च ।
कृत्वाकृत्यानि चाचार्यस्तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १८४ ॥

प्रगृह्याप्रतिगृह्याणि तथाविक्रयविक्रयम् ।
कृत्वा शप्त्वा च दीक्षा तु तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १८५ ॥

यत् किञ्चिदशुभं कृत्वा व्रतेनानेन शुध्यति ।
स्नापयेत् पञ्चगव्येन पश्चाद्विष्णुं विचक्षणः ॥ १८६ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायाम् ऋषिरात्रे
प्रायश्चित्तविधानं नामाष्टमोऽध्यायः

ऋषिरात्रे नवमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

ब्रह्मकूर्चविधि वक्ष्ये येन शुध्यन्ति मानवाः ।
पात्रमादौ प्रवक्ष्यामि यत्र गन्धं तु नीयते ॥ १ ॥

सौवर्णं राजतं वापि ताम्रं वा मृन्मयं तु वा ।
पालाशमथवा पत्रं पद्मपत्रमथापि वा ॥ २ ॥

समं फलं तु मृत्पात्रे ताम्रे दशगुणं भवेत् ।
ततः शतगुणं प्रोक्तं राजते फलमुत्तमम् ॥ ३ ॥

सौवर्णे च ततः पात्रे सहस्रगुणमुच्यते ।
पद्ममम्बुजपत्रे तु पालाशे न तु ^१उच्यते ॥ ४ ॥

वृत्तं वा चतुरश्रं वा पात्रं कुर्याद्विचक्षणः ।
शरावं दृढतिसकाशं ^२छेदभेदविवर्जितम् ॥ ५ ॥

^३छिन्नपात्रे प्रगृह्णन्ति दानवाः फलमुत्तमम् ।
भिन्नपात्रे पिशाचास्तु पर्णपृष्ठेषु राक्षसाः ॥ ६ ॥

अथ मन्त्रान् प्रवक्ष्यामि त्रिविधान् सर्वकर्मसु ।
वैदिकास्तान्त्रिकाश्चैव तथा वैदिकतान्त्रिकाः ॥ ७ ॥

^१ मुच्यते B

^२ भेदभिन्न B

^३ भिन्न B

एतैर्मन्त्रैस्तु कर्तव्या क्रियाः प्रक्षालनादयः ।
 वैदिका ब्राह्मणानां तु मन्त्रा उक्ता विशेषतः ॥ ८ ॥
 राज्ञामेव तु संप्रोक्ता मन्त्रा वैदिकतान्त्रिकाः ।
 तान्त्रिका वैश्वशूद्राणां सर्वेषां तान्त्रिक तु वा ॥ ९ ॥
 प्रायशो दीक्षितानां तु मन्त्राः शस्तास्तु तान्त्रिकाः ।
 एतैर्मन्त्रैस्तु कर्तव्यास्तत्र प्रक्षालनादयः ॥ १० ॥
 स्नात्वा कृत्वाक्षरन्यासं ब्रह्ममुद्रां प्रयुज्य च ।
 पात्रं तु परिगृहीत्वा प्रणवेन समाहितः ॥ ११ ॥
 प्रक्षालयेत्तु गायत्र्या पात्रं पूतेन वारिणा ।
 पञ्चगव्यं समानीय विष्णुमुद्रां प्रकल्पयेत् ॥ १२ ॥
 यथायोगं तथैकं च कापिलं च तृतीयकम् ।
 सुवर्णकापिलं प्रोक्तं पञ्चगव्यपरिग्रहे ॥ १३ ॥
 पञ्चगव्यं यथा लाभं यत्र कुत्र ^१कृतं तु यत् ।
 यथायोगं ^२समुद्दिष्टं ^३सममेव फलं च यत् ॥ १४ ॥
 साधारणायां गौर्यत्र सर्वमेव प्रगृह्यते ।
 तदेकमिति संप्रोक्तं फलं दशगुणं भवेत् ॥ १५ ॥
 कापिलायास्तु यद्गव्यं तत् कापिलमुदाहृतम् ।
 सहस्रं तु फलं चास्य सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १६ ॥

सुवर्णकपिलाया तु फलमानन्त्यमुच्यते ।
निष्पीड्य सम्यग् गृहीयाद् गोमयस्य रस बुधः ॥ १७ ॥

शकृद्द्रसात्तु द्विगुणं गोमूत्र परिचक्षते ।
गोमूत्राद् द्विगुण प्रोक्त प्रमाणे दधि वै तथा^१ ॥ १८ ॥

दध्नश्चतुर्गुण प्रोक्त प्रमाणेन घृत तथा ।
घृतादष्टगुण प्रोक्तं प्रमाणेन पयस्तथा ॥ १९ ॥

गायत्र्या चैव गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ।
आप्यायस्वेति यजुषा गृहीयात् क्षीरमुत्तमम् ॥ २० ॥

दधि पश्चात् प्रगृहीयाद् दधिकावाणमुच्चरन् ।
घृतं शुक्रमसीत्येव यजुषाथ समाहरेत् ॥ २१ ॥

वैदिकैर्ग्रहण ह्येतद् वक्ष्ये वैदिकतान्त्रिकम् ।
सर्वं तु विष्णुगायत्र्या गृहीयाच्च पृथक् पृथक् ॥ २२ ॥

अष्टाक्षरेण वा सर्वं कुर्यात् तन्त्रविचक्षण ।
उभाभ्या मिश्रिताभ्या वा विद्याद्वैदिकतान्त्रिकम् ॥ २३ ॥

ग्रहण तान्त्रिकैर्मन्त्रैः^४ कुर्यादिति यथाक्रमम्^५ ।
गृहीयाद् गोमयं पूर्वं बीजेन परमेष्ठिना ॥ २४ ॥

पुसा चैव तु गोमूत्र ततो विश्वात्मना दधि ।
घृतं निवृत्तिबीजेन सर्वेण क्षीरमुत्तमम् ॥ २५ ॥

^१ मात्रत B

^२ गृहीयात् B

^३ गन्धद्वारामिति तृचा B

^४ कुर्यामिति B

^५ यथातथम् B

उक्तास्तु तान्त्रिका मन्त्राः क्रमयोगं ब्रवीमि^१ वः ।
आलोडयेच्च तत् सर्वं प्रणवेन समाहितः ॥ २६ ॥

^१कुशवृन्तेन निर्मन्थ्य प्रणवेन तथैव च ।
यैस्तु मन्त्रैर्गृहीत तु तैरेवाराधनक्रमः ॥ २७ ॥

अष्टाक्षरेण वा सर्वं कुर्यान्मन्त्रविचक्षणः ।
होमं चाराधनं चापि प्राशनं चापि सर्वशः ॥ २८ ॥

अष्टाक्षरेण कर्तव्यं यज्ञस्य फलमिच्छता ।
पञ्चगव्यक्रमश्चैव ब्रह्मकूर्चं वदामि वः ॥ २९ ॥

एव कृते पञ्चगव्ये यवचूर्णं कुशोदकम् ।
उभयं योजयेद्यत्र ब्रह्मकूर्चं तु तद्भवेत् ॥ ३० ॥

यवचूर्णद्वयं चात्र कथयन्ति पुराविदः ।
वेणूनां च यवानां च द्विविधं परिचक्षते ॥ ३१ ॥

तयोश्चूर्णं तु गृहीयान्मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ।
आपो हि ष्ठेति मन्त्रेण विष्णुगायत्रियापि वा ॥ ३२ ॥

अष्टाक्षरेण वा पश्चाद् द्वादशाक्षरविद्यया ।
^२शक्रद्रसप्रमाणेन चूर्णं तत्र नियोजयेत् ॥ ३३ ॥

कुशोदकद्वयं ^३चोक्तमशुष्कं शुष्कमेव च ।
अशुष्कं तु सदा शस्त शुष्कं तु तदलामतः ॥ ३४ ॥

^१ कुशवृन्तं तु B

^२ सकृद्रस B

^३ प्रोक्तम् B

शुष्कं चापि निपीड्याप्सु गृहीयाद्रसमुत्तमम् ।
शुष्कं चाप्युदके दद्याद् गृहीयादुदकं तु तत् ॥ ३५ ॥

देवो व इति मन्त्रेण मूलमन्त्रेण वा पुनः ।
गृहीयात्तु परं सम्यग् गोमूत्रेण समाप्लुतम् ॥ ३६ ॥

नियोज्य विष्णुगायत्र्या विष्णुमुद्रा तु दर्शयेत् ।
आराधयेत् सदाविष्णुं शास्त्रोक्तक्रमयोगतः ॥ ३७ ॥

¹चतुर्था ब्रह्मकूर्चं तु कृत्वा च प्रणवेन तु ।
पूर्वभागेन देवेश स्नापयेत् प्रथम पुनः ॥ ३८ ॥

तत् पञ्चोपनिषद्विस्तु मूलमन्त्रेण चासकृत् ।
तथैव विष्णुगायत्र्या चरुमन्त्रैस्तथैव च ॥ ३९ ॥

ततः षडक्षरेणापि स्नापयित्वा विचक्षणः ।
होमं द्वितीयभागेन मन्त्रैरेभिस्तु कारयेत् ॥ ४० ॥

बलि तृतीयभागेन बलिमन्त्रेण योजयेत् ।
चतुर्थं प्राशयेत् पश्चान्मूलमन्त्रेण साधकः ४१ ॥

आचम्याथ पुनर्न्यासं कृत्वाष्टाक्षरविद्यया ।
दर्शयेद् ब्रह्ममुद्रा च विष्णुमुद्रा च साधकः ॥ ४२ ॥

मूलमन्त्रं सहस्रं तु जपेद्विष्णुपरायणः ।
विष्णुमुद्रा ततः पश्चाद्दर्शयेत्तु विचक्षणः ॥ ४३ ॥

अनेन विधिना पीत्वा ब्रह्मकूर्चं समाहितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ ४४ ॥

कृत्वाधिवास विधिना पौर्णमास्यां तु साधकः ।
मासि मासि पिबेदत्र सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४५ ॥

गोघ्नः पितृघ्नो मातृघ्नो भ्रूणहा गुरुतल्पग ।
सुरापः स्वर्णहर्ता च कृतघ्नः पतितस्तथा ॥ ४६ ॥

निर्घृणः सर्वभूतेषु देवद्रव्योपजीवकः ।
निर्माल्यभुक्तनियमो निर्जपो नित्यलोभकृत् ॥ ४७ ॥

परान्नसेवी पापीयान् सर्वातिक्रान्तसयुतः ।
सर्वपापयुतो वापि ब्रह्मकूर्चेन शुध्यति ॥ ४८ ॥

फलं दशगुणं चास्य पञ्चगव्येन सयुतम् ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन पञ्चगव्यं पिबेन्नरः ॥ ४९ ॥

मन्त्रहीनं क्रियाहीनं विपर्यस्तक्रमं तथा ।
तथा प्रमाणहीनं चाप्यतिरिक्त तथैव च ॥ ५० ॥

अनुपोष्य तथा पीतं निष्फलं तु न सशयः ।
एतन्मन्त्रविदा प्रोक्तमितरेषा कदाचन ॥ ५१ ॥

तस्मात्तु मन्त्रतत्त्वज्ञो दीक्षितो विष्णुमण्डले ।
पिबेत्तु पञ्चगव्यं वा ब्रह्मकूर्चमथापि वा ॥ ५२ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायां सनत्कुमारप्रोक्तायाम् ऋषिरात्रे
ब्रह्मकूर्चविधिर्नाम नवमोऽध्यायः ।

ऋषिरात्रे दशमोऽध्यायः

सनत्कुमारः—

वक्ष्यामि चायुधाध्याय शस्त्रलक्षणसहितम् ।
आयुधाना समुत्पत्तिरादौ चात्र मयोच्यते ॥ १ ॥

ब्रह्मरुद्रेन्द्रपूर्वास्तु देवाः सर्वे महौजसः ।
दैत्यदानवसघैस्तु पीडिता रक्षसां गणैः ॥ २ ॥

तेषां चैव वधोपाय चिन्तयित्वा जगत्पतिम् ।
महाविष्णु महात्मान विष्णुलोकस्थमीश्वरम् ॥ ३ ॥

सिंहासने ^१समासीनं सर्वपारिषदैर्वृतम् ।
विन्यस्तवामपाद तु श्रियस्त्वङ्गे सनातनम् ॥ ४ ॥

ततः सिद्धिसरस्वत्योश्चामरव्यग्रहस्तयोः ।
पृष्ठतः स्थितयोस्तत्र विनयानतचक्षुषो ॥ ५ ॥

स्थिते पुरस्तान्नम्राङ्गे किञ्चिद्दूरे कृनाञ्जलौ ।
भूमौ विन्यस्तनयने विनीते च गरुत्मति ॥ ६ ॥

आलवट्टकराया तु धराया वामपार्श्वतः ।
स्थिताया ब्रह्मगोत्राया दिव्ये सहस्रं चक्षुषी ॥ ७ ॥

^१ सहासीन B

^१बद्धाञ्जलिपुटे नम्रे किचिदीशानगोचरे ।
पीतवस्त्रे हरिश्यामे विष्वक्सेने व्यवस्थिते ॥ ८ ॥

नारदे दक्षिणे पार्श्वे दिव्यगेयसमन्विते ।
सातोद्ये च सुखासीने तुम्बुरुप्रमुखैः सह ॥ ९ ॥

श्रियश्च पृष्ठतः किञ्चिन्नम्रात्रे कृताञ्जलौ ।
मार्कण्डेये समासीने पुष्पाञ्जलिसमन्विते ॥ १० ॥

द्वारपालकृतानुज्ञाः शरणं जम्बुरञ्जसा ।
दृष्ट्वा तं परमात्मानं सर्वव्यापिनमच्युतम् ॥ ११ ॥

नारायण पुराणेश सर्वे प्राञ्जलयः स्थिताः ।
भक्त्या परमया युक्ताः स्तोत्रमेतदुदाहरन् ॥ १२ ॥

त्वं विधाता च धाता च सहर्ता च जगत्पतिः ।
^२त्वमादिरवसानं च त्वं मध्यं च सनातनं ॥ १३ ॥

त्वं वाक्यं त्वं वाचकस्त्वमव्ययं च प्रजापतिः ।
त्वं भूतस्त्व ^३भविष्यश्च लोकस्त्वं च समागमः ॥ १४ ॥

त्वं पिता त्वं च देवेश त्वं माता त्वं परं पदम् ।
त्वमाकाशस्त्वमग्निस्त्वं मरुतश्चाप एव च ॥ १५ ॥

त्वमेव पृथिवी देव त्वं तत्त्वानि सनातन ।
^४त्वं वेदस्त्वं वषट्कारस्त्वमोकारस्त्वमीश्वरः ॥ १६ ॥

^१ बद्धाञ्जलिपुटानम्रे B

^३ भविष्यं च B

^२ Corruption in B

^४ त्वमेव देवस्त्वं B

ऋषिरात्रे दशमोऽध्याय

१देवदेव नमस्तेऽस्तु नमस्तेऽस्तु जगत्पते ।
लोकपाल नमस्तेऽस्तु नमस्तेऽस्तु सदा हरे ।
चतुरात्मश्चतुर्व्यूह चतुर्भुज नमो नमः ॥ १७ ॥

नमो नमस्तेऽस्तु सनातनाय
नमो नमस्तेऽस्तु पुरातनाय ।
नमो नमस्तेऽस्तु पराक्षयाय
नमो नमस्तेऽस्तु जनार्दनाय ॥ १८ ॥

इत्युक्त्वा त्रिदशा सर्वे शिरोभिरवनी गताः ।
नमस्कृत्य हृषीकेशं कार्यमस्मिन् न्यवेदयन् ॥ १९ ॥

निरायुधा वयं देव दानवेन्द्रैर्निपीडिताः ।
आयुधानि प्रसीदाद्य हन्यन्ते यैस्तु दानवाः ॥ २० ॥

इत्युक्तो भगवान् पश्चाद्देवदेवो हरिः प्रभुः ।
आयुधानि ततः पश्चात् स्वशरीरात् ससर्ज स ॥ २१ ॥

साम्निज्वालं सहस्रारं चक्र वक्त्रात् ससर्ज ह ।
वामबाह्वोस्ततः शार्ङ्गं गदा दक्षिणबाहुतः ॥ २२ ॥

खड्गं दक्षिणपादात् मुसलं वामपादतः ।
चक्रशार्ङ्गगदाखड्गमुसलेषु स्थितेष्वसौ ॥ २३ ॥

विष्णूनामायुधान्येतान्यदिशत् पुरुषोत्तमः ।
पुनः ससर्ज देवानामायुधान्यपराणि तु ॥ २४ ॥

¹ From here up to the end of the work almost all lines & many letters in B

त्रिशूल तु ललाटात् व्यसृजत् पुरुषोत्तमः ।
 परशु वामहस्तात् शक्तिं दक्षिणहस्ततः ॥ २५ ॥
 पाशं च कवचं चैव पादाभ्यामसृजत् प्रभुः ।
 शिवायादात् त्रिशूलं तु ब्रह्मणे परशुं तथा ॥ २६ ॥
 शक्राय तु ततः शक्तिं पाशं वै वरुणाय च ।
 कवचं चैव सूर्याय समन्त्रमदिशत् पुनः ॥ २७ ॥
 ततस्त्वस्त्रं च केशान्तादसृजत् परमेश्वरः ।
 तोमरं दक्षिणाद् बाहोर्वेनमालां तु वामतः^१ ॥ २८ ॥
 अङ्कुशं चैकधारं च पार्श्वभ्यामसृजत् प्रभुः ।
 ददौ चक्रं च सोमाय तोमरं वै यमाय च ॥ २९ ॥
 कालाय च ददौ प्रासं निर्ऋत्यै चाङ्कुशं तथा ।
 एकधारं ततः खड्गं वायवे प्रददौ प्रभुः ॥ ३० ॥
 सर्वेभ्यो रोमकूपेभ्यः शरान् सर्वान् समासृजत् ।
 सर्वेषामदिशत् तास्तु शरान् वै क्षुरिका अपि ॥ ३१ ॥
 तथादिशच्च सर्वेषां वर्तुलं दण्डमेव च ।
 वेदं च धनुरुद्दिश्य धनुर्वेदं चकार सः ॥ ३२ ॥
 मन्त्रं च दुष्टसंहारे तस्मिन् वेदे ह्यजीजनत् ।
 अध्येष्टास्माद्धनुर्वेदं ब्रह्मा पूर्वं चतुर्मुखः ॥ ३३ ॥
 ब्रह्मणश्च शिवं पश्चाच्छिवात् पश्चाद् बृहस्पतिः ।
 बृहस्पतेरथेन्द्रस्तु तस्माद्वैवस्वतो यमः ॥ ३४ ॥

^१ तथैव च B

यमाच्च वरुणो राजा वरुणाद्धनदस्ततः ।
 धनदादृषयः सर्वे ऋषिभ्यः सर्वदेवताः ॥ ३५ ॥

देवेभ्यश्चाथ गन्धर्वाः किनरोरगराक्षसाः ।
 एव परंपरायात^१ धनुर्वेदं विदुर्बुधाः ॥ ३६ ॥

आयुधान्यपि सर्वाणि विविधानि न सशयः ।
 प्रयोगभेदयुक्त्या तु तदस्त्रं शस्त्रमेव च ॥ ३७ ॥

निधाय^२ मोक्षणाच्चैव हन्यन्ते सर्वशत्रवः ।
 धराया च निपात्यन्ते तदस्त्रमिति कीर्तितम् ॥ ३८ ॥

येन हस्तगतेनैव हन्यन्ते सर्वशत्रवः ।
 तच्छस्त्रमिति सप्रोक्तं क्रमादसिगदादि च ॥ ३९ ॥

सर्वेषामपि चैतेषां धनुरेवोत्तमायुधम् ।
 तदाख्यातः समुद्भूतो धनुर्वेदस्तथोच्यते ॥ ४० ॥

चातुर्वर्ण्यं ससर्जादौ क्रमादक्षप्रजापतिः ।
 विप्रक्षत्रियवैश्याश्च शूद्रश्चेति प्रभेदतः ॥ ४१ ॥

ब्राह्मणात् क्षत्रकन्यायां जातो मूर्धाभिषिक्तकः ।
 स्थापितोऽस्मिन् धनुर्वेदस्त्रिभिरेव द्विजातिभिः ॥ ४२ ॥

आचार्यास्तु धनुर्वेदे धनुःशिक्षा विधीयते ।
 पञ्च वै पुरुषाः प्रोक्ता धनुर्वेदे यथाक्रमम् ॥ ४३ ॥

^१ ख्यात B

^३ आरे चैव B

^२ निधाय B

^४ क्रमादसनमादि च B

स्थितय पञ्च वै प्रोक्ता पञ्च चैव धनुषि च ।
बाणाः पञ्च च सप्रोक्ता पञ्च वै चापमुष्टयः ॥ ४४ ॥

गुणमुष्टीश्च पञ्चाहुः शास्त्रेऽस्मिञ्छस्त्रमोविदा ।
हसक शशकश्चैव चक्री च नदुकस्तथा ॥ ४५ ॥

मालव्य इति सप्रोक्ताः पुरुषाः पञ्च वै क्रमात् ।
आलीढ च तथा स्थानं प्रत्यालीढ तथैव च ॥ ४६ ॥

समपाद च वैशाख मण्डल चेति नामत ।
स्थानानि पञ्च सप्रोक्तान्यस्मिस्तन्त्रे विशेषतः^१ ॥ ४७ ॥

^२उच्छूलं ब्रह्मदत्त च बिम्बसार च पैशकम् ।
जालूकमिति पञ्चाहुर्हस्त विक्रमयोगतः ॥ ४८ ॥

^३निषद दोलकं चैव ताल चारु तथैव च ।
पद्म चैव समाख्याताः ^४क्रमेणैतास्तु मुष्टयः ॥ ४९ ॥

^५अन्वावर्त सनीप्रीति (१) ततो वाकनक ततः ।
^६व्यूहन चैकपर्व च पञ्चैते गुणमुष्टयः ॥ ५० ॥

^१ B terminate, chapter 10 with this line and has the following colophon इति श्रीपाञ्चरात्रे महासहितायामृषिरात्रे आयुधलक्षण नाम दशमोऽध्यायः

^२ B begins the 11th chapter with this line

^३ निषेद बिलक चैव ताल चारु तथैव च A B

^४ क्रमेणैतास्तु A B

^५ अन्वावत्त E

^६ ग्रहन E

¹व्यायं च विविधं प्राहुः . . . . . तथा ।

²कैशिकं सात्त्विकं चैव भरतं स्कन्ध एव च ॥ ५१ ॥

तथा ³च वत्सकर्णं च पञ्चैते व्यायसजिताः ।

उपस्थितं तथापूर्वमायतोपस्थितं तथा ॥ ५२ ॥

एते पतनदोषाश्च ⁴चत्वारः परिकीर्तिताः ।

⁵ . . . . . ॥ ५३ ॥

कैराती . . पञ्चैते गतिदोषाः प्रकीर्तिताः ।

पुरुषाश्च तथा स्थान मुष्टि चापि पृथक् पृथक् ॥ ५४ ॥

. . . . . मिति क्रमात् ।

नव दोषानपि ज्ञात्वा प्रयोक्तव्या धनुष्क्रिया ॥ ५५ ॥

सर्वदा भगवान् विष्णुर्धनुर्वेदस्य दैवतम् ।

आयुधाना च सर्वेषां स एव भगवान् हरिः ॥ ५६ ॥

तस्मादाराध्य देवेशं विष्णुं विष्णुपरायणः ।

क्रमेण मण्डलं दृष्ट्वा दीक्षान्नतपरायणः ॥ ५७ ॥

आ विद्याग्रहणान्नित्यं ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।

अर्चयेद्वै सदाविष्णुं ध्यायन् विष्णुमतन्द्रितः ॥ ५८ ॥

भक्त्या परमया युक्तस्त्वष्टाक्षरपरायणः ।

कृत्वाधिवासं क्रमशो लिखित्वा चक्रमण्डलम् ॥ ५९ ॥

¹ व्याय A B

² कैकस B

³ पाषाणगण्डं A

⁴ चत्वारि B

⁵ Gap in all MSS

अस्त्रशस्त्राणि तत्रैव अर्चयित्वा तु मण्डले ।
आचार्यमभिवाद्यादौ प्रणम्यास्त्राणि सर्वशः ॥ ६० ॥

लोकपालान् नमस्कृत्य दत्त्वा पुष्पाक्षतानि तु ।
अष्टाक्षरशतं जप्त्वा ध्यात्वा नारायणं प्रभुम् ॥ ६१ ॥

आरमेतास्त्रशिक्षां तु धनुर्गृह्य यथाविधि ।
दत्त्वा भगवते पश्चाद् दक्षिणा च यथाविधि ॥ ६२ ॥

एवमभ्यस्यतो नित्यं धनुर्वेदं यथाक्रमम् ।
शस्त्राण्यस्य प्रसीदन्ति विजयश्च रणे ध्रुवः ॥ ६३ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन व्रतेनानेन शिक्षयेत् ।
ऋषिरात्रमिति प्रोक्तं बार्हस्पत्यमनन्तरम् ॥ ६४ ॥

^१इति श्रीपाञ्चरात्रे वैष्णवसिद्धान्ते महासहितायां ^२दशसहस्रिकायां

सनत्कुमारप्रोक्तायाम् ऋषिरात्रे ^३शस्त्रलक्षणं नाम

^४दशमोऽध्यायः

ऋषिरात्र समाप्तम्^५

^१ B adds शस्त्रलक्षण समाप्तम् before colophon

^२ एकादशसहस्रिकाया B

^३ आयुधलक्षण B

^४ एकादशोऽध्यायः B

^५ B adds राजं नन्दिचूक ग्रन्थसंख्ये ३०००

A adds ग्रन्थसंख्या ८५० रङ्गराजभट्टर् पुस्तकम् । नारायणन् लिखितम् ।

All the MSS lack the Brhaspatirātra

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

	PAGE		PAGE
अअ,कारलयो यस्तु	२३५	अक्षताश्चापि पुष्पाणि	२१७
अकारश्चाष्टमे चैव	२३१	अक्षताम्भस्तु वारुण्या	२०४
अ,कारश्चाष्टमे चैव	२३२	अक्षता सर्वदा शस्ता	२९०
अ कारात्तु ककारोऽभूत्	२२८	अक्षतैर्विकिरेच्चापि	३०
अकणानतुषानेव	३५९	अक्षतैर्विविधैर्गन्धैः	२९
अकणाश्च रजोहीनाः	१७०	अक्षरात्मा स्वरात्मा च	२६६
अकामकृतमज्ञानात्	३८८	अक्षारलवणाशी च	११
अकारः केवलस्त्वेक	१३८	अक्षारलवणाशी य,	१३
अकारः प्रथम जज्ञे	२२८	अक्षिणी हृदयं नाभिं	६
अकारस्तु स्वय देवः	१३८	अक्षुद्रः पक्वसत्त्वश्च	१६६
अकारस्य लयो यस्तु	२३५	अगमद्रुमुधा देव	२४४
अकारस्य सदाविष्णु,	२२९	अगस्त्यतीर्थं श्रीसानुः	३४२
अकारे यमकान् न्यस्य	२३४	अग्न आ याहि वीतये	२०१
अकाले खे ग्रहभ्यन्ते	३३९	अग्नयो लोकपालास्ते	३८
अकूपार इति ख्यात	२४०	अग्नावाचमनीयं तु	२०४
अकृत्वा ग्रन्थिसदर्म	४०३	अग्नावोकारमुद्राया	१०३
अकृत्वा भगवत्पूजा	४०३	अग्निं प्रदक्षिणीकृत्य	८३
अकृत्वा भैक्षचरणं	४०३	अग्निं वा प्रविशेद्विष्णु	३८९
अकृत्वा व्यवधान तु	३९४	अग्निं समेधयेत् पश्चात्	१६८
अकृत्वा समिदाधान	४०३	अग्निकार्यं तत कृत्वा	१११
अकृष्णशारा, कलशा.	२८	अग्निकार्ये नियोज्यानि	१७३
अक्रियाणा च सर्वेषा	२९५	अग्निकार्ये फलादीनि	१७१
अक्लिबानप्यनिम्नाश्च	३५९	अग्निपक्वमयाम वा	३४६

अग्निप्रदक्षिणं कुर्यात्
 अग्निमुद्रेति विज्ञेया
 अग्नियाग इति प्रोक्त
 अग्निवर्णो सुरा पीत्वा
 अग्निश्च मुखतो जात
 अग्निष्वात्ताश्च तृप्यन्ता
 अग्निस्तम्भनमन्त्रोऽयम्
 अग्नीषोमीयरूपेण
 अग्नौ च कल्पयेद्देव
 अग्न्यादयस्तु संजाताः
 अग्रान्न तु प्रधानं स्यात्
 अग्राम्यैर्वर्तयन् यात्रा
 अग्रसने द्विजं स्थाप्य
 अङ्कुराणामथो वक्ष्ये
 अङ्कुराणि च सर्वाणि
 अङ्कुरास्त्वप्ररूढाश्च
 अङ्कुराश्चैकधारं च
 अङ्कुरो वामभागश्च
 अङ्कुरे वामं तु विस्तीर्य
 अङ्गत्रयसमायुक्त
 अङ्गहीना यथा लोका
 अङ्गारकस्य चाग्नेय्या
 अङ्गारचूर्णं शेषाणां
 अङ्गुलं जानुपादान्तं
 अङ्गुलं वक्त्रवलयं
 अङ्गुलीभिः समस्ताभिः
 अङ्गुलीभिश्च दीर्घाभिः
 अङ्गुलीभ्यां तु विमृजेत्
 अङ्गुलीष्वथ सर्वासु

२१० अङ्गुलेन भवेन्मूर्धा
 ३२४ अङ्गुल्याद्यन्तरेखाः स्युः
 १०० अङ्गुष्ठं च तथा कृत्वा
 ३९९ अङ्गुष्ठं तर्जनीं चापि
 २६१ अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु
 २१
 १६४ अङ्गुष्ठवद्वाङ्गुलिका
 २६२ अङ्गुष्ठमूलं ब्राह्मं तु
 ८२ अङ्गुष्ठग्रं तथा स्पृष्ट्वा
 २६१ अङ्गुष्ठग्रेण वामेन
 ८८ अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु
 १४
 ८८ अङ्गुष्ठभ्यां कनिष्ठे तु
 १७८ अङ्गुष्ठभ्यां पिधायाम्
 १७९ अङ्गुष्ठभ्यां स्पृशेदग्रम्
 २०७ अङ्गुष्ठभ्यामुमाभ्यां तु
 ४१४ अङ्गुष्ठे करमध्ये च
 १६६ अङ्गुष्ठे तु प्रकोष्ठेन
 ३२५ अङ्गुष्ठेन तु सवेष्टय
 १९३ अङ्गुष्ठेनाप्यथाङ्गुष्ठम्
 १३७ अचरा इति विज्ञेया,
 ११३ अचराणां तथा नाशो
 १५७ अचिरान्नाशमभ्येति
 ५९ अचिरेण सम्भ्येति
 २८ अच्युतादनिरुद्धोऽभूत्
 ३१९ अजः शतधृतिर्धुर्यः
 ३२५ अज्ञानारुणसंकाशो
 १८२ अज्ञलिं च त्रयोदभ्या
 ७७ अज्ञल्या प्रक्षिपेद् ब्रीहिन्

५९
 ७६
 ३२३
 १६३
 २३, ७८,
 १६३, ३१७, ३२५
 ३१७
 २३
 ३२१
 ३२०
 २३, ७७,
 २११ ६१७
 ३२२
 ३२४
 ३२१
 ३२६
 ७७
 ३१९
 ३२६
 ३२२
 २
 २
 ६४
 ३१५
 २६१
 २६९
 ३१०
 १०९
 ३५८

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४२१

	PAGE		PAGE
अणुर्बृहत् कृश स्थूलः	२६५	अत्यन्तममवत् प्रीत.	२४१
अणोरणीयानत्यन्त	३१२	अत्युष्ण राजस ज्ञेय	३६६
अण्ड तदभवद्दीर्घं	२६०	अत्र च द्विविध प्रोक्तं	५३
अत पर क्रमाज्जप्त्वा	१४८	अत्र चेद प्रवक्ष्यामि	३४४
अतः पर तु देवीना	२२०	अत्र तु प्रतिमायाम	४७
अतः पर तु न ग्राह्य	१७५	अत्र तद्देशमात्र च	४०
अतः पर न चादैवं	२३५	अत्र दोषफल वक्ष्ये	५०
अतः पर न यागस्तु	२५१	अत्र पुष्पद्वयं वर्ज्य	३६०
अतः पर न वर्णोऽस्ति	१३९	अत्र भागवतालाभे	२४९
अतः पर ब्रवीम्यस्या	११९	अत्र वर्णविशेष तु	१२६
अतः परतर नैव	३१५	अत्र वै कर्णिकाया तु	३५६
अत पूर्वं प्रवक्ष्यामि	२५३	अत्र शुद्धोदकैर्हीन	१९५
अत ऊर्ध्वं तु सायुज्यं	२१९	अत्र शून्यपुटान्यादौ	२३४
अत ऊर्ध्वं न कुर्वीत	४८	अत्र सक्षेपत प्रोक्त	२७४
अत ऊर्ध्वं न रज्जु च	६३	अत्र सप्तदश प्रोक्ताः	१८९
अत ऊर्ध्वं न वृद्धिः स्यात्	१	अत्रानुलोमजा. श्रेष्ठा	११
अतन्त्रज्ञा अदेवार्चा.	२४	अत्रापि चक्षुरादि च	७५
अतिक्रम्य गुरु पश्चात्	३९७	अत्रापि चैव पञ्चाङ्ग	१४१
अतितप्त न कर्तव्य	१८२	अत्रापि त्रिविधो न्यास.	७६
अतिरात्रफल प्राप्य	२२३	अत्रापि वर्जयेत् कुप्य	५३
अतिरिक्तमथोत्सेधे	३६६	अत्रावशिष्ट सर्व तु	८१
अतीतानागत सर्व	१४२, १४९	अत्राष्टमङ्गलान्येवं	३४
अतीतानागतोक्तिश्च	३३८-९	अत्रिर्मुनिर्जटाधारी	१२४
अतीन्द्रियविहीनश्च	३०२	अत्रिश्चापि शची चापि	१२४
अतीन्द्रियेषु च ज्ञान	३३९	अथ द्वादशभूम्यन्त	६९
अतुषा अत्वचश्चापि	१६९	अथ पुण्ये तु नक्षत्रे	४५
अतो नपुसकाख्या च	४७	अथ मन्त्रान् प्रवक्ष्यामि	४०५
अतो न्यूनं न कर्तव्य	१९७	अथ याग प्रवक्ष्यामि	२४६
अतोयनिम्नानक्लिन्नान्	३५८	अथवा गोषु वै गच्छेत्	३९७

	PAGE		PAGE
अथवा द्विगुण दत्त्वा	३९९	अधमाश्चापि चत्वार	१०१
अथवा पयसा वापि	४००	अधमोत्तममतत्तु	१९२
अथवा विषयान् सर्वान्	४००	अधर्मस्य प्रवृत्तौ तु	३०४
अथाचमनमुद्रा च	८१	अधस्तात् कापिल लोक	२८३
अथातः सप्रवक्ष्यामि	११, २७,	अधिकं चैव हीनं च	५०
४४, ६६, ७२, १३६, १४०,		अधिके तु भवेद्व्याधि	५०
१६५, १७५, १८५, ३४२		अधिवास न कुर्यात्तु	३५२
अथान्नप्राशनं कुर्यात्	७	अधिवासक्रिया कृत्वा	३०६
अथापि विष्णुगायत्री	२०५	अधोमुखास्तु कलशान्	१८८
अथाभिगमनं पूर्वं	३०७	अधोमुखास्तथा सौम्या	३०९
अथाष्टपरिवाराणां	१२३	अधोमुखौ तथाङ्गुष्ठौ	३२२
अथानुराणा मन्त्राश्च	१४०	अध्यर्धगोलकं कण्ठ	५८
अथोत्सारणमन्त्रेण	१५२	अध्यर्धमुत्तमं ज्ञेयं	२५५
अथोपस्थानमन्त्रेण	११४	अव्यात्मज्ञानमन्यच्च	८९
अथोपोष्य च पञ्चम्या	१०९	अध्वेतव्योऽयमध्याय	२८७
अदत्त्वा तु बलिं काचित्	२०९	अध्वैष्टास्मादनुर्वेद	४१४
अदर्शनेऽपि गृह्णीयात्	४६	अध्वरस्तु मया प्रोक्त	२५०
अदित्या कश्यपाज्जात.	२४१	अनन्तं गुलिकं चैव	१४५
अदीक्षिताय नो देय	१७३	अनन्तं हि फलं दद्यात्	८६
अदृष्टिर्दृष्टिरिष्टाग्नी	२७१	अनन्तकण्ठाभरण	१४७
अदेवमातृकं चापि	८६	अनन्तस्य तत् प्राच्या	११७
अदेवमातृकं प्रोक्त	८६	अनन्तो गुलिकश्चैव	१४५
अदेवमातृकं श्रेष्ठम्	८७	अनन्तो वासुकिश्चैव	१४६
अदेवमातृका या तु	८७	अनन्यदेवताभक्ता	३४९
अद्भिः सप्रोक्ष्य च शनैः.	१८३	अनया मुद्रया देव	३७५
अद्वैतं तु परं ब्रह्म	२६२	अनया शान्तिहोम, स्यात्	१२५, १३४
अद्वैतनिरतो नित्यं	१५	अनयैव दिशाहोम	१२२
अघ, शिला वा लोहं वा	२२१	अनाचान्तस्तथाभूत.	३९५
अधमं तामसे चैव	१७२	अनामामध्यमाङ्गुष्ठानि	३२१

	PAGE		PAGE
अनामिकाकनिष्ठे तु	३१९	अनेन विधिना यस्तु	१०६
अनिरुद्ध महादेव	२३७	अनेन विधिवन्मन्त्र	३८३
अनिरुद्धः प्रजानाथ	१६६	अनेनेव तु मन्त्रेण	१५२
अनिरुद्धमिति प्राहुः	२५९	अनेनैव भवेन्न्यास	१२५
अनिरुद्धमुखाज्जाता	३६३	अन्त शुद्धोदकस्थाने	२०२
अनिरुद्धोऽथ भगवान्	२५९	अन्तरस्थीनि सर्वाणि	१७२
अनिवेद्य गुरोः कृत्वा	४०३	अन्तरा गमन न स्यात्	३८
अनिवेद्य तु त किञ्चित्	२५	अन्तरान्तररेखास्तु	३५१
अनुक्ताना तु मन्त्राणा	३८३	अन्तरावरणे प्राच्याम्	३१
अनुगच्छन्ति ये त्वेन	२१०	अन्तरा श्रीगृह वापि	११५
अनुग्रहेण चाचार्य	३०५	अन्तरिक्षचराणा तु	३६५
अनुग्रहो हुतेनैव	१४४	अन्तरेखा ततः कुर्यात्	३५१
अनुधारापथ देव	३९	अन्तर्द्वितीयावरणात्	२५०
अनुनीय ततः शिष्य	४०३	अन्तर्द्विपि तथा नद्या	३९५
अनुपाशिषदाश्चापि	३६९, ३७२	अन्तर्मण्डल एवैता	१५५
अनुपोष्य तथा पीतं	४१०	अन्तर्मण्डलशूलग्राह	१५५
अनुप्रवेशमन्त्रेण	१४९	अन्तर्मुखास्तु शूलग्रा.	१५५
अनुप्रवेशमन्त्रोऽथ	१४९	अन्तर्यच्चतुरश्र तु	१५५
अनुलोम तु गृह्णीयात्	५१, ५५	अन्तर्याताङ्गुलीभिस्तु	३२५
अनुवर्णास्तथा सप्त	२९३	अन्तर्व्यतिकर कृत्वा	३२२
अनुष्टुप् च भवेच्छन्दः	३७९	अन्तर्व्यतिकरामिर्या	३२१
अनुस्वारमकारान्ताः	९५	अन्तस्तत् प्रविशेत् काले	३३७
अनूनावयवश्चापि	३०२	अन्तस्तृतीयावरणात्	२४९
अनेकशतसख्यैस्तु	२७५	अन्ते च प्रणव तद्वत्	७६
अनेन गन्धमन्त्रेण	१४९	अन्ते च प्रणव तस्याः	७७
अनेन तापसाः सर्वे	३४८	अन्ते त्रिमात्र प्रणव	७६
अनेन नीलनिर्गुण्डि	१६२	अन्यचण्डालजातीना	१५३
अनेन बलिदानेन	३७५	अन्यज वापि भुञ्जानः	३९३
अनेन विधिना पीत्वा	४१०	अन्नदानरतो भक्त	१३

	PAGE		PAGE
अन्यथा चापरे ब्रूयुः	९२	अपूपै, पूरयेद्यस्तु	२२३
अन्यथा द्रव्यविन्यास	२०४	अतोर्गामफल प्राप्य	२२३
अन्यथा पतति क्षिप्रं	४०३	अप्रमेयमनिर्देय	२३६
अन्यभक्तद्विजान्छेष्ट	४	अप्रसूता सदा शस्ता	२९१
अन्या तु लोहजा यात्र	२९	अप्रसूतासु कन्यासु	२८९
अन्याश्चार्चनिका केचित्	१८१	अब्द चान्द्रायण कुर्यात्	४०१
अन्ये तु पात्रपर्यन्ते	३५६	अब्द पयोव्रतो भूत्वा	३९९
अन्ये वा यदि तन्त्रज्ञा,	४	अब्द मूलव्रत वापि	४०१
अन्येषामपि चैतेषा	१६७	अब्द शाकव्रत कुर्यात्	४०१
अन्योन्याभिमुखौ पादौ	३३१	अब्दैर्द्वादशभिर्युक्त	३८६
अन्वावर्त सनीप्रीति	४१६	अब्दैश्चतुर्भिः संयाति	३८६
अपक्वमग्निना दग्ध	१६९	अब्रह्मण्य तत, कुर्यात्	१६१
अपक्वाना विधि चात्र	१६९	अभये अमरे अवितथे	९२
अपक्वास्तण्डुलाद्यास्तु	१७०	अभितस्त समायान्ति	३८
अपनीय जनान् सर्वान्	४६	अभिन्नाचारसमयै	३९६
अपराजितया सिक्त्वा	१८	अभिन्नावयवश्चैव	२९४
अपरे पुरुषाद्यास्तु	७०	अभिन्नासुषिराः श्लक्षणाः	१८६
अपरे स्नपन चान्यत्	२०२	अभिन्नास्तण्डुला ग्राह्याः	१६९
अपरे स्नपन प्राहुः	१९८	अभियोगे च शस्तास्तु	२८९
अपर्युषितमङ्गिन्नं	२१५	अभिवाद्य यथान्याय	३९७
अपविद्धेति विज्ञेया	८८	अभिषिक्त इति प्रोक्त,	२५०
अपस्मारग्रहस्यान्य	१६२	अभिषिक्ताद्भुः श्रेष्ठः	८५
अपस्मारस्ततस्तूर्ण	१६२	अभिषेक तु शिष्याय	२५०
अपा सदृशवर्णे तु	५२	अभ्यासात् प्रत्यया, सर्वे	३३८
अपि दुष्टग्रहाः सर्वे	१६१	अभ्यासाद्विष्णुसायुज्ये	३३८
अपुत्राणा तु यद्विस्त	४	अमङ्गलाङ्कुरो याग,	२०९
अपूपसक्तु मुद्गैश्च	१७२	अमिश्रं च निवेद्य स्यात्	१७३
अपूपानि च सर्वाणि	३५२	अमोघपाशहस्ताय	३६३
अपूपेषु च सर्वेषु	१७३, २२५	अय नमो महेन्द्राय	१२५

	PAGE		PAGE
अयनं शस्यते तस्या	३४३	अर्चना द्विगुणा कृत्वा	३८७
अयने चैव सक्रान्त्या	३८८	अर्चनाद्यास्तत सर्वे	३८४
अयने चोत्तरे कुर्यात्	३१३	अर्चना द्विविधा प्रोक्ता	७२
अयने दक्षिणे कुर्यात्	३१३	अर्चनापीठपार्श्वस्था	२५४
अयने द्वे च सक्रान्ती	३१३	अर्चनापीठपार्श्वे तु	२५३
अयने विषुवे चैव	१५	अर्चने लङ्घिते चैवा	३८७
अयाजक, कचिच्चापि	१४	अर्चयन् वै सदाविष्णु	१४
अयुत मानस ज्ञेय	५	अर्चयित्वा प्रभु देव	१६
अयुते द्वे सहस्र च	३१४	अर्चयित्वा यथापूर्वं	३६९
अयोन्या चापि योन्या च	२९२	अर्चयित्वा यथायोग्य	३६०
अयोन्या तु प्लुति, प्रोक्ता	२९३	अर्चयेच्च यथापूर्वं	३६७
अरण्याना च सर्वेषा	३४३	अर्चयेच्च सुपुष्पैस्तु	३६०
अरण्ये निर्जने वापि	१५७	अर्चयेद्वन्धपुष्पैस्तु	७९
अरण्ये पर्वते चैव	११५	अर्चयेद्वै सदाविष्णु	४१७
अरण्ये पर्वते वापि	३९९	अर्चयेन्मूलमन्त्रेण	१११
अराजक तु लोकेऽस्मिन्	३०४	अर्चितस्य तु देवस्य	२५३
अरादौ चाप्यरान्ते च	३५१	अर्चितो देवदेवेश	३०८
अरिहा दैत्यहादित्य,	२६९	अर्थेष्वप्युपदेशश्च	८९
अरुण पीतवस्त्र च	११२	अर्धक्षुर कृत्तिकाख्य	१८०
अर्कपत्रयुतं चापि	१६९	अर्धचन्द्रसम कार्य	१५६
अर्कवह्निर्हिरण्याभा	३१२	अर्धचित्र च चित्र च	५३
अर्गल चापि तं कृत्वा	२२१	अर्धचित्र न कुर्वीत	५३
अर्गल तत्प्रमाणेन	२२१	अर्धमर्ध यथापूर्वं	२५९
अर्घ्यं तु दक्षिणे न्यस्य	३१	अर्धरात्रे तदिच्छाया	५
अर्घ्यं दद्याच्च मूलेन	८०	अर्धशुद्धोदकैर्हीन	१९६
अर्घ्यं द्वितीयया दद्यात्	१९२	अर्हत्येव सदा दीक्षा	२९०
अर्घ्यं पाद्यं तथा स्नान	११८	अलकारीकृत यत्तत्	८८
अर्चनं पुनरस्यैव	१३०	अलकृत्य यथान्याय	९, २१३
अर्चना च फलं चापि	८२	अलम्बुसा कुहूश्चैव	४०, ३०९

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४२७

	PAGE		PAGE
अष्टाक्षरसहस्रेण	३९२	अष्टोत्तरसहस्र तु	१६५, ३७२
अष्टाक्षरस्ततो मन्त्र.	७३	अष्टौ कपोता नाड्यश्च	६८
अष्टाक्षरस्य पूर्व तु	२३४	अष्टौ तु कलशास्तत्र	३०
अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य	३७६	अष्टौ तु कलशास्तत्र	२४७
अष्टाक्षरस्य स्थानानि	७३	अष्टौ तु मूर्तयः पश्चात्	२६१
अष्टाक्षरादिबोज च	७६	अष्टौ विद्येश्वरा, पूज्या	३४
अष्टाक्षराश्च पादाः स्युः.	१३७	अष्टौ शून्यपुटान्यग्रे	२३१
अष्टाक्षरेण कर्तव्यं	४०८	अष्टौ स्युरधमे चैव	२५५
अष्टाक्षरेण गन्धाम्भ	२१२	असख्या कापिले लोके	२७४
अष्टाक्षरेण तोय तु	७९	असग्राह्यः स्यादाचार्य	३०४
अष्टाक्षरेण मन्त्रेण	१६८, २६५	असभवे चोत्तरस्या.	१०९
अष्टाक्षरेण वा पश्चात्	४०८	असनं च गिरीं च	१७७
अष्टाक्षरेण वा सर्व	४०७-८	असिधार तु शुद्राणां	१५३
अष्टाक्षरेण विन्यस्य	३०	असुरारिः कृतान्तश्च	१६५
अष्टाक्षरो महामन्त्र.	३७६	असुरारिर्महाविष्णु.	२६६
अष्टाक्षरो ह्यनुष्टुप् स्यात्	३७६	असुतप्रेतकान्नाशी	३०२
अष्टाङ्गान्यत्र चैतानि	१९४	असूर्यदर्शना चैव	५
अष्टाङ्गुल मुख प्रोक्त	६०	अमृजन्मानस पुत्र	२४२
अष्टादशाङ्गुलावूरू	५९	असेव्यस्त्रियमासेव्य	३९१
अष्टापदमयैर्दिव्यै	२७७	अस्त्रशस्त्राणि तत्रैव	४१८
अष्टाब्दै सिद्धिमायाति	३८६	अस्त्रस्य परम दैव	३७८
अष्टावष्टग्रहाणां तु	१६३	अस्माकमापद प्राप्ता	२३८
अष्टावायतनान्येव	२८	अस्या दशायामुत्क्रान्ति	३४०
अष्टाश्रे चैव वृत्ते च	६८	अस्वर व्यञ्जन त्वेक	१३८
अष्टाश्रे दिखर कुर्यात्	६८	अहिर्बुध्न्य पिनाकी च	३७३
अष्टासु दिक्षु पीठस्य	२१६	अहोरात्रेण वै योगे	३१४
अष्टोत्तरशत चैव	३५	अहि त्रिकालपूजा तु	३८५
अष्टोत्तरशत त्वेता	३७		
अष्टोत्तरशतं हुत्वा	३८	आअकारलयो यस्तु	२३५

	PAGE		PAGE
आकारः पुनरीकारः	२२८	आग्नेये भार्गवो रामः	३५, ३५७
आकारस्य तथा रुद्र	२३०	आग्नेये भित्तिकोणे तु	२५५
आकाशस्य च हस्तस्थ	३९२	आग्नेये मूर्तिमन्त्रेण	१९९
आकुञ्चिताग्रयाकर्ष	१४६	आग्नेये राष्ट्रनाश स्यात्	११४
आकुली क्षीरिका चापि	१७६	आग्नेये लाङ्गल चव	८०
आक्रीडापर्वतस्तत्र २७५-६, २७८,		आग्नेयश्चैव सौम्याश्च	३०९
	२८०-२	आग्नेय्या तु भवेदुष्णं	५०
आक्रीडापर्वतस्तेषा	२७९	आग्नेय्या दिशि तिष्ठन्ति	२६४
आग्नेया अपि सौम्या स्यु	१३६	आग्नेय्या द्वारदेशे तु	२८०
आग्नेयादिषु कोणेषु	१९६, २५६	आग्नेय्या स्फटिक चैव	५६
आग्नेयादीशपर्यन्त	२०७	आघ्रात च तथा मृद्र	१७५
आग्नेयान्येव रक्तानि	१७९	आघ्राय मूर्ध्नि वै पश्चात्	७
आग्नेयी दिशमासाद्य	३७०	आचण्डालान्तमन्नाद्य	४३
आग्नेयी धारणा कृत्वा	१६४	आचम्य मूलमन्त्रेण	१८, ८२
आग्नेयी शल्मली प्रोक्ता	१७९	आचम्याथ पुनर्न्यास	४०९
आग्नेये काल्पान्यास्तु	१२३	आचामयित्वा ता पश्चात्	६
आग्नेये कोणदेशे तु	१०२	आचामेत् कृतशौचस्तु	३९५
आग्नेये च चिकित्सायाः	१३३	आचारानाचरन्नेव	२६
आग्नेये च तथा शक्ते.	१११	आचार्यं च गुरु ध्यायेत्	२५
आग्नेये च रते. स्थान	१३०	आचार्यं च तथा नारी	३९६
आग्नेये चाथ दिग्भागे	२७६	आचार्यं चाप्युपाध्याय	२१
आग्नेये चैव सावित्र्या.	१०३	आचार्यं पूजयेत् पश्चात्	४३
आग्नेये जामदग्न्याय	२४९	आचार्यं कोणदेशेषु	३७
आग्नेये तु तथा वैश्य	३५४	आचार्यः पादुके दद्यात्	२४८
आग्नेये नवके मध्ये	१८९	आचार्यः प्रयतो भूत्वा	१५७
आग्नेये नैऋते चैव	१५४	आचार्यं शिल्पिभिः सार्धं	४५
आग्नेयेनैव चावेशः	१४४	आचार्यं शुद्धदेह. स्यात्	३०२
आग्नेये पुष्पतोय	२०४	आचार्यः स भवेदेव	२९८
आग्नेये प्राङ्मुखश्चैव	३५३	आचार्यः स भवेदेषा	२९९

	PAGE		PAGE
आचार्य इति चत्वारः	२४	आदाय पात्रे विन्यस्य	३६९
आचार्य उच्यते पूर्व	२९६	आदाय प्रतिमा पश्चात्	२१३
आचार्य एव प्रविशेत्	२०९	आदाय प्राङ्मुखो भूत्वा	६७
आचार्यग्रहणे योग्या,	२९७	आदाय योजयेदत्र	२३४
आचार्यन्व गतेनात्र	२०	आदित्य शुक्र इत्येव	२०१
आचार्यत्व न शूद्रस्तु	२९७	आदित्य एव मन्त्राणा	३७७
आचार्यपरिचर्याथ	२४	आदित्यश्चक्षुषो जातः	२६१
आचार्यपरिधाने च	१८७	आदित्या स्वस्तये सन्तु	३६०
आचार्यभक्षणे चैव	१७३	आदित्याभिमुखो भूत्वा	३९३
आचार्यमभिवाद्यादौ	४१८	आदित्याभिमुखो मञ्जेत्	१८
आचार्यस्तु तदा शिष्य	४०३	आदिदेव, स देवाना	२५८
आचार्यस्त्वग्रतो भूत्वा	३६१	आद्ययावाह्येहैवं	१२७
आचार्यस्य स्त्रिय मोहात्	३९०	आद्येष्वेव चतुष्केषु	६३
आचार्या, कथयन्त्येके	२०६	आधारो धागको धारी	२७४
आचार्यास्तु धनुर्वेदे	४१५	आधिस्तु द्विं धो ज्ञेयः	२
आचार्याद्भगवान्मुख्यः	८५	आनन्द पञ्च योगी	३७१
आचार्यास्त्वत्र सप्रोक्ता	१८७	आनीय प्रणवेनाथ	४१
आचार्यो देवदासो वा	२१०	आनुपूर्व्येण कर्तव्य	१४८
आचार्यो वैष्णवै सार्ध	३३	आनुलोम्य प्रशस्तं स्यात्	२४७
आज्य चतुर्विधं प्रोक्त	३६	आपो हि ष्ठेति मन्त्रेण	४०८
आत्मनि त्रितयं कुर्यात्	४१	आप्यायस्वेति च क्षीर	२०१
आत्मन्येवागतं तोय	३४७	आप्यायस्वेति यजुषा	४०७
आत्मानं गृह्य ध्यात्वा	१४५	आप्राणान्तं हरि ध्यात्वा	३९९
आत्मानं गृह्यते यस्तु	१५९	आमं तु केवलं शाक	३४६
आत्मानं च तथा ध्यात्वा	१४८	आमं वाप्यथ दग्धं वा	३४५
आत्मानं च तथा शब्दा	३९६	आमं इत्युच्यते सोऽय	३४६
आत्मानमन्यथा वक्ति	१५९	आममेव तु चाश्नीयात्	३४६
आत्मीयाभरणं सर्व	२५१	आममेव सदा मूल	३४५
आ त्वा वहन्तित्यर्थं तु	२००	आमे तु सात्त्विकाहारे	३३०

	PAGE		PAGE
आमे पक्के रसे चैव	३२९	आर्यावर्तसमुद्भूता	२९४
आम्र च पनस चैव	१७०	आलवट्टकराया तु	४११
आयत च तथा वृत्त	२१६	आलिप्ते चैव मृद्नीयात्	३५७
आयत चतुरश्रं च	२१६	आलीढ च तथा स्थान	४१६
आयत चतुरश्रं वा	६८, १३१	आलेख्ये त्वधम प्रोक्त	४८
आयतस्य त्रिकोणस्य	२१७	आलेपमत्र वक्ष्यामि	१८७
आयते चतुरश्रे च	६८	आलोड्येच्च तत् सर्व	४०८
आयामोऽत्र तु यावान् स्यात्	४९	आलोड्य त्रिफलातोये	६३
आयुधाना च सर्वेषा	४१७	आवर्ते चापि दुर्भिक्ष	५०
आयुधाना समुत्पत्ति	४११	आवहो विवहश्चैव	३७४
आयुधानि तत पश्चात्	४१३	आवाहयेत् ततो देव	१०३
आयुधानि प्रसीदाद्य	४१३	आवाहयेत् तया चैव	१३५
आयुधान्यपि सर्वाणि	४१५	आवाह्य तेन मन्त्रेण	१२०
आयुधीः सायुधीः स्वाधी.	२७२	आवाह्य हस्तिमुद्रा च	१०७
आयुर्वेदधनुर्वेदौ	१३२	आ विद्याग्रहणान्नित्य	४१७
आयुर्वेदस्य च प्राच्या	१३३	आविष्कारस्तिरस्कार	२७१
आरभेताथ कर्माणि	३०	आवेशमन्त्र उक्तोऽय	१५१
आरभेतास्त्रिक्षा तु	४१८	आवेशस्तु भवेत् तेन	१४५
आरभेद्धोमकर्माणि	३५	आशौच तु दशाह स्यात्	१०
आराधनविधिं वक्ष्ये	९८	आश्रमाणां तु सर्वेषा	३४२
आराधयत् सपत्नीकः	२४०	आश्रमाश्चैव पुण्यानि	३३३
आराधयित्वा तेनापि	३५३	आश्रमे वा गृहे वापि	१३
आराधयित्वा देवेश	३८७	आसन देयमाद्येन	११३
आराधयेत् सदाविष्णु	४०९	आसन पाद्यमर्घ्यं च	९९
आराध्य देवतास्तद्वत्	३९६	आसनं पूर्ववत् कुर्यात्	२४९
आर्जकं च वणिज्यं च	१७७	आसन विधिवत् कृत्वा	३३४
आर्द्राया च नवम्या च	१६	आसन विष्णुगायत्र्या	८०
आर्या यवोदकस्यापि	१९७	आसन शयन यानं	९८
आर्यायै नम इत्यस्या	१२०	आसनानि प्रवक्ष्यामि	३३०

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४३१

	PAGE		PAGL
आसनानि यथापूर्व	२४९	आहूतोऽधो निरीक्षेत	१५८
आसने जानुसधौ च	६२	आह्निक सिद्धिमायाति	३८६
आसने रक्तवर्णो वा	१२६	आह्निको रात्रिकश्चेति	३८५
आसने स्थापयेत् पुंसा	६२		
आसव त्रिविध प्राहु.	३९८	इकारस्तु ततो जात.	२२८
आसवश्च सुरा चेति	३९८	इकारस्तु द्वितीये स्यात्	२३१
आसीन वा स्थित वापि	११५	इकारस्तु भवेद्बुद्ध.	१३८
आसीनमेव कुर्वीत	१०१, ११५	इज्या चेति समाख्याता	३०८
आसीनस्य तथासीना	२५४	इड्या पूर्यते वायु	३३४
आसीनस्य परिवारा	२५४	इडा च पिङ्गला चैव	४०, ३०९
आसीनस्य प्रवक्ष्यामि	२५३	इडा चान्द्रमसी नाडी	३१३
आसीना कारयेद्देवी	१०८	इडा चैव सुषुम्ना च	३०९
आसीना स्थापयेत् पुंसा	३९	इडा नासापुटे वामे	३१३
आसीनाश्च तथासीने	७१	इडाया च सुषुम्नाया	३१३
आसीनौ दक्षिणे वामे	१३२	इडाया वर्तते प्राण	३१३
आसीनौ श्यामलौ कार्यौ	१२२	इडा वहति न वायु	३१०
आसुरे बलिदाने तु	३६६	इति नाम्ना तु भेदेन	२४५
आस्फोटयन्ति पितर	२०	इति प्रदक्षिणीकृत्य	३६४
आस्यते यत्र देशे तु	३३२	इति प्रोक्तो वितानादिः	१८७
आस्यते यत् स्थिराङ्गेन	३३२	इति विज्ञापितो देवै	२३८
आस्यते योगिभिर्यत्तत्	३३२	इति स्वस्त्ययन चोक्त्वा	३६१
आहारमेव योगस्य	३२८	इतिहासपुराणानि	३०८
आहाराः सात्त्विकाः प्रोक्ताः	३३०	इत्यनेनैव मन्त्रेण	१३०
आहारा राजसास्त्वेते	३३०	इत्युक्तो भगवान् पश्चात्	४१३
आहारास्त्रिविधाः प्रोक्ताः	३२८	इत्युक्तोऽभिगम, काल	३०७
आहारैः सात्त्विकैरेव	३३०	इत्युक्त्वा तु स्परेद्विष्णु	३९९
आहुकास्तु समुद्दिश्य	२४५	इत्युक्त्वा तोयमुत्क्षिप्य	३६९
आहुरूर्ध्वमुख चैतत्	७५	इत्युक्त्वा त्रिदशः सर्वे	४१३
आहुस्तमेव विद्वांस.	७४	इत्युक्त्वा दर्शयित्वा तु	३६४

	PAGE		PAGE
इत्युक्त्वा बलिदानज्ञः	३७५	ईशानशक्रयोर्मध्ये	२०३-४
इत्युक्त्वा बलिपीठे तु	३६९	ईशानसोमयोर्मध्ये	२०३-४
इत्युक्त्वा बलिमन्त्रेण	३६४	ईशानस्थानमासाद्य	३६३
इत्युक्त्वा मूलमन्त्रेण	३७५	ईशानस्य च लोकोऽभूत्	२८३
इत्येते विष्णवः प्रोक्ताः	२६८,	ईशानस्यालये कुर्यात्	२१६
	२७०-१, २७३-४	ईशानादि समारभ्य	१९
इन्द्रमग्निं यमं चैव	२५५	ईशानान्तमथाग्न्यादि	१५६
इन्द्ररात्रं प्रवक्ष्यामि	२२१	ईशाने च तथाग्नेये	१००, १५६
इन्द्रवल्लीं सदाभद्रा	१७८	ईशाने बडवाग्नेस्तु	९९
इन्द्रवल्त्यङ्कुरं चैव	१९६	ईशाने मधुविन्यास,	२०३
इन्द्रश्चाग्निर्यमश्चैव	३७१	ईशाने वासुदेवस्य	२४९
इन्द्राग्न्योर्म्यभागे तु	२०३-४	ईश्वरं सर्वदेवानां	२५८
इन्द्राग्न्योर्म्यमारभ्य	२००		
इन्द्रादि स्थापयेदष्टौ	६७	उकारस्तु भवेद् ब्रह्मा	१३८
इन्द्रादीशानपर्यन्त	३४, १८८	उकारस्य परो ब्रह्मा	२२९
इन्द्रियाणि दश प्राहु	३४०	उक्तं वा गुरुणा कुर्यात्	३८९
इन्द्रियेषु च सर्वेषु	३३८	उक्तं, खलु विशेषस्तु	३५४
इन्द्रो वज्रोपमस्यापि	२१७	उक्तस्तु कापिलो लोक,	२८४
इन्द्रो विवस्वान् पूषा च	२४१, ३७४	उक्तास्तु तान्त्रिका मन्त्राः	४०८
इषे त्वेति च लोहाम्भ,	२०१	उक्तस्तु देवताशापे	३९६
इष्टकाधानहोमं च	६६	उक्ता लक्षणशुद्धिस्तु	३०२
इष्टकाभिस्ततः कुर्यात्	५६	उक्तो वामनलोकास्तु	२८१
इष्टकास्तक्षकः कुर्यात्	६७	उक्तो व्यस्तक्रमश्चात्र	१४५
इह भोगान् परान् भुक्त्वा	२२२	उक्तो ह्यास्यलोकोऽयं	२८२
		उक्षभ्यां च सवर्णाभ्यां	६६
ईहकारलयो यस्तु	२३५	उग्रो निग्रः समग्रश्च	२७३
ईकारश्च द्वितीये च	२३२	उच्चाटनं विसर्गान्तं	१४०
ईदृग्विधानां शेषाणां	२१५	उच्चारयेत्तु प्रणव	३१४
ईशानगोचरे कुर्यात्	२०३	उच्छिष्टं विरसं चैव	३३०

श्लोकानामधानुक्रमणो

४३३

	PAGE		PAGE
उच्छिष्टादीनि सर्वाणि	२०९	उत्तरे दक्षिणे चैव	४२
उच्छूल ब्रह्मदत्त च	४१६	उत्तरे पञ्चगव्य तु	३१
उच्यन्ते क्रमयोगेन	२५७	उत्तरे वेदिकायास्तु	२९, १८५
उज्जहार ततो वेदान्	२३९	उत्तानितकरो भूत्वा	३२६
उत्कटो विकटश्चैव	२७६	उत्तानिता तथोत्ताने	३२५
उत्कीर्णा, क्रिमिदुष्टाश्च	५४	उत्थापयित्वा केतूश्च	२०९
उत्क्रम वर्जयेत्तत्र	१८२	उत्थापयेच्च मार्गोस्तु	१८२
उत्क्रोशनो विसारिश्च	२८०	उत्थाय च पुनर्भुक्त्वा	३९३
उत्तम तु फल चित्रे	४८	उत्थाय त्रि. परिक्रम्य	८३
उत्तम सात्त्विके प्रोक्त	१७२	उत्थायानुगुण चात्र	२५
उत्तमर्ण इति ज्ञेय	३०१	उत्थितो निर्दहेद्दोषान्	३३५
उत्तमर्णस्य कन्याया	३०१	उत्पल मिश्रक चैव	१७६
उत्तमश्चानुलोभ्येन	२९१	उत्पाद्य शोणित गात्रे	३९७
उत्तमस्नपन ह्येतत्	२०१	उत्सव कथयिष्यामि	९९
उत्तमा, परिवारास्तु	११६	उत्सवे विष्णुपञ्चम्या	१८४
उत्तमा षोडश प्रोक्ता	२५६	उत्सवेष्वपि य कुर्यात्	२१९
उत्तमा क्षतयोनिश्च	२८९	उत्सेध च तथा न्यून	३६६
उत्तमा द्वादश प्रोक्ता	१०१	उत्सेध पालिकायास्तु	२०६
उत्तमाधमयोगेन	२५४	उत्सेध प्रतिमायाश्च	२२१
उत्तमा मध्यमाश्चापि	२५३	उत्सेधमानविस्तार	२८
उत्तमास्तु परीवारा	२५३, २५५	उत्सेधश्चापि चायाम	५६-७
उत्तमोत्तममेतत्तु	१९६	उदकस्तम्ममन्त्र तु	१६३
उत्तर नवम प्रोक्त	७६	उदकोत्पवने चैव	१८७
उत्तरद्वारपालौ तु	२८६	उदरं पूरयित्वा तु	३१४
उत्तरस्या तु वा कुर्यात्	१०७	उदरे पद्मभूष तु	१४७
उत्तरस्या दिशि सदा	२५७	उदानस्तु सुषुम्नाया	३११
उत्तराभिमुखद्वार	१०६	उदानाय समानाय	१६
उत्तरे दक्षिणद्वार	१०८	उदितो व्यवहारस्तु	५
उत्तरे दक्षिणे कुर्यात्	९८	उदीचीं दिशमासाद्य	३७१

	PAGE		PAGE
उदुम्बरश्च न्यग्रोध	१९४	उपमन्युरुमा चापि	११६
उदुम्बरस्य चोदीच्या	३७	उपमन्युर्जटाधारी	११६
उद्गारं वमनं हिक्का	३११	उपरिष्ठाच्चतुर्दिक्षु	६९
उद्द्योतद्योतकृद्द्योत	२७६	उपवासत्रयं कुर्यात्	३८७
उद्धरेच्च स्वमन्त्रेण	१९६	उपवासत्रयं कृत्वा	४०३
उद्धरेत् पञ्च मात्रास्तु	२३५	उपवासेन सा नश्येत्	२९३
उद्धरेद्ब्रह्मबीजेन	१९५	उपवासे प्रशस्तानि	३४३
उद्धारं वा समासस्तु	१३९	उपवीतं तथाष्टम्या	१२७
उद्धारक्रम एष स्यात्	२३४	उपशूलं प्रकुर्वीत	६२
उद्धारश्च न कर्तव्य	१४१, १४३	उपस्थितं तथा पूर्वं	४१७
उद्धारश्च समासश्च	१४१	उपादानं प्रवक्ष्यामि	३०७
उद्धारं व्यस्तमेदं स्यात्	१३९	उपाध्यायं तथा शस्त्रा	३९६
उद्धते तु न गृह्णीयात्	१४१	उपासकेन्द्रं इत्युक्तं	३८५
उद्योजयति कर्माणि	३११	उपासितो भवेद्देव	३०७
उद्वासनं तु बीजेन	११८	उपेत्य विष्णुपञ्चम्या	३८८
उद्वासयेच्च गायत्र्या	१२३	उपेन्द्रं पुण्डरीकाक्ष	२६३
उद्वासयेत् ततो देव	१०४, ११४	उपेन्द्रं प्राकृतं पुण्य	१६५
उद्वासयेत्तु देवेश	१११	उपैति चेत् स्वकं देहम्	३९०
उद्वास्य देवदेवेशं	६	उपोष्य च द्वितीयाया	१०४
उन्नम्य जानुनी चोभे	३३२	उपोष्य वाग्यतो भूत्वा	११४
उन्नम्य जानुनी जङ्घे	३३१	उपोष्य विधिना पीत्वा	३९७
उन्नम्य विष्णुगायत्र्या	३६९	उता विन्यस्तबीजा तु	८७
उन्मत्त पाटलं चार्कं	१७६	उभयं योजयेद्यत्र	४०८
उन्मीलितस्तथा जीव.	३३७	उभयत्र यथाशास्त्रम्	७२
उन्मुग्धः	३७४	उभयाङ्गुष्ठमुद्रा सा	३२०
उन्मूलनक्रमस्तेषां	३३६	उभयोः करयोर्मध्यम्	३२६
उपपन्नं कुष्ठं	१८३	उभाभ्यां मिश्रिताभ्यां वा	४०७
उपदिष्टं पञ्चरात्र	२४५	उभौ निवेश्य पादौ च	३३१
उपपातकिना वक्ष्ये	४०१	उभौ हस्तौ पुटौ कृत्वा	३१९

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४३५

	PAGE		PAGE
उर कण्ठ गिरिश्चैव	१४७	ऊर्ध्वं च पञ्चहस्त च	६८
उरस्यनेन मन्त्रेण	१५०	ऊर्ध्वं प्राणस्त्वह प्रोक्त	३१३
उल्कास्यो बकास्यश्च	२८२	ऊर्ध्वबाहुस्ततो भूत्वा	१९
उल्लखले तत कृत्वा	३५८	ऊर्ध्ववक्त्र भवेत् पद्म	३१४
उल्लेखश्च सुलेखश्च	२८४	ऊर्ध्वी तु तर्जनी कृत्वा	३२६
उशीर कुङ्कुम चैव	१९३	ऊर्ध्वी तु मध्यमा कृत्वा	३१६, ३१८
उपायाश्चापि वायव्ये	१३०	ऊर्ध्वाङ्गुष्ठद्वया या च	३२०
उष्णाम्भो दक्षिणस्या च	३१	ऊर्ध्वीकृत्य च बद्धैकाम्	३३२
उष्णिक् छन्दस्तु विश्वस्य	३७७	ऊर्ध्वीकृत्य तथाङ्गुष्ठौ	३२२-३
उष्णिक् छन्दस्तु सप्रोक्त	३८२	ऊर्ध्वीकृत्याङ्गुली सर्वा	३२३
उष्णिक् छन्दस्तु सर्वस्य	३७७	ऊष्मवत्तु प्रगस्त म्यात्	२१५
उष्णीषमङ्गुल चापि	५८	ऊर्ध्वापोहविधानञ्च	३५०
उष्णीषमङ्गुल प्रोक्त	५८		
उष्णोदक दशम्या तु	१९२	ऋकारश्चन्द्रमा ज्ञेय	१३८
उष्णोदकमथेशाने	२०४	ऋकारस्तु चतुर्थे तु	२३१
उद्यमान समानस्तु	३११	ऋकारस्तु ततो जात	२२८
उद्यमानस्तु गान्धार्या	३१०	ऋक्ष वा महिष वापि	४०२
		ऋग्विधाता तथाग्नेया	१९
ऊकारलयो यस्तु	२३५	ऋग्वेदस्तु हकार स्यात्	२३१
ऊकारस्य शशाङ्कस्तु	२३०	ऋग्वेदस्य प्रतीच्या तु	१०३
ऊढा च क्षतयोनिर्या	२९०	ऋचा प्रथमया पाद्य	३३
ऊढा भर्तु क्षताया तु	२९०	ऋचेद विष्णुरित्येव	३०
ऊढा याक्षतयोनिश्च	२९०	ऋजुर्वक्त्र कृपावास	२६८
ऊनक्षत्रिय इत्युक्त	३००	ऋज्वासन यथापूर्व	३३१
ऊरुयुग्मे तु विन्यस्य	२३९	ऋज्वासन यथायोग	३३१
ऊरुश्चापि तथा जङ्घा	६०	ऋणत्रयं हि य कुर्यात्	३
ऊर्णामय च तत् सर्व	२८	ऋतुकाले रमेत् पत्नी	५
ऊर्णामयेन सूत्रेण	२११	ऋतुगामी मिताहार	१२
ऊर्ध्वं च तादृशा लोका	२७६	ऋषभ दक्षिणा दत्त्वा	४०१

	PAGE		PAGE
ऋषि. कृष्णो गदामन्त्रे	३७९	एक वाप्युपवास च	३८७
ऋषिच्छन्दोविधिं वक्ष्ये	३७६	एक एव परिक्रम्य	३६३
ऋषिच्छन्दोविशेष च	२२	एक एव तु शूद्राया	२९३
ऋषिद्वयश्च महद्दुश्च	३७४	एककालो द्विकालश्च	३८४
ऋषिरात्र प्रवक्ष्यामि	३०७	एकजङ्घा स्थिरीकृत्य	३३२
ऋषिरात्रमिति प्रोक्तं	४१८	एकदा लङ्घने कृत्वा	३८७
ऋषिर्गुरुत्मान् विशेष्य	३८२	एकवार ततः खड्ग	४१४
ऋषिर्धाता नवाक्षर्या.	३७८	एकनेत्रस्त्रिनेत्रश्च	२६९, २८१
ऋषिर्धात्रर्ककवीश	३८०	एकपत्र च नाराच	१८०
ऋषिर्ब्रह्मा समुद्दिष्ट	३८२	एकपद्म च पद्म च	१९६
ऋषिर्मधवमन्त्राणा	३८०	एकवेरविधाने चेतु	३२, ३८, ८२
ऋषिर्मुसलमन्त्रस्य	३७९	एकवेरविधाने तु	३२
ऋषिर्वराहमन्त्रस्य	३८०	एकवेरविधानेन	७२
ऋषिवे नागदो ज्ञेयः	३७९	एकवेरविधि प्रोक्त	५७
ऋषिर्वै वासुदेवस्तु	३७९	एकवेरविधिस्थाने	७२
ऋषिश्च सूर्यमन्त्राणा	३८०	एकभूम्यादि कुर्वीत	६९
ऋषिस्तु खड्गमन्त्रस्य	३७९	एकवर्णा भवेच्छुद्धा	५१
ऋषिस्तु पद्ममन्त्रस्य	३७९	एकषष्टिद्विसाहस्रं	१८१
ऋषिस्तु शङ्खमन्त्रस्य	३७९	एकस्मिन्नेव काले तु	३८४
		एकहस्तादि कुर्वीत	६९
ऋकारस्तु चतुर्थे तु	२३२	एकाशमधिक ज्येष्ठ	३
ऋकारोऽपि च लृकार-	२२८	एकादश तमोरूप	७९
		एकादश दक्षिण तु	७६
लृकारस्य भवेत् सूर्यः	२३०	एकादश फलाम्भस्तु	१९१
		एकादशं भवेज्जानु	७५
लृकारस्तु भवेदग्निः	१३८	एकादशाश्च कुर्याद्वै	२१६
लृकारस्य तथा चाग्नि.	२३०	एकादश्या च रत्नाम्भ	३३
		एकादश्या तथा धूर्प	१०९
एक कुम्भं तु निर्दोष	३४	एकादश्या तु द्वादश्या	३३६

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४३७

PAGE		PAGE
एकादश्यामुपोष्याथ	१२७	एते तु कलशा. प्रोक्ताः १८६
एकान्तचिन्तना देवे	३४०	एते तु द्वादशादित्या ३७४
एका मात्रा त्वकारे च	२३३	एते द्वादशमेदेन ३८६
एकारस्तु ततो जात	२२८	एतेन त्रितयेनैव १४०
एकारस्तु भवेत् षष्ठे	२३१	एतेन देवा वः-याः स्यु १४०
एकाशीतिपदे यत्तत्	१८९	एतेनैव तु य स्थित्वा ३४७
एकाहमपि य कुर्यात्	२१९	एतेनैवाभिचारार्थी १३५
एकेन पूरणेनापि	२२७	एते पतनदोषाश्च ४१७
एकैकस्य च लोकस्य	२६२	एते बहि परीवारा २५७
एकैवात्र दशा प्रोक्ता	३४०	एते भागवता. प्रोक्ता ३४८
एकोनविंशतिर्ज्ञेया	६२	एतेभ्यो द्वादशेभ्यस्तु २६१
एको नैको युवा वृद्ध	२६७	एतं शत दिशि प्रोक्ता २६७
एत एव भविष्यन्ति	३४१	एतेषा चैव सर्वेषा २
एतद्यशस्यमायुष्य	९६	एतेषा दैवत चापि ३८१
एतन्नामानि सर्वेषा	१८१	एतेषा फलसपत्ति ३८६
एतन्मन्त्रविदा प्रोक्त	४१०	एतेषा मिश्रकं सर्व २१६
एतयोरेव कुर्वीत	११७	एतेषा यजनादेव ३०३
एतयोर्दक्षिणस्या तु	२६५	एतेषामपि मन्त्राणा ३८१, ३८३
एतयोर्दीपन चैव	१४३	एतेषामपि सर्वेषा ७०, २७५
एतास्तु परिवारेभ्य	८१	एतेषामप्यलाभे तु १७२, १९६, ३३२
एतानि चैव सगृह्य	३५७	एतेष्वपि च न स्नायात् १७
एतान्येव पशुभ्य	१५	एतेष्वपि च सर्वेषु ३५४
एतावताप्यनिर्माल्य	१८४	एते सूक्ष्मा. समाख्याता. २६१
एतासामपि सर्वासा	८७, २८८-९	एतैरेव तु कुर्वीत १५७
एतासामप्यलाभे तु	३३३	एतैर्गुप्तान्यचिन्त्यानि २७६
एतास्तु मूर्तयस्त्वष्ट्री	२६१	एतैर्मन्त्रैस्तु कर्तव्या ४०६
एतास्वपि च सर्वासु	१७	एतैश्चान्यैश्च यो भक्त्या २२४
एते चान्ये च जीवन्ति	२०	एतैस्तु मङ्गलै सार्ध ३६१
एते चान्ये च बहवः	१६७	एभिः पद्मानि सर्वाणि ३५१

	PAGE		PAGE
एरकाया तु कृताया	२११	एव पूजयत कामा	१३५
एव कर्माणि सत्यज्य	१२	एव पूजयतो भक्त्या	१३३
एव कुर्यात् स्थिता देवी	१२०	एव पूरककुम्भौ तु	४१
एव कृता तु या मुद्रा	३२३	एव प्रतिष्ठा कृत्वा तु	१०८, ११०,
एव कृते पञ्चगव्ये	४०८	११७, १२० १२२, १२५, १३२	
एवं कृते परीवारा.	२५७	एव रज्जुमय कृत्वा	६३
एव कृत्वा करन्यास	७९	एव लिङ्गैर्ग्रहान् ज्ञात्वा	१५९
एव कृत्वा क्रमान्यास	१४७	एव वायुजय कृत्वा	३३८
एव कृत्वाथ नत् कूर्म	२४०	एव वितानके चापि	२५१
एव कृत्वाधिवास च	३७	एवविधैस्तथा लिङ्गै	१५८
एव कृत्वा बहिर्ग्रामात्	२०९	एवविधैस्तथा लोकै	२८०-२
एव कृत्वा यथापूर्व	११४	एव विष्णोस्तथा लिमे	२१७
एव क्रतुर्मया प्रोक्त	२५१	एव विष्ण्वालये कुर्यात्	२१६
एव च पूजयेद्भक्त्या	११२	एव वै देवतास्तेषा	३७९
एव च पौर्णमास्या तु	१३५	एव शास्त्रान्तरान्वेषी	७१
एव च बन्धन प्रोक्त	१८३	एव शूल क्रमात् कृत्वा	६२
एव च मण्डपे सर्व	२९	एव सपूजयेद्देव	१०७
एव च विधिना कार्य	१०८	एव सपूजयेद्विद्वान्	१२६, १२८
एव ज्ञानसमायुक्ता	२४३	एव सर्व समालोक्य	२४७
एव तु पूजयित्वाम्भ.	२००	एव सूक्ष्मशरीरा हि	२५९
एव दशाङ्गुल प्रोक्त	५९	एव स्थिते चक्रपद्मे	३१३
एवं दीर्घस्वरा जाता	२२८	एव हि तपसा लब्ध्वा	३४९
एव देवेश्वर कुर्यात्	१२४	एवमभ्यस्यतो नित्य	४१८
एव द्वितीयावरणे	३५३	एवमष्टौ समुत्पन्ना.	२२८
एव ध्यायेद्यथान्यास	७९	एवमाचमन प्रोक्त	२४
एव नित्य परिभ्राम्य	२११	एवमादि क्रमात् कुर्यात्	६८
एवं परपरायातं	४१५	एवमादीनि चान्यानि	८६
एव पुराणं सर्व व.	२४५	एवमाद्या महानागा-	१४६
एव पुराणे जीर्णे च	४३	एवमाद्यास्तथा चान्ये	३२८

	PAGE		PAGE
एवमास्थापनादीना	४१	एषु सर्वेषु चत्वार	२४
एवमिष्टे हृताशोऽस्मिन्	१००		
एवमुद्धृत्य सर्वं तु	२३४	ऐकाग्र्यं च तथा विष्णौ	३३९
एवमेकेन यागेन	१००	ऐकारस्तु भवेत् षष्ठे	२३२
एवमेतत् परिक्रम्य	३६८	ऐन्द्रादि प्राङ्मुखो भूत्वा	६६
एवमेव चतुर्दश या	१३३	ऐन्द्रादि सोमपर्यन्त	७०
एवमेव तमष्टम्या	११८	ऐन्द्रे तु ब्रह्मकल्श	१९४
एवमेव तु शेषाणां	८९	ऐन्द्राद्यास्तु महादिक्षु	२५६
एवमेव तृतीयाया	१०६	ऐरावतस्य वारुण्या	१२५
एवमेव त्रयोदश्या	१३१	ऐशानी दिशमासाद्य	३७१
एवमेव प्रकारेण	२८७	ऐशाने चाक्षतान् न्यस्य	३१
एवमेव स्थितिन्यासे	७८	ऐशाने तु चतुर्थेन	१९९
एष आचार उद्दिष्ट	२९७	ऐशाने नवके मध्ये	१८९
एष आवेशमन्त्रस्तु	१६०	ऐशाने मधु विन्यस्य	३१
एष एव क्रम प्रोक्त	१२७	ऐशान्या तु घषोत्कश्च	१९
एष त्वष्टाक्षरन्यास	७८	ऐशान्या दिशि ये प्रोक्ता	२७३
एष निग्रहमन्त्र स्यात्	१५०	ऐशान्या मण्डप कुर्यात्	२९
एष भक्षणमन्त्रस्तु	१६०		
एष मन्त्रसमुद्देश	९५	ओकारस्य पुट चाद्य	२३४
एष मोक्षणमन्त्रस्तु	१६२	ओं नमश्चक्रक्रोधाय	१६०
एष वेधनमन्त्रस्तु	१६१	ओ नमश्चण्डक्रोधाय	१६१-२
एष वै दैवत तेषां	३८१	ओ नमश्चण्डासिधराय	१६१-२
एष वै सङ्घटिन्यास	७४, ७६	ओ नमो गणपतये	१६३
एष संक्षेपतः प्रोक्त	२१४	ओं नमो गणाधिपतये	१०७
एषा मात्राक्रमश्चैव	३३४	ओं नमो भगवते कृष्ण	१५१
एषा सकलयागे तु	२४८	ओ नमो भगवते चण्डचक्र	१५२
एषामन्यतमं ग्राह्य	२५४	ओं नमो भगवते नारायणाय	१५०
एषामा षोडशाद्वर्षात्	८	ओं नमो भगवते महाविष्णवे	१४९
एषु वर्णपुटेष्वादौ	२३१	ओं नमो भगवते वरुणाय	१६४

	PAGE		PAGE
ओं नमो भगवते वायवे	१६४	कणैस्तु भवति व्याधि	३५९
ओं नमो भगवते वासुदेवाय	१४९	कण्ठनालश्च कण्ठश्च	६७
ओं नमो भगवते विष्णवे	१४९,	कण्ठमङ्गलमुद्दिष्ट	५९
१५१-२, १५९, १६३		कथयामि यथायोग	३५१
ओं नमो भगवते सर्वेश्वराय	१५२	कथयामि यथावत्ता	९२
ओं प्रणवः	९१	कथयामि यथाशास्त्र	१४७
ओं प्रो नृं ठ इति प्रोक्तः	१४७	कथितं ब्रह्मरात्रे तु	३५२
ओं विष्णवे नमः	१९०	कथितः सूर्ययागस्तु	११४
ओं वैवस्वताय विद्महे	१२२	कथितानि निवेद्याना	१७१
ओं सहस्राक्षाय विद्महे	१२५	कथितानि यथायोग	३३४
ओङ्कारस्य तथा दक्ष	२३०	कदम्ब वज्रवृक्ष च	१७६
ओङ्कारात् पुनरङ्कार	२२८	कदम्बस्तिलको बिल्व	५४
ओषधीनां क्रम वक्ष्ये	१७१	कदलीफलमेक तु	१६९
		कदाचिन्नाप्रसूताया	२१५
औङ्कार पुनरङ्कार	२२८	कनिष्ठया पूर्वभागे	७८
औङ्कारश्च भवेद्विष्णुः	१३८	कनिष्ठा दक्षिणा वेष्टय	३२१
औङ्कारस्य हरीशौ तु	२३०	कनिष्ठाद्यन्तमत्रापि	७६
औदुम्बराश्च काश्मर्यः	३७	कनिष्ठिका	१६३
औषासनस्य चोदीच्या	९९	कनिष्ठिकानामिकाभ्या	३१८
और्वशेयश्च शक्तिश्च	३७५	कनिष्ठिके तु विस्तीर्य	३२०
		कनीयान् यदि तन्त्रज्ञ	३
ककारः प्रथमे चैव	२३२	कन्द नाभिर्भवेन्मूलं	३०८
ककारः स्वयमाकाशः	२३०	कन्दर्पो दर्पदो दर्प	२७४
ककारात्तु चकारोऽभूत्	२२९	कन्दली स्थलपद्मं च	१७७
ककारादीनि चैतानि	१३८	कन्या च द्विविधा प्रोक्ता	८८, २८८
कक्षीवान्नारदः कण्व	३७४	कन्या च विधवा चैव	२८८
कटिदण्डस्य चायामः	६०	कन्याया च क्षताया तु	२९०
कटुकण्टकिनो वृक्षाः	५३	कपालिनं चेश्वर च	२५६
कटुमूलवणास्तीक्ष्णाः	३३०	कपित्थ कर्करी चापि	१७०

श्लोकानामध्यानुक्रमणी

४४१

	PAGE		PAGE
कपिल कथपो दक्ष	१०१	कर्मयोगी भवेत् पूर्व	३३४
कपिला विष्णवे दत्त्वा	३९०	कर्माणि साधयेन्नित्यं	२४
कपिलागोमय ग्राह्य	२१५	कर्मात्मा जीवसंशोऽस्मिन्	३१२
कपिलायास्तु यद्रव्य	४०६	कर्माचौ कर्णिकामये	११३, १३५
कपोतसदृशो वर्णो	५१	कर्माचौ कर्णिकाया तु	९८
कमण्डलु दण्डकाष्ठ	१५४	कर्माचौ तत्र विन्यस्य	१०५, १११
कमल करवीर च	१७६	कर्माचौ रुद्रगायत्र्या	११७
कमलेश कलानाथ	२७४	कर्माचौ वाग्यथावाच्या	३२
कमलै करवीरैश्च	११४	कर्माचौ शयनस्था वा	३५
करक मणिक चैव	३०२	कर्माचौ बहुबेरे तु	३२
करन्यास तु देवस्य	७९	कर्माचौमर्चनापीठे	३९, १०७
करविन्द करीर च	१७०	कर्माचौया तु कर्तव्या	७२
करव्यतिकर कृत्वा	३२२	कर्माचौया परीवारा	७२
करोति मास्तो नाग	३११	कर्माचौ स्थापनाचैति	२८
करोति वाञ्छित सर्व	१५०	कर्माचौस्नपनार्थ तु	२९
करौ च विमृष्टौ कृत्वा	३२५	कर्मेन्द्रियास्तवर्गस्तु	१३८
करौ तु सपुटौ कृत्वा	३२०, ३२२	कलश पादुका चैव	१५५
कर्ण त्रियङ्गुल प्रोक्त	२८	कलशस्त्वेक एव स्यात्	२४९
कर्णस्थित महापद्म	१४७	कलशा क्रमश प्रोक्ता	१८६
कर्णिकाया न्यसेत् पूर्व	७३	कलशा सर्वदा यागे	२४८
कर्णिकावलय कुर्यात्	३५०	कलशाना च देवस्य	३४
कर्तव्य विधिना सर्व	१४३	कलशाना च विन्यास	१९८
कर्तार सर्वविश्वाना	२५८	कलशाना तु विन्यास	३५२
कर्ता विकर्ता गहन.	२७१	कलशाना तु सर्वेषा	१९७
कर्तु चेन्निग्रह तेषा	१४२	कलशाना यथान्यास	१९१
कर्तु कारयितुर्वापि	३५९	कलशान् प्रातरुद्रास्य	४६
कर्तु कारयितुश्चापि	१२७, २०७	कलशान् विन्यसेन्मन्त्री	१९९
कर्तुमिच्छति चेच्छान्ति	१४२	कलशा मृन्मयाः प्रोक्ता	१८६
कर्परः कर्पट, कन्द.	२७४	कलशा ये तु सप्रोक्ता.	१९८

	PAGE		PAGE
कलशा लोहजा प्रोक्ता	१८६	काम्यक दण्डकारण्य	३३३
कलास्ता एव स्थूलेन	२६२	कायमङ्गुलिमूल तु	२३
कलौ युगे तु सवेधा	१२७	काथिकी च प्लुतिर्या तु	२९२
कल्पधन्विय इत्युक्त	२९९	कारकाश्च क्रियाश्चैव	२७१
कल्पधन्वियकन्याया	२९९	कारञ्जर मतङ्ग च	८४
कल्पब्राह्मण इत्युक्त	२९९	कारयेच्छान्तिहोम च	३६
कल्पयेत् परिवाराणा	८०	कारयेच्छेषकर्माणि	९८
कल्पवैयस्तु स प्रोक्त	२९८	कारयेत् प्रतिमा पश्चात्	१०६
कल्पवैयस्य कन्याया	२९९	कारयेन्मण्डप चापि	२४७
कल्हार किशुक चैव	१८१	कारयेद्दोहपाषाण	९७
कवच चैव सूर्याय	४१४	कारकान् वा तदा पश्येत्	१७
कवर्ग पञ्च भूतार्ग	१३८	कार्कोटक च पद्म च	१४५
कव्यादो नैर्ऋते पश्चात्	९९	कार्कोटकश्च पद्मश्च	१४५-६
कषायं च तथाष्टाङ्ग	१९३	कार्पासमूलसयुक्त	६४
कषाय नवमं ज्ञेयं	१९१	कार्ये चामरधारिण्यौ	१२४
कषाय मानुषे प्राच्या	१९९	कार्ये चामरहस्ते तु	९८
कषायम्य यमो देव	१९७	कालं त विषुव प्राहु	३१३
कषायाम्लादिसयुक्ताः	३२९	कालप्राप्तान् स्वय भुक्त्वा	३९३
कषाये सर्वमालोढ्य	५५	कालभोग्य कालयोग्य	२६९
काश्यघण्टाध्वनिर्यत्र	४७	कालमत्र प्रवक्ष्यामि	१७९
कार्कं पाषण्डिन वापि	१६	कालमेघप्रतीकाश	२३६
काना यदि स्याच्च	३	कालयोग प्रवक्ष्यामि	१७८, ३४३
कानिचित्त्वन्तरस्थीनि	१७२	कालयोग स उद्दिष्ट	२२२
कानीनं वर्जयित्वा तु	२८९	कालयोगप्रमाणेन	४८
कान्त्याश्चापि प्रतिष्ठा तु	३८१	कालयोगातिरिक्त तु	२२२
कामक्रोधसुराद्यून	३	कालयोगो न चाप्येषा	१७९
कामयाग इति प्रोक्त	१३१	कालमेरिह तल्लोक	२७७
कामश्रीधरयोर्मध्ये	२५६	कालाय च ददौ प्राप्त	४१४
कामेन गत्वा चण्डाली	३९०	काली कालश्च कालात्मा	२६९

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४४३

	PAGE		PAGE
काले तु लङ्घिते पश्चात्	३८७	कुम्भक केवल कुर्यात्	३३५
कावेरी ताम्रपर्णी च	३३३	कुम्भकाले भवेदेव	३१४
काश चैव कुश चैव	१७७	कुम्भके च जिता एव	३३७
का० यपोऽत्रिर्वसिष्ठश्च	३७४	कुम्भके चैव रुध्यन्ते	३३५
कापायाजिनवासास्तु	१५	कुम्भकेन निरुद्ध तत्	३३७
काष्ठैर्वा पञ्जरं कुर्यात्	२२१	कुम्भकेन निरुद्ध तु	४१
किञ्चिद्व्यतिकराङ्गुष्ठा	३२५	कुरुक्षेत्र गया चैव	८४
किंनराणां च सर्वेषां	१४३	कुरुते स पुनर्व्यान	३११
किशुक पारिमद्र च	१७६	कुर्याच्चामरधारिण्यौ	११२
किरीट मुखतोऽप्यर्ध	६४	कुर्याच्छरीरसवेष्ट	६४
किरीटहारकेयूर	१२४	कुर्यात् तथोत्तरग्रीव	६९
किरीटाकारमुष्णीष	२५०	कुर्यात् तदर्चना वापि	३८९
कीर्तयेन्मुनिदेवाश्च	१५८	कुर्यात् तन्मण्डले पुष्प	३५०
कुङ्कुम चैव कुष्ठ च	५५	कुर्यात् तस्मिंश्चतु स्तम्भा	२७
कुटिल कुटिलाक्षश्च	२७८	कुर्यात् पुरुषसूक्तेन	३६
कुण्डमुद्रेति सा ज्ञेया	३२३	कुर्यात् प्रासादविस्तार	६९, ९७
कुण्डल मण्डल भूत	१६०	कुर्यात् सभाषण चापि	२५
कुत्सने वैष्णवानां च	३९६	कुर्यात् सर्वप्रयत्नेन	२२०
कुण्डल्येव हरिश्चात्र	१७०	कुर्यात् स्थानमनेनैव	१२०
कुबेराक्षो महाक्षश्च	१६६	कुर्यात् स्थानेषु सर्वेषु	२१७
कुब्जवामनकौ प्रोक्तौ	६०	कुर्यादपरिवारं तु	१०६
कुमारद्वयहीना, स्यु	११६	कुर्यादर्चनिकापत्र	१८३
कुमारी गर्भिणी सूता	८७	कुर्यादेवंविधानेन	१००
कुमारी च कुमारश्च	३७३	कुर्यादैरावतस्थान	१२५
कुमुद कुमुदाक्षश्च	१६५, २८५, ३७२	कुर्याद् गन्धानुलेप च	२५
कुमुदस्य यथामूल	३०९	कुर्याद् दर्भं पवित्र वा	२४९
कुमुदाक्षस्य मन्त्रस्य	३८२	कुर्याद्वा दशकुम्भं तु	२४८
कुमुदादिमन्त्राणां	३८२	कुर्याद्वै मण्डलान्येव	२१९
कुमुदाद्यास्तु भूतेशा	२१०	कुर्याद्वैवस्वतं देवं	१२२

	PAGE		PAGE
कुर्याद्वै स्थण्डिले पद्म	१०५	कृच्छ्रं चाप्यतिकृच्छ्रं च	३४३
कुर्यान्न लोममथेषु	२९७	कृच्छ्रमूल तपो ज्ञेय	३४३
कुर्यान्मूत्र पुरीष वा	३९३	कृत सुस्निष्टमेव तु	३३१
कुर्वस्त्रिषवणस्नान	१२	कृतक्रियास्तु गुरुणा	२९४
कुर्वक नवमाला च	१७७	कृतरक्ष. शुचिर्भूत्वा	१५७
कुर्वन्ति कार्यसिद्धिं च	३८३	कृतरक्षो यथान्याय	१५७
कुर्वीत चानयोरेक	७३	कृतव्यतिकरे पश्चात्	३२३
कुलिशं यमदण्डं च	१५६	कृतव्यतिकरौ चाग्रे	३२०
कुलिशव्यग्रहस्ताय	३६२	कृतव्यत्यासमेतत्	३३१
कुलीरवासे वल्मीके	३९५	कृताञ्जली अथासीने	९८
कुङ्कुमशिम्बमाषाश्च	१७९	कृता तु या पुनर्मुद्रा	३२२
कुल्या ता श्रमपतिता	२९	कृता धैर्यस्थितिर्धेन	३७१
कुल्या तदनुवृत्ता स्यात्	१८६	कृतान्तं चैव मन्यु च	१२२
कुशदर्भसमाकीर्णं	४४	कृतार्थस्त प्रणम्याशु	२४३
कुशदर्भाङ्कुरा श्रेष्ठा	१७८	कृता सा चक्रमुद्रा स्यात्	३२०
कुशबन्धश्च सप्रोक्ता	५	कृतोच्चारस्तु समाध्व	३९४
कुशवृन्तेन निर्मथ्य	४०८	कृतोर्व्वदक्षिणाङ्गुष्ठा	३२१
कुशोदकं तु वायव्ये	२००	कृत्तिकायास्तथाग्रे	१३५
कुशोदकद्वयं चोक्तं	४०८	कृत्तिवासा सुवासाश्च	२७०
कुसुमै पूरयेद्यस्तु	२२३	कृत्रिमा इति विज्ञेया	३२९
कुसुमपीतवर्णं तु	५१	कृत्वाकृत्यानि चाचार्य	४०४
कुहको वरुणश्चैव	२७९	कृत्वा ग्रहगृहीताय	१५२
कुहूर्वर्हति च व्यान	३११	कृत्वा चाङ्गलिमुद्रा च	१३५
कूटस्थादक्षरात् तस्मात्	२५८	कृत्वा चैकशिखं पश्चात्	६१
कूटस्थो वायुदेवस्तु	३७६	कृत्वा चैवाग्निसंस्कारं	५
कूपस्नानं न कुर्वीत	१७	कृत्वा तथात्मनि न्यास	४०
कृपाद् दशगुणा वापी	१७	कृत्वा तानि यथायोग	३४४
कूर्चैर्नैव तु तत् कल्कं	६४	कृत्वा तु निर्विषं कुर्यात्	१६४
कूर्मं तु कथयाम्यद्य	२४०	कृत्वा तु पुस्तकस्तेयं	४०२

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४४५

PAGE		PAGE
कृत्वा तु शपथ मोहात्	३९६	कृसर पायस चैव २२४
कृत्वा त्रिपवणस्नान	३८९-९०	कृसरस्याहुती पश्चात् ६
कृत्वाथ विष्णुमुद्रा च	३८८	कलसकेश तत कृत्वा ८
कृत्वाधिवास क्रमशः	४१७	केचिच्च तान्त्रिबैर्मन्त्रैः ३५४
कृत्वाधिवास विधिना	४१०	केचिच्च यतयोऽभवन् ३४९
कृत्वा निरुध्य तेनैव	१३०	केचिच्चरणमूल च ६२
कृत्वा पराङ्मुखौ हस्तौ	३२१	केचिच्च वासुदेवादीन् ७०
कृत्वा प्रतिकृति चैव	३६६	केचिच्च वैष्णवानाहु २४५
कृत्वा प्रतिकृति पश्चात्	१६०	केचित् तान् सात्वतानाहु २४५
कृत्वा प्रतिकृति लोहै	२०२	केचित्तु नवधा भाग ५७
कृत्वा प्रतिष्ठामेव तु	१०७	केचित्तु विष्णुगायत्र्या ३४९
कृत्वा मण्डलयाग तु	४०३	केचित् पूर्वोक्तविधिना २४७
कृत्वा मूर्त्रं पुरीष वा	३९३-५	केचित् प्लवगास्याः १६६
कृत्वा मूत्रपुरीष तु	३९४	केचिदश्वमुखाश्चापि १६७
कृत्वा वेतसशाखाभि	३७	केचिदेतावर्ती विद्या ९२
कृत्वा शस्त्रा च दीक्षा तु	४०४	केचिद् दुष्टग्रहाणा तु १५३
कृत्वाष्टाङ्गनमस्कार	८२	केचिन्मध्यमया न्यास ७७
कृत्वा सुवर्णचूर्णं च	२१२	केतकी नागदन्ती च १७७
कृत्वा स्तैन्यं तु वा ज्ञानात्	४०२	केतुभिर्विविधाकारैः २०९
कृत्वैव कलशन्यास	१९९	केतुमान् केतुमाली च २७३
कृत्वैव ग्रामसंस्कार	२०९	केवलं केवलं तस्मात् ८८
कृत्वैव पञ्चदश्या च	१०९	केवलं चाग्निदग्ध तु ३४५
कृत्वैव स्नान पश्चात्	३३	केवलं तु यथालाभं ३४५
कुरोऽपि च कृश द्रव्य	५०	केवलं तु स्वरे व्यस्ते १३९
कृष्ण चैव तथैशाने	२५६	केवलं दर्शनं विष्णोः ३३८
कृष्णमृत्तिकया सर्वं	१६०	केवला केवला भूमिः ८७
कृष्णा पीता च रक्ता च	५५	केवला च तथा कृष्ठा ८७
कृष्णो यमस्तु वर्णेन	११२	केवलाद् गृहदानात् ८८
कृसरं दक्षिणद्वारे	१५७	केवलैः सप्तदशभिः १९३

	PAGE		PAGE
केवलैवैदिकैश्चैव	९	कमादेकोनपञ्चाशत्	१९४
केशपापाणहीनाश्च	३५९	क्रमेण चाग्निना पक्व	३४६
केशान् दक्षिणपार्श्वस्थान्	८	क्रमेण दशयित्वैव	३६७
केशैस्तु दारनाश स्यात्	३५९	क्रमेण पश्चिमद्वार	२७६
केसर कुरवश्चैव	५४	क्रमेण पृष्ठसक्लिष्टे	३२२
कैराती पञ्चैते	४१७	क्रमेण बीजमेतेषा	१६४
कैशिक सार्विक चैव	४१७	क्रमेण मण्डल दृष्ट्वा	४१७
कोणदिक्षु चतुर्ष्वेव	२७७	क्रमेण यागता मुद्रा	३२४
कोणे कोणे बहि शूल	१५४	क्रिमिकेशादिदुष्ट च	३९२
कोणे कोणे बहिर्मूलात्	१५५	क्रिमिकेशादिसयुक्त	१६९
कोणेषु कलशा ये च	१९३	क्रिमिदुष्टा गन्धदुष्टा	३३०
कोणेषु कोणदेवाना	१००	क्रिमिदुष्टानि सर्वाणि	१७०
कोणेषु गरुड कुर्यात्	६९	क्रिमिभिः पुत्रनाश स्यात्	३५९
कोणेषु च तथा कुर्यात्	२४९	क्रियते यदि वा मोहात्	५२
कोणेषु च लिखेत पश्चात्	१५६	क्रियते या पुनर्मुद्रा	३२२,
कोणेष्वलकृताया तु	२११		३२४५
कोद्रव कुरुविन्दं च	१७२	क्रियते राज्यकामेश्च	७३
कोमल कर्कशो व्याम	२६८	क्रियाया सुप्रतिष्ठा तु	३८१
कोविदार तथाङ्गोलं	१७६	क्रियाशुद्धास्तदा सर्वे	२९५
कोशीधान्येषु ग्राह्याणि	१७१	क्लियते चातितापेन	१८२
कोशे प्रविष्टाङ्गुष्ठाभ्या	१४६	क्लिन्नै प्राप्नोति चोद्वन्ध	३५९
कौतुकस्य पुरस्तात्	२१०	क्वचित् प्रदेशे सलीनान्	२३९
कौशिक च गणेश च	२५६	क्षकारस्तु पङ्कजाख्य	२३१
कौशिकी च कुहूश्चैव	३१०	क्षकारात् पञ्च मात्रास्तु	२२९
कौशिको भार्गवश्चैव	३७४	क्षता च द्विविधा प्रोक्ता	२९०
क्रकचेन परामृश्य	६७	क्षता वा अक्षता वापि	२८९
क्रतौ तु दीक्षितस्त्वेव	२५१	क्षत्रानुभावयुक्तो यः	१५८
क्रमादर्धाध्वनीनानि	२५९	क्षत्रियव्यपदेशेन	३६८
क्रमादाश्रमिणो ज्ञेया	११	क्षत्रियाच्छूद्रकन्याया	२७३, ३००

श्लोकानामधोनुक्रमणी

४४७

	PAGE		PAGE
अत्रियात् किचिदून स	३००	गकारस्तस्य बीज स्यात्	१०७
अत्रियाद्वैयकन्याया	२६७, २९९	गकारस्तु भवेदग्नि	२३०
अत्रियाधम इत्युक्त	३००	गकारात् जकारोऽभूत्	२२९
अत्रियाधमकन्याया	३००	गङ्गा च यमुना चैव	३७३
अत्रियेण सम सोऽपि	२९८	गङ्गा चैव महागङ्गा	१७१
अत्रियोत्तमकन्याया	२९९	गङ्गापत्र विशिष्टं स्यात्	१८१
क्षये सकर्षणात् तस्मात्	२५८	गङ्गाप्रदेशो यस्तत्र	३३२
क्षालयेदन्तररथीनि	१७२	गच्छेन्निति तदा पत्नी	६
क्षिपेद् द्वादशमुष्टीस्तु	१६८	गणाख्या कोटिसख्याता	१६७
क्षिपेन्मय्ये यमग्न्योस्तु	२०३	गणाना त्वेति मन्त्रेण	२०१
क्षीरं च क्षीरमन्त्रेण	१९०	गणेशयाग सप्रोक्त	१०७
क्षीरिणी प्राप्तदोहा स्यात्	८७	गणेशसिंहयोर्मय्ये	२५६
क्षुरं चार्धक्षुर चैव	१८०	गत्वा दुहितर पौत्री	३९०
क्षुर तु पाटने योज्य	१८०	गत्वा मातृस्वसार च	३९०
क्षुरप्रेण तत कृत्वा	८	गत्वा मास यावकाशी	३९१
क्षुरिका बन्धयेद्देवे	४३	गत्वा मोहेन पतिता	३९०
क्षेत्र चतुर्विधं प्रोक्त	२८८	गत्वा रजस्वला मोहात्	३९१
क्षेत्रज त महाविष्णु	३३४	गत्वा स्त्रिय तु मोहेन	३८९
क्षेत्रे च पर्वताग्रे च	५५	गन्ध चापि ततो दद्यात्	१४९
क्षौममायान्ति पूरे तु	३३६	गन्ध तु आदिमन्त्रेण	११३
क्षौं बीजम्	९२	गन्ध पुसा तु दातव्य	८१
क्षौमवासा गुरुश्चैव	२५१	गन्ध पुष्प च दीप च	११८
क्षौमोत्तरच्छदं वापि	२८	गन्ध पुष्प च धूप च	८१, १२१
		गन्ध पुष्प चरु चापि	१३३
खड्ग कृष्ण शश वापि	४०२	गन्ध पुष्पमलकार	९९, १०३
खड्ग दक्षिणपादात्	४८३	गन्धचूर्णेन विमृजेत्	२१३
खदिराद्यास्तु सप्रोक्ता	५८	गन्धतन्मात्रमन्त्रस्य	३७८
खाते होम तत कृत्वा	६६	गन्धतोयेन सपूर्णान्	३०
खादिर चार्जुन चैव	५५	गन्धपुष्पसमायुक्त	२१०

PAGE		PAGE
	गन्धपुष्पादिदानं च	५१
	गन्धपूरेषु सर्वेषु	८७
	गन्धमाल्यप्रियो नित्य	२२५
	गन्धमुद्रा तु विज्ञेया	२२५
	गन्धर्वा, स्वस्तये सन्तु	४०, ३०९
	गन्धर्वा गन्धतोयस्य	३७७, ३७९, ३८३
	गन्धर्वाणां तु सर्वेषां	३७७
	गन्धर्वाणां वशीकारे	९
	गन्धर्वाभ्रसरश्चैव	१३७
	गन्धश्चैव णकारस्तु	१०७
	गन्धाष्टकविहीनं तु	४०७
	गन्धेन पूरयेद्यस्तु	२०१
	गन्धोदकस्य मन्त्रेण	१०७
	गरीयसी प्रसूताया	९९
	गरीयानेतयोस्त्वाद्य	१५८
	गरुडाय नमस्तेऽस्तु	२८५
	गरुडार्चनिकाया तु	८७
	गरुत्मन्तं ततः प्रोक्ष्य	३३२
	गरुत्मान् विनतापुत्रः	२७०
	गर्तं कृत्वा निखातेषु	२११
	गर्भभागाच्चतुर्भागां	२२३
	गर्भभागागर्भमानस्तु	५२
	गर्भागारचतुर्भागां	३८
	गर्भाधानं क्रमात् कृत्वा	२०८
	गर्भाधानं भवेदेव	१५७
	गर्भाधाननिमित्तं तु	२२४
	गर्भाधानादिकां वक्ष्ये	१९५
	गर्भाधानादिभिर्नस्तु	४१६
	गर्भिणी तु वृषारूढा	२६६
	गर्भेणान्तर्गतैर्नैव	
	गवा दग्गुणं दद्यात्	
	गव्यानामपि सर्वेषां	
	गव्येष्वपि च सर्वेषु	
	गान्धारी हस्तिजिह्वा च	
	गायत्रं तु भवेच्छन्दः	
	गायत्रमेव छन्दस्तु	
	गायत्रीं शिक्षयेत् पश्चात्	
	गायत्रीणां तु वक्ष्यामि	
	गायत्रीय गणपते	
	गायत्र्या चैव गोमूत्रं	
	गायत्र्या पञ्चगव्यं तु	
	गायत्र्या विन्यसेत् पद्मं	
	गायत्र्योद्गासनं कुर्यात्	
	गायन् नृत्यंस्तथा क्रोशन्	
	गारुडैर्मणिमिश्रितैः	
	गावश्चतुर्विधा प्रोक्ता	
	गिरः सर्वदा श्रेष्ठा	
	गीर्वाणो गीर्वाणो गीर्वा	
	गुग्गुल्वगरुधूपैश्च	
	गुडपूरेण यो भक्त्या	
	गुडवर्णेन तु पाषाण	
	गुडाज्यमधुसमिश्रं	
	गुडान्नं वैष्णवं दद्यात्	
	गुडान्नमुत्तरद्वारे	
	गुडेनापि रसैः सर्वैः	
	गुडोदकं चेश्वरस	
	गुणमुष्टीश्च पञ्चाहुः	
	गुणवान् पवनो वायुः	

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४४९

PAGE		PAGE
गुरु चानुचरेद्यस्तु	१२	गोपुरस्य द्वितीयस्य २५५
गुरुदाराभिगमने	४००	गोपुरा कोणदेशे तु २८०
गुरुपूजापरो नित्य	१२	गोपुराणा तत कुर्यात् १००
गुरुनाम भवेच्छिष्य	२५०	गोपुराणा तु नामानि २७७-८२, २८४
गुरुर्गुरु भक्षि ठ ठ ओ	१४६	गोपुरात्तु बहि पार्श्वे २५५
गुलिकाबद्धमूर्धान	१४७	गोपुराश्चापि कोणेषु २८२
गुह्य चापि ततो जानु	७३	गोपुरास्तत्र चत्वार २८१
गुह्योऽङ्गुष्ठेन शेषाभि	७८	गोपुरा हाटकमया २७६
गूढश्चेत्तत्साक्षी च	१	गोपुरे द्वादशाश्र तु २१६
गृध्रग्रस्तशरीरोऽसौ	३९०	गोपुरैर्वज्रहृतेस्तु २८५
गृह च द्विविध प्रोक्त	८८	गोपो वीरतरश्चैव २७७
गृहसिद्धेन चान्नेन	२२२	गोमय च समालभ्य १८
गृहस्थाश्चात्र विद्येया.	१२	गोमयग्रहण कुर्यात् २१६
गृहीत्वा प्रक्षिपेत् तत्र	३५८	गोमयेनापि वा कृत्वा ३९४
गृहीत्वाभ्यागमात् तुष्ट.	२४४	गोमयेनोपलिप्ताया २१२
गृहीत्वा मुसल सम्यक्	३९९	गोमये वाथ गोष्ठे वा ३९४
गृहीत्वोर्ध्वीकृताङ्गुष्ठा	३२३	गोमये विन्यसेत् पश्चात् ८
गृह्णन्ति वज्रयित्वा वा	३९९	गोमायुवृकभूयिष्ठे ४५
गृह्णीयात्तु पर सम्यक्	४०९	गोमूत्रयावकाहार ३९१
गृह्णीयाद् गोमय पूर्व	४०७	गोमूत्राद् द्विगुण प्रोक्त ४०७
गृह्णीयान्मूलमन्त्रेण	३५९	गोमूत्रे चैव ससिद्धा ३४७
गृह्यते फलपुष्पादि	३०८	गोलक च भवेत् कण्ठ ५९
गोकर्ण कन्यकातीर्थ	३४२	गोलक जानुपादान्त ५९
गोक्षीरसदृशी शुभ्रा	२५९	गोलक वर्जयित्वैक २९०
गोमः पितृभ्यो मातृभ्य.	४१०	गोष्ठे पर्वतपार्श्वे वा १५७
गोधूमतिलमुद्गानि	१८७	गोसवस्य फल प्राप्य २२३
गोनिष्क्रान्तयवैर्यस्तु	३४७	गौडी माध्वी च पेष्टी च ३९८
गोपुच्छाकृतिवत् कृत्वा	३२४	गौरवर्ण तृतीय तु ७९
गोपुरस्य तृतीयस्य	२५५	ग्रथित्वानेन रज्जु च १५०

	PAGE		PAGE
ग्रन्थने ऋदलीत्वक् स्यात्	१८३	घटाङ्कुदोदकै रोषान्	२००
ग्रहण तान्त्रिकैर्मन्त्रै	४०७	घटिकायामविस्तार	२०६
ग्रहाणा ब्राह्मणाना तु	१५३	घन तालादि सप्रोक्त	२९
ग्रहा निर्यान्ति सर्वेऽपि	१५३	घना कनिष्ठिका कृत्वा	१४६
ग्रहावाहनमन्त्र तु	१५२	घषोल्कायेति मन्त्रेण	११३
ग्रहा विद्याधराश्चापि	३७३	घृत च पञ्चम दद्यात्	१९१
ग्रहाविष्ट ग्रहो मुखेत्	१६०	घृतं तु नैर्ऋते भागे	२०४
ग्रामपार्श्वे न कुर्वन्ति	११५	घृत निवृत्तिबोजेन	४०७
ग्राममध्ये च कोणे च	११८	घृत शुक्रमसीत्येव	४०७
ग्राममध्ये च कोणे वा	१२८	घृतपूरेण यो भक्त्या	२२२
ग्राममध्ये महादिक्षु	१३१	घृतपूरुषे सर्वेषु	२२५
ग्रामयानासनादीनि	२५१	घृतस्य दैवतं विष्णुः	१९७
ग्रामस्य दक्षिणे पार्श्वे	१०६, १२१	घृतादष्टगुण प्रोक्त	४०७
ग्रामस्य मध्ये पूर्वे च	१०२	घृतेन दध्ना पयसा	२१२, ३४६
ग्रामस्योत्तरत कुर्यात्	१०९	घृतेन मधुना तैलै	२२४
ग्रामस्योत्तरत, पार्श्वे	१३३	घृतेन स्नापयेत् पूर्वं	२१२
ग्रामस्योत्तरपार्श्वे तु	११२	घोष च कुरुते स्थित्वा	३१२
ग्रामाद्वनु शतादर्वाक्	११४		
ग्रामाद्वनु शताद् दूर	११४	ङकार पञ्चमे चैव	२३२
ग्रामे चैत्ये च जाता ये	५४	ङकारः पृथिवी ज्ञेय	२३०
ग्रामैकरात्रवासी तु	४००	ङकाराच्च अकारोऽभूत्	२२९
ग्रामोपान्ते च वल्मीके	४५		
ग्राममुद्रा तु विज्ञेया	३१८	चकार प्रणवोद्धारं	३७६
ग्राह्य प्रतिग्राह्यबन्ध	१७५	चक्र तु भ्रमते देहे	३१२
ग्राह्याग्राह्यमिति प्रोक्त	१७५	चक्रमध्येऽस्य सप्रोक्त	३१२
ग्राह्याणि सर्ववस्तूनि	१८७	चक्रमन्त्र जपेद्विद्वान्	४००
ग्रीष्मे तु प्रविशेद् दीक्षा	२४६	चक्रमन्त्रैर्दिशाबन्ध	७९
ग्रीष्मे पञ्चाग्निमध्यस्था,	३४८	चक्रवर्ती तत श्रेष्ठः	८५
ग्रैष्मस्तु क्षत्रियो ज्ञेय	२४६	चक्रवर्ती भवेन्नाम्ना	२५०

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४५१

	PAGE		PAGE
चक्रवर्ती महायागे	२५२	चतुस्तम्भयुताया तु	२११-१२
चक्रशार्ङ्गगदाखड्ग	४१३	चतुर श्लेषयेद् दण्डान्	६२
चक्रस्थान समासाद्य	३६४	चतुरक्षरमन्त्रेण	१३३
चक्राकारस्य विष्णु स्थात्	२१७	चतुरङ्गं भवेत् पाद्य	१९३
चक्राङ्क, सर्वदा भूत्वा	२९७	चतुरङ्गुल उत्सेध	२०६
चक्राञ्जमण्डले देव	५	चतुरङ्गुलमुत्सेध	१८५
चक्रिका च सदा भद्रा	४६	चतुर्ङ्गुलविस्तार	२०७
चक्रिका स्थापयेत् पश्चात्	१९०	चतुरङ्गुलविस्तारा	२९
चक्रिकाणां तु सर्वासा	१९८	चतुरङ्गुलविस्ताराणि	२०६
चक्षुश्च सप्तम स्थान	७४	चतुरश्र तत कुर्यात्	१५३
चक्षुषो स्पृष्टयोस्तृप्ति	२३	चतुरश्र तत कृत्वा	१५४
चणक शिविक चैव	१७७	चतुरश्र तु माहेन्द्र	१४५
चणकश्चेति चात्राष्टौ	१७८	चतुरश्रं तु वा वृत्त	४९
चण्डप्रचण्डयोर्मन्त्रे	३८२	चतुरश्र तु वृत्त वा	१३३
चण्डश्चापि प्रचण्डश्च	१६५	चतुरश्र त्रिकोण वा	३६५
चण्डश्चैव प्रचण्डश्च	२८६	चतुरश्रा समा स्निग्धा	२७
चण्डस्थानमथैगाने	११६	चतुरश्रायतस्थापि	२१७
चण्डालानां तथान्त्यानां	१५६	चतुरश्रायते पीठे	१३३
चण्डाल्या जातपुत्रस्य	३९८	चतुरश्रास्तथा वृत्ता	२८३
चतसृष्वपि वै दिक्षु	११८	चतुरश्रे कृते सम्यक्	३६५
चतस्र, क्रमशः कृत्वा	१५४	चतुरात्मश्चतुर्व्यूह	४१३
चतस्र स्थापयित्वैव	२१३	चतुर्णां गोपुराणां तु	२७५, २७७
चतस्रो मूर्तय पूर्व	२५८	चतुर्णां चक्रमन्त्राणां	३७७
चतस्रो मूर्तयस्त्वेता	२५९	चतुर्णामपि वर्णानां	२८८,
चतस्रो वीथय कार्या	१५६		२९१-२, २९७
चतु शताक्षरी चेति	१४०	चतुर्थ प्राशयेत् पश्चात्	४०९
चतु शताक्षरी विद्या	१४१	चतुर्थ मध्यमे तस्या,	७७
चतु शताक्षरी सर्वान्	१४०	चतुर्थावरण चात्र	२४९
चतु, षष्टिपुटान्यत्र	२३१	चतुर्थी तु चतुर्थे तु	२३३

PAGE		PAGE
	चतुर्थेन ततो दद्यात्	११३ चतुर्वर्णां शिला प्रोक्ता ४४
	चतुर्गेनाथ धूप च	११४ चतुर्वर्णांश्रिताना तु १५६
	चतुर्थे पञ्चकेऽयादौ	२३२ चतुर्वर्णेस्तनः पुष्प १८३
	चतुर्थेऽहनि वै दद्यात्	२०८ चतुर्विंशतिसख्याता २४९
	चतुर्थ्या च दशाया तु	३३९ चतुर्विधं किरीटाख्यं ४८
	चतुर्थ्यार्धं प्रदातव्यं	१२७ चतुर्विधं तु पक्वान्नं १७४
	चतुर्थ्या पञ्चगव्यं च	३३ चतुर्विधाः समाख्याता १३
	चतुर्थ्यैव सुषुम्ना तु	३३५ चतुर्विधा स्त्रिय प्रोक्ता २८८
	चतुर्दश स्वराः प्रोक्ता	१३७ चतुर्विधा च या प्रोक्ता २९३
	चतुर्दश्या च मात्राभिः	३३६ चतुर्विधास्तु वल्लभा २९१
	चतुर्दश्याञ्जलिं दद्यात्	१२८ चतुर्विधास्तु सप्रोक्ता ११, ३८५
	चतुर्विंशतु ततः पश्चात्	३१२ चतुर्विधेषु यागेषु ३०६
	चतुर्द्वारं विधातव्यं	११२ चतुर्विधेषु सर्वेषु २१८
	चतुर्द्वारसमायुक्तं	२७ चतुर्विधैस्तथा चूर्णैः १५७
	चतुर्धा ब्रह्मकूर्चं तु	४०९ चतुर्षु ब्रह्मकुम्भेषु १९५
	चतुर्धैव समुद्दिष्टा	१४ चतुर्ष्वग्निषु सप्रोक्ता ३५
	चतुर्भिः कलशैर्होतॄन्	१९४ चतुष्पथं बहिश्चापि १५६
	चतुर्भिः पालिकाभिस्तु	२१२ चतुष्पथप्रमाणेन १५४
	चतुर्भिः सहिताग्राभिः	३१८ चतुष्पथस्य कोणे तु १५४
	चतुर्भिरष्टमिर्वापि	३३ चतुष्पथद्वहिष्कोणे १५६
	चतुर्भिर्गोपुरैश्चैव	२८१ चतुष्पथेषु सर्वेषु २०९
	चतुर्भिर्वत्सरैश्चैव	२१९ चतुस्ताले क्रमश्चोक्त ६०
	चतुर्भिर्विधिवैर्मक्ष्यै	३६ चतुस्तोरणसयुक्त १८५
	चतुर्भिस्तत्र वै न्यून	२०२ चत्वरं वृक्षमूले वा ३९४
	चतुर्भिस्तोरणैर्युक्तं	२१३ चत्वारः परिवाराश्च ९७
	चतुर्मुखं चतुर्द्वारं	१०० चत्वारः ऋषयश्चैते ३८०
	चतुर्मुखं चतुर्बाहु	१०० चत्वारस्तत्र सप्रोक्ता ३४४-८
	चतुर्मुखं शक्तिधरं	११० चत्वारिंशत् प्रतिदिश १९५
	चतुर्भूर्तिरिति स्थूला	२६१ चत्वारि च चतुर्विंश २०६

श्लोकानामर्धातुक्रमणी

४५३

	PAGE		PAGE
चत्वारो मुनिचन्द्रार्का	१०२	चातुर्वर्ण्य पुनर्मिन्न	११
चत्वारो यत्र वर्णा स्युः	५१	चातुर्वर्ण्य ससर्जादौ	४१५
चन्दनश्चागरुश्च	५४	चातुर्वर्ण्यक्रमो यत्र	२९४
चन्दनै कुमुदैश्चापि	१३५	चातुर्वर्ण्यविहीनस्य	३०३
चन्द्रकान्त महानील	५६	चान्द्रायण पराक च	३४४
चन्द्रकान्तमयी सौम्या	५३	चान्द्रायणत्रय कृत्वा	४०३
चन्द्रपुष्करिणी चैव	३३३	चामरव्यग्रहस्ते तु	१०५, ११०,
चन्द्ररश्मिप्रतीकाश	२३८		२५३-४
चन्द्रस्तु मनसो जात	२६१	चामरैस्तालवृन्तैश्च	२११
चन्द्राकौ पृष्ठतः कार्यौ	२५३	चितामारोपयेत् पूर्वं	१०
चरा इति च सप्रोक्ता	२	चित्तोन्मादनकालेऽपि	३८८
चरा तु प्रतिमा ज्ञेया	३९	चित्पतिश्चिन्निधिर्यायी	२६३
चरु पुरुषसूक्तेन	६, ८२	चित्र चाप्यर्धचित्र च	४८, ५४
चरुर्मणि सप्रोक्त	१२६	चित्रगुप्तः कलिश्चैव	१२२
चरुणाब्जेन वापूपे	२२४	चित्राध्याये प्रवक्ष्यन्ते	६४
चरुणापूपयुक्तेन	२०८	चित्रे चाप्यर्धचित्रे च	७०
चरुणा पूरयेत् तत्तु	२२२	चिन्तयस्तत्प्रतीकार	२४०
चरुपाकविधान तु	१६८	चिन्त्यश्चिन्तामणिश्चिन्ता	२७०
चरुपात्र भवेत् ताम्र	३६५	चुल्लीमारोपयेत् पश्चात्	१६८
चरुपात्रद्वय प्रोक्त	१६८	चुल्ल्यामारोपयेत् पश्चात्	३६०
चरुपूरे विगिष्टानि	२२५	चूडामकुटधारिण्यौ	११९, १२२
चरुहोमं ततः कुर्यात्	८		
चरुहोम ततः कृत्वा	७	छकारस्तु द्वितीये तु	२३२
चरुश्चतुर्विधानत्र	३६	छकारस्त्वगिति ज्ञेयः	२३०
चरुन् निवेदयेत् पश्चात्	८१	छकारासु ठकारोऽभूत्	२२९
चरुन् पुरुषसूक्तेन	२५	छत्र च चामर चापि	८५
चरेत् खट्वाङ्गधारी तु	४००	छत्राकार तु वा कुर्यात्	४८
चर्मवर्मध्वजच्छत्र	२	छत्राकारशिराश्चापि	३०२
चातुर्मास्यफल प्राप्य	२२२	छत्राण्डपद्मकूर्माणा	४८

	PAGE		PAGE
छन्द प्रचण्डमन्त्रस्य	३८२	जङ्घादि द्विशिख कुर्यात्	६२
छन्दः षडक्षरस्यापि	३८०	जङ्घामय्ये कटीचके	३३१
छन्दश्च सुप्रतिष्ठ तु	३७९	जङ्घाव्यतिकर कृत्वा	३३१
छन्दश्चापि च गायत्र	३७७	जङ्घे तोरणवत् कृत्वा	३३१
छन्दश्चापि तथा पङ्क्ति	३७८	जटामौलिधरौ कार्यौ	१३२
छन्दश्चापि तु गायत्र	३७७,	जनयित्वा सुत मोहात्	३९८
	३७९, ३८२-३	जन्मनैवमुपासीत	३८३
छन्दश्चापि तु गायत्री	३८०	जप कुर्यात् तप कुर्वन्	३४४
छन्दश्चापि त्वतिच्छन्द	३७८	जप च प्रत्यह चैव	३८७
छन्दश्चापि भवेदुष्णिक्	३७९	जप तु प्रत्यह तावत्	३८७
छन्दश्चैवायतिच्छन्द	३७८, ३८०, ३८२	जपस्तु विष्णुगायत्रीं	३९
छन्दश्चैवायनुष्टुप् च	३८०	जपन्नेव तु समर्देत्	१६३
छन्दश्छन्दाधिपो वेद	२७०	जपस्तु त्रिविधो व्यक्तम्	५
छन्दस्तु चण्डमन्त्रस्य	३८२	जपहोमादिनिरत	१२
छन्दस्तु विष्णुमन्त्रस्य	३८१	जपा च लाङ्गली चापि	१७६
छन्दो दैवत	३७८	जपान्ते प्रविशेद् दीक्षा	३९९
छन्दो बृहत्यतिश्चैषा	३७७	जपेच्च मनसा चैव	१४५
छन्दोमयो जीर्णवर्ण	२७०	जपेत् सहस्र प्रयत	१४२
छलेनाज्ञानतो वापि	३	जपेद्वै विष्णुगायत्री	१९
छायेवानुगतो भूत्वा	२५	जप्तायामथ गायत्र्या	१३७
छिन्नपात्रे प्रगृह्णन्ति	४०५	जप्त्वाधमर्पण चैव	१८
छेदने चैकपत्र च	१८०	जप्त्वाथ चतुरो मन्त्रान्	१९
छेदयेत् तीक्ष्णशस्त्रेण	१५०	जप्त्वाथ जपमुद्रा च	८२
		जप्त्वाथ पञ्चकृतरस्तु	१४८
जगती कुमुद चैव	६७	जप्त्वाथाष्टाक्षर मन्त्र	४००
जगन्निर्माणसहार	३७०-१	जप्त्वा द्वादशकृत्वश्च	१९
जग्मु सकर्षण देवं	२४३	जप्त्वावलोकयेद्देव	३६९
जङ्घ चैवार्धजङ्घ च	३३१	जप्त्वाष्टाक्षरमन्त्रं तु	३८७
जङ्घा चोरसमा ज्ञेया	५९	जप्त्वा सहस्रं तावत्तु	३८८

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४५५

	PAGE		PAGE
जमदग्निसुतो भूत्वा	२४३	जिह्वा चैव झकारस्तु	२३०
जयशब्दादिनादैश्च	३४	जिह्वा यस्यास्ति दीर्घा च	३०२
जहजिरश्च घटिका	२७३	जीवो जीवत्करो जप्य	२७२
जराया पयस श्रेष्ठ	२२५	जुहुयान्मूलमन्त्रेण	६
जल नदी समुद्राश्च	३९६	ज्ञात्वा तस्य भयं देव	२३९
जलेऽवनि तरे चैव	३८९	ज्ञानध्यानपरा नित्य	२८६
जहार शक्रस्वं देवान्	२४२	ज्ञानध्यानपरो नित्य	१३
जहार सोम पक्षीन्द्र	२४१	ज्ञानमुद्रेति सा ज्ञेया	३२६
जाग्रत्स्वप्नेऽपि काले तु	३४०	ज्ञानानां परम ज्ञान	९१
जातरूप प्रशस्त स्यात्	५२	ज्ञेया कवचमुद्रा सा	३२७
जाता, स्युरौरसा, पुत्रा	२८९	ज्ञेया परममुद्रेति	३२३
जाता चतुर्मुखाग्रस्या	३६३	ज्ञेया पृथक्स्थिताङ्गुष्ठा	३१७
जाता द्वौ च तथा जातौ	२९३	ज्ञेया स्वागतमुद्रा सा	३१७
जाता या हि वराहात्तु	३६४	ज्योतिर्ज्योतिष्यति, साक्षी	२६६
जातिभ्रगकरे त्वत्र	३९७	ज्योतिर्मय सदाविष्णु	१६
जातिभ्रगकरे पश्चात्	३९७	ज्योतिर्मयो ह्यनिर्देश्य	२८६
जातिशुद्धिरिति प्रोक्ता	३०१	ज्योतीरूपमयै शुभ्रै,	२७५
जाती च नवजाती च	१७७	ज्योत्स्ना चापि निशा चापि	१३४
जाते तु तन ये पश्चात्	७		
जात्यन्तरगतिश्चैव	३९७	झकारस्तु चतुर्थे तु	२३२
जानुनी किञ्चिदुन्नम्य	३३१	झकारात्तु ढकारोऽभूत्	२२९
जानुमानं च पादान्तं	५८		
जाम्बूनदमयैः शुभ्रै	२८४	टकारस्तु भवेच्छन्द	२३०
जाल्कमिति पञ्चाहु	४१६	टकारात्तु तकारोऽभूत्	२२९
जित त इति ता मन्त्र	६	टवर्गो विषयास्तस्य	१३८
जित त इति मन्त्रेण	७, ३८,		
१९८, २०७, २११		ठकारश्च द्वितीये च	२३२
जित त इति थो मन्त्रः	८३		
जितास्तु पूरके चैव	३३७	ढकारात्तु दकारोऽभूत्	२२९

	PAGE		PAGE
ढकारश्च चतुर्थे तु	२३२	तत, कलशभूमिं तु	१८८
णकारान्तु नकारोऽभूत्	२२९	तत कुमुदमन्त्रस्य	३८२
त च पात्रे प्रयुज्जीत	८०	तत कुर्याच्च गोदान	९
तं च युञ्ज्यान्महाविष्णौ	७९	तत, कृष्णचतुर्दश्या	१५७
त च सत्यमिति प्राहु	२६०	तत, केशवमन्त्रस्य	३८१
तं त्रिः षड् भक्षयेद्यस्तु	३४८	तत, क्षुरिकया चापि	१६१
त दृष्ट्वा नागशय्याया	२३७	तत पञ्चदशर्चं तु	१०९
त षोडशाब्ददेशीय	१२९	तत, पदद्वयेनासौ	२४२
त हत्वा नारसिंहस्तु	२३९	तत परतर देवं	३३८
तक्षक च महापद्म	१४५	तत, पादशिलायाश्च	४९
तक्षकश्च महापद्म	१४५	तत पारिषदा सर्वे	३५७
तक्षकश्चात्र संप्रोक्त	६७	तत, पुरुषसूक्तेन ५, ८१, १२५, १९२	
तच्च तीर्थजल स्नानात्	२१३	तत प्रदक्षिणीकृत्य	१९
तच्च दुष्टग्रहाणा च	१५३	तत, प्रद्युम्नमन्त्रस्य	३७९
तच्चेतरकराग्रेण	३१९	तत प्रभृति सा वेद्या	२९१
तच्छस्त्रमिति संप्रोक्तं	४१५	तत प्राची दिश प्राप्य	३७०
तण्डिम कुम्भनाभश्च	२७८	तत प्राणाहुतीः कुर्यात्	१६
तण्डुलाश्च समानीय	३६५	तत, शङ्ख च चक्रं च	३६१
तण्डुलान् क्षालयेत् तोयै	३६०	ततः शतगुण चैव	८६
तण्डुलान् क्षालयेत् पश्चात् १६८, ३६५	३६५	तत शतगुण दद्यात्	८६
तण्डुलान् वै प्रगृह्णीयात्	३५९	ततः शतगुण प्रोक्त	४०५
तण्डुलेषु च सर्वेषु	२२६	ततः शतसहस्र तु	२८५
तण्डुलैः पूरयेद्यस्तु	२२३	तत, शतसहस्र स्यात्	५
तण्डुलैस्तु बलिः प्रात	३५९	तत, शाकुनसूक्तादीन्	३८
तण्डुलोदकमीशाने	२००	तत, शान्त्युदकं चैव	१९५
ततः . .	३०६	ततः शिष्य प्रसादेन	३०५
ततः करण्डिकाग्रेण	६४	ततः शुद्धाम्भसा पश्चात्	२१३
		ततः शेषेषु शुद्धाम्भः	१९५
		ततः श्रीधरलोके तु	२६८

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४५७

	PAGE		PAGE
तत षडक्षरेणापि	४०९	ततश्च बाहुमूलाणि	६१
तत षाडविकापिण्डे	१११	ततश्च मानुषे भागे	२०३
तत सकर्षण देव	२३९	ततश्च मृतसंस्कार	९
तत सप्तदश प्रोक्ता	१९७	ततश्च विष्णुगायत्री	९
तत सरस्वतीमन्त्रे	३८०	ततश्च विष्णुगायत्री	८२
तत, सर्वात्मबीजेन	१८८ ३६१, ३६५	ततश्च विष्णुगायत्र्या	२१२
तत सर्वाङ्गान् भूमौ	२४४	ततश्च विष्णुसालोक्यं	२२०
तत सायतने प्राप्ते	३६९	ततश्च विसृजेच्चूर्णे	२१२
तत सिद्धिसरस्वत्यो	४११	ततश्च वीथिकासधौ	१५४
तत, स्त्रीश्चद्रसूतानां	२४८	ततश्च सहताभ्या च	३१८
तत स्थण्डिलयाजी तु	३८६	ततश्चाचमनीयं च	१९१
तत स्थाने विशीर्णे च	६४	ततश्चाचमनीयं तु	२००
तत स्नानवेद्याश्च	३१	ततश्चाञ्जलिपुष्पं च	११८
तत, स्वयमृषिर्भूत्वा	२२	ततश्चाभिमुखा स्थाप्या	२४८
तत, स्वर्गान्तरं कृत्वा	२४४	ततश्चावेशमन्त्रेण	१५१
तत स्वागतमुद्रा तु	८०	ततश्चैकोनविंशत्या	३३६
ततश्च कापिल वक्ष्ये	२४३	ततश्चोभयहस्ताभ्या	२११
ततश्च गन्धतोयेन	२१२	ततश्चोष्णोदकेनापि	२१२
ततश्च चतुरो मुष्टीन्	१६८	ततश्छन्दासि विधिवत्	९
ततश्चण्डप्रचण्डौ तु	४२	ततस्तदप्सु वा चाग्नौ	२२२
ततश्चतुर्विधातोद्य	२९	ततस्तद्वधमाश्रुत्य	२३८
ततश्च त्रिदश सर्वे	२४२	ततस्ताननृणान् सर्वान्	२०
ततश्च दक्षिणावर्त	२५१	ततस्तु कारयेच्छूल	५८
ततश्च दर्भशय्याया	३७	ततस्तु दैविके भागे	२०३-४
ततश्चन्दनकल्केन	१११	ततस्तु मानुमन्त्राणां	३८१
ततश्चन्द्रमसं गत्वा	३३८	ततस्तु यमुना देवी	३३३
ततश्च परिवाराणां	१११	ततस्तु वायुचर्या च	३४४
ततश्च प्रतिमा कुर्यात्	१०८, १२३	ततस्तु वैश्यकन्याया	३०१
ततश्च फलचर्या तु	३४४	ततस्तृतीयावरणे	२००

	PAGE		PAGE
ततस्तेनैव मन्त्रेण	११३	ततो माधवमन्त्रस्य	३८१
ततस्त्वस्त्र च केशान्तात्	४१४	ततो यवश्च ब्रीहिश्च	७
ततस्त्वाचमन कुर्यात्	४०३	ततो रेचककाले तु	३१४
ततो गन्धोऽकादीनि	२०१	ततो वामनमन्त्रस्य	३८१
ततो गर्भग्रहे पीठ	५५	ततो विश्वात्मबीजेन	४५, १८८
ततो गोविन्दमन्त्रस्य	३८१	ततो विष्णुबलि दद्यात्	७
ततोऽमिस्तम्भमन्त्रेण	१६४	ततो वै गार्हपत्यस्य	९९
ततोऽतिरिक्तं भूताना	३६६	ततो वैश्यादकन्याया	३००
ततो दलावसाने तु	३५७	ततो हृतेषु वेदेषु	२४२
ततो दशसहस्र तु	२८५	ततो हृदयपद्म च	४१
ततो दशसहस्र वै	२८३	तत् कर्ममुद्रा विज्ञेया	३२६
ततो द्वादशभिश्चैव	२२०	तत् कुर्याद् दक्षिणद्वार	१२१
ततो धनदयाग तु	१४०	तत्तदीगानकोणे तु	१५४
ततो नर्तनमन्त्रेण	१५२	तत्तन्मन्त्रेण तेभ्यस्तु	७
ततो नष्टेषु सर्वेषु	२४३	तत्तोय प्रतिमामूर्ध्नि	८०
ततो निग्रहमन्त्रेण	१५०	तत्त्वमुद्रेति सा ज्ञेया	३२६
ततो निम्बमय कील	१५०	तत्त्वविन्यासयोगेन	३५१
ततोऽनिरुद्धमन्त्रस्य	३७९	तत्त्वानामपि नामानि	३५१
ततो निरोधकाले तु	३८८	तत् पञ्चोपनिषद्भिस्तु	४०९
ततो निर्माल्यमुद्रा च	३७५	तत्पद परम प्राहुः	३१५
ततो निवृत्तिबीजेन	४६, १८८,	तत्पदस्य प्रभुश्चैक	३१५
	३६१, ३६५	तत्पाश्वे चक्रलोको हि	२७६
ततो ब्रह्मसरश्चैव	३३३	तत्पार्श्वभागसलीना	२३६
ततो भक्षणमन्त्रेण	१६०	तत्प्रतीकारबुद्ध्या तु	२४४
ततो भङ्गलचूर्णानि	२१२	तत्प्रत्याहरणे चिन्ता	२३९
ततो भङ्गलतोयेन	२१२	तत्प्रसादेन वक्ष्यामि	९६
ततो मध्याह्नकाले तु	३६५	तत्र च प्रत्ययं लब्ध्वा	३३४
ततो मनुष्ययोन्यास्तु	२९२	तत्र च ब्रह्मकुम्भास्तु	१९६
ततो मनोमय, पुत्रः	२६०	तत्र च ब्रह्मकुम्भेषु	१९६

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४५९

	PAGE		PAGE
तत्र चैन्द्रपद कुर्यात्	१८९	तत्राराध्य च देवेश	३३४
तत्र चैव शिलादोषा	४९	तत्रार्चन्ति सदाविष्णु	२८६
तत्र तत्र मुनिश्रेष्ठा	१७९	तत्राविष्ट वदेद्भूत	१५०
तत्र तेजोमयी देवी	२५९	तत्रैव चार्चनाभ्याये	२१४
तत्र देव तु विन्यस्य	९९	तत्रैवेन्द्रालये कुर्यात्	२१६
तत्र देशे तप कुर्यात्	३४३	तत्सयुक्त इति प्रोक्ता	३९८
तत्र द्विजातयो योग्या.	३५५	तत्सधेस्तु भवेन्नाह	२०६
तत्र नाद च नृत्त च	२१०	तत् समुद्र समासाद्य	२३९
तत्र नृत्त च वाद्य च	२१०	तत् सर्व कालसबद्ध	३०७
तत्र पञ्चदश प्रोक्ता	६२	तत् सर्व भगवत्कर्म	३०७
तत्र पञ्जरबन्ध तु	२२१	तत् सर्वमृषिरात्रे तु	४०
तत्र पादशिला चैव	५६	तत्सुत प्राभव स्याद्वै	२९०
तत्र पुष्पाणि पत्राणि	१८३	तथा काष्ठमयी चेति	४४
तत्र बद्ध भवेद्भूत	१५०	तथा कृष्णचतुर्द'या	१४१
तत्र मध्यमपादस्तु	७२	तथा क्रमविपर्यासे	३३५
तत्र मध्ये करतले	३२१	तथा क्षतानि सर्वाणि	१७०
तत्र वामनलोके तु	२७०	तथा क्षीर च वायव्ये	२०४
तत्र विस्तीर्य साङ्गुष्ठा.	३२६	तथाग्नि चन्द्रसूर्यौ च	३९४
तत्र सप्तदश प्रोक्ता	१८९	तथा घृतचरूणा च	३८
तत्र सप्तदशाभिन्नान्	३१	तथाङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्या	७८, ३१७-१८
तत्र स्थण्डिलयाजी च	३८६	तथाङ्गुष्ठकनिष्ठे तु	३१८
तत्रापि कारयेत् सम्यक्	२७	तथाचमनमन्त्रेण	१९०
तत्रापि चाग्निकार्याणि	८२	तथा च वत्सकर्ण च	४१७
तत्रापि द्विविधा प्रोक्ता।	२८९	तथा चाङ्गुष्ठमध्ये तु	७६
तत्रापि द्विविधोऽनङ्गान्	८७	तथा चामरहस्ते तु	२५३
तत्रापि पुष्कर श्रेष्ठ	३३३	तथा चामलक गोप	१७०
तत्रापि मध्यमं ब्राह्म	५७	तथा चेक्षुरसस्यापि	१९७
तत्रापि वर्जयेदर्क	१७६	तथा चैव कटीदण्डे	६१
तत्राप्यत्यशनो नैव	३३०	तथा तित्तकपायाश्च	३३०

	PAGE		PAGE
तथा तिर्यग्भवेद्वीथी	१५४	तथा वामकनिष्ठादौ	७७
तथा तेजश्च वीर्यं च	२५९	तथा वामे च वामे च	३२०
तथा दक्षिणतर्जन्या	३२१	तथा वाराहदष्टाया	२३७
तथादिशच्च सर्वेषा	४१४	तथा व्यतिकरे कृत्वा	३३१
तथा देवलक चापि	३९५	तथा व्यापकसपूर्ण	१६९
तथा देवेषु विप्रेषु	४	तथा शालिमय चापि	२२५
तथानन्तासने चैव	५७	तथा शुक्लतिल चापि	२२६
तथा निम्नप्रदेशाच्च	६८	तथाशौचविधिश्चापि	४
तथानुद्देश्यस्त्रीक्रीब	२९४	तथा श्रीकण्ठक चव	३४२
तथान्तर्मण्डल कुर्यात्	१५५	तथा संकर्षमन्त्रस्य	३७९
तथा परतल वापि	१८२	तथा सतापयेत् पत्र	१८२
तथा पर्युषित चापि	१७५	तथासने विशीर्णे च	६४
तथा पर्युषिताश्चापि	३३०	तथा सुयशसि स्थित्वा	३१२
तथा पाषण्डिभिर्ब्राह्मि	३९५	तथा सोमग्रहे चैव	२२६
तथाप्यनुपवीतं च	३९५	तथा हुकारयुक्ताश्च	१३६
तथा प्रमाणहीन च	४१०	तथैव कथयन्त्येते	७५
तथा प्रव्रजिता चापि	३८९	तथैव कुक्कुम चापि	२२६
तथा प्रशस्यतेऽश्वत्थ.	१९४	तथैव गर्मादङ्गाना	१३७
तथा बर्हिषदश्चापि	२१	तथैव चक्षुषी चापि	३०२
तथा बोजानि मन्त्राणा	१३७	तथैव चार्गल चापि	१५४
तथाभिषेकमन्त्रेण	११३	तथैव चार्चनाकाले	८५
तथामलकतोय तु	२०४	तथैव चोत्तरग्रीवा	४७
तथा महातिलोत्पन्न	२२५	तथैव त्रपुष स्तेय	४०२
तथा यागफल चैव	२१८	तथैव दक्षिणग्रीवा	४७
तथा योगासन चैव	३३०	तथैव दक्षिणद्वारे	६९
तथा रक्तोत्पलं चापि	२२६	तथैव दक्षिणपूरे च	२२५
तथा रजतपूर तु	२२६	तथैव दक्षिमन्त्रेण	१९०
तथा रजस्वलास्पृष्ट	१७५	तथैव देवता शप्त्वा	३९६
तथा वज्रमयैः शुभ्रैः	२८५	तथैव द्वादशादित्या	२१७

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४६१

	PAGE		PAGE
तथैव नाभिर्नाडीना	३०९	तदलाभे विधि पश्चात्	३५९
तथैव परिवा रेभ्य	८१	तदाख्यात. समुद्भूत	४१५
तथैव पश्चिमग्रीवा	४७	तदाचार्यो भवत्येव	३००
तथैव पापिना स्पृष्ट	१७५	तदुक्तान्नेव कर्माणि	२५
तथैव पूर्ववत् कृत्वा	३५९	तदुपादानमित्युक्त	३०८
तथैव प्रतिमाया च	९८	तदूष्मणा तु स ग्रामः	११४
तथैव मूर्तिधारास्ते	३८	तदेकमिति सप्रोक्त	४०६
तथैव वस्त्र शस्त स्यात्	२२६	तदेवाग्रान्नमित्युक्त	८८
तथैव विष्णुगायत्र्या	४०९	तदेवात्र प्रमाणं स्यात्	२७
तथैव शयनस्तेय	४०२	तद्वायत्र्या तमावाह्य	१३०
तथैव सक्तपूरेषु	२२५	तद् द्वादशदल वृत्ते	३५६
तथैवान्नशरावाश्च	१५६	तद्धि तीर्थं प्रशस्त हि	१७
तथैवाग्नफल चापि	२२५	तद्वदस्य प्रतिष्ठोक्ता	१०४
तथैवायतनानां तु	३४३	तद्विशतिजपेनैव	१५०
तथैवायतवृत्तस्य	२१७	तद्विष्णुपदमासाद्य	३३८
तथैवायोग्यता मन्त्रा.	१३७	तद्वै विकासमायाति	३१४
तथैवोत्करिका चैव	२२५	तन्त्रज्ञस्तन्त्रवक्ता च	१३
तथैवोद्यानज शस्तं	२२५	तन्द्रयाश्चैव तु वायव्ये	१२३
तथोपबाहुमूलानि	६१	तन्न काम प्रचोदयात्	१३०
तथोष्णोदकमन्त्रेण	१९०	तन्न शक्र प्रचोदयात्	१२५
तदध्यर्धायत चैव	१८५	तन्न सोम प्रचोदयात्	१३४
तदनुशासमायुक्त	८३	तन्नामान्येव मन्त्रा. स्यु.	३८
तदन्तश्च प्रकुर्वीत	१५५	तन्निर्माल्यमिति प्रोक्तं	१७३
तदप्यत्र यथाशास्त्र	९२	तन्नेत्रावरण मुक्त्वा	५
तदप्यालोक्ष्य मास तु	५५	तन्नो गणपति प्रचोदयात्	१०७
तदर्धं चतुरश्रं स्यात्	१५५	तन्नो धर्म. प्रचोदयात्	१२२
तदर्धमधम विद्यात्	२५५	तन्मध्ये चामृता नाम	३३७
तदलाभे क्षत्रियस्तु	२९७	तन्मिश्रमिति सप्रोक्त	१७२
तदलाभे च शेषाश्च	३३२	तपसा तेजसा सृष्टाः	२५९

	PAGE		PAGE
तमसा प्राप्यते सर्व	३४९	तर्जन्यौ वक्रिताग्रे तु	३२४
तपस्विनी सुभद्रा च	१७६	तलव्यतिकरं कृत्वा	३२४
तप्तकृच्छ्रं च यत् प्रोक्त	३४३	तले तु विन्यसेदूर्वौ.	३३१
तमश्चापि रजश्चापि	७३	तवैवानुज्ञया देव	३६७
तमालमालिका चैव	१७७	तस्मा आदिवराहाय	३६७
तमाहु पुरुष दिव्य २५८, २६०, २८६		तस्माच्च पुरुष स्त्री वा	२२०
तमाहु पुरुष नित्य	३३८	तस्माच्चापि बहिश्चापि	१५६
तमाहुरन्युत साक्षात्	२६१	तस्माच्छतगुण काले	८६
तमेव शकर प्राहु	२५८	तस्माच्छतगुण दयात्	८६
तमो विष्णौ रजश्चापि	२६२	तस्मात्तदनुमत्यैव	३
तया कलितया वाय	१४६	तस्मात् तन्मव्यम ताप	१८२
तया तु वेष्टयेत् पश्चात्	१५०	तस्मात्तु मन्त्रतत्त्वज्ञ	४१०
तयैव जुहुयादाज्य	१०५	तस्मात्तु सात्त्वत नाम	२४५
तयैवावाहयेद् देव	१२३	तस्मात् परतर किञ्चित्	२८६
तयोरलामे शपथ	१	तस्मात् परतर नास्ति	३३८
तयोरलामे शेषाणा	२१५	तस्मात् सर्वप्रयत्नेन २०, २२, ६५,	
तयोश्चूर्णं तु गृह्णीयात्	४०८	९०, १००, १०२, १०९,	
तयोस्तु चापि माहेन्द्रे	३५४	११५, १२७, १७०, १७३,	
तयोस्तु पृष्ठत कार्यौ	१०१, ११६	१८४, २२२, २२७, २५४,	
तयोस्तु पृष्ठत. कुर्यात्	१३२	२८७, २९५, ३०४, ३०५,	
तरुणान्यपि पक्वानि	३४५	३१५, ३३०, ३५४, ३६६,	
तर्जनीमध्यमाभ्या तु	३१८	३८३, ३८८, ४१०, ४१८	
तर्जन्यनामिकाभ्या तु	३१६, ३१८	तस्मात् सर्वेषु यागेषु	२०७
तर्जन्याः पृष्ठभागे तु	३१९	तस्मात् सौम्यैव कर्तव्या	५०
तर्जन्यादौ तथा चैव	७७	तस्मादत्र न संप्रोक्त	११७, १६४
तर्जन्या सहित दीर्घ	३२१	तस्मादधीतवेदोऽसौ	२४३
तर्जन्या सहिता. सर्वा	३२६	तस्मादपान इत्युक्त.	३११
तर्जन्योः श्लेषयेत् पश्चात्	३२३	तस्मादर्धविहीन च	१०४
तर्जन्यौ च तथाङ्गुष्ठौ	३२३	तस्मादाद्यन्तर प्रोक्त	३

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४६३

	PAGE		PAGE
तस्मादाराध्य देवेश	४१७	तस्या तु प्रणव चान्ते	७७
तस्मादिन्द्रो जगत् सर्व	२४२	तस्या देव्या ततो देवं	२५९
तस्मादेषु न युञ्जीत	२	तस्या शान्त्या ततो देव्या	२५८
तस्माद् गकार उत्पन्न	२२८	तस्या कुर्याच्चतुर्दिक्षु	२७
तस्माद् दीक्षा प्रवेष्टव्या	२०	तस्याथ वामतो देहात्	२५८
तस्माद्यत्नेन वै कुर्यात्	२०९	तस्या दक्षिणतीर तु	१८
तस्माद्योगी भवेन्नित्यं	३४१	तस्यापि परितः पश्चात्	२८५
तस्माद्ब्रह्मस्यकृच्छ्रं तत्	४०३	तस्यापि लङ्घने वक्ष्ये	३९३
तस्माद्ब्रह्मन्ते यष्टव्य	२४६	तस्याष्टदिक्षु वै दद्यात्	४५
तस्माद्ब्रह्मस्तसमस्तेन	१३९	तस्येश्वरस्य चैश्वर्यात्	३१२
तस्मान्ङकार उत्पन्न	२२९	तस्यैव परितो लोका	२८३
तस्मान्नास्तिकयाज्यत्व	३०३	तस्योपरि महाविष्णो	२८६
तस्मिन् चरति रामे तु	२४३	ता दक्षिणोत्तरायामा	४५
तस्मिन् करे सनिवेश्य	३३७	ता दृष्ट्वा भारदुःखार्तो	२४४
तस्मिन् प्रतिभुवि प्रेते	३	तास्तु वोढुमशक्ता भू	२४४
तस्मै ते ब्रह्मण, पुत्र	३६३	ता सूक्ष्मसृष्टौ सप्रोक्ता	२६१
तस्मै निर्ऋतिरुद्राय	३६२	ताडयेत् तैलमन्त्रेण	१६१
तस्मै न्यस्तसमस्ताय	३७०	तानतीतान् पुनर्ज्ञेया	३१८
तस्मै सर्वाधिनाथाय	३६८	तानि त्रिमधुरा स्युर्वै	३२९
तस्य क्रतुफल प्रोक्त	२२२	तानि द्विविधवर्णानि	५१
तस्य चिन्तयतश्चित्तात्	२३६, २३८-९	तानि नेनित्तिकान्याहु	२१८
तस्य तद्वचन श्रुत्वा	२४१	तान्त्रिक वैश्यशूद्राणा	८, ३०
तस्य दौवारिकान् वक्ष्ये	२८४	तान्त्रिका मूलमन्त्राः स्युः	९
तस्य नाभौ समुद्भूत	२६०	तान्त्रिका वैश्यशूद्राणा	४०६
तस्य नालं तु वृत्त वा	४९	तान्त्रिकैः केवलैर्मन्त्रैः	१४
तस्य पूजा प्रवक्ष्यामि	१०५	तान्त्रिकैरेव वैश्यस्तु	९
तस्य पृष्ठे तु निक्षिप्य	२४०	तान् दृष्ट्वा सहसा ब्रह्मा	२४०
तस्य वामशरीरार्धात्	२६०	तान् निर्दोषान् समानीय	५८
तस्य विघ्ना विनश्यन्ति	१०७	तान् सर्वान् मूलमन्त्रेण	१९५

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४६५

	PAGE		PAGE
तुङ्गश्चाप्यतितुङ्गश्च	२८०	तृण्यतामर्यमाजोऽपि	२१
तुम्बी कोशातक चैव	३९२	तृण्यन्ति भुजयो शैला	२३
तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी	१४	तजस्वी द्युतिमानाढ्य	२७२
तृतीय गुह्यदेशश्च	७५	तेजोमय पर ज्योति	४१
तृतीय गुह्यदेशस्तु	७४	तेजोमय सदाविष्णु	७९
तृतीय जानुदेश, स्यात्	७४	ते त्रिविंशतिसाहस्र	१८१
तृतीय धूम्रवर्ण तु	७८	तंन कालेन देवेश,	३०८
तृतीय नाभिदेशस्तु	७५	तेन चाराधित प्रीत	२४१
तृतीय पश्चिम चैव	७५	तेन जानेन देवास्तु	२४३
तृतीय पैतृक भाग	५७	तेन जानेन पृतात्मा	३३४
तृतीय मानुष चैव	५७	तेन तुष्ट सदाविष्णु	३३४
तृतीय मानुष प्रोक्त	२०२	तेन प्रसादचिह्नेन	२३७
तृतीय यक्षगात्र तु	२०८	तेन मन्त्रस्तवेनासौ	२३८
तृतीयया चतुर्थ्या च	३३६	तेन यज्ञोपवीत च	८१
तृतीयया ततो दद्यात्	१९२	तेन योगेन देवेश	३०८
तृतीयश्च तथा विष्णु	६	तेन सपूजयेद् देव	१२७
तृतीया हरितै कुर्यात्	३५१	तेनागच्छन्ति नागाश्च	१४८
तृतीयाया दशाया तु	३३९-४०	तेनाभिसंहित सर्व	३०७
तृतीयावरणादेव	२४९	तेनाराधनदिस्तार	१०९
तृतीयावरणे गौड	२१४	तेनालकरण दत्त्वा	८१
तृतीयावरणे चापि	३५३, ३७१	तेनावाह्यासनान्त च	१२५
तृतीयावरणे चैव	१९८	तेनैव दक्षिणे चैव	१९५
तृतीयावरणे पश्चात्	८०, १०३,	तेनैव प्रोक्षण कुर्यात्	२०३
	११८, ३६८	तेनैव वासुदेवेन	३७६
तृतीये च गकारस्तु	२३२	तेनैव विष्टर दत्त्वा	१२०, १३३
तृतीये पञ्चके त्वादौ	२३२	तेनैवाचमनीय च	११८
तृतीये मासि कुर्वीत	६	तेनैवावाहयेद् देव	१०७, १११
तृतीयो विष्णुगायत्री	१४०	तेनोत्तानेन हस्तेन	३१६
तृप्यता हव्यवाद्यग्नि,	२१	ते भूमौ तु समुत्पन्ना.	२४४

	PAGE		PAGE
तभ्यस्तथैव वीजानि	१३७	तेषामपि च सर्वपा	३४३
तं वैष्णव गता भक्त्या	२७३	तेषामलाभे दद्याद्वै	६५
त गत विष्णवो जाता	२६२	तपु नृतेषु तृता स्यु	२०
तेषा ग्रहाणा चिह्नानि	१५८	त सर्वे क्षत्रकन्यासु	२६४
तेषा च पट्टित्रिगत	१८१	ते सर्वे क्षत्रिया एव	२६५
तेषा चैव बहि साल	२७९	त मत्र विष्णुता याता	२७०-१
तेषा चैव वधोपाय	४११	ते सिद्धा इति विज्ञेया	३२९
तेषा चैवाग्न्याभे तु	४	त स्वभावा इति ज्ञेया	३२९
तेषा तु कर्म सशोग	३४०	तै सार्धं वेदिकामव्ये	३४
तेषा तु कुत्सने त्वेप	३९७	तेर्विहीन च यत् स्थान	१९३
तेषा तु क्रमयोग च	१९८	तेल कृष्णनिलो पत्र	२२५
तेषा तु नायका श्रोक्ता	२६८	तेल सर्पिर्दधि क्षीर	८५
तेषा तु पतयश्चात्र	२६५	तैलप्रहारमन्त्रोऽय	१६१
तेषा तु वातचक्राख्य	१५६	तैलेन पूरयेत्सु	२२२
तेषा त्रितालविस्तार	२८	तोमर दक्षिणाद्वाहो	४१४
तेषा दौवारिकाणा तु	२८१	तोये चैव सदा स्थिरा	३४७
तेषा दौवारिकान वक्ष्ये	२७७-८, २८०, २८२, २८५	तोयेन पयसा वापि	३४७
तेषा दौवारिकान् सर्वान्	२७९	तोये वा तोयतीरे वा	३९५
तेषा द्विताल विस्तार	२८	तोरणाना कमश्चापि	३५१
तेषा नामानि वक्ष्यामि	२६४, २६६-८, २७०, २७२-३	तोरणाना च केतूना	२७
तेषा नात्पाम्भसि स्नायात्	१७	तोरणाना तु नामानि	२७९-८१, २८३-४
तेषा प्राकारभागेऽभूत्	२७८	तोरणानि च केतूच्च	३४
तेषा बहिः स्थिता लोका	२८४	तोरणानि चतुर्दिक्षु	२७८
तेषा बहिश्च प्राकार	२८३-५	तोरणानि यथासंख्य	२७६
तेषा मध्ये दशावस्था	३१३	तोरणेषु बहिर्द्वारे	२५०
तेषा मन्त्रान् प्रवक्ष्यामि	१४८	तौ द्विमूर्तीकृतौ ज्ञेयौ	२६२
तेषा विधानममय	१४८	तौ वेदान् ब्रह्मणो हृत्वा	२३९
		त्रयाणा क्षत्रियादीनां	२८८-९, २९३, २९७, २९९

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४६७

	PAGE		PAGE
त्रयाणामपि शेषाणां	३८०	त्रिविधा परिवारास्तु	२५३
त्रयी त्रयीपतिर्दान्त	२७२	त्रिविधा मणिजा चाश	५३
त्रयीपतिस्त्रयीवेद्य	२७०	त्रिविवाञ्च शिला प्रोक्ता.	४६
त्रयोदश चाक्षताम्भ	१९१	त्रिशिख रक्तवर्णं तत्	९७
त्रयोदशाब्ददेशीया	११९	त्रिशूल तु ललाटात्	४१४
त्रयो वा द्वौ तथैव वा	४	त्रिशूल स्थापयेत् तत्र	५८
त्रिकोणं च तथाग्नेय	१४५	त्रिशूलपट्टसधर	११५
त्रिकोणमायतं चाग्ने	२१६	त्रिसंध्य पूजयन् देव	१२
त्रिकोणस्य भवेत् स्फुन्द	२१६	त्रिसंव्याराधनरत	१५
त्रिकोणान्युत्तरे कुर्यात्	२१५	त्रीणि वा पञ्च वा सप्त	२१७
त्रितय मणिज कुर्यात्	५३	त्रीन् मुनीनष्टतालेन	१०१
त्रिताल वेदिकायास्तु	२८	त्व देवस्त्व वषट्कार	४१२
त्रिदण्ड धारयन्नित्य	१५	त्व पिता त्व च देवेश	४१२
त्रिपट्टकीकृत्य ताः सर्वा	२०७	त्व भूतस्तत्र भविष्यञ्च	४१२
त्रिपाद वृत्तपिङ्गाक्ष	१०५	त्व वाक्य त्व वाचकस्त्व	४१२
त्रिभागहीनं प्रासादात्	६९	त्व विधाता च धाता च	४१२
त्रिभागहीनं, प्रासाद.	१०४	त्व विष्णुरिति मन्त्रेण	१९५, २०१
त्रिभागीकृतगर्भे तु	४७	त्वमाकाशस्त्वमग्निस्त्व	४१२
त्रिभिश्च वत्सरैश्चैव	२१९	त्वमादिरवसानं च	४१२
त्रिमात्रं प्रणव हस्ते	७६	त्वमेव पृथिवी देव	४१२
त्रिमूर्तेश्चैव वायव्ये	११७	त्वया समुद्रता देव	३६७
त्रियह पञ्चगव्येन	३९२	त्वष्टा चेवाय विष्णुश्च	२४२
त्रियह ब्रह्मरूचेन	३९२	त्वष्टार विन्यमन्मव्ये	२५७
त्रिरात्रोपोषितो भूत्वा	३९१, ४०१		
त्रिरेव रज्जुबन्धं च	६३	यकारश्च द्वितीये च	२३२
त्रिविक्रमस्त्रिधामा च	२६३	यकारस्तु भवेत् पाणि	२३०
त्रिविधं कर्म संप्रोक्त	३०	यकागत्तु फकारोऽभूत्	२२९
त्रिविधं तत् समुद्दिष्ट	८९		
त्रिविधं प्रतिमाकर्म	४८	दक्षस्तु दक्षिणे पाद्वे	२५३

	PAGE		PAGE
दक्षस्त्वजमुख शुक्र	१०१	दक्षिणे चोत्तरे चैव	१०२, ११६
दक्षस्य मानसी कन्या	२६०	दक्षिणे चोत्तरे भागे	१०१
दक्षादयस्ततो जाता	२६०	दक्षिणेन करणेष्व	७७
दक्षिण च तथा कृत्वा	३२५	दक्षिणेन तथा वामा	३३१
दक्षिण चोरुमुन्नम्य	७०	दक्षिणेनैव पादेन	२५
दक्षिण बाहुमाश्रित्य	११६	दग्ध स्निग्धस्तथानग्नि	३४५
दक्षिणद्वारपालस्तु	२८५	दग्धे कृष्टेऽपि च क्षेत्र	३९४
दक्षिणस्या तत सिञ्चेत्	३७	दण्ड कृत्वा च निम्न च	६१
दक्षिणस्या तथा यान	६८	दण्डमेक वहन्नित्य	१५
दक्षिणस्या तु पुष्पाम्भ	२००	दण्डा, सतदग्रेत तु	६२
दक्षिणा च यथाशक्ति	८३	दण्डाजिनधरो नित्य	११
दक्षिणा त्रिगुणा दद्यात्	२४९	दण्डान् सर्वास्तथैव तु	६१
दक्षिणा दापयेत् पश्चात्	४२	दत्ता क्रातापविष्टा च	८८
दक्षिणा दिशमारभ्य	१२९	दत्त्वाथाचमन कृत्वा	४२
दक्षिणा दिशमासाद्य २३९, ३६२,		दत्त्वा दत्त्वा क्रमादेव	८१
३६७, ३७०		दत्त्वा देवाय गन्धादि	३४
दक्षिणा पूर्ववद् दद्यात्	२५१	दत्त्वा भगवते गा च	३८९
दक्षिणागोपुरस्यास्य	२८२	दत्त्वा भगवते पश्चात्	४१८
दक्षिणागोपुरात् पश्चात्	२७८	दत्त्वासन्नाहपात्रानि	१०३
दक्षिणाङ्गुलिभिः पश्चात्	३२३	ददौ चक्र च सोमाय	४१४
दक्षिणाना प्रदान च	३५२	दद्याच्च वह्निगायत्र्या	९९
दक्षिणाभिमुखो भूत्वा	१४१	दद्याच्च विष्णुगायत्री	१३७
दक्षिणे च तथा वामे	३२६	दद्याच्छत तु शिष्याय	२५०
दक्षिणे चापकोणे च	१५५	दद्यात् कपायतोय च	२०१
दक्षिणे चित्रगुप्तस्तु	१२२	दद्यात् पाकभेदेन	८८
दक्षिणे चैव वामे च	११६,	दद्यात् श्रुतीयया पाद्य	१०९
११९-२०, १२२, १२४, १३२		दद्यात् पञ्चाक्षरेणैव	१२१
दक्षिणे चोत्तरे कार्ये	११०	दद्यात् पुरुषसूक्तेन	३३
दक्षिणे चोत्तरे कार्यौ	१०१, ११६	दद्यात् पृथक्पृथक् चैव	८७

	PAGE		PAGE
दद्याद्वायया पात्र	१९२	दर्शयेत् तत्त्वमुद्रा तु	३६९
दद्याद् वस्त्र च मूलेन	८१	दर्शयेत् प्रतिमासुद्रा	३६१
दद्याद्वा यदि समोहात्	१७३	दर्शयेद् बलिमुद्रा च	३६९
दद्यान्नासोपहारैश्च	१२१	दर्शयेद् ब्रह्ममुद्रा च	१९८, ४०९
दविक्रावणति मन्त्रेण	२०१	दर्शयेद्वा महामुद्रा	१४६
दधि पश्चात् प्रगृह्णीयात्	४०७	दर्शयेद् विष्णुमुद्रा ता	४०४
दधि पष्ठयाथ सप्तम्या	३३	दलादौ दलसधौ च	३५१
दधिसक्तुसमायुक्त	१७३	दलानां पूर्वभाग तु	३५०
दधि हुत्वा च वदन	३६	दलान्तर्वलय कुर्यात्	३५०
दध्नाश्चतुर्गुणं प्रोक्त	४०७	दले चाभिमुखे दद्यात्	३५३
दध्ना घृतेन मूत्रेण	३४४	दशताल च सप्रोक्त	६२
दध्ना तु पूरयेत्तरु	२२४	दशतालानि विस्तीर्णा	२७
दध्योदनगराव च	१५७	दशनाडीपरिच्छिन्न	१७९
दयावान् दानवान् दानी	२६८	दशनाङ्गधिक पूर	२२२
दयावासो दयाचार	२६८	दशान्ति चैव निर्दिष्ट	१४८
दर्पण दर्शयेत् पश्चात्	२११	दश प्रधानास्तासा तु	४०
दर्भकूर्चासनं दत्त्वा	९९	दश प्राणवहा होता	३१०
दर्भपाणिस्ततो भूत्वा	१९	दशभि शोभितस्तद्वत्	२७८
दर्भास्तु सस्तरेत् तत्र	१८८	दशभिर्दशभिर्लोकै	२७५
दर्भासने समासीना,	२४८	दशभिर्वत्सरै सिद्धि	३८६
दर्भेषु दर्भपाणि स्यात्	२२	दशम्या पूजयेद् देव	१२३
दर्शनं चैव सयोग	३३८	दशम्या सुयगाश्चैव	३३५
दर्शनप्रतिभूश्चापि	३	दशवर्षकृतं पाप	२१९
दर्शनैव न यन्ति	१५६	दशहस्तपरीमाण	१८५-६
दर्शने वैष्णवाना च	८५	दशाङ्गुल मुख प्रोक्त	६०
दर्शयित्वा तु ता मुद्रा	१४६	दशाना तु प्रधानाना	३०९
दर्शयित्वा महामुद्रा	४६, ७९	दशार चक्रमेतत्तु	३१२
दर्शयित्वा महामुद्रा	२१	दशासनानि सप्रोक्तानि	३३१
दर्शयेत् तच्च देवाय	३६७	दशैतानि तु बीजानि	१७९, २०७

	PAGE		PAGE
दष्टपीतावगिष्ठ च	३९३	दिशाहोमस्तु मलेन	१११
दाडिमीपुष्पदूर्वाभि	१३३	दिशाहोमस्तु सदिश्या	११२
दाडिमीपुष्पसकाशा	११०	दि' युक्तस्या तत्रैव	२८६
दाडिमीपुष्पसकाशा	२५९	दीक्षा चापि तथा कुर्यात्	२४७
दाडिमीपुष्पमकाशौ	१३१	दीक्षा प्रविष्टा निर्ग्रन्था	२४
दायूत्त्वदना केचित्	१६७	दीक्षाकाले त्वयाचाय	३८४
दानं चैव हरेनित्य	३०८	दीक्षा चंति तथा चित्र	३०५
दानप्रतिभुवि प्रते	३	दीक्षाय्याये च दीक्षया	२४७
दानमुद्रेति	३१८	दीक्षावहिकृताश्चापि	३०
दानवान्तकर श्रीमन्	३६७	दीक्षामथानुलोम्येन	२४६
दानवेन्द्रौ समुद्गतौ	२३९	दीक्षामात्र प्रविष्टा ये	२४
दानवोर स्थलोदीर्ण	३६४	दीक्षायोग्यो भवेच्छिष्य	२९४
दानस्य लक्षणं वधे	८४	दीक्षायोग्यो भवेद्व	३०१
दामानि लम्बयेत् तत्र	२९	दीक्षित समर्था नित्य	३०७
दायभागे सुतस्तस्या	२९१	दीक्षितानां गृहे वापि	३५८
दासीदासगवाश्वाज	२	दीक्षितानां तु पुत्राणां	४
दिक्षु कोणेपु चैवाष्टौ	६६	दीक्षितानां तु स्वेषां	२४
दिक्षु चाष्टान्वधस्ताच्च	२७९	दीक्षितास्तदलाभे तु	४
दिक्षु सर्वासु तिष्ठन्त	३७२	दीक्षोपनयनं कर्म	८
दिक्ष्वष्टासु क्षिपेत् पूर्वं	३६१	दीप धूप पुरस्ताच्च	३६२
दिक्ष्वष्टासु तथा चोर्ध्व	२८०-२	दीपमादर्शकं चापि	८१
दिक्ष्वष्टास्त्रयधस्ताच्च	२७५	दीपमुद्रति मा प्रोक्ता	३१६
दिग्देवान् स्थापयेन्मध्ये	१००	दीपदष्ट महाकाय	२३६
दिङ्मूर्तयस्त्रयधस्ताच्च	७०	दीर्घक्षिष्टोभयाङ्गुष्ठा	३२५
दिङ्मूर्तीनां च सर्वासा	७०	दीर्घादीनां लघो यस्तु	२३५
दिने वाग्यथ रात्रौ वा	३८५	दीर्घाभ्यां समयुक्ताभ्यां	३२०
दिवा चापि स्त्रिय गत्वा	३८८	दीर्घाकृत्यां तर्जन्यौ	३२४
दिव्यन्तरिक्षभूताश्च	३७३	दुःस्वेन भृशसतता	२४०
दिशादेवास्तु चतुर	१००	दुःसहो दुर्धरो दुष्ट	२६७

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४७१

	PAGE		PAGE
दुर्गापराजितायास्तु	३७८	देवराड् देवनाथश्च	२६३
दुर्गायाग इति प्रोक्त	१२१	देवपितृकार्येण	२०
दुर्जय त ततो ज्ञात्वा	२४२	देवस्नैय तत कृत्वा	४०२
दुर्भिक्षे राष्ट्रसघाते	३८८	देवस्य दक्षिणे पाश्चे	३४
दुर्मना दुर्गतिर्दुर्ग	२६७	देवस्याभिमुखो भूत्वा	८२
दूरात्मा परमात्मा च	२७१	देवहृद. पञ्चनद	३४२
दूर्वा च विष्णुपर्णी च	१९३	देवाना च तथा स्थाने	३६७
दूर्वामरकतश्याम	१२४	देवाना तु प्रवक्ष्यामि	१४०
दृढायुश्चोर्ध्वबाहुश्च	३७४	देवाना पतये तस्मै	३७०
दृश्यन्तेऽवयवा यस्या	४८	देवाना पतये तुभ्य	३६४
दृष्टदोषा इति प्रोक्ता	३०४	देवाना पितरश्चापि	२०
दृष्टदोषास्तथा सर्वे	३०३	देवानामीश्वरा देवा	३७१
दृष्ट्वा च कुम्कुट श्वान	३९३	देवा यक्षाश्च गन्धर्वा	१६२
दृष्ट्वा चैव सुरान् सर्वान्	२३७	देवालये गृहे वापि	३९
दृष्ट्वा जग्राह सहसा	२३९	देवास्तु राक्षसेन्द्रेण	२४४
दृष्ट्वा त परमात्मान	४१२	देवीना याति सालोक्य	२१९
दृष्ट्वैव तानि सर्वाणि	५१	देवीनामपि मन्त्राणा	३८०
देयमेतत्तु कालेऽस्मिन्	८५	देवीमन्त्रेण कृत्वा तु	१०८
देव एवासने कार्य	२५४	देवीमन्त्रेण चावाह्य	१०८
देवक्रोपान्महादोष	३०३	देवीमन्त्रैस्तु शोपास्तु	१९६
देवकोपेन सर्वेषा	३६६	देवीमृचाद्ययावाह्य	१०९
देवता च गदा देवी	३७९	देवेभ्यश्चाथ गन्धर्वा	४१५
द्वतायतनस्याग्रे	२७	देवो सवपरो नित्य	१३
देवताराधने युक्त	१३	देवो य इति मन्त्रेण	४०९
देवताराधने सक्त	१२, २४, १५८	देव्यस्तु दैवत तेषा	३८०
द्वतार्थ महातीर्थ	३४२	देव्यौ मुनी च चन्द्रार्का	१०२
द्वदेव नमस्तेऽस्तु	४१३	देश काल च पात्र च	८४
देवपारिपदा सव	३६१	देशशुद्धिरिति प्रोक्ता	२९४
देवयागविनाशे तु	३०४	देशानिमान प्रधानाश्च	८४

	PAGE		PAGE
देहशुद्धिरिति प्रोक्ता	२९४	द्रष्टव्या ब्रह्मगात्र तु	११४
देहिना तु यथा देहे	१३७	द्वयोरेव ऽगस्ता तु	२८८
देहो देहविदो देही	२७२	द्वयोन्तु भागयो प्राच्या	२५६
दैत्यदर्पविनाशाय	३६२	द्वादशाक्षरतत्त्वज्ञ	१४
दैत्यदानवसघैस्तु	४११	द्वादशाक्षरबीजाना	७४ ७७-८
दैत्यशोणितदिग्धाङ्ग	३६४	द्वादशाक्षरमन्त्र च	१९
दैत्याः शरापदेशेन	३६७	द्वादशाक्षरमन्त्रेण	८, १९९
दैव ब्रह्मण्यदेवाख्य	३७८	द्वादशाङ्गुलमायाम	५८
दैवत च भवेदग्नि	३८३	द्वादशाङ्गुलमुत्संध	३६६
दैवत च सदाविष्णु	३७७	द्वादशाङ्गुलविस्तार	२०६
दैवत चापि गायत्र	३७६	द्वादशाब्द चरित्वैव	४००
दैवमानुषभागाभ्या	५७	द्वादशाह नृपस्यापि	१०
दैवाच्चरविनाशो तु	२	द्वादश्या श्रवणे चैव	१५, ८४
दैवाष्टकसमायुक्त	२०२	द्वादश्या च तथा धूप	१२८
दैविकाना तु परित	१९८	द्वादश्या तु कुहूश्चैव	३३५
दैविकानि पदान्याहुः	१९८	द्वादश्या मार्जन चव	१९२
दैविकान् कलशानष्टौ	१९९	द्वापरे तु द्विजातीना	१२७
दैविकेन स्पृशेदङ्गानि	२३	द्वाभ्या तु वत्सराभ्या च	२१९
दैविके स्थाप्यते चेत् सा	३२	द्वाभ्या द्वाभ्या तु रज्जुभ्या	६३
दैवे भागे तथैन्द्रे तु	१९९	द्वाभ्यामेव तु मात्राभ्या	३३६
दौवारिकाणा नामानि	२७	द्वारपालकृतानुज्ञा	४१२
द्यौर्वियद् द्युमणि सूर्य	२७४	द्वारस्य दक्षिणे पार्श्वे	६७
द्रव्यसयोगकाले वा	३८५	द्वारस्योभयपार्श्वे तु	१८५
द्रव्यसयोगभेदं च	१९८	द्वाराणि मण्डलस्यापि	३५१
द्रव्याणा फलभेद तु	८६	द्वाराष्टभागमथवा	५६
द्रव्याणामपि सर्वेषा	१९७	द्वाराष्टभागविस्तार	४९
द्रव्याणामयलाभे तु	१९४	द्वाविंशाङ्गुलमूरु च	५९
द्रव्याणि स्तपनाध्याये	३३	द्वासप्ततिसहस्राणि	४०
द्रष्टव्यस्तत्र विस्तारः	२१३	द्विकाल वा त्रिकाल वा	३८५

श्लोकानामध्यानुक्रमणी

४७३

	PAGE		PAGE
द्विगुण प्रोक्त	१	द्विविध स्याद्विचित्र च	८९
द्विगुणीकृतपत्र तु	१८२	द्विविधा ब्रीहिभूमिश्च	८६
द्वितया द्वितया प्रोक्ता	२०	द्विग्लिख च प्रकोष्ठादि	६१
द्वितीय जन्म दीक्षा तु	४	द्विग्लिख चोरमूल च	६१
द्वितीय पैतृक दद्यात्	२०८	द्विग्लिख त्रिग्लिख वा.पि	६१
द्वितीय मध्यमामध्ये	७६	द्विसप्ततिसहस्राणि	३०९
द्वितीयभूमौ कुर्वीत	१२४	द्वे द्वे च वीथी रेखा तु	१५४
द्वितीयया ततश्चार्ध	३३	द्वौ वै पौनर्भवौ प्रोक्तौ	२९०
द्वितीययासन दद्यात्	१२७		
द्वितीयस्य बहिः पश्चात्	२५५	वकारश्च चतुर्थे तु	२३२
द्वितीया पीतवर्णस्तु	३५१	वकारस्तु भवेत् पायु	२३०
द्वितीया च द्वितीये तु	२३३	धकागस्तु मकारोऽभूत्	२२९
द्वितीया तेन सयोग	३३९	वनजयो ढवदत्त	३१०
द्वितीयाया दद्यात् तु	३३९-४०	वनदङ्गचोऽपलाभस्य	२१७
द्वितीयावरणात् पश्चात्	३७१	वनदस्थानमामाद्य	३६३
द्वितीयावरणादन्त	२५७	धनदस्याल्य कुर्यात्	१०४
द्वितीयावरणे चापि	३६८	धनदादृषय सर्वे	४१५
द्वितीयावरणे चैव	२१४, ३५३	वनदो धननाथश्च	२६३
द्वितीयावरणे दद्यात्	३५२	वनुरश्च तथा नाग	१५५
द्वितीयावरणे पश्चात्	८०, १०३, ११८	धनुश्च वनमाला च	३७२
द्वितीये गामिनी वर्णे	२९१	वनुपश्चायतस्यापि	२१७
द्वितीये च तथा रेफ	२३३	धनुषश्चैव वायव्ये	१२०
द्वितीयेनापि पुष्पाणि	११३	धनेश कारयेत् तत्र	१०५
द्वितीये पञ्चकेऽप्यादौ	२३२	धनेश पूजयेद् देव	१०६
द्विपत्र छेदनी चैव	१८०	धनेशयाग सप्रोक्त	१०६
द्विपत्र रूपकरणे	१८०	धन्वन्तरिस्तथात्रेय	१३२
द्विमुख च त्रिरक्तः	९७	धन्वन्तरे, प्रतीच्या च	१३३
द्विविध चान्नदान स्यात्	८८	वरणो धारणो गम	२६६
द्विविध रजतं चोक्त	५२	वराधरो धराधार	२७४

	PAGE		PAGE
धरा पद्मा महापद्मा	३७४	यात्वा तु परम विष्णु	३८८
वराया च निपात्यन्ते	४१५	यात्वा देव महाविष्णु	३९०
वरो भुवश्च सोमश्च	३७३	यात्वा पारिपदान् सर्वान्	३९९
वर्म ज्ञान च वैराग्य	७२, १०३	व्यायन जगन् स्तुवश्चैव	१५८
धर्मप्रभव देवेण	३७०	व्यायेच्च प्रतिमादेह	४०
वर्मवृद्धिर्धमाश्रित्य	३६८	व्रियन्ते च ह्रियन्ते च	३६३
धर्मवृद्धौ तथा वृद्धि	१		
धर्मस्थिति, कृता येन	३७१	न कसपात्रे भोक्तव्य	२९६
धर्मी धर्मश्च धर्मात्मा	२६३	न कश्चित् तत्र लोकोऽभूत्	२८६
धर्मे नष्टेऽपि सवपा	३०३-४	न कश्चित् प्रविशेत् तत्र	२०९
धातार्यमा च मित्रश्च	२४१, ३७४	न कार्याः स्थावराचार्या	७२
धातुरजहिरण्यायै	२	न किञ्चित् भक्षयेदन्यत्	३४५
धत्राया द्वादश सुता	२६१	न विद्मिगत मन्वाहं	१७८
धानोऽविकलाजैस्तु	२०८	न कालक कदाचित्	६१
धान्याम्ल न स्पृशेच्चैव	२९६	न कुर्यात् क्षोणदेशेषु	१०२
धान्यौषधिविशेषाश्च	८५	न कुर्याद् गर्भस्त्युक्ता	५२
धामगोपुरयोर्मध्ये	२५५	न कुर्यान्निन्दित कर्म	२९६
धारणाया क्रमश्चापि	१६४	न खेन चापमृत्युश्च	३५९
धारयेत् कशास्त्राभि	१५८	न गमिष्या, कदाचिच्च	२१५
धागकुल्या च कर्तव्या	१८५	न च पादगिलादीनि	६३
वागकुल्याश्च कर्तव्या	३२	न च भागवते चैव	२५
धागलिङ्ग तु यत् प्रोक्त	३६५	न च यागफलेनापि	२
धारावशिष्टं यत् तोय	३९	न न राजसभाया तु	४
धुर्यश्चादम्य इत्युक्त	८८	न च सस्कारमर्हन्ति	११
धूप चापि निवृत्त्या तु	८१	न चान्यत्र प्रकुर्वीत	१२१
धूपैर्गन्धैश्च पुष्पैश्च	१०४	न चाशिष्याय चोच्छिष्ट	२९६
धूर्धो धूरिषो धूरि	२७४	न चेदेतावता वज्र	१५०
धृतिमान् धृतिवृष्टश्च	२६७	न चैव नवमृताया	२१५
ध्यात्वा चामृतधाराया	३३८	न चैव रत्नलोहानि	२२४

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४७५

	PAGE		PAGE
न चैवातिकमेत् तानि	२१७	नन्दी च रज्जुबद्ध च	१८१
न चैवातिदृढा कार्या	६३	नन्यामर्त च नन्दीक	१७७
न चेष शयने याने	४९	न पाणिपादचपल	१६
न चैषा लेखनीयाश्च	१५६	न पादसेवन कुर्यात्	२५
न चोपजीवेद देवेश	२९६	नपुसकगिलाया तु	५५
न जानुसधिञ्चात्रोक्त	६२	न पुत्रर्ण पिता दद्यात्	३
न जुगुप्सेत तच्चात्र	१६	न पूरयेत् तिलै रात्रौ	२२४
न तस्य दीपन चापि	१४१	न प्रदोषे तु पद्मानि	१७८
न दर्शयेत्त यस्तस्मे	३	न भास्करे न वा बह्वौ	२५
न दातव्या परे दीक्षा	११	नम पुष्पशरायेति	१३०
नदी च बाहिनी नाम	२७६	नम सर्वविदे तुभ्य	२३८
नदीतीरगताना तु	३४३	न मण्डलप्रवेशस्तु	३५३
नदीतीरे हृदतटे	४४	न मय्यरात्रे सुरभि	१७८
नदीनामपि सर्वासा	१७, ३३३, ३४३	न मन्त्रेण विना किञ्चित्	९१
नदीनामप्यलामे तु	३३३	नमस्कारान्तसयुक्तै	१६८
नदी प्रस्रवणी नाम	२८१	नमस्कृत्य गुहो पादौ	४०३
नदी मधुमती नाम	२७८	नमस्कृत्य हृषीकेश	४१३
नदीमव्यगताना तु	३४३	नमस्कृत्वा ततो देव	८२
नदी वर्णवती नाम	२८२	नमस्ते प्रियदत्तायै	२६
नदीसगमतीर्थेषु	५५	न मालती स्यात् पूर्वाह्णे	१७८
नदी सतरणी नाम	२७९	न मुञ्चति सदा चासौ	३१२
नदी सरस्वती नाम	२८०	न मेरुर्बकपुष्प च	१७७
नयस्तु सर्वदा श्रेष्ठा	३३३	नमो नमस्तेऽस्तु पराक्षयाय	४१३
नया तटाके बल्मीके	२०२	नमो नमस्तेऽस्तु सनातनाय	४१३
नया दशगुण स्नान	१८	नमोऽन्ता प्रणवान्ताश्च	९५
न वृति च परस्वेषु	२९७	नमो विश्वसृजे तुभ्य	३७५
न वृशसा मति कुर्यात्	२९७	नमोऽश्विभ्यामिति प्रोक्त	१३२
नन्दिकेनार्चयेत् प्रात	१७८	नमोऽस्तु पण्मुखायेति	११०
नन्दिको विन्दरुश्चैव	२७८	न म्लेच्छतस्कगर्काणै	२९६

	PAGE		PAGE
नरके पतितस्यास्य	३०३	नवाह सतरात्र वा	२०७
नरकष्वेव पात स्यात्	२	न विषेग भवेत् तस्य	१४८
नरप जातास्तु	३६३	न व्यञ्जन तु व्यस्त स्यात्	१३९
नरमेधफल प्राप्य	२२३	न शक्यत फल वक्तु	९०
नरसिद्धमुखाज्जाता	३६३	न शिर स्पर्शन चापि	३५२
न रात्रौ करवीरैश्च	१७८	न शुण्गराज्ये निवसेत्	२९६
नरो नारायणश्चैव	७०	न शूद्रास्तत्र सर्वे च	३५५
नरो नारायणो ब्रह्मा	२६५	न शून्य मण्डल कुर्यात्	२१७
नर्मदा चैव कावेरी	३७३	न शेकुस्तमतिक्रान्तु	२
नवताल च सप्रोक्त	६२	न श्रोतव्य कदाचिन्तु	४
नवतालऋमश्वाय	५९	न सिरलऋटादेषु	२९६
नवतालप्रमाणेन	१२८, १३१, १३४	न स्वस्थो पाटन कुर्यात्	६४
नवतालरथ मानेन	१०५	न हसन्नोद्विजेच्चापि	१६
नवतःलादि शेष तु	५८	न हेतुवादिवर्गेषु	४
नवतालैर्न वा कुर्यात्	११९	ना इत्येव तया सौम्य	२००
नव दोषानपि ज्ञात्वा	४१७	नाग, कुमार कृकर,	३३७
नवम नाभिदेशस्तु	७५	नागमुद्रेति विज्ञेया	३१७
नवम पश्चिम प्रोक्त	७५	नागश्च कुमे कृकर	४०
नवम शुक्लवर्ण तु	७९	नागश्चैव कुमारश्च	३१०
नवम्या च दशम्या च	३३६	नागाश्चापि तथा धुर्यान्	१५८
नवम्या तु कपायाम्भ,	३३	नागान् यक्षान् ग्रहान् सिद्धान्	३९६
नवम्यामम्बिकामेव	१२१	नाग,श्चासरसश्चैव	३५६
नवम्या मान्यपुष्पादीन्	१०९	नागो नागपतिर्नागी	२६४
नवाङ्गुलो भवेद्दूर,	६०	नामिदग्धानि वा तत्र	१७१
नवानि चैव वस्त्राणि	१८७	नाड्य, शुद्धिमायान्ति	३३६
नवाम्बरधरा सर्वे	२४८	नाडीचक्र यथावस्थ	३१२
न वा लवणमिश्राणि	१७१	नाडीचक्रप्रकारस्तु	३३४
नवाश्रं चापि गङ्गस्य	२१६	नाडीभ्रमणवेगेन	३३५
नवाश्रस्य मनुर्देव,	२१७	नात परतर कुर्यात्	६४

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४७७

	PAGE		PAGE
नातिक्रामन्ति मर्यादा	१५३	नारसिंहपरा केचित्	३४९
नातिरिक्तं न च न्यूनं	३४४	नारसिंहस्य लोकस्तु	२७७
नात्युष्णेनातिशीतेन	२२२	नारसिंहस्य सर्वस्य	३७८
नादीक्षिताय दद्याद्वै	२९६	नारसिंहाश्च ये मन्त्रा	१३६, १४०
नानन्तर्धाय चासीत्	२९६	नारसिंहासनं चाथ	२४८
नानारत्नाङ्गमकुटं	११२	नारसिंहेऽथ लोके तु	२६५
नान्यकार्यपरो नित्य	१२	नारायणं निर्ऋत्या तु	२५५
नान्येन ग्रहमोक्ष स्यात्	१५१	नारायणं पुराणेश	४१२
नाभि मन्त्रमया स्पृष्ट्वा	२४	नारायणस्य मन्त्रस्य	३८१
नाभिक्षेत्रे लिखेत् पद्म	९९, १०४	नारायणाभिधाने तु	३५५
नाभिजानाति चात्मानं	१५९	नार्चनालङ्घनं कुर्यात्	२९६
नाभिर्मूलं भवेत् तासा	४०	नालानामपि सर्वेषां	३०९
नाभोरेव ततः पश्चात्	३५१	नालिका च तथापीडे	१८०
नाभेरूर्ध्वं तथा तालं	५८	नालिकेरं कपित्थं च	१७२
नाभेरूर्ध्वं तथा तावत्	५९	नालिकरं च खर्जूरं	१७०
नाभ्यन्तं तु स्थितिन्यास	७४	नालिकेरत्वचा सार	६३
नाभ्यादिद्वयान्तस्तु	७३	नालिकेरपयं सिक्तं	२०८
नामं गुह्यं ततो दद्यात्	७	नालिकेररसं चापि	२२५
नामान्यासां तु सर्वासां	३०९	नालिकेररसं सार	६३
नाम्ना च व पुमान् विश्व	३१२	नालिकेररसक्षीरं	३२९
नाम्ना नरपतिर्नाम	३०१	नालिकेरस्य पत्रं वा	१८३
नायका सर्व एवासन्	२६२	नाशुभा तु मतिं कुर्यात्	२९७
नारदारचर्चनिकायां तु	१८१	नासत्यश्चापि दस्तश्च	१३१
नारदे दक्षिणे पार्श्वे	४१२	नासत्यो दक्षिणे स्थाप्य	१३१
नारसिंहं ततो जप्त्वा	१९	नासापुटं तु वामेन	३३५
नारसिंहं ततो वक्ष्ये	२३७	नासापुटे चोर्ध्वमुख्यौ	३०९
नारसिंहं तु तं दृष्ट्वा	२३८	नासापुटे प्रयोक्तव्यं	१६२
नारसिंहं परं मन्त्रं	२३८	नासिकापुटयोस्तृप्ति	२३
नारसिंहं परं रूपं	२३८	नास्तिकान् भिन्नमर्यादान्	३०

	PAGE		PAGE
नास्तिकाश्च तथा म्लेच्छा	३०३	निरायुवा वय देव	४१३
नाहकार न चाग्र्या	२९७	निरुन्व्यात् प्रणवेनैव	४१
निधिपेत् स ग्रहाविष्ट	१५१	निर्ऋतिस्थानमासाय	३६२
निग्रह कर्तुं कामश्चेत्	१४२	निर्ऋतीगानकोण तु	१०९
निग्रह च ततः कुर्यात्	१६०	निर्ऋत ग्रामनाश स्यात्	१०९
निग्रह पूर्ववत् कुर्यात्	१५१	निर्ऋतर्वरुणस्यापि	२०३-४
निग्रह भक्षय महाभोग	१६०	निर्ऋत्या चापि वायव्ये	१००
निग्रहानुग्रहे तेपा	१४४	निर्ऋत्या दधि वै दद्यात्	२०३
निग्रहानुग्रहे योज्या	१४६	निर्ऋत्या नालिकेराम्भ	२०३
निग्रहेऽनुग्रहे चैव	१४३	निर्ऋत्या ये स्थिता देवा	२६७
नित्य चानियमेनैव	३४४	निर्गच्छद् गृहतः प्रातः	२६
नित्यनैमित्तिकान्यत्र	३४४	निर्वृण सर्गभूतेषु	४१०
नित्यनैमित्तिकान्याहुः	२१८	निर्माल्य भक्षयिषा च	३९२
नित्यमक्षतयोनिश्च	२८८	निर्माल्यमुक्तनियम	४१०
नित्यमाप्रयत्येव	३१०	निर्विषीकरण कुर्यात्	१४६
नित्यमेव दशाश्चमा,	३४१	निर्विषीकरण त्वेतत्	१४८
नित्ययाजी जितक्रोध	१३	निर्विषीकरण चव	१४७
नित्यानि नित्यकृत्यानि	३४४	निलयोऽनिलः क्षेत्र	२६७
नित्ये नैमित्तिके चैव	२१८	निवृत्त स यथाकाम	२४४
नित्येषु मण्डलेष्वाहुः	२१८	निवृत्तकृत्यो मत्स्योऽथ	२४०
नित्योऽनियतकालश्च	३८४	निवृत्तश्चापि गायत्र	३७७
नित्याय मोक्षणाच्चैव	४१५	निवृत्त्या चाक्षतास्तत्र	५६
निमित्तः कारणः कर्ता	२६३	निवृत्त्या चाभिघार्याय	१६९
नियमी केवलश्चापि	३४४	निवृत्त्यात्र प्रणम्याथ	६६
नियमी स तु विज्ञेयः	३४४	निवृत्त्या दापयेदग्नि	१०
नियुनक्ति यदि द्वेपात्	२	निवृत्त्या मधुना चापि	२१२
नियोज्य विष्णुगायत्र्या	४०९	निवृत्त्या यानगा चापि	३९
नियोनिर्निययश्चैव	२८१	निवेदने च होमे च	१७३
निरावरिष्णुर्वर्तिष्णुः	२७४	निवेदने प्रशस्तानि	१७१

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४७९

	PAGE		PAGE
निवेदयेच्चतुर्दिक्षु	४२	नेभि पीतैस्तु कुर्वीत	३५१
निवेदयेदपूप वा	१७३	नेम्यादिवलय कृष्णौ	३५१
निवेदित च यद् द्रव्य	२१४	नैमित्तिकेषु सर्वेषु	२१८
निवेदित च यद्द्रव्य	१७३	नैऋताद्गोपुरात् पश्चात्	२८३
निवेद्य च प्रयोज्यानि	३५२	नैऋती दिशमासाय	३७०
निवेद्य देवदेवेश	३६	नैऋते कोणदेशे तु	१०२
निवेद्य बलिदाने च	२१४	नैऋते चैव वायव्ये	१५५
निवेद्यशेष यत् सर्व	१७३	नैऋते तु द्वितीयेन	१९९
निवेद्यशेष सर्वेषा	२१४	नैऋते दधि विन्यस्य	३१
निवेद्यशेषमेतेभ्य	४२	नैऋते नवके मध्ये	१८९
निवेद्ये चैव होमे च	२१४	नैऋते लोहतोय तु	१८९
निवेभ्य तत्र चाङ्गुष्ठौ	३२४	नैऋत्या चैव रामस्य	२४९
निध्वासोच्छ्वासकौसैश्च	३१०	नैऋत्या मार्जनं चैव	३१
निषद दोलक चैव	४१६	न्यग्रोधसमिध पश्चात्	१४२
निष्कलस्तु सदाविष्णु	४२	न्यग्रोधस्याङ्कुर क्षुत्त्वा	६
निष्ठुरो दुर्मुखश्चैव	२७७	न्यग्रोधस्यैव चाधस्तात्	१४२
निष्पीड्य सम्यग् गृह्णीयात्	४०७	न्यास कृत्वा त्वनेनैव	१४७
निस्त्रिगवर्णे सलिल	५२	न्यास च वह्निमन्त्रेण	९८
निहत्य क्षत्रियान् सर्वान्	२४४	न्यास चापि तया कुर्यात्	१३४
नीचो मरुस्थलो निम्न	२७१	न्यास सप्ताक्षरैः कृत्वा	१०५
नीत्वा प्रदक्षिण शिष्य	३५३	न्यून वाग्यतिरिक्त वा	३४४
नीरूपो रूपवान् रूप	२६९	न्यूनक्षत्रियकन्याया	३०१
नीलकण्ठ त्रिनेत्र च	११५		
नीलकण्ठस्तृषि प्रोक्त	३८२	पकारात्तु यकारोऽभूत्	२२९
नीलवर्ण कलिर्बामे	१२२	पकारो वदनं ज्ञेय	२३०
नीवाराश्च तथा ग्राह्या.	१७१	पक्क तु केवलं शाक	३४६
नृत्तेर्गैर्यैश्च वाद्यैश्च	३४	पक्कबिम्बफलाकाग	१८६
नृत्यन्त्यत्र च ये भक्त्या	२११	पक्कमेव चरं दद्यात्	१७०
नृपस्यैकादशे वर्षे	८	पक्कश्च तरुणश्चैव	३४५

	PAGE		PAGE
पक्वापक्वेविधि, प्रोक्त	१७०	पञ्चभिर्वत्सरैश्चापि	२१९-२०
पक्वापक्वेर्यथायोग	३४६	पञ्चभिश्चाङ्गुलीभिस्तु	७८
पक्वेषु मूलमेक तु	१७४	पञ्चभिश्चैव मूर्धानं	२४
पक्षिसर्पसमाक्रीणै	४५	पञ्चम चापि पैशाच्च	५७
पक्षिस्तेय पय स्तेय	४०२	पञ्चम जानुदेशश्च	७५
पक्ष्तीकृत्य यथायोग	१८८	पञ्चम ज्योतिषो रूप	७८
पच्यते वृष्टिपातेन	८६	पञ्चम हृदय चैव	७५
पञ्च कालान् यथावत्तु	३०७	पञ्चमस्तु भवेन्मूर्धा	७४
पञ्च गन्धश्च मूल च	७९	पञ्चमे पञ्चकेऽप्यादौ	२३२
पञ्चगव्य चतुर्थ्या तु	१९२	पञ्चम्या च दशाया तु	३३९
पञ्चगव्य तत पीत्वा	३९२, ३९८	पञ्चम्या तु बलि दद्यात्	२०८
पञ्चगव्य तथा सौम्ये	२०३	पञ्चम्याचमनीय च	१०९
पञ्चगव्य तु वारुण्या	१९९	पञ्चम्या चाथ पष्ठ्या च	३३६
पञ्चगव्य यथालभ	४०६	पञ्चम्या मात्रया चैव	३३५
पञ्चगव्य समानीय	४०६	पञ्चरात्रे तथा मन्त्रा	८९
पञ्चगव्यक्रमश्चैव	४०८	पञ्चवर्णानि पुण्यानि	३५०
पञ्चगव्यस्य दक्षस्तु	१९७	पञ्चविंशाङ्गुल काय	५९
पञ्चगव्यस्य मन्त्रेण	१९०	पञ्चविंशाङ्गुलायाम	५८
पञ्चगव्येन देवेश	४०४	पञ्च वै पुरुषा प्रोक्ता,	४१५
पञ्चगव्येन सप्रोक्ष्य	१८८, २०८	पञ्चस्थानार्चनं कृत्वा	३३४
पञ्चतन्मात्रमन्त्राणा	३७७	पञ्चाक्षरेण कर्माचौ	१२०
पञ्चताले प्रवक्ष्यामि	६०	पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण	१२१
पञ्चत्रिंशत्प्रकाराणि	१३८	पञ्चाङ्गाना तु सर्वेषां	३७८
पञ्चदश्या च गन्धाम्भ,	३३	पञ्चाङ्गाना विधानं च	१३७
पञ्चदश्याथ षोडश्या	३३६	पञ्चाङ्गानामृषिश्चापि	३७८
पञ्चधा तु कृते स्थाने	२०२	पञ्चाङ्गानि च देवाना	१४३
पञ्चप्रत्ययकाले तु	३४१	पञ्चाङ्गुल ततो जानु	५८
पञ्चमांगीकृते तत्र	४७	पञ्चाङ्गुलीनामग्रेस्तु	३१७
पञ्चभिर्ब्रह्मरात्रोक्ता	११७	पञ्चात्मा पञ्चकालात्मा	२७५

श्लोकानामर्धातुक्रमणी

४८१

	PAGE		PAGE
पञ्चावरणमेतत्तु	३५१	पद्म चैव समाख्याता,	४१६
पञ्चाश्रं च यमस्यापि	२१६	पद्म तु विन्यसेन्मध्ये	७२
पञ्चाश्रस्य यमो देव	२१७	पद्मकिञ्जल्कवर्णाभि	१०२
पञ्चैव मण्डलानि स्यु	१५३	पद्मकिञ्जल्कवर्णाभा	२५९
पञ्चोपनिषदश्चापि	१३६	पद्मकिञ्जल्कवर्णाभा	१०८
पञ्चोपनिषदा केचित्	३४९	पद्मदृष्टि सुदृष्टिश्च	२७१
पटे वाग्यथ वा कुड्ये	३०६	पद्मनाभस्य मन्त्रस्य	३८१
पठित्वा पूर्ववन्मन्त्रान्	३६८	पद्मपत्रं लिखेत् सम्यक्	३५६
पतङ्गवेतुः पातङ्गी	२७३	पद्मपीठ भवेत् स्थाने	११६
पतन्ति नरके घोरे	३५४	पद्ममम्बुजपत्रे तु	४०५
पतन्ति पानादेतेषा	३९८	पद्मराग तु वेङ्कय	१८६
पतित चैव पाषण्ड	३९३	पद्मरागमयैश्चैव	२८३
पतितस्यैव योगे तु	४००	पद्मस्य कर्णिकामन्ये	१०३
पतिताग्राङ्गुलिर्या तु	३१७	पद्मस्य वर्णिकाया च	१३३
पतिताना तु वक्ष्यामि	३९८	पद्मस्य पश्चिमाया च	११८
पतितान्यशुचिस्थाने	१७१	पद्मस्य यमगायत्र्या	१२२
पतितोऽपि प्रमुच्येत	१००	पद्माकार तु वा केचित्	४९
पत्रच्छेदनकालश्च	१८४	पद्माधरेण तेनाथ	२६०
पत्रच्छेदविधान तु	१८०	पद्माष्टशतहोम च	१०८
पत्रच्छेदोऽपर प्रोक्त	१८१	पद्मासनो भवेद् ब्रह्मा	१०२
पत्रस्यात्र क्रम वक्ष्ये	१८१	पद्मैश्च पूजयेद् देवी	१०८
पत्रैर्वा केवले कुर्वन्	२२१	पद्मोत्पलवनाकीर्ण	४४
पत्सृष्ट पशुना स्पृष्ट	१६९	पद्मोद्भवे पुराणे तु	१८१, १८७
पदपद्म भवेत् फुल्लं	४९	पद्मग पद्मगी पद्मः	२७३
पदानि षोडशोक्तानि	१९८	पद्मा चैव विशाला च	३३३
पदान्येकोनपञ्चाशत्	१९८	पद्मपूरेषु सर्वेषु	२२५
पदे पदे क्रतुफल	२१०	पद्मश्चर्या भवेत् पूर्वं	३४४
पद्म च कुमुद चैव	१८१	पद्मसा पूरयेद्यस्तु	२२३
पद्म च स्वस्तिकं चैव	३०१	पद्मसा मासमेक तु	३९७

	PAGE		PAGE
पयसो देवत सोम	१९७	पर्णी चेति स विज्ञेय	३४७
पयोनाथ पयोयुक्त,	२६९	पर्णी चैव स्वयंपाकी	३४७
पयो वा दधि वा सर्पि	३४४	पर्यङ्कबन्धसयुक्त	७०
परः परतर पक्ष	२६४	पर्वते तु शिला ग्राह्या	४४
परम, परमेष्ठी च	२६३	पलाशकमुकाश्वत्थ	४४
परमेष्ठी पद्ममध्ये	३१२	पलाशशाखया सिञ्चेत्	३७
परमेष्ठ्या न्यसेद्धर्म	७२	पलाशसमिधश्चापि	३८७
परशु वामहस्तानु	४१४	पल्लव पेनक चैव	१८१
परश्वथेन तान् सर्वान्	२४३	पल्लवी पूर्वत, कुर्यात्	१८४
परस्पर यथायोग	३२४	पश्चाच्चांमरधारिण्यौ ११६, ११९,	
परहस्तस्थित भुक्त्वा	३९३		१३२, १३४
परात् परतर सोऽयं	३३८	पश्चाच्चांमरहस्ते तु	१०१, १२९
परान्न नेव भुञ्जीत	२९६	पश्चादथात्मरक्षार्थ	३६४
परान्नसेवी पापीयान्	४१०	पश्चादावाहयेद् देव	९९
परारामजमग्राह्य	१७५	पश्चादासनदानेन	२३७
परितः परिषेक च	४०	पश्चाद्विषितृन् सर्वान्	२१
परितो विन्यसेत् तिर्यक्	१८४	पश्चाद् गुडोदकाद्यैस्तु	१९५
परिभ्रमणकाले तु	२१०	पश्चाद् बलिविधानं तु	१४९
परिमार्जनवस्तूनि	२०२	पश्चाद् भागवतानां च	२४८
परिवारक्रमश्चापि	२१४	पश्चिमाया तत कुर्यात्	२४८
परिवारद्वय प्रोक्तं	१०५	पश्चिमाया ततो राज्य	१३५
परिवारान् प्रवक्ष्यामि	१०१, २५३	पश्चिमाया तु वैद्वर्थ	५६
परिवारान् स्वनाम्नैव	९९, १२३	पश्चिमाया तृतीये च	१८५
परिवेष्ट्य ततो वस्त्रैः	२०७	पश्चिमे कलशक्षेत्रात्	१८८
परोक्षदर्शन चैव	३३९	पश्चिमे तु गदा कुर्यात्	८०
परोक्षे यस्य यत् कर्म	३३९	पश्चिमे दधिहोमं च	३६
पर्जन्य विन्यसेन्मध्ये	२५७	पश्चिमे दर्भशय्याया	४६
पर्जन्य, पाञ्चजन्यश्च	२८४	पश्चिमे मध्यमाग्नेण	७८
पर्णानि मक्षयेद्यस्तु	३४७	पश्चिमे श्रीधरश्चैव	३५७

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४८३

	PAGE		PAGE
पश्चिमोत्तरभागे तु	१५६	पादस्पृष्ट तथाक्रान्त	३९३
पाचकः पूरकश्चैव	३४६	पादाङ्गुष्ठद्वयेनैव	१६३
पाञ्चजन्यो हृषीकेशः	२६५	पादान्त जानुकण्ठाना	५९
पाठ एव प्रशस्तः स्यात्	१४१	पादेन मर्दयेन्नापि	३५७
पाण्डुराङ्ग ततः स्पृष्ट्वा	३९५	पादेनैकेन तिष्ठन्ति	३४८
पाण्डु तत्र च सत्यक्त	३४७	पादौ निपीड्य तस्यैव	२५
पातयिहगस्य शस्त्राणि	३९७	पाद्य तु पाद्यमन्त्रेण	१९०
पातालनिरताश्चापि	१४१	पाद्य तु प्रथमं दद्यात्	१९१
पात्र तु त्रिविधं प्रोक्त	२०६	पाद्य तु प्रथमे भागे	२०४
पात्र तु परिगृह्णीयात्	४०६	पाद्य दत्त्वा द्वितीयेन	११३
पात्रं प्रक्षालयेत् पूर्वं	१६८	पाद्य स्नान तथा चार्ध	१२१
पात्रमादौ प्रवक्ष्यामि	४०५	पाद्याङ्गानीह चत्वारि	१९३
पात्रमेवात्र संप्रोक्त	३५६	पाद्यादि तण्डुलान्त तु	२०५
पात्रस्थं सेचयेत् तोय	८०	पाद्यादि दद्यात् सर्वं तु	१२५
पात्राणामप्यलभे तु	१९४	पाद्यादीना तु सर्वेषा	३३
पात्राण्युक्तानि चैतानि	८५	पाद्यादीनि च कर्माणि	१३०
पात्रे तु प्रक्षिपेत् पश्चात्	३६०	पाद्यार्थाच्चमनीयानि	१२३, १३३
पात्रे तोय समादाय	८३	पापमामरण तेषा	३८८
घात्रे वा धान्यकोष्ठे वा	३९४	पापस्पृष्टेरनारोग्यं	३५९
पाद कपोतो वेदिश्च	६७	पायस कृसर गौड ३६, ४२, ६६,	
पादः स्थानं भवेदाद्य	७४	१२६, १७३, २१४	
पाददण्डौ च इत्येते	६०	पायस कृसर चापि	३५२
पादपीठं तु शैलं स्यात्	५४	पायस कृसर दद्यात्	२०८
पादपीठं भवेत् पद्म	११०, १२०	पायस भोजयेद्भक्तान्	३६
पादपीठस्य विस्तारः	२०६	पारावर्तं च हव्यं च	१७०
पादमान तथा काये	६०	पारे च ग्राममध्ये च	२१०
पादमान तु वा काये	६०	पालाशखादिराश्वत्थ	३७
पादयोरूर्ध्वरेखा तु	३०१	पालाशमथवा पत्र	४०५
पादस्तु प्रथमं स्थान	७५	पालाशाः खादिराश्चापि	३५

	PAGE		PAGE
पालिका घटिका चैव	२०६	पीडिताश्च सुराः सर्वे	२३७
पालिकानां तु परितः	२०८	पीतं तु प्रथमं बीजं	७८
पालिकायां प्रयोक्तव्यं	१७९	पीतं भक्षितमाघ्रात	३११
पालिका लोहजाश्चैव	२५१	पीतमष्टभुजं कुर्यात्	११५
पालिकावक्त्रविस्तारः	२०६	पीतमाल्याम्बरधरः	१२१, १२४
पालिका वैष्णवी ज्ञेया	२०७	पीतमाल्याम्बरधरौ	१२४
पालिकाश्च तथा न्यस्य	३१	पीतवर्णं सितापाङ्गं	१२८
पावकेनाविहीनस्तु	२९४	पीतवल्कलसंवीतौ	१३२
पावनो वामदेवश्च	१६६	पीतवस्त्रे हरिः श्यामे	४१२
पाशं च कवचं चैव	४१४	पीतवासा हरिः मधुः	२७०
पाषण्डिनश्च तद्भक्तान्	३०	पीतश्च हरितः श्यामः	१२६
पिङ्गलायां तु नागाख्यः	३११	पीताम्बरत्वजौ नित्यं	१३१
पिङ्गलास्यास्तथा केचित्	१६७	पीते चैव तथा कृष्ण	५१
पितृस्तृप्तिमायान्ति	२३	पीतैस्तु कर्णिका कार्या	३५०
पितामहं पितृव्यं च	३९६	पीत्वा तदमृतं हतः	२४१
पितामहो द्वितीयेन	२३	पीनबाहुः सुबाहुश्च	२८२
पितृदेवा मनोज्ञाः	३६३	पुसा चाथ तथा दध्ना	२१२
पितृव्या मातुलानीं वा	३९०	पुसा चैव तु गोमूत्रं	४०७
पिशाचं पूर्यते वायुः	३३४	पुसा तु परिषिञ्च्याथ	६६
पिनाकिनं च निर्ऋतिं	२५६	पुसा न दद्याच्चित्वा च	१०
पिबेत्तु पञ्चगव्यं वा	४१०	पुंसि चापि च मैथुन्यं	३९७
पिशाचबलिदानेन	३६६	पुटभेदप्रकारं तु	२३१
पिशाचाः प्रेतसघाश्च	१६२	पुण्डरीकस्य मन्त्रस्य	३८२
पिष्टचूर्णविचित्रायां	३५८	पुण्यारण्यानि सर्वाणि	३४२
पिष्टा तु त्रिफलातोये	६४	पुण्याश्चैव तथा शैलाः	३४२
पीठस्थानं समासाद्य	३६८	पुण्याहं वाचयित्वा तु	४५
पीठिका किञ्चिदायामा	५७	पुण्याहं वाचयेत् तत्र	७
पीठिकायां चतुर्दिक्षु	१५५	पुण्याहं वाचयेत् पश्चात्	३३
पीठिकावलयं कुर्यात्	१८५	पुण्यैर्व्यवहृतिं कुर्यात्	१५८

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४८५

	PAGE		PAGE
पुत्रकामैर्वधूकामै	७३	पुष्प दशम्या दातव्य	१२७
पुत्रजीव च पद्माक्ष	५	पुष्पक ब्रह्मराग च	१८६
पुत्रजीवमय सूत्र	१५८	पुष्पचापशरोपेत	१२९
पुत्रत्वे त्वा नियोक्ष्यामि	२४१	पुष्पपूरेषु सर्वेषु	२२६
पुन ससर्ज देवाना	४१३	पुष्पमुद्रा तत पश्चात्	३६९
पुनरेव ततो वेदा	२४२	पुष्पयाग	३५०
पुनर्दीक्षा प्रविश्याथ	३९१, ४०१	पुष्पयागफल प्राप्य	२२३
पुनर्दीक्षाप्रवेशेन	३८८	पुष्पयागविधानं तु	२१३
पुनर्भूरुच्यते चात्र	२९०	पुष्पयागविधानेन	२१३
पुनश्च द्विगुणीकृत्य	१८२	पुष्पस्तेय फलस्तेय	४०३
पुनश्च निग्रह कुर्यात्	१६१	पुष्पाम्भो दक्षिणस्या तु	२०३
पुमान् पुराण. पुण्याशी	२७०	पुष्पैरेव बलिः साय	३५९
पुरस्तात् केतन चापि	३६२	पुष्पैश्च विविधै रम्यै.	२२४
पुराण चापि काकुत्स्थ	२४४	पुष्पैश्च विविधैरर्चा	३०५
पुराण जामदग्न्याख्यं	२४३	पुष्परागमयैः शुभ्रै.	२८४
पुराण तु प्रवक्ष्यामि	२३६	पूजयन्ति महाविष्णु	२४५
पुराण वामन वक्ष्ये	२४१	पूजयित्वा यथाकाम	११४
पुराण सात्त्वतं वक्ष्ये	२४४	पूजयेत्तस्य गायत्र्या	१३०
पुराणप्रतिमा शीर्णा	६४	पूजयेद्गन्धपुष्पाद्ये	३४
पुराणमपि वक्ष्यामि	२४२	पूजयेद्देरिकैश्चूर्णै.	१०६
पुराणा निक्षिपेदप्सु	६५	पूजयेद्देवदेवेश	११८
पुरा पद्मोद्भवायाथ	३७१	पूजयेद्भास्कर देव	११४
पुरा मन्वन्तरे देवा	२४०	पूजयेद्य इम भक्त्या	१३१
पुरुषश्चापि सत्यश्च	२८६	पूजयेद्विधिना य सः	३८६
पुरुषस्येति विज्ञेय	३७७	पूजयेद्विविधै. पुष्पै.	१२१
पुरुषाश्च तथा स्थान	४१७	पूजयेद्विष्णुगायत्र्या	३५
पुरुषाणा सहस्रस्य	२६७	पूजा च ब्रह्मरात्रे तु	१२७
पुष्कला चैव पूर्णा च	११९	पूजामस्य प्रवक्ष्यामि	१११, ११३
पुष्प तु वा क्षिपेत् पश्चात्	३७५	पूजाविधिमथो वक्ष्ये	१०२

	PAGE		PAGE
पूरक कुम्भक चैव	३३४	पूर्ववद्रुडस्थाने	३६७
पूरके नाडयः सर्वाः	४१	पूर्ववद्भूमिसंस्कार	१९८
पूरण तु भवेद्वाचा	१४८	पूर्ववन्मन्त्रलैः, सार्ध	३६७
पूरण विधिवत् कार्य	२२६	पूर्ववह्नोःकपालाश्च	११६
पूरणाना क्रमश्चात्र	२२१	पूर्वस्या दिशि पुष्ट्याश्च	१२०
पूरणे सर्वनाड्यस्तु	३३५	पूर्वस्या दिशि वज्र तु	५६
पूरयित्वा तु विधिवत्	२२२	पूर्वस्या दिशि वाराह.	२७५
पूरयेत्तं पुन. खात	६६	पूर्वस्या द्वारपालौ तु	२७९
पूर्णकुम्भास्तथा चाष्टौ	४५	पूर्वाग्निर्वायुदेवाख्य.	३५
पूर्णा कन्दुकहस्ता स्यात्	१२०	पूर्वा च द्विविधा प्रोक्ता	२९२
पूर्णाहुतिमथाचार्य	३६	पूर्वापरायता वीथी	१५४
पूर्व तु पञ्चम प्रोक्त	७५	पूर्वाह्नाश्चापि मध्याह्न.	१७९
पूर्वं तु शिरसो मध्य	७४	पूर्वं तु नवके मध्ये	१८९
पूर्व देश प्रवक्ष्यामि	३४२	पूर्वं शङ्खं नियुञ्जीत	८०
पूर्व नाभिर्भवेत् स्थानं	७३	पूर्वोक्त च बलि दद्यात्	२१०
पूर्वं पाद्य तु वै दद्यात्	२००	पूर्वोक्तमण्डपे चैव	२७
पूर्वं सबोधयेदेन	१५९	पूर्वोक्ता द्विगुणा चात्र	२४८
पूर्वदक्षिणकोणे तु	१५५	पूर्वोक्तान्येव नित्यानि	२१८
पूर्वद्वार भवेन्नाम्ना	२७६	पूर्वोक्ताश्च तथा स्थाप्या.	२५०
पूर्वपूर्वो गरीयान् स्यात्	१	पूर्वोक्तेन प्रमाणेन	३४४
पूर्वभागे तु सर्वेषा	३०	पूर्वोक्तेन विधानेन	३५८
पूर्वभागेन देवेशं	४०९	पूर्वोक्तेनैव मन्त्रेण	१५८
पूर्वमष्टाक्षरो मन्त्र.	१४०	पूर्वोक्तैर्द्रव्यविस्तारैः	१०८
पूर्वभेकादश प्रोक्तं	७५	पृथिव्या क्षत्रिया भूत्वा	२४३
पूर्व्या तु वशीकार.	१४३	पृष्ठतः स्थितयोस्तत्र	४११
पूर्ववत् कलशान् सर्वान्	२५१	पृष्ठतो भित्तिभागेऽस्य	१२९
पूर्ववत् कोणदेशेषु	१९६	पृष्ठव्यतिकरं कृत्वा	३२२
पूर्ववत्तस्य लोकस्य	२७६	पैतृक हस्तमध्य तु	२३
पूर्ववत् स्थण्डिलं पद्मं	१०८	पैतृकेण विवेक्तोय	२३

PAGE		PAGE
३९०	प्रताप्य सेचयेत् कर्णे	१६२
३६६	प्रतिग्रह वा क्रीत वा	३०८
२९०	प्रतिपङ्क्ति ततो दद्यात्	१८८
१८४	प्रतिपत्र तत पश्चात्	१८३
२६७	प्रतिभक्तिक्रिय चैव	१८४
६१	प्रतिमा कारयेत् तत्र	१२१
३२०	प्रतिमा तत्र निक्षिप्य	२२१
४०६	प्रतिमा मूर्तिधारास्तु	३८
३९५	प्रतिमा स्थापयित्वाथ	३२
३५८	प्रतिमा द्विविधा प्रोक्ता	५०
७९	प्रतिमा नवहस्तान्ता	४८
३१९	प्रतिमामारमेत् तत्र	११२
४०४	प्रतिमामुद्रहन्तो वै	३८
२३	प्रतिमाया शिलामय्या	५६
३८३	प्रतिमार्थ तु निर्गच्छेत्	४५
१३८	प्रतिमाष्टाशभाग वा	५७
११२	प्रतिमासमितायाम	६२
७६ ७	प्रतिमा सा क्रियाहीना	४१
१०२	प्रतिमासु च सर्वासु	१५२
२२	प्रतिमासु विशीर्णसु	६५
६	प्रतिमातनयुक्त्या वा	४७
१९	प्रतिलोम ततः स्पृष्ट्वा	३९६
९५	प्रतिलोमेषु सर्वेषु	११
१८	प्रतिष्ठा पूर्ववत् कुर्यात्	९८
१०३	प्रतिष्ठा बहिर्मन्त्रेण	९८
२३३	प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन	१०७-८,
११७		१२०, १२२, १३२
१०४	प्रतिष्ठाकर्मसयुक्त.	४१
४९	प्रतिष्ठा च तथा कार्या	११७
	पैतृष्वसेयी मातुश्च	
	पैशाचे बलिदाने तु	
	पौनर्भव, सदा शस्त.	
	प्रकीर्ण पश्चिमे भागे	
	प्रकृतिर्विकृतिश्चैव	
	प्रकोष्ठबन्धस्तः वास्तु	
	प्रकोष्ठौ श्लेषयित्वा तु	
	प्रक्षालयेत्तु गायत्र्या	
	प्रक्षाल्य केवलौ पादौ	
	प्रक्षाल्य मुसल चापि	
	प्रक्षाल्य विष्णुगायत्र्या	
	प्रगृह्य वामहस्तेन	
	प्रगृह्याप्रतिगृह्याणि	
	प्रजापतिर्द्वितीयेन	
	प्रजापतिर्विराडाख्य.	
	प्रजापतिर्विसर्ग स्यात्	
	प्रज्ञा चेश्वर्यमेवाग्र्य	
	प्रणव चाप्यनामादौ	
	प्रणवं मूर्ध्नि विन्यस्य	
	प्रणव, पञ्चमात्रः स्यात्	
	प्रणवत्रितय तत्र	
	प्रणवादिनमोऽन्ताश्च	
	प्रणवाद्यन्तरूपाश्च	
	प्रणवेन प्रतिस्रोत	
	प्रणवेनाथ कर्माची	
	प्रणवेनाथ निर्मथ्य	
	प्रणवेनासन दत्त्वा	
	प्रणवेनैव दद्यात्	
	प्रणीते तु महान् दोष.	

	PAGE		PAGE
प्रतिष्ठा छन्द उद्दिष्टा	३८२	प्रत्यूपश्च प्रदोषश्च	३८५
प्रतिष्ठा दैविके चैव	५७	प्रत्यूपश्च प्रमातश्च	३७३
प्रतिष्ठाप्य महाविष्णु	४२	प्रत्यूपे च प्रदोषे च	३८५
प्रतिष्ठालक्षण चापि	१२६	प्रत्यूपे नन्दिकावर्ते	१७८
प्रतिष्ठा शान्तिमन्त्रस्य	३८०	प्रत्युच कलश गृह्य	३२
प्रतिष्ठा शान्तिहोमेन १०५, १२५,		प्रत्येक तत् त्रिमात्र तु	२३४
	१३०, १३४	अन्येक तु सहस्रस्य	२६४-५,
प्रतिष्ठा सूर्यमन्त्रैस्तु	११२		२६८, २७०-१, २७३
प्रतिष्ठैव तु कीर्त्यास्तु	३८१	प्रत्येक द्वादश ग्राह्या	२०७
प्रतिष्ठोत. पुनर्मजेत्	१८	प्रथम गरुडस्थाने	३६२
प्रतिस्वर यमाभ्या च	१३९	प्रथम भूतरात्रं तु	२०८
प्रतीच्या च कृतान्तस्य	१२३	प्रथम हि सदाविष्णु.	६
प्रतीच्या श्रीधरो देव	३४	प्रथमाया दशाया तु	३३९-४०
प्रतीच्यामक्षमालाया	१०३	प्रथमायास्तु मात्राया.	२३३
प्रत्यक्षमिव दृश्येत	३४०	प्रथमावरणं त्वेव	३७१
प्रत्यक्षर तु यत् कर्म	१३९	प्रथमावरणादन्त	२५०
प्रत्यगायतन चापि	३०	प्रथमावरणे चैव	२१४, ३५३
प्रत्यग्द्वार क्रमात् कृत्वा	१२८	प्रथमावरणे दद्यात्	३५२
प्रत्यग्द्वार च नैर्ऋत्ये	११५	प्रथमे चासदादौ तु	२३१
प्रत्यग्द्वार तथेशाने	९७	प्रथमे द्विशिख चैव	१८०
प्रत्यग्द्वार प्रतीच्या च	११५	प्रदक्षिणं तत. कुर्यात्	३६४
प्रत्यग्द्वार भवेत् प्राच्या	११९	प्रदक्षिणं परिक्रम्य	१८
प्रत्यङ्मुखस्तु वायव्ये	३५३	प्रदद्यात् तद्विदे चैव	६५
प्रत्यङ्मुखस्तवन्तीना	१७	प्रदीपशतसयुक्तं	२१०
प्रत्यङ्मुखो निर्ऋत्या तु	३५३	प्रदीपस्य शिखाया तु	१८१
प्रत्ययप्रतिभूश्चापि	३	प्रदीपाङ्गारनेत्राय	३६७
प्रत्ययी प्रत्ययः प्राज्ञ	२६८	प्रदोषो मध्यरात्रश्च	१७९
प्रत्यर्क प्रति गा वापि	३९३	प्रद्युम्न पश्चिमामि स्यात्	३५
प्रत्यावरणमष्टौ तु	३१	प्रद्युम्नश्चापि वायव्ये	३५७

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४८९

	PAGE		PAGE
प्रद्युम्नस्तु ततो ज्ञात्वा	२४२	प्रवाल स्फटिक चैव	१८६
प्रद्युम्नस्य मुखाज्जाता	३६३	प्रविश्यान्तर्जले कृत्वा	३९४
प्रद्युम्नाख्य स पुत्रोऽभूत्	२५९	प्रवैश्य मङ्गलादीनि	३६५
प्रधानान्यपि कर्माणि	२५	प्रवैश्य इति विज्ञेय.	२९९
प्रपितापितरश्चोक्ता	२०	प्रवैश्यस्य तु कन्याया	२९९
प्रबद्धवामपादस्तु	१३२	प्रशस्तभूमिभागे तु	६६
प्रबद्धवामपादाग्र	१२१	प्रसादं स्वामिनो ज्ञात्वा	२४१
प्रबद्धवामपादान्त	१२४	प्रसूताया तु कानीन.	२८९
प्रभाकर प्रभानाथः	२७२	प्रसूता विधवा वज्या	२९०
प्रभाताया तु शर्वर्या	२१२	प्रसृता तर्जनीं कृत्वा	१४६
प्रभाव, प्रभव, श्रीमान्	२७२	प्रसृताभिश्च शेषाभि	३१९
प्रभास जाह्नवीपात	८४	प्रस्थापना प्रतिष्ठेति	३९
प्रमाणमपि चैतेषु	२	प्रा पुष्पै.	३६०
प्रमाथिनो ततो गौरी	१२९	प्राकारं तु तत. कुर्यात्	१००
प्रमोहो विश्वकश्चैव	२८१	प्राकारालययो कुर्यात्	२५४
प्रयच्छन्तीप्सितान् कामान्	१४१	प्राकारेण परिक्षित	२७६
प्रयत् प्राङ्मुख पूर्व	२०३	प्राकारेण परिक्षित	२८२
प्रयत्नेन विधातव्यः	१८४	प्राकारो राजत प्रोक्त	२८६
प्रयागं ब्रह्मदुर्गं च	८४	प्राक्तीर तत्र तीर्थं स्यात्	१७
प्रयागस्तु ततस्तस्मात्	३३३	प्राक्प्रत्यग्द्वारमेव स्यात्	६९
प्रयागो ब्रह्मदुर्गं च	३४२	प्राक्प्रत्यग्द्वारमेव स्यात्	१००
प्रयाति यस्माद्य वायु	३१३	प्रागग्रानुदगग्रान् वा	१८८
प्रयोगनिपुणो नित्यं	१३	प्रागादि चोत्तरान्त तु	३०, ११२
प्रयोगभेदयुक्त्या तु	४१५	प्राग्ग्रीवमुत्तरद्वारे	६९
प्ररोहघटिका कुर्यात्	२१३	प्राग्द्वार ग्राममध्ये स्यात्	१३१
प्ररोहघटिकाभिस्तु	२११	प्राग्द्वार ताम्रचूडाङ्क	१०९
प्रवदन्ति किरीटान्त	४९	प्राग्द्वारं वापि कुर्वीत	१३३
प्रवरश्चोच्यते सोऽय	३४७	प्राग्द्वारमुत्तरे कुर्यात्	११५
प्रवह परिवाहश्च	३७४	प्राग्द्वाराद्वारणो लोक	२७९

	PAGE		PAGE
प्राग्द्वारे दक्षिणग्रीवं	६८	प्राणायामो भवत्येष.	३१४
प्राग्द्वारे दक्षिणग्रीवा	४७	प्राणास्तु दश सप्रोक्ताः	३१०
प्राग्भवेच्चतुरश्र तु	२८	प्राणिना च तथा जीवः	१३७
प्राङ्मुख प्रातरेव तु	२२	प्राणोऽपान समानश्च	४०, ३१०
प्राङ्मुखश्च तथेशाने	३५३	प्रातः कर्मदिने दद्यात्	२०९
प्राङ्मुखस्तु नमस्कुर्वात्	४५	प्रातर्मध्याह्नसायाह्नौ	२१
प्राच्या कलशयोर्मध्ये	२४८	प्रातर्विष्णुवालये कुर्यात्	२१५
प्राच्या च चित्रगुप्तस्य	१२३	प्रातर्वे ब्रह्ममुद्रा तु	३६०
प्राच्या च ब्रह्ममुद्राया.	१०३	प्रातश्च विष्णुगायत्री	२१
प्राच्या तु देवसेनाया	१११	प्रायशो दीक्षिताना तु	३५४, ४०६
प्राच्या तु पश्चिमद्वार	१०७, १२३	प्रायश्चित्तं तथैतेषा	३९९
प्राच्या तु प्राङ्मुखो भूत्वा	३५३	प्रायश्चित्तं तु शिष्याणा	४०२
प्राच्या तु सामवेदस्य	१०३	प्रायश्चित्तं सुरापाने	३९८
प्राच्या दिशि च वाराह	६९	प्रायश्चित्तक्रमारम्भे	३४३
प्राच्या दिशि समासीनः	२३७	प्रायश्चित्तमथास्यापि	३९९
प्राच्या बृहस्पते स्थान	१२५	प्रायश्चित्तविधानं तु	३९६
प्राच्यामादिवराहस्तु	३४ ३५७	प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामि	३८४
प्राच्यामाहवनीयस्य	९९	प्रायेणान्यसुता दाने	८८
प्राणः प्राणयते यस्मात्	३१०	प्रायेणैव गृहस्थाना	७४
प्राण एव लयं यान्ति	३३७	प्रायेणैवा गृहस्थश्च	७३
प्राणन कुरुते यस्मात्	३१०	प्राशयित्वा च गायत्र्या	७
प्राणमेव समायान्ति	३३७	प्राशयेद्भुतशर्षं तु	६-७
प्राणस्तु प्रथमो वायु.	३१०	प्राशितेष्वथ वेदेषु	२४०
प्राणादयः स्थितास्तासु	३३६	प्रासादं तत्र कुर्वीत	११९
प्राणादिषु लयं यान्ति	३३७	प्रासादं पश्चिमद्वार	१००
प्राणाय चेत्यपानाय	१६	प्रासादं पूर्ववत् कुर्यात्	११५
प्राणायाम समासीनः	४०	प्रासादगर्मभागार्ध	४७
प्राणायाम समासेन	३१४	प्रासादममितः कुर्यात्	२८
प्राणायामान् क्रमात् कृत्वा	२२	प्रासादममितश्चापि	२७

श्लोकानामधार्मिकक्रमणी

४९१

	PAGE		PAGE
प्रासादमश्विनो. कुर्यात्	१३१	प्रोक्षयेदर्चनातोयै.	३०५
प्रासादमात्रमर्थ वा	२५४	प्रोक्षयेद् गन्धतोयेन	९८, १८८
प्रासादमेव कुर्वीत	११९	प्रोक्षयेन्मूलमन्त्रेण	४२
प्रासादयुक्त्या कर्तव्या	१०४	प्रोक्षिताया तु तोयेन	२१२
प्रासादयुक्त्या प्रतिमा	४७	प्लुतिश्च वाचिकी न० येत्	२९२
प्रासादयुक्त्या प्रतिमा	९७		
प्रासादलक्षण सर्व	११६, १२६	फकारश्च द्वितीये तु	२३२
प्रासादस्याग्रत कुर्यात् १०२, ११०,		फट्कारै पैतुकाश्चापि	१९९
११६, १२२, १२९, १३२, १३४, १८५		फड त भयकृच्चैव	१४०
प्रासादस्यानुरूपेण १००, १०९,		फडाद्याश्च फडन्ताश्च	९५
११५, ११९		फल दशगुण चापि	८७
प्रासादस्याष्टदिग्भागेषु	३७	फल दशगुण चास्य	४१०
प्रासादात् पादहीनस्तु	६९	फल दशगुण दद्यात्	८६, ८८
प्रासादायामश्च कर्तव्य.	४७	फल दशगुणं प्रोक्त	२२५, ३५७
प्रासादे गर्भभाग तु	५७	फल शतगुण ज्ञेय	१७९
प्रासादे प्राङ्मुखी स्थाप्या	४७	फल शतगुण तासा	८७
प्रासादै राजतैरेव	२७७	फल शतगुण दद्यात्	८६
प्रियङ्गुतण्डुलं चापि	२२६	फलके तु मृद न्यस्य	१८३
प्रियङ्गुयवनिष्पाव	१७८	फलकेषु नियुज्यैव	१८४
प्रियङ्गुशिम्वनिष्पाव	२०७	फलपूरेषु सर्वेषु	२२५
प्रियाल पालिकापुष्प	१७६	फलप्राप्तिर्भवेन्नैव	३०३
प्रेताना च ग्रहाणा च	१४८	फलमेदं प्रवक्ष्यामि	१७२
प्रेतान्न सूतिकात्र च	२९६	फलमान समालोच्य	१८
प्रेषयित्वानयेत् सर्वान्	१५२	फलवृक्षास्तथा तोय	८५
प्रैषयेच्च ग्रहाविष्टे	१५१	फलानामप्यलामे तु	१९४
प्रोक्त तन्मण्डलाध्याये	२४७	फलानि कथितान्यत्र	१७१
प्रोक्तोऽनियतकाल. स.	३८४	फलानि भक्षयेद्यस्तु	३४५
प्रोक्षण पुष्पयागश्च	३०५	फलानि मण्डलाना तु	२१८
प्रोक्षयेत् परिवाराश्च	४१	फलानि यत्नपक्वानि	१६९

	PAGE		PAGE
फलान्यपि च दानाना	८४	बलिं च सर्वदा दद्यात्	२०८
फलान्यपि च सर्वाणि	३५२	बलिं तु मण्डले दद्यात्	२०८
फलाम्भश्च तथाष्टाङ्ग	१९३	बलिं तृतीयभागेन	४०९
फलावातावयुक्ताया	३०३	बलिं दद्यादनेनैव	१४९
फलिनी गोलिका चैव	१७७	बलिं नयामि देवस्य	३६१
फलैरूपैर्लाजैश्च	२१४	बलिं बहामि देवेश	३६७
फलैश्च पूरयेत्स्तु	२२३	बलिकर्माणि गृह्णीयात्	३५८
फलैश्च विविधैर्मक्ष्यै	१०७	बलिदानक्रमं वक्ष्ये	३५६
फलोदकं चोत्तरस्या	३१	बलिदाने हरिद्रान्न	२१४
फलोदकं तु वारुण्या	१९९	बलिपात्रं भवेन्मुख्य	३५६
फुल्लरक्तोत्फलाक्षौ तु	१३१	बलिपात्रविधिश्चोक्तः	३५७
		बलिपीठं ततः प्राप्य	३६४
बकारान्तु लकारोऽभूत्	२२९	बलिमन्त्रं स्वनाम्ना तु	२०८
बकारो गमनं ज्ञेय	२३०	बलियज्ञे यथा दृष्टा	३७५
बद्धकार्कोटकं नामौ	१४७	बलिर्निर्याम्यतो येन	३६८
बद्धदक्षिणपादं तु	१२९	बलिर्वैरोचनो नाम	२४२
बद्धदक्षिणपादस्तु	१३१	बलिस्थानेषु सर्वेषु	२१८
बद्धनागोत्तरासङ्गं	११५	बलीनामप्यदाने तु	२०९
बद्धपादद्वयं सोम	१३४	बलेन तेजसा चैव	२३७
बद्धाञ्जलिपुटाः सर्वे	२३७	बस्तिदेशं समाश्रित्य	३१०
बद्धाञ्जलिपुटे नम्रे	४१२	बहिः प्राकाशं एतेषां	२८०, २८२
बद्धाचमनमुद्रा च	८२	बहिरण्डस्थितास्त्वेताः	२५९
बद्धादौ जपमुद्रा च	२२	बहिरण्डाद्वहिः सोऽयं	२८६
बद्धा निर्माल्यमुद्रा च	८१	बहिरण्डान्महाविष्णो	२८६
बद्धा वामनिष्ठा तु	३२३	बहिरर्गलरेखा तु	३५१
बन्धने सर्वपुष्पाणां	१८३	बहिरर्गलरेखा तु	१५४
बभ्रुव्यामे च वर्णेन	३१०	बहिरर्गलरेखैका	१५४
बलश्चातिबलश्चैव	२७९	बहिरावरणमेदश्च	३५१
बलादयत्नजा सा स्यात्	२९२	बहिरावरणे चैव	१७३

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

४९३

	PAGE		PAGE
बहिरावरणे पूर्वे	३१	बीजाङ्कुरमथो वक्ष्ये	१७८
बहिरावरणे प्राच्या	२०२	बीजानामपि सर्वेषां	१३६
बहिरेव क्रमात् कुर्यात्	१५५	बीजानि रत्नमणयः	८५
बहिरेव तु कर्तव्या	२१३	बीजानि विन्यसेदेवं	७८
बहिरेव स्थितिः प्रोक्ता	३५३	बीजेन मूर्ध्नि विन्यस्य	११२
बहिर्मुखास्तु शूलाग्रा	१५५	बुद्धिमान् बुद्धितत्त्वज्ञ	२६५
बहिर्यतिकरं कृत्वा	३२०	बुद्धिशुद्धिरिति प्रोक्ता	२९७
बहिर्यतिकरामिस्तु	३२१, ३२५	बुद्धुद पूरयित्वा तु	१८३
बहिस्तलस्तथैतेषां	२८१	बुध एकादशाश्रस्य	२१७
बहिस्तस्यव परितः	२८३	बृहस्पतिश्च शुक्रश्च	१२४
बहिस्तृतीयावरणात्	२४९	बृहस्पतेरथेन्द्रस्तु	४१४
बहुबेरविधानं चेत्	३८	बृहस्पतिश्च पूर्वस्या	११३
बहुबेरविधाने तु	३२	बैल्वदण्डं नृपस्यापि	९
बहुबेरविधौ सन्ति	३२	ब्रह्मकूर्चं ततः पीत्वा	३९२, ४०१
बाणा पञ्च च सप्रोक्ता	४१६	ब्रह्मकूर्चविधिं वक्ष्ये	४०५
बाधते दर्पसयुक्तं	२३८	ब्रह्मचर्यं लुप्तिः सा तु	२९३
बाल चापि तथा हत्वा	४००	ब्रह्मचर्यं लुप्तिर्या तु	२९२
बाल्ये मात्रा परित्यक्ता	८८	ब्रह्मचर्यं लुप्तिश्चात्र	२९२
बास्ताजिनं च वैश्यस्य	९	ब्रह्मचर्यं व्रते चापि	२९२
बाहुदण्डस्य चायाम्	६०	ब्रह्मचारी गृहस्थश्च	११, २४
बाहुदण्डश्च चत्वारः	६०	ब्रह्मचारी च लिङ्गी च	११
बिडालकाकोच्छिष्टं तु	३९२	ब्रह्मणश्च शिवं पश्चात्	४१४
बिन्दुं तथा विसर्गं च	१३८	ब्रह्मणा कथितं पूर्वं	९६
बिन्द्वन्तं प्रीतिकृच्चैव	१४०	ब्रह्मण्यदेवो ब्रह्मण्य	२७१
बीजभूताय जगता	३७१	ब्रह्मयाग इति प्रोक्तः	१०४
बीजमुद्रा ततः कृत्वा	४१	ब्रह्मरात्रे मया प्रोक्त	९६
बीजशुद्धिश्च सप्रोक्ता	२९३	ब्रह्मरात्रे तथा मन्त्रा	११३
बीजसंग्रह एवोक्तः	१८७	ब्रह्मरात्रे तु या प्रोक्ता	१४३
बीजहीनाश्च ये मन्त्रा	१३७	ब्रह्मरात्रे प्रतिष्ठोक्ता	१०४

	PAGE		PAGE
ब्रह्मरुद्रेन्दुसूर्यैस्तु	२५३	ब्राह्मणात् क्षत्रकन्याया	२९७, ४१५
ब्रह्मरुद्रेन्द्रपूर्वास्तु	४११	ब्राह्मणात् क्षत्रियादेक	२९३
ब्रह्मविद्याजप कृत्वा	१०४	ब्राह्मणाद् देवगद्वापि	२९०
ब्रह्मसूत्रमलकार	११८	ब्राह्मणाद्वश्यकन्याया	२७०, २९८
ब्रह्माग्निसोमसूर्यैश्च	११६	ब्राह्मणान् भोजयित्वा नन्ते	४०१
ब्रह्मा चाग्निश्च कर्तव्यौ	११६	ब्राह्मणाय च तावत्तु	३९९
ब्रह्मा चान्या महाविद्या	९२	ब्राह्मे च स्थाप्यते सा तु	३२
ब्रह्माण कारयेत् तत्र	१०१		
ब्रह्माण च महाकुम्भे	३५	भकारश्च चतुर्थे तु	२३२
ब्रह्माण दशतालेन	१०१	भक्तिर्भक्तप्रियो भक्त	२६६
ब्रह्मा तु दक्षिणे पार्श्वे	२५३	भक्त्या परमया युक्तः	४१७
ब्रह्मा तु विष्णुगायत्र्या	३७७	भक्त्या परमा युक्ता	४१२
ब्रह्मा तैरेव सर्वैस्तु	२३७	भक्षयित्वाप्यभक्ष्याणि	४०४
ब्रह्मा यस्य प्रसादेन	३७०	भक्षयेद्य. सदा पर्ण	३४७
ब्रह्मावर्त ब्रह्मसर.	८४	भक्षयेद्यस्तु मूलं वै	३४५
ब्रह्मावर्त भृगुपथ	३४२	भक्षयेद्यस्तु वै नित्य	३४५
ब्रह्मावर्तस्तथा मध्य	२९४	भक्षयेद्यस्तु वै योगी	३४५
ब्रह्मेश्वरविहीनास्तु	२५३	भक्ष्यभोज्यान्नपानानि	८५
ब्राह्म तु पञ्चमं ज्ञेय	२०८	भक्ष्ये भोज्ये च पेये च	३२९
ब्राह्म तु मध्यम भाग	५७, २०२	भगं त विन्यसेन्मध्ये	२५६
ब्राह्मण क्षत्रियो वैश्यः	११	भगवत्प्रमुख पश्चात्	८०
ब्राह्मण. प्रविशेद् दीक्षा	२४६, ३५४	भगवत्यनिरुद्धे तु	२३६
ब्राह्मणक्षत्रियविशा	१५७, २९१	भगवास्तु हरिस्तोमे	२५२
ब्राह्मणक्षत्रियालभे	२९७	भगवानपि कुप्येत	२
ब्राह्मणब्रुवकन्याया	२९९	भगवानिति विख्यातः	२५१
ब्राह्मणस्य तु पालाश	९	भगवानिति विज्ञेयः	१५
ब्राह्मणस्य सिता ज्ञेया	४४	भगवान् भगवा नन्दी	२६३
ब्राह्मणस्याग्निर्न त्वैर्ण	९	भगवान् यः सदाविष्णुः	३७६
ब्राह्मणाच्छूद्रकन्याया	२७१, २९८	भगवान् स तु विज्ञेयः	२२४

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४९५

PAGE		PAGE
भगो भगोदयो भर्ग	२६८	भीषणो मोहनश्चापि १६६
भग्ना तु सर्वदा योग्ये	६५	भीषणो रोचनश्चैव २८१
भग्नैस्तु देहभङ्गः स्यात्	३५९	भुक्त्वा चानुपनीतेन ३९२
भद्रं चैव वितानं च	३६१	भुक्त्वा तदमृतं देवाः २४०
भद्रं पश्चात् ततः सर्वे	३६२	भुक्त्वाप्यदीक्षितस्यान्न ३९२
भयकरस्तु दैत्यानां	३३९	भुक्त्वाप्यदीक्षितेनापि ३९२
भयार्ते विक्रवे शून्ये	३८८	भुग्ना भग्ना, प्रभिन्नाश्च ५३
भवन्ति किंकराश्चास्य	१४२	भुङ्क्ते घृताप्लुता शश्वत् ३४७
भवन्ति तावता वः या	१४२	भूतं भव्यं भविष्यच्च २७२
भवन्ति प्राणसंचार	३१३	भूतकृद् भूतभृद् भूत २६३
भवेच्च दक्षिणद्वार	२७६	भूतकूरबलिं चैव २१०
भवेत् कण्ठबिलं चास्या	२०६	भूतकूरबलिं दत्त्वा १५७
भवेत्तु बलिविक्षेपः	२१०	भूतकूरबलिं दद्यात् २०८
भवेत् पञ्चमुखी चैव	२०६	भूतचक्रं च नाम्ना तु १५३
भवेत् पादशिलायां तु	५६	भूतमन्त्रमिति प्रोक्त १३६
भवेत् प्रादेशविस्तार	१८५	भूतयक्षप्रहाणा तु ३८२
भागः कण्ठस्य चायाम्	५८	भूतले मण्डलं कृत्वा ३५८
भागे गोपुरपार्श्वे तु	२५५	भूतस्य पतिरेभोऽयं २६०
भानुमानुग्रतेजाश्च	२८०	भूताख्ये बलिदाने तु ३६६
भारावतरणार्थं च	२४४	भूतानां पतये नित्य ३६३
भावनो भावभावश्च	२६६	भूतार्गलं नृपाणां तु १५३
भिक्षा परिभ्रमेद् ग्रामे	४००	भूतावासं सदावास २६३
भित्तिभागे तु कर्तव्यौ	२५३	भूतिभूमौ श्मशाने च ४४
भित्त्वार्गलकपालं तु	३१५	भूत्वा तु हृद्गतं पद्म ३१४
भिन्नपात्रे पिशाचास्तु	४०५	भूत्वोग्रवपुष्पा तस्मै ३६८
भिन्नासनाश्च भस्माश्च	६७	भूनाथोऽथ जगन्नाथ १६६
भीतित्राससमायुक्त	१५९	भूमाबुल्लखलं न्यस्य ३५८
भीममेनो विकुक्षी च	२७७	भूमावेका निवेद्याथ ३३२
भीमो भीमबलो धाता	२६४	भूमिगानां भवेद्बुद्धिः ३६५

	PAGE		PAGE
भूमिभाग इति प्रोक्त	१८६	मङ्गलाङ्कुरभेद तु	२०६
भूमिभागस्य भेद च	१९८	मङ्गलानि प्रवेश्याथ	३६९
भूमिर्गावो हिरण्य च	८५	मङ्गलान्ते द्विजास्तत्र	३७१
भूमिस्तु द्विविधा प्रोक्ता	८६	मङ्गलान्युद्धरयुश्च	३८
भूमेरासारसयोगे	३४८	मङ्गिष्ठसदृशे वर्णे	५१
भूमेरुद्धरणे यत्न	२३६	मणिबन्धेन सवद्धौ	३२५
भू-गौ वाथ जले वाथ	३९१	मणिबन्धौ नयेत् काय	३२१
भू-गौ वा भक्तिविन्यास	१८४	मणिमुक्ताप्रवालाणि	१९४
भू-गौ विन्यस्तनयने	४११	मण्डप चतुरश्र तु	३१
भूलोकाद्याश्च ये लोका	३७२	मण्डप तमलकृत्य	२९
भृशुश्च नारदश्चापि	१०१	मण्डप वाथ कूट वा	१०६, ११२
भृशुश्च नारदश्चैव	२५४	मण्डपे भूमिभाग तु	१९८
भेदयेदनु रूप तु	१८२	मण्डपेशानकोणे तु	१८८
भेरीमृदङ्गसयुक्त	२१०	मण्डल दशयोर्यच्छिष्य	३०६
मैश्वर्यं नियताहार,	१५	मण्डल भूतचक्राख्य	१५३
मक्षाहारो मिताहारी	१२	मण्डल विधिवत् कृत्वा	३०५
भो एहीति प्रिय पूर्व	१५९	मण्डलस्य प्रकार तु	२४७
भोक्तव्य दीक्षिनेनात्र	१६	मण्डलस्य प्रकारश्च	२१३
भोक्तुरेव भवेद्भानिः	३	मण्डलस्य प्रमाणं च	३५१
भोक्तुरेषा प्रमादेन	२	मण्डलस्य विधान तु	१५३
भ' नन्देति वदेद्भैरवं	१५९	मण्डलानां तु सर्वेषां	२१६
भ्रमन्ति चक्रवत् सर्वा	३३५	मण्डलानां विधिं वक्ष्ये	२१५
भ्रूणहाहमिति ख्याप्य	४००	मण्डलानि तथा गर्भाः	४९
		मण्डलाभिमुख, स्थित्वा	१५७
मकार तत्र सयोज्य	२३४	मण्डलीकृतितः स्वे स्वे	१४४
मकारस्तु गतिर्ज्ञेयः	२३१	मण्डले पूजयेद्यस्तु	३८६
मकारान्तु शकाराऽभूत्	२२९	मण्डले रक्तवर्णे तु	५१
मकुटः पद्मनाभश्च	२६४	मण्डलेषु तथा कुर्यात्	२१०
मम, समुद्रादुत्तस्थौ	२३६	मण्डले सर्वदोषास्तु	५०

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४९७

	PAGE		PAGE
भक्तो विमत्त उन्मत्तः	२६९	मध्यमावलये पञ्चात्	३२४
मत्स्यकूर्मवराहाणां	१६, ३९२	मध्यमास्तु परीवारा.	१०२, २५६
मत्स्ययुग्मं च कुम्भं च	३४	मध्यमे चापि विस्तीर्य	३२३
मथित्वा पूर्वमन्त्राग्नि	३५	मध्यमे दश सप्रोक्ता	२५५
मथ्यमानानु जलधे	२४०	मध्यमे नवके मध्ये	१८९
मद्यमासोपहारैश्च	१०६	मध्यमे ब्रह्मराग च	५६
मधुना पयसा दध्ना	३६	मध्यमोत्तममेतत्तु	१९५
मधुना पूरयेद्यस्तु	२२३	मध्यरात्रे महाविष्णु	१७८
मधुपूरुषे सर्वेषु	२२५	मध्यरेखा ततः कुर्यात्	३५१
मधुर सात्त्विक ज्ञेय	१७२	मध्याह्नरात्र इत्युक्त	३८५
मधुरा इति सप्रोक्ता.	३२९	मध्याह्ने प्राङ्मुखस्तिष्ठेत	२२
मधुरेषु च सर्वेषु	१७०	मध्यह्ने मध्यरात्रे च	३८५
मधुवल्ली च पिण्डा च	१७१	मध्ये घटी द्वौ द्वौ द्वौ च	२००
मधुसूदनमन्त्रस्य	३८१	मध्ये च पञ्चम तस्या	७७
मधु हुत्वा स्पृशेत् पाद	३६	मध्ये तु कलशस्थानं	१८६
मधुहोम तु पूर्वत्र	३६	मध्ये नृसिंहकौशिकयो.	२५६
मधूको देवदारुश्च	५४	मध्ये मध्ये तथतेषा	२००
मध्यदेश, कुरुक्षेत्र	२९४	मध्ये यमनिर्ऋत्योस्तु	२०३
मध्यपादो भवेद्भद्र	१०३	मध्ये वाराहकौशिकयो	२५६
मध्यम तु पद ब्राह्मं	३१, १९८	मध्ये स्पृष्ट्वा सुविस्तीर्य	३२६
मध्यम नवक मुक्त्वा	१९२	मन, प्रत्ययकालेऽपि	३३९
मध्यम शङ्खहीन तु	२५५	मनु इयाम सिते देव्यौ	१०१
मध्यम सूत्रमाश्रित्य	१८५	मनुजेशो मनुर्माणी	२६४
मध्यमं स्नपन वक्ष्ये	१९४	मनुदक्षविहीनास्तु	२५४
मध्यमाहुष्ठशिरसो	३१७	मनुदक्षेन्दुसूर्यैस्तु	२५४
मध्यमातर्जनीभ्या तु	७७, ३२६	मनो बुद्धिरहकार	३३७
मध्यमानामिकाग्राभ्या	३१८	मनोभवाय विद्महे	१३०
मध्यमान् कलशान् सर्वान्	१९२	मनोभवो मनोजात	२६६
मध्यमाभ्या बहिर्या तु	३२०	मनो मनुष्यो मान्यश्च	२६६

	PAGE		PAGE
मन्त्र च दुष्टसहारे	४१४	मन्दिर पश्चिमाया तु	२८४
मन्त्र तु साधक कृत्वा	३८३	ममन्थुस्त्रिदशा, सर्वे	२४०
मन्त्र मन्त्रपुटे चान्ये	२३४	मयूर वाय काक वा	४०२
मन्त्रकोश प्रवक्ष्यामि	९१	मयू स्य च वायव्ये	१११
मन्त्रत्रय क्रमेणोक्त	३५४	मरणेनैव तनासौ	३९९
मन्त्रत्रय समुद्दिष्ट	२१	मरुन्मरुत्पतिर्मर्मा	२७४
मन्त्रन्यास तत कुर्यात्	७३	मरुप्रायेषु दशेषु	४५
मन्त्रमणक्षर चात्र	२०४	मदनी हरिवर्णा तु	१२९
मन्त्रमूला, क्रिया सर्वा	९१	मर्षा यथैव गृह्णाति	१८२
मन्त्रमूलो हि भगवान्	९१	महाकुम्भार्चन कृत्वा	३८
मन्त्रवाद इति प्रोक्त	१६४	महादेवो वासुदेव	२६३
मन्त्रवीर्यवलयैर्युक्त	३८३	महानित्युच्यते सोऽय	२६०
मन्त्रस्थोऽपि तथाभूत,	२२	महान् महत्क इच्चैव	२६६
मन्त्रस्य वेष्टन चाभ्या	१३९	महामन्त्रस्तु सप्रोक्त	१५१
मन्त्रहीन क्रियहीन	१६९, ४१०	महामन्त्रण यष्टि वा	१५१
मन्त्राणा विलय पश्चात्	२३४	महामुद्रेति सा ज्ञेया	३२२
मन्त्राणामपि सर्वेषा	१३६	महायाग इति प्रोक्त,	२५०
मन्त्रान्त योजनीय हि	१३८	महायागफल प्राप्य	२२३
मन्त्रा विसर्जनीयान्ता	९५	महाराजनकौशेयै	१८७
मन्त्रास्तु त्रिविधा प्रोक्ता	१३६	महाविद्येति या प्रोक्ता	१४१
मन्त्री मन्त्राधिपो मार्गः	२७३	महाविष्णु महात्मानं	४११
मन्त्रेणानेन कुर्वीत	१६४	महाविष्णुपदं प्राप्य	३४०
मन्त्रेणानेन कृत्वा तु	१५२	महाविष्णुपुर प्राप्य	३३९
मन्त्रेणानेन सगृह्य	१६३	महाविष्णुश्च मध्याह्ने	२१
मन्त्रोद्धार तत कुर्यात्	२३४	महाश्वेतश्च वायव्या	१९
मन्त्रोद्धार प्रवक्ष्यामि	२२८	महासत्त्वेति च ब्रूयात्	१५९
मन्त्रोद्दारे तु सप्रोक्ता,	२६२	महासुदर्शन चापि	१४१
मन्थरो मन्दरो मन्दी	२६८	महासुदर्शन प्रोक्तं	१४१
मन्थरो वारुणो वज्र,	२७७	महासुदर्शन मन्त्रम्	१४१

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

४९९

	PAGE		PAGE
महासुदशनस्यापि	३७८	मानुष किञ्चिदाभित्य	५७
महिमा महिमावास	२७१	मानुषाणा तु परित	१९८
महेन्द्रो मलय सह्य	३७५	मानुषे चायुधानि स्यु	५८
मासपुष्पोपहारैश्च	१२३	मानेन यच्च सप्रोक्तं	२७
मा हनानेन राजेन्द्र	३९९	मानोन्मानप्रमाणानि	६४
मातर पितर पुत्र	३९६	मानोन्मानप्रमाणा हि	४८
मातर मातुल चापि	२१	मा मा छिन्द महासत्त्व	१५०
मातृणामालय कुर्यात्	२५७	मार्कण्डेये समासीने	४१२
मात्रया पूर्यते पूर्व	३३५	मार्गेषु द्वारदेशेषु	२१८
मात्रा, पञ्च समानीय	२३३	मार्जन ग्रामवीथीना	२०९
मात्राक्षत्रिय इत्युक्त	२९९	मार्जन तु ततो दद्यात्	२०१
मात्राक्षत्रियकन्याया	२९९, ३००	मार्जन दक्षिणस्या तु	१९९
मात्रातृतीयक न्यून	३३५	मार्जन सर्वतः कुर्यात्	१८८
मात्राब्राह्मण इत्युक्त	२९८	मार्जनेनाथ पूर्वेण	२३
मात्राब्राह्मणकन्याया	२९८	मार्जने ब्रह्मण प्रीति	२१७
मात्राब्राह्मणकल्पोऽय	२९९	मार्जने सहदेवी तु	१९४
मात्राभिर्मुच्यते चापि	३३६	मालव्य इति सप्रोक्ता	४१६
मात्राभ्यामथ शेषाभ्या	३३६	माला तु मूलमन्त्रेण	३६९
मात्रा भ्रात्रा च पित्रा च	८८	मालामञ्जलिपुष्पं च	८२
मात्रायोगक्रमेणैव	३३४	मालामयो मयो मायी	२७३
मात्रावैश्य इति प्रोक्त	३००	मालिन्याः कल्पयेत् प्राच्या	११८
मात्रावैश्यस्य कन्याया	३००	माल्यवान् मलयश्चैव	३३२
मात्स्य तु कथयाम्यद्य	२३९	मास पयोव्रत कुर्यात्	४०१
माधवी कर्णिकार च	१७६	मास पयोव्रतो भूत्वा	३९२
मान शलाकया कुर्यात्	१८०	मास शाकव्रतो भूत्वा	३८९
मानप्रमाणसयुक्ता	४८	मास शुद्धस्य च प्रोक्त	१०
मानस तु जप कृत्वा	८३	मासमेक जपेन्मन्त्र	३९०
मानसा देवपितरः	३६३-४	मासमेक तु पयसा	३९०
मानसी वाचिकी चैव	२९२	मासमेक तु मूलेन	३९१

	PAGE		PAGE
मासमेक तु य. कुर्यात्	२१९	मुक्तामयैस्तथा शुभ्रै.	२८३
मासस्य लङ्घने प्राप्ते	३८७	मुक्तिकामो नमस्तेऽस्तु	३७०
मासाश्च द्वादश प्रोक्ता.	३४३, ३५६	मुक्ते मुक्त भवत्येव	१५०
मासि मासि पिवेदत्र	४१०	मुख तु प्रथम स्थान	७५
मासेन स्वर्गमाप्नोति	२१८	मुख य सर्वदेवाना	३६२
माहानसिकपैठार	२९१	मुखद्वय भवेदूरु	५९
माहेन्द्र नाम नाम्ना तु	१२३	मुखमाससताल तु	५८
माहेन्द्र, पुण्डरीकाक्ष	२६३	मुखे हीन शरीरे तु	५९
माहेन्द्रसहिताया तु	१३९, ३५६	मुख्य क्षौमं तु कार्पासात्	८९
माहेन्द्राणि च पीतानि	१७९	मुख्य तु कदलीपत्र	१८१
माहेन्द्री धारणा कृत्वा	१६४	मुख्यश्चय मुकुन्दश्च	२७५
माहेन्द्रेणैव सहार.	१४४	मुख्याना विष्णुलोकाना	३६८
माहेन्द्रया सज्जिताया तु	२६२	मुञ्चद्रायुं तथैकेन	३१४
मिश्र तत्र रज पात	२४८	मुण्डमालापरीतास	१०७, ११०
मिश्रकस्याप्यमिश्राणि	२१८	मुण्डमालापरीतासा	१०८
मिश्रकाणि च सर्वाणि	१७९	मुण्डमालापरीतासे	११०
मिश्रस्य दैवत विष्णुः	२१७	मुण्डमालापरीतासौ	१३१
मिश्रामिश्र तु वक्ष्यामि	१७२	मुद्रं च भोजयेद्विप्रान्	१०६
मिश्रित मक्षयेद्य तु	३४६	मुद्राक्षेन च तौ देवौ	१३३
मिश्रित वर्जयेच्चैव	५५	मुद्राक्षेन विशेषेण	१११
मिश्रित वा घृत हुत्वा	३८	मुद्राक्षस्तु विचित्राक्षैः	१११
मिश्रिता इति विज्ञेया	३२९	मुद्राणामपि सर्वासा	३२७
मिश्रिता मधुरैर्ये तु	३२९	मुद्रादेवास्तु चतुरः	१९
मिश्रिताश्चापि सिद्धाश्च	३२९	मुद्राध्याय प्रवक्ष्यामि	३१६
मीलनं कुरुते नित्यं	३१२	मुद्रामन्त्रं प्रवक्ष्यामि	१४६
मुकुल क्रिमिदुष्ट च	१७५	मुद्रामन्त्रस्ततः प्रोक्तः	१४६
मुकुलाश्च तथाग्रेय्या	११८	मुद्रामन्त्राश्च ये सर्वे	१३६
मुक्ताप्राकारजालेन	२८१	मुद्राश्चापि तथा चाष्टौ	१६३
मुक्तामयेन सौधेन	२८३	मुनयो वरुणश्चैते	३७४

	PAGE		PAGE
मुनित्वान्मुनयो जाता.	३४८	मूलमन्त्रायुत जप्त्वा	३८९
मुरा तथा च ह्रीबेर	१९३	मूलमन्त्रेण कलशान्	२०२
मुष्टिना कर्षयेच्चापि	१५१	मूलमन्त्रेण मुसल	३५८
मुष्टिमुद्रा तु मुष्टि स्यात्	३१६	मूलमन्त्रेण वा कुर्यात्	२०१
मुसल ताडयेत् तेन	१६१	मूलमन्त्रेण वा सर्व	१६९, १९८
मुसली वनमाली च	२६३	मूलमन्त्रेण शेषास्तु	१९५
मूत्रे वाथ पुरीषे वा	३९४	मूलमन्त्रो द्विधा प्रोक्त.	७३
मूर्तयस्तन्मया. प्रोक्ता	३५	मूलव्रतचरा. प्रोक्ता.	३४५
मूर्तयो मूर्तिमन्त्राणा	३७९	मूलस्थूल भवेद् ब्राह्म	३२
मूर्तयो वासुदेवाद्या	१९७	मूलेन परिषिच्यन्न	१६
मूर्तित्रय समाख्यात	२६२	मूलेन प्रतिमान्यास	४०
मूर्तिधार इति प्रोक्ता	३५	मूलेनैक यावकेन	३९८
मूर्तिमन्तो हि ते सर्वे	२८७	मृग वा जम्बुक वापि	४०२
मूर्तिलोक इति प्रोक्त	२८७	मृगव्यावश्च शर्वश्च	२५६, ३७३
मूर्तीनामादिभूत स.	३७६	मृगस्थान तु वा कुर्यात्	१३४
मूर्धा चतुर्मुख चापि	७३	मृगीमुद्रेति सा श्रेया	३१८
मूर्धादिपादपर्यन्त	७३	मृत प्रच्छाद्य वस्त्राभ्या	९
मूर्धान सप्तम प्राहु.	७५	मृतप च महाकुण्ड	१७६
मूर्धान्तमेव केचित्तु	६१	मृतसजीवनी चापि	१३२
मूर्धावसिक्तकन्याया	२९७	मृता ये मनुजादीना	२०
मूर्धावसिक्तसदृशः	२९८-९	मृतिका गोमय चैव	१७
मूर्ध्नि प्रणवमुद्रा च	८२	मृत्तिकाया यथालाभ	५५
मूर्ध्नि मध्यमया न्यासम्	७७	मृत्तिकायाश्चतुर्थांश	५५
मूलमन्त्रं सदृश तु	४०९	मृद समालभेच्चापि	१८
मूलमन्त्रजप कृत्वा	३९१	मृदा चैव शनैर्ज्ञात्वा	६३
मूलमन्त्रद्वय चापि	८२	मृदा प्रशस्ता प्रतिमा	११०
मूलमन्त्रद्वयस्योक्त	१३९	मृदुस्वना शिला प्रोक्ता	४६
मूलमन्त्रसदृश च	१९	मृदालुकाकरीषैस्तु	२०७
मूलमन्त्रसदृश तु	३९७	मृन्मयी प्रतिमा वक्ष्ये	५४

	PAGE		PAGE
यदृच्छालामसतुष्ट	१४	यश्च पद्मभवे प्रोक्त	२९७
यदेकत्र च वाराहे	२६२	यश्च प्रातश्च साय च	३८५
यद् द्वादशदल तत्र	३५६	यस्तु कालद्वये कुर्यात्	३८५
यद् ब्रह्मकलशेनैव	२०२	यस्तु त्रिपवणस्त्रायी	१४
यद्वा पुरुषसूक्त तु	१२७	यस्तु दक्षिणहस्तादि	७६
यद्वै हृदयपद्माख्य	३१४	यस्तु मूत्रपुरीषाद्यैः	१५९
यन्त्रे गोष्ठेऽथ याने वा	३८९	यस्तु मोहेन वै कुर्यात्	१०२
यम सुवर्चला चापि	११२	यस्तु वै विष्णुपञ्चम्या	३८५
यमयाग इति प्रोक्त	१२३	यस्तु वैश्वानरो नित्य	१६
यमाग्न्योर्माज्जन मध्ये	२०४	यस्तु सच्छूद्रकन्याया	३००
यमाच्च वरुणो राजा	४१५	यस्तु सर्वाणि समिश्र	१५९
यमाय नम इत्येव	१२२	यस्मादध्यैष्ट वेदास्तु	३६४
यवक्रीतश्च रेभश्च	३७४	यस्माद्विमेति लोकोऽय	३६२
यवचर्या पर्णचर्या	३४४	यस्मिन् वसति देवे श्रीः	३६४
यवचूर्णद्वयं चात्र	४०८	यस्मिन् शिवाल्यच्छाया	११४
यवसक्तु पिबेयस्तु	३४७	यस्य मूर्धनि वै दद्यात्	१५२
यवाद्देणुयवः श्रेष्ठः	१७२	यस्य शङ्ख च चक्र च	३०१
यवा वेणुयवाश्चैव	१७१	यस्य हस्ततले सन्ति	३०१-२
यवैर्वेणुयवैश्चापि	३४६	यस्या क्रियाया तु फल	३०३
यवैर्वेणुयवैश्चैव	१९५	या पञ्चदश सप्रोक्ता,	९७
यवो गन्ध फल पुष्प	१९३	या षोडश कला प्रोक्ता,	२६१
यवोदकं ततो दद्यात्	३३, १९२	याग एष मया प्रोक्त	२४८
यवोदकं तथा सौम्ये	२०४	यागदोषविचार च	३०२
यवोदकं सप्तदश	१९२	यागमेदत्रयं चापि	२४७
यवोदकं स्वमन्त्रेण	१९०	यागमण्डपमात्रं वा	२७
यवोदकमथैशाने	१८९	यागमण्डलकोणे तु	२१३
यवोदकान्त पाद्यादि	१९१, १९५	यागयोग इति प्रोक्तः	३०५
यवोदकान्ता पाद्याद्याः	३१	यागश्चतुर्विधः प्रोक्त	३०५
यश्च नारायणाख्य स	३७६	यागो चैव प्रतिष्ठाया	३०५

	PAGE		PAGE
यागे तु समयी ज्ञेय	२५१	युक्ताहारो भवेद्योगी	३३०
यागैर्ब्रतोपवासैश्च	२९२	युवा भद्र सुगीलश्च	६७
यागो यागपतिर्यागी	२७०	ये तस्य शिष्यास्तद्भक्ता	२४५
या च पद्मोद्भवो प्रोक्ता	१४१, १४३	ये तु दुष्टग्रहास्तेषु	१५९
या च स्वागतमुद्रा च	३१८	ये तु मासाधिपा. प्रोक्ता	२६१
या चाप्यूर्ध्वीकृताङ्गुष्ठा	३१७	येन कालाग्निना लोक.	३६३
याचितस्तपसा देव.	२४०	येन तप्तं तपश्चोग्र	३७०
या चैव तर्जनीमुद्रा	३१७	येन तप्तं तपो घोरं	३७०
याजकस्य सदा दोषात्	३०३	येन प्रवर्तते सर्व	३६२
यादिशान्तस्तु यो वर्ग.	१३८	येन बिम्बमिदं प्राप्त	३७०
या दीक्षा विधेवत् प्रोक्ता	३०६	येन संरक्ष्यते सर्व	३६२
यान च शयन चैव	६८	येन संहियते सर्व	३६२
याने हरित एव स्यात्	१२६	येन हस्तगतेनैव	४१५
यान्ति चैव यथाकाम	३९	येनोद्धृतस्तु यो मन्त्रः	३७६
या पुलङ्गशिला प्रोक्ता	४७	ये प्ररोहशरावास्तु	२१३
याम्यामर्घ्यं तु वारुण्या	२०३	ये वै वराहलोकाद्या	३७२
याम्ये तु नवके मध्ये	१८९	ये वै समधिना धर्माः	३८४
यावकः सक्तुकरचैव	३४६	ये समस्त जगद् व्याप्य	३६४
यावच्छरीरपात. स्यात्	३८९	ये सिद्धा मधुरद्रव्यैः	३२९
यावत्तस्य प्रसाद. स्यात्	४०३	यैस्तु मन्त्रैर्गृहीतं तु	४०८
यावत्तु प्रतिमायाम	२२१	योगतन्त्रेषु सर्वेषु	८९
यावत् प्राणविमुक्ति स्यात्	३९०	योगनिद्रति सा प्रोक्ता	११९
यावददृष्टत तावत्	१४२	योगपीठस्य पादा. स्युः	७२, १०३
यावदीशानपर्यन्तं	१८८	योगाध्यायं प्रवक्ष्यामि	३२८
यावन्मण्डपविस्तार	१८७	योगाभ्यासेन यास्यन्ति	३४१
यावान् प्रासादविस्तारः	६६	योगाभ्यासेन योगी तु	३३७
या वै गरुडमुद्रा च	१४६	योगासनस्थ कुर्वीत	७०
या संहृतकनिष्ठा तु	३१७	योगिनो यस्य जायन्ते	३४१
या स्थिता लेख्यरूपेण	४८	योगी निश्वासकृद्यस्तु	३१४

	PAGE		PAGE
योगीश सर्वविद्योगी	२६२	रक्ते शुक्लाम्बरे चैव	११२
योग्यान्वेतानि पुष्पाणि	१७८	रक्तै पुष्पैश्च विविधै	१११
योधयित्वा निहत्याशु	२४४	रक्तैर्गन्धैश्च पुष्पैश्च	९९
यो नार्चयेदप्यतिथि	३९३	रक्तैर्गन्धैश्च माल्यैश्च	९८
योनिरित्युच्यते क्षेत्र	२८८	रक्तैस्तु केवलै कुर्यात्	३५०
योनिशुद्धिं प्रवक्ष्यामि	२८८	रक्तोत्पलं च कल्हार	१७६
योनिशुद्धिरिति प्रोक्ता	२९१	रक्तोत्पलनिभे ते तु	१२२
योनीकृत्य च हस्तौ तु	३९९	रक्षश्च पिङ्गलाक्षश्च	२७६
योनौ च द्विविधा प्रोक्ता	२९२	रक्षामुद्रा ततः कृत्वा	३५८
यो ब्राह्मणं सुवर्णं च	३९९	रक्षामुद्रा तथा कृत्वा	३७
यो यस्य प्रतिभूस्तस्य	३	रज पात क्रमात् कृत्वा	३०६
यो योग इति सप्रोक्त	३०८	रज पात तथा कुर्यात्	२५०
यो वायुदेवमन्त्रस्तु	३७९	रज पातादि यागश्च	३०८
		रज स्वमेव शस्त्रं स्यात्	२४७
रक्तं तु पञ्चमं षष्ठं	७९	रजतं चैव ताम्रं च	५३
रक्तं तु प्रथमं बीजं	७८	रजनी सहदेवी च	१९३
रक्तकेशनखदमश्रु	९७	रजो वर्णानुपूर्व्येण	२४७
रक्तगन्धानुलिताङ्ग	१२८	रतिमन्त्रे प्रतिष्ठैव	३८०
रक्तचन्दनगन्धेन	११४	रतिश्चापि तथा देव्य	३७२
रक्तचन्दनचूर्णेन	९९, ११४	रत्नं वायव्यमुपत्योस्तु	२०४
रक्तपादानना सौम्या	११९	रत्नगर्भा, सवस्त्रास्तु	२५०
रक्तमाल्याम्बरधरः	९९	रत्नतण्डुललोहैस्तु	२२४
रक्तशुक्लाम्बरे चैव	१३२	रत्नतोयं चतुर्दश्या	१९२
रक्तहस्ताङ्गिनेत्रं च	११२	रत्नन्यासं ततः कुर्यात्	३८
रक्ता, पादनखादचापि	३०२	रत्नन्यासस्पृगेव स्यात्	४९
रक्ताक्षो लोहिताक्षश्च	१६६	रत्नपूरेण यो भक्त्या	२२४
रक्ताशोकस्रजा युक्त	१२८	रत्नपूरैषु सर्वेषु	२२६
रक्ताशोकस्रजोपेता	११९	रत्नभूनिहिरण्याद्या	२
रक्ते पादतले यस्य	३०२	रत्नादि विन्यसेत् तत्र	५६

	PAGE		PAGE
रत्नानां देवत ब्रह्मा	१९७	राजस बलिदाने तु	३६६
रत्नानामप्यलामे तु	१९४	राजा तु प्रहरेन्मूर्ध्नि	३९९
रत्नोदक ततः कुर्यात्	२०३	राजादन शिरीषश्च	५४
रत्नोदक तथाग्रेये	२००	राजानं च महाभूत	३९६
रत्नोदक तथाग्रेय्या	१८९	गशामेव तु सप्रोक्ता-	४०६
रत्नोदकस्य चाङ्गानि	१९४	राज्ञे निवेदयेदेव	३९९
रत्नोदकस्य मन्त्रेण	१९०	रात्राबुदङ्मुखदचापि	३९३
रथाङ्गी शार्ङ्गभृदन्वी	१६५	रात्रिको वत्सरेणैव	३८६
रथासने समासीन	११२	रात्रिशेष समासीत	२११
रथी रथाङ्गी रक्षोघ्न	२६६	रात्रौ तु बलिदानं स्यात्	२०९
रसतन्मात्रमन्त्रस्य	३७८	रात्रौ त्रिकालपूजा तु	३८५
रसतन्मात्रया वापि	८२	रात्रौ प्रतिउगारम्भ	२११
रसपूरे विशिष्टानि	२२५	रामलोक इति प्रोक्तः	२७७
रसयुक्तस्तु यो वायु	३४८	रामलोकमयो वक्ष्ये	२७८
रसातले महान् लोह	२८३	रामलोक तु ते लोका	२६४
रसादीनां तु सर्वेषां	२२१	रामलोको भवत्यत्र	२७८
रसान् नानाविधाश्चैव	३११	रामस्थान समासाद्य	३६७
रसिको गन्धिकश्चैव	३४८	रावणान्तकरस्यात्र	२७८
रसेष्वपि च सर्वेषु	३२९	राष्ट्रनाशे समुत्पन्ने	३०४
रसेस्तु पूरयेत् सर्वे	२२२	राष्ट्रस्य तु विनाश स्यात्	३०४
रहस्य शम्भुरग्रण्य	२७२	राहोश्चैव च वायव्ये	११३
रा इत्येतस्य सप्रोक्त	२३४	रिक्थमूर्ध्व पितुः पुत्रा.	३
राक्षसा यातुधानाश्च	३६२	रुद्रगायत्रिया कुर्यात्	११७
राक्षसाश्च पिशाचाश्च	१७०	रुद्रस्तु सह देवैस्तु	२३७
राक्षसाश्चामुराश्चापि	२२	रुद्रादित्यास्तु वसव-	३५६
राक्षसे बलिदाने तु	३६६	रुद्रो वह्निर्मनुश्चापि	१०१
रागश्चापि मदश्चापि	१२९	रुक्षताया धनापायः	५०
रागस्य पश्चिमाया च	१३०	रुक्षे तु मूषिको ज्ञेयः	५२
राजसूयफलं प्राप्य	२२३	रूप चैव डकारस्तु	२३०

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

५८७

	PAGE		PAGE
रूपक नन्दिक चैव	१८४	लिकुचश्चैव शाकश्च	५४
रूपक प्रतिरूप च	२१८	लिखति हसति क्षिप्र	१५८
रूपकादीनि सर्वाणि	२१८	लिखित्वा मण्डल सम्यक्	३०५
रूपतन्मात्रमन्त्रस्य	३७८	लिखित्वा मण्डलान्येवं	१५७
रूप्यमत्र प्रशस्त रयात्	५२	लिखेद् भूतपति मध्ये	१५४
रेखास्तत्र प्रयोक्तव्या	१८२	लिङ्ग तु त्रिविध प्रोक्त	३२
रेचक तु ततः कुर्यात्	३३६	लिङ्गत्रयस्य भेदश्च	११७
रेचकस्त्वेव सप्रोक्त	३१४	लिङ्गमुत्कृत्य चानश्नन्	३९०
रेचके तु क्रमादेते	३३६	लिङ्गमुद्रेति सा ज्ञेया	३१८
रेचकेन समाक्षिप्त	३१४	लिङ्गस्य स्थापनाया च	३२
रेचकेनोर्ध्वमायाति	३१५	लिप्तेष्वङ्गेषु सर्वेषु	६४
रेचवेदक्षिणेनैव	३३५	लेखित स्मारितश्चैव	१
रेच्यन्ते च यथायोग	४१	लेख्य तु द्विविध प्रोक्त	१
रेफश्चैव भवेन्मद	२३१	लेख्य प्रधान पूर्व तु	१
रोगार्ताया न गृह्णीयात्	२१५	लेख्येन साधयेदर्थ	१
रोहिण्यास्तु ततः प्राच्या	१३५	लेह्य चापि तथा कुर्यात्	२५
		लोकनाशे समुत्पन्ने	३०४
लकारश्चैव माहेन्द्र	१४४	लोकपाल नमस्तऽस्तु	४१३
लक्षणैस्तैः समायुक्त	१८७	लोकपालाधिनाथाय	३६४
लङ्घने वत्सरस्याथ	३८७	लोकपालान् नमस्कृत्य	४१८
लङ्घयित्वा तु चाज्ञानात्	४०३	लोकपालायुधान्यत्र	१५६
लङ्घित शीतमत्युष्ण	१६९	लोकस्थिति विधानाय	३६८
ललाटे त्रिपताका च	३०१	लोका शतपरस्त्रै वै	२८४
ललाटेन भुव गत्वा	३२२	लोका देवपितृणां तु	२८५
लवङ्ग भूरिकं चैव	१७७	लोकानां पतयस्त्वेषा	२६४
लवङ्गजातितक्कोल	१९३	लोकोऽत्र नारसिंहस्य	२७८
लशुनं गृह्णन् मद्य	३९१	लोह तु त्रिविध प्रोक्त	५२
लाङ्गल चापि यष्टि च	१५६	लोह पञ्चदश ज्ञेय	१९१
लास्येशो लासको लास्य	२६९	लोहकीलिन वेदव्य	१६१

	PAGE		PAGE
लोहज च रजश्चात्र	२५१	वक्षोदण्डस्य चायाम	६०
लोहजा प्रतिमा, सर्वा	५३	वक्षोदण्डस्य मध्ये तु	६१
लोहजान्येव कुर्वीत	३४	वक्ष्यते च करन्यासः	७६
लोहतोयं त्रयोदश्या	३३	वक्ष्यते सहृतिन्यासः	७५
लोहपाषाणचूर्णं तु	५५	वक्ष्यामि च यथायोग	३२८
लोहपूरेण यो भक्त्या	२२४	वक्ष्यामि चायुधाध्यायं	४११
लोहपूरेषु सर्वेषु	२२६	वक्ष्यामि तिथियाग तु	११४
लोहमन्त्रेण लोहाम्भ.	१९०	वक्ष्यामि नामान्येतेषा	२६२
लोहस्फटिकाष्ठाना	५४	वक्ष्यामि यमकोत्पत्ति	२३३
लोहाना वसवो देवा.	१९७	वक्ष्यामि सहृतिन्यास	७४
लोहानामप्यलाभे तु	१९४	वक्ष्याम्यवर्जनीयानि	१७६
लोहेन वा मृदा वापि	२२१	वक्ष्ये तर्पणमन्त्राश्च	२०
लौकिक त्वर्थशास्त्रादि	८९	वक्ष्ये ताक्ष्यपुराण तु	२४०
लौकिक वदिक चापि	८९	वक्ष्ये बहिः परीवारान्	२५४
		वज्रपाणिर्गदापाणिः	१६६
वशदण्ड तयो, सम्यक्	६१	वज्रमौक्तिकवैद्यं	५६
वशदण्ड मुखं प्राहुः	६१	वज्रायुधनखस्पर्श	३६४
वंशदण्ड* कटीदण्ड,	६०	वज्रनो निपदश्चैव	२७९
वकारश्च चतुर्थे तु	२३३	वत्सकिङ्किणिपाद तु	११०
वकारश्चेति चत्वार.	१४४	वत्सभावमतिक्रान्त.	८७
वकारस्तु भवेन्मज्जा	२३१	वत्सभावमतिक्रान्ता	८७
वकुल करवीर च	१७७	वत्सरेण तथा याति	२१९
वक्त्रमात्र ग्रसेत् पिण्ड	१६	वत्सरैश्च त्रिभिश्चैव	२१९
वक्त्रक तीक्ष्णक मुञ्जं	२७९	वदन्ति प्रतिमादोषान	५०
वक्तुण्डं महाकायं	१४७	वदन्ति सततालैन	१०७
वक्रिका मध्यमा कृत्वा	३२१	वदान्यो वल्गुलो वल्गु	२६९
वक्रितानामिकाया तु	३२५	वधबन्धपरिहृश	९५
वक्त्रे तु सर्वसताप	५०	वनानामपि सर्वेषा	३३३
वक्षोदण्डं तत, कुर्यात्	६१	वनान्यन्यानि शस्तानि	३३३

PAGE		PAGE
४६	वर्तयित्वायुत जगत्वा	३९२
४०१	वर्तयेन्नियतात्मा तु	३९८
२८०	वर्तुलक्षो विशालाक्षः	१६६
२७३	वर्धकी नर्तकी वाथ	३९१
३६२	वर्षासु प्रविशेद् दीक्षा	२४६
२६९	वर्षा स्त्री चेति विशेया	२४६
२६५	वलय वर्तयेत् तेन	१५४
२९७	वल्ल सर्वदा शस्त	२९१
१७०	वल्कलाजिनवासा स.	१४
२४६	वल्कलाजिनवासश्च	१४
१७०	वल्कलाजिनवासी च	१४
१७६	वल्मीकमृत्तिकाया तु	१६०
३०२	वल्ली चैव महावल्ली	१७१
२६६	वशमानयति क्षिप्र	१५२
६४	वशीकरणमन्त्रेण	१५१
३८७	वशीकरणमन्त्रोऽय	१५२
२९३	वशीकारे च समोक्ता	१४३
१२७	वसन्तश्चापि सोमश्च	१२९
७८	वसन्तस्यैव पूर्वस्या	१३०
१८३	वसुदेवसुतो भूत्वा	२४४
१६९	वसुभाग सुभागश्च	२७८
१८३	वस्तु यद् गृह्यते सर्व	३०८
१२६	वस्त्र च ब्रह्मसूत्र च	९९, १०३, १३३
२९३	वस्त्र तु द्विविध प्रोक्त	८९
२९३	वस्त्र सूत्रमलकारं	८१, ११३
२६६	वस्त्रपूतेन तोयेन	१८८, २१६
३०१	वस्त्रयुग्मं च सप्तम्या	१०९
२४२	वस्त्रस्तेय ततः कृत्वा	४०२
३९१	वस्त्रानीत तथाग्राह्य	१७५
	वरवर्णा लघुः स्निग्धा	
	वराह च रुरु वापि	
	वरिष्ठ कलहश्चैव	
	वरिष्ठो वासरोऽरिष्ठ.	
	वरुणस्थानमासात्र	
	वरुणो वारुणो वृक्ष.	
	वरेण्यो वरदो वक्ता	
	वर्जयेच्च दिवा स्वप्न	
	वर्जयेच्चैव तित्कानि	
	वर्जयेत् प्रतिलोम तु	
	वर्जितं च चरु मोहात्	
	वर्ज्यान्येतानि सर्वाणि	
	वर्ज्यास्तु प्रतिलोमाः स्यु	
	वर्णकृद्दर्णभुग्वर्णी	
	वर्णयोगविधि पश्चात्	
	वर्णलक्ष जपेत् पश्चात्	
	वर्णशुद्धिरिति प्रोक्ता	
	वर्णस्य विपरीते तु	
	वर्णानष्टाक्षराणा तु	
	वर्णानुक्रमशः कुर्यात्	
	वर्णान्तरगत चैव	
	वर्णवलोकनं कृत्वा	
	वर्णा विष्णोः समुद्दिष्टाः	
	वर्णाश्चत्वार एवासन्	
	वर्णास्त्वेकादशैते तु	
	वर्णोत्तर सुवर्णश्च	
	वर्तन्ते पादयोः पाणौ	
	वर्तमाने मखे तस्य	
	वर्तयन्नियतात्मा च	

	PAGE		PAGE
वस्त्रालकारशयनानि	८५	वामाङ्गुष्ठ तथा चोर्ध्व	३२३
वस्त्रैराभरणैश्चित्रै	४३	वामाङ्गुष्ठ तथा योज्य	३२०
वस्त्रश्चित्रैरलकुर्यात्	३५	वामे च कटक हस्ते	१५८
वहन्त विष्णुमैवैन	१४७	वामे तु दक्षिणं न्यस्य	३२५
वहन् पुट दक्षिण तु	६	वायवी दिशमासाय	३७०
वहन् प्रतिकृति कृत्वा	१२	वायवो दश सप्रोक्ता	४०
वह्नि समेधयेत् पश्चात्	३६५	वायव्य वेदिकाकार	१४५
वह्निमारोपयेत् पश्चात्	३६५	वायव्य एव शुद्धश्च	३५४
वह्नि मिर्जितवेदाः	२६५	वायव्यमण्डले मध्ये	१४५
वह्निस्थाने ततः स्थित्वा	३६२	वायव्यस्तु यकार स्यात्	१४४
वह्नायतनं कुर्यात्	९७	वायव्या चन्द्रकान्त च	५६
वाक्य वाक्यविदर्थश्च	२६७	वायव्या चैव सध्याया.	१०३
वागीश्वरी क्रिमा कीर्ति.	२५७,	वायव्या धारणा कृत्वा	१६४
	२८६, ३७२	वायव्याग्नेयकोणं च	११४
वागीश्वर्यास्तु गायत्र	३८१	वायव्याग्नेयमाहेन्द्र	१७९
वाग्यतो यजमानश्च	३९	वायव्ये गन्धतोय तु	१८९
वाजपेयफलं प्राप्य	२२३	वायव्ये गोपुरात् तस्य	२७७
वातातपाम्नितसे च	४५	वायव्ये च तथाद्र्याया.	१३५
वानप्रस्थयतीना च	७४	वायव्ये च तदा शार्ङ्ग	८०
वामदक्षिणपादौ तु	१३२	वायव्ये च दिशामागे	२७०
वामदेवेन स निध्य	११७	वायव्ये चापि चाग्नेये	३५४
वामनश्चापि वायव्ये	३५	वायव्ये चाप्यलाभाया	१२५
वामनस्थानमासाद्य	३६८	वायव्ये चव जीवन्त्याः	१३३
वामनस्य तु मन्त्रस्य	३८२	वायव्ये तु तृतीयेन	१९९
वामने कायमान तु	६०	वायव्ये तु रतेः स्थान	८०
वामबाहु समाश्रित्य	११६	वायव्ये ध्वजमुद्राया.	११८
वामबह्वोस्ततः शार्ङ्ग	४१३	वायव्येन भवेत् स्तोमः	१४४
वामहस्तस्य मध्ये च	७७	वायव्ये नवके मध्ये	१८९
वामाङ्गुलीस्तु संहृत्य	३२६	वायव्ये राजनाश स्यात्	१०२

	PAGE		PAGE
वायव्ये वामनश्चैव	३५७	वाससा दैवत विष्णु	१९८
वायव्ये वेदमुद्रायाः	१०३	वासस्तेनैव निर्मोच्य	१९५
वायव्यशानवह्नीना	१५५	वासुकिं शङ्खपाल च	१४५
वायु सोम तथेशान	२५५	वासुकि शङ्खपालश्च	१४५
वायुतस्त समानीत	३४८	वासुकिस्तक्षकश्चापि	३७३
वायुभिस्ताश्च पूर्यन्ते	४०	वासुदेव जगद्बीज	३३८
वायुरुज्ज्वलग्गो रेणु.	१६५	वासुदेव. स्थितो देव	३५६
वायुर्निश्वासतोऽभूत्तु	२६१	वासुदेव इति प्रोक्त	३७६
वायुर्वैश्रवणेशानौ	३७२	वासुदेवपरो नित्य	१५
वायुस्थान समासाद्य	३६३	वासुदेवस्तथाग्रेये	३५७
वायोश्च वरुणस्यापि	२०३	वासुदेवस्य लोकेऽत्र	२७३
वायोस्तथोत्पलाकार	२१६	वासुदेवस्य लोमोऽय	२८२
वाराह नागसिंह च	२५६	वासुभद्र सुभद्रश्च	१६५
वाराह श्यामल रूप	७०	वासुभद्रा च कदली	१७७
वाराहाश्च तथा मन्त्रा.	१३६	वासोऽभिवेष्टयेत् पश्चात्	१९०
वाराहो लोक उद्दिष्ट.	२७६	वाहनत्व समासाद्य	२४१
वारितोऽपि बलिस्तस्मै	२४२	वाहनाय महाविष्णो	३६२
वारुण तु भवेद्भुक्त	१४५	विगत्यङ्गुलमायाम	६१
वारुणानि च शुक्लानि	१७९	विगत्यङ्गुलमूरु. स्यात्	५९
वारुणी दिशमासाद्य	३७०	विकिरेदातपे पत्रे	३५८
वारुणे नवके मध्ये	१८९	विक्रमो विक्रमो व्यग्र	२६६
वारुणेनव शुक्लेन	१४४	विक्षिताभ्यामुभाम्या तु	१४६
वारुणे ब्राह्मण चापि	३५४	विघ्नाश्चापि न जायन्ते	१३७
वारुण्या ये दिशि प्रोक्ता	२६८	विघ्नेशो गणनाथश्च	१६६
वार्धिवार्धिधरक्षोभ्य	२६८	विचित्रं केवलान्मुख्य	८९
वालखिल्यैर्मुनिवरैः	२४०	विचित्र चित्रवर्ण तु	८९
वाशि च हस्तवाशि च	६७	विचित्रमकुट भीम	१२१
वाभ्या तु तक्षण कृत्वा	६७	विचित्रमिति सप्रोक्त	१७३
वासन्तो ब्राह्मणो ज्ञेयः	२४६	विचित्ररत्नमकुट	१२८

	PAGE		PAGE
विचित्रैर्विविधवर्णैः.	१८७	विनतायामभूद्भर्भ	२४१
विचित्रैर्विविधैर्वस्त्रै	१८७	विनष्टे चाप्यनुष्ठाने	३०५
विजृम्भण च गात्राणां	३१२	विनष्टे चैव सिद्धान्ते	३०४
वितस्त्रिमात्रमभित.	१८५	विनाशमर्पण स्नात्वा	३९५
वितस्त्रिमात्रमुत्सर्धं	२९	विना भानोरुपस्थानं	३९५
वितान तत्र विन्यस्य	१८३	विनामयत्यगाङ्गानि	३११
वितानध्वजसयुक्त	२१३	विनाश प्रतिघात्याशु	२५४
वितानवस्त्रसच्छन्न	२९	विनाशे सर्वविद्यानां	३०३
विदित्वा सावक, सम्यक्	३८३	विनेत्र, शतनेत्रश्च	२६९
विद्या कान्तिश्च सप्तैता	२५७, २८६	विन्ध्यश्च पारियात्रश्च	३७५
विद्या कान्तिश्च सर्वास्ता.	३७२	विन्ध्यसह्यो महेन्द्रश्च	३३२
विद्या तीर्थाभिषेकश्च	८६	विन्यस्तवामपादं तु	४११
विद्यादाने विगोपो य	८९	विन्यस्य त भ्रुवोर्मध्ये	३३८
विद्याधराणां सर्वेषां	१४३	विपक्व स्नायित चैव	१६९
विद्यापराजिता ज्ञेया	१४३	विप्रक्षत्रिययोः पीत	१२६
विद्याया सुप्रतिष्ठा तु	३८१	विप्रक्षत्रियवद्वाश्च	४१५
विद्यायै चव मेधायै	११०	विप्रराजाय विद्वाहे	१३४
विद्यु केशो विकेशश्च	२७८	विप्रवर्जं त्रयाणां तु	२८९
विद्युद्विद्यु-पतिर्विद्वान्	२७३	विप्रस्य पञ्चमे वर्षे	८
विद्येश्वराणामुत्पत्तिं	२५८	विप्राणां पृष्ठतो यायात्	३९
विद्वमाक्ष स्फुल्लङ्गाक्ष	२८२	विभागो भावनश्चापि	१६६
विधवा कन्यका शिष्या	३८९	विभ्रम, सभ्रमो द्वेष्टा	२७१
विधवा च प्रशस्ता तु	२८८	विमन्दिर तथा प्राच्या	२८४
विधवा द्विविधा ज्ञेया	२९०	विमुक्तकल्मषास्ते स्युः	२११
विधवामत्र वक्ष्यामि	२८९	विमुक्तमध्यमा चैव	३१६
विधाय सर्वगात्राणि	३१४	विमुक्ता तर्जनी चैव	३१९
विधिना चार्चयित्वैवं	३५३	विराट्सुताया यो जातः	२९८
विधिमाचमनस्याद्य	२२	विराडित्युच्यते सोऽपि	२९८
विधेर्विनाशो संप्राप्ते	३०५	विरिञ्चो विश्वकर्मा च	२७७

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

५१३

	PAGE		PAGE
विरूपो विकृतिश्चैव	२७६	विष्णवः शतमते तु	२६४
विलीन वर्जयेद्बल्य	१६९	विष्णवे वाथ सर्वस्व	३८९
विलीन वा पिवेत् ताम्र	३९८	विष्णवे विष्णुपञ्चम्या	२२६
विलीनाश्चापि वक्राश्च	६७	विष्णवो ये च तान् वक्ष्ये	२७१
विलोक्याथ दिश सर्वा	३६९	विष्णु चापि महाविष्णु	७९
विवरावर्तरहिता	४६	विष्णु जिष्णु सुरश्रेष्ठ	३३४
विवाहयोग्या सर्वाः स्युः	२८९	विष्णुतन्त्रेषु सर्वेषु	८९
विविधास्तर्पयत्येव	- २१	विष्णुतीर्थानि सर्वाणि	८४
विगालाक्षकरालाक्षौ	२८४	विष्णुत्व भक्तितो याता	२६४
विशेषमत्र वक्ष्यामि	१२७, १४४, २०२, २१४	विष्णुत्वमागता भक्त्या	२६७
विशेषश्चापि शेषाणां	३२५	विष्णुदौवारिकाश्चैते	३७२
विश्वपारिषदेशाय	३७५	विष्णुपारिषदास्त्वस्मिन्	३६४
विश्वभुग्विश्वभृद्विश्वः	१६५	विष्णुब्रह्मशिवानां तु	६२
विश्वमूर्तिरमेयात्मा	२६३	विष्णुमुद्रा ततः पश्चात्	४०९
विश्वरूपो विरूपश्च	१६६	विष्णुमेव सदा ध्यायन्	२९४
विश्वसृङ्गे विश्वकृत् कृष्ण	२६४	विष्णुयाग इति प्रोक्तः	१२८
विश्ववसुर्विश्वगुरुः	२६९	विष्णुयागफलं प्राप्य	२२३
विश्वेन चैव वैराग्य	७२	विष्णुर्जिष्णुर्विषट्कार	२६२
विश्वेन प्रोक्षयेत्तोयै	५६	विष्णुर्ब्रह्मा च रुद्रश्च	३७१
विश्वेन याम्यभागे तु	१९९	विष्णुलोकस्ततश्चोर्ध्व	२८५
विश्वेन शयिता चापि	३९	विष्णुश्चापि महाविष्णुः	४१
विश्वेन शूल शयने	६३	विष्णुश्चैव तृतीयायाः	२३३
विश्वेनादित्यमालोक्य	१८	विष्णुश्चैव महाविष्णुः	४१, २६२
विषपानं तथाग्मश्च	१	विष्णुश्चोपास्यते प्रातः	२१
विषाप्युपविषाप्येव	१४८	विष्णूनामथ सर्वेषां	२७५
विषुवात्तु व्यतीपातः	३४३	विष्णूनामायुधान्येतानि	४१३
विषुवे चैव सक्रान्त्या	८५	विष्णूनामिह सर्वेषां	२६२
विष्टर वाथ कूर्च वा	१५७	विष्णोः परतरं पात्र	८५
		विष्णोः शरीरजाता वै	११

	PAGE		PAGE
विष्णोरधस्तान्मेघ स्यात्	२८६	वृक्षमूलान्यपाकृष्य	६६
विष्णोर्नु कमिति प्राज्ञ	१९६	वृत्त कर्णिकया छित्त्वा	३५०
विष्ण्वालयाना सर्वेषा	३४३	वृत्त चतुर्विध चात्र	३६५
विष्ण्वालयं स्त्रिय मोहात्	३८९	वृत्त तत्तद्भवेत् कुर्यात्	३६६
विष्वक्सेन तथैशान्या	८०	वृत्त पश्चिमभागे तु	२८
विष्वक्सेन समालोक्य	२४१	वृत्त बलयवत् तस्मात्	३२३
विष्वक्मेनपद् प्राप्य	३७१	वृत्त वा चतुश्च वा	५६-७, ६८,
विष्वक्सेनप्रतिष्ठा च	४२	११२, १२१, ३५६, ४०५	
विष्वक्मेनमथैशान्या	२५७	वृत्तं शिवात्मकं प्रोक्तं	४९
विष्वक्सेनस्य मन्त्रस्य	३८१	वृत्तवाहि समस्तस्य	१८०
विष्वक्सेनाधिनाथाय	३७५	वृत्तस्य भगवान् विष्णुः	२१६
विसर्जनीयो बिन्दुश्च	१३८	वृत्तानि पश्चिमे कुर्यान्	२१५
विस्तरेत् तदविच्छिन्न	१८३	वृत्ते च चतुरश्रे च	६८
विस्तारिताङ्गुली या तु	३१७	वृत्ते वा चतुरश्रे वा	५७
विस्तारिताङ्गुलीश्चापि	३२६	वेणुना विदल कुर्यात्	२२१
विस्तीर्णतर्जनी वापि	३१८	वेणूना च यवाना च	४०८
विस्तीर्णतर्जनी वामे	३१९	वेद च धनुर्द्विष्य	४१४
विस्तीर्णमुद्रा विज्ञेया	३१९	वेदाना पतये तस्मै	३६८
विस्तीर्णाभि समस्ताभिः	३१९	वेदाश्चाप्युपवेदाश्च	३७२
विस्तीर्णोरःस्थलोपेत	१२८	वेदिका तत्र कुर्वीत	२९
विस्तीर्य च तल वाम	३२३	वेदिकास्तरणे चैव	१८७
विस्तीर्य चाङ्गुलीः सर्वाः	३२१	वेदो वेदविदव्यङ्गः	२६४
विस्तीर्य जानुनी किञ्चित्	३३२	वेधयेन्मार्गदेशेणु	१८२
विस्फारितस्तु देहेन	३३०	वेला वेलावलिर्वेली	२६९
विहाराहारदोषेषु	३८८	वेष्टन दीपन ज्ञेय	१३९
विहाराहारसमयः	३९३	वेष्टयित्वा तु या कार्या	३२२
विहीनारूढधमाः प्रोक्ता	११६	वेष्टयित्वा समीकृत्य	६३
वीथयश्च तथा कार्याः	१५६	वेष्टयेच्चापि साङ्गुष्ठं	३२६
वीरसेनाधनो विष्णुः	१६६	वेष्टयेद्यमकेनापि	२३४

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

५१५

	PAGE		PAGE
वेष्टित तु जपेन्मन्त्र	२२	वैष्णवी चैव दुर्गा च	१४३
वेष्टिताना तु बीजाना	२२	वैष्णवे. कारयेत् तत्र	२११
वैकुण्ठ. पुरुष प्राणः	२६७	वैष्णवैस्तु तत कुर्यात्	३६०
वैखानसश्च तन्त्री च	१३	वैष्णवो न कुले जातः	२०
वैङ्कर्यरत्नसालेन	२७९	व्यक्तं शतगुण ज्ञेय	५
वैदिकं तान्त्रिक चापि	१७	व्यक्तवर्णैकशब्दा च	४६
वैदिकं तान्त्रिकं चैव	८, ३०, ३५४	व्यजनैस्तालवृन्तश्च	२१०
वैदिक ब्राह्मणाना तु	८, ३०	व्यञ्जनानि स्वराण्येव	२३४
वैदिक वैदिके प्रोक्त	१७	व्यवहारो न कर्तव्यः	४
वैदिका ब्राह्मणाना तु	४०६	व्यस्ते प्रत्यक्षर देवा.	१३९
वैदिकास्तान्त्रिकाश्चैव	४०५	व्यस्तैरष्टाक्षरैः पञ्चात्	१९९
वैदिकेन यथाकाम	९	व्यस्तैरेतैश्चतुर्भिस्तु	१४४
वैदिकैरेव केचिच्च	३५४	व्यस्तैस्तै शान्तिहोमः स्यात्	१३२
वैदिकैर्ग्रहण ह्येतत्	४०७	व्याख्याता तन्त्रमन्त्राणा	२४
वैद्यो विद्येश्वरो व्यापी	२६७	व्याख्याता सहिताना च	१३
वैनतेयः सुवर्णाम	७०	व्याख्यान श्रवण चापि	२५
वैश्यस्तु गारदो ज्ञेय.	२४६	व्याचष्ट भगवान् सर्व	२४३
वैश्यस्य पीता सप्रोक्ता	४४	व्यात्तास्या वृत्तपिङ्गाक्षी	१५०
वैश्यस्य हरितः श्याम.	१२७	व्याय च विविध प्राहु	४१७
वैश्यस्यापि तथा कुर्यात्	१५५	व्यासश्चैव समासश्च	२६७
वैश्याद इति विज्ञेयः	३००	व्याहृतीभिश्चतसृभि	७
वैश्याधमस्य कन्याया	३०१	व्यूहन चकपर्व च	४१६
वैश्यास्ते विष्णुता याता	२६८	व्योममुद्रा ततो बद्धा	१९
वैश्यात्तमाया कन्याया	२९८	व्योममुद्रामथाकाशे	३६९
वैष्णव च त्रिदेव च	३२	व्रणित व्याधित चैव	१७१
वैष्णव समवृत्त च	३२	व्रतानि निक्षयित्वाथ	३५३
वैष्णव. प्रथम पात्र	८५	व्रतान्ते भोजयेद्विप्रान्	४०१
वैष्णवाना गृहे रम्ये	३५९	व्रतारम्भे व्रतान्ते च	८५
वैष्णवी च निगृह्णीयात्	१४३	व्रती गृहस्थश्चाक्यश्च	१२

	PAGE		PAGE
व्रते परिसमाप्ते तु	४०१	शङ्ख चक्र वहन्निः	१५
व्रतोपवासनिरत	१२-१३	शङ्ख पद्मो महापद्म	३७३
व्रतोपवासशुद्धात्मा	२९४	शङ्खगोपुरयोर्वित	२५५
व्रतोपवाससंज्ञयेच्च	२९३	शङ्खचक्रगदापाणि	२३८
ब्रीह्यश्च यवा मुद्रा	३५७	शङ्खचक्रगदापाणि	१४२, २५१
ब्रीहिक्षेत्र पर तत्र	८६	शङ्खचक्रधरा सर्वा	२८६
ब्रीहिमियङ्गुनिष्पाव	१८७	शङ्खचक्रधरो नित्य	१४
ब्रीहीणा शालय, शस्ता	१७१	शङ्खचक्रधरो भूत्वा	३३९
ब्रीहीनदुष्टानानीय	३५८	शङ्खचक्रधरो वीरौ	४२
		शङ्खतूर्यनिनादैश्च	४३
शकुद्रसप्रमाणेन	४०८	शङ्खदु-दुभिनिर्घोषै	२११
शकुद्रसात् द्विगुण	४०७	शङ्खपद्मनिधी कार्यौ	१०५
शक्त, शक्तिधरो धार्य	२६६	शङ्खपालश्च गुलिक	१४६
शक्त्यस्तत्र तिष्ठन्ति	३१२	शङ्खश्चक्रं गदा पद्म	३७२
शक्तिहस्त तु रक्ताक्ष	११०	शङ्खस्य तु तथाभ्यया	१२०
शक्त्याकार तथाभ्यस्तु	२१६	शङ्खामं समम बीज	७८
शक्रयाग इति प्रोक्त	१२६	शङ्खी चक्री गदी धन्वी	२६३
शक्रयागेन देवेशं	१५	शक्त्याः स्थानमथाभ्यये	१२५
शक्रस्थाने ततो गायेत्	३६२	शत च पुत्रजीवेन	५
शक्रस्यायतन कुर्यात्	१२३	शत तु दक्षिणा चात्र	२४८
शक्रादयः सुरा सर्वे	३६८	शत तु नायकास्तेषा	२७३
शक्राय तु तत, शक्ति	४१४	शत तु विष्णवस्तेषा	२६७, २७०-१
शङ्कुकर्णः सर्पनेत्र	३७२	शतकृत्वो जपित्वा य	१४८
शङ्कुकर्णः सर्व(र्ष)नेत्र	१६५, २८६	शतद्वय चाष्टषष्टि	३०९
शङ्कुकर्णस्य मन्त्रस्य	३८२	शतमाज्याहुतीर्हुत्वा	७
शङ्कुना निग्रह कुर्यात्	१४४	शतमेते तु सप्रोक्ता	२६५
शङ्ख चक्र गदा शङ्ख	१२	शतयोजनविस्तीर्ण	२७६, २७९
शङ्ख चक्र च कूर्म च	२०२	शतयोजनविस्तीर्णः २७५, २७७-८,	
शङ्ख चक्र पताका च	३४	२८०-३, २८५	

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

५१७

	PAGE		PAGE
गतसाहसिकाया तु	३०९	शरावती विपाशा च	३३३
शतानन्द शतस्तोम	२७२	शरावस्थेन तोयेन	४१
शतगमिमन्त्रित कृत्वा	१५२	शरावे दधिमिश्र तु	३५२
गन्तुहा गन्तुजः शक्य	२७२	शरीरगोलक गृह्य	५९
शनैरावेगमन्त्र तु	१५९	शरीरशासन, श्लाघ्य	२७२
शनैश्चरस्य वारुण्या	११३	शर्करोत्करसयुक्ते	४५
शपथ ब्राह्मणाना तु	१	शलाका यामिता कृत्वा	१८२
शपथो द्विविध, प्रोक्त	३९६	शलाकामात्रनाभिश्च	६३
शब्दतन्मात्रमन्त्रस्य	३७७	शलाकामात्रया चैव	३८, ४०
शब्दब्रह्मसमाख्यात	९१	शष्पश्यामे तथा मत्स्य	५२
शब्दहीनातिखर्वा च	४६	शस्त्राण्यस्य प्रसीदन्ति	४१८
शमीपलाशखदिर	१९४	शाकेन यावकेनापि	४००
शयनं चोत्तरे चैव	६८	शातकुम्भमयैश्चैव	२८०
शयनं तत्र कुर्वीत	६८	शान्तिद पद्मसकाश	४८
शयन त्रिविध प्रोक्त	२८	शान्तिमिच्छन्ति चेत् कर्तुं	१५१
शयन वेदिकामध्ये	२८	शान्तिरैन्द्रे स्थिता देवी	३५७
शयनस्थ च कास्यस्थ	३९२	शान्तिश्चापि तथा श्रीश्च	३७२
शयनासनयानेषु	७२, ८९	शान्तिहोम तत, कुर्यात्	५२
शयने च चतुर्दिक्षु	६८	शान्तिहोम, समुद्दिष्ट	३६
शयने च तथा दण्डा	६३	शान्तिहोमविधानेन	११०
शयने तावदुत्सेध	५७	शाययेच्छनकैस्तिर्यक्	३२१
शयने तु विशीर्णे च	६४	शार्ङ्गपाणिर्गदापाणि	२६५
शयने श्यामलो वापि	१२६	शार्ङ्गिष्ठमारनाल च	३९२
शयने सङ्घातिन्यास	४०	शालिपिष्टमयी कृत्वा	१५०
शयनोत्थानकर्मादि	३०७	शालिपिष्टेन वै सम्यक्	१४२
शरण रुद्रमाजम्मु	२३७	शालिभिर्यवगोधूमै	२१२
शरदि प्रविशेद् दीक्षा	२४६	शास्मलीफलके श्लक्ष्णे	१८२
शरघातपिन केचित्	३४८	शास्त्रनाशे समुत्पन्ने	३०४
शराव दतिसकाश	४०५	शास्त्राणा तु विनाश, स्यात्	३०४

	PAGE		PAGE
शिशुपा च तथा श्यामा	५४	शिवालयस्य ग्रामस्य	११५
शिखण्डिनस्तथाग्नेय्या	११७	शिवोत्तमस्य वारुण्या	११७
शिखण्डी खण्डन खण्डी	२६९	शिशिरे खशया केचित्	३४८
शिखा यज्ञोपवीत च	१५	शिशिरे प्रविशेद् दीक्षा	२४६
शिखाबन्ध तत कुर्यात्	१६०	शिश्ये तत्र जले देव	२६०
शिखाबन्धस्त्वनेन स्यात्	१४९	शिष्याय दद्यादाचार्य	२५०
शिखाबन्धस्य मन्त्रोऽय	१६०	शिष्याश्चैव तथाचार्या	२५१
शितश्च शतधामा च	२६६	शुक वा पल्लिका वापि	४०२
शिरसो दक्षिणे भागे	७८	शुकपिञ्जरवर्णे तु	५१
शिरोऽन्तः सहृतिन्यासः	१४७	शुकादिशकुनेर्बन्ध	४०२
शिलागताया यस्यास्तु	४८	शुक्तिकादिक्रियास्तत्र	६४
शिलादोषा समाख्याता	५०	शुक्ल रक्ताम्बरधर	१३४
शिलानामिव वृक्षाणा	५३	शुक्लकृष्णाम्बरधरे	१३४
शिलामिरष्टिकाभिर्वा	६९, ९७, १०४	शुक्लकृष्णे च कर्तव्ये	१३४
शिलामयी मृन्मयी वा	१२४	शुक्लचन्दनचूर्णेन	१०४
शिलामयी लोहमयी	४४	शुक्लनीलाम्बरधरे	१२०
शिला यदि तु सप्त येत्	४५	शुक्लपक्षे यथाशास्त्रं	९९
शिलाया ब्रह्मकलश	४५	शुक्लपीतनिभे वर्णे	५२
शिलया यत्र दृश्यन्ते	५१	शुक्लमाल्याम्बरधरा	१०८
शिलायामिव वृक्षेषु	५४	शुक्लमूत्रपुरीपादि	३१०
शिलायामुपरिष्ठात्	५६	शुक्लरक्तौ च चन्द्रार्कौ	१०२
शिलायाश्च शिरो ज्ञात्वा	४७	शुक्लरक्तौ तु वर्णेन	१३२
शिल्पिभिस्तक्षयित्वा च	५८	शुक्लरक्तौ सुखासीनौ	१२४
शिवयाग इति प्रोक्त	११८	शुक्ला रक्ता च पीता च	५४, २५९, २८७
शिवरात्रं प्रवक्ष्यामि	९७	शुक्लेन रजसा सर्वं	२५०
शिवरात्रमिति प्रोक्त	२२०	शुक्ले रक्त च गृह्णीयात्	५१
शिवश्चैव द्वितीयायाः	२३३	शुक्लैः पुष्पैश्च गन्धैश्च	१०८
शिवायादात् त्रिशूल तु	४१४	शुक्ले रक्तैश्च पीतैश्च	१५७
शिवालय प्रशंसन्ति	११५	शुक्लो वर्णेन कपिलः	१०१

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

५१९

	PAGE		PAGE
शुचिः शुचितमः सूर्य	२६५	शुष्क चापि निपीड्याप्सु	४०९
शुचिश्रवा श्रवश्चैव	२७४	शुष्क चाप्युदके दद्यात्	४०९
शुद्ध तु केवल वायु	३४८	शुष्का दग्धा, क्षता घृष्टा	५३
शुद्धकायो भवेत् पश्चात्	३३०	शुष्केषु चैव धान्येषु	३५८
शुद्धक्रियास्तु द्विविधा	२९४	शुष्कैरेव सदा पर्णे,	३४७
शुद्धमेव प्रशस्त स्यात्	५३	शुद्धश्चैव तु हैमन्त	२४६
शुद्धवर्णानि चैतानि	३५०	शुद्धस्य मण्डले प्रोक्त	१५६
शुद्धवासा शुचिर्भूत्वा	२०९	शुद्धस्यैव प्रशस्ता तु	२८८
शुद्धस्फटिकसकाशा	२५९	शुद्धस्योक्ता तु कृष्णैव	५५
शुद्धा चाश्वतथोनिस्तु	२८८	शुद्धाणा कल्पवैद्याना	२९९
शुद्धान्न च विचित्र च	१७४	शुद्धानामुत्तम सोऽपि	२९८
शुद्धान्न चेति पञ्चैते	२१४	शुद्धोत्तमस्य कन्याया	२९८
शुद्धाभसा तु शेषास्तु	१९६	शून्यमानुषजातीक	२०२
शुद्धे देशे गृहे वापि	३०६	शून्ये बहिः, परीवाराः	२५७
शुद्धैव प्रतिमा ग्राह्या	५१	शूर्पकर्ण महानास	१०६
शुद्धोदक ततो दद्यात्	२०१	शूर्पेण तन्निशुक्तेन	३५८
शुद्धोदकविहीनाश्च	१९७	शूर्पेण धुनुयादत्र	३५८
शुद्धोदकविहीनास्तु	१९७	शूलप्रमाणमित्युक्त	६०
शुद्धोदकाना सर्वेषा	१९७	शूलमस्थि सिरा रज्जु	६३
शुद्धोदकैर्विहीनं तु	२०१	शूलगर्गल चासिधार	१५३
शुद्धोदकैर्मानुषे भागे	२०१	शूले तयैव पाशास्तु	६३
शुभ पीतेषु वर्णेषु	२०७	शूलोपमाशुकधरा	११९
शुभ भवेच्च शिष्याणा	३०६	शृणोति यस्य सद्वाक्य	१५९
शुभवृक्षसमाकीर्णे	४४	शेष तु पूर्ववत् कुर्यात्	१०४
शुभहस्तविधिश्चात्र	३०५	शेष तु यमगायत्र्या	१२३
शुभा सरिद्धरा तेषा	२७५	शेष सर्व तु पूर्वोक्त	३५२
शुल्ब तत्र प्रशस्त स्यात्	५२	शेषाङ्गाना प्रमाणानि	५८
शुत्बमौदुम्बर चैव	५३	शेषाङ्गुलीभिरन्याभि	३२१
शुश्रूषाभिरुपाध्याय	१२	शेषाणा विष्णुमन्त्राणा	३८३

	PAGE		PAGE
शेषाणां शैलजातीनां	६५	श्यामलाश्च तथा रक्ता	२०७
शेषाणामथ देवानां	६२	श्यामा त्रिलोचना कुर्यात्	११९
शेषाणामपि मन्त्राणां	३८३	श्यामाक श्यामिका श्रेष्ठा	१७२
शेषाणामपि सर्वेषां	२२२	श्यामाकाश्चापि नीवाग	३५७
शेषाणामप्यलामे तु	१९४	श्यामानि सर्वपुष्पाणि	१७९
शेषाणि मूलमन्त्रेण	३६५	श्यामेषु द्रव्यनाश स्यात्	२०७
शेषाणि सर्ववस्तूनि	२२४	श्रद्धया पूजयेत्तस्तु	३८५
शेषानन्याश्चतु पष्टि	१९०	श्रपयित्वा पुष्पाणि	३५२
शेषानष्टाधरेणैव	१९२	श्रवणे भगवन्नाम्ना	७
शेषान् पुरुषसूक्तेन	२०१	श्रिय स्थानं तु पूर्वस्था	१०७
शेषान् सर्वान् स्वनाम्ना तु	११८	श्रियश्च पृष्ठतः किञ्चित्	४१२
शेषान् स्वनामभिः सर्वान्	१२१	श्रीकर छत्रसंकाश	४८
शेषान् स्वनाममन्त्रेण	१२६, १३३	श्रीकर श्रीगर, श्रीश	२७२
शेषालामे तु तत्कालं	१९४	श्रीगिरिचित्रकूटश्च	३३२
शेषास्तु कलशा सर्वे	१८९	श्रीधरं पश्चिमाया च	६९
शेषे तु दशहस्ते तु	१८६	श्रीधर, श्रीपति श्रेय	२७२
शेषैः सर्वैस्तथा स्तग्भि	१७८	श्रीधर श्रीसहायो वा	७०
शेषैस्तु मूलमन्त्रेण	१९६	श्रीधरस्तु सुवर्णाम्	७०
शैलजाति कवि काल	२६९	श्रीधरस्थानमासाद्य	३६८
शैलधन्वा सुधन्वा च	२६४	श्रीधरस्य गणेशस्य	२५६
शैलराट् भूमिराट् गोगट्	२६९	श्रीधरो नालिकेरस्य	१९७
शैलानामपि सर्वेषां	३४३	श्रीधरो हयवक्त्रश्च	२५७
शैव शराव विज्ञेयं	२०७	श्रीधाम्ना विष्णुधाम्ना वा	११५
शोको भय विप्रादङ्घ्र	२७१	श्रीमन्त्रस्य प्रतिष्ठैव	३८०
शौचभ्रष्टो दुराचार	१५९	श्रीयागः कथितस्त्वद्य	१०९
श्मशाने कुरुते ग्राम	११४	श्रीरर्घ्यस्य भवेद्देवी	१९७
श्मशाने चक्रमालिख्य	९	श्रीवृक्ष चामरं चापि	३६१
श्याम एव तु शूद्राणां	१२६	श्रीवृक्षश्चाङ्कुशं शक्तिः	३०२
श्यामपीते तु वर्णेन	१३४	श्रीसूक्तेन श्रिय देवी	१०९

	PAGE		PAGE
श्रेयसी यत्तजायाश्च	२९२	षडक्षरेण मन्त्रेण	१२५-६, ३६९
श्रेष्ठाः कङ्कुप्रियङ्गवाद्या	१७२	षडक्षरेण वा दद्यात्	१२६
श्रोत्रेऽङ्गुष्ठमनिष्ठाभ्या	२३	षडक्षरेण सदध्यात्	७९
श्लेषणे स्यादहोरात्र	१८४	षडक्षरेणामिमन्त्र्य	१४२
श्लेषयेत् ताश्च मतिमान्	६१	षडङ्ग मार्जनं चैव	१९३
श्लेषयेत् स्थूलबन्धेषु	६३	षडङ्गयुक्तो योगः स	३०८
श्लेषयेद्दक्षिणाङ्गुष्ठ	३२०	षडङ्गानि च शास्त्राणि	३७२
श्लेषयेद्दामतर्जन्या	३२१	षडङ्गान्यपि योगस्य	३३४
श्लेषितं श्लेषितं सन्धि	६१	षडङ्गुलं वा कुर्वीत	१८५
श्वचण्डालादिभिर्हृष्ट	३९३	षडङ्गुलमथस्तातु	२०६
श्वभ्रश्चाभ्रलिहं प्राशु	२७७	षड्भिः सवत्सरैश्चापि	२१९
श्वानं रजस्वला चापि	१६	षड्भिरब्दैः समभ्येति	३८६
श्वानं वाप्यथ चण्डाल	३९६	षड्विधाश्चात्र संप्रोक्ता	३८४
श्वसस्त्वैव सदाविष्णु	२३३	षण्णवत्यङ्गुलं प्रोक्तं	६२
श्वेतं, श्वेतपतिं, श्वेती	२७४	षण्णा तु कपिलादीना	१०१
श्वेतकेतुश्च व्यासश्च	३७५	षण्मात्रास्तत्र सजाता	२३३
श्वेतपद्मसमे चैव	५१	षण्मासलङ्घने कुर्यात्	३८७
श्वेताश्च दक्षिणा दस्वा	४०१	षण्मासात् सिद्धिमभ्येति	३८६
श्वेताश्वाङ्क मृगाङ्क वा	१३४	षण्मासात् सिद्धिमाप्नोति	१२८
		षष्टिर्त्रिगतिका भेदा	१८१
पकारः, सामवेदस्तु	२३१	षष्ठं चैव यकारस्य	२३४
पट्कालं स यथायोग	३८५	षष्ठं तु मण्डलं ह्येतत्	१५३
पट्कालश्च यथायोग	३८४	षष्ठके मासि सीमन्त	६
पट्कालिकस्तु षण्मासात्	३८६	षष्ठे च षष्ठके चैव	२३३
पट्कालेनापि वा कुर्यात्	११०	षष्ठ्या च पूजयेद्देव	१११
पट्कालेषु तु चैकस्मिन्	३८४	षष्ठ्या चैव तु सप्तम्या	३३५
पट्पञ्चाशत् पुटान्येव	२३१	षष्ठ्या तु दधि वै दद्यात्	१९२
पडक्षरस्य दैवं तु	३८०	षष्ठ्या स्नानं प्रदातव्यं	१२७
पडक्षरस्य मन्त्रस्य	३७७	षाड्वापूपिकावानै	१०६

	PAGE		PAGE
षादिळान्तस्तु वेदा स्युः	१३९	सध्यायामेव जाता ये	२६०
षोडशाज्याहुतीर्हृत्वा	५	सपूर्णकुम्भवत् तिष्ठेत्	३१४
षोडश्या गन्धतोयं च	१९२	सप्राप्त त्वर्चनाकाले	३०५
षोडशयोद्भासन कुर्यात्	१२८	सभव, प्रभविष्णुश्च	१६५
संकरान्नरकप्राप्तिः	३०३-४	सयोगपटले सम्यक्	१६४
सकरे नरकप्राप्तिः	३०५	सयोगे पतितस्यापि	४०१
सकर्षण, स नाम्नाभूत्	२५८	सवत्सरकृतं पाप	२१९
सकर्षणस्ततो देव	२४३	सवत्सराद्वरेर्लोक	२१८
सकर्षणस्तु भगवान्	२४३	सवत्सरेण पतति	४००
सकर्षणात् रुद्राख्यात्	२६१	सवत्सरे तृतीये तु	८
सकीर्ण मिश्रित यस्तु	३४८	सवेष्टय चोर्ध्वा जङ्घा तु	३३२
संकीर्णंति च शुद्धेति	५१	सवेष्टय देहजङ्घोरु	३३१
सकोचिताङ्गुली या तु	३२५	सस्मृतापि च शिष्याणा	२४
संकान्तिरिति स प्रोक्तः	३१३	सहतामिश्रतमृभि	३१८
सक्रान्त्या दानकर्माणि	३१३	सह्य चाङ्गुली सर्वा	३२१
सक्षिप्र च स्वयं देव	२३७	सहारं संहतिन्यासः	१४७
संक्षेपात् सप्त यागास्तु	२५२	सहारो निर्विष स्याच्च	१४८
संक्षेपाद्विषवादस्तु	१४८	संहिताध्ययने युक्त	१३
संक्षेपेणाथ वक्ष्यामि	३०८	संहितायु च सर्वासु	३८३
संगम वेष्णवाना च	८४	संहताग्राङ्गुली या तु	३१६
संगृह्य दक्षिणेनैव	३५३	संहतामिश्रतमृभि	३१९
सजाता नैष्ठिकाः केचित्	३४९	सह्य चाङ्गुलिश्लपात्	३२३
सधानश्च प्रधानश्च	२८१	सह्य चाङ्गुली सर्वा	३२४
सधिरैखा दलाना तु	३५०	सह्य तर्जनी पश्चात्	३१९
संध्या समापयेत् पश्चात्	२२	सह्यत्यानामिकामध्ये	३२४
सध्याकाले समासाद्य	२३९	स एव निष्कलो देव	३३८
सध्यात्रय समुद्दिष्ट	२१	स एव ब्रह्मसंस्तु	३७६
सध्यायामथ तस्या तु	२६०	सकल ावकल चैव	२४७
		सकलस्तु भवेद्विष्णुः	४२

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

५२३

	PAGE		PAGE
सकलीकरण चापि	१४३	सत्यस्य सोदराः सवे	२६०
सकलीकरण नाम	२३४	सत्या प्रव्रजिताया च	३९८
स कल्पक्षत्रियादीना	२९९	सदा त्वनियतावास,	१४
सकल्पवैश्यादीना तु	३००	सदादिवर्ग एषोक्त	२३१
सकारस्तु ततो रेफात्	२२९	सदापराजितायास्तु	३७८
सकारस्तु द्वितीये च	२३३	सदाराधनसयुक्त	१५
सकृद्देश करन्यास	७९	सदाभद्रा कुशाग्राणि	१९३
सकृष्णसारा तामार्या	११९	सदाभद्रा च ह्रीवैर	१७७
सक्तुना पूरयेद्यस्तु	२२३	सदाविष्णु ततो ध्यात्वा	४१
सक्तुना रसमिश्रेण	२२४	सदाविष्णुर्भवत्येष,	३१२
सक्तूदक ततो दद्यात्	२०१	सद्य आविरभूद्रम्य	२३६
सक्तूदकमथेशाने	२००	सद्यो जातेन मन्त्रेण	११७
सक्रिया दशवर्षा स्युः	२९४	स धर्म इति विज्ञेय	४
स क्षत्रियोत्तमादीना	२९९	स नित्य इति सप्रोक्त	३८४
स गात्रिक इति प्रोक्त	३४८	स निष्कल इति ज्ञेय	१४
स गृहस्थ इति ज्ञेय	१३	स निष्ठुर इति प्रोक्त	३४६
स च शूद्रोत्तमादीना	३००	स पक्व इति विज्ञेय	३४५
स चाढ्य इति विज्ञेय,	१३	स पञ्चाङ्गयुतो मन्त्र	१४१
स चादिवासुदेवाश्च	२६०	सपट्टमुण्डमाल च	१०५
स चानियम इत्युक्त	३८५	स पाचक इति ज्ञेय	३४६
स चाभिश्च इति प्रोक्त	३४५	स पार्थिवाना सर्वेषा	३००
सच्छिष्याय च वा देयं	१७३	स पुन पार्थिवो नाम	३००
स ततो द्विजरूपेण	२४२	स पुन, सात्त्वते यस्मात्	२४५
स तस्माद्वथवहारात्तु	३	स पुनर्गर्भवद्भाण्ड	२४१
सतिलैस्तर्पयेत् तोयैः	१९	स पुनर्भगवान् ज्ञान	२४३
स तु स्थण्डिलयाजीति	३८६	स पुनर्मर्मासी देवी	२५८
सत्त्व चैव सदाविष्णौ	२६२	स पुनर्वाङ्मयी देवी	२५०
सत्त्वे तु राजसाहारे	३३०	स पुनर्बालखिल्याना	२४१
सत्य, सत्यधरो राशि	२६६	सपुण्य तोयमादाय	१९

	PAGE		PAGE
सतताल्लेऽपि कचिच्च	६०	सभाया वा प्रपाया वा	३९५
सतदश्याष्टदश्या च	३३६	सम फल तु मृत्पात्रे	४०५
सत पूर्वे प्रमुच्यन्ते	२०	समपाद च वैशाख	४१६
सतभिर्वसैश्चापि	२१९	समभ्यर्च्य च देवेश	३६७
सतम तु तत क्षीर	१९१	समता संगत साङ्ग	२६८
सतम तु तथा चक्षु	७६	समत्व विपमत्व च	१८२
सतम तु भवेन्नीलम्	७९	समदीर्घकनिष्ठा तु	३२०
सतम तु मुख प्रोक्त	७५	समदीर्घकनिष्ठा सा	३२०
सतम मध्यमामये	७७	समयी पुत्रकञ्चापि	२४
सतम सुखमध्य तु	७४	समयी साधकश्चापि	१६६
सतम वैष्णव ज्ञेय	२०८	समवृत्ताङ्गुलिर्यस्तु	३०२
सतमे पञ्चके चादौ	२३३	समवृत्ता यथा रज्जु.	२३
सतभ्या च तथाष्टभ्या	३३६	समस्तेनेव मन्त्रेण	१३९
सतलोहोष्क पश्चात्	२००	स मात्राक्षत्रियो ज्ञेयः	३००
सत ह्रस्वास्तु भिज्ञेया.	१३७	स मात्रावैद्यकादीना	३०१
सताभिर्मन्त्रित कृत्वा	१४९, १५१, १५३, १६१-२	समाधानो महाभाग.	१६६
सताश्र गरुडस्यापि	२१६	समानैश्वर्ययुक्तास्तु	३३९
सताश्रस्य भवेत् सूर्य	२१७	समा वा विपमा वापि	१८२
सतैत दिव्यमुनय	३७५	स मासक इति प्रोक्त	३४७
सतैत धर्ममुनय.	३७४	समासादत्र सप्रोक्त.	३९३
सतैते मरुत. सर्व	३७४	समासादत्र सप्रोक्ता	१९६-७
स प्रत्यूपप्रदोषश्च	३८५	समासीकृत्य चोद्धार	१३९
सत्रीज लिङ्गमुत्कृत्य	३८९	समा स्फटिकजा प्रोक्ता	५३
सत्रीजा च सपञ्चाङ्गाम्	९२	समित्सहस्र ह्त्वाथ	३९१
स बृहस्पतिरात्रे तु	३२७	समिदादिहृतं कृत्वा	३९१
स ब्रह्ममयदेहस्तु	२३६	समिद् घृत चरुश्चापि	३५२
स ब्राह्मण इति प्रोक्त.	२९८	समिधो मूलमन्त्रेण	८२
सभाया च प्रपाया च	३८९	समिधोऽष्टविधास्तत्र	३७
		समीकरणमत्रापि	१४३

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

५२५

	PAGE		PAGE
समुद्रकर्परैश्चैव	१३०	सर्वत परिगृह्यैतत्	३३७
समुद्रकृक्षेर्निर्गत्य	२३९	सर्वतश्चाद्र्शशाखाभि	२७
समुद्राद्वाङ्मयाद्देवै	१३६	सर्वतीर्थफल प्राप्ता	२२४
समुद्रेणोत्तरे स्थित्वा	२४३	सर्वत्र दर्शनं यच्च	३४०
सम्यक् पक्का समाः सर्वे	२८	सर्वदः शर्वद शास्ता	२७२
सम्यक् सिद्ध तु मुद्र वा	१७३	सर्वदा ब्रह्मचारी स्यात्	२९३
स यत्नाद्दर्जनीयस्तु	२९१	सर्वदा भगवान् विष्णु	४१७
स यावक इति प्रोक्त	३४६	सर्वदा सर्वगात्रेषु	३११
सरत्नान् सपिधानाश्च	३०	सर्वदेवप्रकोप स्यात्	३०३
सरसा सुरसा चैव	३७४	सर्वनाशे समुत्पन्ने	३०३
सरस्वती पश्चिमे तु	३५७	सर्वपापयुतो वापि	४१०
सरित सागराञ्छैलान्	२४०	सर्वपापविनिर्मुक्त २१८-९ २५१, ४१०	
सरीसृपाणा सर्वेषा	१६३	सर्वपूरेषु सर्वाणि	२२६
सर्प वा कुक्कुट वापि	४०२	सर्वभक्षणमन्त्रेण	१६०
सर्पनेत्रस्य मन्त्रस्य	३८२	सर्वभूतविमोक्ष स्यात्	१४९
सर्पा, सरीसृपा ज्ञेया	१४४	सर्वमेव सविस्तार	२४७
सर्पाणा पक्षिणा चापि	१४४	सर्वरत्नमयस्तस्य	२८५
सर्पाणा मर्दनार्थं च	२४१	सर्वरत्नोद्गीतं च	१२४
सर्पास्तु द्विविधा ज्ञेया,	१४४	सर्वलक्षणसपन्न	६७
सर्पिर्दक्षिणयुक्ता	३६५	सर्वलोकाधिप श्रीमान्	३३९
सर्वे तु जलज ग्राह्य	१७५	सर्वविद्याप्रणाशे तु	३०३
सर्व तु विष्णुगायत्र्या	४०७	सर्वस्व दक्षिणा दत्त्वा	४००
सर्व पृथक् पृथग्वर्ण	७८	सर्वा ऊर्ध्वमुखा नाड्य	३०९
सर्व सक्रममन्त्रेण	१५२	सर्वाङ्गुलीना मध्ये च	७६
सर्व एते महामन्त्रा	१४४	सर्वातिथिपरो नित्यम्	१३
सर्व एते महायज्ञा	३७३	सर्वाण्यपि च तीर्थानि	३३३
सर्व एव च कर्तव्या	१२४	सर्वान् कामानवाप्नोति	१०६, १२१
सर्वकृत सत्यवान् सत्य	१६५	सर्वासामपि चैतासा	५४
सर्वकृतफल प्राप्य	२२४	सर्वासामपि विद्याना	१३९

	PAGE		PAGE
सर्वे कसमयाभोगा	२७९	सर्वश्रेष्ठ समाख्यात	२५०
सर्वे च विष्णुगायत्र्या	३७	सविता तपन, सूर्य	२६५
सर्वेण च बलि दत्त्वा	४६	स वीथीत्युच्यते सन्नि-	३०१
सर्वेण तु तथा सौम्ये	१९९	सवे चैव गुरुः प्रोक्त	२५२
सर्वेण दर्भानादाय	१८	स व्रतीति समाख्यात	१२
सर्वेण रुद्रं मध्ये च	७२	सशलकैस्ततो दर्भै-	१८८
सर्वे तु ब्रीह्य, शस्ता.	१७१	स शुद्र इति सप्रोक्त	३४८
सर्वे दोषा भवन्त्येव	३०३	स शुद्रक्रिय इत्युक्त	२९४
सर्वेऽपि चात्र रूपेण	३६९	स षोडशीफलं प्राप्य	२२२
सर्वे पुण्याश्रमाश्चापि	३४२	स संकीर्ण इति प्रोक्त	३४८
सर्वेभ्यो रोमकूपेभ्य	४१४	स सर्वत्र प्रशस्तः स्यात्	२९४
सर्वे व ग्राममध्ये च	६८	स सर्ववैश्यशूद्राणा	३०१
सर्वेषां पार्षदाश्चापि	३६८	स सर्वाभिः सहताभि	३२०
सर्वेषां पूर्णसपत्ति	२२६	स साधक इति प्रोक्त	२४
सर्वेषां वैश्यशूद्राणा	२९९	म सृष्टिन्यास इत्युक्त	७६
सर्वेषां समयस्थाना	२४	स स्यात् परमहंसाख्य.	१५
सर्वेषां समयाचाराः	३५४	स हस इति विज्ञेय	१५
सर्वेषामग्निमन्त्राणा	३८३	सह दीक्षा प्रविष्टा ये	४
सर्वेषामदिशत् तास्तु	४१४	सहभोजनयानेन	४००
सर्वेषानपि चतेपा ८०, १३८, १७२,		सह युक्ता मिथः श्रिष्टा	३१९
२२६, २७७, २९८, ४१५		सह शय्या तत कृत्वा	३९५
सर्वेषामपि देवाना	३४०	सहस्र तु गणा, प्रोक्ता,	१६७
सर्वेषामपि मन्त्राणा	१३९	सहस्र तु जपेत् पश्चात्	३८८
सर्वेषामपि लोकाना	२८३	सहस्र तु फल चास्य	४०६
सर्वेषामपि शूद्राणा	२९९, ३००	सहस्र दक्षिणा चात्र	२५०
सर्वेषु च द्विजातीना	२४७	सहस्र दक्षिणाचार्ये	२५१
सर्वे, शुद्धोदकैर्हानि	१९५-६	सहस्र मूलमन्त्रेण	३८७
सर्वैर्माहेश्वरैश्चापि	३९५	सहस्र रुद्रलोकास्तु	२८५
सर्वर्णेन क्षताः सर्वाः	२८९	सहस्रमूर्धा सर्वात्मा	१६५

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

५२७

	PAGE		PAGE
सहस्रमूर्धा सर्वेश	२६४	सा ज्ञेया ध्वजमुद्रा तु	३१९
सहस्रयोजनाकीर्ण	२७८	सा ज्ञेया प्रतिमासुद्रा	३१७
सहस्रयोजनाकीर्ण	२७५, २७७,	सा ज्ञेया विधवा चेति	२९०
	२७९-८०	सातोद्ये च सुखासीने	४१२
सहस्रार हरेश्चक्र	३६४	सात्त्विका राजसाश्चैव	३२८
सहस्राहुतयश्चापि	३५२	सा दत्तेति समुद्दिष्टा	८८
सहासन तु य कुर्यात्	२५४	सा द्वितीयतृतीयाभ्या	३३५
सहासन तु ससेव्य	३९५	साधक कुरुते या तु	३२२
सहासन न कुर्वीत	१०२	साधकाचार्ययोरेव	२५
सहासनाशनस्वप्न	४००	साधकाना तु सर्वेषा	२४
सहासने न कुर्वीत	२५४	साधको मन्त्रतत्त्वज्ञ	२४
सहैवोर्ध्वाङ्गताडुष्टा	३१६	साधयेत् तस्य कर्माणि	१५०
सहोदश्च कदाचित्तु	२८९	साधारणाया गौर्यत्र	४०६
सहोदो रिक्थभागेव	२८९	सा पुनर्भू सुतस्तस्या	२९०
सा कनिष्ठिकया युक्ता	३१७	सा पुनर्विधवा प्रोक्ता	२८९
सा कायिकीति विज्ञाता	२९२	सा प्रतिष्ठापना ज्ञेया	३९
सागर प्रविशेत् क्राम	३९०	सायप्रातःक्रमश्चेति	३८५
सागराश्च तथा सप्त	३७२	सायप्रातःक्रमश्चैव	३८४
साम्नि प्रदक्षिणीकृत्य	३९	सायाह्ने च सदाविष्णुः	२१
सामिज्वाल सहस्रार	४१३	सायाह्ने जातिपुष्पैश्च	१७८
साङ्गावरणमभ्यर्च्य	४२	सारङ्गसदृशे वर्णे	५२
सा च द्वितीयगा वज्या	२९१	सारथ सारथि साधु	२६८
सा चैव श्लेषिताङ्गुष्ठा	३२०	सारवन्तस्तु सम्राट्	५४
सा चैवोर्ध्वाङ्गुली ज्ञेया	३१७	सारस्वतश्चैकतश्च	३७४
सा चैवोर्ध्वाङ्गुली	३२४	सार्ववर्णिकमन्त्राद्य	१००
सा चो नमः कुबेराय	१०५	सार्ष्टिता च तथाचार्ये	९०
सा चोर्ध्वानामिका ज्ञेया	३२४	सालग्राभ सरिद्धीप	३४२
सा चोर्ध्वीकृतमुद्रा तु	३२४	सालोक्य वैष्णवे दानात्	८९
सा ज्ञेया तर्जनीमुद्रा	३१७	सा विष्णोः स्मरणान्नश्येत्	२९२

	PAGE		PAGE
साश्लेषमुद्रिका ज्ञेया	३१९	सुखेन स्थापिता येन	३६७
सा संहृतकनिष्ठा तु	३२४	सुगुप्तामदिवास्वप्ना	५
सा स्थापनार्चा विज्ञेया	२९	सुतान् वैष्णवमातृणा	२०
सिंहवक्त्र नराकार	२३८	सुदर्शनद्वय मन्त्र	१४१
सिंहाङ्ग वापि कुर्वीत	११९	सुदूरमपि गन्तव्य	१७
सिंहासने तु सा प्रोक्ता	५७	सुद्युम्नश्च मयीन्दश्च	२८४
सिंहासने विचित्रे तु	१२४	सुद्युम्नो युष्मकृद् युष्मी	२६८
सिंहासने समामीन	१२१, १२९,	सुधर्मा च विधर्मा च	१२२
	१३४, ४११	सुधामा च निधामा च	२८०
सिंहासने समामीनौ	१३१	सुण्का. सुखनाश्चैव	६७
सिंहो मृगश्च कलश	३०१	सुपुत्रेण गति यान्ति	२०
सिक्त्वाग गन्धतोयेन	३७	सुप्रतिष्ठं भवेच्छन्द	३७९
सिञ्चेत् समूर्तिधाराश्च	३७	सुप्रतिष्ठस्य मन्त्रस्य	३८२
सिञ्चेदद्रिर्यथादिक्	३७	सुबन्धुर्वन्धुरश्चैव	२८३
सितवर्णं चतुर्बाहु	१०६	सुभगः सूक्ष्मकेशश्च	१६६
सिद्ध पयसि बान्यस्मिन्	३४५	सुभद्र पश्चिमद्वार	२७६
सिद्धान्तस्य विनाशः स्यात्	३०४	सुमित्र शङ्खदश्चैव	२८४
सिद्धार्थमक्षतं चैव	१९३	सुमुखस्य तु मन्त्रस्य	३८२
सिद्धाश्च किनराश्चापि	३७३	सुयोगः सुयशा गुह्य.	२७०
सिन्धु. सिन्धुपर जैल.	२६६	सुरभिः सुरवीरं च	१७७
सिरामण्डलसयुक्ता	४६	सुरभिश्चैव नागश्च	५४
सिराया सपदा नाशः	५०	सुराधिपत्ये चैतेषा	२४२
सिराश्च विवराश्चैव	४९	सुराप. स्वर्णहर्ता च	३९८, ४१०
सिलिन्ध्र गोक्षुरं चैव	१७६	सुवर्चला करञ्जी च	१७७
सोमन्त कारयेन्मूर्ध्नि	७	सुवर्णं द्विविधं प्रोक्त	५२
सुकृती च सुकृत् स्वर्ग.	२६५	सुवर्णं रजत ताम्र	५२-३
सुक्रीडश्च तथाक्रीड	२८२	सुवर्णकपिलाया तु	४०७
सुखासनं च वाराह	७०	सुवर्णकपिल प्रोक्त	४०६
सुखासनमिदं प्रोक्तं	७०	सुवाहश्च प्रवाहश्च	२७९

श्लोकानामर्धानुक्रमणी

५२९

	PAGE		PAGE
सुश्लिष्टाङ्गुलिका या सा	३२५	सृष्टिन्यास इति प्रोक्त	७३, ७५, ७७
सुश्लिष्टौ ताडुभौ कुर्यात्	३३१	सृष्टिन्यास उरोऽन्तस्तु	१४७
सुषिर चापि वग्नादि	३०	सृष्ट्याश्च पश्चिमे भागे	१२०
सुषुम्ना इति सूर्यांशु	३३७	सृष्ट्याश्चापि प्रतिष्ठैव	३८१
सुषुम्ना च शिरोमध्य	३३७	सृष्ट्या त्वत्यङ्कृत रूप	२३६
सुषुम्नान्तमतिक्रम्य	३३८	सेचयित्वा क्रमेणैव	८१
सुस्त्रिंशश्च सुतसारश्च	१८६	सेचयेत् प्रतिमामूर्ध्नि	८३
सूक्तेन चरुहोम च	१२८	सेचयेत् प्रथम ब्राह्मे	१९९
सूक्ष्मात्तु वासुदेवाख्यात्	२६१	सेचयेत् फलमन्त्रेण	१९०
सूचीमुख बिन्दुपाते	१८०	सेचयेद्दुद्धरन् कुम्भ	३८
सूचीमुख ब्रीहिमुख	१८०	सेचयेद् घृतमन्त्रेण	१९०
सूचीमुद्रा तत पश्चात्	४३	सेचयेद्दक्षिणे सम्यक्	६
सूतक तु दशाह स्यात्	७	सैव चोर्ध्वीकृताङ्गुष्ठा	३२३
सूतके प्रेतके चैव	३८८	सैव मध्यमया युक्ता	३१७
सूतमेकं परित्यज्य	२९३	सैवोर्ध्वानामिका ज्ञेया	३१८
सूतस्तु शैशिरो ज्ञेय	२४६	सैश्वर्यमभिषिक्ते च	९०
सूतस्य क्षेत्रकन्याया	२९८	सोऽत्यग्निष्टोमयागस्य	२२२
सूतान्न प्रेतकान्न च	३९१	सोऽनग्निरिति सप्रोक्त	३४५
सूत्रं दद्याच्च ह्यैरण्य	३४	सोम राजानमित्येव	१३५
सूत्रपात क्रमात् कुर्यात्	६६	सोम आत्मन	३६३
सूत्रपात ततः कुर्यात्	४६	सोमपालान् विनिर्जित्य	२४१
सूर्यकान्तेन्दुकान्तौ च	१८६	सोमसूर्यग्रहे चैव	८४
सूर्यमण्डलग ध्यात्वा	१४८	सौभाग्य दीक्षिते चैव	८९
सूर्यमन्त्रैश्चतुर्भिस्तु	२२	सौम्यभावविधान च	१३६
सूर्योपस्थानमेव तु	२२	सौम्याग्नेयगुणायाथ	३६७
सृष्टमूत्रपुरीषश्च	३९४	सौम्या तु वेष्णवी ज्ञेया	५०
सृष्टमूत्रपुरीषस्तु	३९४	सौम्याया तु भवेत् प्रीति	५०
सृष्टिकर्ता च देवोऽभूत्	२५९	सौम्याश्चापि तथाग्नेया,	१३६
सृष्टिन्यासः स्थितिन्यासः	७३	सौम्या स्याद्विष्णुगायत्री	१३६

	PAGE		PAGE
सौम्ये चामलकाम्भस्तु	२००, २०३	स्थण्डिलाजिनशायी च	१२-१३
सौम्ये तु नवके मध्ये	१८९	स्थण्डिले कल्पयेत् पद्म	९८, १३४
सौवर्णं कुसुम चापि	३४	स्थण्डिले पद्मक कृत्वा	१३०
सौवर्णं राजत वापि	३५६, ४०५	स्थण्डिले योऽर्चयेद्देव	३८६
सौवर्णां राजता वापि	१८६	स्थण्डिले शक्रगायत्र्या	१२५
सौवर्णे च तत पात्रे	४०५	स्थाणु चैव भवं चैव	२५६
सौवर्णे तु तथा कृत्वा	२१३	स्थाणुर्मवश्च कापाली	३७३
सौवर्णे, सर्वसालैश्च	२८०	स्थानं गतिश्च शयन	२७१
सौवर्णैर्गोपुरैः शुभ्रैः	२८५	स्थान तत्र प्रकुर्वीत	६४
स्कन्द सनत्कुमार च	११६	स्थानानि कल्पयेत् पश्चात्	११३
स्कन्दमेव प्रकुर्वीत	११०	स्थानानि च प्रशस्तानि	३३३
स्कन्दयाग इति प्रोक्त	११२	स्थानानि पञ्च सप्रोक्तानि	४१६
स्तवक विष्णुगायत्र्या	३६९	स्थानान्यग्नौ तथा कृत्वा	१०४
स्तब्धको मुञ्जकेशश्च	२८१	स्थानासनादि कुर्वीत	७०
स्तम्भानां वेष्टने चैव	१८७	स्थाने चैव विधि प्रोक्त	४९
स्तम्भे वाप्यथवा वृक्षे	१४९	स्थाने तिष्ठन्ति सर्वत्र	३५६
स्तोम एकजपेन स्यात्	१४८	स्थाने तु पीठिका प्रोक्ता	५७
स्तोमावेशे स्थितिन्यासः	१४७	स्थापना सा समाख्याता	३९
स्तोम, स्तोमाधिपश्चैव	२७२	स्थापनास्थापना चैव	३९
स्तोम एष मया प्रोक्तः	२४९	स्थापना स्यादघोरेण	११७
स्तोमवम्भण्डल कुर्यात्	२४९	स्थापयित्वा तु प्रतिमा	२१२
स्तोमादौ मिश्रित कुर्यात्	२४७	स्थापयित्वा महीं सम्यक्	२३७
स्त्रीणां चैव तु शूद्राणां	२४७	स्थापयित्वा सुगुप्ते तु	२०८
स्त्रीणां तु दर्शने चैव	२९२	स्थापयेत् कलशानेव	१९०
स्त्रीरूपधारिणी कुर्यात्	१२९	स्थापयेत् तमघोरेण	११७
स्त्री वापि दीक्षिता युक्ता	२१९	स्थापयेत् प्रतिमा पश्चात्	३९
स्त्रीलिङ्गेति च या प्रोक्ता	४७	स्थापितोऽस्मिन् धनुर्वेदः	४१५
स्त्रीशूद्राणां च सर्वेषां	८	स्थाल्या द्वादश मुष्टीस्तु	३६५
स्त्रीशूद्रौ दीक्षयेन्नित्य	३५४	स्थित तु पक्षिणीं रात्रि	१७५

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

५३१

	PAGE		PAGE
स्थित. सर्वेषु देहेषु	३३७	स्नात्वा कृत्वाधरन्यास	४०६
स्थितमन्यत्र कुर्वीत	११५	स्नात्वा जलाशये पश्चात्	१७
स्थितय. पञ्च वै प्रोक्ता.	४१६	स्नात्वा तीर्थानि सर्वाणि	४००
स्थितस्य तु परीवाराः	२५४	स्नात्वानश्नन्नह.शेष	३९३, ४०३
स्थिता तु प्रतिमा पश्चात्	३९	स्नात्वानश्नन्नहोरात्र	३९१
स्थिता एव दिशामूर्ती.	७१	स्नान कृत्वाथ विधिवत्	४२
स्थिताया ब्रह्मगोत्राया	४११	स्नान तथासन पाद्य	१०३
स्थिता रक्तस्य शुक्ला तु	३३७	स्नानमुद्रा ततो बद्धा	८१
स्थिताश्चेत् तृप्तिमायान्ति	२०	स्नानमुद्रेति विज्ञेया	३१६
स्थितिकामैरय कार्य.	७४-५	स्नानवस्त्र विनिष्पीड्य	२१
स्थितिन्यास तु वक्ष्यामि	७३	स्नानस्य तु विधि वक्ष्ये	१७
स्थितिन्यास इति प्रोक्त	७४	स्नानादिशेषकर्माणि	१०७
स्थिते कुर्यात् स्थितिन्यास	४०	स्नानादीन्यपि कर्माणि	१०५
स्थिते चाधोमुखे चास्मिन्	७४	स्नाने भागवताक्रान्ते	१८
स्थिते चामरहस्ते तु	९८	स्नापयित्वा यथान्याय	२१३
स्थिते चोर्ध्वमुखे चास्मिन्	७४	स्नापयेत् पञ्चगव्येन	४०४
स्थिते पुरस्तान्नप्राक्ते	४११	स्नापयेत् प्रतिमा पश्चात्	२१२
स्थित्वा चोपास्यते प्रातः.	२१	स्निग्ध पर्पटिकाहीन	२१५
स्थित्वा तु गरुडस्थाने	३७०	स्निग्धा. स्वभावतः स्निग्धाः	३२८
स्थूल चैव कृश चैव	५०	स्निग्धाश्चतुर्विधाः प्रोक्ताः	२८-९
स्थूलसृष्टिमथो वक्ष्ये	२५९	स्निग्धाश्च मधुरा दृद्याः	३२८
स्थूलसृष्टिरिय प्रोक्ता	२६१	स्निग्धाश्च स्नेहसिद्धाश्च	३२८
स्थूलसृष्टे समुद्भूताः	२६१	स्निग्धे तु कपिले कृष्णे	५१
स्थूलसृष्टेरयं चादि.	२६०	स्नेहयुक्ता इति प्रोक्ता.	३२९
स्नपन चोत्तमं वक्ष्ये	१९६	स्नेहवर्जं तु यो मुदक्ते	३४७
स्नपन विधिवत् कृत्वा	४२	स्नेहसिद्धाश्च ये चान्ये	३२८
स्नपनस्य फल चैव	२१८	स्नेहस्तेय च गोस्तेयं	४०२
स्नपनार्थ विधि चैव	३१	स्नेहास्तु केवलस्नेहा.	३२८
स्नपयेद्विष्णुमन्त्रेण	८	स्नेहिनः सहजा सर्वे	३२८

	PAGE		PAGE
स्पन्दयत्यधर वक्त्र	३११	स्वयभूवरदानेन	२३८
स्पर्शतन्मात्रमन्त्रस्य	३७७	स्वराट्सुताया यो जात.	२९८
स्पृशेच्च तण्डुलान् पश्चात्	१६८	स्वराडिस्युच्यते सोऽपि	२९८
स्फाटिकेनैव सालेन	२७७	स्वराणा व्यञ्जनाना च	२२९, २३१
स्फाटिकैर्गोपुरैः शुभ्रै.	२८३, २८५	स्वराणा व्यञ्जनाना तु	१३७
स्फुटिते प्राणनाशस्तु	५०	स्वरादौ व्यञ्जनानि स्यु.	१३८
स्मरणादेव वै तेपा	२८७	स्वरान्ताः सर्वमुद्रास्तु	९५
स्मृतिप्रतिविनाश च	३११	स्वरास्तु प्रथम जाता.	२२८
स्मृतिशेषे तु देवाना	३४०	स्वसुता तु स्वतो जाता	८८
स्यन्दनाङ्गी रथाङ्गी च	२७२	स्वस्तये मातर. सन्तु	३६१
खगुणो गुणवान् मेध्य	२७४	स्वस्तये सन्तु नद्यश्च	३६१
खज वा स्तवक वापि	३६९	स्वस्तये सन्तु नागाश्च	३६०
खट्वा हर्ता च गोप्ता च	२६९	स्वस्तये सन्तु वसव.	३६०
ख एष कालो निर्दिष्टः	२४७	स्वस्तये सन्तु विश्वेशा	३६१
स्वक्षता सर्वदा शस्ता	२९०	स्वस्तये सन्तु शैलाश्च	३६१
स्वच्छायाणां तथान्यस्य	३९४	स्वस्तयेऽस्तु निर्ऋत्याख्यः	३६०
स्वदारे ब्रह्मविच्छित्ति.	२९३	स्वस्तयेऽस्तु सदा वह्निः	३६०
स्वधा चैव सुरा चापि	९८	स्वस्तयेऽस्तु सदा वायु.	३६०
स्वनाम परिवाराणा	८०	स्वस्तयेऽस्तु सदाविष्णु	३६०
स्वनाम्ना जुहुयुश्चैवान्	३५	स्वस्तयेऽस्तु सदेशानः	३६०
स्वनाम्ना पूजयित्वैतान्	३५	स्वस्तिकं पद्मक चैव	३३०
स्वनाम्ना पूजयेच्छेषान्	१३५	स्वस्ति चैवाथ मन्त्राणा	३६१
स्वप्नप्रत्ययकाले तु	३३८	स्वस्ति मागवताना तु	३६१
स्वप्ने चैव स्वदेहे च	३३८	स्वस्ति वै वैष्णवाना तु	३६१
स्वप्नप्रवमधुरा ये तु	३२९	स्वस्ति वै स्यावराणा तु	३६१
स्वप्नमात्रा कृत्रिमाश्चापि	३२९	स्वस्वाङ्गुलीषु स्वाङ्गुल्या	७७
स्वप्नमन्त्रेण कृषायाम्भः	१९०	स्वा स्वा च दर्शयेन्मुद्रा	१६३
स्वप्नमन्त्रेण स्थ दिक्षु	१९६	स्वाध्यायः काल इत्युक्तः	३०८
स्वयं च तत्सम्भन. स्यात्	३०४	स्वाध्याये तु तथा काले	३०८

श्लोकानामर्थानुक्रमणी

५३३

	PAGE		PAGE
स्वापनः स्वपनो व्यापी	२६६	हरित. श्यामलश्चापि	१२६
स्वाराभोगादित ग्राह्यं	१७५	हरिद्राचरुणा चैव	१०६
स्वाहा चापि मनुश्चापि	९८	हरिद्रान्न बहिर्दद्यात्	३५२
स्वाहा चैव स्वधा चैव	१११	हरिद्रान्नैरपूपैश्च	३६
स्वाहान्त च नमोऽन्त च	१४०	हरिन्मणिमयेनैव	२७५
स्वे स्वे च नवके चाष्टौ	१९२	हरिस्तोमफल प्राप्य	२२४
स्वैरिणी चेति या प्रोक्ता	२९१	हवि.सख्या प्रवक्ष्यामि	१७४
स्वैरिणी द्विविधा प्रोक्ता	२९१	हविष्यभुग्यतात्मा तु	२०९
स्वैरिणी या पति त्यक्त्वा	२९१	हस्तमात्र भुव खात्वा	५५
स्वैरिणी सा समुद्दिष्टा	२९१	हस्तिजिह्वागतो वायुः	३११
		हस्तिना कथयाम्यद्य	१६३
हसः परमहसश्च	१४, २६४	हस्तिपृष्ठ च नाम्ना तु	१०४
हसक. शशवश्चैव	४१६	हस्तिपृष्ठ तु वा कुर्यात्	१२८
हतास्तु दानवाः सर्वे	२४४	हस्तिपृष्ठमशोकाङ्क	१२८
हत्वा गा गजमश्वं वा	४०१	हस्ते चेक तु गृह्णीयात्	१५३
हत्वा नराधिपान् कोपात्	४०१	हस्ते तीर्थानि च ज्ञात्वा	२३
हत्वा वैश्य तु कोपेन	४०१	हस्तेन मेढ्र स्पृशति	१५९
हत्वा शूद्र तु कोपेन	४०१	हस्तेनाप्यथ वस्त्रेण	३९७
हत्वा स्त्रियश्च विप्रश्च	३९९	हस्तेनैव मृद दद्यात्	६४
हन्तु प्राप्तेषु सर्वेषु	२३९	हस्तौ पुन. परावृत्य	३२२
हन्तुस्तस्य कदाचित्तु	३९७	हस्तौ प्रक्षाल्य तोयेन	८२
हयवक्त्रासन कुर्यात्	२४८	हस्त्यश्वरथयोधाश्च	१५८
हयशीर्षकमुद्रेति	३२४	हारकेयूरकटक	३५
हयशीर्षस्य लोकस्तु	२८१	हासक चापि वैकुण्ठ	१७६
हयशीर्षस्य लोकोऽत्र	२७१	हा हेति हाकृतिं कुर्यात्	१६१
हरं पिङ्गलपद्माक्ष	११५	हिन्तालज तालज च	३९८
हरिजातशिल्पिहृतै	२८३	हिन्तालतालन्यग्रोध	४४
हरिणी चेति पञ्चैताः	१२९	हिरण्य द्विविध प्रोक्त	८८
हरिणी धूम्रवर्णा स्यात्	१२९	हिरण्यं वाथ वस्त्रं वा	३३

	PAGE		PAGE
हिरण्यकशिपुं हन्तु	२३९	हृत्पुण्डरीकमध्ये तु	३१२
हिरण्यकशिपुर्नाम	२३७	हृदय पञ्चम प्रोक्त	७४
हिरण्यगर्भ इत्यस्मात्	२६०	हृदयस्याधिदैव तु	३७८
हिरण्यवर्णमासीन	१००	हृदयादि च नाभ्यन्त	७४
हुकार वैष्णवस्योक्त्वा	३९७	हृदये च महाविष्णुः	२३
हुकारादिफडन्ताश्च	९५	हृद्याश्चाष्टविधा प्रोक्ताः	३२८
हुकाराद्यास्तदन्ताश्च	९५	हृषीकेशस्य मन्त्रस्य	३८१
हुकारान्ताः फडन्ताश्च	९५	हेतिमन्त्राश्च सौराश्च	१३६
हुफट्तरयुता मन्त्रा.	९५	हेमन्ते प्रविशेद् दीक्षा	२४६
हुतशेषमथाचार्य	२१४	हैमैस्तु गोपुरैः शुभ्रै.	२८२
हुताशी हुतकर्ता च	२६७	होम कुर्यात् स्वमन्त्रैस्तु	९
हुत्वा चैव स्तुवेणाज्य	६	होम चाराधन चापि	४०८
हुत्वाथ सर्वगान्त्राणि	३७	होम द्वितीयभागेन	४०९
हुत्वा पुरुषसूक्तेन	७	होमस्तु वह्निगायत्र्या	९८
हुत्वा राध्य सदाविष्णु	३८७	हृदानामपि सर्वेषा	३३३
हुत्वा शताहुतीश्चापि	८	हीमानक्षतवेपश्च	२९४
हुत्वा स्पृशेयु प्रतिमा	३६		
हुत्वा स्विष्टकृतं चापि	८	ळकारश्च चतुर्थे तु	२३३
हृत्पद्मं रेचके फुल्लं	३३७	ळकारोऽभूद्वकारात्तु	२२९
हृत्पद्मस्याष्टपत्रस्य	३१२		